

ბიზანტიური მხარღობის მწიგნობრივი
სამართლებრივი კანონები

ბიზანტიელი მწერლების ცნობები

IV, 2

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

Институт истории имени акад. И. А. Джавахишвили

СВЕДЕНИЯ

ВИЗАНТИЙСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ О ГРУЗИИ

ТОМ IV

ВЫПУСК II

Греческий текст с грузинским переводом названий и примечаниями снабдил
С. Г. Каухчишвили

Издательство Академии Наук Грузинской ССР

Тбилиси 1962

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტი

გეოგრაფია

გიზანგიანი გეოგრაფიის ცნობები საქართველოს შესახებ

1861

ტომი მეოთხე

ნაკვეთი II

ბერძნულ ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო

სიმონ ჯავახიშვილმა

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

თბილისი 1952

შინაარსი

წინასიტყვაობა	VII
ბასილი სოფენელი	123
ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი	203
532-წლიანი მოქცევა 205.— ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი ანთიმოსი 205.—ირაკლი კეისრის ლაშქრობა 207.	
ნიკოლოზ მისტიკოსი	202
ნიკოლოზის წერილთა ადრესატები 210. — წერილი მე-40: აბაზგიის მთავარს 212.—წერილი მე-51: აბაზგიის მთავარს 214.—წერილი მე-162: აბაზგიის მთავარს გრიგოლს (გიორგის) 215.	
კონსტანტინე პორფიროგენეტი	219
De administrando imperio	224
შავი ზღვის ჩრდილო სანაპირო (თავი 42) 224.—ტარონის ქვეყანა. ადარნესე იბერიელი (თავი 43) 234.—სამთავროები ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე (თავი 44) 248.—იბერიელთა გენეალოგია, ბაგრატიონთა გამეფება იბერიაში. ბასიანის საკითხი (თავი 45) 255.—იბერთა გენეალოგიისა და ადრანუჯის ციხის შესახებ (თავი 46) 274.—ლაზეთის დაპყრობა სარმატების მიერ III საუკუნეში (თავი 53) 287.	
De caerimoniis	290
უცხოელებისადმი მიმართვის წესთა სახეები 290.	
De thematibus	296
არმენიაკის თემა 296. — ხალდიის თემა 300.	
იოსებ გენესიოსი	302
ქართველების მონაწილეობა თომა სლავის აჯანყებაში 303. — არმენიელთა წარმოშობა 307.	
გიორგი ამარტოლი	309
იაფეტი და მისი მოდგმა 310. — ქართველთა და სომეხთა მოქცევა 311. — იბერიელი ბაკური 312.	
სვიდას ლექსიკონი	313

თეოფანეს გამგრძელებელი	325
<p>თომა სლავის აღიარება და ქართველთა მონაწილეობა ამ აჯანყებაში 326. — ბიზანტიელთა ბრძოლა აფხაზეთის ტერიტორიაზე 327. — თეოქტიტეს თამაობა აფხაზეთის წინააღმდეგ 328. — იბერთა კურა-პარტის კონსტანტინეპოლში 329.</p>	
საკუთარ სახელთა საძიებელი	334
საგანთა საძიებელი	409
დამატებანი	411
<p>დამატება I: ცნობა ზვიგანგისა შესახებ ძველქართულ მწერლობაში 413. — დამატება II: წიკოფორე კონსტანტინეპოლიელის «ისტორიის» კვალი ძველქართულ მწერლობაში 416.</p>	
შესწორებანი და დამატებანი	433

წინასიტყვაობა

წინამდებარე გამოცემა წარმოადგენს ჩვენი სერიის IV ტომის მეორე ნაკვეთს. ტექნიკური დაზრკოლებების გამო თავის დროზე ვერ მოხერხდა IV ტომის გამოქვეყნება მთლიანად და ჩვენ იძულებული ვიყავით 1941 წელს ამ ტომის პირველი ნაკვეთი ცალკე გამოგვეცა. ამჟამად ეს IV ტომი დამთავრებულია, და წიგნს ბოლოში დავუერთეთ ტომის ორივე ნაკვეთისათვის საძიებელი.

წინამდებარე ნაკვეთში მოთავსებულ მასალათაგან განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ორი: 1) ბიზანტიური ეკთესისები (123—202) და 2) კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულებები (219—301).

„ეკთესისების“ მიხედვით დასავლეთი საქართველო აღმინისტრაციულ-ეკლესიურად IX საუკუნემდე კონსტანტინეპოლის კათედრას ექვემდებარებოდა, ხოლო ის გარემოება, რომ X საუკუნის დასაწყისიდან დასავლეთ საქართველოს ეპარქია აღარ იხსენიება ბიზანტიურ ეკთესისებში, მოწმობს მის ჩამოშორებას ბიზანტიისაგან და მცხეთის საკათალიკოსოსთან დაკავშირებას, როც უფუოდ საგულისხმოა საქართველოს გაერთიანების იმ პროცესის შესასწავლად, რომელიც IX საუკუნიდან იწყება.

„ეკთესისების“ მასალებიდან ირკვევა აგრეთვე ისიც, რომ შავი ზღვის სამხრეთი სანაპირო ტრაპეზუნტიდან აღმოსავლეთისაკენ, დასავლეთ საქართველოს ანუ ლაზეთის საზღვრებისაკენ, მჭიდროდ იყო დაკავშირებული დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფოსთან, რომ ეს რაიონი ეთნოგრაფიულად, სამხედრო-აღმინისტრაციულად და აღმინისტრაციულ-ეკლესიურად დასავლეთ საქართველოს ანუ ლაზეთის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა.

რაც შეეხება კონსტანტინე პორფიროგენეტის შრომებს, მათში ჩვენ გამოვლობთ მრავალ ისეთ მასალას საქართველოს IX—X საუკუნეთა ისტორიისათვის, რომელიც სხვაგან არ მოიპოვება.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობების მიხედვით იბერია ძლიერი იყო არა მარტო თავისი პოლიტიკური სიმწიფით, არამედ, და უპირატესად, თავისი ეკონომიური წონით. თვით კონსტანტინე აღიარებს, რომ სამხრეთი იბერიის ცენტრი არტანუჯი აღმოსავლეთის ვაჭრობის უდიდესი ცენტრი იყო იმ დროს: იქ მოდიოდა საქონელი „არმენიის და სირიის ყველა ქვეყნიდან“, ტრაპეზუნტიდან, დასავლეთ საქართველოდან, აღმოსავლეთ საქართველოდან.

უმნიშვნელო ცნობებს არ იძლევა ამ წიგნში მოთავსებული დანარჩენი მასალაც: ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი, ნიკოლოზ მისტიკოსი, იოსებ გენესიოსი და სხვ.: ყოველ მათგანს მოეპოვება ისეთი ცნობა, რომელსაც ერთგვარი შესწორება შეაქვს აქამდე ცნობილ ფაქტებში საქართველოს ისტორიისა.

ამგვარად, ამ წიგნში მოთავსებული ბიზანტიელი მწერლები საკმაოდ მდიდარ მასალას გვაწვდიან საქართველოს ისტორიის რიგი ფაქტების დასადგენად. ამგვარი მასალის გამოქვეყნება შესაძლებელი გახდა ჩვენში მას შემდეგ, რაც საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელმა ორგანოებმა ბრძოლა გამოუცხადეს მ. ნ. პოკროვსკის მიერ წამოყენებულ ცრუ-მეცნიერულ დებულებას, რომ ისტორიული განვითარების კანონზომიერების საკითხი „წყდება არა ფაქტების გამოკვლევით, არამედ და უპირატესად განყენებული ლოგიკური მსჯელობის მეშვეობით“, და 1934 წლის 16 მაისს გამოიცა საკავშირო მთავრობისა და საყ. კომ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის დადგენილება „სამოქალაქო ისტორიის სწავლების შესახებ სსრკ სკოლებში“, ხოლო იმავე წლის აგვისტოში მივიღეთ ი. სტალინის, ს. კიროვისა და ა. ჟდანოვის მითითებები იმის შესახებ; თუ როგორ უნდა დაიწეროს „სსრკ ისტორიის“ და „ახალი ისტორიის“ სახელმძღვანელოები. მთავრობისა და პარტიის მითითებაში აღნიშნული იყო, რომ მოსწავლეთა მიერ ისტორიის კურსის ათვისებისათვის გარდამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ისტორიის ფაქტთა ისტორიულ-ქრონოლოგიური თანამიმდევრობის დაცვას, მოსწავლეთა მეხსიერებაში უმთავრეს ისტორიულ მოვლენათა, მოღვაწეთა და ქრონოლოგიურ თარიღთა შესახებ ცოდნის განმტკიცებას.

ჩვენი სერიაც: „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“ მიზნად ისახავს საქართველოს ისტორიის შესახებ ბიზანტიურ წყაროებში მოპოვებული ფაქტების გამოვლენას, ხოლო ის შენიშვნები, რომლებიც სქოლიოებშია მოთავსებული, ან შიგ ტექსტში ჩართული, მოწოდებული არიან ზოგიერთი ფაქტების ანალიზი გაუადვილონ მკითხველს: ამ შენიშვნების მიზნად ჩვენ არ დაგვისახავს ყველა იმ მასალის ზედმიწევნითი ანალიზი, რომელიც ჩვენს გამოცემაშია მოთავსებული, რადგან ეს არც ამ სერიის მიზანდასახულობას შეესაბამება და ჩვენს ძალღონესაც აღემატება.

ბ ე მ ლ ო ბ ი კ ა

IV

ნაკვეთი მეორე

ბასილი სოფენელი

ცნობილია მრავალი ხელნაწერი, რომლებიც შეიცავენ საეკლესიო კათედრათა ნუსხებს (ე. წ. τὰς ἐκκλησιῶν, ანუ ἑκκλησιῶν). ამ ნუსხებში ჩამოთვლილია ხოლმე სხვადასხვა (კონსტანტინეპოლის, იერუსალემის, ანტიოქიისა და სხვ.) საპატრიარქოებში შემავალი სამიტროპოლიტო და საეპისკოპოსო კათედრები და აგრეთვე ავტოკეფალური ეკლესიები.

ერთ-ერთი ასეთი ნუსხა გამოაქვეყნა 1641 წელს Carolus a S. Paulo-მ, 1648 წელს გაიმეორა Goar-მა, ხოლო 1866 წელს ის შეიტანა Parthey-მ თავის გამოცემაში VI საუკუნის მწერლის ჰიეროკლეს ისტორიულ-გეოგრაფიული შრომისა Συναξάριος; რომელიც შეიცავს ბიზანტიის იმპერიის პროვინციათა და ქალაქთა ნუსხას¹.

მთელი ეს ნუსხა მიჩნეული იყო საეკლესიო ეკთესისად, ხოლო ჰ. გელცერმა თავისი გამოცემით და იქ დართული გამოკვლევით (Georgii Cyprii Descriptio orbis Romanae. Lipsiae 1890) დაამტკიცა, რომ ეს ნუსხა შედგება ორი ნაწილისაგან: პირველ ნაწილში ჩამოთვლილია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს სამიტროპოლიტოები და ავტოკეფალური ეკლესიები და აგრეთვე თითოეულ სამიტროპოლიტოში შემავალი საეპისკოპოსო კათედრები (Notitiae episcopatum), ხოლო მეორე ნაწილში სრულიად საერო წარმოშობისაა და წარმოადგენს ბიზანტიის იმპერიის ადმინისტრაციულ აღწერას. ეს ნაწილები ერთმანეთისაგან გარეგნულადაც განსხვავდება. საეპისკოპოსოთა ნოტიცია აგებულია ისე, რომ საკათედრო ადგილის სახელწოდება აღებულია ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით და მის წინ არის ნახმარი ართრონი ὁ (იგულისხმება μητροπολιτης ან ἐπίσκοπος), მაგ.: Ἐπαρχία Δαζικῆς, ὁ Φάσιδος ὁ Προδοπέλεως, ὁ τῆς Ἀβισσηνῶν, ὁ Περσῶν, ὁ τῆς Ζυγανέων („ლაზიკის ეპარქია, [მიტროპოლიტი] ფასიდისა: [ეპისკოპოსი] როდოპოლისისა, [ეპისკოპოსი] აბისინთა, [ეპისკოპოსი] პეტრათა, [ეპისკოპოსი] ზიგა-

¹ უფრო ახალი გამოცემა ჰიეროკლეს შრომისა ეკუთვნის A. Burckhardt-ს (Hieroclis Synecdemus, Lipsiae 1893). თვით ჰიეროკლეს შესახებ იხ. Kiessling-ის ნარკვევე: RE VIII (1913), 1487—1489.

ნევთა“). მეორე ნაწილში პროვინციის დასახელებას მოსდევს ჯერ დედაქალაქის დასახელება და შემდეგ ამ პროვინციაში შემავალი ქალაქებია ჩამოთვლილი; მაგ.: Ἐπαρχία Κιλικίας, Ταρσὸς μητροπό-
λις. Πομπηίουπόλις, Σεβαστή, Κώρυκος, Ἄδανα, Ἀβγυυστόπολις,
Μάλλος, Ζεφύριον („კილიკიის ეპარქია, დედაქალაქი თარშეთი: პომ-
პეუპოლისი, სებასტე, კორიკოსი, ადანა, ავგუსტოპოლისი, მალოსი,
ზეფირიონი“) ¹.

პირველი ნაწილის ავტორია ბასილი სოფენელი. როდესაც გიორგი კვიპროსელის „აღწერაში“ IV არმენიის ეპარქიის შემადგენლობაზე საუბარი და ჩამოთვლილია ამ ეპარქიაში შემავალი მიდამოები და ციხე-სიმაგრეები, პირველ დასახელებულ სოფენეს მიდამოს (κλίμα Σοφίης) დართული აქვს შენიშვნა: χάριον ὑπὸ τὸ αὐτὸ κλίμα, λεγόμενον Ἰακυβάδων, ὅθεν ἕρμαται ὁ τὴν παροῦσαν φιλοπονήσας βίβλον Βασιλείου („ამ სანახებშია სოფელი იალიმბანონი, აქაურია წინამდებარე წიგნზე დამაშვრალი ბასილი“).

მეორე ნაწილი, „ბიზანტიის ადმინისტრაციული აღწერა“, ეკუთვნის გიორგი კვიპროსელს. ესეც აღნიშნულია თვით თხზულებაში: კვიპროსის ეპარქიის აღწერაში დასახელებულია ქალაქი Λάπιθος, «სადაც დაიბადა გიორგი კვიპროსელი, დამწერი იმ წიგნისა, რომლიდანაც ეს [ცნობებია] გადმოღებული» (ἐν ἧ ἐγγενήῃ Γεώργιος ὁ Κύπριος ὁ γράψας τὴν βίβλον, ἐξ ἧς ταῦτα μετελήφθησαν).

გიორგი კვიპროსელის „აღწერა“, როგორც ეს მტკიცდება იმპერიის იქ მოხსენებული სამფლობელოებით, უნდა იყოს შედგენილი VII საუკუნის დასაწყისში, ფოკას მეფობის (602—610) პირველ წლებში; ხოლო ბასილი სოფენელის ნოტიცია შედგენილია მეცხრე საუკუნის პირველ მესამედში; ნოტიციაში მოხსენებული გალატიის მეტროპოლია Ἀμάριον პირველად მიქელ ამორეველის (820—829) მეფობაში დაწინაურდა.

ბასილი სოფენელივე ყოფილა, როგორც ზემოთ მოყვანილი ჩანართი შენიშვნებიდან ჩანს, მთელი წიგნის — ორივე ნაწილის — შემდგენელ-რედაქტორი.

პ. გელცერმა გამოცემას საფუძვლად დაუდვა ორი ძირითადი ხელნაწერი:

¹ ზოგან ამ მეორე ნაწილშიც ქალაქის სახელი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმითაა: ეს იმით აიხსნება, რომ ამ ნაწილის ავტორის ერთ-ერთ წყაროს საეკლესიო ეკთესისები წარმოადგენდა (იხ. Kiessling I. c.).

A — Baroccianus 185, XI საუკუნისა,

B — Coislinianus 209, XI საუკუნისა.

ამათ გარდა გამოიყენა აგრეთვე ვარიანტები შემდეგი ხელნაწერებისა:

C — Vindobonensis 322, XIV საუკუნისა,

D — Coislinianus 346, XI საუკუნისა.

მან მიიღო აგრეთვე მხედველობაში Carolus a S. Paulo-ს გამოცემა 1641 წლისა (*E*) და Goar-ის გამოცემა 1648 წლისა (*F*) და ორივე გამოცემის ერთნაირი კითხვა აღნიშნა ასოთი *G*.

ქვემოთ ჩვენ პირველ რიგში (გვ. 126—130) ვაქვეყნებთ ბასილი სოფენელის ეკთესისიდან ამოკრეფილ ნაწყვეტებს, ხოლო შემდეგ (გვ. 131—146) ვათავსებთ მომდევნო ხანებში ეპარქიათა შემადგენლობაში მომხდარი ცვლილებების საფუძველზე შედგენილი ეკთესისებიდან გამოკრეფილ მასალებს.

ტექსტის დამზადების დროს ხელთ გვექონდა შემდეგი გამოცემები და გამოკვლევები:

Georgii Cyprii Descriptio orbis Romani. Accedit Leonis imperatoris Diatyposis genuina adhuc inedita. Edidit... Henricus Gelzer. Lipsiae 1890.

G. Gundermann-ის რეცენზია ჰ. გელცერის გამოცემაზე: *BZ* 1 (1892), 601—604.

Г. Дестунис-ის რეცენზია ჰ. გელცერის გამოცემაზე: *ЖМНП* 1891, июль, 204—213.

Parthey, Hieroclis Synekdemus et Notitiae graecae episcopatum. Berolini 1866.

H. Gelzer, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche: *BZ* 1 (1892), 245—282.

H. Gelzer, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum: *Abhandl. d. b. Ak. I. Cl. XXI. Bd. III. Abth.*, გვ. 531—641.

B. Benescevic, Monumenta Vaticana ad ius canonicum pertinentia: *Studi bizantini* II (1927) 121—191.

ΤΑΞΙΣ ΠΡΟΚΑΘΕΔΡΙΑΣ ΤΩΝ
ΟΣΙΩΤΑΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ

(ὁ Ῥώμης, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας, ὁ Αἰλίας ἤτοι Ἱεροσολύμων).

Τάξις προκαθεδρίας μητροπολιτῶν καὶ αὐτοκεφάλων καὶ ἐπισκόπων τελούντων ὑπὸ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ταύτης τῆς θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος πόλεως.

α'. Ἐπαρχία Καππαδοκίας α'
ὁ Καισαρείας¹

β'. ἐπαρχία Ἀσίας
ὁ Ἐφέσου

γ'. ἐπαρχία Εὐρώπης
ὁ Ἡρακλείας Θράκης

δ'. ἐπαρχία Γαλατίας α'
ὁ Ἀγχύρας

ε'. ἐπαρχία Ἑλλησπόντου
ὁ Κυζίκου

ς'. ἐπαρχία Λυδίας
ὁ Σάρδεων

ζ'. ἐπαρχία Βιθυνίας
ὁ Νικομηδείας

η'. ἐπαρχία τῆς αὐτῆς
ὁ Νικαίας

θ'. ἐπαρχία τῆς αὐτῆς
ὁ Χαλκηδόνος

УФМИНДЕСИ МОСАყდრმ
პატრიარქების ნუსხა

(რომისა, კონსტანტინეპოლისა, ალექსანდრიისა, ანტიოქიისა, ელიისა ანუ იერუსალემისა).

ნუსხა მოსაყდრე მიტროპოლიტებისა, ავტოკეფალეებისა და ეპისკოპოსებისა, რომლებიც ექვემდებარებიან ამ ღვთივდაცული სამეფო ქალაქის სამოციქულო საყდარს.

1. ეპარქია I კაპადოკიისა
— კესარიის მიტროპოლიტი
2. ეპარქია აზიისა
— ეფესოს მიტროპოლიტი
3. ეპარქია ევროპისა
— თრაკიის ჰერაკლიის მიტროპოლიტი
4. ეპარქია I გალატიისა
— ანკვირის მიტროპოლიტი
5. ჰელესპონტის ეპარქია
— კვიზიკის მიტროპოლიტი
6. ეპარქია ლიდიისა
— სარდეს მიტროპოლიტი
7. ეპარქია ბითვინიისა
— ნიკომედიის მიტროპოლიტი
8. იგივე ეპარქია
— ნიკეის მიტროპოლიტი
9. იგივე ეპარქია
— ქალკედონიის მიტროპოლიტი

¹ ჯერ დასახელებულია ეპარქია, ხოლო შემდეგ ცენტრი ამ ეპარქიისა.

1 ^ა . ἐπαρχία Παμφυλίας δ Σίδης	10. ეპარქია პამფილიისა — სიდის მიტროპოლიტი
1 ^ბ . ἐπαρχία Ἀρμενίας β ^α δ Σεβστείας	11. ეპარქია II არმენიისა — სებასტიის მიტროპო- ლიტი
1 ^გ . ἐπαρχία Ἐλενοπόντου δ Ἀμασειας	12. ეპარქია ჰელენოპონტისა — ამასიის მიტროპოლიტი
1 ^დ . ἐπαρχία Ἀρμενίας α ^α δ Μελιτινής	13. ეპარქია I არმენიისა — მელიტიინის მიტროპო- ლიტი
1 ^ე . ἐπαρχία Καππαδοκίας β ^α δ Τυάνων ἤτοι Χριστου- πόλεως	14. ეპარქია II კაპადოკიისა — ტიანის ანუ ქრისტუპო- ლის მიტროპოლიტი
1 ^ვ . ἐπαρχία Παφλαγονίας δ Γαγγρῶν	15. ეპარქია პაფლაგონიისა — განგრის მიტროპოლიტი
1 ^ზ . ἐπαρχία Ὀνωριάδος δ Κλαυδίουπόλεως	16. ეპარქია ჰონორიადისა — კლავდიუპოლის მიტრო- პოლიტი
1 ^ა . ἐπαρχία Πόντου Πολεμω- νιακοῦ δ Νεοκαισαρείας	17. ეპარქია პოლემონის პონ- ტოსი — ნეოკესარიის მიტრო- პოლიტი
1 ^ბ . ἐπαρχία Γαλατίας δ Πισινούντων ἤτοι Ἰουστι- νιανουπόλεως	18. ეპარქია გალატიისა — პისინუნტის ანუ იუსტინიან- უპოლის მიტროპოლიტი
1 ^გ . ἐπαρχία Λυκίας δ Μύρων	19. ეპარქია ლიკიისა — მირის მიტროპოლიტი
1 ^დ . ἐπαρχία Καρίας δ Σταυραυπόλεως	20. ეპარქია კარიისა სტავროპოლის მიტროპო- ლიტი
1 ^ე . ἐπαρχία Φρυγίας Καπα- τιανής δ Λαοδικείας	21. ეპარქია კაპატიანის ფრი- გიისა — ლაოდიკიის მიტრო- პოლიტი
1 ^ვ . ἐπαρχία Φρυγίας Σα- λουταρίας δ Συνάδων	22. ეპარქია სალუტარიის ფრი- გიისა — სინადის მიტრო- პოლიტი
1 ^გ . ἐπαρχία Λυκαονίας δ τοῦ Ἰκονίου	23. ეპარქია ლიკაონიისა — იკონიის მიტროპოლიტი

- კდ'. ἐπαρχία Πισιδίας
 ὁ Ἀντιοχείας 24. ეპარქია პისიდისა
 — ანტიოქიის მიტროპო-
 ლიტი
- კე'. ἐπαρχία Παμφυλίας
 ὁ Πέργης ἤτοι Συλαίου 25. ეპარქია პამფილიისა
 — პერგის ანუ სვილეს
 მიტროპოლიტი
- კς'. ἐπαρχία Καππαδοκίας β'
 ὁ Μωκησσοῦ 26. ეპარქია II კაპადოკიისა
 — მოკესის მიტროპოლიტი
- კζ'. ἐπαρχία Λαζικῆς¹
 ὁ τοῦ² Φάσιδος 27. ეპარქია ლაზიკისა
 — ფასიდის მიტროპო-
 ლიტი
- კη'. ἐπαρχία Θρακῆς
 ὁ Φιλιππουπόλεως 28. ეპარქია თრაკიისა
 — ფილიპუპოლის მიტრო-
 პოლიტი
- კθ'. ἐπαρχία Ῥοδόπης
 ὁ Τραϊανουπόλεως 29. ეპარქია როდოპისა
 — ტრაიანუპოლის მიტრო-
 პოლიტი
- ლ'. ἐπαρχία νήσων Κυκλάδων
 ὁ Ρόδου 30. ეპარქია კიკლადის კუნ-
 ძულებისა — როდოსის მიტ-
 როპოლიტი
- ლა'. ἐπαρχία Αἰμιμόντου
 ὁ Ἀδριανουπόλεως 31. ეპარქია ჰემიმონტისა
 — ადრიანუპოლის მიტრო-
 პოლიტი
- ლβ'. ἐπαρχία τῆς αὐτῆς
 ὁ Μαρκιανουπόλεως 32. იგივე ეპარქია
 — მარკიანუპოლის მიტრო-
 პოლიტი
- ლγ'. ἐπαρχία Φρυγίας Καπα-
 τσανῆς
 ὁ Ἱεραπόλεως 33. ეპარქია კაპატიანის ფრი-
 გიისა — ჰიერაპოლის მიტრო-
 პოლიტი
 (ἐπαρχία Γαλατίας
 ὁ τοῦ Ἀμωρίου)³
 (ეპარქია გალატიისა
 — ამორეველი მიტროპო-
 ლიტი).

(Georgius Cyprius, ed. H. Gelzer, გვ. 1—3).

¹ Λαζικῆς C.

² τοῦ < B.

³ ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები რედაქტორის მიერაა ჩამატებული: ACG-ში არ არის (იხ. ზემოთ, გვ. 124).

Μέχρι τούτων οί μητροπολίται
και λοιπόν έντεσμεν άρχονται
οί αυτοκέφαλοι

ამამდე იყვნენ მიტროპოლიტები,
ხოლო ამჟამად იყვებიან ავტოკე-
ფალები.

[დასახელებულია 41 ავტოკეფალური საეპისკოპოსო, რომელთა
შორის არიან:]

ἐπαρχία Ζυχίας δ Χερσώνος	ეპარქია ჯიქეთისა — ქერსონის ავტოკეფალი
ἐπαρχία τῆς αὐτῆς δ Βοσπόρων	იგივე ეპარქია — ბოსპორის ავტოკეფალი
ἐπαρχία τῆς αὐτῆς δ Νικόψεας	იგივე ეპარქია — ნიკოფსიის ავტოკეფალი
ἐπαρχία Ἀρμενίας β' δ Ἡρακλουπόλεως ἦτοι Φι- λαχθῆς	ეპარქია II არმენიისა — ჰერაკლუპოლის ანუ ფილაქ- თოეს ავტოკეფალი
ἐπαρχία Ἀβασγίας δ Σεβαστουπόλεως ¹	ეპარქია აბასგოისა — სებასტუპოლის ავტო- კეფალი.

(Georgius Cyprius, გვ. 3—5).

[ამას მოჰყვება ნუსხა ცალკე სამიტროპოლიტოებისა და მათ-
დამი დაქვემდებარებული საეპისკოპოსოებისა]

ΤΑΞΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ ΣΥΝ ΤΟΙΣ
ΑΥΤΟΙΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ²

A. Ἐπαρχία Καππαδοκίας δ Καισαρείας	1. ეპარქია კაპადოკიისა — კესარიის მიტროპოლიტი
α'. δ τῶν Βασιλικῶν Θερμῶν	1. სამეუფეო აბანოთა ეპის- კოპოსი.
β'. δ Νύσσης	2. ნოსელი ეპისკოპოსი
γ'. δ Θεοδοσιουπόλεως Ἀρ- μενίας	3. არმენიის თეოდოსიუპოლის ეპისკოპოსი
δ'. δ Καμουλιανῶν	4. კამულიანის ეპისკოპოსი
ε'. δ Κισκισοῦ	5. კისკისის ეპისკოპოსი.

(Georgius Cyprius, გვ. 6).

¹ Σεβαστοπόλεως G.

² ეს სათაური მოიპოვება მხოლოდ C ხელნაწერში.

I. Ἐπαρχία Ἀρμενίας Β
 ὁ Σεβαστείας

- α'. ὁ Σεβαστουπόλεως
- β'. ὁ Νικοπόλεως
- γ'. ὁ Σατάλων
- δ'. ὁ Κολωνείας
- ε'. ὁ Βηρισσῆς (Georgius C, 13)
- ΚΕ. Ἐπαρχία Καππαδοκίας
 ὁ Μωκησσοῦ

- α'. ὁ Ναζιανζοῦ
- β'. ὁ Κολωνείας
- γ'. ὁ Παρνασσοῦ
- δ'. ὁ Δοάρων
- ΚΖ. Ἐπαρχία Λαζიკῆς
 ὁ Φάσιδος

- α'. ὁ Ῥοδοπόλεως
- β'. ὁ² τῆς Ἀβισσηγῶν³
- γ'. ὁ² Πετρῶν
- δ'. ὁ² τῆς Ζιγανέων⁴

(Georgius Cyprius, გვ. 23—24).

10. ეპარქია II არმენიისა
 — სებასტიის მიტროპოლიტი

- 1. სებასტუპოლის ეპისკოპოსი
- 2. ნიკოპოლის ეპისკოპოსი
- 3. სატალის ეპისკოპოსი
- 4. კოლონიის ეპისკოპოსი
- 5. ბერისის ეპისკოპოსი.

25. ეპარქია კაპადოკიისა
 — მოკისის მიტროპოლიტი.

- 1. ნაზიანზის ეპისკოპოსი
- 2. კოლონიის ეპისკოპოსი
- 3. პარნასის ეპისკოპოსი
- 4. დოარის ეპისკოპოსი.

26¹. ეპარქია ლაზიკისა —
 ფასიდის მიტროპოლიტი

- 1. როდოპოლისის ეპისკოპოსი
- 2. აბისსენთა ეპისკოპოსი
- 3. პეტრათა ეპისკოპოსი
- 4. ზიგანევთა ეპისკოპოსი.

[ბასილი სოფენელის ეკთესისის იმ ვარიანტში, რომელიც ხელთ ჰქონდა Parthey-ს ჰიეროკლეს „სუნეკდომოსის“ გამოცემის დროს და რომელიც ბასილი სოფენელის შრომის გარდა გიორგი კვიპროსელის „აღწერასაც“ შეიცავდა, ბოლოში 1064. სტრიქონიდან სწერია:]

Ἡ παροῦσα ἔκθεσις ἐγεγόνει ἐς ἐκτεσისι ἡδὲ ἡγενηλίου 6391⁵ ἐν ἔτει „στρα“⁶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου ἡγενοῦ ἡμετέρου Ἀλέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ Φωτίου, ἡγουμένου τοῦ ἁγίου Πάτριάρχου (Parthey, v. 1064 sqq.; H. Gelzer, 56).

¹ უნდა იყოს 27. ეს აიხსნება იმით, რამ ნუსხაში გამოტოვებულია „ბითონიის მესამე ეპარქია“, რომელიც მე-9 ადგილას უნდა ყოფილიყო.

² ὁ <C. — ³ Ἀβισσηγῶν B, Ἀβισσηγῶν G. — ⁴ Ζηγανέων C, ὁ Τζυγανέων E. ὁ Τζυγανέων F. — ⁵ ვარიანტები: „στρα“ (6321), „στζα“ (6308 ?).

⁶ ეს შენიშვნა გელცერს მოხსენებული აქვს გიორგი კვიპროსელის „აღწერის“ გამოცემის ბოლოში, როგორც C-ს დამატება (H. Gelzer, 56). ამ შენიშვნის მიხედვით ეკთესისი თითქოს 883 წელს (6391—5508) უნდა იყოს შედგენილი. ამ ცნობის გაქყალბებული იმით ამჟღავნებს თავის სიყალბეს, რომ ამ თარიღს ლეონ ბრძენის მეფობაში სდებს: ლეონი კი მეფობდა 886—911 წლებში (ფოტიუსი პატრიარქად იყო 858—867 და 878—886 წლებში), ასე რომ ამ შენიშვნის ცნობა სინამდვილეს არ შეიძლება შეეფერებოდეს.

ნოტიცია II

(Parthey 95—101)¹

Ἡ γεγონυῖα διατύπωσις παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὅπως ἔχουσι τάξεως οἱ θρόνοι τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὑποκειμένων τῇ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως.

ლეონ ბრძენის მიერ შედგენილი დიატიპოსისი, რომელიც შეიცავს კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ ეკლესიათა კათედრების სიას.

Αἱ μητροπόλεις

სამიტროპოლიტო
ქალაქები

α'. ἡ Καισαρεία

1. კესარია

. . . . .
ια'. ἡ Σεβάστεια

11. სებასტია

ιβ'. ἡ Ἀμάσεια

12. ამასია

ιγ'. ἡ Μελιτηνή

13. მელიტენე

. . . . .
λγ'. ἡ Τραπεζοῦς

33. ტრაპეზუნტი

νε'. ἡ Κελτζηνή²

55. კელძენე

νε'. ἡ Κολώνεια

56. კოლონია.

ნოტიცია III

(Parthey 101—131)³

Τάξις προκλαμედρίας τῶν ἐπὶ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως τελούντων μετροπολιτῶν καὶ τῶν ἐπ' αὐτοὺς ἐπισκόπων.

კონსტანტინეპოლის სამოციქულო საყდრისადმი დაქვემდებარებულ მიტროპოლიტთა და მათი ხელქვეითი ეპისკოპოსების კათედრათა ნუსხა.

¹ შარათების ამოღებული აქვს შემდეგი გამოცემებიდან: Leunclavius, Jus graeco-romanum, ed. Freher, 1596, t. 1 88 (F); Codinus, De officiis, ed. Goar, 1648, p. 379 (G); Codinus, Excerpta de antiquitatibus, ed. Lambecius, 1655.

² ვ. ი. კელეშია, 'Ελευσίνη, Κελεσσηή.

³ Leunclavius 90; Codinus (Goar) 381; გოარს გამოყენებული აქვს აგრეთვე codex Regius (R).

Θρόνος πρῶτος

τῷ Καισαρείας, Καππαδοκίας

პირველი საყდარი

ექვემდებარება კესარიის მიტროპოლიტს, კაპადოკიაში.

Θρόνος ἐνδέκατος

τῷ Σεβαστείας, Ἀρμενίας

მეთერთმეტე საყდარი

ექვემდებარება არმენიის სებასტიის მიტროპოლიტს:

α'. ὁ Σεβαστουπόλεως

β'. ὁ Νικοπόλεως

γ'. ὁ Σατάλων

δ'. ὁ Κολωνίας

ε'. ὁ Βηρίσσης¹

1. სებასტუპოლის ეპისკოპოსი

2. ნიკოპოლის ეპისკოპოსი

3. სატალის ეპისკოპოსი

4. კოლონიის ეპისკოპოსი

5. ბერისის ეპისკოპოსი.

Θρόνος δωδέκατος

τῷ Ἀμασειας, Ἐλενουπόντου

მეთორმეტე საყდარი

ექვემდებარება ამასიის მიტროპოლიტს, ჰელენოპონტოში:

α'. ὁ Ἀμινσοῦ

β'. ὁ Σινώπης

γ'. ὁ Ἰβόρων ἤτοι Πιμολίας

δ'. ὁ Ἀνδράπων

ε'. ὁ Ζαλίχου ἤτοι Λεοντοπόλεως

ς'. ὁ Ζηλῶν.

1. ამინსის ეპისკოპოსი

2. სინოპის ეპისკოპოსი

3. იბორის ანუ პიმოლიის ეპისკოპოსი

4. ანდრაპის ეპისკოპოსი

5. ზალიხის ანუ ლეონტოპოლის ეპისკოპოსი

6. ზელის ეპისკოპოსი.

Θρόνος τρισκαίδέκατος

τῷ Μελιτηνῆς, δευτέρας Ἀρμενίας

მეცამეტე საყდარი

ექვემდებარება მელიტენის მიტროპოლიტს, მეორე არმენიაში:

α'. ὁ Ἀρκης

β'. ὁ Κουκουσοῦ

γ'. ὁ Ἀραβισοῦ

δ'. ὁ Ἀριαράθης

ε'. ὁ Κεομανῶν

1. არკის ეპისკოპოსი

2. კუკუსის ეპისკოპოსი

3. არაბისის ეპისკოპოსი

4. არიარათის ეპისკოპოსი

5. კეომანის ეპისკოპოსი.

¹ v. I Μερίσσης.

Θρόνος δεκάκαιδέκατος

τῆ Νεοκαισαρείας, Πόντου Πο-
λεμωνιακοῦ

- α'. ὁ Κερασούντος
- β'. ὁ τοῦ Πολεμωνείου
- γ'. ὁ Κομάνων
- δ'. ὁ Ἄλυσας,
- ε'. ὁ Ῥιζαίου
- ς'. ὁ Κόκκου
- ζ'. ὁ Εὐνίκου
- η'. ὁ Ἀραδιάσης¹
- θ'. ὁ Μαρτυροπόλεως¹
- ι'. ὁ Ἰφηλός¹

მეთვრამეტე საყდარი

ექვემდებარება ნეოკესარიის
მიტროპოლიტს, პოლემონის
პონტოში:

- 1. კერასუნტის ეპისკოპოსი
- 2. პოლემონიონის ეპისკოპოსი
- 3. კომანის ეპისკოპოსი
- 4. ალიის ეპისკოპოსი
- 5. რიზეს ეპისკოპოსი
- 6. კოკკის ეპისკოპოსი
- 7. ევნიკის ეპისკოპოსი
- 8. არადანის ეპისკოპოსი¹
- 9. მარტიროპოლის ეპისკოპოსი¹
- 10. იფსელის ეპისკოპოსი¹.

[მეოცე საყდარში, τῆ Μύρων, πάσης Λυκίας მე-26 საეპისკოპოსოში იხსენიება ὁ Ῥοδιαπόλεως (Ῥοδιαγούσπόλεως *Goar*): ერთ-ერთ სოციალში ამის მაგიერ სწერია Ῥοδιοπόλεως].

Θρόνος τριακοστός
τρίτος

τῆ Τραπεζούντος, Λαζიკῆς

- α'. ὁ Χεριανῶν
- β'. ὁ Χαμουζούρ
- γ'. ὁ Χαλαίου²
- δ'. ὁ Παῦπερ
- ε'. ὁ Κεραμέων
- ς'. ὁ Λερίου
- ζ'. ὁ Βιζάνων
- η'. ὁ Σακάβου
- θ'. ὁ Τοχαρτζιτζού³
- ι'. ὁ Τοχαντιέρτζ⁴
- ια'. ὁ τοῦ Συλνουτοῦ⁵
- ιβ'. ὁ Φασιανῆς
- ιγ'. ὁ τοῦ Σερμάτζου⁶

ოცდამეცამეტე საყდარი

ექვემდებარება ტრაპეზუნტის
მიტროპოლიტს, ლაზიკეში;

- 1. ხეროანის ეპისკოპოსი
- 2. ხამუჟურის ეპისკოპოსი
- 3. ხალევის ეპისკოპოსი
- 4. პაიპერის ეპისკოპოსი
- 5. კერამევის ეპისკოპოსი
- 6. ლერის ეპისკოპოსი
- 7. ბიზანის ეპისკოპოსი
- 8. საკაბის ეპისკოპოსი
- 9. ტოხარდიძის ეპისკოპოსი
- 10. ტოხანტიერძის ეპისკოპოსი
- 11. სვილნუტის ეპისკოპოსი
- 12. ფასიანის ეპისკოპოსი
- 13. სერმაძის ეპისკოპოსი

¹ ან. ანის *Goar*-ში. — ² *Χαλαίου* F. — ³ *Τοχαβτζιτζου* FR. — ⁴ *Τοχαν-
τιέρτζ* F. — ⁵ ὁ *Τουυλνουτού* E, ὁ *Τουυλνουτοῦ* R. — ⁶ ὁ *Τοσσερματζοῦ* FR.

ιδ'. ὁ Ἀνδάκτων

ιε'. ὁ Ζαριμάνων¹

Θρόνος τεσσαρακοστὸς
ἕκτος

τῷ Καμάχου Ἀρμενίας

α'. ὁ Κελτζηνῆς

β'. ὁ Ἀραβράκων

γ'. ὁ Βαρζανίσης²

δ'. ὁ Μελῶ

ε'. ὁ Μελῶ ἕτερος

ς'. ὁ Ῥωμανουπόλεως

ζ'. ὁ Τουτιλείου

[Θρόνος]

τῷ Κελτζηνῆς σὺν τῷ Κορ-
τζენῆ καὶ Ταρῶν

α'. ὁ Τομοῦς

β'. ὁ Χατζτοῦν³

γ'. ὁ Λυκοποταμίας⁴

δ'. ὁ Κορτζენῆς

ε'. ὁ Μαστραβάτζ⁵

ς'. ὁ Χοῦτ⁶

ζ'. ὁ Τοπάρχου

η'. ὁ Ἀμβρῆς

θ'. ὁ Τουτάρων

ι'. ὁ Μαρμεντιτζούρ

ια'. ὁ Ματζιέρτε

ιβ'. ὁ τοῦ ἁγίου Νικολάου

ιγ'. ὁ Εἰδᾶς τῆς Φεοτόκου

14. ანდაქტის ეპისკოპოსი

15. ზარიმანის ეპისკოპოსი.

ორმოცდა მეექვსე საყ-
დარი

ექვემდებარება კამახის მიტრო-
პოლიტს, არმენიაში:

1. კელძენის ეპისკოპოსი

2. არაბრაკის ეპისკოპოსი

3. ბარზანისის ეპისკოპოსი

4. მელის ეპისკოპოსი

5. მელის მეორე ეპისკოპოსი

6. რომანუპოლის ეპისკოპოსი

7. ტუტილიონის ეპისკოპოსი.

[საყდარი]

ექვემდებარება კელძენის, კორ-
ძენის და ტარონის მიტრო-
პოლიტს.

1. ტომეს ეპისკოპოსი

2. ხაძონის ეპისკოპოსი

3. ლიკოპოტამიის ეპისკოპოსი

4. კორძენის ეპისკოპოსი.

5. მასტრაბაძის ეპისკოპოსი.

6. ხუიტის ეპისკოპოსი

7. ტოპარხის ეპისკოპოსი

8. ამბროის ეპისკოპოსი

9. ტუტარის ეპისკოპოსი

10. მარმენტიჩურის ეპისკოპოსი.

11. მაძიერტის ეპისკოპოსი

12. წმ. ნიკოლოზის ეპისკოპოსი

13. ევას (ღვთისმშობლის)

ეპისკოპოსი

¹ Ζαριμάνων F, Σαριμάνων — დანარჩენები.

² Βαρζανίσης R, Βαρζανήσης G. — ³ Χατζοῦν G. — ⁴ Λυκοποταμίας R. — ⁵ Μαστραβάτζ F, Ματραβάτζ — დანარჩენები. — ⁶ Χοῦτ G.

იდ'. ὁ Ἀρτζεσίου ἡγίου Νικολάου	14. არძესიონის, ესე იგი წმ. ნიკოლოზის ეპისკოპოსი
იე'. ὁ Ἀρτζίκε ἡγίου Ἀρχε- ράβου	15. არძიკის ანუ არკერაბის ეპისკოპოსი
ივ'. ὁ Ἀμουκίου	16. ამუკიონის ეპისკოპოსი
ივ'. ὁ Περκίν	17. პერკინის ეპისკოპოსი
იη'. ὁ τοῦ ἁγίου Γεωργίου	18. წმ. გიორგის ეპისკოპოსი
იθ'. ὁ Ὁστᾶν	19. ოსტანის ეპისკოპოსი
κ'. ὁ τοῦ ἁγίου Ἑλισσαίου	20. წმ. ელისეს ეპისკოპოსი
κα'. ὁ τοῦ Σεδράκ τῆς Φεο- τόκου	21. სედრაკის (ღვთისმშობლის) ეპისკოპოსი

[ნოტიციის ბოლოში მოყვანილია „კიევისა“ და „მცირე როსის“ (μικρὰ Ῥωσία) ეპარქიები]

ნოტიცია IV

(Parthey 131—138)

Περὶ τῆς τάξεως τῶν θρόνων τῶν μητροπολιτῶν τίνες αὐτῶν λέγονται ἐξάρχου καὶ ὑπέρτιμοι, τίνες ὑπέρτιμοι μόνον.

α'. ὁ Καισαρείας Καππαδοκίᾶς ὑπέρτιμος τῶν ὑπερτίμων καὶ ἐξάρχος ἀνατολῆς.

Οἱ ἐξῆς πάντες ὑπέρτιμοι ἡγούν ἐξάρχου καὶ ὑπέρτιμοι

η'. ὁ Σεβαστείας, πάσης Ἀρμενίας

θ'. ὁ Ἀμασειᾶς, Ἐβζείνου Πόντου

ι'. ὁ Μελιτηνῆς, δευτέρως Ἀρμενίας

მოსაყდრე მიტროპოლიტთა სიის შესახებ; ზოგიერთნი მათგანნი იწოდებიან ექსარხოსად და უპატოსნესად; ზოგიერთნი კი მხოლოდ უპატოსნესად.

1. კაბადოკიის ექსარხის მიტროპოლიტი, უპატოსნესთა უპატოსნესი და მთელი აღმოსავლეთის ექსარხოსი.

ქვემოჩამოთვლილნი ყველანი არიან უპატოსნესნი ანუ ექსარხოსები და უპატოსნესნი.

[ამათ შორის მოხსენებული არიან:]

8. სებასტიის მიტროპოლიტი, მთელი არმენიისა

9. ამასიის მიტროპოლიტი, ევქსინის პონტოსი

10. მელიტენის მიტროპოლიტი, მეორე არმენიისა

λ'. ὁ Τραπεζοῦντος, πάσης
Λαζικής, ἔχει δὲ νῦν τὸν τόπον
τοῦ Καισαρείας¹

30. მიტროპოლიტი ტრაპეზუნ-
ტისა, მთელი ლაზიკისა; მას
ახლა კესარიის ადგილი უჭირავს.

[ზოგიერთი ხელნაწერები ურთავენ შენიშვნას: μέχρι τούτων
οἱ ἔχοντες τὰς ἐπαρχίας. οἱ δὲ λοιποὶ πάντες μητροπολιται ὑπερ-
τιμοὶ μόνον γράφονται—„აქამდე ჩამოთვლილნი იყვნენ ეპარქიის
მქონენი; ყველა დანარჩენი მიტროპოლიტები მხოლოდ უპატოსნე-
სად იწერებოდა“]

Εἰσὶ καὶ ἕτεροι μητροπολι-
ται ἕξω τῶν ὧν γράφει ἡ δια-
τύπωσις ἢ ἀρχαία· οἱ τινες ἀπὸ
ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων
ἐτιμήθησαν κατὰ διαφορούς και-
ρούς. καὶ ἀπὸ μὲν ἀρχιεπισκό-
πων ἐγένοντο οὗτοι:

α'. ὁ Βιζύης

β'. ὁ Μιλήτου

γ'. [ὁ] Μετράχων², ὅς καὶ
Ζηαχίας λέγεται.

γ'. ἢ δὲ Σουγδαία καὶ αἱ
Φοῦλλαι³ δὲ ἦσαν ἀρχιεπισκο-
παί· ἐνωθεῖσαι δὲ ἐγένοντο μία
μητρόπολις. διὸ καὶ ὁ Σουγδαίας
καὶ Φουλλῶν λέγεται.

ιδ'. ἀπὸ τοῦ Νεοκαισαρείας⁴,
ὁ Κερασοῦντος καὶ ὁ Πιζαίου

იმათ გარდა, რომელნიც აღნუ-
სხნული არიან ძველს დიატიპოს-
ში, არიან აგრეთვე სხვა მიტრო-
პოლიტებიც; ზოგიერთნი არქი-
ეპისკოპოსთა და ეპისკოპოსთაგან
იქმნენ პატივში აყვანილი სხვადა-
სხვა დროს. არქიეპისკოპოსთაგან
გახდნენ [მიტროპოლიტებად] შემ-
დგენი:

1. ბიზიის [მიტროპოლიტი]

2. მილეტის [მიტროპოლიტი]

10. მეტრახის² [მიტროპოლი-
ტი], რომელიც აგრეთვე ჯიქე-
თისად იწოდება.

11. სუგდეა და ფულე ორი
საარქიეპისკოპოსო იყო: ისინი
გაერთიანებულ იქმნენ ერთ სა-
მიტროპოლიტოდ. ამიტომაც
ჰქვია სუგდის და ფულის [მიტ-
როპოლიტი].

15. ნეოკესარიის³ [არქიეპის-
კოპოსისაგან], კერასუნტისა და
რიზეს [მიტროპოლიტი].

¹ ἔχει — Καισαρείας აკლია G. — ² Μετράχων] ὁ Γαορίας G აზიანზე.

³ αἱ Φοῦλλαι] ὁ Ματράχων G აზიანზე. — ⁴ Νιζομηδείας G აზიანზე.

κα'. ἀπὸ τοῦ Καμάχου, ὁ
Κελτῆγης
κα'. ἀπὸ τοῦ Σερῶν, ὁ Ζιχρῶν

25. კამახის [არქიებისკოპოსი-
საგან] კელძენის [მიტროპოლიტი].
26. სერის [ეპისკოპოსისაგან]
ზიქნის [მიტროპოლიტი].

[ნოტიციის ბოლოში არიან ჩამოთვლილი კიევისა და როსიის არქიებისკოპოსები].

ნოტიცია V

(Parthey 133—145)

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν ἀγια-
τάτων πατριαρχῶν, τῶν ἁποστο-
λιῶν, καὶ συναρίθμησις τῶν ἀπο-
στολικῶν θρόνων.

Ὁ πρῶτος θρόνος τοῦ κορυ-
φαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου,
τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης προέ-
δρου, διέποντος τὸν ἀποστολι-
κὸν καὶ πατριαρχικὸν θρόνον
ἄχρι τῶν ἁγίων Σάξων καὶ
Γάλλων.

უწმინდესი პატრიარქების [სამ-
წყსოთა] საზღვრების ხელახალი
დადება და სამოციქულო საყდარ-
თა ჩამოთვლა.

პირველი საყდარი მოციქულთა
თავის პეტრესი, უხუცესი რომის
წინამძღვრისა, რომელიც განა-
გებს სამოციქულო და საპატ-
რიარქო საყდარს ვიდრე საქსე-
ბისა და გალების ქვეყნებამდე.

Δεύτερος ὁ ἀγιώτατος ἀπο-
στολικὸς θρόνος καὶ πατριαρχι-
κὸς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ
πρωτοκλήτου τῶν ἀποστόλων
Ἀνδρέου καὶ τοῦ μεγάλου θεολό-
γου καὶ εὐαγγελιστοῦ καὶ ἀπο-
στόλου Ἰωάννου

Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν μέχρι τῆς
δυτικῆς Σικελίας καὶ
τὰς Κυκλάδας ἄχρι
Πόντου καὶ
Χερσῶνος,
Ἀβασγίας τε καὶ
Χαλδίας καὶ
Χαζαρίας ἕως

მეორე უწმინდესი სამოციქუ-
ლო და საპატრიარქო საყდარი
კონსტანტინეპოლისა, [საყდარი]
მოციქულთა შორის პირველწო-
დებულის ანდრიასი და იოანე
მახარებლისა და მოციქულისა,
რომელშიც შედის

ევროპა და აზია ვიდრე და-
სავლეთის სიცილიამდე,
კიკლადები ვიდრე
პონტომდე და
ქერსონამდე,
აბასგიამდე და
ქალდიამდე და
ხაზარეთამდე [და] ვიდრე

Καπαδοκίας, τὰ τοῦ βορρᾶ πάντα κλίματα περιλαμβάνων

კაბადოკიამდე (შეიცავს) ჩრდილოეთის ყველა მიდამოს.

Τέταρτος ὁ ἀγιώτατος καὶ ἀποστολικὸς θρόνος Ἀντιοχείας καὶ πατριαρχικὸς τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου πρῶτος θρόνος, περιέχων ἕως τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν πορείαν ἐχόντων ἡμερῶν πλῆθος ἕως

მეოთხე უწმინდესი სამოციქულო და საპატრიარქო საყდარი ანტიოქიისა, რომელიც უპირველესი საყდარი იყო მოციქულთათვის პეტრესი, შეიცავს მიდამოებს ვიდრე იმ ქვეყნებამდე, რომელთაც მზის აღმოსავლეთიდან გამოსავლელი აქვთ 87 დღის გზა, ვიდრე

Ἰβηρίας καὶ Ἀβασγίας καὶ Ἀρμενίας, καὶ μέχρι τῆς ἑσπέραις ἐρήμου τοῦ Χορασάν, Περσῶν καὶ Μήδων καὶ Χαλδαίων, ἕως ἄκρων τῆς Ἀραβίας ἡγεμονίας, Πάρθων καὶ Ἑλαμιτῶν καὶ Μεσοποταμιτῶν, τὰ τοῦ εὐρου καὶ ἀφῆλιώτου καὶ ἀνατολικοῦ ἀνέμου, ἔνθα ὁ ἥλιος ἀνατέλλει, κλίματα περιέχει. მიდამოებს აღმოსავლეთისას, სადაც მზე ამოდის.

იბერიამდე და აბასგიამდე და არმენიამდე, და შიდაუღამნომდე ხორასანისა, სპარსელებამდე და მიდიელებამდე და ქალდეველებამდე, ვიდრე კიდევამდე არაბეთის სახელმწიფოისა, პართელებამდე და ელანიტელებამდე და შუამდინარელებამდე, შეიცავს

ნოტიცია VI

(Parthey 145—149)

ΤΑΞΙΣ ΠΡΟΚΑΘΕΔΡΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ

მოსაყდრე მიტროპოლიტთა წესება

α' . . . . .
β' . . . . .

1. . . . .
2. . . . .

ια'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας Α, δ Σεβαστείας

11. ეპარქია I არმენიისა —სებასტიის მიტროპოლიტი

ιβ'. Ἐπαρχία Ἐλενοπόντου, ὁ Ἀμασίας	12. ეპარქია ჰელენოპონტისა — ამასიის მიტროპოლიტი
ιγ'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας Α', ὁ Μελιτηνῆς	13. ეპარქია I ¹ არმენიისა — მელიტენის მიტროპოლიტი
κη'. Ἐπαρχία Λαζικῆς, ὁ τοῦ Φάσιδος.	28. ეპარქია ლაზიკისა — ფასიდის მიტროპოლიტი.
ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ	
κε'. Ἐπαρχία Ζηχίας, ὁ Χερσῶνος	25. ეპარქია ჯიქეთისა, — ქერსონის არქიეპისკოპოსი
κς'. Ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, ὁ Βοσπόρου	26. იგივე ეპარქია — ბოსპორის არქიეპისკოპოსი
κζ'. Ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, ὁ Νικόψεως	27. იგივე ეპარქია — ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსი
λδ'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας, ὁ Ἡρακλειουπόλεως ἦτοι Πηδαχθῶν	34. ეპარქია არმენიისა — ჰერაკლიუპოლის ანუ პედახთის არქიეპისკოპოსი
λε'. Ἐπαρχία Ἀμασίας ² , ὁ Σέβαστουπόλεως	35. ეპარქია ამასიისა ² — სებასტუპოლის არქიეპისკოპოსი.
λζ'. Ἐπαρχία Πόντου Πολεμονιακοῦ, ὁ Τραπεζούντων	37. ეპარქია პოლემონის პონტოსი — ტრაპეზუნტთა არქიეპისკოპოსი.

ნოტიცია VII
(Parthey 150—161)

ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΡΩΤΟΚΛΗΣΙΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ

Κλησις μητροπολιτων

ავიზანე კვიპროსელ არქიეპისკოპოსის მიერ შედგენილი მათესისი პირველწოდებულ სატრიარქთა და მიტროპოლიტთა

მიტროპოლიტთა დასახელება

¹ აღბათ, უნდა იყოს Β (II). — ² აშკარა შეცდომაა; უნდა იყოს Ἀβασσίας (Ἀβασσίας → Ἀμασίας → Ἀμασίας).

- ια'. Ἐπαρχίας Ἀρμενίας Β¹, 11. II¹ არმენიის ეპარქიისა
 δ Σεβαστείας — სებასტიის მიტროპოლიტი
 ιβ'. Ἐπαρχίας Ἐλενοπόντου, δ 12. ჰელენოპონტის ეპარქიისა
 Ἀμασίας — ამასიის მიტროპოლიტი
 ιγ'. Ἐπαρχίας Ἀρμενίας Α, 13. I არმენიის ეპარქიისა
 δ Μελιτινῆς — მელიტენის მიტროპო-
 ლიტი
- . . . . .
 ιζ'. Ἐπαρχίας Λαζικῆς, δ 27. ლაზიკის ეპარქიისა
 τῶν Φάσιδος — ფასიდის მიტროპოლიტი
 ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΩΝ 28. ავტოკეფალურ არქიეპისკოპოსთა
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ὙΜΕΣΑΝΘ
- ιδ'. Ἐπαρχίας Ζηκχίας, δ 24. ჯიქეთის ეპარქიისა,
 Χερσῶνος — ქერსონის არქიეპისკოპოსი
 κε'. Ἐπαρχίας Ζηκχίας, δ 25. ჯიქეთის ეპარქიისა
 Βοσπόρου — ბოსპორის არქიეპისკოპოსი
 κς'. Ἐπαρχίας τῆς ἀντιῆς, δ 26. იმავე ეპარქიისა
 Νικόφειας — ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსი
- . . . . .
 ιγ'. Ἐπαρχίας Ἀρμενίας Β, δ 33. II არმენიის ეპარქიისა
 Ἡρακλειουπόλεως — ჰერაკლიუპოლის არქი-
 ეპისკოპოსი.
 ιδ'. Ἐπαρχίας Ἀβασγίας, δ 34. აბასგიის ეპარქიისა
 Σεβαστουπόλεως — სებასტუპოლის არქიეპის-
 კოპოსი.

[შემდეგ მისდევს ნუსხა საპიტროპოლიტოებში შემავალ სა-
 ეპისკოპოსოთა კათედრებისა, მათ შორის:]

Ἐπαρχία Λαζικῆς, μητρόπο-
 λης Φάσιδος, ἔχει ὑπ' αὐτὴν πό-
 λεις ἡτοι ἐπισκόπους δ'.

τὸν Ῥοδοπόλεως
 τὸν τῆς Σαησιῶν
 τὸν Πέτρων
 τὸν τῆς Ζηγανέων

ეპარქია ლაზიკისა, ფასიდის
 მიტროპოლი[ტი]; მას ექვემდებ-
 არება ოთხი ქალაქი, ე. ი. ოთხი
 ეპისკოპოსი:

როდოპოლისისა ეპისკოპოსი
 საისინთა ეპისკოპოსი
 პეტრის ეპისკოპოსი
 ზიგანევთა ეპისკოპოსი.

¹ უნდა იყოს Α (I).

ნოტიცია VIII

ΤΑΞΙΣ ΠΡΟΚΑΘΕΔΡΙΑΣ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ

მოსაყდრე მიტროპოლიტთა წუსხა

ια'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας, ὁ
Σεβαστείας

11. ეპარქია არმენიისა
—სებასტიის მიტროპოლიტი

ιβ'. Ἐπαρχία Ἐλενοπόντου, ὁ
Ἀμασίας

12. ეპარქია ჰელენოპონტისა
—ამასიის მიტროპოლიტი

ιγ'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας Α, ὁ
Μελιτινῆς

13. ეპარქია I არმენიისა
—მელიტიინის მიტროპოლიტი

κζ'. Ἐπαρχία Λαζικῆς, ὁ τοῦ
Φάσιδος.

27. ეპარქია ლაზიკისა
—ფასიდის მიტროპოლიტი

ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣ-
ΚΟΠΩΝ

ავტოკეფალურ არქიეპისკოპოსთა
წუსხა

[მათ შორის]

Ἐπαρχία Ζηχίας, ὁ Χερσῶνος

ეპარქია ჯიქეთისა—ქერსონის
არქიეპისკოპოსი

Ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, ὁ Βοσ-
πόρων

იგივე ეპარქია—ბოსპორის არ-
ქიეპისკოპოსი

Ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, ὁ Νι-
κόφωας

იგივე ეპარქია—ნიკოფსიის არ-
ქიეპისკოპოსი

Ἐπαρχία Ἀρμενίας Α, ὁ
Ἡρακλειουπόλεως ἦτοι Πηδᾶχθω

ეპარქია I არმენიისა—ჰერაკ-
ლიუპოლის ანუ პედახთის არქი-
ეპისკოპოსი

Ἐπαρχία Ἀμασίας¹, ὁ
Σεβαστουπόλεως

ეპარქია ამასიისა¹—სებას-
ტუპოლის არქიეპისკოპოსი

Ἐπαρχία Πόντου Πολεμο-
ναικου, ὁ Τραπεζοῦντος.

ეპარქია პოლემონის პონტოსი
—ტრაპეზუნტის არქიეპისკოპოსი

Καὶ ὅσοι ἐπίσκοποι ὑπὸ μη-
τροπολιτῶν

ეპისკოპოსნი, რომელნიც მი-
ტროპოლიტებს ექვემდებარებია²:

ιϛα. Ἐπαρχία Ἀρμενίας Β²,
ὁ Σεβαστείας

11. ეპარქია მეორე² არმენიისა
—სებასტიის [მიტროპოლიტი]³;

¹ უნდა იყოს *Αβασγίας* („აბასგიისა“). იხ. შენიშვნა ზემოთ გვ. 139.

² უნდა იყოს *A* (პირველი).

³ ყოველი ეპარქიის წუსხაში მოხსენებული პირველი მოსაყდრე—მიტრო-
პოლიტი უნდა იყოს, ხოლო დანარჩენები—ეპისკოპოსები.

- Σεβαστουπόλεως
 • Νικοπόλεως
 • Σαττάλων
 • Κολωνίας
 • Βιρίσσης
 ιβ'. Ἐπαρχία Ἐλενοπόντου
 • Ἀμασίας
 • Ἀμισοῦ
 • Ἰβόρων
 • Σινόπης
 • Ἀνδράπων
 • Ζαλίχου ἦτοι Λεοντο-
 πόλεως
 ιγ'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας Α¹
 • Μελιτινῆς
 • Ἀρχης
 • Κουκουσοῦ
 • Ἀραβισσοῦ
 • Ἀριβράθης
 • Κωμάνων
 ιδ'. Ἐπαρχία Πόντου Πολεμο-
 νιακοῦ
 • Νεοκαισαρείας
 • Τραπεζοῦντος
 • Κερασσοῦντος
 • τοῦ Πολεμονίου
 • Κωμάνων
 ιε'. Ἐπαρχία Λαζικῆς
 • Φάσιδος
 • Ροδοπόλεως
 • τῶν Σαισσηῶν
 • Πέτρων
 • τῆς Ζιγάνεως
 სებასტუპოლის ეპისკოპოსი
 ნიკოპოლის ეპისკოპოსი
 სატტალის ეპისკოპოსი
 კოლონიის ეპისკოპოსი
 ბირისის ეპისკოპოსი.
 12. ეპარქია ჰელენოპონტისა
 —ამასიის [მიტროპოლიტი]:
 ამისის ეპისკოპოსი
 იბორის ეპისკოპოსი
 სინოპის ეპისკოპოსი
 ანდრაპის ეპისკოპოსი
 ზალიხის ანუ ლეონტუპოლის
 ეპისკოპოსი.
 13. ეპარქია პირველი¹ არმენიისა
 —მელიტიინის [მიტროპოლიტი]:
 არკის ეპისკოპოსი
 კუკუსის ეპისკოპოსი
 არაბისის ეპისკოპოსი
 არიბრათის ეპისკოპოსი
 კომანის ეპისკოპოსი.
 17. ეპარქია პოლემონის პონ-
 ტოსი
 —ნეოკესარიის [მიტროპოლიტი]:
 ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი
 კერასუნტის ეპისკოპოსი
 პოლემონიონის ეპისკოპოსი
 კომანის ეპისკოპოსი.
 27. ეპარქია ლაზიკისა
 —ფასიდის [მიტროპოლიტი]:
 როდოპოლისის ეპისკოპოსი
 საისის ეპისკოპოსი
 პეტრის ეპისკოპოსი
 ზიგანევთა ეპისკოპოსი.

¹ უნდა იყოს Β (მგორე).

ნოტიცია IX

(Parthey 181—196)

Η ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ,
ΚΑΘΩΣ ΑΝΑΓΕΓΡΑΦΤΑΙ ΕΝ ΤΩΙ
ΧΑΡΤΟΦΥΛΑΚΙΩΙ, ΤΩΝ ΥΠΙΘ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΑΣ

მიტროპოლიტთა წესება, რომლის
ის აღწერილია ქართველთა
მწიგნობრობის წესი. და წესება მიტროპოლიტ-
თადმი დაქვემდებარებული მკის-
კოპოლისებისა

- აა'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας
  - Σεβαστίας
  - Σεβαστουπόλεως
  - Νικοπόλεως
  - Σαττάλων
  - Κολωνείας
  - Βιρήσσης
- აბ'. Ἐπαρχία Ἐλενοπόντου
  - Ἀμασειάς
  - Ἀμισσοῦ
  - Ἰβήρων
  - Σινώπης
  - Ἀνδράπων¹
  - Ζαλίχου ἤτοι Λεοντοπό-
λεως

- 11. ეპარქია არმენიისა
  - სებასტიის [მიტროპოლიტი]:
სებასტუპოლის ეპისკოპოსი
ნიკოპოლის ეპისკოპოსი
სატტალის ეპისკოპოსი
კოლონიის ეპისკოპოსი
ბირენის ეპისკოპოსი.
- ეპარქია ჰელენოპონტისა
  - ამასიის [მიტროპოლიტი]:
ამისის ეპისკოპოსი
იბორის ეპისკოპოსი
სინოპის ეპისკოპოსი
ფნდრაპის ეპისკოპოსი
ზალიხის ანუ ლეონტოპოლის
ეპისკოპოსი.

- აγ'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας
  - Μελιτηνῆς
  - Ἀρχῆς
  - Κουκουσσοῦ
  - Ἀραβισσοῦ
  - Ἀριαράθης²
  - Κομάνων

- 13. ეპარქია არმენიისა
  - მელიტენის [მიტროპოლიტი]:
არკის ეპისკოპოსი
კუკუსის ეპისკოპოსი
არაბისის ეპისკოპოსი
არიარათის ეპისკოპოსი
კომანის ეპისკოპოსი.

- ად'. Ἐπαρχία Ποντοπολεμο-
νιακῆς
  - Νεοκαισαρείας
  - Τραπεζούντων
  - Κερασούντων

- 17. ეპარქია პონტოპოლემო-
ნიაკისა
  - ნეოკესარიის [მიტროპოლიტი]:
ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი
კერასუნტის ეპისკოპოსი

¹ Ἀνδράπων CG. — ² Ἀριαράθης CG.

α τοῦ Πολεμονίου
ὁ Κομάνων.

პოლემონიონის ეპისკოპოსი
კომანის ეპისკოპოსი.

κζ'. Ἐπαρχία Λαζικῆς
ὁ Φάσιδος
ὁ Ροδουπόλεως
ὁ τῆς Σαΐαηνῶν¹
ὁ Πέτρων
ὁ τῆς Ζιγανέων

27. ეპარქია ლაზიკისა—ფა-
სიდის [მიტროპოლიტი]:
როდუპოლისის ეპისკოპოსი
საიაენთა¹ ეპისკოპოსი
პეტრის ეპისკოპოსი
ზიგანევთა ეპისკოპოსი,

ნოტიცია X³

(Parthey 197—224)

Ο ΠΑΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΟΥ
ΘΥΗΠΟΛΩΝ

მთლიანი წუსება ღმრთის
ჟურუმებისა

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΑΣ ΜΗΤΡΟ-
ΠΟΛΕΙΣ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

სამიტროპოლიტოთა, საარქივის-
კოპოსოთა და მებროკოლით-
ებისადმი დაჰვემდებარებულ
საეპისკოპოსოთა წუსება

ια'. ἡ Σεβάστεια

11. სებასტიის სამიტროპო-
ლიტო

ιβ'. ἡ Ἀμάσεια

12. ამასიის სამიტროპოლიტო

ιγ'. ἡ Μελιτηνή

13. მელიტენის სამიტროპო-
ლიტო

λγ'. ἡ Τραπεζοῦς

33. ტრაპეზუნტის სამიტროპო-
ლიტო

νε'. ἡ Κελτζηνή

55. კელძენის სამიტროპო-
ლიტო

ξ'. ἡ Ρωσία

60. როსიის სამიტროპოლიტო

ξα'. ἡ Ἀλανία

61. ალანიის სამიტროპოლიტო

¹ CG-ს აშიაზე შენიშვნა: «სხვა ნოტიციაში Ἄβισανῶν («Ἀβησανῶν G»)».

² Parthey შენიშნავს: «ახლა იბეჭდება პირველად ლაიფციგის XV—XVI საუკუნის ხელნაწერთა».

πθ'. ἡ Ῥύζαια 89. რიზეს სამიტროპოლიტო

ΑΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΔΕ ΕΙΣΙΝ ΑΥΤΑΙ 1. საარქიეპისკოპოსოები შემდეგია:

α'. ἡ Βιζύη 1. ვიზიის საარქიეპისკოპოსო

χδ'. ἡ Πηδαχθῶν 24. პედაქთეს საარქიეპისკოპოსო

λζ'. ἡ Ζυχία 57. ჯიქეთის საარქიეპისკოპ.

ΚΑΙ ΟΣΟΙ ΕΝ ΒΚΑΣΤΗ ΜΕΤΡΟΠΟΛΕΙ ΥΠΟΚΕΙΝΤΑΙ ΘΡΟΝΟΙ 1. რა კათედრები ექვემდებარება თითოეულ მეტროპოლისს

ια'. τῆ Σεβαστεία τῆς Ἀρμενίας 11. არმენიის სებასტიას ექვემდებარება [კათედრები]:

• Σεβαστουπόλεως

სებასტუპოლისა

• Νικοπόλεως

ნიკოპოლისა

• Σατάλων

სატალონისა

• Μερύσης ὁμοῦ δ'.

მერისისა; სულ ოთხი [კათედრა]:

ιβ'. τῆ Ἀμασειά Ἐλενοπόντου 12. ჰელენუპონტის ამასიას ექვემდებარება [კათედრები]:

• Ἀμινσοῦ

ამინსისა

• Σινώπης

სინოპისა

• Ἰβήρων

ივორთა

• Ἀνδράπων

ანდრაპისა

• Ζαλίχου ἤτοι Λεοντουπόλεως ὁμοῦ ε'.

ზალიხისა ანუ ლეონტუპოლისა; სულ ხუთი [კათედრა].

ιη'. τῆ Νεοκαισαρεία Πόντου 18. პოლემონის პონტოს ნეოკესარიას ექვემდებარება [კათედრები]:

Κερασούντος

კერასუნტისა

• τοῦ Πολεμωνίου

პოლემონიონისა

• Κομάνων

კომანისა

• Ἀλίας

ალიისა

• Ῥυζαίου

რიზესი

• Κόκκου

კოკისა

• Εὐνίκου· εἰσὶ δὲ αὐταί... ევნიკისა: ესენი არიან...

ὁ Ἀραδιάσης

ὁ Μαρτυροπόλεως

ὁ Ἰψηλῆς ἑμοῦ ι'.

Ἡ δὲ Ἀττάλεια¹ γέγονε μητρόπολις ἐν ἔτει ρφϛ' ἐπὶ Εὐστρατίου τοῦ ἁγιοτάτου πατριάρχου παρὰ τοῦ βασιλέως χυροῦ Ἀλεξίου.

Ὁ δὲ Ἄργους¹ γέγονε μετροπολίτης ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰσαάκου τοῦ Ἀγγέλου ἐν ἔτει ρφϛ'.

λγ'. τῆ Τραπεζοῦντι τῆς Λαζიკῆς

ὁ Χεριανῶν

ὁ Χαμαζούρ

ὁ Χαλχაίου

ὁ Παῖπερ

ὁ Κεραμέων

ὁ Λερίου

ὁ Βιζάντου

ὁ Σακάβου

ὁ τοῦ Χαβιτζιτοῦς

ὁ τοῦ Χαντζιόρτζ

ὁ τοῦ Ὀλγοῦντιν

ὁ Φασιανῆς

ὁ Τοσερμάντζου

ὁ Ἀνθάκων

ὁ Ζαρινάκων ἑμοῦ ιε'.

არადისა

მარტიროპოლისა

იფსელისა; სულ ათი [კათედრა].

ატალია¹ მეტროპოლია გახდა 6592 წელს², უწმინდესი პატრიარქის ევსტრატის დროს, კირ ალექსის მეფობაში.

არგოსის მოსაყდრე გახდა მიტროპოლიტი ისააკ ანგელოსის მეფობაში, 6597 წელს³.

33. ლაზიკის ტრაპეზუნტს ექვემდებარება [კათედრები]:

ხერიანთა

ხამაჩურისა

ხალხევისა

პაიპერისა

კერამევისა

ლერიონისა

ვიზანტისა

საკაეისა

ხავიძიტისა

ხანძიორზისა

ოლნუტისა

ფასიანისა

ტოსერმანძისა

ანდაკისა

ზარინაკისა; სულ თხუთმეტი

[კათედრა].

¹ ატალია (პამფილიაში) და არგოსი მოხსენებული არიან ამ X ნოტიციაში.

² ესე იგი 1084 წელს (6592—5508); ალექსი I კომნენი მეფობდა 1081—1118 წლებში; ევსტრატი გარიდასი პატრიარქობდა 1081—1085 წლებში.

³ ისააკ II ანგელოსი მეფობდა 1185—1195 წლებში. თარიღი 6597 წ. (რაც უდრის 1089 წელს) შეცდომით უნდა იყოს ნაცვლად 6697 წლისა (1189 წლისა).

ნოტიცია Xა

(Benesevic 131—155)

[Ο ΠΑΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ
ΘΕΟΥ ΘΥΗΠΟΛΩΝ]

ღმართის ჭურჭმთა
სრული სია

A) ΤΑΞΙΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ

ა. პატრიარქთა სია

- 1 ὁ Ῥώμης.
- 2 ὁ Κωνσταντινουπόλεως.
- 3 ὁ Ἀλεξανδρείας.
- 4 ὁ Ἀντιοχείας.
- 5 ὁ Ἱεροσολύμων.

1. რომისა
2. კონსტანტინეპოლისა
3. ალექსანდრიისა
4. ანტიოქიისა
5. იერუსალემისა.

B) ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΜΗΤΡΩΠΟΛΙΤΩΝ ΤΩΙ ΚΩΝΣ-
ΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΠΑΤΡΙ-
ΑΡΧΗ

ბ. კონსტანტინეპოლის პატრიარ-
ქისაღმი დაქვემდებარებულ
მიტროპოლიტთა სია

- α'. Καππαδοκίας ὁ Καισαρείας.
- β'. Ἀσίας ὁ Ἐφέσου.
- γ'. Εὐρώπης ὁ Ἡρακλείας.
- δ'. Γαλατίας ὁ Ἀγκύρας.
- ε'. Ἑλλησπόντου ὁ Κυζίκου.
- ς'. Λυδίας ὁ Σάρδεων.
- ζ'. Βιθυνίας ὁ Νικομηδείας.
- η'. Τῆς αὐτῆς ὁ Νικαίας.
- θ'. Τῆς αὐτῆς ὁ Χαλκηδόνος.
- ι'. Παμφυλίας ὁ Σίδης.
- ια'. Ἀρμενίας ὁ Σεβαστείας.
- ιβ'. Ἐλενοπόντου ὁ Ἀμασειας.
- ιγ'. Ἀρμενίας ὁ Μελιτηνῆς.
- ιδ'. Καππαδοκίας ὁ Τυάνων.
- ιε'. Παφλαγονίας ὁ Γαγγρῶν.
- ισ'. Θεσσαλίας ὁ Θεσσαλονίκης.
- ιζ'. ὁ Κλαυδίουπόλεως.
- ιη'. ὁ Νεοκαισαρείας.
- ιθ'. ὁ Πισσιγούντων.
- κ'. ὁ Μύρων.
- κα'. ὁ Σταυραυπόλεως ἤτοι Καρίας.

1. კაპადოკიისა — კესარიის მ.
2. აზიისა — ეფესოს მ.
3. ევროპისა — ჰერაკლიის მ.
4. გალატიისა — ანკვირის მ.
5. ჰელესპონტისა — კვიზიკის მ.
6. ლიდიისა — სარდეს მ.
7. ბითონიისა — ნიკომედიის მ.
8. იმავე ეპარქიისა — ნიკეის მ.
9. იმავე ეპარქ. — ქალკედონის მ.
10. პამფილიისა — სიდის მ.
11. არმენიისა — სებასტიის მ.
12. ჰელენოპონტისა — ამასიის მ.
13. არმენიისა — მელიტენის მ.
14. კაპადოკიისა — ტვიანის მ.
15. პაფლაგონიისა — განგრის მ.
16. თესალიისა — თესალონიკის მ.
17. კლავდიუპოლის მ.
18. ნეოკესარიის მ.
19. პისინუნტის მ.
20. მირის მ.
21. სტავროპოლის ანუ კარიის მ.

κβ'. ὁ Λαοδικείας.	22. ლაოდიკიის მ.
κγ'. ὁ Συναδῶν.	23. სინადის მ.
κδ'. ὁ Ἴκονίου.	24. იკონიის მ.
κε'. ὁ Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας.	25. ანტიოქიის მ.
κς'. ὁ Πέργης.	26. პერგის მ.
κζ'. ὁ Κορίνθου.	27. კორინთოს მ.
κη'. ὁ Ἀθηῶν.	28. ათენის მ.
κθ'. ὁ Μωκησοῦ.	29. მოკესის მ.
λ'. ὁ Κρήτης.	30. კრეტის მ.
λα'. ὁ τοῦ Ῥηγίου.	31. რეგიონის მ.
λβ'. ὁ Πατρῶν.	32. პატრასის მ.
λγ'. ὁ Τραπεζοῦντος.	33. ტრაპეზუნტის მ.
λδ'. ὁ Λαρίσης.	34. ლარისის მ.
λε'. ὁ Ναυπάκτου.	35. ნავპაქტის მ.
λς'. ὁ Φιλιππουπόλεως.	36. ფილიპუპოლის მ.
λζ'. ὁ Τραϊανουπόλεως.	37. ტრაიანუპოლის მ.
λη'. ὁ Ῥόδου.	38. როდოსის მ.
λθ'. ὁ Φιλίππων.	39. ფილიპოს მ.
μ'. ὁ Ἀδριανουπόλεως.	40. ადრიანუპოლის მ.
μα'. ὁ Ἱεραπόλεως.	41. ჰიერაპოლის მ.
μβ'. ὁ Δυρραχίου.	42. დირახიონის მ.
μγ'. ὁ Σμύρνης.	43. სმირნის მ.
μδ'. ὁ Κατάνης.	44. კატანის მ.
με'. ὁ Καμάχου.	45. კამახის მ.
μς'. ὁ Ἀμορίου.	46. ამორიონის მ.
μζ'. ὁ Κοτυαίου.	47. კოტიევის მ.
μη'. ἡ Ἁγία Σευηρίνα.	48. წმ. სევერიანა
μθ'. ὁ Μιτυλήνης.	49. მიტილენის მ.
ν'. ὁ Νέων Πατρῶν.	50. ახალი პატრასის მ.
να'. ὁ Εὐχαίτων.	51. ევხაიტის მ.
νβ'. ὁ Ἀμάστριδος.	52. ამასტრიდის მ.
νγ'. ὁ Χωνῶν.	53. ხონის მ.
νδ'. ὁ Ἴδρουῦντος.	54. ჰიდრუნტის მ.
νε'. ὁ Κελτζινῆς.	55. კელძინის მ.
νς'. ὁ Κολωνείας.	56. კოლონიის მ.
νζ'. ὁ Θηβῶν.	57. თებეს მ.
νη'. ὁ Σερρών.	58. სერონის მ.
νθ'. ὁ Πομπηίουπόλεως.	59. პომპეიუპოლის მ.

ξ'. δ Ῥωσίας.	60. ῥοσიის მ.
ξα'. δ Ἀλανίας.	61. ალანიის მ.
ξβ'. δ Αἴνου.	62. აინის მ.
ξγ'. δ Τιβερίουπόλεως.	63. ტიბერიუპოლის მ.
ξδ'. δ Εὐχαίων.	64. ეუხაინის მ.
ξε'. δ Κερασσίντος.	65. კერასუნტის მ.
ξζ'. δ Ναχωλίας.	66. ნაკოლიის მ.
ξζ'. δ Γερμίων.	67. გერმიის მ.
ξη'. δ Μαδύτων.	68. მადიტის მ.
ξθ'. δ Ἀπαμείας.	69. აპამეის მ.
ο'. δ Βασιλαίου.	70. ბასილევის მ.
οα'. δ Δρίστρας.	71. დრისტრის მ.
οβ'. δ Ναζιανζοῦ.	72. ნაზიანზის მ.
ογ'. δ Κερύρας.	73. კერკირის მ.
οδ'. δ Ἀβύδου.	74. აბიდოსის მ.
οε'. δ Μηθύμνης.	75. მეთიმნის მ.
ος'. δ Χριστουπόλεως.	76. ქრისტუპოლის მ.
οζ'. δ Ῥουσίου.	77. რუსიონის მ.
οη'. δ Λακεδαιμονίας.	78. ლაკედემონიის მ.
οθ'. δ Πάρου.	79. პაროსის მ.
οι'. δ Ἀτταλείας.	80. ატალიის მ.
οια'. δ Μεσημβρίας.	81. მესემბრიის მ.
οιβ'. δ Μιλήτου.	82. მილეტის მ.
οιγ'. δ Σηλυβρίας.	83. სელიბრიის მ.
οιδ'. δ Ἄπρω.	84. აპროს მ.

С) ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΤΩΙ ΤΟΙΟΥΤΩΙ
ΜΕΓΙΣΤΩΙ ΘΡΟΝΩΙ

α'. δ Βιζύης.	8. ამ უდიდესი საყდრისადმი დაკვეთილბარებულ არქი- ეპისკოპოსთა სია
β'. δ Λεοντουπόλεως.	1. ბიზიის არქიეპისკოპოსი
γ'. δ Μαρωνείας.	2. ლეონტუპოლის არქ.
δ'. δ Ἀρχαδίουπόλεως.	3. მარონიის არქ.
ε'. δ Παρείου.	4. არკადიუპოლის არქ.
ς'. δ Προικονήσου.	5. პარიონის არქ.
ζ'. δ Κίου.	6. პრიკონესის არქ.
η'. δ Κυφέλλων.	7. კიოსის არქ.
	8. კიფსელის არქ.

- θ'. δ Νίκης.
 [ι'. ἡ Ἰδρύς.]
 ι'. δ Νεαπόλεως.
 ια'. δ Σέλγης.
 ιβ'. δ Χερσῶνος.
 ιγ'. δ Μεσήνης.
 ιδ'. δ Γαρέλλης.
 ιε'. δ Βρύσεως.
 ις'. δ Δέρκου.
 ιζ'. δ Καραβιζύης.
 [ιθ'. αἱ Σέρραι μετὰ τὴν Δέρκους].
 ιη'. δ Λήμνου.
 ιθ'. δ Λευκάδος.
 κ'. δ Μισθίας.
 [κγ'. ἡ Σωτηριούπολις].
 κα'. δ Πηδαχθῆς.
 [κε'. ἡ Γέρμη].
 κβ'. δ Βοσπόρου.
 κγ'. δ Κοτράδων.
 κδ'. δ Ῥύμνου.
 κε'. δ Καρπάθου.
 κς'. δ Κόδρου.
 κζ'. δ Ῥουσιανῶν.
 κη'. δ Ἀγχιάλου.
 κθ'. δ Φαρσάλων.
 λ'. δ Ματράχων.
 λα'. δ Βερροίας.
 9. ნიკის არქ.
 [ჰიდრონტის საარქ.]
 10. ნეაპოლის არქ.
 11. სელგის არქ.
 12. ქერსონის არქ.
 13. მესენის არქ.
 14. გარელის არქ.
 15. ბრისის არქ.
 16. დერკის არქ.
 17. კარაბიზიის არქ.
 [სერის საარქიეპისკოპოსო-
 დერკის საარქ. შემდეგ]
 18. ლემნოსის არქ.
 19. ლევკადის არქ.
 20. მისთიის არქ.
 [სოტერიუპოლის საარქ.]
 21. პედახთოსის არქ.
 [გერმის საარქ.]
 22. ბოსპორის არქ.
 23. კოტრადის არქ.
 24. რიმნის არქ.
 25. კარპათის არქ.
 26. კოდრის არქ.
 27. რუსიანის არქ.
 28. ანხიალის არქ.
 29. ფარსალის არქ.
 30. მატრახის არქ.
 31. ბეროის არქ.

D) ΟΣΟΙ ΕΚΑΣΤΗ ΜΗΤΡΟ-
 ΠΟΛΕΙ ΥΠΟΚΕΙΝΤΑΙ
 ΘΡΟΝΟΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

დ. თითოეულ სამიტროპოლიტოს
 რომელი სავისკოპოსო საყდარს
 ექვემდებარება

I. Τῆς Καισαρείας Καππαδοκίας.

1. კაპადოკიაში—კესარიის
 სამიტროპოლიტოს:

α'. δ Νύσσης.
 β'. δ τῶν Βασιλικῶν Θερμῶν.

1. ნოსელი ეპისკოპოსი
 2. სამეფო აბანოთა ეპ.

- γ'. ὁ Καμουλιανῶν.
- δ'. ὁ Κισκησοῦ.
- ε'. γ Λαίσσων.
- ς'. ὁ Σεβηριαδος.
- ζ'. ὁ Ἀριαραθίας.
- η'. ὁ τῶν Αἰπολίων.

- 3. კამულიანის ეპ.
- 4. კისკესის ეპ.
- 5. ლაისის ეპ.
- 6. სევერიადის ეპ.
- 7. არიარათის ეპ.
- 8. ეპოლიის ეპ.

II. Τῆ Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας.

2. აზიაში—ეფესოს სამიტროპოლიტოს:

- α'. ὁ Ὑπαίπων.
- β'. ὁ Τράλλεως.
- γ'. ὁ Μαγνησίας [τῆς πρὸς τὸν Μαίανδρον]
- δ'. ὁ Ἐλαίας.
- ε'. ὁ Ἀτραμυτιῶν.
- ς'. ὁ Ἄσσου.
- ζ'. ὁ Γαργάρων.
- η'. ὁ Μασταύρων.
- θ'. ὁ Καλόης.
- ι'. ὁ Βρυέλλων.
- ια'. ὁ Πιτάνης.
- ιβ'. ὁ Μυρρίνης.
- ιγ'. ὁ Ἀδρηλιουπόλεως.
- ιδ'. ὁ Μασχαιώμης.
- ιε'. ὁ Φωκείας.
- ισ'. ὁ Νύσσης.
- ιζ'. ὁ Μητροπόλεως.
- ιη'. ὁ Βατερῶν.
- ιθ'. ὁ Μαγνησίας.
- κ'. ὁ Ἀνιάτων.
- κα'. ὁ Περγάμου.
- κβ'. ὁ Ἀναίων.
- κγ'. ὁ Πριήνης.

- 1. ჰიპაიპის ეპ.¹
- 2. ტრალის ეპ.
- 3. მაგნესიის (მაიანდრესთან რომ არის) ეპ.
- 4. ელეის ეპ.
- 5. ატრამიტიონის ეპ.
- 6. ასონის ეპ.
- 7. გარგარის ეპ.
- 8. მასტაურის ეპ.
- 9. კალოის ეპ.
- 10. ბრიელის ეპ.
- 11. პიტანის ეპ.
- 12. მირინის ეპ.
- 13. ადრელიუპოლის ეპ.
- 14. მასხაკომის ეპ.
- 15. ფოკიის ეპ.
- 16. ნოსელი ეპ.
- 17. მეტროპოლის ეპ.
- 18. ბატერის ეპ.
- 19. მაგნესიის ეპ.
- 20. ანინატის ეპ.
- 21. პერგამონის ეპ.
- 22. ანევის ეპ.
- 23. პრიენის ეპ.

¹ L (ლაიფციგის ხელნ.) უმატებს: «მეტროპოლიტის კატივში აყვანილ იქმნა მეფის კირ ისააკ ანგელოსის მიერ», ისააკ II ანგელოსი მეფობდა 1185—1195 წლებში.

კდ'. ὁ Ἀρκαδίουπόλεως.
 κε'. ὁ Νέας Ἀβλῆς.
 κς'. ὁ Διὸς ἱεροῦ.
 κζ'. ὁ Ἀυγᾶζων.
 λη'. ὁ Σιών.
 κθ'. ὁ Κολοφῶνος.
 λ'. ὁ Λεβέδου.
 λα'. ὁ Τέω.
 λβ'. ὁ Ἐρυθρῶν.
 λγ'. ὁ Κλαζομενῶν.
 λδ'. ὁ Ἀττάνδρων.
 λε'. ὁ Θεοδοσιουπόλεως.
 λς'. ὁ Κύμης.
 λζ'. ὁ Παλαιουπόλεως.

III. Τῆς Ἡρακλείας Θράκης:

α'. ὁ Θεοδωρουπόλεως.
 β'. ὁ Ῥαιδεστοῦ.
 γ'. ὁ Πανίου.
 δ'. ὁ Χερσονήσου.
 ε'. ὁ Καλλιουπόλεως.
 ς'. ὁ Χარიουπόλεως.
 ζ'. ὁ Χαλκίδος.
 η'. ὁ Δαονίου.
 [ὁ Μαδύτου].
 θ'. ὁ Παμφύλου.
 ι'. ὁ Μηδείας.
 ια'. ὁ Λιζίκου.
 ιβ'. ὁ Σεργεντζίων.
 ιγ'. ὁ Μέτρων.
 ιδ'. ὁ Τζουρουλοῦ.

IV. Τῆς Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας:

α'. ὁ Ταβρίας.
 β'. ὁ Ἡλιουπόλεως.
 γ'. ὁ Ἀσπόνης.

24. არკადიუპოლის ეპ.
 25. ახალი ავლის ეპ.
 26. დიოს-წმინდას ეპ.
 27. ავგაზის ეპ.
 28. სიონის ეპ.
 29. კოლოფონის ეპ.
 30. ლებედის ეპ.
 31. ტეოსის ეპ.
 32. ერითონის ეპ.
 33. კლაზომენის ეპ.
 34. ატანდროს ეპ.
 33. თეოდოსიუპოლის ეპ.
 36. კვიმეს ეპ.
 37. პალაიუპოლის ეპ.

3. თრაკიაში—ჰერაკლიის სამი-ტროპოლიტოს:

1- თეოდორუპოლის ეპ.
 2. რედესტის ეპ.
 3. პანიონის ეპ.
 4. ხერსონესის ეპ.
 5. კალიუპოლის ეპ.
 6. ხარიუპოლის ეპ.
 7. ქალკიდის ეპ.
 8. დაონიონის ეპ.
 [მადიჭის ეპ.]
 9. პამფილის ეპ.
 10. მიდიის ეპ.
 11. ლიზიკის ეპ.
 12. სერგენძის ეპ.
 13. მეტროს ეპ.
 14. ტურულის ეპ.

4. გალატიაში—ანკვირის სამი-ტროპოლიტოს:

1. ტაბიის ეპ.
 2. ჰელიუპოლის ეპ.
 3. ასპონის ეპ.

δ'. ὁ Βηρινουπόλεως.

ε'. ὁ Μνιζοῦ.

ζ'. ὁ Κίννης.

η'. ὁ Ἀναστασιουπόλεως.

θ'. ὁ Καλούμνης.

V. [ε'. Τῆ Κυζίκου τῆς Ἑλλησπόντου.

α'. ὁ Παιμανηγοῦ.

β'. ὁ Ὠκῆς.

γ'. ὁ Βάρεως.

δ'. ὁ Ἀγριανοῦ θηρῶν ἦτοι Ἀχυράους.

ε'. ὁ Λαμφάκου.

ς'. ὁ Ἀβύδου.

ζ'. ὁ Δαρδάνου.

η'. ὁ Ἴλίου.

θ'. ὁ Τρωάδος.

ι'. ὁ Πιονίας.

ια'. ὁ Μελιτουπόλεως.

ιβ'. ὁ τοῦ ἁγίου Κορνελίου ἁγίου ἱεροῦ β'.]

4. ბერინუპოლის ეპ.

5. მნიზის ეპ.

6. კინნის ეპ.

7. ანასტასიუპოლის ეპ.

8. კალუმნის ეპ.

5. [ჰელესპონტში—კვიზიკის სამიტროპოლიტოს:

1. პემანენის ეპ.

2. ოკის ეპ.

3. ბარის ეპ.

4. აგრიანუ-თერთა ანუ ახი-რაოსის ეპ.

5. ლამფსაკის ეპ.

6. აბიდოსის ეპ.

7. დარდანის ეპ.

8. ილიონის ეპ.

9. ტროადის ეპ.

10. პიონის ეპ.

11. მელიტუპოლის ეპ.

12. წმ. კორნელის ეპ.

სულ 12 ეპისკოპოსი.]

VI. Τῆ Σάρδεων [τῆς Λυδίας].

α'. ὁ Φιλαδελφείας.

β'. ὁ Τριπόλεως.

γ'. ὁ Θυατείρων.

δ'. ὁ Σέττων.

ε'. ὁ Αὔρηλιουπόλεως.

ς'. ὁ Γόρδων.

ζ'. ὁ Τράλλεων.

η'. ὁ Σιάλων.

θ'. ὁ Σιλάνδρου.

ι'. ὁ Μαιονίας.

ια'. ὁ Ἀπόλλωνος ἱεροῦ.

ιβ'. ὁ Ὑρκανίδος.

ιγ'. ὁ Μουστίνης.

6. [ლიდიაში—] სარდის სამიტროპოლიტოს:

1. ფილადელფიის ეპ.

2. ტრიპოლის ეპ.

2. თიატირის ეპ.

4. სეტის ეპ.

5. ავრელიუპოლის ეპ.

6. გორდის ეპ.

7. ტრალის ეპ.

8. სიალის ეპ.

9. სილანდრის ეპ.

10. მეონის ეპ.

11. აპოლონ-წმინდას ეპ.

12. ჰირკანიდის ეპ.

13. მუსტინის ეპ.

ιδ'. ὁ Καρασσοῦ.
 ιε'. ὁ Ἀπολλωνιάδος.
 [ὁ Δαλδέων ἦτοι Ὑαλέων].
 ις'. ὁ Ἀττάλων.
 ιζ'. ὁ Βάσης.
 ιη'. ὁ Βαλάνδρου.
 ιθ'. ὁ Στρατονικαίας.
 κ'. ὁ Σατάλων.
 κα'. ὁ Γαβάλων.
 κβ'. ὁ Ἑρμοκαπηλείας.
 κγ'. ὁ Χάλδεων.

14. კარასის ებ.
 15. აპოლონიადის ებ.
 [დალდევის ანუ ჰიალევის ებ.]
 16. ატალის ებ.
 17. ბასის ებ.
 18. ბალანდრის ებ.
 19. სტრატონიკეის ებ.
 20. სატალის ებ.
 21. გაბალის ებ.
 22. ჰერმოკაპელიის ებ.
 23. ქალდევის ებ.

VII. Τῆς Νικομηθεΐας τῆς Βιθυνίας.

α'. ὁ Προύσης.
 β'. ὁ Πραინέτου.
 γ'. ὁ Ἐλενουπόλεως.
 δ'. ὁ Βασινουπόλεως.
 ε'. ὁ Δασκελίου.
 ς'. ὁ [Α]πολλωνιάδος.
 ζ'. ὁ Ἀττάλων.
 η'. ὁ Βάσης.
 θ'. ὁ Νεοκαισαρείας.
 ι'. ὁ Ἀδράνου.
 ια'. ὁ Γάλλου ἦτοι [ὁ] Λόφων.
 ιβ'. ὁ Δαφουσίას.
 ιγ'. ὁ Ἐριστῆς.
 ιδ'. ὁ Καισαρείας.

7. ბითვინიაში—ნიკომედიის სამიტროპოლიტოსი.

1. პრუსის ებ.
 2. პრენეტის ებ.
 3. ჰელენუპოლის ებ.
 4. ბასინუპოლის ებ.
 5. დასკელიონის ებ.
 6. აპოლონიადის ებ.
 7. ატალის ებ.
 8. ბასის ებ.
 9. ნეოკესარიის ებ.
 10. ადრანის ებ.
 11. გალის ანუ ლოფის ებ.
 12. დაფნუსიის ებ.
 13. ერისტის ებ.
 14. კესარიის ებ.

VIII. Τῆς Νικαίης τῆς Βιθυνίας.

α'. ὁ Μοδρινῆς.
 β'. ὁ Γορδοσέρβων.
 γ'. ὁ Νουμερικῶν.
 δ'. ὁ Λιόνης.
 ε'. ὁ Τατταίου.
 ς'. ὁ Μαξιμιανῶν.
 ζ'. ὁ Ἀγγελοκάστρου.

8. ბითვინიაში—ნიკეის სამიტროპოლიტოსი.

1. მოდრინის ებ.
 2. გორდოსერბის ებ.
 3. ნუმერიკის ებ.
 4. ლინოსის ებ.
 5. ტატევის ებ.
 6. მაქსიმიანის ებ.
 7. ანგელოკასტრის ებ.

IX. [θ'. Χαλκηδόνι τῆς Βιθυνίας θρόνος ἠποκείμενος οὐκ ἔστιν.]

[9. ბითვინიაში—ქალკედონის მეტროპოლიისადმი დაქვემდებარებული საყდარი არ არის].

X. Τῆ Σίδῃ τῆς Παμφυλίας.

10. ჰამფილიაში—სიდის სამიტროპოლიტოს:

- α'. ὁ Ἀσπένδου.
- β'. ὁ Κοταίνης.
- γ'. ὁ Ἐταίνου.
- δ'. ὁ Ὀρύμνης.
- ε'. ὁ Κάσσω.
- ς'. ὁ Σεμναίων.
- ζ'. ὁ Καραλλίων.
- η'. ὁ Κορακησίου.
- θ'. ὁ Σαἰδῶρων.
- ι'. ὁ Μολόνης.
- ια'. ὁ Οὐμάνδων.
- ιβ'. ὁ Δαλίσανδου.
- ιγ'. ὁ Ἴσβων.
- ιδ'. ὁ Λύρβης.
- ιε'. ὁ Κολυβράσου.
- ισ'. ὁ Μανάνων.

- 1. ასპენდის ეპ.
- 2. კოტენის ეპ.
- 3. ეტენის ეპ.
- 4. ორიმნის ეპ.
- 5. კასის ეპ.
- 6. სემნევის ეპ.
- 7. კარალიის ეპ.
- 8. კორაკესის ეპ.
- 9. საედრის ეპ.
- 10. მოლონის ეპ.
- 11. უმანდის ეპ.
- 12. დალისანდის ეპ.
- 13. ისბის ეპ.
- 14. ლირბის ეპ.
- 15. კოლიბრასის ეპ.
- 16. მანანის ეპ.

XI. Τῆ Σεβαστείᾳ [τῆς Ἀρμενίας].

11. [არმენიაში—] სეზასტიის სამიტროპოლიტოს:

- α'. ὁ Σεβαστουπόλεως.
- β'. ὁ Νικοπόλεως.
- γ'. ὁ Σετάλλων.
- δ'. ὁ Κολωνείας.
- ε'. ὁ Βερίσσης.

- 1. სეზასტუპოლის ეპ.
- 2. ნიკოპოლის ეპ.
- 3. სატალის ეპ.
- 4. კოლონის ეპ.
- 5. ბერისის ეპ.

XII. Τῆ Ἀ[μα]σίᾳ Ἐλενουπόλεως

12. ჰელენუპოლისში—ა[მა]სიის სამიტროპოლიტოს:

- α'. ὁ Ἀμινσοῦ.
- β'. ὁ Σινώπης.
- γ'. ὁ Ἰβῶρων.
- δ'. ὁ Ἀνδραπόδων.

- 1. ამინსის ეპ.
- 2. სინოპის ეპ.
- 3. იბორის ეპ.
- 4. ანდრაპოდის ეპ.

ე'. ὁ Ζαλίχου.

ς'. ὁ Ζήλων.

5. ზალიხის ებ.

6. ზელის ებ.

XIII. Τῆ Συρακοῦση [τῆς Σικελίας].

α'. ὁ Ταυρομενίου.

β'. ὁ Μεσήνης.

γ'. ὁ Ἀκραγάντων.

δ'. ὁ Κρονίου.

ε'. ὁ Λιλυβαίου.

ς'. ὁ τοῦ Δρεπάνου.

ζ'. ὁ τοῦ Πανόρμου.

η'. ὁ τῶν Θερμῶν.

θ'. ὁ [τοῦ] Κεφαλουδίου.

ι'. ὁ Ἀλέσσης.

ια'. ὁ Τυνδαρίου.

ιβ'. ὁ Μελίτης.

ιγ'. ὁ Λιπάρας.

13. [სიცილიაში—] სირაკუზის სამიტროპოლიტოს:

1. ტავრომენიონის ებ.

2. მესენის ებ.

3. აკრაგანტის ებ.

4. კრონიონის ებ.

5. ლილიბევის ებ.

6. დრეპანის ებ.

7. პანორმის ებ.

8. თერმის ებ.

9. კეფალუდიონის ებ.

19. ალესის ებ.

11. ტინდარიონის ებ.

12. მელიტის ებ.

13. ლიპარის ებ.

XIV. Τῆ Μελιτηνῆ <Ἀρμενίας>.

α'. ὁ Ἀρχης.

β'. ὁ Κουκουσοῦ.

γ'. ὁ Ἀρραβισσοῦ.

δ'. ὁ Ἀριαράθων.

ε'. ὁ Κρομανῶν.

14. (არმენიაში—) მელიტენის სამიტროპოლიტოს:

1. არკის ებ.

2. კუკუსის ებ.

3. არაბისის ებ.

4. არიარათის ებ.

5. კრომანის ებ.

XV. Τῆ Τυάνων [Καπαδοκίας].

α'. ὁ Κυβίστρων.

β'. ὁ Φαუსτινουπόλεως.

γ'. ὁ Σασίμων.

15. [კაპადოკიაში—] ტიანის სამიტროპოლიტოს:

1. კიბისტრის ებ.

2. ფავსტინუპოლის ებ.

3. სასიმის ებ.

XVI. Τῆ Γάγγρα [τῆς Παφλαγονίας].

α'. ὁ Ἰουνοπόλεως.

β'. ὁ Δαδύβρων.

γ'. ὁ Σαρῶν.

16. [პაფლაგონიაში—] განგრის სამიტროპოლიტოს:

1. იუნოპოლის ებ.

2. დადიბრის ებ.

3. სორის ებ.

XVII. Τῆ Θεσσαλονίκη [τῆς
Θεσσαλίας].

- α'. ὁ τοῦ Κίτρου[ς]
[ὁ Βερροίας.]
- β'. ὁ Δρουγουβιτείας.
- γ'. ὁ τῶν Σερβίων.
- δ'. ὁ Κασάνδρας.
- ε'. ὁ τῆς καὶ Ποτιδαίας.
[ὁ Κομπανίας ἦτοι Καστρίου]
- ὁ Πέτρου
- ς'. ὁ Ἐρκούλων.
[ὁ Ἱερισσοῦ].
- ζ'. ὁ Λίτης.
- η'. ὁ Λυκοστομίου.

17. [თესალიაში—] თესალო-
ნიკის სამიტროპოლიტოს:

- 1. კიტროსის ეპ.
[ბეროიას ეპ.]
- 2. დრუგუბიტიის ეპ.
- 3. სერბიელთა ეპ.
- 4. კასანდრის ეპ.
- 5. პოტიდეისაჲ
[კომპანიის ანუ კასტრო-
ნის ეპ.]
- [პეტრის ეპ.]
- 6. ჰერკულის ეპ.
[ჰიერისის ეპ.]
- 7. ლიტის ეპ.
- 7. ლიკოსტომიონის ეპ.

XVIII. Τῆ Κλαυδιουπόλει [Ὀνω-
ριάδος].

- α'. ὁ Ἡρακλείας Πόντου.
- β'. ὁ Πλουσιάδος.
- γ'. ὁ Τίου.
- δ'. ὁ Κρατείας.
- ε'. ὁ Ἀδριανουπόλεως.

18. [კონორიადაში—] კლაუ-
დიუპოლის სამიტროპოლიტოს:

- 1. პონტოს ჰერაკლიის ეპ.
- 2. პლუსიადის ეპ.
- 3. ტიონის ეპ.
- 4. კრატისის ეპ.
- 5. ადრიანუპოლის ეპ.

XIX. [Τῆ Νεοκαισαρεία] Πόντου
Πολεμωνιακοῦ,

- α'. ὁ Κερασούντος.
- β'. ὁ τοῦ Πολεμωνίου.
- γ'. ὁ Κομάνων.
[ὁ Ἀλίας]
- δ'. ὁ Ὀρύζου.
[ὁ Κόκκου
ὁ Εὐνίκου· εἰσὶ δὲ αὐταί.....
ὁ Ἀραδάσης.
ὁ Μαρτυρουπόλεως.
ὁ Ὑψηλῆς· δημοῦ ἰ'.]

19. პოლემონის პონტოში —
[ნეოკესარიის სამიტროპოლი-
ტოს:]

- 1. კერასუნტის ეპ.
- 2. პოლემონიონის ეპ.
- 3. კომანის ეპ.
[ჰალიის ეპ.]
- 4. ორიჯის ეპ.
[კოკის ეპ.
ევნიკის ეპ.: ხოლო არიან.....
არადასის ეპ.
მარტირუპოლის ეპ.
ჰიფსელის ეპ.; სულ 10.]

XX. [Τῶ Πισινοῦντι] τῆς Γαλα-
τίας.

- ა'. ὁ Γερμοχολωνείας.
 β'. ὁ Πιτανίσσου.
 γ'. ὁ Συνοδίων.
 δ'. τοῦ Ἁγίου Ἀγαπητοῦ.
 ε'. ὁ Λωτίνου.
 ς'. ὁ Ὀρχίστου.
 ζ'. ὁ Σπαλλας.
 η'. ὁ Τρωκάνδου.
 θ'. ὁ Μυριαγγέλων.

XXI. Τῆ τῶν Μύρων [τῆς Λυ-
κίας].

- α'. ὁ Μαστάρων.
 β'. ὁ Ἀράξης.
 γ'. ὁ Ποδαλείας.
 δ'. ὁ Ὀρυκάνδου.
 ε'. ὁ Διδύμων.
 ς'. ὁ Κάνου.
 ζ'. ὁ Ξάνθου.
 η'. ὁ Κενέων.
 θ'. ὁ Καρασσοῦ.
 ι'. ὁ Ἀγιοδούλων.
 ια'. ὁ Μαρχιανῆς.
 ιβ'. ὁ Πλῶν.
 ιγ'. ὁ Κανδίβων.
 ιδ'. ὁ Οἰνιάνδων.
 ιε'. ὁ Μάκρης.
 ις'. ὁ Φιλήτων.
 ιζ'. ὁ Φοίνικος.
 ιη'. ὁ Πρωίνης.
 ιθ'. ὁ Βαρβύλων.
 κ'. ὁ Πατάρων.
 κα'. ὁ Κόμβων.
 κβ'. ὁ Χώματος.
 κγ'. ὁ Φελλοῦ.

20. ვალატიაში—[პისინუნტის
სამიტროპოლიტოს:]

1. გერმოკოლონიის ეპ.
2. პიტანისის ეპ.
3. სინოდონის ეპ.
4. წმ. აგაპიტის ეპ.
5. ლოტინის ეპ.
6. ორკისტის ეპ.
7. სპალიის ეპ.
8. ტროკანდის ეპ.
9. მირიანგელის ეპ.

21. [ლიკიაში—] მირის სამი-
ტროპოლიტოს:

1. მასტავრის ეპ.
2. არაქსის ეპ.
2. პოდალიის ეპ.
4. ორიკანდის ეპ.
5. დიდიმის ეპ.
6. კავნის ეპ.
7. ქსანთის ეპ.
8. კენევის ეპ.
9. კარასის ეპ.
10. ჰაგიოდულტის ეპ.
11. მარკიანის ეპ.
12. პლონის ეპ.
13. კანდიბის ეპ.
14. ოინიანდის ეპ.
15. მაკრის ეპ.
16. ფილეტის ეპ.
17. ფოინიკის ეპ.
18. პროინის ეპ.
19. ბარბილის ეპ.
20. პატარის ეპ.
21. კომბის ეპ.
22. ხომატის ეპ.
23. ფელის ეპ.

- κδ'. ὁ Κοροδάλλων.
- κε'. ὁ Δορναίας.
- κς'. ὁ Πιρνάρων.
- κζ'. ὁ Τεργάσου.
- κη'. ὁ Εὐδοκιάδος.
- κθ'. ὁ Νήσου.
- λ'. ὁ Παλλιωτῶν.
- λα'. ὁ Μιλάτων.
- λβ'. ὁ Ἀκάνδων.
- λγ'. ὁ Λεβίσσου.

- 24. კოროდალის ებ.
- 25. ლორნეის ებ.
- 26. პირნარის ებ.
- 27. ტერგასის ებ.
- 28. ევდოკიადის ებ.
- 29. ნესოსის ებ.
- 30. პალიოტის ებ.
- 31. მილატის ებ.
- 32. აკანდის ებ.
- 33. ლევისის ებ.

XXII. Τῆ Σταυρουπόλει Καρίας.

- α'. ὁ Κυβέρσης.
- β'. ὁ Ἑρακλείας Σαρβάκου.
- γ'. ὁ Ἀπολλωνιάδος.
- δ'. ὁ Ἑρακλείας Λακύνων.
- ε'. ὁ Ταβῶν.
- ς'. ὁ Λάρβων.
- ζ'. ὁ Ἀντιοχείας τῆς Μαιάνδρου.
- η'. ὁ Ταμάσσιων.
- θ'. ὁ Ἀρπασσῶν.
- ι'. ὁ Νεαπόλεως.
- ια'. ὁ Ὀρθοσιάδος.
- ιβ'. ὁ Ἀνατετάρτης.
- ιγ'. ὁ Λαβადῶν.
- ιδ'. ὁ Στρατονικαίας.
- ιε'. ὁ Ἀλινδῶν.
- ισ'. ὁ Μυλάσσιων.
- ιζ'. ὁ Μύζου ἢ Ἀμυζόνος.
- ιη'. ὁ Ἰάσσου.
- ιθ'. ὁ Βαρβυλίου.
- κ'. ὁ Ἀλικαρνάσσοῦ.
- κα'. ὁ Λαρύμων.
- κβ'. ὁ Κνίδου.
- κγ'. ὁ Μυνάδου.
- κδ'. ὁ τοῦ Ἱεροῦ.

22. კარიაში — სტაფრუპოლის სამიტროპოლიტოს:

- 1. კიბერსის ებ.
- 2. სარბაკის ჰერაკლიის ებ.
- 3. აპოლონიადის ებ.
- 4. ლაკიბის ჰერაკლიის ებ.
- 5. ტაბის ებ.
- 6. ლარბის ებ.
- 7. ანტიოქიის (მეანდრეზე რომ არის) ებ.
- 8. ტამასის ებ.
- 9. ჰარპასის ებ.
- 10. ნეაპოლის ებ.
- 11. ორთოსიადის ებ.
- 12. ანატეტარტის ებ.
- 13. ლაბადის ებ.
- 14. სტრატონიკეის ებ.
- 15. ალინდის ებ.
- 16. მილასის ებ.
- 17. მიზის ანუ ამიზონის ებ.
- 18. იასის ებ.
- 19. ბარბილიონის ებ.
- 20. ჰალიკარნასის ებ.
- 21. ლარიმის ებ.
- 22. კნიდოსის ებ.
- 23. მინადის ებ.
- 24. პიერონის ებ.

κε'. ὁ Κινδράμων.
 κς'. ὁ Κεράμων.

25. კინდრამის ეპ.
 26. კერამის ეპ.

XXIII. Τῆ Λαοδικεία [Φρυγίας
 Πακατιανῆς].

23. [პაკატიანის ფრიგიაში—]
 ლაოდიკიის სამიტროპოლიტოს:

α'. ὁ Τραπεζουπόλεως.
 β'. ὁ Ἀχμονίας.
 γ'. ὁ Σεβαστείας.
 δ'. ὁ Χαιρετοπίου.
 ε'. ὁ Ἀπίας.
 ς'. ὁ Πελτῶν.
 ζ'. ὁ Εὐμενίας.
 η'. ὁ Σουβλαίου.
 θ'. ὁ Σημαίνου Θηρῶν.
 ι'. ὁ Τρανουπόλεως.
 ια'. ὁ Ἀτανασοῦ.
 ιβ'. ὁ Λουνδῶν.
 ιγ'. ὁ Κιδισσοῦ.
 ιδ'. ὁ Ὀράκων.
 ιε'. ὁ Ὠρίνων.
 ις'. ὁ Αἰλουζῆς.
 ιζ'. ὁ Συναίου.
 ιη'. ὁ Θαμφιουπόλεως.
 ιθ'. ὁ Διοκλείας.
 κ'. ὁ Ἀριστείας.

1. ტრაპეზუპოლის ეპ.
 2. აკმონიის ეპ.
 3. სებასტიის ეპ.
 4. ხერეტოპიონის ეპ.
 5. აპიის ეპ.
 6. პელტის ეპ.
 7. ევმენიის ეპ.
 8. სუბლევის ეპ.
 9. სემენუ-თერის ეპ.
 10. ტრანუპოლის ეპ.
 11. ატანასის ეპ.
 12. ლუნდის ეპ.
 13. კიდისის ეპ.
 14. ორაკის ეპ.
 15. ორინის ეპ.
 16. ელუზის ეპ.
 17. სინაონის ეპ.
 18. თამფსიუპოლის ეპ.
 19. დიოკლიის ეპ.
 20. არისტის ეპ.

[ὁ Οἰνοχώμεω¹ ἦτοι Ἰουστινιανουπόλεως. ὄμοῦ κα'.]

[ოინოკომის¹ ანუ იუსტინიანუპოლის ეპ. სულ 21.]

XXIV. Τῆ τῶν Συναδῶν [Φρυγίας
 Σαλουταρίας].

24. [სალუტარიის ფრიგიაში—]
 სვინადის სამიტროპოლიტოს:

α'. ὁ Δορυλαίου.
 β'. ὁ Μιδάου.
 γ'. ὁ Ὑψοῦ.
 δ'. ὁ Ἀκρονοῦ.
 ε'. ὁ Προμισοῦ.
 ς'. ὁ Μύρου.

1. დორილევის ეპ.
 2. მიდევის ეპ.
 3. ჰიფსის ეპ.
 4. აკრონის ეპ.
 5. პრომისის ეპ.
 7. მირის ეპ.

¹ ბენეშევიჩის გამოცემაში სწერია Οἰκοχωμεω^ς.

- ζ'. ὁ Σιβίνδου.
- η'. ὁ Φυτείας.
- θ'. ὁ Ἱεραπόλεως.
- ι'. ὁ Εὐκάρπου.
- ια'. ὁ Λυσιάδου.
- ιβ'. ὁ Ἀβγυστουπόλεως.
- ιγ'. ὁ Βρύζου.
- ιδ'. ὁ Ἰστρου.
- ιε'. ὁ Λυκάονος.
[ὁ Ἀύστρων.
ὁ Βασάνδων].
- ις'. ὁ Στεκτονίου.
- ιζ'. ὁ Γορδინίας.
[ὁ Καμάρκου].
- ιη'. ὁ Καυορκίου.
- ιθ'. ὁ Δαფνοδίου.
- κ'. ὁ Κλήρων.

- 7. სიბინდის ებ.
- 8. ფიტიის ებ.
- 9. ჰიერაპოლისის ებ.
- 10. ევკარპის ებ.
- 11. ლისიადის ებ.
- 12. ავგუსტუპოლისის ებ.
- 13. ბრიზის ებ.
- 14. ისტრის ებ.
- 15. ლიკაონის ებ.
[ლისტრის ებ.
ბასანდის ებ.]
- 16. სტექტონიონის ებ.
- 17. გორდინიის ებ.
[კამარკის ებ.]
- 18. კავორკიონის ებ.
- 19. დაფნოდიონის ებ.
- 20. კლერის ებ.

XXV. Τῆς Ἰκονιέων [Λυκαονίας].

- α'. ὁ Ἀύστρων.
- β'. ὁ Βασάδων.
- γ'. ὁ Ἀμβλάδων.
- δ'. ὁ Μονονάδων.
- ε'. ὁ Ὑψηβόλων.
- ς'. ὁ Σαβάτρων.
- ζ'. ὁ Κάνης.
- η'. ὁ Εὐδοκιάδου.
- θ'. ὁ Πύργων.
- ι'. ὁ Λαράνδων.
- ια'. ὁ Ἰλίστρων.
- ιβ'. ὁ Προσάλων.
- ιγ'. ὁ Τιβασάνδων.
- ιδ'. ὁ Βαράτων.
- ιε'. ὁ Πέρτων.

25. [ლიკაონიაში—]იკონიელთა სამიტროპოლიტოს:

- 1. ლისტრის ებ.
- 2. ბასადის ებ.
- 3. ამბლადის ებ.
- 4. მონონადის ებ.
- 5. ჰიფსებოლის ებ.
- 6. საბატრის ებ.
- 7. კანის ებ.
- 8. ევდოკიადის ებ.
- 9. პირგის ებ.
- 10. ლარანდის ებ.
- 11. ილისტრის ებ.
- 12. პოსალის ებ.
- 13. ტიბასანდის ებ.
- 14. ბარატის ებ.
- 15. პერთის ებ.

XXVI. Τῆς Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας.

- α'. ὁ Γαλασσοῦ.

26. პისიდიაში—ანტიოქიის სამიტროპოლიტოს:

- 1. გალასის ებ.

β'. ὁ Σαζοπόλεως.	2. სოზოპოლის ეპ.
γ'. ὁ Ἀπαμείας τῆς Κιβωτοῦ.	3. კიბოტის აპამიის ეპ.
δ'. ὁ Σινιανθοῦ.	4. სინიანდის ეპ.
ε'. ὁ Βάρεως.	5. ბარევის ეპ.
ς'. ὁ Μητροπόλεως.	6. მეტროპოლის ეპ.
ζ'. ὁ Λιμένων.	7. ლიმენის ეპ.
η'. ὁ Ἀγρῶν.	8. აგრის ეპ.
θ'. ὁ Τυραίου.	9. ტირეონის ეპ.
ι'. ὁ Σορζήλων.	10. სორზელის ეპ.
ια'. ὁ Ἀδριανουπόλεως.	11. ადრიანუპოლის ეპ.
ιβ'. ὁ Τυμανθοῦ.	12. ტიმანდის ეპ.
ιγ'. ὁ Λαοδικείας.	13. ლაოდიკიის ეპ.
ιδ'. ὁ τῆς Κεκαυμένης.	14. კეკავმენის ეპ.
ιε'. ὁ Τίτιασοῦ.	15. ტიტიასის ეპ.

XXVII. Τῆ Πέργῃ τῆς Παμφυ-
λίας

α'. ὁ Ἀτταλείας.	1. ატალიის ეპ.
β'. ὁ Μάνδρων.	2. მანდრის ეპ.
γ'. ὁ Εὐδοκίαιδος.	3. ევდოკიადის ეპ.
δ'. ὁ Τελμισσοῦ.	4. ტელმისის ეპ.
ε'. ὁ Ἰσίνδου.	5. ისინდის ეპ.
ς'. ὁ Μαξιμιανουπόλεως.	6. მაქსიმიანუპოლის ეპ.
ζ'. ὁ Λαγίνων.	7. ლაგინის ეპ.
η'. ὁ Παλαιουπόλεως.	8. პალეუპოლის ეპ.
θ'. ὁ Κρήμνης.	9. კრემნის ეპ.
ι'. ὁ Κορυδαλων,	10. კორიდალის ეპ.
ια'. ὁ Πετιλίσσου.	11. პეტილისის ეპ.
ιβ'. ὁ Δικτιναύρων.	12. დიქტინავრის ეპ.
ιγ'. ὁ Ἀριασοῦ.	13. არიასის ეპ.
ιδ'. ὁ Πούγλων.	14. პუგლის ეპ.
ιε'. ὁ Ἀδριανῆς.	15. ადრიანის ეპ.
ις'. ὁ Σανθίδου.	16. სანდიდის ეპ.
ιζ'. ὁ Βάρβης.	17. ბარბის ეპ.
ιη'. ὁ Περβαίνων.	18. პერბენის ეპ.

XXVIII. Τῆ Κορίνθῳ [τῆς Πελο-
ποννήσου].

α'. ὁ τοῦ Δαμαλαῖ.

27. პამფილიაში—პერგის სა-
მიტროპოლიტოს:

1. ატალიის ეპ.
2. მანდრის ეპ.
3. ევდოკიადის ეპ.
4. ტელმისის ეპ.
5. ისინდის ეპ.
6. მაქსიმიანუპოლის ეპ.
7. ლაგინის ეპ.
8. პალეუპოლის ეპ.
9. კრემნის ეპ.
10. კორიდალის ეპ.
11. პეტილისის ეპ.
12. დიქტინავრის ეპ.
13. არიასის ეპ.
14. პუგლის ეპ.
15. ადრიანის ეპ.
16. სანდიდის ეპ.
17. ბარბის ეპ.
18. პერბენის ეპ.

28. [პელოპონესში—] კორინ-
თოს სამიტროპოლიტოს:

1. დამალის ეპ.

β'. ὁ Ἄργους.	2. არგოსის ებ.
γ'. ὁ Μονεμβασίας ἦτοι Ταινά- ρου.	3. მონემბასიის ანუ ტენარის ებ.
δ'. ὁ Κεφαλληνίας.	4. კეფალენიის ებ.
ε'. ὁ Ζακύνθου.	5. ზაკინთის ებ.
ζ'. ὁ Ζυμένης.	6. ზიმენის ებ.
ζ'. ὁ Μαΐνης.	7. მაინის ებ.

XXIX. Τῆ Ἀθηνῶν [τῆς Ἑλλά-
δος].

29. [ელადაში—] ათენის სა-
მიტროპოლიტოს:

α'. ὁ Εὐρίπου.	1. ევრიპის ებ.
β'. ὁ Δαυλίας.	2. დავლიის ებ.
γ'. ὁ Κορωνείας.	3. კორონიის ებ.
δ'. ὁ Ἄνδρου.	4. ანდროსის ებ.
ε'. ὁ Ὠραίου.	5. ორევის ებ.
[ὁ Σκύρου.	[სკირის ებ.
ὁ Καρύστου.	კარისტის ებ.
ὁ Πορθμοῦ.	პორთმის ებ.
ὁ Ἀθῶνος.	ავლონის ებ.
ὁ Σύρας. ἄμοσ ε'.]	სირის ებ.; სულ 10.]

XXX. [Τῆ Μωκησῶ Καππαδο-
κίας.]

30. [კაპადოკიაში—მოკესის
სამიტროპოლიტოს:]

ζ'. ὁ Ναζιανζοῦ.	6. ნაზიანზის ებ.
ζ'. ὁ Κολωνείας.	7. კოლონიის ებ.
η'. ὁ Παρνασοῦ.	8. პარნასის ებ.
θ'. ὁ Δοάρων.	9. დოარის ებ.
[ὁ Ματιανῆς. ἄμοσ ε'.]	[მატიანის ებ.; სულ 5.]

XXXI. [λ'. Τῆ νήσῳ Κρήτη.

31. [კუნძულ კრეტის სამიტ-
როპოლიტოს:

δ Γορτύνης.	გორტინის ებ.
δ Κνωσσοῦ.	კნოსოსის ებ.
δ Ἀρκαδίας.	არკადიის ებ.
δ Χερρονήσου.	ხერონესის ებ.
δ Ἀῖλοποταμοῦ.	ავლოპოტამის ებ.
δ τοῦ Ἀγρίου.	აგრიონის ებ.

δ Λάμπης.	ლამპის ებ.
δ Κυδωνίας.	კიდონიის ებ.
δ Ἱερᾶς.	ჰიერის ებ.
δ Πέτρας.	პეტრის ებ.
δ Σιτείας.	სიტის ებ.
δ Κισσάμου· ἑμὸν ιβ'.]	კისამის ებ.; სულ 12.]

XXXII. [λα'. Τῶ Ῥηγίῳ Καλαβρίας.

32. [კალაბრიაში—რეგიონის სამიტროპოლიტოს:]

δ Βιζώνης.	ბიზონის ებ.
δ Ταυριαγῆς.	ტავრიანის ებ.
δ Δοκρίδος.	ლოკრიდის ებ.
δ Ρωσιανοῦ.	როსიანის ებ.
δ Σκυλαχίου.	სკილაკიონის ებ.
δ Τροπαίου.	ტროპევის ებ.
δ Ἀμάντας.	ამანტის ებ.
δ Κροτώνης.	კროტონის ებ.
δ Κωνσταντείας.	კონსტანტიის ებ.
δ Νικωτέρας.	ნიკოტერის ებ.
δ Μισουναίου.	მისუნიანის ებ.
δ Νεοκάστρου.	ნეოკასტრის ებ.
δ Κασάνου· ἑμὸν ιγ'.]	კასანის ებ.; სულ 13.]

XXXIII. Τῆ Πατρῶν [τῆς Πελοποννήσου]

33. [პელოპონესში—] პატრასის სამიტროპოლიტოს:]

[ὁ Λακεδαιμονίας· ἐτιμήθη δὲ μητρόπολις παρὰ τοῦ κυροῦ Ἀλεξίου ἐπὶ τοῦ πατριάρχου κυρίου Εὐσταθίου¹ ἐν ἔτει ςϛϞ'.]

[ლაკედემონიის ეპისკოპოსი. მეტროპოლია პატივში იქმნა აყვანილი კირ ალექსის მიერ, უფალ ევსტათის პატრიარქობის დროს, 6590 წელს]¹ (ე. ი. 1082 წ.).

α'. ὁ Μεθώνος.
β'. ὁ Κορώνης.
γ'. ὁ Ἐλους.

1. მეთონის ებ.
2. კორონის ებ.
3. ჰელოსის ებ.

¹ უნდა იყოს *Εὐστρατίου*. პატრიარქი ევსტრათი გარიდასი — 1081—1085 წწ. ალექსი კომნენი 1081—1118 წწ.

δ'. ὁ Βολαίνης.
[καὶ ἡ Ἀμυκλείου ἀντὶ Λακε-
δαίμονίας· δμοῦ ε'.]

4. ბოლენის ებ.
[ამიკლევის ებ. ლაკედემონიის.
წილ.; სულ 5.]

XXXIV. Τῆ Τραπεζοῦντος [τῆς
Λαζικῆς].

34. [ლაზიკეში—] ტრაპეზუნ-
ტის სამიტროპოლიტოს:

α'. ὁ Χεριάνων.	1. ხერიანის ებ.
β'. ὁ Χαμάζρου ¹ .	2. ხამაზრის ¹ ებ.
γ'. ὁ Χαῖτου ² .	3. ხაიონის ² ებ.
δ'. ὁ Παίπερτε ³ .	4. პაიპერტის ³ ებ.
ε'. ὁ Κεραμέων.	5. კერამევის ებ.
ζ'. ὁ Λερίου.	6. ლერიონის ებ.
ζ'. ὁ Βιζάνων ⁴ .	7. ბიზანის ⁴ ებ.
- [ὁ Σακάβου.
ὁ τοῦ Χαβιτζιτοῦς.
ὁ τοῦ Χαντζιόρζ.
ὁ τοῦ Ὀλγοῦτιν.
ὁ Φασσιανῆς.
ὁ Τοσερμάντζου.
ὁ Ἀνδάκων.
ὁ Ζαρινάκων δμοῦ ιε'.]
- [საკაბის ებ.
ხაბიძიტის ებ.
ხანძიორზის ებ.
ოლნუტის ებ.
ფასიანის ებ.
ტოსერმანძის ებ.
ანდაკის ებ.
ზარინაკის ებ., სულ 15].

XXXV. Τῆ Λαρίσση [τῆς Ἑλ-
λάδος].

35. [ელადაში—] ლარისის
სამიტროპოლიტოს:

α'. ὁ Δημητριάδος. [ὁ Φαρσάλου].	1. დემეტრიადის ებ. [ფარსალის ებ.]
β'. ὁ Θασιακοῦ.	2. თავმაკის ებ.
γ'. ὁ Ζητουνίου.	3. ზეტუნიონის ებ.
δ'. ὁ Ἐζεροῦ.	4. ეზერის ებ.
ε'. ὁ Λοιδωρικίου.	5. ლოიდლორიკიონის ებ.
ζ'. ὁ Τρίκκης.	6. ტრიკის ებ.
ζ'. ὁ Ἐχίνου.	7. ეხინის ებ.
η'. ὁ Καλύδρου.	8. კალიდრის ებ.
θ'. ὁ Σταγῶν. [ὁ Βεταίνης. ὁ Καπουλιανῶν.	9. სტაგის ებ. [ბესენის ებ. კაპულიანის ებ.

¹ Χαμαζού L. — ² Χαλχαιού L. — ³ Παίπερο L. — ⁴ Βιζάντιου L.

δ Γαρδικίου	გარდიკიონის ეპ.
δ Λεστίου	ლესტინის ეპ.
δ Χαρμένων	ხარმენის ეპ.
δ Περιστερᾶς· ὁμοῦ ἰς'.]	პერისტერის ეპ.; სულ 16.]

XXXVI. Τῆ Νικοπόλει.

36. ნიკოპოლის¹ სამიტროპოლიტოსჲ.

α'. δ Βονδίτζης.	1. ბონდიძის ეპ.
β'. δ Ἄετοῦ.	2. აეტის ეპ.
γ'. δ Ἀχελώου.	3. ახელოის ეპ.
δ'. ὁ Ῥογῶν.	4. როგის ეპ.
ε'. ὁ Ἰωαννίνων.	5. იოანიძის ეპ.
ζ'. ὁ Φωτικῆς.	6. ფოტიკის ეპ.
[δ Βελᾶς].	[ბელის ეპ.]
ζ'. ὁ Ἀδριανουπόλεως.	7. ადრიანუპოლის ეპ.
η'. ὁ Βοθροτοῦ.	8. ბოთროტის ეპ.
[δ Χιμάρας· ὁμοῦ ἰς'.]	[ხიმარის ეპ.; სულ 10.]

XXXVII. Τῆ Φιλιππουπόλει [τῆς Θράκης].

37. [თრაკიაში—] ფილიპუპოლის სამიტროპოლიტოსჲ.

α'. ὁ Ἀγαθονικείας.	1. აგათონიკიის ეპ.
β'. ὁ Λεοντίτζης.	2. ლეონტიძის ეპ.
γ'. ὁ Σκουταρείου.	3. სკუტარიონის ეპ.
δ'. ὁ Λεύκης.	4. ლევკის ეპ.
ε'. ὁ Βλέπτου.	5. ბლევტის ეპ.
ζ'. ὁ Λάκης.	6. ლაკის ეპ.
ζ'. ὁ Ἰωαννίτζης.	7. იოანიძის ეპ.
η'. ὁ Κωνσταντίας.	8. კონსტანტიის ეპ.
θ'. ὁ Βελικίας.	9. ბელიკიის ეპ.
ι'. ὁ Βουκούβων.	10. ბუკუბის ეპ.

XXXVIII. Τῆ Τραϊανουπόλει [Ῥοδόπης].

38. [როდოპის] ტრაიანუპოლის სამიტროპოლიტოსჲ.

α'. ὁ Διδυμοτείχου.	1. დიდიმოტეიხის ეპ.
β'. ὁ Μάκρης.	2. მაკრის ეპ.
γ'. ὁ Μοσυνουπόλεως.	3. მოსინუპოლის ეპ.

¹ L: «ნიკოპოლის ნავბაქტისას»; ბ ე ნ ე მ ე ვ ო ნ ი: «ეტილიის ნავბაქტისას».

- δ'. ὁ Ἀναστασιουπόλεως.
 ε'. ὁ Πόρων.
 ς'. ὁ Ξανθείας.
 ζ'. ὁ Περιθεωρίου.

4. ანასტასიუპოლის ეპ.
 5. პორის ეპ.
 6. ქსანთიის ეპ.
 7. პერითეორონიის ეპ.

XXXIX. Τῆ *Ρόδῳ [τῶν Κυκ-
 λάδων νήσων].

- α'. ὁ Σάμου.
 β'. ὁ Χίου.
 γ'. ὁ τῆς Κῶ.
 δ'. ὁ Ναξίας.
 ε'. ὁ Θήρας.
 ς'. ὁ Πάρου.
 ζ'. ὁ Λέρου.
 η'. ὁ Τήνου.
 θ'. ὁ Μίλου.
 ι'. ὁ Πισύνης.

39. [კიკლადის კუნძულებზე—]
 როდოსის სამიტროპოლიტოს:
 1. სამოსის ეპ.
 2. ქიოსის ეპ.
 3. კოსის ეპ.
 4. ნაქსიის ეპ.
 5. თერის ეპ.
 6. პაროსის ეპ.
 7. ლეროსის ეპ.
 8. ტენოსის ეპ.
 9. მილოსის ეპ.
 10. პისინის ეპ.

XL. Τῆ Φιλίππων [Μακεδονίας].

- [ὁ Θεωρείου].
 α'. ὁ Πολυστύλου.
 β'. ὁ Βελικείας.
 [ὁ Χριστουπόλεως]
 γ'. ὁ Σμολαίνων.
 δ'. ὁ Καισαρουπόλεως.
 ε'. ὁ Ἀλεκτορουπόλεως.

40. [მაკედონიაში—] ფილიპოს
 სამიტროპოლიტოს:
 [თეორონიის ეპ.]
 1. პოლისტილის ეპ.
 2. ბელიკიის ეპ.
 [ქრისტუპოლის ეპ.]
 3. სმოლენის ეპ.
 4. კესარუპოლის ეპ.
 5. ალექტორუპოლის ეპ.

XLI. Τῆ Ἀδριανουπόλει [Αἰμι-
 μόντου].

- α'. ὁ Σωζοπόλεως.
 β'. ὁ Ἀγαθουπόλεως.
 γ'. ὁ Δεβελτου.
 δ'. ὁ Τραπεζιζύης.
 ε'. ὁ Καρζβου.
 ς'. ὁ Βουκέλλου.
 ζ'. ὁ Προβάτου¹.

41. [ემიმონტში—] ადრიანუ-
 პოლის სამიტროპოლიტოს:
 1. სოზოპოლის ეპ.
 2. აგათუპოლის ეპ.
 3. დებელტის ეპ.
 4. ტრაპოზიზიის ეპ.
 5. კარაბის ეპ.
 6. ბუკელის ეპ.
 7. პრობატის¹ ეპ.

¹ გამოცემაში სწვრივ Προβάτου (sic!).

- η'. ὁ Σκοπέλου.
 θ'. ὁ Βουλγαροφύγου.
 ι'. ὁ Τζοῦδων.
 ια'. ὁ Βρύσεως.

8. სკოპელის ებ.
 9. ბულგაროფიგის ებ.
 10. ძოილის ებ.
 11. ბრისის ებ.

XLII. Τῆς Ἱεραπόλει [Φρυγίας
 Καπατιάνης].

- α'. ὁ Μετελλουπόλεως¹.
 β'. ὁ Αττούδων.
 γ'. ὁ Μοσύνης.
 δ'. ὁ Φόβων.
 ε'. ὁ Ἀγγύρας.
 ς'. ὁ Συναοῦ.
 ζ'. ὁ Τιβερίουπόλεως.
 η'. ὁ Κάδων.
 θ'. ὁ Ἀζανῶν.

42. [კაპატიანის ფრიგიაში—]
 ჰიერაპოლის სამიტროპოლიტოს:

1. მეტელუპოლის ებ.
 2. ატუდის ებ.
 3. მოსინის ებ.
 4. ფობის ებ.
 5. ანგიროს (=ანკიროს) ებ.
 6. სინაოსის ებ.
 7. ტიბერიუპოლის ებ.
 8. კადის ებ.
 9. აზანის ებ.

XLIII. [μβ'. Τῶν Δυρραχίων.]

- ι'. ὁ πῶν Στεφανιακῶν.
 ια'. ὁ Χουναβίας.
 ιβ'. ὁ Κροῶν.
 ιγ'. ὁ Εἰλισσοῦ.
 [ὁ Διοκλείας.
 ὁ Σκοδρῶν.
 ὁ Δριβᾶστου.
 ὁ Πολάθων.
 ὁ Ἰλαβινίτζας ἦτοι Ἀκροκε-
 ραυνίας
 ὁ Ἀβλωνίας
 ὁ Δυკινίδων
 ὁ Ἀντιβάρεως
 ὁ Τζερინίκου
 ὁ Πολυγαίρεπόλεως
 ὁ Γραδιτζίου· ἕμωσ ἰε'.]

43. [დირახიონის სამიტრო-
 პოლიტოს:]

10. სტეფანიაკის ებ.
 11. ხუნაბიის ებ.
 12. კროის ებ.
 13. ელისის ებ.
 [დიოკლიის ებ.
 სკოდრის ებ.
 დრიბასტის ებ.
 პოლათის ებ.
 გლავინიძის ანუ აკროკე-
 რაუნიის ებ.
 ავლონიის ებ.
 ლიკინიძის ებ.
 ანტიბარის ებ.
 ძერინიკის ებ.
 პოლიხერეპოლის ებ.
 გრადიძიონის ებ.; სულ 15.]

¹ ხელნაწერში Μετελλουπόλεως

XLIV. [μγ'. Τῆ Σμύρνη τῆς
'Ἀσίας.]

- ιβ'. ὁ Φωκαίας.
- ιε'. ὁ Μαγνησίας.
[ὁ Ἀνηλίου.]
- ιζ'. ὁ Κλαζομενῶν.
- ιζ'. ὁ τοῦ Ἀρχαγγέλου.
[ὁ τῆς Πέτρας
ὁ Σωσάνδρων. ὁμοῦ ζ'.]

XLV. [μδ'. Τῆ Κατάνη τῆς Σι-
κελίας θρόνος ὑποκείμενος οὐκ
ἔστιν.]

XLVI. [με'. Τῆ Ἀμωρίω τῆς
Φρυγίας.]

- ιη'. ὁ Φιλομιλίου.
- ιθ'. ὁ τοῦ Δοκιμίου.
- κ'. ὁ Κελανεοῦ.
- κα'. ὁ Πολυβοτοῦ.
- κβ'. ὁ Πισσίας.

XLVII. Τῆ Ἀρμενίας Καμάχω.

- α'. ὁ Κελτζίνης.
- β'. ὁ Ἀραβράκων.
- γ'. ὁ Βαρζανίσσης.
- δ'. ὁ Μελλοῦ.
- ε'. ὁ Μελλοῦ ἑτέρας.
- ς'. ὁ Ῥωμανουπόλεως.
- ζ'. ὁ τοῦ Τιλίου.
- η'. ὁ Θαλαούσσης.

XLVIII. τῶ Κοτυαεῖω τῆς
Φρυγίας.

- α'. ὁ Σπόρης.
- β'. ὁ Κόννης.
- γ'. ὁ Γαῖουκώμης.

44. [ახიაში—სმირნის სამიტ-
როპოლიტოს:]

- 14. ფოკეის ებ.
- 15. მაგნესიის ებ.
[ანელიონის ებ.]
- 16. კლაზომენის ებ.
- 17. მთავარანგელოზის ებ.
[პეტრის ებ.
სოსანდრის ებ.; სულ 7.]

45. [სიცილიაში — კატანიის
სამიტროპოლიტოსადმი და-
ქვემდებარებული საყდარი
არ არის]

46. [ფრიგიაში—ამორიონის
სამიტროპოლიტოს:]

- 18. ფილომილიონის ებ.
- 19. დოკიმიონის ებ.
- 20. კელანევის ებ.
- 21. პოლიბოტის ებ.
- 22. პისიის ებ.

47. არმენიის კამახის სამი-
ტროპოლიტოს:

- 1. კელძინის ებ.
- 2. არავრაკის ებ.
- 3. ბარზანისის ებ.
- 4. მელოსის ებ.
- 5. სხვა მელოსის ებ.
- 6. რომანუპოლის ებ.
- 7. ტილიონის ებ.
- 8. თალაუსის ებ.

48. ფრიგიაში—კოტიაიონის
სამიტროპოლიტოს:

- 1. სპორის ებ.
- 2. კონის ებ.
- 3. გაიუკომის ებ.

XLIX. Τῆ Καλαβρίας.

- α'. ὁ Εὐρυάτων.
 β'. ὁ Κορεντίας.
 γ'. ὁ Καλλιπόλεως.
 δ'. ὁ τῶν Ἀεισύλων.
 [ὁ τοῦ Παλαισκάστρου. ἔμουσ ς'.]

L. Τοῖς Νέαις Πάτραις.

- α'. ὁ Ἐρισσοῦ.
 β'. ὁ Στρογγύλου.
 γ'. ὁ Τενέδου.
 δ'. ὁ Βερβίνου.
 ε'. ὁ Περπερίνης.

LI. Τῆ Εὐχαΐτων [Ἐλενουπόν-
του].

- α'. ὁ Μαρμαριτζάκων.
 β'. ὁ Σιβίχτου.
 γ'. ὁ Βαριανῆς.
 δ'. ὁ Γαζάλων.
 ε'. ὁ Κοζιάγρων.

LII. [γβ'. Τῆ Ἀμάστριδι οὐδεὶς
ὑπόκειται.]LIII. [γγ'. Ταῖς Χώναις ὠσαύ-
τως οὐδεὶς.]

LIV. [γδ'. Τῆ Ἰδροῦντι

ὁ Τουρσίκου.]

LV. [νε'. Τῆ Κελτζηγῆ σὺν τῇ
Κερτζηγῆ καὶ τῇ Τάρ.

- ὁ Κορτζηγῆς
 ὁ Τουτάρων¹

49. კალაბრიის სამიტროპო-
ლიტოს:

1. ევრიატის ეპ.
2. კორენტიის ეპ.
3. კალიპოლის ეპ.
4. აისილის ეპ.

[პალეოკასტრის ეპ.; სულ 6.]

50. ახალი პატრასის სამიტ-
როპოლიტოს:

1. ერისის ეპ.
2. სტრონგილის ეპ.
3. ტენედოსის ეპ.
4. ბერბინის ეპ.
5. პერპერინის ეპ.

51. [ჰელენუპონტის] ევხაი-
ტის სამიტროპოლიტოს:

1. მარმარიტანის ეპ.
2. სიბიქტის ეპ.
3. ბარიანის ეპ.
4. გაზალის ეპ.
5. კოზიაგროს ეპ.

52. [ამასტრიდის სამიტრო-
პოლიტოს არც ერთი საყდარო-
არ ექვემდებარება]53. [ხონის სამიტროპოლი-
ტოსაც აგრეთვე არც ერთი]54. [ჰიდრუნტის სამიტრო-
პოლიტოს
ტურსიკის ეპ.]55. [კელძენის სამიტროპო-
ლიტოს კერძენიანად და ტა-
რიანად:

- კორძენის ეპ.
 ტუტარის¹ ეპ.

¹ ხომ არ არის ὁ τοῦ Τάρων?

ὁ τοῦ Μοῦς	მუსის ეპ.
ὁ Χατζοῦν	ხაძუნის ეპ.
ὁ Λυκοποταμίας	ლიკოპოტამიის ეპ.
ὁ Ἐγκορτζენῆς	ენკორძენის ეპ.
ὁ Μαστραβάτζ	მასტრაბაძის ეპ.
ὁ Χουίτ	ხუიტის ეპ.
ὁ Πάρχου	პარხის ეპ.
ὁ Ἀμβρῆς	ამბრის ეპ.
ὁ Ἀρμεντιζουερ ἦτοι Λειμωνο- δνάξ	არმენტიძუერის ანუ ლიმონო- დიასის ეპ.
ὁ Ματζιερτε	მაძიერტის ეპ.
ὁ τοῦ Ἁγίου Νικολάου	წმ. ნიკოლოზის ეპ.
ὁ Εὐᾶ ἦτοι τῆς Θεοτόκου	ევას ანუ ღვთისმშობლის ეპ.
ὁ Ἀρτζესίου ἦτοι τοῦ Ἁγίου Νικολάου	არძესიონის ანუ წმ. ნიკო- ლოზის ეპ.
ὁ Ἀρτζიხე ἦτοι Ἀρχερόβου	არძიკის ანუ არკერობის ეპ.
ὁ Ἀμουκίου	ამუკიონის ეპ.
ὁ Περκίου	პერკიონის ეპ.
ὁ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου	წმ. გიორგის ეპ.
ὁ τοῦ Ὄστάνου	ოსტანის ეპ.
ὁ τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου	წმ. ელისეს ეპ.
ὁ Σεδράκ ἦτοι τῆς Θεοτόκου. ὁμοῦ κβ'.]	სედრაკის ანუ ღვთისშობ- ლის ეპ.; სულ 22.]

LVI. [γς'. Τῆ μητροπόλει Κο-
λωνείας

56. [კოლონიის სამიტროპო-
ლიტოს

ὁ Ῥουσίου.]

რუსიონის ეპ.]

LVII. [γς'. Τῆ Σελευκεία τῆς
Παμφυλίας

57. [პამფილიაში—სულევკიის
სამიტროპოლიტოს

ὁ Κελεντέρεως

კელენტერის ეპ.

ὁ Ἀνεμόνης

ანემონის ეპ.

ὁ Τιτυοπόλεως

ტიტიუპოლის ეპ.

ὁ Λάμων

ლამონის ეპ.

ὁ Ἀντιοχείας

ანტიოქიის ეპ.

ὁ Σελινοῦντος

სელინუნტის ეპ.

ὁ Ἑλίου

ჰელიონის ეპ.

ὁ Σεβαστῆς

სებასტის ეპ.

δ Ζηγοπόλεως	ზენოპოლის ებ.
δ Λαυσάδων	ლავსადის ებ.
δ Διοχαισαρείας	დიოკესარიის ებ.
δ Ὀλβας	ოლბის ებ.
δ Κλαυδίουπόλεως	კლავდიუპოლის ებ.
δ Νεαπόλεως	ნეაპოლის ებ.
δ Δαλυσανδοῦ	დალისანდის ებ.
δ Φιλαδελφείας	ფილადელფიის ებ.
δ Ἀδρασσοῦ	ადრასის ებ.
δ Μελόης	მელოის ებ.
δ Εἰρηγυπόλεως	ირინუპოლის ებ.
δ Γερμανικοπόλεως	გერმანიკოპოლის ებ.
δ Συβάλλων	სიბალის ებ.
δ Κοδάκων	კოდაკის ებ.
δ Σβήδων. δμοῦ κγ'.]	სბედის ებ.; სულ 23.]

ნოტიცია Xბ

(Gelzer 550—559)

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΚΒΙΜΕΝΩΝ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΤΩΙ ΑΠΟΣΤΟ-
ΛΙΚΩΙ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΙ
ΘΡΟΝΩΙ ΤΗΣ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΔΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ-
ΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Αὕτη ἡ τάξις ἐκ συνοδικῆς διασ-
κέψεως τὸ ἀκριβὲς εἰλήφει, καθὼς
σημερον ἐν τῷ ἱερῷ χαρτοφυλακείῳ
ἀναγράφεται.

Αὐτὴ Μητροπόλεις

- α'. Ἡ Καισάρεια.
β'. ἡ Ἐφεσος.
γ'. ἡ Ἡράκλεια.
δ'. ἡ Ἀγκυρα.
ε'. ἡ Κυζικός.
ς'. αἱ Σάρδεις.

ნუსხა მეტროპოლიეებისა, რომელ-
ბიც ემჟემდეგაბანიან ღვთივდა-
ცული სამეფო ქალაქის კონსტან-
ტინეპოლის სამოციქულო და
საპატრიარქო საყდას

ეს ნუსხა დამტკიცებულია
კრების განხილვის საფუ-
ძველზე და დღესაც დაცულია
წმინდა საბუთთათსაცავში.

მეტროპოლიეები

1. კესარია
2. ეფესო
3. ჰერაკლია
4. ანკვირა
5. კვიზიკი
6. სარდე

ζ'. ἡ Νικομήδεια.	7. ნიკომედია
η'. ἡ Νίκαια.	8. ნიკეა
θ'. ἡ Καλχηδών.	9. კალქედონი (ქალქედონი)
ι'. ἡ Σίδη.	10. სიდე
ια'. ἡ Σεβάστεια.	11. სებასტია
ιβ'. ἡ Ἀμάσεια.	12. ამასია
ιγ'. ἡ Σικελία.	13. სიკელია (სიცილია)
ιδ'. τὰ Τύανα.	14. ტვიანა
ιε'. ἡ Γάγγρα.	15. განგრა
ις'. ἡ Θεσσαλονίκη.	16. თესალონიკე
ιζ'. ἡ Κλαυδιούπολις.	17. კლავდიუპოლი
ιη'. ἡ Νεοκαισάρεια.	18. ნეოკესარია
ιθ'. ἡ Πισσινοῦς.	19. პისინუნტი
κ'. τὰ Μύρα.	20. მირა
κα'. ἡ Σταυρούπολις ἢ τοι Καρία.	21. სტავროპოლი ანუ კარია
κβ'. ἡ Λαοδίκεια.	22. ლაოდიკია
κγ'. τὰ Σύναδα.	23. სვინადა
κδ'. τὸ Ἰκόνιον.	24. იკონიონი
κε'. ἡ Ἀντιόχεια.	25. ანტიოქია
κς'. ἡ Πέργη ἢ τοι Σύλαιον.	26. პერგე ანუ სვილენონი
κζ'. ἡ Κόρινθος.	27. კორინთო
κη'. αἱ Αθήναι.	28. ათენი
κθ'. ἡ Μωκησός.	29. მოკესი
λ'. ἡ Σελεύχεια.	30. სელევკია
λα'. ἡ Καλαβρία.	31. კალაბრია
λβ'. αἱ Πάτραι.	32. პატრასი
λγ'. ἡ Τραπεζοῦς.	33. ტრაპეზუნტი
λδ'. ἡ Δάρισα.	34. ღარისა
λε'. ἡ Ναύπακτος.	35. ნავპაქტი
λς'. ἡ Φιλιππούπολις.	36. ფილიპუპოლი
λζ'. ἡ Τραϊανούπολις.	37. ტრაიანუპოლი
λη'. ἡ Ῥόδος.	38. როდოსი
λθ'. ἡ Φιλίππου.	39. ფილიპო
μ'. ἡ Ἀδριανούπολις.	40. ადრიანუპოლი
μα'. ἡ Ἱεράπολις.	41. ჰიერაპოლი
μβ'. τὸ Δυρράχιον.	42. დირახიონი
μγ'. ἡ Σμύρνα.	43. სმირნა
μδ'. ἡ Κατάνη.	44. კატანე

μϛ'. τὸ Ἀμώριον.	45. ამორიონი
μδ'. ἡ Κάμαχος.	46. კამახი
μϛ'. τὸ Κοτυάειον.	47. კოტიევი
μη'. ἡ Ἁγία Σευηρίνα.	48. წმ. სევერინა
μθ'. ἡ Μιτυλήνη.	49. მიტილენე
ν'. αἱ Νέαι Πάτραι.	50. ახალი პატრასი
να'. τὰ Εὐχάϊτα.	51. ევხაიტა.

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ
ΑΙ ΤΩΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΔΟΣ ΘΡΩΝΩΙ
ΥΠΟΚΕΙΝΤΑΙ

ნუხხა საარქიეპისკოპოსოეზისა,
რომლევინც ეჭვემდებარებინან
სამეფუმო ჭალაქის საყდარს.

α'. ἡ Βιζύη.	1. ბიზიე
β'. ἡ Πομπηϊούπολις.	2. პომპეიუპოლი
λ'. ἡ Λεοντόπολις.	3. ლეონტუპოლი
δ'. ἡ Μαρώνεια.	4. მარონია
ε'. ἡ Ἀπάμεια.	5. აპამია
ζ'. τὰ Γέρμια.	6. გერმია
ζ'. ἡ Ἀρχαδιούπολις.	7. არკადიუპოლი
η'. τὸ Πάριον.	8. პარიონი
θ'. ἡ Μίλητος.	9. მილეტი
ι'. ἡ Προκόνησος.	10. პროკონესი
ια'. ἡ Σηλυβρία.	11. სელიბრია
ιβ'. ἡ Μήθυμνα.	12. მეთიმნა
ιγ'. τὸ Ρούσιον.	13. რუსიონი
ιδ'. τὰ Κύφελα.	14. კიფსელა
ιε'. ἡ Ὑδροῦς.	15. ჰიდრუნტი
ις'. ἡ Νίκη.	16. ნიკე
ιζ'. ἡ Νεάπολις.	17. ნეაპოლი
ιη'. ἡ Σέλγη.	18. სელგე
ιθ'. ἡ Χερσών.	19. ხერსონი
κ'. ἡ Μεσῆγη.	20. მესენე
κα'. ἡ Γαρέλλα.	21. გარელა
κβ'. ἡ Βρύσις.	22. ბრისი
κγ'. ἡ Δερκός.	23. დერკი
κδ'. αἱ Σέρραι.	24. სერე
κε'. ἡ Καραβιζύη.	25. კარაბიზიე

αζ'. ἡ Ἀμαστρίς.	26. ამასტრისი
αζ'. ἡ Ἀήμιος.	27. ლემნოსი
αη'. ἡ Λευκάς.	28. ლევკასი
αθ'. ἡ Νακώλεια.	29. ნაკოლია
λ'. ἡ Μίσθεια.	30. მისთია
λα'. ἡ Κολώνεια.	31. კოლონია
λβ'. αἱ Χῶναι.	32. ხონე
λγ'. αἱ Θῆβαι.	33. თებე
λδ'. ἡ Σωτηριούπολις.	34. სოტერიუპოლი
λε'. ἡ Πηδαχθόη.	35. პედახთოე
ლς'. ἡ Γέρμη.	36. გერმე
ლζ'. ἡ Βόσπορος.	37. ბოსპორი
λη'. ἡ Κοτραδία.	38. კოტრადია
λθ'. ὁ Ροῖνων.	39. როინონი
μ'. ἡ Κάρπαθος.	40. კარპათი
μα'. ἡ Αἶνος.	41. აინი
μβ'. ἡ Μεσημβρία.	42. მესემბრია
μγ'. τὸ Ῥύζιον.	43. რიზე
μδ'. ἡ Γοτιθία.	44. გოთია
με'. ἡ Σουγδία.	45. სუგდია
μς'. αἱ Φοῦλλοι.	46. ფულო
μζ'. ἡ Σεβαστόπολις.	47. სებასტოპოლი
μη'. ἡ Αἴγινα.	48. ეგინა
μθ'. ἡ Κέρκυρα.	49. კერკვირა.

“Ὅσοι ἐκάστη”μητροπόλει ὑπό-
κεινται θρόνοι

თითოეულ სამიტროპოლიტოს
რომელი საყდარი ექვემდებარება

XI. Τῆ Σεβαστεία τῆς Ἀρμενίας.

- α'. ὁ Σεβαστουπόλεως.
- β'. ὁ Νικοπόλεως.
- γ'. ὁ Σατάλων.
- δ'. ὁ Βηρίσσης.

11. არმენიაში — სებასტიის სამი-
ტროპოლიტოს:

- 1. სებასტუპოლის ეპისკოპოსი
- 2. ნიკოპოლის ეპ.
- 3. სატალის ეპ.
- 4. ბერისის ეპ.

XII. Τῆ Ἀμασειᾶ Ἐλενοπόντου.

- α'. ὁ Ἀμισοῦ.
- β'. ὁ Σινώπης.

12. ჰელენოპონტში — ამასიის
სამიტროპოლიტოს:

- 1. ამისის ეპ.
- 2. სინოპის ეპ.

γ'. ὁ Ἰβῶρων ἦτοι Πιμολίσσης	3. იბორის ანუ პიმოლისის ეპ.
δ'. ὁ Ἀνδράπων.	4. ანდრაპის ეპ.
ε'. ὁ Ζαλίχου ἦτοι Λεοντοπό- λεως	5. ზალიხის ანუ ლეონტოპო- ლის ეპ.

XXXIII. Τῆς Τραπεζοῦντι
τῆς Λαζικῆς.

- α'. ὁ Χεριάνων.
β'. ὁ Χαμάτζουρ.
γ'. ὁ Χαχέου.
δ'. ὁ Παῖπερ.
ε'. ὁ Κεραμέως.
ζ'. ὁ Λερίου.
η'. ὁ Βιζάνων.

83. ლაზიკეში—ტრაპეზუნტის.
სამიტროპოლიტოს:

1. ხერიანის ეპ.
2. ხამაძურის ეპ.
3. ხახეის ეპ.
4. პაიპერის ეპ.
5. კერამევის ეპ.
6. ლერიონის ეპ.
7. ბიზანის ეპ.

XLVI. Τῆς Καμάχω

- α'. ὁ Κελτζηγηῆς.
β'. ὁ Ἀραβράκων.
γ'. ὁ Βαρζανίσσης.
δ'. ὁ Μελοῦ.
ε'. ὁ Μελοῦ ἐτέρας.
ζ'. ὁ Ῥωμανοπόλεως
η'. ὁ τοῦ Τηλίου
θ'. ὁ Βαρσανίσσης ἦτοι Θαλου-
άσης

46. კამახის სამიტროპოლიტოს:

1. კელძენის ეპ.
2. არაფრაკის ეპ.
3. ბარზანისის ეპ.
4. მელოსის ეპ.
5. სხვა მელოსის ეპ.
6. რომანუპოლის ეპ.
7. ტელიონის ეპ.
8. ვარსანისის ანუ თალუასის ეპ.

ԵՄՅՈՅՈՅ X Յ
(Gelzer 57—83)

ՏԱԷԻՏ ԴՈՆ ՄԵՏՐՈՍՈՒԼԵՈՆ ԴՈՆ ԿՍՈՒԿԻՄԵՆՈՆ ԿՄՈԻ ԴԻՏ
ԲԱՏԻԱԼԻՈՏ ԹՐՈՆՈԻ

ա'. Կայսարեա.	ազ'. Կորինթոս.
բ'. ԿԷֆեսոս.	աղ'. ալ ԿԺնայ.
գ'. ԿԻրակեա.	աԺ'. Կ Մաղոսոս.
Ժ'. Կ Աղկուրա.	աԿ'. Կ Տելեուքեա.
ե'. Կ Կուչուոս.	աԼ'. Կ Կալաբրեա.
Զ'. ալ Տարժեա.	աԽ'. ալ Իտրա.
զ'. Կ Նուկոմիժեա.	աԿԳ'. Կ Կրաքեզոս.
ղ'. Կ Նուկաա.	աԺԺ'. Կ Լարիսա.
Թ'. Կ Կալղիժոն.	աԵ'. Կ Նաւքաքոս.
Ի'. Կ Տիժո.	աԶ'. Կ Փիլիպքոսքոս.
աԲ'. Կ Տեբասեա.	աԶԳ'. Կ Կրաքաքոսքոս.
աԽ'. Կ Դմասեա.	աղԴ'. Կ Կրոսոս.
աԿԳ'. Կ Մելիքինո.	աԺԵ'. Կ Փիլիքքոս.
աԺԺ'. Կ Կրաքա.	աԶԶ'. Կ ԿԺրաքոսքոս.
աԵ'. Կ Կաղղա.	աԼԵ'. Կ Կերաքոս.
աԶ'. Կ Կեսալոնիքո.	աԽԶ'. Կ Կսրաքոն.
աԶԳ'. Կ Կլաւքոսքոս.	աԿԳԴ'. Կ Տքոն.
աղԴ'. Կ Նեոքայսարեա.	աԺԶ'. Կ Կաքոն.
աԺԵ'. Կ Իսսիքոս.	աԵԶ'. Կ Կաքոն.
աԶԶ'. Կ Կրա.	աԶԶԳ'. Կ Կաքոն.
աԼԵ'. Կ Տաքոսքոս ԿԻժո	աԽԶԴ'. Կ Կաքոն.
Կարեա.	աԶԶԵ'. Կ Կաքոն.
աԽԶ'. Կ Կաքոն.	աԺԶԶ'. Կ Կաքոն.
աԿԳԴ'. Կ Տքոն.	աԶԶԶ'. Կ Կաքոն.
աԺԶԶ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԳ'. Կ Կաքոն.
աԵԶԶ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԶ'. Կ Կաքոն.
աԶԶԶԳ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԶԴ'. Կ Կաքոն.
աԶԶԶԶԴ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԶԵ'. Կ Կաքոն.
աԶԶԶԶԶԴ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԶԶԴ'. Կ Կաքոն.
աԶԶԶԶԶԵԴ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԶԶԵԴԴ'. Կ Կաքոն.
աԶԶԶԶԶԶԴԴ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԶԶԶԴԴԴ'. Կ Կաքոն.
աԶԶԶԶԶԶԵԴԴԴ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԶԶԶԵԴԴԴԴԴ'. Կ Կաքոն.
աԶԶԶԶԶԶԶԴԴԴԴԴ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԶԶԶԶԴԴԴԴԴԴԴ'. Կ Կաքոն.
աԶԶԶԶԶԶԶԵԴԴԴԴԴԴԴ'. Կ Կաքոն.	աԶԶԶԶԶԶԶԵԴԴԴԴԴԴԴԴԴԴԴԴԴԴԴ'. Կ Կաքոն.

ՏԱԷԻՏ ԿԱԻ ԴՈՆ ԱՐԿԻԵՍԻԿՈՒՍՈՆ, ԱԻ ԴՈԻ ԱԿՄՈԻ ԴԻՏ
ԲԱՏԻԱԼԻՈՏ ԿՍՈՒԿԻՄԵՆՈՆ

ա'. Կ Կաքոն.	Ժ'. Կ Կաքոն.
բ'. Կ Կաքոն.	Ե'. Կ Կաքոն.
գ'. Կ Կաքոն.	Զ'. Կ Կաքոն.

ζ'. ἡ Ἀρκαδιούπολις.	κθ'. ἡ Ἀθήναι.
η'. τὸ Πάριον.	λ'. ἡ Λευκάς.
θ'. ἡ Μίλητος.	λα'. ἡ Νακώλεια.
ι'. ἡ Προκόνησος.	לב'. ἡ Μίσθια.
ια'. ἡ Σηλυμβρία.	λγ'. ἡ Κολώνεια.
ιβ'. ἡ Μήθυμνα.	λδ'. αἱ Χῶναι.
ιγ'. ἡ Κίος.	λε'. αἱ Θήβαι.
ιδ'. ἡ Ἄπρος.	λς'. ἡ Σωτηριούπολις.
ιε'. τὸ Ῥούσιον.	λζ'. ἡ Πηδαχθόη.
ισ'. τὰ Κύφαλα.	λη'. ἡ Γέριμη.
ιζ'. ἡ Ὑδροῦς.	λθ'. ἡ Βόσπορος.
ιη'. ἡ Νίκη.	μ'. ἡ Κοτραδία.
ιθ'. ἡ Νεάπολις.	μα'. αἱ Κόδραι.
κ'. ἡ Σέλγη.	μβ'. ἡ Κάρπαθος.
κα'. ἡ Χερσών.	μγ'. ἡ Αἶνος.
κβ'. ἡ Μεσίνη.	μδ'. ἡ Μεσημβρία.
κγ'. ἡ Γάρελλα.	με'. τὸ Ῥύζαιον.
κδ'. ἡ Βρύσις.	μς'. ἡ Γοτθία.
κε'. ἡ Δέρκος.	μζ'. ἡ Σουγδία.
κε'. αἱ Σερραί.	μη'. αἱ Φοῦλλοι.
κζ'. ἡ Καραβιζύη.	μθ'. ἡ Αἶγινα.
κη'. ἡ Ἀμαστρίς.	ν'. ἡ Κέρκυρα.

მედიკალიზაციის მნიშვნელოვანი შემთხვევა

XII. Ἡ Ἀμασειά Ἐλενοπόντου

α'. δ' Ἀμισοῦ.	δ'. δ' Ἀνδράπων.
β'. δ' Σινώπης.	ε'. δ' Ζαλίου ἤτοι Πομπητιουπόλεως.
γ'. ε' Ἰβόρων.	

XIII. Ἡ (Νεό)καισαρεία Πόντου

Πολεμωνιακοῦ

α'. δ' Κερασούντων.	γ'. δ' Κομάνων.
β'. δ' τοῦ Πολεμωνίου.	

XXXIII. Τῆ Τραπεζοῦντι τῆς Α[αζικῆς]

ὁ Χεριανῶν.

ὁ Κεραμέων.

ὁ Χαματόζουρ.

ὁ Λερίου.

ὁ Χαλ.

ὁ Βιζάνων.

ὁ Παίπερ.

ნოტიცია X ო

(Gelzer 568—572)¹

ΑΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ²

α'. Ἐπαρχίας Καππαδοκίας	1. კაპადოკიის ეპარქია
— ὁ Καισαρείας	— კესარიის მიტროპოლიტი
βγ'. ἐπ. Ἀρμενίας	13. არმენიის ეპარქია
— ὁ Μελιτηνῆς	— მელიტენის მ.
δγ'. ἐπ. Πόντου Πολεμωνιακοῦ	18. პოლემონის პონტოს ეპ.
— ὁ Νεοκαισαρείας	— ნეოკესარიის მ.
εγ'. ἐπαρχίας Λαζικῆς	33. ლაზიკის ეპარქია
— ὁ Τραπεζοῦντος	— ტრაპეზუნტის მ.

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

α'. Ἐπαρχίας Εὐρώπης	1. ევროპის ეპარქია
— ὁ Βιζύης	— ვიზიის არქ.
ιδ'. ἐπ. Βιθυνίας	14. ბითონიის ეპ.
— ὁ Κίου	— კიოსის არქ.
ιε'. ἐπ. Εὐρώπης	15. ევროპის ეპ.
— ὁ Ἄπρων	— აპრონის არქ.

¹ ეს ნოტიცია იოანე ციმისხის ხანისა (969—976). იგი მოიპოვება ათენის ბიბლიოთეკის ხელნაწერში № 1372. ხელნაწერი XVIII საუკუნისაა.

² მეტროპოლიათა სიის წინ მოხსენებულია, რომ კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ექვემდებარებიან არქიეპისკოპოსები ბულგარიისა და კვიპროსისა.

³ სულ 56 მეტროპოლიათა; უკანასკნელებია: ასმოსატისა, ხონისა, ჰიდრუნტისა, კელძენის ანუ კორძენისა, ტარონისა.

αβ'. ἐπ. Ζιχχίας — δ Χερσῶνος	22. ჯიქეთის ეპ. — ქერსონის არქ.
λθ'. ἐπ. Ζιχχίας — δ Βοσπόρων	39. ჯიქეთის ეპ. — ბოსპორის არქ.
ν'. δ Ματράχων ἦτοι Ζιχχίας	50. მატრახის ანუ ჯიქეთის არქ.

ზემოთ მოყვანილი მასალების მიმართ პირველ რიგში ისმება საკითხი: რა დროს არის შედგენილი ის ეკთესისები, რომლებიც სხვადასხვა კრებულებშია მოთავსებული. მართალია, მეტი წილი მათი შემცველი ხელნაწერებისა ეკუთვნის XVII—XVIII საუკუნეებს, მაგრამ ისინი ძველი ნუსხებიდან არიან გადმოწერილი და ამიტომ დიდი ნდობის ღირსიც. ასე, მაგალითად, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ხელნაწერი, იერუსალემის პატრიარქის ნექტარიოსის დროს (1661—1669) გადაწერილი, რომელშიც მოიპოვება, სხვა მასალებს შორის, I, II და VII ნოტიციაც, შეიცავს შემდეგ მინაწერს:

ταῦτας τὰς τρεῖς ἐκμῆσεῖς, ἄς ἐს სამი ეკთესისი, როგორც ვი-
εἵρηον οὕτως ἐσημῆσαα, ἐκ πα- პოვე, ისე აღვწუსე ძველი და
λαιῶν ἀντιγράφων καὶ πάνυ πισ- უაღრესად სარწმუნო ასლიდან¹.
τωτάτου.

ჩვენ მიერ ზემოთ დაბეჭდილი ეკთესისები, მათი შედგენის დროისა და მათი შინაარსის მიხედვით, შეიძლება ორ ჯგუფად დავყოთ:

პირველ ჯგუფს ეკუთვნიან ის ეკთესისები, რომლებიც შედგენილია ლეონ VI-ის მეფობამდე (ლეონი მეფობდა 886—911 წლებში). ეს ეკთესისები წარმოდგენილია ნოტიციებში I, VI, VII, VIII და IX. შინაარსობლივ ეს ის ეკთესისებია, რომელთა მიხედვითაც კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ მიტროპოლიტთა, ეპისკოპოსთა და არქიეპისკოპოსთა სიებში მოხსენებული არიან საქართველოს შემდეგი მღვდელმთავრები:

¹ H. Gelzer, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum. Ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungsgeschichte, 33. 533.

1. ფასისის მიტროპოლიტი ლაზეთში და მისდამი დაქვემდებარებული 4 ეპისკოპოსი:

1. როდოპოლისისა
2. საისისა
3. პეტრისა
4. ზიგანევისა.

2. აფხაზეთში სებასტოპოლის ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი.

3. ჯიქეთში ნიკოფსისის ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი.

მეორე ჯგუფს ეკუთვნიან ის ეკთესისები, რომლებიც შედგენილია ლეონ VI-ის დროს და შევსებულია ლეონის შემდეგ, X—XIV საუკუნეებში. ეს ახალი ეკთესისები წარმოდგენილია ნოტიციებში II, III, IV, X, Xა, Xბ, Xგ, Xდ. შინაარსობლივ ეს ის ეკთესისებია, რომლებშიც უკვე კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა შორის აღარ არის მოხსენებული დასაძლეთ სექართველოს კათედრები. ამ ეკთესისების ნომენკლატურაში ლაზიკის ეპარქიად წოდებულია უკვე ახალი მეტროპოლია, რომელსაც მეთაურობს ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი.

ეკთესიების პირველი წყება

(იხ. ქვემოთ გვ. 184)

1. ამ ჯგუფის ეკთესისებს შორის უძველესია VII ნოტაციაში მოთავსებული. მას სათაურად უწერია: «ეპიტანე კვიპროსელ არქიეპისკოპოსის მიერ შედგენილი ეკთესისი...». რასაკვირველია, ეს ფსევდოეპიგრაფს წარმოადგენს: ეპიტანე კვიპროელი IV საუკუნის ცნობილი საეკლესიო მოღვაწეა და, როგორც ეს მიღებული იყო ცხოვრების სხვა დარგებშიც, ბერძნებმა სახელგანთქმულ მოღვაწეს მიაწერეს საეკლესიო იერარქიის საქმის მოწესრიგება, შედგენა ეკთესისისა, რომელიც მისი გამომყვებლის თვალში შეუცდომელი იქნებოდა¹.

ეკთესისში მოთავსებული ცნობების მიხედვით შესაძლებელია დადგენილ იქნეს, თუ როდის არის ის შედგენილი. კარიის ეპარქიის მეტროპოლიად ამ ეკთესისში დასახელებულია Σταυρούπολις, ხოლო ჯერ კიდევ VI საუკუნეში ამ ქალაქის სახელი იყო Ἀφροῦσιαις; VIII საუკუნეში იქნა მისი წარმართული სახელწოდება შე-

¹ სწორედ ასე ახასიათებს ამ ეკთესისს კონსტანტინეპოლელი რეგენტი (De caerim. I 790—791).

ცვლილი ქრისტიანული სახელით. იმ დროს როდესაც მეხუთე მსოფლიო კრების (553 წ.) მონაწილეთა შორის დასახელებულია «კარიელთა ეპარქიის ქალაქ აფროდისიის უწმინდესი ეკლესიის ეპისკოპოსი სევერიანე», მეექვსე მსოფლიო კრების (680—681 წ.) მასალები იხსენიებენ «კარიელთა ეპარქიის სტავროპოლელთა მეტროპოლიის ეპისკოპოსს თეოდორეს».

მეორე მხრით, ეს ეკთესისი უნდა იყოს შედგენილი ხატის-მებრძოლეობის ეპოქამდე, ე. ი. VIII საუკუნის პირველი მესამედის წინა ხანებში.

ამრიგად, VII ნოტიცია, ეპიფანე კვიპრელის მიერ შედგენილად ცნობილი, მეშვიდე საუკუნის ძეგლია¹.

2. ეპიფანე კვიპრელის ეკთესისის შემდეგ მოსახსენებელია ნოტიციები VIII და IX. ეს ნოტიციები წარმოადგენენ ერთისა და იმავე ტექსტის სხვადასხვა ხელნაწერებს. მათში ასახულია საეკლესიო განრიგების ის სახე, რომელიც ჩამოყალიბდა პატრიარქ ნიკიტორეს დროს (806—815 წ.წ.). როგორც გელცერი ფიქრობს, ამ ორსავე ნოტიციას საფუძვლად უდევს საკმაოდ ძველი ნუსხა, უფრო ძველი, ვიდრე I ნოტიციას.

VIII და IX ნოტიციების შედარება ეპიფანე კვიპრელის ნოტიციასთან (VII) გვარწმუნებს იმაში, რომ ისინი არ არის გადმოწერილი ამ უკანასკნელიდან. ამ ნოტიციათა ურთიერთობის გასარკვევად უნდა მივიღოთ მხედველობაში შემდეგი გარემოება: ეპიფანეს (VII) ნოტიცია სამეფო არქივიდან მომდინარეობს, ხოლო VIII და IX ნოტიციები საპატრიარქო არქივიდან არის ამოღებული; IX ნოტიციის დასაწყისში ხომ ვკითხულობთ: «მეტროპოლიტთა ნუსხა, როგორც ის აღწერილია ქარტოფილაკიონში» (αρχιδὴ ἀναγέγραπται ἐν τῇ χαρτοφυλακῆϊ. იხ. ზემოთ, გვ. 143), ე. ი. საპატრიარქო არქივში. მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რომ უშუალოდ საპატრიარქო არქივიდან ამოღებული ეკთესისი უფრო იქნება დაზღვეული შეცდომებისა და დამახანჯებისაგან, ვიდრე სამეფო არქივიდან მოტანილი ცნობები. მართლაც, ეპიფანეს ტექსტში შენიშნულია რამდენიმე მსხვილი შეცდომა, რომლებიც უკვე VIII და IX ნოტიციებში გასწორებულია.

თვით ამ ორი ნოტიციიდან, რომელთაც გელცერი, მათში მოხსენებული და VII ნოტიციისაგან განსხვავებული კათედრების

¹ H. Gelzer, გვ. 545.

განხილვის საფუძველზე, 806—815 წლებში შედგენილად თელის, ჩვენის აზრით უფრო ძველი უნდა იყოს IX ნოტიცია, ხოლო VIII ნოტიცია ცოტა უფრო გვიანი დროის რეფორმას უნდა ასახავდეს. ამის საბუთად ჩვენ შეგვიძლია მოვიყვანოთ VIII ნოტიციის შემდეგი თავისებურება: განსხვავებით ყველა დანარჩენი ნოტიციისაგან, VIII ნოტიციაში პოლემონის პონტოს ეპარქიაში ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი აღწევებულა არქიეპისკოპოსის რანგში¹. ეს თავისებურება უნდა დაუკავშიროთ შემდეგ ცნობილ წესს:

1) მეტროპოლიაში შემავალი საეპისკოპოსოები, ჩვეულებრივ, დასახელებული არიან გარკვეული თანრიგის მიხედვით; თავში დასახელებული ეპისკოპოსი იწოდება „პირველმოსაყდრედ“ (πρῶτος-μνηστος), მას მისდევენ, რანგის მიხედვით, „უბრალო“ ეპისკოპოსები. ჩვენს ნოტიციებში (I, VII, VIII, IX) ყველგან პოლემონის პონტოში შემავალ ეპისკოპოსთაგან „პირველმოსაყდრედ“ დასახელებულია ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი (იხ. ცხრილი გვ. 184).

2) მეტი წილი ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსები წინათ „პირველმოსაყდრენი“ იყვნენ: პირველმოსაყდრიდან აღიწევებოდნენ ხოლმე ავტოკეფალებად.

3) ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსები, თუ მათი კიდევ უფრო მეტი აღწევების დრო დადგებოდა და სხვადასხვა გარემოება ახალი მეტროპოლიის გამოყოფას მოითხოვდა, აიყვანებოდნენ ხოლმე მიტროპოლიტის რანგში. ასე, მაგალითად, ამასტრიდი VIII საუკუნეში ავტოკეფალია, ხოლო X საუკუნეში, კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს, მეტროპოლიას წარმოადგენს. მაშასადამე, გზა, რომელსაც გადიოდნენ მღვდელმთავრები, ასეთი იყო ხოლმე:

პირველმოსაყდრე ეპისკ. → არქიეპისკოპოსი → მიტროპოლიტი

ტრაპეზუნტის შემთხვევაშიც ასევეა: VII, IX და I ნოტიციებში ტრაპეზუნტის კათედრა საეპისკოპოსოა, ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი არის πρῶτος-μνηστος, ხოლო VIII ნოტიციაში, ისევე როგორც VI ნოტიციაში, ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი ავტოკეფალ არქიეპისკოპოსთა რიცხვშიც არის. მაშასადამე, VIII და VI ნოტიციებში ასახულია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ცხოვრების უფრო გვიანი ვითარება, ვიდრე IX ნოტიციაში.

¹ იხ. აქვე გვ. 141 და 184.

II	Xბ (901 – 907 წ.)	Xბ (927 – 940 წ.)	Xა	III (= X)
	<p>მიტროპოლიტი 18. პოლემონი- ონში — ნეოკესარიის მ.</p>	<p>მიტროპოლიტი 18. პოლ. პონ- ტოში — [ნეო]კესა- რიის მ.</p>	<p>მიტროპოლიტი 19. პოლ. პონ- ტოში — ნეოკესა- რიის მ.</p>	<p>მიტროპოლია 18. პოლ. პონ- ტოში — ნეოკესა- რიის მ.</p>
	<p>ეპისკოპოსები: კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა</p>	<p>ეპისკოპოსები: კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა</p>	<p>ეპისკოპოსები: კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა (ო)რიხესი</p>	<p>ეპისკოპოსები: კერასუნტისა პოლემონიონის კომანისა ალიისა რიხესი კოკისა ვენეკისა არადასისა მარტიროპოლ. იფსელისა</p>
<p>მიტროპოლია 33. ტრაპე- ზუნტის მიტროპოლია</p>	<p>მიტროპოლიტი 33. ლაზიკეში. — ტრაპეზუნ- ტის მ.</p>	<p>მიტროპოლია 33. ტრაპეზუნტი ლ[აზიკისა].</p>	<p>მიტროპოლია 33. ტრაპეზუნტის მიტროპოლია</p>	<p>მიტროპოლია 33. ლაზიკეში — ტრაპეზ. მ.</p>
	<p>ეპისკოპოსები: ხერიანის ხამაძურის ნახვის პაიპერის კერამევის ლერიონის ბიზანის</p>	<p>ეპისკოპოსები: ხერიანის ხამატოზურის ხალის პაიპერის კერამევის ლერიონის ბიზანის</p>	<p>ეპისკოპოსები: ხერიანის ხამაზრის ხაიონის პაიპერტის კერამევის ლერიონის ბიზანის</p>	<p>ეპისკოპოსები: ხერიანის ხამუზურის ხალხევის პაიპერის კერამევის ლერიონის ბიზანტის</p>
	<p>საარქიეპისკოპ.: 19. ქერსონის 37. ბოსპორის 43. რიხესი 47. სებასტოპო- ლის</p>	<p>საარქიეპისკოპ.: 21. ქერსონის 39. ბოსპორის 45. რიხესი</p>	<p>არქიეპისკოპ.: 12. ქერსონის 22. ბოსპორის 30. მატრაზის</p>	<p>საკაბის ხავიძიტის ხანძიორზის ოლნუტის ფასიანის (ტო)სერმანძის + ანდაკის (X) + ხარინაკის (X).</p>

შემდეგ, როგორც ეს ჩანს მეორე წყების ეკთესისებიდან (იხ. აქვე გვ. 185), პოლემონის პონტოს ეპარქიის ტრაპეზუნტის არქიეპისკოპოსი აღზევებულ იქნა მიტროპოლიტად: როდესაც, ლაზიკის მეტროპოლია ჩამოშორდა (IX საუკუნეში) კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს, მისი ადგილი საეკლესიო იერარქიაში დაიჭირა ტრაპეზუნტმა, რომელიც მანამდე ჯერ პოლემონის პონტოს ეპარქიის „პირველმოსაყდრე“ ეპისკოპოსის კათედრა იყო, ხოლო შემდეგ ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო ყოფილა.

ამრიგად, VIII ნოტიცია, რომელიც გელცერს IX ნოტიციასთან ერთად ნიკიფორეს დროს (806—815 წლებში) შედგენილად მიაჩნია, მაინც უნდა იქნეს აღიარებული IX ნოტიციაზე ცოტა უფრო გვიან შედგენილად.

რადგან VI ნოტიციაშიც ტრაპეზუნტის საარქიეპისკოპოსო იგივე მდგომარეობაა ასახული, ისიც VIII ნოტიციის გვერდით უნდა იქნეს მოთავსებული, ე. ი. ისიც IX ნოტიციის მომდევნოსიად უნდა იქნეს მიჩნეული.

3. რაც შეეხება I ნოტიციას, ამის შესახებ უკვე ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი (გვ. 124—125). იგი, როგორც მინაწერიდან ჩანს, დაწერილია ბასილი სოფენელის მიერ მეცხრე საუკუნის პირველ მესამედში.

ამგვარად, ჩვენს განკარგულებაშია პირველი წყების ხუთი ეკთესისი, რომელთა შედგენა თარიღდება VII—IX საუკუნეებით. მათგან უძველესად უნდა ჩაითვალოს ის, რომელიც ეპიტანე კვიპრელის სახელს ატარებს და რომელიც VII საუკუნეში შედგენილად უნდა მივიჩნიოთ. ამაზე უფრო ადრინდელი სახე ეკთესისისა ჩვენ არ მოგვეპოვება.

ამ VII საუკუნის ძეგლში კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა შორის დასახელებულია¹:

1) Ἐπαρχία Λαζικῆς· μετρο- ეპარქია ლაზიკისა; ფასიდის სა-
πολις Φάσιδος ἔχει ἕν π' ἀπ' αὐτῆς მიტროპოლიტოს ექვემდებარება
πόλις ἤτοι ἐπισκοπὰς δ', οἶον ოთხი ქალაქი, ე. ი. ოთხი საეპის-
კოპოსო:

¹ H. Gelzer, გვ. 542, 536, 535; იხ. ზემოთ გვ. 140.

τὸν Ῥοδόπλεωδ	როდოპოლისის ეპისკოპოსი
τὸν τῆς Σαησιωνῶν	საისინთა ეპისკოპოსი
τὸν Περτῶν	პეტრის ეპისკოპოსი
τὸν τῆς Ζιვიγέων	ზივანევთა ეპისკოპოსი.

2) ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსები:

ა) აბასგიაში—სებასტოპოლის არქიეპისკოპოსი,

ბ) ჯიქეთში—ქერსონის, ბოსპორისა და ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსები.

დანარჩენ ოთხ ნოტიციაშიც (I, VI, VIII და IX) ასევეა ჩამოთვლილი ლაზიკის მეტროპოლიაში შემავალი საეპისკოპოსოები და აგრეთვე საარქიეპისკოპოსოები. უკანასკნელთა შესახებ უნდა ვთქვათ შემდეგი: საარქიეპისკოპოსოები აღნიშნულია ა) აფხაზეთში ერთი — ს ე ბ ა ს ტ ო პ ო ლ ი ს ა და ბ) ჯიქეთში სამი — ქერსონისა, ბოსპორისა და ნიკოფსიისა. ამათგან მეორე წყების ეკთესისებში (იხ. გვ. 185) დარჩენილია მხოლოდ ორი: ქერსონისა და ბოსპორის საარქიეპისკოპოსოები, ე. ი. ჯიქეთის ავტოკეფალურ საარქიეპისკოპოსოთაგან, რომლებიც ექვემდებარებიან კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს, ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსო ჩამოშორებია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს. ცხადია, ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსო ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის პატრიარქის იურისდიქციას ისევე, როგორც ჩამოშორდა ლაზიკის მთელი მეტროპოლია და აფხაზეთის (სებასტოპოლის) საარქიეპისკოპოსო. მაშასადამე, ჯიქეთის სამი ავტოკეფალური კათედრიდან ორი ეკუთვნოდა ჯიქეთის ჩრდილო მხარეებს (ქერსონისა და ბოსპორისა), ერთი კი (ნიკოფსიისა) მდებარეობდა ჯიქეთის იმ უკიდურეს სამხრეთ-ტერიტორიაზე, რომელიც დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფოში შედიოდა.

ამგვარად, პირველი წყების ეკთესისებში მოხსენებული არიან საქართველოს მღვდელმთავართაგან: 1) ფასისის მიტროპოლიტი და მისდამი დაქვემდებარებული ოთხი ეპისკოპოსი, 2) აფხაზეთის (სებასტოპოლის) ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი და 3) ჯიქეთის (ნიკოფსიის) ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი.

ფასისის მიტროპოლიტი. ლაზიკის მეტროპოლიის ცენტრი იყო ქალაქ ფასისში (ფოთში), აქ ჰქონდა თავისი რეზიდენცია ლაზიკის ეპარქიის მიტროპოლიტს. მას ექვემდებარებოდა ოთხი ეპისკოპოსი, რომელთაგან, უნდა ვიფიქროთ, „პირველმოასაყდრედ“ (πρωτῆς) ითვლებოდა როდოპოლისის ეპისკოპოსი.

ოთხივე ეპისკოპოსის სახელწოდება ყველა ეკთესისში ერთქმის ერთნაირად არის მოყვანილი, განსხვავებას ვხედავთ მხოლოდ მეორე ეპისკოპოსის სახელწოდებაში: ყველგან სწერია „საისენის ეპისკოპოსი“, გარდა I ნოტიციისა, სადაც მას ეწოდება „აბისენის ეპისკოპოსი“.

VII	VIII	IX	I
Ῥοδιοπόλεως	Ῥοδιοπόλεως	Ῥοδιοπόλεως	Ῥοδιοπόλεως
τῆς Σασισηῶν	τῶν Σαισισηῶν	τῆς Σαισισηῶν	τῆς Ἀβισσηῶν
Πετρῶν	Πέτρων	Πέτρων	Πετρῶν
τῆς Ζηγαυέων	τῆς Ζυγαυέων	τῆς Ζηγαυέων	τῆς Ζηγαυέων

ამ ოთხი საეპისკოპოსოდან არავითარ ეჭვს არ იწვევს ორი:

1) ὁ Ῥοδιοπόλεως არის ვარდციხის ეპისკოპოსი.

2) ὁ Πέτρων არის ლაზიკის ცნობილი ციხე-სიმაგრის და ადმინისტრაციული ცენტრის პეტრას ეპისკოპოსი.

ეს ორი გეოგრაფიული ადგილი ხშირად იხსენიება სხვა ბერძნულ თხზულებებსა და ლოკუმენტებში, რომლებიც ლაზიკის ამბებს გადმოგვცემენ¹.

რაც შეეხება დანარჩენ ორს, მათ შესახებ სხვა წყაროები სრულიად არაფერს გადმოგვცემენ. თუმცა VI საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსები დაწვრილებით აგვბწერენ ლაზიკის გეოგრაფიულ მდებარეობას, მაგრამ „საისენთა“ ან „ძიჯანევთა“ შესახებ არაფერია ნათქვამი.

3) ὁ τῆς Σασισηῶν, ὁ τῆς Σαισισηῶν, ὁ τῶν Σαισισηῶν — ასეა გადმოცემული მესამე ეპისკოპოსის სახელწოდება. ეს შეიძლება ნიშნავდეს: „ცაიშის ეპისკოპოსი“. ის გარემოება, რომ დასავლეთ საქართველოს კათედრათა შორის იმ დროიდან, რაც ლაზიკის ტპარქია გამოეთიშა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს და დაუკავშირდა მცხეთის საკათალიკოსოს, ცაიშის კათედრა ყოველთვის არსებობდა, გვავალებს ვიფიქროთ, რომ ასეთი კათედრა („ცაიშისა“) შეიძლებოდა არსებულებოდა წინათაც. და რადგან Σαισισηῶν ძალიან ჰგავს „ცაიშს“, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ლაზიკის მესამე ეპისკოპოსის კათედრა ცაიშში იყო. სიტყვა „ცაიში“ ბერ-

¹ იხ. ჯეორგიკა II, გვ. 219, 220. — საეკლესიო კრებას 692 წელს დასწრებიან და დადგენილებებისათვის ხელს მოუწერიათ თეოდორეს, «ლაზთა ეპისკოპოსს ფასისელს» (Φασισελ τῶν Ἀρζῶν), და იოანეს, «ლაზთა ეპისკოპოსს პეტრელს» (Πετρῶν τῶν Ἀρζῶν). იხ. Ю. Кулаковскиѣ, Историч Византии III, 277—278.

ძენს შეეძლო მხოლოდ იმ სახით გადმოეცა, როგორც ეკთესისებში სწერია: ც-სთვის მას აქვს მხოლოდ Σ (დაწერილობა თ უფრო გვიან შემოდის), ხოლო შ-ს გადმოგვცემს ორი სიგმით (σσ), ან ერთით (σ). გასაგებია აგრეთვე მრავლობითი რიცხვის ფორმა: ბ τᾶν Σαῖστων, ე. ი. „ცაიშელთა ეპისკოპოსი“.

ამრიგად, როგორც ისტორიული თვალსაზრისით, ისე ენობრივად არაფერი გვიშლის სელს, რომ მესამე ეპისკოპოსად ვივულისხმეთ „ცაიშის ეპისკოპოსი“. მაგრამ პირველი ეკთესისი „ცაიშის“ ნაცვლად სწერს ბ τῆς Ἀπιστοῦν (ვარიანტებია: Ἀπιστων, Ἀπιστων). ერთი შეხედვით შეიძლება კაცმა იფიქროს, რომ ეს სულ სხვა გეოგრაფიული სახელწოდებაა და, რადგან ნაწილობრივ გარეგნული მსგავსებაც არის, ბ τᾶν Ἀπιστοῦν გაიგოს როგორც „აბაშელთა ეპისკოპოსი“, ე. ი. ივარაუდოს, რომ კათედრა ცაიშიდან გადაეტანათ აბაშაში. ასეთ ვარაუდს, თითქოს მხარს ისიც დაუჭერდა, რომ Ἀπιστοῦν სწერია პირველი წყების ეკთესისთა ყველაზე გვიანდელ ნოტიციაში. მაგრამ ასეთ ვარაუდს ხელს უშლის ორი გარემოება: 1) სწერია „ავიშელთა“ და არა „აბაშელთა“; 2) არასდროს შემდეგ ხანებში აბაშაში კათედრა არ ყოფილა. ჩვენ დაგვრჩენია ვიფიქროთ, რომ, ვინაიდან სიტყვა „ცაიში“ თავისი ფონეტიკური შედგენილობით საკმაოდ უცხოა ბერძნისათვის, Ἀπιστων უნდა იყოს Σαῖστων-ის დამახინჯებული გადმოცემა და გადამწერის წყალობით Σαῖστων უნდა შერყენილიყოს Ἀπιστων-ად. ჩვენ შეგვიძლია ვუჩვენოთ ის გზაც, რომელიც ამ დამახინჯებას უნდა გამოეყლო:

ბ τῆς Σαῖστων

ბ σῆσαιστων (ხელნაწერში გაბმით ეწერა სიტყვები)

ბ σῆσαιστων (სიგმა გამარტივდა)

ბ σῆσαιστων (ორ ხმოვანს შუა გაჩნდა β)

ბ τῆς Ἀπιστων.

ამრიგად, შეიძლება გადაწყვეტილად ჩაითვალოს, რომ I ნოტიციის Ἀπιστων დამახინჯებულია რომელიღაც გადამწერის მიერ და ამ ნოტიციის ყველა დანარჩენი ხელნაწერის გადამწერმა გაიმეორა ეს დამახინჯებული ფორმა.

4) მეოთხე კათედრას ეწოდება ბ τῆς Ζυγανῶν (ერთს ნოტიციაში Ζυγανῶς); მოიპოვება კითხვასხვაობა: Ζηγανῶν, Ζυγανῶν, უფრო გვიანდელ ხელნაწერებსა და გამოცემებში — Τζυγανῶν, Τζηγανῶν. ჯერჯერობით არავითარი მტკიცე დასაყრდენი არა გვაქვს ამ გეოგრაფიული პუნქტის ლოკალიზაციისათვის.

ნ. ადონცი ფიქრობს, რომ „ძიგანევი“ ეკთესისებისა არის შიდა არმენიის (Armenia interior) გეოგრაფიული პუნქტი. «Севернее Ардасы — წერს ადონცი — лежит Зигана у подножия соименных гор и на главном пути в Трапезунт. Зигана была важным пунктом в древности и служила резиденцией для одного из пяти епископов епархии Лазики. В церковном отношении Цанива относилась к Лазике»¹.

ამასვე იმეორებს ნ. ადონცი, როდესაც იხილავს Notitia dignitatum-ში არსებულ ცნობებს: «Западнее Гулатских гор лежат горы Зигана; дорога от Трапезунта в Ардасу проходит через Зиганский перевал на высоте 6640 ф. У южного входа его стояла римская когорта в местечке Зигана, носящем древнее имя и цоныне»².

ამგვარად, ნ. ადონცის აზრით ლაზიკის ეპარქიაში შემავალი ერთ-ერთი კათედრის Ζიჯან და ტრაპეზუნტის გზაზე მდებარე ზიგანა ერთი და იგივეა. ნ. ადონცის ასეთი ვარაუდი სწორი არ შეიძლება იყოს. ჩვენ ეკთესისების Ζიჯან მდებარეობს შიდა ლაზეთში, ფოთის საგამგებლოში, ხოლო გულათის მთების დასავლეთით რომ არის ზიგანის მთა, ის ტრაპეზუნტის სანახებშია. თუ ჩვენ დაეუკვირდებით ფასისის მეტროპოლიაში მოხსენებულ

ვარდციხის

ცაიშის

პეტრას

კათედრებს, რომლებიც ერთ ვარკვეულ სექტორში იყვნენ, მეოთხე კათედრაც (Ζიჯან) ამავე სექტორში უნდა ვიგულისხმოთ და არა ისე შორს სამხრეთ-დასავლეთით, როგორ ამას ნ. ადონცი ვარაუდობს.

„ძიგანევა“ ლოკალიზაციისათვის დახმარებას გავვიწევს ცნობა, მოთავსებული იმ ძეგლში, რომელიც ლიტერატურაში ცნობილია სახელწოდებით Notitia dignitatum³. ეს ძეგლი შეიცავს რომის იმპერიის ყველა, როგორც სამოქალაქო ისე სამხედრო, თანამდებობის პირთა ნუსხას. იგი შედგება ორი ძირითადი ნაწი-

¹ Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана. СПб 1908, 83. 65.

² იქვე, 83. 100.

³ Notitia dignitatum. Accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et Laterculi provinciarum. Edidit O. Seeck. Berol. 1876.

ლისაგან: პირველ ნაწილში ჩამოთვლილი არიან აღმოსავლეთის პროვინციების მოხელეები, ხოლო მეორეში — დასავლეთისა. ამ წესის უკანასკნელი რედაქცია, მკვლევართა აზრით, მეხუთე საუკუნეს (413—415 წლებს) მიეკუთვნება.

აღმოსავლეთის მმართველთა სიაში დასახელებულია ცამეტი სარდალი (Duces tredecim), ერთი მათგანია (dux Armeniae. არმენიის დუქს ექვემდებარებოდა მთელი „პონტოს სასაზღვრო ხაზი“ (Limeu Ponticum). დუქის განკარგულებაშია, ერთი მხრით, ის სამხედრო ერთეულები, რომლებიც შიდა არმენიაში დგას, ხოლო, მეორე მხრით, პოლემონის პონტოში ჩაყენებული დანაყოფები. ამ უკანასკნელებს ეკუთვნიან:

- Praefectus legionis primae Ponticae, Trapezunta
 Ala Rizena. Aladleariza
 Ala Theodosiana, apud Avaxam
 Ala felix Theodosiana, Silvanis
 Ala prima Jovia felix, Chaszanenica
 Ala felix Theodosiana, Pithiae
 Cohors prima Theodosiana, Valentia
 Cohors Apuleia civium Romanorum, Usiporto
 Cohors prima Lepidiana, Caene Parembole
 Cohors prima Claudia equitata, Sebastopolis
 Cohors secunda Valentiana, Ziganne
 Cohors, Mochora¹.

ამგვარად, პოლემონის პონტოში დგას ერთი ლეგიონი, რომლის საბინადრო ადგილია ტრაპეზუნტი, ხუთი რაზმი ცხენოსანთა (ala) და ექვსი კოჰორტი. Ala-თა და კოჰორტთა საბინადრო ადგილთა შორის დასახელებულია: Pithiae, Valentia, Usiporto, Caene Parembole, Sebastopolis, Ziganne და Mochora.

რაზან „ძიგანევი“ ნ. აღონცმა მოათავსა შიდა არმენიის იმ ნაწილში, სადაც ჭანები ცხოვრობდნენ, დანარჩენი გეოგრაფიული პუნქტებიც, რომლებიც Notitia dignitatum-ში იხსენიება „ძიგანევიან“ ერთად, გადაიტანა იქვე. ასე, «к востоку от Зиганы по сие время стоит древняя Мохора, стоянка римской когорты. Chaszanenica равносильна Gizenenic Reut. и может быть сопоставлена с нынешней Хадзана, деревней у реки Деирмендере. Usiportus — Ἰσσοῦ λιμῆς Арриана, позднее Сусарния, ныне Сюрмена, гавань на Черном море вправо от Трапезунта. Саена

¹ Notitia dignitatum გვ. 84—85.

Parembola, *καινή παρεμβολή*, новый лагерь — вряд ли собственное имя. Phitia и Sebastopolis некоторыми признаются за лазские укрепления Питиунт и Севастополь; на это справедливо возражают, что при составлении Not. dign. названные города еще не были подчинены римлянам и власть дука не могла заходить так далеко. Связь Phitia с Thia в Itin. An. вероятна. Sebastopolis, как и Valentia, Caena Parembola, места с названиями, сменившие туземные, остаются неизвестными¹.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ნ. აღონცის აზრი მცდარია. აქ მოხსენებული გეოგრაფიული პუნქტები ძველს ლაზეთშია მოსათავსებელი:

1) Pithiae გამომცემლის (ო. ზეეის) აზრით არის Pityunte, ე. ი. ბიჭვინთა.

2) Sebastopolis ზემოთ მოყვანილი სიის კონტექსტში სხვა არაფერი შეიძლება იყოს, გარდა აფხაზეთის სეგასტოპოლისა (ე. ი. სოხუმისა)².

3) Mochora ძალიან მოგვეგონებს ბიზანტიელი ისტორიკოსების მიერ აღწერილ მუხურისს, რომელსაც ბიზანტიის მმართველები დიდ სტრატეგიულ მნიშვნელობას აკუთვნებდნენ.

4) Caene Parembole აღონცის აზრით საკუთარი სახელი არ უნდა იყოს. ნამდვილად კი პროკოპი კესარიელის მიერ (De aed. III, 6) მოხსენებული Βουργυσσιστής ლათინური სახელია (Burgus novus „ახალი ციხე“) და ზედმიწევნით უდრის ბერძნულს *καινή παρεμβολή* („ახალი ბანაკი“): ეს ციხე აგებული იყო ჭანეთის საზღვარზე ჭანთა თავდასხმების საწინააღმდეგოდ³.

5) Usiporto, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ბერძნული Ὑσσου λιμῆν-ის ლათინურ თარგმანს („პისის ნავსადგური“) და უდრის დაბა სუსურმენეს (Σουσαιρμῆν), რომელიც ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით მდებარეობდა.

ასეთ კონტექსტში Ziganne-ც სავარაუდებელია არა შიდა არმენიაში, არამედ სამხედრო სუბორდინაციის თვალსაზრისით იმავე პოლემონის პონტოსადმი დაქვემდებარებულ სამხედრო გარ-

¹ ნ. აღონცი, იქვე, გვ. 100—101.

² ერთ ქართულ ძეგლში სწვრია კიდევ: «მიერ წარვიდეს და შევიდეს ქუეყანასა აფხაზეთისასა, და სეგასტე ქალაქად მიიწინეს»; იმავე ტექსტის შემცველი სხვა ხელნაწერი უმატებს: «რომელსა აწეწოდების ცხუმის» იხ. ს. ყუბანეიშვილი, ქრესტომათია I, გვ. 28.

³ იხ. გეორგიკა II, 187.

ნოტიცია IX	ნოტიცია X	ნოტიცია X ა	ნოტიცია X ბ
მიტროპოლიტი 117. <i>ἐπ. Ποντο- πολεμονιακῆς</i>	მიტროპოლიტი 18. <i>τῆ Νεοκαισ. Πόντου Πολ.:</i>	მიტროპოლიტი 19. <i>Πόντου Πολεμωνιακοῦ</i>	მიტროპოლიტი 18. <i>τῆ Νεοκ. Πολεμωνιακοῦ</i>
ეპისკოპოსები: <i>Τραπεζούντων Κερασούντων τοῦ Πολεμονίου Κομάνων</i>	ეპისკოპოსები: <i>Κερασούντος τοῦ Πολεμ. Κομάνων Ἄλιος Ρυζαίου Κόκκου Βόνικου Ἀραδάσης Μαρτυροσ. Υψηλῆς</i>	ეპისკოპოსები: <i>Κερασούντος τοῦ Πολεμωνίου Κομάνων Ἵορῶζου</i>	ეპისკοპოსები: <i>Κερασούντων τοῦ Πολεμ. Κωμάνων</i>
მიტროპოლიტი 227. <i>ἐπ. Λαζικῆς ὁ τοῦ Φάσιδος</i>	მიტროპოლიტი 33. <i>τῆ Τραπε- ζούντι τῆς Λαζικῆς</i>	მიტროპოლიტი 33. <i>τῆ Τραπε- ζούντος</i>	მიტროპოლიტი 33. <i>τῆ Τραπεζ. τῆς Λαζικῆς</i>
ეპისკოპოსები: <i>Ροδουπόλεως τῆς Σαΐσηνῶν Πέτρων τῆς Ζιγανέων</i>	ეპისკოპოსები: <i>Χεριανῶν Χαμαζούρου Χαλχაίου Παῖπερο Κεραμέων Λερίου Βιζάντου Σακάβου τοῦ Χαβιτζι- τοῦς τοῦ Χαντζιόρος τοῦ Ὀλνοῦτιν Φασιανῆς Ἰοσερμάντζοῦ Ἀνδάκων Ζαρινάκων</i> საჩქიეპისკ. 12. ὁ Χερσῶνος 22. ὁ Βοσπόρου 23. ἡ Σωτηριού- πολις	ეპისკოპოსები: <i>Χεριανῶν Χαμαζούρου Χαίου Παῖπερτε Κεραμέων Λερίου Βιζάνων</i> საჩქიეპისკოპო- სები: 12. Χερσῶνος 22. Βοσπόρου 30. Ματράκων	ეპისკოპოსები: <i>Χεριανῶν Χαμάτζουρου Χαχέου Παῖπερο Κεραμέως Λερίου Βιζάνων</i> სააჩქიეპისკოპო- სოვები: 19. ἡ Χερσῶν 34. ἡ Σωτηριού- πολις 37. ἡ Βόσπορος 43. τὸ Ρύζαιον 47. ἡ Σεβαστό- πολις

ნიზონთა სადგომ ადგილად. ხოლო რადგან საეპისკოპოსოთა ეკთესისებში არის მოხსენებული Ζιϋανῆσιν, რომელიც ფასისის (ფოთის) მეტროპოლიას ეკუთვნის, უნდა ვიფიქრობ, რომ Notitia dignitatum-ის Ζιϋανῆσιν იგივეა. თუ, სახელდობრ, ლაზიკის რომელი დაბაა ეს, ძნელი სათქმელია, ხოლო ერთ ქართულ ხელნაწერში სწერია: ზიგანევი, რომელ არს გუდაყვია¹.

ეკთესისების მეორე წყება

(იხ. ზემოთ გვ. 185)

ეკთესისების მეორე წყება (II, III, IV, X, Xa, Xb) სულ სხვა სურათს წარმოგვიდგენს: იქ უკვე აღარა გვაქვს ძველი, იუსტინიანეს დროინდელი, განლაგება პროვინციებისა და ეპარქიებისა. მის შემდეგ, რაც არაბთა შემოსევის გამო რიგი ქალაქებისა დროებით ჩამოშორდა იმპერიას, საჭირო გახდა ხელახალად გადასაწილება ეპარქიებისა და მათში შემავალი ერთეულებისა². ეს ახალი გადაჯგუფება ეპარქიათა შემადგენლობისა მოხდა ლეონ კეისრის დროს (886—911 წ.წ.). ლეონის „ახალი განრიგების“ (Νέα τακτικά) მრავალი ხელნაწერი არსებობს და მისი ჩვეულებრივი სათაურია: „ლეონ ბრძენის მიერ შედგენილი დიატიპოსისი, რომელიც შეიცავს კანტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ ეკლესიათა კათედრების სიას“. მაგრამ გამორკვეულია, რომ ამ სათაურით ცნობილი ნუსხები არ წარმოადგენენ ლეონის ეკთესისის ნამდვილ სახეს. ამ ნუსხების მეტნაწილს ისეთი დამატებითი ეპარქიები მოეპოვედათ, რომლებიც შემდგომ საუკუნეებში იყო შექმნილი, და ბევრ ამ ნუსხათაგანში კიდევაც მოხსენებული არიან ალექსი კომნენი (1081—1118 წ.წ.), ან ისააკ ანგელოსი (1185—1195 წ.წ.), ან უფრო გვიანდელი მმართველი ან პატრიარქი.

3. გელცერმა იმავე ხელნაწერში, სადაც გიორგი კვიპროსელის (ე. ი. ბასილი სოფენელის) თხზულება იყო მოთავსებული, იპოვა „ახალი“ ეკთესისი წარწერით: τακτα μὲν τὰ παλαιὰ τακτικά, ταῖα δὲ καὶ τὰ νέα («ეს ძველი განრიგებია, იხილე ახალიც»). ეს ახალი ეკთესისი გელცერმა დაბეჭდა იმავე, გიორგი კვიპროსელის შრომის გამოცემაში (1890 წ.). ხოლო 1901 წელს მანვე გამო-

¹ პ. ინგოროყვა წერს: „დაბა ძილანევისა ანუ გუდაყვისა (თანამედროვე გუდავა, ილიარის ზონაში): „მნათობი“, 1950 წ. № 4, გვ. 124.

² ზოგიერთი ეპარქიის ჩამოშორების მიზეზი შინც და შინც მართლ არაბთა შემოსევასთან არ იყო დაკავშირებული.

³ იხ. ზემოთ გვ. 131.

აქვეყნა¹ ეკთესისების ახალი მასალები, მათ შორის ლეონის ეკთესისის ახალი რედაქცია (იხ. ნოტიცია Xბ, ზემოთ გვ. 172—176).

ლეონ VI-მ, რომელიც ცნობილია თავისი ფართო საკანონმდებლო მოღვაწეობით, კონსტანტინეპოლელ პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსთან ერთად შეადგინა სამიტროპოლიტოებისა და საარქიეპისკოპოსოთა ეს ახალი სია. ამ სიის ხელნაწერთა შესწავლამ მკვლევარნი მიიყენა შემდეგ დასკვნებამდე².

1. ლეონ კეისრისა და ნიკოლოზ პატრიარქის მიერ შემუშავებული დებულება ეხებოდა მხოლოდ მეტროპოლიტებისა და საარქიეპისკოპოსოების ჩამოთვლას. ამით აიხსნება ის, რომ მთელ რიგ ხელნაწერებში მხოლოდ მეტროპოლიტები და საარქიეპისკოპოსოებია ჩამოთვლილი, მეტროპოლიტისადმი დაქვემდებარებულ ეპისკოპოსთა სია კი არ არის. ასეთია, მაგალითად, ჩვენს ცხრილში მოთავსებული „ნოტიცია II“. ჩვენთვის საინტერესო ეპარქიათაგან აქ, მის ჩვეულებრივ 33 ადგილას მოხსენებულია: ἡ Ἱερουσαλήμ „მეტროპოლია ტრაპეზუნტი“. რაც შეეხება ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტისადმი დაქვემდებარებულ ეპისკოპოსებს, მათი სია ამ ეკთესისში არაა მოთავსებული, ისევე როგორც არც ერთი სხვა მეტროპოლიტის ეპისკოპოსთა სია არ არის იქ.

2. მიზეზი იმისა, თუ რატომ მართო მეტროპოლიათა და საარქიეპისკოპოსოთა სია იქმნა გამოაქვეყნებული, შემდეგი უნდა იყოს: როგორც ცნობილია, დრო მეტად არეული იყო; დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიათა მღვდელმთავრებს შორის ურთიერთობა გამწვავებული იყო (პატრიარქ ფოტიოსის დროიდან მოკიდებული). ამას ზედ ერთვოდა ლეონ მეფის ოჯახური მდგომარეობის გართულება; ლეონი მეოთხეჯერ აპირებდა დაქორწინებას (რაც აღმოსავლეთის ეკლესიის ადათებს ეწინააღმდეგებოდა) და მღვდელმთავარნი, იმისდა მიხედვით თუ ვის რა პოლიტიკური და პირადი ზრახვები ამოძრავებდა, ლეონ მეფეს ზოგნი ეწინააღმდეგებოდნენ, ზოგიერთნი კიდევ მხარს უჭერდნენ; კერძოდ, რომის პატრიარქი, გარკვეული ცუხაროპაპისტული მოსაზრებებით, ლეონს მხარს უჭერდა; მეორე მხრით, პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის მოწინააღმდეგენიც, რომელნიც ნიკოლოზის გადაგდების შემთხვევაში მეფის კარზე თავისი პოლიტიკური ავლადიდების გამდიდრე-

¹ H. Golzer, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum. M. 1901.

² იხ. H. Golzer, l. c. გვ. 549—550, 559—567.

ზას აპირებდნენ, რომის პატრიარქს ეთანხმებოდნენ. ასეთ პირობებში მეტად საშური იყო მღვდელმთავრებს შორის არსებულ დაფას მათი რანგის შესახებ ბოლო მოღებოდა: მეტი ცდა აღარ შეიძლებოდა, სასწრაფოდ უნდა გამოქვეყნებულიყო სანა მიტროპოლიტიებისა გარკვეული რანგის ანუ თანრიგის მიხედვით, რადგან ამას გარდამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა საეკლესიო კრებებზე და ყრილობებზე, სადაც მღვდელმთავარი უნდა მსხდარიყვნენ მათი რანგისდა მიხედვით. ეპისკოპოსთა სიის დამუშავება დიდ დროს მოითხოვდა და ამიტომ აღარ დაელოდნენ ამის დამუშავებას და მართო მიტროპოლიტთა თანრიგი დამტკიცეს. ამ თანრიგის დამტკიცება თავისთავად წყვეტდა მეტროპოლიტებში შემავალ საეპისკოპოსოთა რანგის საკითხსაც: რა რანგისაც იყო მიტროპოლიტი, შესაფერი რანგისა იყვნენ მისდაში დაქვემდებარებული ეპისკოპოსებიც. ამ წესის მიხედვით, მაგალითად, ჰელენოპონტის ეპარქიის ეპისკოპოსები I არმენიის ეპარქიის ეპისკოპოსების უკან უნდა მსხდარიყვნენ კრებაზე, რადგან I არმენიის ეპარქიის (სებასტიის) მიტროპოლიტი სიაში მე-11 იყო, ხოლო ჰელენოპონტის ეპარქიის (ამასიის) მიტროპოლიტი — მე-12.

მ. ამგვარად, ლეონ კეისრისა და ნიკოლოზ პატრიარქის მიერ შედგენილი და საეკლესიო კრებულის მიერ დამტკიცებული ეკთესისი შეიცავდა მხოლოდ მეტროპოლიტთა და საეპისკოპოსოთა სიას. ამ სიის შევსება ეპისკოპოსთა სიით მერე მოხდა, უნდა ვიფიქროთ — მალე, მაგრამ მაინც ეს იყო დამტკიცებული ახალი საეკლესიო აქტი. ასეთი შევსებულად ეკთესისი, რომელიც შეიცავს როგორც მიტროპოლიტთა, ისე მათდაში დაქვემდებარებულ ეპისკოპოსთა სიას, წარმოდგენილია მრავალი ხელნაწერით, რომლებიც ეკუთვნის სხვადასხვა ეპოქას.

1901 წლამდე ამ შევსებული, სრული ეკთესისის უძველეს რედაქციად ითვლებოდა ის, რომელიც კონსტანტინე პოროფიროგენეტის ეპოქის (912—959 წ.წ.) მდგომარეობას ასახავს და რომელიც გელცერმა გამოაქვეყნა გიორგი კვიპროსელის თხზულების გამოცემაში *Née ταραχά*-ს სახელწოდებით¹. ხოლო 1901 წელს გელცერმავე გამოაქვეყნა ამ ეკთესისის სხვა რედაქცია, რომელიც მისი აზრით უფრო ძველი უნდა იყოს (იხ: ჩვენს ცხრილში „ნოტიცია Xბ“, ზემოთ გვ. 172—176).

¹ *Georgii Cyprii Descriptio orbis romani*, ed. H. Gelzer, L. 1890, 87—88.

4. ნოტიცია Xბ წარმოადგენს, ამრიგად, ლეონ VI-ისა და ნიკოლოზ მისტიკოსის მიერ შედგენილი ეკთესისის უძველეს რედაქციას. ლეონი მეფობდა 886—912 წლებში, ხოლო ნიკოლოზ მისტიკოსი ორჯერ იყო პატრიარქად: 901—907 წლებსა და 912—925 წლებში. მაშასადამე, ლეონი და ნიკოლოზი ერთდროულად შმართველობის სათავეში იყვნენ მხოლოდ 901—907 წლებში. ამადგედროს უნდა მივაკუთვნოთ Xბ ნოტიციის შედგენა. ამ ნოტიციაში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: საარქიეპისკოპოსოთა ნუსხაში 47. ადგილას სწერია:

μλ'. ἡ Νεφέστασις

47. სებასტოპოლი¹.

ხოლო კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელ რედაქციაში სებასტოპოლის (ე. ი. აფხაზეთის) საარქიეპისკოპოსო აკლია პ. გელცერი ფიქრობს, რომ ეს გადამწერის შეცდომაა: როგორ შეიძლება აფხაზეთის სებასტოპოლი არ იყოს, როდესაც ის ჯერ კიდევ ეპიტანეს ეკთესისში (ე. ი. VII ნოტიციაში) უკვე მოხსენებულია არქიეპისკოპოსადაო. თანაც საბუთად ისიც მოჰყავს, რომ უსებასტოპოლოდ 50 არქიეპისკოპოსი რჩება, ხოლო ამ ერთსაც თუ მივათვლით, 51 იქნება; მაშინ მიტროპოლიტიც 51-ა, არქიეპისკოპოსიც 51 იქნება და ამ რიცხვს რაღაც მისტიკური საიდუმლოება უნდა ახლდესო².

არაფითარი საბუთი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ἡ Νεφέστασις გადამწერს გამოორჩა; განსხვავება ხომ სხვა ბევრ რამეშიც ემჩნევა ამ ნოტიციას კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელ ნოტიციასთან შედარებით და თვით გელცერი ამ განსხვავებათა მიზეზებს არკვევს თავისი გამოკვლევის 560—566 გვერდებზე. მაშასადამე, დაგვრჩენია აცხნათ იმის მიზეზი, თუ რატომ აკლია Xბ ნოტიციას „აფხაზეთის არქიეპისკოპოსი“. მიზეზი, ვფიქრობთ, უკვე ნაჩვენებია პ. ინგოროყვას მიერ, რომელიც Xბ ნოტიციას არც კრიცნობდა და უაშისოდაც, სხვა მეცნიერული საბუთებით, დაადასტურა ის ფაქტი, რომ კონსტანტინე პორფიროგენეტის მეფობის წინა ხანებში აფხაზეთის საარქიეპისკოპოსო ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს და დაუკავშირდა მცხეთის საკათალიკოსოს³.

¹ იხ. ზემოთ გვ. 175.

² H. Holzner, *Ungedruckte und ungenutzte vorlff. Texte*, გვ. 350.

³ პ. ინგოროყვა, გიორგი შერხუდი, „მნათობი“ 1950, № 4, გვ. 124—125.

აფხაზეთის საარქიეპისკოპოსო არა ჩანს აგრეთვე „იოანე ციმისხის დროს (969—976 წ.წ.) შედგენილ ეკთესისში, რომელიც გელცერს აქვს გამოქვეყნებული¹.

ნიშანდობლივია, რომ იმ ეკთესისებში, სადაც აფხაზეთის საარქიეპისკოპოსო აღარ იხსენიება, არა ჩანს აგრეთვე ჯიქეთის შესამე, ნიკოფსიის, საარქიეპისკოპოსოც²: ეკთესისში დარჩენილია მხოლოდ ჯიქეთის ორი არქიეპისკოპოსი: ქერსონისა და ბოსპორისა. ასეა, მაგალითად, X ნოტიციაში (იხ. ზემოთ გვ. 150); ასეა იოანე ციმისხის დროინდელ ნოტიციაშიც³, თუმცა აქვე უნდა დავსძინოთ, რომ ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსი არა ჩანს უკვე X ნოტიციაში (ე. ი. 901—907 წლების ეკთესისში, სადაც აფხაზეთის არქიეპისკოპოსი ჯერ კიდევ არის მოხსენებული).

წ. Νέα τακτικά-ს კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელი რედაქცია (Xგ) თარიღდება 940 წლის წინა ხანებით, უფრო ზედმიწევნით, 927—940 ან 934—940 წლებით. ამის ერთ-ერთ საბუთს წარმოადგენს მელიტენის თავგადასავალი ნოტიციათა მიხედვით, სახელდობრ:

ა) ძველს ეკთესისებში მელიტენეს მე-12 ადგილი ეჭირა:

იქ. *Νέα τακτικά 'Αρχαίας ε' — Μελεσιούτης*

13. ეპარქია I აზშენიისა — მელიტენის მიტროპოლიტი.

(იხ. მაგალითად, ზემოთ გვ. გვ. 127, 140, 141, 143).

ბ) VIII საუკუნის პირველ წლებში მელიტენე არაბებმა დაიპყრეს და ჩგი არაბების ხელშია 927 წლამდე, ამიტომ ეკთესისიდან იგი ამოიშალა, მისი მე-13 ადგილი ეკთესისში დაიკავა სირაკუზის მეტროპოლიტამ: X ნოტიციაში (ესე იგი 901—907 წლებში შედგენილ ეკთესისში) ვკითხულობთ:

იქ. იქ *Νέα τακτικά თეს Συνακίας*

13. სირაკუზში — სიცილიის მიტროპოლიტი.

(იხ. ზემოთ, გვ. 173).

გ) ამის შემდეგ მელიტენის მეტროპოლიტამ აღიდგინა თავისი ადგილი. Νέα τακτικά-ში ვკითხულობთ: „13. მელიტენის სამიტრო-

¹ II. G. I. Z. O. R., I. d. გვ. 568—572. იხ. ზემოთ, გვ. 179, ნოტიცია Xდ.

² ამ ეკთესისებში აღარ არის თვით ლაზიკის (ფასისის) მეტროპოლიტი, მაგრამ ამის შესახებ იხ. ქვემოთ.

³ II. G. I. Z. O. R., I. d. გვ. 571.

პოლიტო¹. ამ მეტროპოლიის აღდგენა სიაში გამოწვეული იყო იმით, რომ 927 წელს მიზანტიელები შეიჭრნენ მელიტენეში, ხოლო 934 წელს მათ საბოლოოდ დაიპყრეს იგი და დაანგრიეს.

ნოტიცია Xა გამოსცა ბენეშევიჩმა ცილ. Vasilianum 640-ის მიხედვით². გამომცემლის აზრით ხელნაწერი XIV საუკუნისაა და იგი იძლევა პართეის მიერ XV—XVI საუკ. ხელნაწერის მიხედვით გამოცემული X ნოტიციის უფრო ძველ ვარიანტს. ბენეშევიჩის აზრით Xა ნოტიცია „წერმოადგენს ომაცე ნოტიციის საგანგებო რეკენზიას, რომელიც გამოყენებული იყო X ნოტიციის შესადგენად“ (reconsione singulari eiusdem notitiae praebeat, quae ad notitiam X correspondendam deservivit). მართლაც, საკმარისია თვალს გადავაველოთ Xა ნოტიციას, რათა დავრწმუნდეთ, რომ იგი კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს უფრო ადრინდელ სურათს წარმოადგენს, ვიდრე X ნოტიცია:

ა) Xა ნოტიციით მოლემონის პონტოს ეპარქიაში შედის ოთხი საეპისკოპოსო კათედრა, ხოლო X ნოტიციით — ათი (მაშასადამე, დამატებია ექვსი ახლად დაარსებული კათედრა).

ბ) Xა ნოტიციით ტრაპეზუნტის (ლაზიკის) ეპარქიაში შედის შვიდი საეპისკოპოსო კათედრა³, ხოლო X ნოტიციით — ოთხ — მელიტო.

მეორე წყების ეკთესისების შესწავლა საბუთს გვაძლევს შემდეგი დასკვნები გამოვიტანოთ:

1. მეათე საუკუნის პირველ წლებში (901—907 წლებში, როდესაც შედგენილია Xბ ნოტიცია) ლაზეთის ეპარქია თავისი ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით (როდოპოლისი, ცაიში, პეტრა, ზიგანევი) უკვე აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს (იგი მცხეთის საკათალიკოსოს დაუკავშირდა). არც ერთ შემდგომ ნოტიციაში (Xგ, Xა, X, Xდ და სხვ.), რომელიც თარიღდება მეათე და მომდევნო საუკუნეებით, ძველი ეპარქია ლაზიკისა, რომლის მეტროპოლია ფასისში იყო, კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ საყდართა შორის აღარ ჩანს.

¹ Studii Bizantini II (1927), 180—185.

² ასე იყო მეათე საუკუნის პირველი წახვერის მთელ მანძილზე, შეადგინოთ Xბ და Xგ.

2. ხმავე დროიდან, 901—907 წლებიდან, პოლემონის პონტოს ეპარქიაში შემაჯალი ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსო კათედრა აღარ ჩანს ამ ეპარქიის სიაში: წინა საუკუნეებში ამ ეპარქიაში შედებოდა ოთხი საეპისკოპოსო კათედრა:

1. ტრაპეზუნტისა (συνεδριάζει „პირველმოსაყდრე“).
2. კერასუნტისა
3. პოლემონიონისა
4. კომანისა,

ხოლო 901—907 წლებიდან შედის მხოლოდ სამი:

1. კერასუნტისა
2. პოლემონიონისა
3. კომანისა.

ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსო კათედრა აღარ ირიცხება პოლემონის პონტოს ეპარქიაში იმიტომ, რომ ტრაპეზუნტი იქცა მეტროპოლიად: დაარსდა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტო ეპარქია და მან დაიკავა ადგილი ძველი ლაზიკის ეპარქიისა; მანვე მიიღო სახელწოდება ლაზიკის ეპარქიისა.

ὁ Ἱεραρχίαστρος, ἀρχιεπίσκοπος
 მიტროპოლიტი ტრაპეზუნტისა, მთელი ლაზიკისა,

ან τῆς Ἱεραρχίαστρος τῆς Λαζικῆς (ლაზიკის ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს [ექვემდებარება]). ლაზიკის ეს ახალი ეპარქია (ცენტრით ტრაპეზუნტში) მოთავსდა, თავისი რანგით, დაახლოვებით იქ, სადაც იყო ძველი ლაზიკის ეპარქია (ცენტრით ფასისში): ამ უკანასკნელს ეკავა 27, ან 28. ადგილი, ხოლო ახალმა, ტრაპეზუნტის ეპარქიამ, მიიღო 33. ადგილი. თავდაპირველად ამ ახალ ეპარქიაში შვიდი საეპისკოპოსო კათედრა შედიოდა. (ხერიანის, ხამაძურის, ხალხევის, პაიპერის, კერამევის, ლერიონის, ბიზანის), ხოლო შემდეგ კათედრათა რიცხვი თხუთმეტამდე გაიზარდა¹.

3. ის გარემოება, რომ ტრაპეზუნტის მეტროპოლიას ლაზიკის სახელი მიეკუთვნა, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ არის. ტრაპეზუნტის ეპარქიამ მართო იმიტომ კი არ დაიჭირა ჭეული ლაზიკის ეპარქიის ადგილი, რომ ეს უკანასკნელი თავისუფალი აღმოჩნდა, არამედ იმიტომაც, რომ ტრაპეზუნტი თავისთავად

¹ ამ კათედრათა ცენტრების (ხერიანი, ხამაძური...) სახელწოდებათა გარკვევა აშეაშად ჩვენს მიზანს არ შეადგენს.

ორგანულად იყო დაკავშირებული ლაზეთთან, ისტორიულად და ეთნოგრაფიულად¹, და ამიტომ ეკლესიურადაც. ჩვენ მოგვეპოვება ცნობა, რომ ერთ დროს ტრაპეზუნტი და ფასისი ერთ მეტროპოლიას ეკუთვნოდნენ, ჰიეროკლეს „სინეკდემოსის“ გამომცემელი პ. ვესელინგი (1739 წ.) თავის კომენტარებში, ძველ წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით, გადმოგვცემს, რომ «ნიკეის მეორე კრების (787 წ.) მახლობელ ხანებში ფასისი და ტრაპეზუნტი, როგორც ჩანს, ერთ მღვდელმთავარს ექვემდებარებოდნენ» (*circa Nicaeni secundi concilii tempora Phasis et Trapezus uni episcopo paruisse videntur; unde Christophorus tom Φάσιδος ἤτοι Τραπεζουσιδος p. 84n subscribit. vide Ant. Itin. p. 218*)². გამოთქმა *uni episcopo* ჩვენ გვესმის როგორც „ერთ მიტროპოლიტს“, ვინაიდან 1) ლათინურ თარგმანებში ბერძნულ *μῆτροπολιτης*-ს გადმოვცემენ ხოლმე *episcopus*-ად და 2) გარდა ამისა, მართალია, *episcopus* ნიშნავს „ეპისკოპოსს“, მაგრამ სრულიად გამორიცხულია, რომ ერთმანეთს ტერიტორიულად ასე დამოუკიდებელი ფოთი და ტრაპეზუნტი ერთს საეპისკოპოსო კათედრაში ყოფილიყვნენ.

ჩვენ არა გვაქვს ამჟამად საშუალება შევამოწმოთ, თუ რა სწორია „ანტონინეს იტინერარიუმში“, რომლის 216. გვერდს ვესელინგი იმოწმებს, მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ვესელინგის თქმა *circa Nicaeni secundi concilii tempora* ზედმიწევნითი არ უნდა იყოს: ნიკეის მეორე კრების ახლო ხანებში, ე. ი. VIII საუკუნეში, ტრაპეზუნტი და ფასისი ერთ მეტროპოლიაში არ იყვნენ: ტრაპეზუნტი პოლემონის პონტოს ეპარქიაში შედიოდა როგორც საეპისკოპოსო კათედრა, ხოლო ფასისი — ლაზეთის ეპარქიის მიტროპოლიტის რეზიდენცია იყო (იხ. VII ნოტიცია). მაშასადამე, თუ ვესელინგის ცნობა სინამდვილეს შეეფერება, ის VIII საუკუნეზე უფრო ადრინდელ ხანას უნდა ეხებოდეს³.

¹ მეორე საუკუნეში არაბების მიერ მელიტენის აღების გამო თავისუფალი აღმოჩნდა 13. ეპარქიის ადგილი და იმავე 13. ადგილას მელიტენის ეპარქიის მაგიერ ეკოესისში აღმოჩნდა სირაკუზის ეპარქია, მაგრამ ეს შემთხვევითი იყო (იხ. ზემოთ გვ. 197).

² იხ. *Constantinus Porphyrogenetos, t. III, 506. Bonnæ 1840.*

³ ჩვენ ვიცნობთ ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსს VI საუკუნეში. ეს არის ანთიმოსი, რომელიც 536 წელს კონსტანტინეპოლის პატრიარქადაც კი იყო ანთიმის განწაფლობაში, ხოლო როგორც მწვალებელი გადაყენებულ იქნა საეკლესიო კრების დადგენილებით. მასალები ანთიმოსის შესახებ იხ. ქვემოთ, ნიკეიურ კონსტანტინეპოლელთან, გვ. 206.

ტრაპეზუნტის მხარისა და ლაზეთის ურთიერთობის საკითხის გარკვევისათვის მნიშვნელობას არ არის მოკლებული პროკოპოპეტსარიელის ცნობა. „პოლემიკას“ მერვე წიგნში პროკოპოპეტსარიელს პონტოს სანაპიროებს ბიზანტიონიდან კოლხეთამდე და ამბობს, რომ «ტრაპეზუნტელთა საზღვრები ვრცელდება დაბასუსურმენემდე და ეგრეთწოდებულ რიზემდე, რომელიც... ორი დღის სავალი გზით არის დაშორებული ტრაპეზუნტს»¹. შემდეგ: «რიზეს მოსდევს ის მიწაწყალი ერთი თვითთავადი ხალხისა (αὐτοχθόνων ἀνατολικῶν), რომელიც რომაელებსა (ე. ი. ბიზანტიელებსა) და ლაზებს შორის მოსახლეობს»²; «ამბობენ აგრეთვე, რომ რომაელთა თვითმპყრობელ ტრაიანეს დროს იქ ვიდრე ლაზების და საგინების ქვეყნამდე დაფუძნებულ იქმნა რომაელ ჯარისკაცთა რაზმები. ამჟამად კი იქაური მცხოვრებლები არც რომაელთა და არც ლაზთა მეფის ქვეშევრდომები არ არიან გარდა იმისა, რომ, რადგან ისინი ქრისტიანები არიან, ლაზთა ეპისკოპოსები უწყესებენ მათ მღვდელმსახურებს»³.

4. მეორე წყების ეკთესისებში ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ისინი ყველანი ეკუთვნიან იმ ხანას, როდესაც დასავლეთ საქართველოს კათედრები უკვე გამოსთიშვიან კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს, მაგრამ ერთი ეკთესისის მიხედვით „სებასტოპოლის“ არქიეპისკოპოსი მაინც კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმია დაქვემდებარებული. ვინაიდან დასავლეთ საქართველოს არც ერთი სხვა კათედრა, რომელიც წინათ კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ექვემდებარებოდა, აღარ იხსენიება უკანასკნელის სამწყსოში, ძალიან საეჭვოა, რომ ერთი კათედრა (ცხუმის საარქიეპისკოპოსო) ფაქტურად დარჩენილიყოს კონსტანტინეპოლის პატრიარქის გამგებლობაში. მხედველობაში თუ მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ სებასტოპოლის კათედრა ყველაზე პირველ ეკთესისშია დარჩენილი (ნოტიცია Xბ, 901—907 წლებისა), ხოლო არც ერთ მომდევნო წესხაში ის აღარ არის, უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს კათედრა მხოლოდ ფორმალურად არის იქ დატოვებული.

5. ჩვენთვის საგულისხმო კათედრათა შორის ყურადღებას იქცევს, დასასრულ, რიზე. პირველი წყების ეკთესისებში ის არ-

¹ გეორგიკა II, 92.

² იქვე, 89-94.

³ იქვე, 89-95.

სად ჩანდა, ხოლო „ახალ ტაქტიკონში“ ის ავტოკეფალურ საარქი-
ეპისკოპოსოთა რიგშია (ნოტიციები X^ბ და X^გ); ცოტა უფრო გვიან
ნუსხებში რიზე შეტანილია პოლემონის პონტოს ეპარქიაში რო-
გორც საეპისკოპოსო კათედრა (ნოტიციები X^ა და X). მაგრამ
აქ, ჩანს, ცნობები დამახინჯებულად უნდა იყოს გადმოცემული.
არსებული წესის მიხედვით საეპისკოპოსო კათედრა უნდა აღზევე-
ვებულიყო საარქიეპისკოპოსოდ და არა პირიქით. მართლაც, ერთ-
ერთი ცნობის მიხედვით, «რიზეს საეპისკოპოსო, რომელიც კესარიის
ხელქვეითად ირიცხებოდა, საარქიეპისკოპოსოდ, იქცა პატრიარქ
გერმანოზის დროს»¹. აქ იგულისხმება გერმანოზ I, რომელიც პატ-
რიარქად იყო 716—729 წლებში.

¹ იხ. რალის და პოტლის, *Σύνογμα...* V, 74—75. ამ ტექსტში სწე-
რია, თითქოს რიზე ირიცხებოდა კესარიის ხელქვეითად, ნამდვილად კი იგო-
ნეოკესარიის ხელქვეითი იყო. ხელნაწერებში ხშირია „კესარია“ ნაცვლად
„ნეოკესარიისა“. შეად. ზემოთ გვ. 178 ქვევიდან მე-4 სტრიქონი.

ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი

ნიკიფორე იყო კონსტანტინეპოლის პატრიარქად 806—815 წლებში. ეს იყო ხანა გამწვავებული ბრძოლისა ხატისმებრძოლთა და ხატისთაყვანისმცემელთა შორის. როგორც ცნობილია, დედოფალმა ირინემ, რომელიც მართავდა სახელმწიფოს თავისი მცირეწლოვანი ვაჟის კონსტანტინე VI-ის მაგიერ, მოაწვევინა საეკლესიო კრება (787 წელს VII მსოფლიო კრება ნიკეაში) და აღადგენინა ხატისთაყვანისმცემლობა. ამგვარად, ბერ-მონაზონთა პარტიამ გაიმარჯვა, მაგრამ საეკლესიო საქმეების უზენაესი მეთვალყურეობა დარჩა მთავრობას, რაც არ მოსწონდა მონაზონთა პარტიას (ამ პარტიას შეთავრობდა თეოდორე სტუდიელი). ნიკიფორე მთავრობის წრეებთან დაახლოვებული პირი იყო (მას მდიენის, ასე-კრეტის, თანამდებობა ეჭირა) და მხარს უჭერდა მთავრობის საეკლესიო პოლიტიკას. 806 წელს, ნიკიფორე I-ის მეფობაში (802—811 წ. წ.), იგი არჩეულ იქმნა კონსტანტინეპოლის პატრიარქად და კეისრის მარჯვენა ხელი იყო. ხოლო შემდეგ, როდესაც კეისარმა ლეონ V-მ (813—820 წ. წ.) განაახლა ხატისმებრძოლური პოლიტიკა, ნიკიფორემ თეოდორე სტუდიელთან ერთად სასტიკი ბრძოლა დაუწყო მთავრობას. ამ ბრძოლას კიდევ შესწირა ნიკიფორემ თავისი კარიერა: 815 წელს იგი გადაყენებულ იქმნა პატრიარქობიდან. ნიკიფორე გარდაიცვალა 829 წელს.

ნიკიფორემ თავის თანამედროვეთა თვალში სახელი გაითქვა თავისი საღვთისმეტყველო ნაშრომებით, რომლებშიც იგი მტკიცედ იბრძოდა ხატისმებრძოლთა წინააღმდეგ¹. მაგრამ ისტორიოგრაფიაში იგი ცნობილია თავისი ორი საისტორიო თხზულებით:

1. *Ἱστορία συντομῆς ἀπὸ τῆς Μαυρικίου βασιλείας* („მოკლე ისტორია მავრიკის მეფობის დროიდან“). ეს თხზულება შეიცავს ბიზანტიის მოკლე ისტორიას მავრიკის გარდაცვალებიდან (602 წ.) კონსტანტინე V კოპრონიმის მეფობამდე (741—775 წ. წ.) და

¹ ნიკიფორეს საღვთისმეტყველო შრომები გამოცემულია: Migne PG, ტომი 100 (1865 წ.).

წყდება 769 წლით, როდესაც იქორწინა უფლისწულმა ლეონმა (ლეონ IV-მ). ამ ნაშრომში ნიკიფორე მრავალ საგულისხმო ფაქტს გადმოგვცემს (განსაკუთრებით აღსანიშნავია, მაგალითად, თხრობა ბულგართა წარმოშობის შესახებ). მართალია, მრავალი ეპიზოდის გადმოცემაში ნიკიფორე ემთხვევა თეოფანე უამთაალმწერელს, მაგრამ ეს ორი ისტორიკოსი ერთიმეორისაგან დამოუკიდებელია: მათი ცნობები უნდა მომდინარეობდნენ ერთი საერთო წყაროდან.

2. Χρονικαφικον των αυτοκρατορων („მოკლე ქრონოგრაფიული გადმოცემა“). ეს წარმოადგენს მოკლე და მშრალ ქრონოლოგიურ ნუსხას ადამიდან ნიკიფორეს გარდაცვალების წლამდე (829 წ.). აქ მოკლედ არიან აღნუსხული, წლების მიხედვით, იუდაელთა, სპარსელთა, ბერძენთა და რომაელთა მთავრები და მეფეები, მსოფლიო პატრიარქები და მღვდელმთავრები. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ნაშრომი მშრალ ნუსხას წარმოადგენდა, იგი ფართოდ იყო გავრცელებული მკითხველთა შორის როგორც ხელმისაწვდომი საცნობარო წიგნი. ის კი არაა მომდევნო ხანის გადამწერნი და მკითხველნი ამ ნუსხას აგრძელებდნენ კიდევ და ჩვენამდე მოღწეულ ხელნაწერებში ეს ნუსხა გაგრძელებულია ზოგჯერ 886 წლამდე, სხვაგან 944 და 976 წლამდეც.

ძველი ბიზანტიელები უქებდნენ ნიკიფორეს თხრობის სიმართლევს, ენის სისადავეს და გადმოცემის თვალსაჩინობას¹.

ნიკიფორეს ცნობების დამუშავების დროს ხელთ გვქონდა:

Nicephori brevisarium... Ed. J. Bekkerus. Bonnae 1837

(CB).

Georgius Syncellus et Nicephorus Cp. Ex recensione Guil. Dindorfii. Bonnae 1829 (CB): Nicephori Chronographia brevis, გვ. 735—788.

Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica. Edidit Carolus de Boor. Lipsiae 1880 (BT)².

¹ K. Krumbacher, Geschichte d. byz. Literatur. M. 1897, გვ. 349—452; Очерки по истории Византии, под редакцией В. Н. Бенедиктова. Выпуск III, стр. 97—99. СПб 1913.

² დე ბოორის გამოცემა, რომელშიც გამოყენებულია ვატიკანის კოლექსი (ორიგინალური), შესცვალა ყველა წინანდელი გამოცემა ნიკიფორეს „ისტორიის“ ტექსტისა.

532 წლიანი მოქცევა

Ἰουστίνος ἀνεψιὸς Ἰουστινιανου ἐτη β' μῆνας ι' ἡμέρας κ'. Τῷ ζ' ἔτει αὐτοῦ ἐπληρώθη χύκλος α' τοῦ ἀγίου πάσχα ἐτῶν φβ', ἐξότε ὁ χύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη [ინდ. ε'] ἔτους ἀπὸ χτίσεως κόσμου ,αξς' (ed. de Boor 98).

იუსტინე, იუსტინიანეს დასწული, [მეფობდა] 12 წელს, 10 თვესა და 20 დღეს. მისი მეფობის მეშვიდე წელს დასრულდა 532-წლიანი წმინდა პასექის პირველი მოქცევა მას აქეთ, რაც უფალი ჩვენი იესუ ქრისტე ჯვარცმულ იქმნა [ინდიქტიონსა ექვსსა] წელსა 6065-სა დასაბამიდან ქვეყნისა¹.

ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი ანთიმოსი

Καὶ ὅσοι ἐπίσκοποι ἐν Βυζαντίῳ εἰν ὄντων ἐπισκοποῦντες δὲ διὰ τὴν ἰσχυρίαν

α'. Ἀνδρέας ὁ ἀπόστολος.	1. ანდრია მოციქული.
β'. Στάχυς ἐν Ἀργυροπόλει ἐτη ιε'.	2. სტახის არგიროპოლელი 16 წელიწადს.
.....	.....
μψ'. Ἐπιφάνιος πρεσβύτερος Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Ἰουστίνου ἐτη ιε' μῆνας γ'.	49. ეპიტანე ხუცესი კონსტანტინეპოლელი, იუსტინეს დროს, 16 წელსა და 3 თვეს.

¹ ბიზანტიურ მწერლობაში ეს მეორე შემთხვევაა, რომ გვაქვს ცნობა 532-წლიანი მოქცევის შესახებ. პირველი შემთხვევა ამ მოქცევის გამოყენებისა გიორგი სინგლოზთან გვაქვს (იხ. გეორგიკა IV, 1, გვ. 67—68). მაგრამ გიორგი სინგლოზმა 532-წლიანი მოქცევა გამოიყენა ქრისტეს დაბადების დასათარიღებლად: «ეს იყო 181 წელი 532-წლიანი მეფობის მეტე მოქცევისაო». მართლაც, 5500-წლიანი წელთაღრიცხვით ათი მოქცევა დასრულდებოდა 180 წელს ძვ. წ. (5500 - [532 × 10] = 180) და აქედან დაიწყებოდა მეფობის მეტე მოქცევა. ნიკიფორე კი 532-წლიან მოქცევას იხსენიებს არა ისტორიული ფაქტის (იუსტინეს მეფობის წლების) დასათარიღებლად, არამედ მარტივი ანგარიშისათვის: როდესაც ის თავის „ქრონიკაში“ იუსტინეს II-ის მეფობას მიაღწა ქრონოლოგიურად, თანვე დასძინა: იუსტინეს მეფობის მეშვიდე წელს (ე. ი. 565 + 7 = 572 წელს) დასრულდა ქრისტეს ჯვარცმოდან ერთი 532-წლიანი მოქცევაო. მართლაც, 572 - 532 = 40, ესე იგი ნიკიფორე ქრისტეს ჯვარცმას ათარიღებს 40 წლით (ანუ, 6-წლიანი განსხვავების გათვალისწინებით 32 წლით), რაც ქრისტიანულ წრეებში გავრცელებულ შეხედულებას ასახავს.

² ე. ი. კონსტანტინეპოლის პატრიარქებად.

- γ'. Ἀνθιμος Τραπεζούντων ἐπί- 50. ანთიმოსი, ტრაპე-
 σκοπος μῆνας ι'. τούτου καθαι-
 ρεθῆντος ὑπὸ τῆς κατὰ Ζεσῆ-
 ρου συνηλιούσης συνόδου
- να'. Μηγὰς πρεσβύτερος καὶ ξενο- 51. მინასი, ხუცესი და სამფსო-
 δόχος τῶν Σαμψῶν ἔτη ι'
 μῆνας ε' (ed. de Boor
 112—117).

¹ ანთიმოს ტრაპეზუნტელი კონსტანტინეპოლის პატრიარქად იყო 536 წელს. მის შესახებ დაწვრილებით ლაპარაკობენ ზაქარია რიტორი, თეოფანე ჟამთააღმწერელი და სხვები. «როდესაც ეპიფანე, იქაური მღვდელმთავარი, გარდაიცვალა, მისი ადგილი დაიკავა ანთიმოსმა — წერს ზაქარია რიტორი. ეს იყო ასკეტი, რომელიც ნებაყოფლობით სისაწყლემი ცხოვრობდა, მეგობარი მაშვრალთა და მორწმუნე. ის იყო ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი და, რადგან ის რალაც მიხეხის გამო იქ (ე. ი. კონსტანტინეპოლში) იყო, თავისი ქცევით და სათნოებით კეისრისა და დიდებულთა ყურადღება მიიქცია და პატრიარქად იქნა დაყენებული» (Zacharias Rhetor, Ahrens-Krüger-ის გამოცემა, გვ. 207—208). ცნობილია, რომ იუსტინიანე სწყალობდა მონოფიზიტებს და სურდა, რომ შეემუშაებინა რაიმე საშუალო მოძღვრება, რომელიც ერთნაირად მისაღები იქნებოდა მართლმადიდებელ ქალკიდონიტებისათვისაც და მონიფიზიტებისთვისაც, ხოლო დედოფალი თეოდორა აშკარად მონოფიზიტებს ემხრობოდა. როდესაც 535 წელს გარდაიცვალა პატრიარქი ეპიფანე, თეოდორას დახმარებით პატრიარქად არჩეულ იქნა მონოფიზიტი ანთიმოს ტრაპეზუნტელი. ფრთებშესწმულმა მონოფიზიტებმა გააჩაღეს მუშაობა მთელს იმპერიაში, მაგრამ მათი იმედები დაამსხვრია რომის პაპმა აგაპიტემ, რომელიც 536 წლის თებერვალში კონსტანტინეპოლში ჩავიდა როგორც გუთების მეფის ელჩი. მას წინდაწინვე ჰქონდა შეკრებილი საჭირო ცნობები ქალკიდონიტ ბერებისაგან და ანტიოქიის პატრიარქისაგან, რომელიც მონოფიზიტთა წინააღმდეგ იყო განწყობილი. და კონსტანტინეპოლში ჩასვლისთანავე შეუდგა სამხადისს ანთიმოსის გადასაყენებლად. იუსტინიანე იმდენად ანგარიშს უწევდა რომის პაპს, როგორც დასავლეთის წარმომადგენელს, რომ წინააღმდეგობა ვერ გაუწია მას და აგაპიტემ 536 წლის მარტში გადააყენა ანთიმოსი; კეისარი იძულებული იყო კიდევ დაედასტურებინა ეს თავისი 42. ნოველით, რომლითაც ანთიმოსს, სევეროსს და ყველა მათ მრწმრეს აკრძალული ჰქონდათ დედაქალაქში დარჩენა და დიდ ქალაქებში ცხოვრებაც. მიუხედავად იმისა, რომ პმის შემდეგაც თეოდორა ყოველი ღონით ეხმარებოდა ანთიმოსს, მან მაინც ვერ აღიღვინა თავისი მღვდმარეობა (იხ. III. Д и а ъ , Юстиниан и византийская цивилизация в VI веке. СПб 1908, стр. 343—353). შეად. ზემოთ გვ. 199—200.

ირაკლი კეისრის ლაშქრობა

Αὐτίς οὖν ἐπιστρατεύει Χοσ-
 ρόης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς κατὰ
 Ῥωμαίων, Σάρβαρον ἡγούμενον
 τῆς στρατιᾶς ἐκπέμφας, ὃς κατε-
 δῆσεν πᾶσαν τὴν ἀνατολικὴν χῶ-
 ραν. καταλαμβάνει δὲ τῶν ἀγίων
 τόπων τὰ ζωποια ἕξλα τοῦ σωτη-
 ρίου σταυροῦ, Μωδέστου τηγικαῦ-
 τα Ἱεροσολύμων προεδρεύοντος.
 παρεσκευάζοντο δὲ οἱ Πέρσαι καὶ
 ἠπείγοντο [μέχρις] ἐλθεῖν εἰς Χαλ-
 κηδόνα. ὁ οὖν Ἡράκλειος ἔκ τε
 Περσῶν καὶ Ἀβάρων θορυβούμε-
 νος ἅμα καὶ λιμῶ πιεζομένης τῆς
 Ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ λοιμικῶ
 θανάτῳ φθειρομένης, προσεκα-
 λείτο Σέργιον τε τὸν τῆς πόλεως
 πρόεδρον, ἔτι τε καὶ ἄρχοντας καὶ
 τὸ λοιπὸν τοῦ λαοῦ μέρος, (καὶ)
 παρατίθεται αὐτοῖς τοὺς παῖδας,
 καὶ Βῶνον τὸν πατρίκιον ἐγχει-
 ρίζει τὰς τῶν πραγμάτων διοική-
 σεις, καὶ ἀπάρας διὰ τοῦ Εὐξεί-
 νου ἐπειράτο διὰ Δαζικῆς εἰς τὴν
 Περσικὴν εἰσβαλεῖν· καθ' ἣν τί-
 τεταται αὐτῷ υἷδς ἐκ Μαρτίνης τῆς
 γυναικὸς (μεθ' ἑαυτοῦ γὰρ ταύτην
 ἦγετο), ὃν καὶ ἐπωνόμασεν Ἡράκ-
 λειον. ἐντεῦθεν ἀποστέλλει δῶρα
 πρὸς τὸν Τούρκων χύριον, ἐπὶ συμ-
 μαχίᾳ τῇ κατὰ Περσῶν συγκα-
 λούμενος· ὃ δὲ δεξάμενος ὑπέσ-

ხოსრომ, სპარსელთა შეფემ,
 კვლავ ილაშქრა რომაელთა წინა-
 აღმდეგ და გავზავნა ჯარის წინა-
 მძღოლი სარვაროსი, რომელმაც
 მოარბია მთელი აღმოსავლეთის
 მხარე. მან წარტყვენა წმინდა
 ადგილების ცხოველმყოფელი ხე
 მაცხოვრის ჯვარისა, როდესაც
 იერუსალიმის პატრიარქად იყო
 მოდესტე¹. სპარსელები ემზადე-
 ბოდნენ, რომ სასწრაფოდ მიეღ-
 წიათ ქალკედონში, და, აი, ირაკ-
 ლიმ, შეწუხებულმა სპარსელე-
 ბისა და ავარებისაგან და რად-
 გან ამავდ დროს რომის სახელ-
 მწიფოში სიმშოლობა მივიწვ-
 რებდა და შავი ჭირისაგან ბევრი
 იხოცებოდა, მოუწოდა სერგის,
 დედაქალაქის პატრიარქს, აგ-
 რეთვე მთავრებსა და მოსახლე-
 ობის დანარჩენ ნაწილს, ჩააბარა
 მათ თავისი ბავშვები, ხოლო
 პატრიკიოს ბონოსს გადასცა სა-
 ხელმწიფო საქმეები, თვითონ კი
 შავი ზღვით გასცურა და სცადა
 ლახიკის გზით სპარსეთში შე-
 კრილიყო. ამ ლაშქრობის დროს
 მას ეყოლა თავისი ცოლის მარ-
 ტინესგან (რომელიც თან ჰყავდა
 მას) ვაჟი, რომელსაც დაარქვა
 ირაკლი. აქედან მან საჩუქრები
 გაუგზავნა თურქთა უფალს და

¹ მოდესტე იერუსალიმის პატრიარქად იყო 631—634 წლებში.

χρστο συμμαχίσειν (de Boor სთხოვდა მოკავშირეობას სპარ-
15, 5—23)². სელთა წინააღმდეგ; იმანაც მი-
ილო საჩუქრები და აღუთქვა მოკავშირეობა¹.

¹ ამ ნაწყვეტში მოთხრობილია ირაკლი კეისრის ლაშქრობაზე სპარსეთის წინააღმდეგ ლახეთისა და ივერიის გზით 620-იან წლებში. აქ მოხსენებული „თურქთა უფალი“ არის ხაზართა „ხალანი“, რომელთანაც კავშირი გააბა ირაკლიმ.

ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის ეს ტექსტი ცნობილია ძველ ქართულ მწერლობაში, სახელდობრ, მოიპოვება ერთი თხზულება, რომლის ერთ ნაწილს ჰქვია: „უწყებაჲ ვითარ იგი ერაკლი მეფემან ყოველი სამეფოჲ სპარსთაჲ წარმოტყუენა“. აქ ვკითხულობთ ჩვენ ირაკლის ლაშქრობის ისეთ აღწერას, რომელიც თითქმის სიტყვა-სიტყვით იმეორებს ნიკიფორეს ხემათ მოყვანილ ტექსტს. ქართულ ტექსტში გვითხულობთ:

«მერმე კუალად ხუასრო სხუად მთავარი წარმოავლინა საბერძნეთსა ზედა, რომელი მოქცეულდა იყო პალესტინით, სახელით სარვარონ, სიმრავლითა ერთსადა ფრიად. რომელმანცა განრყუნა და მოაოკრა ყოველი საბერძნეთი უძვრეს პირველისა მის. და შთავიდა კონსტანტინეპოლედ და ქალკიდონს დაეშენა ყოველითა ლაშქრითა თვისითა და ყოვლითა ღონითა ისწრაფდა განრყუნად და ძვრს-ყოფად ქალაქისა და ერისა. ხოლო ერაკლე მეფემან ისწრაფა და ყოვლით-კერძო შეიკრიბა ლაშქარი და მოიწოდა მან ურიცხვ ერთი მბრძოლთაჲ ყოვლით-კერძო ნათესავთაგან მრავალთა, და ევქსინი პონტოთ, რომელ არს ზღუად გრცელი ჩრდილოთ-კერძო, წარემართა სიმრავლითა ურიცხვთა ნაგებისადათა. და ჰყვამას თანა ცოლი თვისი, და მოიწია რაჲ ტრაპეზუნტედ სანახებთა სამეგრელთადათა (δὴν Λαζικήν), უშვა ძე, რომელსა უწოდა ერაკლე. და მიერ წარავლინა მოციქულნი ძლუნითა მრავლითა მეფისა მიმართ თურქთადასა. ხოლო მეფემან თურქთამან დიდად შეიწყნარნა მოციქულნი ერაკლესნი და მისცა მას აღთქუმაჲ ერთობისაჲ.» (იხ. მ. ჯანაშვილი: СМОНІК, XXVII [1900], გვ. 48—49). ქართულად ძეგლი ნათარგმნია „ქორონიკონსა სმბ“, ე. ი. 1042 წელს. ეს ძეგლი დაწვრილებით გარჩეული გვაქვს ქვემოთ (იხ. დამატება).

² ნიკიფორეს დანარჩენ ცნობებს შორის აღვნიშნავთ იუსტინიანე II-ის გადაყენებასთან და მის კვლავ დაბრუნებასთან დაკავშირებულ ფაქტებს. 695 წელს, ლეონტის მიერ მოწყობილი შეთქმულების შედეგად, იუსტინიანე დაატუსაღეს, ცხვირი მოსჭრეს და გააძევეს: ის ჯერ ქერსონში იყო, შემდეგ ხაზარეთში. ხაზართა ქვეყანაში მან შეიძინა მრავალი მომხრე, რომელთა შემწევობითაც შეძლო 705 წელს დაბრუნებულიყო კონსტანტინეპოლში და ბრძოლით აეღო იგი. იუსტინიანეს მომხრეებს შორის ყველაზე უფრო აქტიურია ვინმე „ვარაზბაკური“ (Βαραζαζουρίδος), რომელმაც შემდეგ პროტოპატრიკიოსის საპატიო წოდება მიიღო და ოფისიკიონის თემის სტრატეგოსად იქმნა დანიშნული. ამ თანამდებობაზე იყო ვარაზბაკური 711 წლამდე: ამ წელს ვარდან ფილიპიკემ ტახტიდან ჩამოაგდო იუსტინიანე, თავი მოჰკვეთა მას და მასთან ერთად სიკვდილით დასაჯა მისი უერთგულესი ვარაზბაკურიც (იხ. ნიკიფორეს „მოკლე ისტორია“, გვ. გვ. 41 და 48).

ნიკოლოზ მისტიკოსი

ნიკოლოზ მისტიკოსი ცხოვრობდა 852—925 წლებში და მოღვაწეობდა ლეონ VI-ის, ალექსანდრეს და კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს. იგი ლეონთან ერთად იზრდებოდა და შემდეგ, როდესაც ლეონი გამეფდა, კეისარმა ნიკოლოზს „მესაიდუმლის“ (μασταιρός) წოდება უბოძა.

ნიკოლოზი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სამეფო კარის ცხოვრებაში და აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ეკლესიებს შორის ურთიერთობის გამწვავებაში. მან ლეონ VI-სთან ერთად დაამუშავა „ახალი დებულება“ (Νέα τακτικά) კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოში შემავალ კათედრათა განრიგებისა¹. ნიკოლოზი ორჯერ იყო კონსტანტინეპოლის პატრიარქად: 901—907 და 912—925 წლებში. მისი გადაყენება გამოიწვია სამეფო კარზე დატრიალებულმა ინტრიგებმა. მმართველ წრეებში არსებულმა ინტერესთა წინააღმდეგობამ გარეგნული გამოსახულება ჰპოვა ლეონ მეფის მეოთხედ დაქორწინების საკითხში: მესამე ცოლის (ევდოკიას) გადაცვალების შემდეგ ლეონ მეფემ მოინდომა მეოთხედაც დაგვირგვინებულიყო, რაც საეკლესიო წესების მიხედვით ყოველად დაუშვებელი იყო. 907 წელს ნიკოლოზი გადაყენებულ იქმნა; ახალმა პატრიარქმა ექვთიმემ მოუპოვა კეისარს აღმოსავლეთის პატრიარქთან ხმობა და ლეონმა იქორწინა ზოია კარბუნოფსინასთან. მაგრამ ბრძოლა ძველსა და ახალ პატრიარქებს შორის გრძელდებოდა. ძველი პატრიარქის პარტიამ ისარგებლა შეცვლილი პოლიტიკური სიტუაციით და 912 წელს ნიკოლოზმა კვლავ მოიპოვა პატრიარქის ტახტი.

ნიკოლოზ მისტიკოსმა დაგვიტოვა წერილები, რომლებიც საყურადღებო ცნობებს შეიცავენ იმდროინდელი პოლიტიკური და საეკლესიო ცხოვრების შესახებ². ვატიკანის ხელნაწერი შეიცავს მის 163 წერილს³. აქვე ვათავსებთ ამ წერილების ადრესატთა სიას.

¹ დაწვრილებით იხ. ზემოთ გვ. 194—195.

² ნიკოლოზის წერილებით სარგებლობის დროს უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენ წინაშე არა მარტო მათიანე, არამედ დიპლომატიური მიწერა-მოწერა, რომელიც ერთი მხრით ამბებს აგვიწერს მეტად ზოგადად, ხოლო მეორე მხრით ტენდენციურია» (იხ. Б. Меліоранскій: Виз. Вр. X [1903], стр. 514).

³ პირველად გამოსცა А. Mai-მ 1844 წელს; გადაბეჭდა Migne-მა, PG, ტომი 111, გვ. 1—406.

ნიკოლოზის წერილთა ადრესატები

1—2.	კრეტის ამირას	61.	უცნობს
3.	ბულგარეთის მმართველს (ἀδ- χουτ) სვიმეონს	62.	პეტრე მონაზონს
4.	ბულგარეთის არქიეპისკოპოსს	63.	ეპიფანე მონაზონს
5—11.	ბულგარეთის მმართველს (ἀδ- χουτ) სვიმეონს	64.	ტრიფონ მონაზონს
12.	ბულგარეთის არქიეპისკოპოსს	65.	ამისის ეპისკოპოსს იოანეს
13.	სვიმეონის პირველ კაცს	66—68.	უცნობებს
14—31.	სვიმეონ ბულგარელს	69—70.	პროტოსპათარ დავით კამუ- ლიანეს
32.	რომის პაპს	71.	ნიკეის [ეპისკოპოსს] ალექსან- დრეს
33.	ტრიფონ მონაზონს	72—77.	უცნობებს (აქედან 74. ქალ- დიის მიტროპოლიტს ან მის მეზობლად)
34.	ელადის სტრატეგოსს	78.	მონაზონებს
35.	სტრიმონის სტრატეგოსს	79.	უცნობებს (შეიძლება ეხებო- დეს ალანიას)
36.	სტრონგოლიძონტის კურა- ტორს	80—81.	უცნობებს
37.	სტილიანე დიაკონს	82.	პროკონსულ ლანდულფეს
38.	ფილეტოს მონაზონს	83.	იდრუნტის ეპისკოპოსს
39.	ეფესოს მიტროპოლიტს გრი- გოლს	84.	პროტოსპათარ გედონს
40.	პატრიკიოს მალაკინოსს	85.	ლანგობარდების არქიელებს, მღვდლებს, მთავრებს...
41—42.	ეფესოს მიტროპოლიტს გრი- გოლს	86.	მეფეს, ეკლესიის იკონომოსის შესახებ
43.	პატრასის მიტროპოლიტს ანდ- რიას	87—88.	უცნობებს
44.	სტრატეგოსს	89.	ეფეოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
45.	არსენი მონაზონს	90.	უცნობებს
46.	ა ბ ა ზ გ ი ის მ თ ა ვ ა რ ს	91.	უბრწყინვალეს კოსოპეს
47.	კონსტანტინეს	92.	უცნობს
48.	ეფესოს მიტროპოლიტს გრი- გოლს	93.	კლავდიუპოლის ეპისკოპოსს თეოკტისტეს
49.	მიტროპოლიტებს, რომელნიც ეკლესიის გარეშე არიან	94.	ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
50.	კვიზიკის მიტროპოლიტს იგნა- ტის	95.	რომანოზ კვისარს
51.	ა ბ ა ზ გ ი ის მ თ ა ვ ა რ ს	96—97.	ნიკომედიის [ეპისკოპოსს] იგ- ნატის
52.	ალანიის არქიეპისკოპოსს პეტ- რეს	98.	ძმასა და თანამსახურს (აღმ. ერთ-ერთ პატრიარქს)
53.	რომის პაპს იოანეს	99.	უცნობს
54—55.	უცნობებს	100.	ნიკეის მიტროპოლიტს
56.	რომის პაპს იოანეს	101.	უცნობს
57.	სვინადის ეპისკოპოსს	102.	სარკინოზთა სარდალს
58.	იკონიის ეპისკოპოსს	103.	გოდინეს, კეისრის პროტოსპა- თარსა და მთავარს (ἀδχουτ)
59.	უცნობს		
60.	დიდი ეკლესიის იკონომოსს		

104. ლაოდიკიის მიტროპოლიტს კონსტანტინეს
105. უცნობს
106. ხერსონის არქიეპისკოპოსს
107. კვიზიკის ეპისკოპოსს
108. პისინუნტის ეპისკოპოსს
109. უცნობს
110. პისინუნტის ეპისკოპოსს
111. უცნობს
112. კლავდიუპოლის ეპისკოპოსს თეოკტისტეს
113. ნიკეტა ათენელს
114. ქალდიის მიტროპოლიტს ბასილის
115. ანტიოქიის მიტროპოლიტს (პატრიარქს) ექვთიმეს
116. ლარისის ეპისკოპოსს ფილიპეს
117. სილეონის ეპისკოპოსს ლეონს
118. ალანიის არქიეპისკოპოსს პეტრეს
119. პატრასის ეპისკოპოსს ანდრიას
120. ტრიფონ მონაზონს
121. ანატოლიკის პატრიკიოსსა და სტრატეგოსს ლეონს
122. ამბროსი ეპისკოპოსს
123. პატრასის [ეპისკოპოსს] ანდრიას
124. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
125. უცნობს
126. იგნატის, მაგისტროსს, ჴემონაზოვენებულს „დიდ მინდორში“
127. ლეონ სპათარს
128. ქალდიის [მიტროპოლიტს] ბასილის
129. სილეონის [ეპისკოპოსს] ლეონს
130. კვიზიკის [ეპისკოპოსს] იგნატის
131. ტრიფონ მონაზონს
132. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს და ფოტიოსს ჰერაკლეელს
- 133—135. ალანიის არქიეპისკოპოსს პეტრეს
136. ძმებს სტეფანეს, მიქელსა და კონსტანტინეს
- 137—138. კვიზიკის მიტროპოლიტს იგნატის
139. მთავართა მთავარს (სომეხთა?)
140. თესალინიკის სტრატეგოსს მიქელ პატრიკიოსს
141. მზის ბომონის წინამძღვარს
142. სარდეს მიტროპოლიტს ანტონის
143. იგნატი მაგისტროსს...
144. ლონგიბარდის სტრატეგოსს ნიკოლოზს
145. ამაღფის მთავარს
146. კონსტანტინე პროტასიკრიტს
147. უცნობს
148. ექვთიმე მონაზონს
149. თრაკესიის სტრატეგოსს
150. ფილოთეოს პატრიკიოსს
151. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
152. უცნობს
153. თეოდოსი მონაზონსა და კუბიკულარის
154. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
155. უცნობს
156. რომანოზ კებისარს
157. დიმიტრი კვიზიკელს
- 158—159. ლაოდიკიის მიტროპოლიტს კონსტანტინეს
160. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
161. პელოპონესის სტრატეგოსს აბაზგიის მთავარს გრიგოლს (გიორგის?)
162. ანტიოქოს მონაზონს.
- 163.

ნიკოლოზ მისტიკოსის ცნობების დამუშავების დროს ხელთ გვექონდა:

Migne, Patrologia graeca, ტ. 111, გვ. 1—406.

Проф. Ю. Кулаковский, Христианство у Алан: Византийский Временник V (1898), стр. 1—18.

Проф. Ю. Кулаковский, Аланы по сведениям классических и византийских писателей. Киев, 1899.

წერილი 46

Τῷ ὑπερφυσίῳ καὶ ἡγαπημένῳ
ἡμῶν σὺν τῷ περιδῶξῳ ἐξουσιαστικῇ
'Βασιλείᾳ

Ἐπὶ τῷ χωρισμῷ, τέκνον ἡμῶν, τοῦ μακαριωτάτου πατρός σου ἔλυπήθημεν, ὥσπερ ἦν ἀκόλουθον, τὴν τε σὴν ἐννοοῦντες ἐπὶ τῷ πάθει πληγὴν τῆς καρδίας, καὶ τῶν ἄλλων ὅσοι φιλεῖν οἶδασι ἀνθρώπον ἀρετῇ κεκοσμημένον, μάλιστα οἷος ἦν ὁ σὸς πατήρ παρὰ πάντων καὶ ἐπαινούμενος καὶ θαυμαζόμενος. Πλὴν εἶχομεν τῆς λύπης ἀπαλλαγὴν, ὅτι σὲ βλαστὸν αὐτοῦ ὄντα γνήσιον, καὶ καρπὸν τῆς ἐκείνου σποράς, ἡ θεία εὐδόκησε Πρόνοια, καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀρχῆς ἀναδέξασθαι, καὶ ὥσπερ εἰκόνα τινὰ τῷ οἰκείῳ εἶναι ἀντὶ τοῦ χωρισθέντος ἐκ τῆς ματαίας ταύτης ζωῆς παρέσχεν δρᾶσθαι. Τοῦτο ἡμᾶς ἀπῆλλαξε τῆς λύπης, καὶ μᾶλλον πρὸς θείαν εὐχαριστίαν μετήνεγκεν. Καὶ ἡὐχαριστήσαμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν, δεόμενοι τῆς θεικῆς ἀγαθότητος ἐν μηδενί σε τῶν πλετριῶν ἀπολειφθῆναι.

უხეშთაესსა და ჩვენს საყვარელ
შვილს, აბაზგიის ბრწყინვალე
მთავარს

შენი უნეტარესი მამის გარდაცვალების გამო, ჩემო¹ შვილო, როგორც მოსალოდნელი იყო, დამწუხრებული ვართ და თანავუგრძნობთ შენს დამწუხრებულ გულს, და ყველა იმათგან, რომლებსაც კი აქვთ უნარი უყვარდეთ ადამიანი, ვაეკაცობითა და სიკეთით შემკული, განსაკუთრებული იყო მამაშენი, ყველას მიერ ქებული და განცვიფრების ღირსად აღიარებული. ჩვენ მაინც გვაქვს ამ მწუხარების შემამსუბუქებელი საბუთი, რადგან ღვთის განგებამ განსაჯა, რომ მისი ძალაუფლების მემკვიდრე იყო შენ, მისი ღვიძლი ნაშობი, ნაყოფი მისი თესლისა, და მის საკუთარს ერს მისცა შესაძლებლობა გხედავდეს შენ, როგორც იმის ხატს, ვინც ამ ფუჭ ცხოვრებას გამოესალმა. აი, ეს გვიმსუბუქებს ჩვენ მწუხარებას და ღვთის წყალობას გვადიდებინებს. მად-

¹ წერილში ყველგან „ჩვენს“ სწერია.

κατορθωμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπερβαλεῖν, καὶ γενέσθαι τοιοῦτον ἐν τοῖς ὑποχειρίοις πατέρα καὶ ἄρχοντα, οἷος καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ψῆφον ἐπ' ἔργοις μαρτυρῆσαι δικαίαν ἐπὶ σοὶ γενέσθαι, καὶ τὸν πατέρα εἶ μακαριώτερον ἀποφθῆναι διὰ τοῦ σοῦ τρόπου καὶ τῆς καλοκαγαθίας, καὶ σεαυτῷ ἀειμνηστον κλέος ἔν τε τῷ παρόντι αἰῶνι περιποιήσασθαι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἀθάνατον δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀπόλαυσιν.

Ἄπεστείλαμεν εὐλογίας χάριν ἰμάτιον· περὶ δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλαγίας, τέκνον ἡμῶν, γράφειν τι οὐκ ἔχω. Αὐτὸς γὰρ συνετὸς ὢν καὶ φρόνιμος, καὶ εἰδὼς τὸ ἐκείνου ἔργον, ὅτι πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων, ὅτι πρὸς δόξαν τοῦ μεγάλου δόγματος τοῦ θεοῦ, πάντως καὶ χωρὶς ἡμετέρας γραφῆς διὰ τὴν ἀποκειμένην ἐκεῖθεν μισθαποδοσίαν τοῖς φιλοθέοις, καὶ συνεπικουρήσεις αὐτῷ, καὶ συναντιλήψῃ τῶν πόνων· καὶ εἰ τινος ἐν εἰθνεῖ τοιοῦτω καὶ γῆ ξένη τῶν ἀναγκαίων καὶ ἀνεσιν τῆ ζῶν φερόντων ἐνδεής ἐστι, προθύμως ἐπιχορηγήσεις τοῦ θεοῦ σοι δυνάμιν παρασχόντος· καὶ εἴης καὶ εἴ τι ἐπὶ πλέον εἰς εὐπορίαν τῆς τοιαύτης δυνάμεως καμψοτάμενος βροηθεῖς τοῖς ἀπορουμένοις (PG, t. 111, 236).

მოგანიჭა; დე, იყოს ასე და დაეხმარო დამაშვრალგებს შენ, რომელსაც უხვად გაქვს ეს ძალა.

ლობა შევწირეთ და მადლობას ვწირავთ, და ვვედრებით ღვთიურ სიკეთეს, რომ არაფერში მოგაკლდეს მამისეული წარმატებები, არამედ კიდევ უფრო გადააჭარბო, და ისეთი მამა და მთავარი იყო ხელქვეითთათვის, რომ ღვთის არჩევანი საქმით გაამართლო და შენი მამა, ეგოლდენ უნეტარესი, გამოაჩინო შენი ზნით და ვაჟკაცობით, მოიხვეჭო ამ წუთისოფელში მუდამ სახსოვარი დიდება, ხოლო სამომავლოდ უკვდავი სახელი, პატივი და ნეტარება.

წყალობის ნიშნად გიგზავნით წამოსასხამს; ალანის არქიეპისკოპოსის შესახებ მოსაწერი არაფერი მაქვს. შენ საკმაოდ შეგნებულნი და გონიერი ხარ და მამაშენის საქმიანობასაც იცნობ, რომ აღამიანთა ხსენისათვის, ღვთის დიადი სახელის დიდებისათვის, საზოგადოდ და ჩვენი წერილის გარეშეც, შენი მოღვაწეობით გვერდში ამოუდგე მას (ე. ი. მამას) და მონაწილეობა მიიღო მის შრომაში, რათა ღვთის მეგობრებს მიანიჭო კუთვნილი საზღო. და თუ მას¹ ამ ტომში, უცხო ქვეყანაში მყოფს, რამე უჭირს ცხოვრების პირობების შესამსუბუქებლად, აღმოუჩინე დახმარება გულისხმიერად, რადგან ღმერთმა შენ ამის ძალა

¹ იგულისხმება ალანთა არქიეპისკოპოსი.

წერილი 51

Τῷ περιδότηῳ ἐξουσιαστῇ Ἀβασγίας

აბახგიის ბრწყინვალე მთავარს

Τὸ φιλόθεόν σου καὶ τὸ χρησ-
τὸν τοῦ τρόπου ἐκίνησεν ἡμᾶς
πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην, ὡ τοῦ θεοῦ
ἄνθρωπε, καὶ ἰδοὺ πρῶτοι διὰ τοῦ
γράμματος προσαγορευόμεν σε, καὶ
ὡς τέκνον ἡμῶν οἷα παρόντες ἐναγ-
καλιζόμεθα, καὶ πατρικοῦς φιλήμασι
περιπτυσσόμεθα. Καὶ γὰρ τοῦ μὲν
φιλοθέου ἀπόδειξις ἡ ἐνθεός σου
σπουδή, ἣν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ καὶ τῇ
ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας τοῦ ἔθ-
νους τῶν Ἀλανῶν ἐπειδείξω καὶ
ἐπιδείκνυσαι. Ἀνεμάθομεν γὰρ ἐκ
διαφόρων τῶν ἐπισταμένων τὰ σὰ
κατορθώματα, ὡς μετὰ γε θεὸν
πολλὴν τὴν πρόνοιαν κατεβάλου
εἰς τε τὸν φωτισμὸν τοῦ τῆς Ἀλα-
νίας ἄρχοντος, καὶ εἰς τοὺς ὄσοι
σὺν αὐτῷ κατηξιώθησαν τοῦ ἀγίου
βαπτίσματος. Τῆς δὲ χρηστότητος
τῶν τρόπων καὶ τῆς εὐποιίας τίς
ἄλλη περιφανεστέρα ἔσται ἀπόδει-
ξις; ἢ τίς ἄν ἄλλο ἐπιζητήση
μαρτύριον; ἀρκούσης τῆς ξενοδο-
χίας, τῆς θεραπείας, τῆς ἄλλης
ἐν πᾶσι παραμυθίας, ὅση δυνατὴ
χορηγείσθαι, ἣν εἰς τὸν θεοφιλέσ-
τατον ἀρχιεπίσκοπον τὸ τέκνον
ἡμῶν, ὅλη προαιρέσει καὶ ὅλη ψυχῇ,
ὡφθης ἐπιδειξάμενος. Διὰ τοῦτο
θεόμεθα τοῦ ἱκανοῦ πολλαπλασίους
ἀντιδοῦναι τὰς ἀμοιβὰς ἐν τε τῷ

შენმა ღვთისმოსავობამ და უმ-
წიკვლო ქცევამ, ღვთის კაცო-
აღვიძრა სიყვარული შენდამი.
და, ოი, პირველად მოგმართავ.¹
შენ წერილით და, თითქოს მანდ-
ვიყო, ჩაგეკონები და მამობრივი
კოცნით-გეამბორები. შენი ღვთის-
მოსავობის საბუთია შენი ღვთის-
ნიერი სწრაფვა, რომელიც გამო-
იჩინე და იჩენ, რომ ალანთა-
ტომი იხსნა და ქეშმარიტება
შეაცნობინო. ჩვენ შევიტყუთ-
ხოგიერთებისაგან, რომლებმაც
შეისწავლეს შენი ვაჟკაცობანი,
რომ შენ ღვთის ცნების მიხედ-
ვით დიდი ამაგი დასდე და განა-
ნათლე ალანიის მმართველი და
ყველა ისინი, ვინც მასთან ერ-
თად ღირსი გახდა წმინდა ნათ-
ლისღებისა. შენ ქცევათა უმწიკ-
ვლობისა და ქველმოქმედების
სხვა რა საბუთი იქნება უფრო
თვალსაჩინო? ან სხვა რა მოწმო-
ბაა საძებარი? საკმარისია შენი
სტუმართმოყვარეობა, მზრუნვე-
ლობა და სხვა ყოველგვარი წუ-
ხილი, რომელიც შენ გამოიჩინე
სულით და გულით ჩვენი შეილის,
ღვთიეუსაყვარლესი არქიეპისკო-
პოსის მიმართ. ამიტომ ჩვენ
ვთხოვთ იმას, ვისაც ძალუძს
მრავალკეცად აუნახლაუროს სა-

¹ აქაც და ქვევითაც ყველგან მრავლობით რიცხვში ლაპარაკობს ნიკოლოზი.

παρόντι βίω, καὶ τῶ μέλλοντι ἀυ-
τόν κατὰ τὸν πλοῦτον τοῦ ἐλέους
αὐτοῦ ἀνταναπληρῶσαι τὰς χάρι-
τας, νῦν μὲν ἐκ πάσης διατηροῦν-
τά σε σκυθρωπότητος, καὶ τῆς
τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων ἐναν-
τιότητος, ἐν δὲ τῇ μελλούσῃ ζωῇ
συναριθμοῦντά σε τοῖς ἡγαπημέ-
νοις αὐτῶ, καὶ οὐκ ἢ τῶν φερα-
πόντων αὐτοῦ ἔχει συναριθμησις.
Εἰ τινος δ' ἂν καὶ ἔτι θνατοῦ
σου ὄντος ὁ θεοφιλέστατος ἀρχιε-
πίσκοπος ἐπιτεύξεται παραμισθίας
τῆς σῆς, τέκνον ἡμῶν, ἀρετῆς,
πάντως καὶ τοῦτο ἔξεις τοῖς προ-
λαβοῦσί σου καλοῖς συναριθμού-
μενον, καὶ τὴν ἀντίδοσιν παρὰ
τοῦ μεγάλωδ' ὄρου θεοῦ ἡμῶν εἰς
τὸ πολυπλάσιον ἀπεκδεχόμενος
(PG, 111, 241—243).

ბოძვარი ამ წუთისოფელში და
მომავალშიც, რათა მან თავისი
მდიდარი გულშემატკივრობის მი-
ხედვით სანაცვლოდ გაამრავ-
ლოს წყალობანი, დაგიცვას შენ
ახლა ყოველგვარი უბედურები-
საგან და ადამიანურ საქმეთა
სიმრუდისაგან, ხოლო სამერმისო
ცხოვრებაში ჩაგრიცხოს შენ თა-
ვის საყვარელ მახლობლებში და
იმათ რიცხვში, ვინც მის მსახუ-
რებს შეადგენენ. თუ კი, სანამ
შენ შეგიძლია, ღვთივეუსაყვარ-
ლესი არქიეპისკოპოსი შენი ვაჟ-
კაცობის ნუგეშინისცემას მიი-
ღებს, ჩემო შვილო, საერთოდ
ესეც მიუმატე შენ წინანდელ
კარგ საქმეებს და მიიღე ქველ-
მოქმედი ღმერთისაგან საზღაურო
მრავალკეცად.

წერილი 162

აბაზგიის მთავარს გრიგოლს
(გიორგის?)

Γρηγορίη ἐξουσιαστῇ Ἀβασγίας

Τοῖς εὐγενέσιν ἀνθρώποις, καὶ
μάλιστα ὅσοις τὸ ἀρχεῖν ἐδωρή-
σατο ὁ θεός, ὡσπερ τῶν ἄλλων
ἔχουσι τὸ διαφέρειν, οὕτως ὀφει-
λόμενόν ἐστι καὶ τὸ ἐν ἀρετῇ δια-
πρέπειν, καὶ μὴ μόνον τῇ σαρκικῇ
εὐγενείᾳ σεμνύνεσθαι, ἀλλὰ πολλῶ
πλέον καὶ τῇ ψυχικῇ λαμπρότητι
ἐξωραϊζέσθαι. Τοιοῦτον καὶ σὲ
ἀκούομεν εἶναι, τέκνον ἡμῶν, καὶ
ἀκούοντες χαίρομεν, καὶ ἐξαιτού-
μεθα παρὰ τοῦ πάντων αἰτίου τῶν
καλῶν θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ πλέον σε
τοῖς εὐγενέσι τούτοις τρόποις καλ-

კეთილშობილ ადამიანებს და
განსაკუთრებით იმათ, ვისაც
ღმერთმა ძალაუფლება მიაკუთ-
ვნა, რომ სხვებისაგან განსხვავ-
დებოდნენ, მოეთხოვებათ, რომ
გამოიჩვენოდნენ სხვებში სიკეთი-
თაც, მაგრამ არა მხოლოდ ხორ-
ციელი კეთილშობილებით უნდა
გამოიჩვენოდნენ, არამედ უფრო
მეტად სულიერი ბრწყინვალეობი-
თაც იყვნენ შემოსილი (ეჭვარა-
იზებ). ჩვენ გვსმენია, რომ შენ,
ჩემო შვილო, ასეთი ხარ და ძა-
ლიან გვიხარია, და ჩვენ ვთხოვთ

λαπίξεσθαι· και καλὸν ἀρχιεῖς
 ἔξουσίας παράδειγμα και νῦν δια-
 φαίνεσθαι τῷ βίῳ παρόντα, και
 μετὰ τὴν ἐκ τῆς ματαιίας ταύτης
 ζωῆς ἀναχώρησιν δοῦναι τοῖς σοῖς
 τέως ἐπὶ τῆς σῆς ἀρχῆς καμιστα-
 μένοις πρὸς τὴν ἡμῶν ἀφορῶσι
 κατάστασιν βῶπιῆναι κατὰ μηδὲν
 λειπομένους τῆς πατρικῆς ἀρετῆς
 και μακαρίότητος. "Α δὲ περὶ τῶν
 Βουλγάρων ἔγγραφας, οὐκ οἶδα
 ποίοις κρίμασι τοῦ θιεοῦ, μένει τὸ
 κακὸν ἔτι τῆς ἔχθρας, και τὸ κα-
 λὸν οὐκ ἔμεσίτευσσε τῆς εἰρήνης.
 Σὺ οὖν, τέκνον ἡμῶν, κατὰ τὴν
 βασιλικὴν ἀξίωσιν τε και δόξασιν,

ღმერთს, რომელიც ყველა სიკე-
 თის მიზეზია, რომ შენ უფრო
 და უფრო დაგამშვენოს ამგვარი
 კეთილშობილი თვისებებით, გა-
 მოგაჩინოს ამ ცხოვრებაში რო-
 გორც კარგი ნიმუში მთავრის
 ძალაუფლებისა, ხოლო ამ ფუჟი
 ცხოვრებიდან გასვლის შემდეგ
 მიანიჭოს შენს მემკვიდრეებს,
 რომელნიც შენს სამთავრო ტახტ-
 ზე (ἐπὶ τῆς σῆς ἀρχῆς) იქნებიან
 დაყენებული, ძალა, რომ აღა-
 პყრონ თვალნი შენს თვისებებზე
 და არაფერი მოაკლდეთ მამისე-
 ული სიკეთიდან და ბედნიერ-
 ყოფიდან¹. რაც შეეხება იმას,

¹ ნიკოლოზ მისტიკოსის ხეობით მოყვანილი სამი წერილის ადრე-
 სატია აბაზგის მთავარი: მთავრის სახელი მხოლოდ მესამე წერილშია მოყვა-
 ბილი — გრიგოლი. 901—925 წლებში, როდესაც ნიკოლოზი თრჯერ იყო
 პატრიარქად, აფხაზეთის მფლობელი იყო გიორგი II, რომელიც მეფობდა
 922—957 წლებში. აფხაზეთის მფლობელი ამ დროს უკვე ატარებდა „მეფის“
 ტიტულს: როგორც ცნობილია, 786—798 წლებს შორის აფხაზეთის მფლობელი
 ლეონ II გადაუდგა ბიზანტიას და მეფის ტიტულიც მოიპოვა. ხოლო ნიკოლოზ
 მისტიკოსი იხსენიებს მას იმ ძველი ტიტულით (ἐξουσιαστής), რომლითაც VII
 საუკუნის პირველ ნახევარში (ლეონ I-ის დროს) ბიზანტიამ სცნო არაბებისაგან
 განთავისუფლებული აფხაზეთის მფლობელი (იხ. პ. ინგოროყვა: „მნათობი“
 1950 წ. № 4, გვ. 102—120). მიუხედავად იმისა, რომ შიგ წერილში ნიკოლოზი
 იხსენიებს გიორგის როგორც მეფეს და ეუბნება მას «შენ კი, ჩემო, შვილო,
 მეფური ღირსების კვალობაზე (κατὰ τῆς βασιλικῆς ἀξίωσιν) დაიცავი
 მეგობრობის სიწმინდე» (წერილი 162.), ოფიციალურ მიმართებაში მას, ძველი
 ტრადიციით, უწოდებს მხოლოდ ἐξουσιαστής-ს. ეს გარემოება შემთხვევითი არ
 უნდა იყოს. დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურად ჩამოშორებას ბიზანტიისა-
 გან (VIII საუკუნის ბოლოს): მოჰყვა IX საუკუნის მეორე ნახევარში ეკლესიურა-
 დაც ლაზეთის მეტროპოლიის გამოყოფა კონსტანტინეპოლის პატრიარქის სამწ-
 ყსოდან. და იმავე ნიკოლოზ მისტიკოსს, რომელიც აფხაზეთა მეფეს მხოლოდ
 „მთავრის“ ან „მფლობელის“ (ἐξουσιαστής) ტიტულით იხსენიებს, ახალ საეკლეს-
 იო ეკთესისში, რომელიც მან 901—907 წლებში შეადგინა — ლეონ კეისართან
 ერთად. კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა
 შორის შეაქვს, ძველი ტრადიციით, „სევასტოპოლის (ცხუმის) საარქიეპისკოპოსო
 აფხაზეთში“, თუმცა ეს უკანასკნელი კათედრა ფაზისის მეტროპოლიასთან და

τὸ καθαρὸν τῆς φιλίας σῶζων, ἄφλασσε παρὰ σεαυτῆρ καὶ τὸ πρὸς ἑαυτὸν τῆς συμμαχίας, καὶ εἰ γε χρεῖα καλέσοι, πάντως οἷα φίλος ἐγγνώμων τὸ ζητούμενον ἐπιτελέσεις, ἵνα καὶ ἐν τοῦτῳ ἡ σὴ διαφαίνοντο ἀρετῆ καὶ τὸ τῆς

რასაც შენ ბულგართა შესახებ იწერები, მე არ ვიცი ღვთის რა გადაწყვეტილებით მისდევს კიდევ ბოროტ მტრობას და მშვიდობის სიკეთე არ იშუამავლა. შენ კი, ჩემო შვილო, მეფური ღირსებისა და ნათელის კვალო-

ნიკოფსიის საარქივისკოპოსო კათედრასთან ერთად უკვე მცხეთის საკათალიკოსოს გამგებლობაშია (იხ. ზემოთ გვ. 194—196 და, განსაკუთრებით, გვ. 201).

როდის არის დაწერილი ნიკოლოზ მისტიკოსის ეს წერილები აფხაზთა მეფის გიორგი II-ისადმი? 51. წერილში პატრიარქი უქებს აფხაზეთის მთავარს „ღვთისმოსავობას“ და „ღვთისნიერ სწრაფვას“, რომელიც გამოიჩინა მან, რათა ეხსნა ალანთა ტომი და გაექრისტიანებინა იგი. «ჩვენ შევრტყეთ ზოგიერთებისაგან — წერს ნიკოლოზი გიორგი მეფეს — რომლებმაც შეისწავლეს შენი ვაჟაკობანი, რომ შენ ღვთოს ცნების მიხედვით დიდი ამაგი დასდევ და განანათლე ალანის მმართველი და ყველა ისინი, ვინც მასთან ერთად ღირსი გახდა წმინდანათლისღებისა». ნიკოლოზ მისტიკოსის ამ სიტყვებიდან მკვლევართ სრულიად მართებულად გამოაქვთ დასკვნა, რომ ალანთა გაქრისტიანება X საუკუნის დასაწყისში მოხდა და «непосредственное участие в этом деле приняла правитель Авазгии» (Ю. Кулаковский, Христианство у Алан: В. Вр. V, გვ. 3). და ეს უნდა მომხდარიყო — ამბობენ — ნიკოლოზის მეორედ პატრიარქობის დროს (გ. ი. 912—925 წლებში). მართლაც, ნიკოლოზის ზემოთ მოყვანილი წერილებიდან ჩანს, რომ ალანები ახალი გაქრისტიანებული არიან და თვით 46. წერილი, გიორგი მეფისადმი მიწერილი, ეკუთვნის 922 ან მომდევნო წელს: შახელდობრ, 46. წერილი დაწერილია როგორც სამძიმრის წერილი გიორგი მეფის მამის კონსტანტინე III-ის (895—922 წ.წ.) გარდაცვალების გამო. მაშასადამე წერილები 46, 51 და 162 დაწერილია 922—925 წლებში.

ამ წერილებში მოხსენებულია ალანთა არქივისკოპოსი. გარდა ამისა, ხუთი წერილის (№№ 52, 118, 133—135) ადრესატია „ალანთა არქივისკოპოსი პეტრე“. მაგრამ არსად არ არის ნახევენები. თუ სად არის ალანთა არქივისკოპოსის კათედრა. არც ნიკოლოზ მისტიკოსის მონაწილეობით შედგენილ ახალ ეკთესისში იხსენიება სახელდებით ალანთა არქივისკოპოსი,

როგორც შეიძლება ადამიანმა წარმოიდგინოს, რომ: 1) X საუკუნის დასაწყისში ალანებმა მიიღეს ქრისტიანობა, 2) ალანებს ჰყავდათ არქივისკოპოსი, რომელთანაც პირადი მიწერ-მოწერა ჰქონდა კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ნიკოლოზ მისტიკოსს, 3) ამ არქივისკოპოსს უშუალო ხელმძღვანელობას უწევდა თვით ნიკოლოზის თქმით, აფხაზთა მეფე გიორგი, — და მიუხედავად ყველაფერ ამისა ალანთა არქივისკოპოსი არ იყოს მოხსენებული საეკლესიო კათედრათა იმ ნუსხაში, რომლის შემდგენელია თვით პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი? რასაკვირველია, ამის წარმოდგენა ყოვლად შეუძლებელია.

ამავე დროს ჩვენს ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: საეკლესიო კათედრათა იმ ახალ განრიგებაში (*Νέα τακτικά*), რომელიც შედგენილია 901—907 წლებში ნიკოლოზ მისტიკოსის უშუალო მონაწილეობით, მოხსენებულია

φιλίας ἀγάπῃ (PG, 111, 389— 391). ბაზე დაიცავი მეგობრობის სიწმინდე, შენს თავში შეინახე მოკავშირეობის ქველი სული და ერთგულება, და თუ საჭიროება მოგიხმობს, მაინც აღასრულე ძიებული (ე. ი. ისწრაფე სანუკვარი-საკენ) როგორც კეთილგონიერმა შეგნებულმა მეგობარმა, რათა ამაშიც ნათლად გამოჩნდეს შენი ვაჟკაცობა და გულწრფელი მეგობრობა.

ერთი ახალი საარქივისკოპოსო კათედრა — 34. *ἡ Σατηρισπούλις* (H. Gelzer Ungedr. u. unveröff. Texte, გვ. 551). და ეს კათედრა მოხსენებულია ყველა შემდგომ ნუსხაში: კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელში — 36. *ἡ Σατηρισπούλις* (H. Gelzer, Georgius Cyprius, გვ. 60), იოანე ციმისხის დროინდელში — 36. *ἐπαρχίας* [სახელწოდება ხელნაწერში აკლია], *ἡ Σατηρισπούλις* (იხ. აგრეთვე ზემოთ, ეკთესისების ბერძნულ ცხრილში, ნოტიციები X ბ, X გ, და გვ. 232). „სოტერიუპოლისი“, როგორც ჩანს (იხ. ქვემოთ, გვ. 233), არის აფხაზეთის ქალაქი ბიჭვინთა. ვისი არქივისკოპოსი შეიძლება იჯდეს ამ დროს, მთელი X საუკუნის მანძილზე, ბიჭვინთის ბერძნულ კათედრაზე? დასავლეთ საქართველოს ჰქონდა წინათ ორი საარქივისკოპოსო კათედრა, სებასტოპოლის-ცხუმისა და ნიკოფსიისა, რომლებიც IX საუკუნის მეორე ნახევარამდე კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ექვემდებარებოდნენ, ხოლო შემდეგ მცხეთის საკათალიკოსოს დაუკავშირდნენ და ამიტომაც ისინი აღარ იხსენიებიან *Νέα τακτικῶν*-ში (იხ. ზემოთ გვ. 196). მაშასადამე, ამ დროს, X საუკუნეში, აღარ შეიძლება ბიჭვინთაში იჯდეს აფხაზთა ან ლაზთა (და საერთოდ ქართველთა) არქივისკოპოსი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქის ხელქვეითი. დაგვრჩენია მხოლოდ ვიფიქროთ, რომ სოტერიუპოლის-ბიჭვინთაში ზის კონსტანტინეპოლის პატრიარქის ხელქვეითი არქივისკოპოსი ალანებისა. XI საუკუნის ეკთესისში კი, როგორც ჩანს X ნოტიციიდან (იხ. ზემოთ გვ. 144), ალანიას ცალკე სამიტროპოლიტო კათედრა მიუღია.

კონსტანტინე პორფიროგენეტი

კონსტანტინე პორფიროგენეტი, ბიზანტიის კეისარი 912—959 წლებში, ცნობილია ბიზანტიის მწერლობის ისტორიაში როგორც ავტორი რამდენიმე ორიგინალური და კომპილაციური ნაწარმოებისა. მისი განკარგულებით შედგენილ იქმნა ძველ მწერალთა ნაწარმოებებიდან ამოკრეფილ ექსცერპთა კრებულები, განსაკუთრებული თემების მიხედვით. ამ ნამუშევრიდან ცნობილია მისი კრებულები: *De legationibus*, *De sententiis*, *De vitiis* და სხვა.

რაც შეეხება ორიგინალურ ნაწარმოებებს, ცნობილია მისი ნარკვევი *De thematibus* (Περὶ θεμάτων), რომელშიც აღწერილია ბიზანტიის ტერიტორიაზე არსებული თემები; *De administrando imperio* (ანუ Περὶ ἐπιφυάν); *De caerimoniis aulae byzantinae* („ბიზანტიის სამეფო კარის ცერემონიებზე“) და „ბასილი მეფის ცხოვრება და მოღვაწეობა“.

1. განსაკუთრებით საგულისხმოა ჩვენთვის Περὶ ἐπιφυάν. ამ თხზულებით კონსტანტინე მიმართავს თავის შვილს რომანოსს, და აცნობს მას ყველა იმ ხალხსა და სახელმწიფოს, რომლებიც გარს აკრავს ბიზანტიას.

კონსტანტინეს ამ თხზულების შესახებ გამოთქმულია აზრი, რომ ის კომპილაციას წარმოადგენს, რომ ის ფაქტიურად მისი თანაშემწეების მიერ არის შედგენილი და არა დამოუკიდებლად. აკად. უსპენსკი ამბობს („Византийские владения на сев. бер. Черноморья в IX и X вв.“, გვ. 10): „არც *De caerimoniis*-ში, არც *De adm. imperio*-ში არა ჩანს პირადი კომპოზიცია, არც დამოუკიდებელი დამუშავება. თითოეული თავი წარმოადგენს ან ცალკე საანგარიშო მოხსენებას, ან განსაკუთრებულ დოკუმენტს, რომელიც არქივებში ინახებოდა, ან ცალკე ნაშრომს, სპეციალური დაკვეთით შესრულებულს... ადვილი საფიქრებელია, რომ აქ გვაქვს იმპერატორის ბრძანებით შეკრებილი მასალები, რომლებიც შეუსწორებელი დარჩენილა და ერთიმეორეს შეუჯერებელი; საერთოდ აქ გვაქვს ნედლი არქეოლოგიური და ისტორიული მასალები“.

მაგრამ ეს არ მტკიცდება ამ თხზულების შესწავლით. დოკუმენტები და მასალები აქ მრავლად მოჩანს, მაგრამ ნედლად შეტანილი კი არ არის ესენი, არამედ მათ საფუძველზე აგებულია მთლიანი საისტორიო თხზულება. სწორედ იმ ნაწილში, რომელიც იბერიას (და საერთოდ კავკასიას) ეხება, ავტორს, ჩანს, ხელთ ჰქონია დიპლომატიკური დოკუმენტები.

დოკუმენტების გარდა ავტორი სარგებლობს დაწერილი თხზულებებით, ასე, მაგ., იმ თავებისათვის, რომლებიც იტალიის ეხება (თავი 26—28), ავტორს გამოუყენებია მე-10 საუკუნის მწერლის ლიუტპრანდის ნაშრომი.

დასასრულ, ავტორი სარგებლობს ზეპირი წყაროებით, იმ პირთა მონათხრობებით, რომლებიც ადგილობრივ ყოფილან და გასცნობიან ამა თუ იმ ქვეყნის ყოფაცხოვრებას.

რა თქმა უნდა, ზოგი რამ ამ თხზულებაში დამზადებული შეიძლება იყოს სხვათა მიერ, კონსტანტინეს ხელქვეითების მიერ, რომელთაც კონსტანტინე დავალებას მისცემდა. მაგრამ ყველაფერი ეს ავტორის მიერ არის დალაგებული და ჩამოყალიბებული ერთ მთლიან ნაწარმოებად, რომელსაც თავიდან ბოლომდე გასდევს ერთი განზრახვა—მეზობლებთან ურთიერთობის შესახებ შვილისათვის ცნობების მიწოდება.

თხზულების შესავალშივე ის მიმართავს თავის ვაჟს: „დაუფიქრდი აწმყოს და შეისწავლე მყოფადი, რათა შეაზავო გამოცდილება და გამჭრიახობა, და შენ საქმის მცოდნე გამოხვალ. აი, მე გაძლევ დარიგებას, რათა ისარგებლო მისი გამოცდილებით და ცოდნით კარგი გადაწყვეტილების მისაღებად, და არ ჩაიდინო შეცდომები საერთო კეთილდღეობის საზიანოდ. პირველ ყოვლისა საჭიროა იცოდნე: რომელი ტომი რაში შეიძლება გამოადგეს რომაელებს (ე. ი. ბიზანტიელებს), რა შეიძლება მან აგნოს მათ და რანაირად: რომელი ტომების საშუალებით შეიძლება მათ დაემუქრო და დაიპყრო. შემდეგ მოგიტხრობ მათი უზომო სიხარბის, დაუკმაყოფილებელი მისწრაფებისა და უსაფუძვლო მოთხოვნების შესახებ. შემდეგ — თითოეული ტომის ღირსებათა შესახებ, მათი წარმოშობისა და ყოფაცხოვრების შესახებ და აგრეთვე იმის შესახებ, თუ რა მოხდა სხვადასხვა დროს რომაელებსა და სხვადასხვა ხალხებს შორის და რა მოხდა ახალი ჩვენს სახელმწიფოში და რომაელთა მთელ მიწაწყალზე. ეს მე გონიერად მოგიფიქრე და გადაწყვიტე გაცნობო შენ, ჩემ საყვარელ ვაჟს, რათა შენ გაიცნო თითოეული ამ ხალხის ღირსება-ნაკლი და ისწავლო, თუ როგორ

დაუკავშირდე მათ, როგორ მოათვინიერო ისინი, ებრძოლო მათ და დაამარცხო“.

De administrando imperio მოღწეულია ორი ხელნაწერით:

1) Cod. Parisinus Regius 2009 gr. membranaceus, XII საუკუნისა, რომელიც გამოიყენა ბეკერმა თავის გამოცემაში (ხელნაწერი ბეკერს ზედმიწევნით და კარგად აქვს გამოყენებული, ხოლო საკუთარი სახელების მართლწერის დადგენაში ზოგი რამ გაურკვეველი დასტოვა).

2) Cod. Parisinus Regius 2957 gr. chartaceus, XVI საუკუნისა.

ამ ორი ხელნაწერის გარდა უნდა ვივარაუდოთ მესამე ხელნაწერიც (cod. Palatinus), რომელიც გამოუყენებია De adm. imp.-ის პირველ გამომცემელს Meursius-ს (1611 წ.) და რომელიც ამჟამად დაკარგულად ითვლება. დაკარგული ხელნაწერის მაგივრობას, ვარიანტების შესაწამებლად, გვიწევს მეურსიუსის გამოცემა¹.

გამოცემები: De administrando imperio-ს პირველი გამოცემა ეკუთვნის J. Meursius-ს (Lugduni Batavorum, 1611 წ.), რომელმაც ტექსტი დაბეჭდა პალატინის ბიბლიოთეკის (დღეს დაკარგული) ხელნაწერის მიხედვით (განმეორებული გამოცემა 1617 წ.). მეორე გამოცემა გამოვიდა 1711 წელს (ed. A. Banduri, Imperium orientale, tomus I, Parisiis 1711). უკანასკნელი გამოცემა ეკუთვნის იმანუელ ბეკერს (Constantinus Porphyrogenitus. De thematibus et De administrando imperio, accedit Hieroclis Synecdemus cum Banduri et Wesselingii commentariis. Recognovit Immanuel Bekkerus. Bonnae 1840). ახალი გამოცემა ეკუთვნის ცნობილ უნგრელ მეცნიერს G. Moravcsik-ს (1949 წ.).

რუსულად ამ შრომის თარგმანი ეკუთვნის გ. ლასკინს:

Г. Ласкин, Сочинения Константина Багрянородного „О темах“ (De thematibus), „О народах“ (De administrando imperio). С предисловием Гавриила Ласкина. Москва 1899, стр. 263².

¹ იხ. BZ VI (1897), 590.

² ამ წიგნის რეცენზენტი ი. სოკოლოვი (Византийский Временник VI [1899], 572—576) საერთოდ იწონებს ფაქტს კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულებათა სრული თარგმანის გამოცემისას, მაგრამ აღნიშნავს, რომ არც შესავალ ნარკვევშია რაიმე „ახალი კონსტანტინეს სალიტერატურო მოღვაწეობაზე და არც მთარგმნელის შენიშვნებია ყოველთვის დამაჯერებელი და ავტორიტეტული“. მეორე რეცენზენტი კი, ს. პაპადაიმოტრიუ (BZ IX [1900], 516—523), აღნიშნავს მრავალს შეცდომას თარგმანში; შენიშვნები მიაჩნია არალოგი-

უკანასკნელად *De administrando imperio* თარგმნა გ. ლატიშევმა: *Константина Багрянородного «Об управлении государством»* Перев. В. Латышева. М.—Л. 1934. (—Изв. ГАИМК, вып. 91). ვ. ლატიშევს ეს თარგმანი დამზადებული ჰქონდა თავისი სერიისათვის *Scythica et Caucasia*, ხოლო თავის სივრცულში ვერ მოასწრო დაბეჭდვა. 1934 წელს ის დაიბეჭდა, სამწუხაროდ, უბერძნულ-ტექსტოდ და, საზოგადოდ, უაპარატოდ.

2. შრომაში „*De caerimoniis aulae byzantinae*“ აღწერილია სამეფო კარზე სხვადასხვა შემთხვევების დროს მიღებული წესები. ეს თხზულება წარმოადგენს ძვირფას წყაროს ისტორიისა და ლიტერატურის ისტორიისთვისაც: ისტორია იძენს აქ ცნობებს სასახლეთა, ტაძართა და მთელი ქალაქის ტოპოგრაფიაზე, სამეფო კარზე არსებულ თანამდებობათა და საპატიო წოდებათა შესახებ, სამეფო კარის „გარიგებაზე“. აქვე ვკითხულობთ იმაზე, თუ რა ტიტულით მიმართავდნენ ხოლმე კეისრები უცხო სახელმწიფოთა მეთაურებს¹. ლიტერატურის ისტორიას ბევრსა სძენს, მაგალითად, ამ თხზულებაში მოყვანილი მეტრული შეძახილები (*παισφοινύματα*), რომლებითაც ხალხი მიესალმებოდა ხოლმე კეისარს სხვადასხვა საზეიმო შემთხვევაში.

ეს ტრაქტატი ჩვენამდის მოღწეულია ერთადერთი ხელნაწერით: ეს არის ლაიფციგის ხელნაწერი XII—XIII საუკუნისა. ჰამბურგის ბიბლიოთეკაში არის XVIII საუკუნის ერთი ხელნაწერი, რომელიც შეიცავს ლაიფციგის ხელნაწერიდან გადმოწერილ რამდენსამე გვერდს. გარდა ამისა ნაპოვნია კიდევ კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელი ხელნაწერის ერთი ფურცელი².

ხელნაწერში თხზულების სათაური ასეთია: „თხზულება და ქეშმარიტად მეფური გულმოდგინეობის ღირსი ნაშრომი ქრისტეს-მოყვარე და სამარადისო უფლის ქრისტეს მიერ მეფისა კონსტანტინესი, ძისა ლეონისა, უბრძნესი და მარადსახსოვარი მეფისა“ (*Καυσταγνισου του φιλοχριστου και εν αβτη τῷ Χριστῷ τῷ ἀΐωνῳ*).

ნალურად და ბევრ შემთხვევაში მცდარად, რაც იქიდან წარმოდგება, რომ ლასკინს ეს შენიშვნები ამოუკრფოდა Lübker-ის ან Pape-Benseler-ის ლექსიკონებიდან, ხოლო ვერ გაუგია სწორად, და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ლასკინის თარგმანი მკითხველმა დიდის სიფრთხილით უნდა აიღოს ხელში (გვ. 518).

¹ კონსტანტინეს შრომაში არსებული ამ ცნობების დამუშავება ეკუთვნის დ. ბელიაევს (Д. Беляев, *Byzantina. Очерки, материалы и заметки по византийским древностям*. I—III, СПб 1891—1907).

² იხ. A. Vogt-ის გამოცემა, გვ. VII.

βασίλει βασιλέως υιοῦ Λέοντος τοῦ σιφωτάτου καὶ ἀειμνήστου βασιλέως σύνταγμα τι καὶ βασιλείου σπουδῆς ἔντως ἄξιον ποιήμα). ხოლო პირველმა გამომცემელმა წინასათაურად დაურთო: *Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τᾶξῆως („სამეფო გარიგების ნუსხა“), საიდანაც მომდინარეობს ლათინური სათაური: De caerimoniis aulae Byzantinae.

პირველი გამოცემა კომენტარებითურთ ეკუთვნის J. J. Reiske-ს (1754 წ.). რაისკეს დამუშავებული ტექსტი, მისივე კომენტარებით, გამოსცა ნიბურმა ბონის კორპუსში (1829—1830 წ.წ.), ხოლო გაიმეორა Migne-მა: PG, ტ. 112. ახალი გამოცემა ეკუთვნის A. Vogt-ს, Le livre des cérémonies (Paris, 1935).

3. „De thematibus“ წარმოადგენს ტრაქტატს ბიზანტიაში არსებული ადმინისტრაციული ერთეულების (თემების) განრიგებაზე. ამ თხზულებაში კონსტანტინე თემების X საუკუნის მდგომარეობას კი არ აგვიწერს, არამედ ძველს, VII—VIII საუკუნეებისას. ეს თხზულება ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა ბიზანტიური თემური ორგანიზაციის შესასწავლად.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობათა დამუშავების დროს ხელთ გვქონდა:

Constantinus Porphyrogenitus, I—III (CB): vv. I—II: De caerimoniis aulae byzantinae, e recensione J. Reiskii (Bonnae 1829—1830); v. III: De thematibus et de administrando imperio. Recognovit Immanuel Bekkerus (Bonnae 1840)¹.

Constantin VII Porphyrogénète, Le livre des Cérémonies. Texte établi et traduit par A. Vogt. T. I, Paris 1935 (ორ წიგნად: ტექსტი თარგმანითურთ და კომენტარები).

Сочинения Константина Багрянородного „О фемах“ и „О народах“, с предисловием Гавриила Ласкина. Москва 1899.

Константина Багрянородного: „Об управлении государством“, „О фемах Запада, т. е. Европы“, „Изложение царского чина“ [Перевод В. Латышева]. М.-Л. 1934 (=Изв. ГАИМК, вып. 91). თარგმნილია ცალკეული ნაწყვეტები.

Д. Беляев, Byzantina, Очерки, материалы и заметки по византийским древностям, I—III. СПб 1891, 1893, 1907.

¹ სამწუხაროდ, ხელთ არ გვქონდა Constantini Porphyrogeniti, De administrando imperio. Greek text ed. by G. Moravcsik. Engl. translation by R. J. H. Jenkins. Budapest. 1949.

DE ADMINISTRANDO IMPERIO

შავი ზღვის ჩრდილო სანაპირო

Κεφάλαιον μβ'

თავი 42

Γεωγραφία ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ Δανούβειος ποταμοῦ καὶ τοῦ κάστρου Βελεγράδας, Τουρκίας τε καὶ Πατζινακίας μέχρι τοῦ Χαζαρικοῦ κάστρου Σάρακელ, τῆς Ῥωσίας, καὶ μέχρι τῶν Νεκροπόλων τῶν ὄντων εἰς τὴν τοῦ Πόντου θάλασσαν πλησίον τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ, καὶ Χερσῶνος ὁμοῦ καὶ Βοσπόρου, ἐν οἷς τὰ κάστρα τῶν Κλιμάτων εἰσὶν, εἴτα μέχρι λίμνης Μαιώτιδος τῆς καὶ θαλάσσης διὰ τὸ μέγεθος καλουμένης, καὶ μέχρι τοῦ κάστρου τοῦ [Τα]μάταρχα λεγομένου, πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ Ζιχίας καὶ Παπαγίας καὶ Καζαχίας καὶ Ἀλανίας καὶ Ἀβασγίας, καὶ μέχρι τοῦ κάστρου Σωτηριουπόλεως¹.

Ἰστέον ὅτι ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δανούβειος, ἐν ᾧ τὸ κάστρον ἐστὶ τὸ Βελέγραδα ἐπονομαζόμενον, ἔστιν ὁδὸς ἡμερῶν ὀκτώ, εἰ καὶ μὴ διὰ τάχους τις ἀλλὰ μετὰ ἀναπαύσεως πορεύηται. καὶ κατοικοῦσι μὲν οἱ Τοῦρκοι πέρασθαι τὸν Δανούβειος ποταμὸν ἀλλὰ καὶ ἔνθαι

აღწერა ქვეყნებისა თესალონიკიდან დანუბისადმე და ბელეგრადის ციხემდეთურქეთისა და პაჯანიკეთისა ვიდრე ხაზართა ციხე სარკელამდე, რუსეთამდე, და ვიდრე ნეკროპილამდე, რომელიც პონტოს ზღვაშია მდინარე დანაპრისის მახლობლად, ქერსონამდე ისევე როგორც ბოსპორამდე, სედაც არის კლიმატების ციხეები, შემდეგ ვიდრე მეოტის ტბამდე, რომელსაც სიდიდის გამო ზღვა ეწოდება, და ვიდრე ეგრეთწოდებულ ტამატარხის ციხემდე; გარდა ამისა ჯიქეთისა, პაპაგიისა, კახახიისა, ალანისა და აბახგიისა ვიდრე სოტერიუპოლის ციხემდე¹.

საცოდნელია, რომ თესალონიკიდან მდინარე დანუბისამდე, რომელზედაც მდებარეობს ბელეგრადად წოდებული ციხე-ქალაქი, რვა დღის გზაა, თუ კაცი მიდის არა სწრაფი ნაბიჯით, არამედ შესვენებით. მდინარე დანუბისის გადაღმა ცხოვრობენ თურქები (უნგრელები), აგრეთვე მორავიის

¹ ხელნაწერში ამ სათაურის გასწვრივ არშიაზე სწერია: *Περὶ ἡγεσις γεωγραφικῆ τῆς Σχυθικῆς γῆς* „სკვითების ქვეყნის გეოგრაფიული აღწერა“. ამ შენიშვნის დამწერი, როგორც ჩანს, სკვითიას უწოდებდა ქვეყნებს თესალონიკის ჩრდილოეთით და შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროების გასწვრივ ვიდრე აბახგიამდე.

² „თურქებად“ აქ იგულისხმებიან უნგრელები.

უნგრელების უძველეს სახელწოდებად კონსტანტინე პორფიროგენეტს De adm. imp-ის 38. თავში მოჰყავს *Σάβαρτοι ἄσφαλοι*. თუ რა შედეგნილობისაა ეს სიტყვა და რა მნიშვნელობისა, ამაზე საკმაოდ დაწვრილებით უწერიათ უნგრელ მეცნიერთ: K. Fiok, W. Peez, J. Thury და J. Gyomlay-ს (იხ. BZ VI [1897], 179—181; VII [1898], 201—202. 618—619). მათი კვლევის შედეგად მიღებულია განმარტება: *Σάβαρτοι ἄσφαλοι*, სადაც პირველი სიტყვა სომხური წარმოშობისად არის მიჩნეული (იხ. „შავი“, ირქი „ვაჟი“), ხოლო მეორე — ბერძნულად

εις την της Μοραβίας γην¹, με-
σον του Δανούβειας και του Σάββα
ποταμου· από δε κάτωθεν των
μερών Δανούβειας ποταμου της
Δίστρας αντίπερα ή Πατζινακία
παρέρχεται, και κατακρατεί ή
κατοικία αυτών μέχρι του Σάρκελ
του των Χαζάρων κάστρου, έν ή
ταξενται καθέζονται τ'² κατά
χρόνον έναλλασόμενοι. έριμη-
νύεται δε παρὰ αυτους το Σάρ-
κελ άσπρον άσπίτιον·³ άπερ έκ-
τίσθη παρὰ σπαθιροκωνδηάτου

ქვეყანაში, დანუბისსა და სავას
წყალს შუა. მდინარე დანუბისის
ქვედა წელიდან, დისტრის პირდა-
პირ, იწყება პაჭანიკეთი; პაჭანიკთა
სამფლობელო ვრცელდება სარკე-
ლამდე, ხაზართა ციხემდე, სადაც
ზის სამასი² მეციხოვნე, რომლებიც
ყოველწლიურად იცვლებიან. «სარ-
კელ» მათ ენაზე ნიშნავს «თეთრ
სახლს». იგი აგებულია სპათარო-
კანდიდატის პეტრონას, კამატე-
რად წოდებულის, მიერ, როდე-
საც ხაზარებმა სთხოვეს მეფე

(საშუალო ბერძნულის ფორმით *άσφαλοι* „მტკიცენი“), ე. ი. მთელი გამოთქმა-
ნიშნავს „მტკიცე სავარტები“ (შავი ვაჟკაცები).

ლასკინის მოსაზრება, რომ *Σαβαρτοιάσφαλοι* შეიძლება უკავშირდე-
ბოდეს ქართულ „საბარათა შვილოს“ (Ласкин, 142, прим. 611), მოკლე-
ბულია ყოველგვარ საფუძველს.

¹ ხელნაწერშია: *Δαν. ποτ. εις την της Μοραβίας γην, αλλά ε. ένθα μέ-
σον...* ჩვენ გადავსხით სიტყვები თანახმად მარკვარტის შესწორებისა
(Streifz. 119).

² τ' ბეკერის გამოცემაში არის τά, რაც ჩვენის აზრით შეცდომაა; თუ
აქ ანთრონია საჭირო, მაშინ უნდა იყოს *οι κάτω χθ. έναλλασόμενοι*. მაგრამ
რომ აქ τ' („სამასი“) იყო, ჩანს იქიდან, რომ „თეოფანეს გაგრძელებაში“, რომე-
ლიც კონსტანტინე პორფიროგენეტის ამ ადგილს იყენებს, სწერია *Χαζάρων
ταξενται καθέζονται τριακόσιοι* („სამასი“) *κατά χθ. έναλλασόμενοι* (იხ.
Theophanus Continuatus. Rec. Bekkerus, CB, 1838, გვ. 23, 1). იხ. Bury:
BZ XV (1906), 569—570.

³ ეს სიტყვა ლათინურიდან (*hospitium*) არის შემოსული საშუალო ბერ-
ძნულში და „სახლს“ ნიშნავს; მან განდევნა სასაუბრო ენიდან ბერძნული *οικία,
οἶκος, οἶκημα*. ახალს ბერძნულში ერთადერთი სიტყვა „სახლისათვის“ არის იმა-
ვე ლათინური სიტყვიდან განვითარებული *σπίτι*.

სარკელის ციხის აგების ამბავი მოთხრობილია, კონსტანტინე პორფირო-
გენეტის მიხედვით, „თეოფანეს გაგრძელებაშიც“ (წიგნი III, 28, CB გვ. 122—122),
სადაც სწერია: «სარკელ... რომელიც გადმოითარგმნება *Λευκόν οἶκημα*» („თეთ-
რი სახლი“), ე. ი. კონსტანტინეს მიერ ნახვარი სასაუბრო გამოთქმა *Λευκόν
άσπίτιον* გადაკეთებულია ატიკურად.

სარკელის მდებარეობას განსაზღვრავენ დონის შესართავთან (ახლანდელი
ტაგანროგის ადგილას) და ამ ციხესთან აიგივებენ რუსულ მატიანეში მოხსენებულ
„Белая Вежа“-ს, რომელიც 965 წელს დაიპყრო სვიატოსლავმა. იხ. В. П.
Касьялевский, О построении крепости Саркела: ЖМНП 1889; часть
266, გვ. 273—289; Marquart, Streifzüge, გვ. 474; H. Gelzer, Byz.

Πετρωνᾶ τοῦ ἐπονομαζομένου Καματηροῦ², τὸν βασιλέα Θεόφιλον πρὸς τὸ κτισθῆναι αὐτοῖς τὸ κάστρον τοῦτο τῶν Χαζάρων αἰτησαμένων· ὁ γὰρ χαγάνος ἐκεῖνος καὶ ὁ πῆχ² Χαζαρίας, εἰς τὸν αὐτὸν βασιλέα Θεόφιλον πρέσβεις ἀποστείλαντες κτισθῆναι αὐτοῖς τὸ κάστρον τὸ Σάρκελ ἤτήσαντο· οἷς ὁ βασιλεὺς, τῆς τούτων αἰτήσεως πεισθεὶς, τὸν προρρηθῆντα σπαθιροχανδιδᾶτον Πετρωνᾶ μετὰ χελανδῶν βασιλικῶν πλωτῶν ἀπέστειλε, καὶ χελανδία τοῦ κατεπάνω Παφλαγονίας. καὶ ὁ αὐτὸς Πετρωνᾶς τὴν Χερσῶνα καταλαβὼν τὰ μὲν χελανδία εὔρεν ἐν Χερσῶνι, τὸν δὲ λαὸν εἰσαγαγὼν εἰς कामатарᾶ

თეოფილეს¹ — აეგო მათთვის ეს ციხე. თვით ხაზარეთის ხაგანმა და ბეგმაც³ გაგზავნეს მეფე თეოფილესთან მოციქულები და სთხოვეს — აეგო მათთვის სარკელის ციხე. მეფე დაჰყვა მათ თხოვნას და გაგზავნა ზემოხსენებული სპათაროკანდიდატი სამეფო ნავ-ხელანდიონებით და პაფლაგონიის კატაპანის ხელანდიონები. ხერსონში რომ ჩავიდა ეს პეტრონა, ნახა ხერსონში ხელანდიონები, ჩასხა ხალხი საზიდ ნავებში და გაემგზავრა მდინარე ტანაიდის იმ ადგილისაკენ, სადაც ციხე უნდა აეგო; და რადგან ამ ადგილას არ მოიპოვებოდა ციხის ასაგებად გამოსადეგი ქვები, გააკეთა ლუმელები, გამოსწვა ამ ლუმელებში აგურა და იმით

Kulturgeschichte, გვ. 273—289 (რუს. გამ. წიგნში Очерки по истории Византии, под ред. Бенешевича, вып. II, СПб 1912, გვ. 52).

¹ თეოფილე კეისრად იყო 829—842 წლებში სპათაროკანდიდატი პეტრონა იყო თეოფილეს ცოლისძმა (დედოფალ თეოდორას ძმა); იგი გაგზავნა თეოფილემ სარკელის ციხის ასაგებად 883 წელს. პეტრონა მოხსენებულია როგორც კამატეროსთა საგვარეულოს წევრი: ამ საგვარეულოს შესახებ იხ. V. Laurent, Un sceau inédit du protonotaire Basile Kamatéros: Byzantion VI (1931), 253—272 (განსაკუთრებით, გვ. 261—271) და G. Stadtmüller, Zur Geschichte der Familie Kamateros: BZ 34 (1934), 352—358.

² პეტრონა კამატეროსი მოხსენებულია აქ როგორც სპათაროკანდიდატი. როდესაც თეოფილემ იგი ხერსონში გაგზავნა სტრატეგოსად, პროტოსპათარობა უბოძა მას.

სპათარი (σπαθᾶριος) ეწოდებოდა თავდაპირველად „გრძელი მახვილით“ (σπάθη) შეიარაღებულ ჯარისკაცს. ბიზანტიურს ეპოქაში სპათარები წარმოადგენდნენ კეისრის საპატიო გვარდიას. სასახლის ხშირი აჯანყებების დროს კეისარი სათავეში ჩაუდგებოდა ხოლმე თავის სპათარებს და ისე იცავდა თავს. პროტოსპათარი ეწოდებოდა სპათართა რაზმის უფროსს: მაგ., იუსტინიანეს დროს ეს თანამდებობა ეჭირა ნარსესს. შემდეგ ხანებში სპათარი, პროტოსპათარი და სპათაროკანდიდატი საპატიო წოდებაა (Byzantion IV [1929], 122).

³ ხელნაწერებშია ὁ καὶ πῆχ. შესწორება ეკუთვნის Bury-ს (BZ XV, 570).

καράβια¹ ἀπῆλθιν ἐν τῷ τόπῳ ააგო ციხე; კირი მდინარის წვირი-
 τοῦ Ἰαννάιδος ποταμοῦ, ἐν ᾧ καὶ ლი ქვებისაგან გამოსწვა.

τὸ κάστρον ἔμελλε κτίσαι· καὶ ἐπειδὴ ὁ τόπος λίθους οὐκ εἶχε πρὸς
 κτίσιν τοῦ κάστρου ἐπιτηδείους, καμίνιά τινα ποιησάμενος καὶ βήσαλον
 ἐν αὐτοῖς ἐγκάσας μετ' αὐτῶν τὴν τοῦ κάστρου κτίσιν ἐποιήσατο, ἐκ
 μικρῶν τινῶν τῶν ἐκ τοῦ ποταμοῦ καχλήκων² ἄσβεστον ἐργασάμενος.

Οὗτος οὖν ὁ προρρηθὲν σπα-
 θαροκανθιδᾶτος Πეტρωνᾶς μετὰ
 τὸ κτίσαι τὸ κάστρον τὸ Σάρκελ
 πρὸς τὸν βασιλέα Θεοφίλον εἰσ-
 ελθὼν εἶπεν αὐτῷ ὅτι εἰ θέλῃς
 ὄλως τὸ τῆς Χερσῶνος κάστρον
 καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ τόπους κυ-
 ρίως ἐξουσιάσαι καὶ τοὺτους μὴ
 τῆς σῆς ἐκτὸς γενέσθαι χειρός,
 προβάλλου στρατηγὸν ἴδιον, καὶ
 μὴ τοῖς ἐκαίνων καταπιστεύσης
 πρωτεύουσί τε καὶ ἄρχουσι· μέ-
 χρι γὰρ Θεοφίλου τοῦ βασιλέως
 οὐκ ἦν στρατηγὸς ἀπὸ τῶν ἐντεῦ-
 θεν ἀποστελλόμενος, ἀλλ' ἦν ὁ
 γὰρ πάντα διοικῶν ὁ λεγόμενος
 πρωτεύων μετὰ τῶν ἐπονομαζομένων πατέρων τῆς πόλεως.

Τοῦ οὖν βασιλέως Θεοφίλου
 πρὸς ταῦτα βουλευσαμένου τὸν
 ἰδεῖνα ἐξαποστεῖλαι στρατηγὸν ἢ
 τὸν ἰδεῖνα, ἕστερον ἀποστεῖλαι
 προέκρινε τὸν προρρηθὲντα σπα-
 θαροκανθιδᾶτον Πეტρωνᾶ ἄς ἔμ-
 πειρον τοῦ τόπου γενόμενον καὶ

ზემოხსენებული სპათაროკან-
 დიდატი პეტრონა, სარკელის ცი-
 ხის აგების შემდეგ, მოვიდა თეო-
 ფილე მეფესთან და უთხრა: „თუ
 გსურს სრულად დაეპატრონო
 ხერსონის ციხეს და მის მიდამოებს
 და არ გინდა ისინი ხელიდან გა-
 მოგეცალოს, ნუ ენდობი იქაურ
 მთავრებსა და არქონტებს და
 ჩააყენე საკუთარი სტრატეგოსი“.
 თეოფილე მეფის დრომდე იქ, მარ-
 თლაც, არ იგზავნებოდა აქედან
 სტრატეგოსი, არამედ მართავდა
 ეგრეთწოდებული მთავარი (პრავ-
 ტეზან) ქალაქის, როგორც იტყვი-
 ან, მამებთან ერთად.

თეოფილემ ასწონ-დასწონა, თუ
 ვინ გაეგზავნა იქ სტრატეგოსად,
 და, ბოლოს, გადაწყვიტა ზემო-
 ხსენებული სპათაროკანდიდატი
 პეტრონა მიეგლინა იქ, როგორც
 მცოდნე ამ ადგილისა და საქმე-
 შიც კარგად ჩახედული. მეფემ

¹ ხალხური *εις καιμ. καθ.* „თეოფანეს გაგრძელებაში“ შეცვლილია *στρου-
 γύλαις ναυσι-σ.*

² ხელნაწერში იკითხება *καχλιδίων*, რაც არავითარ აზრს არ შეიცავს.
 Meursius-ის თავის გამოცემაში შეუსწორებია *καχλιδίων* („წვრილი ნიჟარებისა-
 გან“), მაგრამ ეს აშკარა შეუსაბამობაა: შეუძლებელია კირი გამოეწვათ ნიჟარე-
 ბისაგან. უფრო მისაღებია ვიფიქროთ, რომ *ΙΔΙ* წარმოსდგა *IK*-ისაგან და დე-
 დანში ეწერა *καχλικων*, *გ. ი. καχλήκων* („რიყის ქვა“, „ქვიშა“). ამას მხარს
 უჭერს „თეოფანეს გაგრძელება“, სადაც სწერია *ἐκ τῶν μικρῶν καχλήκων*.

των πραγμάτων οὐκ ἀνεπιστή-
μονα· ὃν πρωτοσπαθᾶριον τιμή-
σας προεβάλετο στρατηγὸν καὶ
εἰς Χερσῶνα ἐξαπέστειλεν, δρί-
σας τὸν τότε πρωτεύοντα καὶ
πάντας ὑπέκλειν αὐτῷ· ἕξ οὖν καὶ
μέχρι τῆς σήμερον ἐπεκράτησεν
ἀπὸ τῶν ἐντεῦθεν εἰς Χερσῶνα
προβάλλεσθαι στρατηγούς.

Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ κάστρου Σάρ-
κελ κτίσις καθίστηκεν, ἀπὸ δε-
τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ μέχρι
τοῦ προρρηθέντος κάστρου
τοῦ Σάρκελ δὲδός ἐστιν ἡμερῶν
ξ'. μέσον δὲ τῆς τοιαύτης γῆς
ποταμοὶ μὲν εἰσι πολλοί, δύο δὲ
μέγιστοι ἕξ αὐτῶν, ὅ τε Δάνα-
στρις καὶ ὁ Δάναπρις. εἰσι δὲ
ἕτεροι ποταμοί, ὅ τε λεγόμενος
Συγγούλ καὶ ὁ Ἰβυλ, ὁ Ἄλμα-
ταὶ καὶ ὁ Κοῦφρις ὁ καὶ Βογοῦ¹,
καὶ ἕτεροι πολλοί. εἰς δὲ τὰ
ὑψηλότερα τοῦ Δανάπερας πο-
ταμοῦ μέρη κατοικοῦσιν οἱ Ῥῶς·
δι' οὖν ποταμοῦ ἀποπλέοντες πρὸς
Ῥωμαίους ποιοῦνται τὴν ἀφιξίν·
ἡ δὲ Πατξίνακία πᾶσαν τὴν γῆν
τῆς τε Ῥωσίας καὶ Βοσπόρου
κατακρατεῖ, καὶ μέχρι Χερσῶνος
καὶ ἕως τὸ Σαράτ, Βουράτ καὶ

უბოძა მას პროტოსპათარობა და
სტრატეგოსად გაგზავნა ხერსონ-
ში; ხერსონის მაშინდელ მთავარსა-
და ყველას უბოძანა მას დამორ-
ჩილებოდნენ. აი, ამ დროიდან მო-
კიდებული ვიდრე დღემდე ძალა-
შია აქაური სტრატეგოსების გაგ-
ზავნა ხერსონში.

ასე იქნა აგებული სარკელის
ციხე. მდინარე დანუბისიდან ზე-
მოხსენებულ სარკელის ციხემდე
60 დღის სავალი გზაა. მათ შუა-
მრავალი მდინარეა, მათ შორის
ორი ძალიან დიდი, დანასტრი და
დანაპრი. არის სხვა მდინარეებიც,
ეგრეთწოდებული სინგული და იბი-
ლი, ალმატე, კუფისი, ე. ი. ბოგი,
და ბევრი სხვაც. მდინარე დანაპ-
რის ზემო ნაწილებში როსები
ცხოვრობენ: ისინი ამ მდინარით
მოსცურავენ ხოლმე რომაელთა
ქვეყნებისაკენ. პაქინაკია კი მო-
ცავს როსიისა და ბოსპორის გას-
წვრივ მთელ ქვეყანას ვიდრე ხერ-
სონამდე, სარატამდე, ბურატამ-
დე და „30 მხარემდე“. ზღვის ნა-
პირი მდინარე დანუბისიდან და-
ნაპრისამდე² 120 მილის სიგრძი-
საა. მდინარე დანასტრისიდან მდი-

¹ ხელნაწერში სწერია ὁ Κοῦφρις καὶ ὁ Βογοῦ. კონიექტურა ეკუთვნის მარკვარტს (Streifz. 505). აქ „კუფის“ წარმოადგენს მდ. ბუგის მეორე სახელწოდებას (თეოფანეს Κοῦφრის კი ვუბანია).

² ვესტბერგის აზრით (დასახ. ნაშრ. 239) ამის მაგიერ უნდა იყოს „დანასტრისამდე“. იხ. ფრ. Вестберг, Заднека Готского Топарха: В. Вр. XV (1910), 71—132, 227—236, სადაც 235—250 გვერდებზე მოიხილება სპეციალური თავი: Описание северных берегов Черного моря у Константина Багрянородного და განხილულია De adm. imperio-ს 42. თავი (ვესტბერგის ეს ნაშრ.)

των λ' μερών. τὸ δὲ τῆς παρα-
 λίας τῆς θαλάσσης ἀπὸ τοῦ Δα-
 νούβειος ποταμοῦ διάστημα μέχ-
 ρι τοῦ Δανάπρειος¹ ποταμοῦ εἰς
 ποταμοῦ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δανάπρειός εἰσι μίλια π', ὁ χρυσὸς λε-
 γόμενος ἀργυαλός².

Ἀπὸ τὸ στόμιον ποταμοῦ τοῦ
 Δανάπρειός εἰσι τὰ Ἄδαρά, καὶ
 ἐκαίσει κόλπος ἐστὶ μέγας ὁ λεγόμε-
 νος τὰ Νεκρόπυλα³, ἐν ᾧ τις διελ-
 θεῖν ἄδυναται παντελῶς, καὶ ἀπὸ
 μὲν τοῦ Δανάπρειος ποταμοῦ μέ-
 χρι Χερσῶνός εἰσι μίλια τ', ἐν
 τῷ μέσῳ δὲ λίμναι καὶ λιμένες
 εἰσίν, ἐν αἷς Χερσωνίται τὸ ἄλλας
 ἐργάζονται. ἀπὸ δὲ Χερσῶνος
 μέχρι Βοσπόρου εἰσι τὰ κάστρα
 τῶν Κλιμάτων, τὸ δὲ διάστημα
 μίλια τ'. καὶ ἀπὸ Βοσπόρου τὸ
 τῆς Μαιώτιδος λίμνης στόμιόν
 ἐστίν, ἣτις καὶ θάλασσα διὰ τὸ

Εἰς δὲ τὴν αὐτὴν Μαιώτιδα
 θάλασσαν εἰσρέουσι ποταμοὶ πολ-
 λοὶ καὶ μεγάλοι. πρὸς τὸ ἀρχ-
 τῶν αὐτῆς μέρος ὁ Δάναπρις πο-
 ταμός, ἐξ οὗ καὶ οἱ Ῥῶς διέρ-
 χονται πρὸς τε τὴν μαύρην Βουλ-
 γαρίαν καὶ Χαζαρίαν καὶ ὕ-

ნარე დანაპრისამდე კი 80 მილია;
 ეს არის ეგრეთწოდებული „ოქ-
 როს სანაპირო“.

მლია რქ. ἀπὸ δὲ τοῦ Δανάστρειος
 εἰσι μίλια π', ὁ χρυσὸς λε-
 γόμενος ἀργυαλός².
 მდინარე დანაპრისის შესართა-
 ვიდან იწყება ადარა, და იქ არის
 დიდი ყურე, ე. წ. „ნეკროპილა“³,
 რომლის გადალახვა სრულებით
 არავის ძალუძს. მდინარე დანა-
 პრისიდან ხერსონამდე 300 მილია,
 შუაში ტბები და ნავსადგურებია,
 სადაც ხერსონელები მარილს იღე-
 ბენ. ხოლო ხერსონიდან ბოსპო-
 რამდე კლიმატთა ციხეებია, მან-
 ძილი 300 მილია. ბოსპორიდან
 იწყება მეოტის ტბა, რომელსაც,
 მისი სიდიდის გამო, ზღვასაცეცა-
 ხიან ყველანი.

მეგრეთს პარა πάντων ὀνομάζεται.

ამ მეოტის ზღვას ერთვის მრავალი დიდი მდინარე: ჩრდილოეთის მხრიდან ერთვის მდინარე დანაპრისი, რომლითაც როსებიც დადიან შავი ბულგარიისაკენ, ხაზარიისაკენ და სირიისაკენ⁴. თვით ყურე კი მეოტიდისა აღწევს ნეკ-

რომი წარმოადგენს ავტორის 1901 წელს რუსეთის აკადემიის Записки-ს ტომში გერმანულად დაბეჭდილი გამოკვლევის გამომუშავებულ გამოცემას).

¹ ვესტბერგით Δανάστრეოს. იხ. წინა შენიშვნა.

² „ოქროს სანაპიროს“ ადგილმდებარეობა გამორკვეული არ არის. ზოგიერთების აზრით შესაძლებელია ეს ის სანაპირო იყოს, სადაც მდებარეობდა ოლგოია (იხ. Ласкин, გვ. 151, შენ. 656).

³ იგულისხმება კარკინის ყურე პერეკოპის დასავლეთით. იხ. Вестберг, I, с. 239.

⁴ Σοφίαν საეკვოდ არის მიჩნეული: შეუძლებელია ამ კონტექსტში ლაპარაკი იყოს იმაზე, რომ რუსები დადიან შავი ბულგარიისაკენ, ხაზარიისაკენ და სი-

ρίαν³. ὁ δὲ αὐτὸς κόλπος τῆς Μαιώτιδος ἔρχεται ἀντικρὺ τῶν Νεκροπύλων τῶν ὄντων πλησίον τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ ὡς ἀπὸ μιλίων δ', καὶ μίσηται, ἐν ᾧ καὶ σοῦδαν οἱ παλαιοὶ ποιησάμενοι διεβίβασαν τὴν θάλασσαν, μέσον ἀποκλείσαντες πᾶσαν τὴν Χερσῶνος γῆν καὶ τῶν Κλιμάτων καὶ τὴν Βοσπόρου γῆν κρατοῦσαν μέχρι α' μιλίων ἢ καὶ πλειόνων τινῶν· ἐκ δὲ τῶν πολλῶν ἔτων κατεχώσθη ἡ αὐτὴ σοῦδα καὶ εἰς δάφος ἐγένετο πολὺ. καὶ οὐκ εἰσὶν ἐν αὐτῇ πλὴν δύο ὁδοί, ἐν αἷς οἱ Πατζίνακίται διέρχονται πρὸς τε Χερσῶνα καὶ Βόσπορον καὶ τὰ Κλίματα. εἰς δὲ τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τῆς Μαιώτιδος λίμνης εἰσέρχονται πολλοὶ τινες ποταμοί, ὃ τε Τάναϊς ποταμός, ὃ ἀπὸ τὸ κάστρον Σάρκελ ἐρχόμενος, καὶ τὸ Χωράκουλ, ἐν ᾧ καὶ τὸ βερζήτικον ἄλλισύεται· εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι ποταμοί, ὃ Βάλ καὶ ὃ Βουρλίχ, ὃ Χαδῆρ καὶ ἄλλοι πλείστοι ποταμοί.

Ἐκ δὲ τῆς Μαιώτιδος λίμνης, ἐξέρχεται στόμιον τὸ Βουρλίχ ἐπονομαζόμενον, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πόντου θάλασσαν καταρεῖ,

როპილებს, რომლებიც მდინარე რანაპრისის ახლოს არის დაახლოვებით 4 მილის მანძილზე, და უერთდება მათ იმ ადგილას, სადაც ძველები თბრილს აჭეტებდნენ და გადადიოდნენ ზღვას ისე, რომ შუაზე სჭრიდნენ ხერსონის მთელ მიწაწყალს, კლიმატებს, და ბოსპორის ქვეყანას, რომელსაც ათასი მილისა თუ მეტის ადგილი ეჭირა. წელთა მანძილზე ეს თბრილი ამოივსო და აქ გაჩნდა დიდოტყე. იქ არის მხოლოდ ორი გზა, რომლებითაც პაჭანიკები დადიან ხერსონში, ბოსპორში და კლიმატებში. მეოტის ტბას აღმოსავლეთის მხრიდან ერთვის მრავალი მდინარე, მაგალითად: მდინარე ტანაისი, რომელიც მოდის სარკელის ციხიდან, და ხორაკული, რომელშიაც ლღავს იჭერენ. არის სხვა მდინარეებიც, ბალი და ბურლიკი, ხადერი და ბევრი სხვაც.

მეოტის ტბიდან გამოდის მე-სართავი, რომელსაც ბურლიკი ეწოდება, და ჩადის პონტოს ზღვაში იმ ადგილას, სადაც ბოსპორია.

როისავენო; მონალოდნელია ისეთი ქვეყნის სახელწოდება, რომელიც იმავე ხანზე (მავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროებით და კავკასიის მთებთან) მდებარეობს. გიბონი ფიქრობდა (The decline and fall of the Roman empire, Chapter LV, Bury-ს მეშვიდე გამოცემა, ლონდონი 1925, ტ. VI გვ. 153, შენ. 70), რომ აქ უნდა იყოს *Συανίαν*; კუნიკის აზრით (იხ. Маскин, გვ. 152, შენ. 661) ეს ადგილი დამახინჯებულია და უნდა წავიკითხოთ *Ζυχίαν* („ჯიქეთი“); ტომას-შეკსკი (RE III, 1045) მიაჩნია, რომ აქ უნდა წავიკითხოთ ან *Μυρίαν* (ფონური Merja), ან *Μορδίαν* (ე. ი. მორდია). ვესტბერგის აზრით (I. e. 244); უნდა დარჩეს *Συρία*.

ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Βόσπορος. Ἀντικρὺν δὲ τῆς Βοσπόρου τὸ Ταμάταρχα λεγόμενον κάστρον ἐστὶ· τὸ δὲ διάστημα τοῦ περάματος τοῦ τοιοῦτου στομίου ἐστὶ μίλια ιη'. ἐν δὲ τῇ μέσῳ τῶν ἀντῶν ιη' μιλίων ἐστὶ νησίον μέγα χαμηλὸν τὸ λεγόμενον Ἀτέχ. ἀπὸ τὸ Ταμάταρχα ἐστὶ ποταμὸς ἀπὸ μιλίων ιη' ἢ καὶ κ', λεγόμενος Οὐκρούχ, ὃ διαχωρίζων τὴν Ζιχίαν καὶ τὴν Ταμάταρχα. ἀπὸ δὲ τοῦ Οὐκρούχ μέχρι τοῦ Νικόφεως ποτα-

ხოლო ბოსპორის პირდაპირ არის ეგრეთწოდებული ტამატარხის ციხე; ამ სრუტის სიგრძეა 18 მილი. ამ 18 მილის შუა მანძილზე არის დიდი ვაკე კუნძული, ეგრეთწოდებული ატეხი. ტამატარხიდან 18 თუ 20 მილის მანძილზე არის მდინარე ეგრეთწოდებული უკრუხი, რომელიც ჰყოფს ჯიქეთსა და ტამატარხას. უკრუხიდან ნიკოფსის მდინარემდე, სადაც იმავე სახელწოდების ციხეა, არის ჯიქეთის ქვეყანა¹; მისი სიგრძეა 300 მილი.

¹ ამ თავის ბოლო ნაწილში მოცემულია ცნობები ძველი აფხაზეთის („აბაზგიის“) საზღვრების შესახებ. კონსტანტინეს გადმოცემით ჯიქეთი იწყება იქ, სადაც თავდება ტამატარხა (Ταμάταρχα). «ტამატარხიდან 18 თუ 20 მილის მანძილზე არის მდინარე ეგრეთწოდებული უკრუხი (ე. ი. ყუბანი), რომელიც ჰყოფს ჯიქეთსა და ტამატარხას. უკრუხიდან ნიკოფსის მდინარემდე, სადაც იმავე სახელწოდების ციხეა, არის ჯიქეთის ქვეყანა; მისი სიგრძეა 300 მილი». მაშასადამე, ჯიქეთის სამხრეთი საზღვარი გადის იქ, სადაც არის მდინარე ნიკოფსი და ამავე სახელწოდების ციხე-სიმაგრე (κάστρος). ხოლო აქედან იწყება „აბაზგიის ქვეყანა“. «ჯიქეთის საზღვრების შემდეგ, ესე იგი მდინარე ნიკოფსიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი ვიდრე სოტერიუპოლისამდე, 300 მილის მანძილზე, უჭირავს აბაზგიის ქვეყანას». ამგვარად, ისტორიული აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარია მდინარე და ქალაქი ნიკოფსია, ხოლო სამხრეთისა — სოტერიუპოლისი.

აფხაზეთის (და მერმე გაერთიანებული საქართველოს) ჩრდილო საზღვრად ნიკოფსიას იცნობენ ქართული წყაროები. ლეონტი მროველი წერს: «მისვე ადერკის მეფობასა მოვიდეს ათორმეტთა წმიდათა მოციქულთაგანნი ანდრია და სიმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს. და მუნ აღესრულა წმიდა სიმონ ქალქსა ნიკფისისასა (ვარ.: ნაკოფისსა, ნიკოფსისასა), საზღვარსა ბერძენთასა» (იხ. ანასეული ქ. ცხ., თბ. 1942, გვ. 26, 13—16). ეს ცნობა უნდა ემყარებოდეს იმ დროის წყაროს, როდესაც დასავლეთი საქართველო, ბიზანტიელთა მფლობელობის ქვეშ იმყოფებოდა.

ნიკოფსია, საზღვარი აფხაზეთისა და ჯიქეთისა, საქართველოში შედიოდა. როდესაც ქართულ წყაროებს ლაპარაკი აქვთ იმავე სიმონ კანანელზე, რომელიც დამარხულ იქმნა ნიკოფსიაში, ისინი სწერენ: «ერთი წმიდათა ათორმეტთა მოციქულთაგანი — სიმონს ვიტყვ კანანელსა — ქუეყანასა ჩუენსა დამარხულ არს, აფხაზეთს, რომელსა ნიკოფსი ეწოდების» (ცხოვრებაჲ გიორგი მთაწმიდელისაჲ: ათონის კრებული, თბ. 1901 წ., გვ. 315). იგივე ისტორიკოსი წერს: «რამეთუ ანდრია მოციქულმან მოვლო ქუეყანა ჩუენი, ხოლო

μοῦ, ἐν ᾧ καὶ κάστρον ἔστιν ἡμέτερον ἢ ἑστίον ἢ
 ἄλλο τι ποταμῷ, ἔστιν ἢ
 χώρα τῆς Ζιχίας· τὸ δὲ διάστη-
 μά ἐστι μίλια τ'. ἄνωθεν τῆς
 Ζιχίας ἔστιν ἢ χώρα ἢ λε-
 γομένη Παπαγία, καὶ ἄνωθεν τῆς
 Παπαγίας χώρας ἔστιν ἢ χώρα ἢ λεγομένη Κασαχία· ἄνωθεν δὲ
 τῆς Κασαχίας ὄρη τὰ Καυκάσιά εἰσι, καὶ τῶν ὄρεων ἄνωθεν ἔστιν
 ἢ χώρα τῆς Ἀλανίας.

Ἡ δὲ τῆς Ζιχίας παράλιος ἔχει
 νησία, τὸ μέγα νησίον καὶ τὰ τρία
 νησία· ἔνδοθεν δὲ τοῦτων εἰσὶ καὶ
 ἕτερα νησία τὰ ἐπιναυθέντα καὶ

ჯიქეთის ზემოთ არის ქვეყანა,
 პაპაგიად წოდებული, და პაპაგიის
 ქვეყნის ზემოთ—კასახიად წოდე-
 ბული ქვეყანა; კასახიის ზემოთ
 კავკასიის მთებია, ხოლო ამ მთების
 ზემოთ—ალანიის ქვეყანა.

ჯიქეთის სანაპიროზე არის კუნ-
 ძულები, ერთი დიდი და სამი პა-
 ტარა კუნძული; მათ შუა სხვა
 კუნძულებიცაა, დასახლებული და

სიმონ კანანელმან სრულიად დაამკვდრა, რამეთუ ნიკოფსს არიან ნაწილნი მისნი წმიდანი» (იქვე, გვ. 328).

ამაზე ადრე იოანე საბანიძემ იცის, რომ ნიკოფსის დასავლეთ საქართველოში შედიოდა. დასავლეთ საქართველოს «სახლვარ არს ზღუაჲ იგი პონტოჲსაჲ, სამკვდრებელი ყოვლადვე ქრისტიანეთაჲ, მისახლვარამდე ქალდი-აჲსა, ტრაპეზუნტიად მუნ არს, საყოფელი იგი აფსარეაჲსაჲ და ნაფსაჲს (ე. ი. ნიკოფსის) ნავთსადგური. და არს ქალაქები იგი და ადგილები საბრძანებელად ქრისტჳს-მსახურისა იონთა მეფისა, რომელი მოსაყდრე არს დიდსა მას ქალაქსა კონსტანტინეპოლისასა» (კ. კეკელიძე, ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, თბ. 1935 წ., გვ. 66, 1—7, აგრეთვე გვ. 28).

მაშასადამე, ნიკოფსია არა თუ სახლვარი იყო ჯიქეთისა და აფხაზეთისა, არამედ იგი აფხაზეთის (ე. ი. დასავლეთ საქართველოს) სახლვრებში შედიოდა. გეოგრაფიულად იგი სამხრეთ ჯიქეთის ქალაქად ითვლებოდა და იქ იჯდა ავტოკრატიული არქიეპისკოპოსი, რომელიც ჯიქეთის ეპარქიას იყო მიკუთვნებული (ἐπαρχία Ζηκχίας, ὁ Νικόφωδος). მაგრამ რომ ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსი დასავლეთ საქართველოს სამწყსოს წარმოადგენდა და არა ჯიქეთისას, ჩანს იქიდან, რომ, როდესაც დასავლეთ საქართველოს კათედრები კონსტანტინეპოლის პატრიარქატს ჩამოშორდნენ და მცხეთის საკათალიკოსოს დაუკავშირდნენ, ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსოც, დასავლეთ საქართველოს სხვა კათედრებთან ერთად, ამ უკანასკნელის იურისდიქციას დაექვემდებარნენ, იმ დროს როდესაც ჯიქეთის დანარჩენი ორი კათედრა (ქერსონისა და ბოსპორის). კვლავ კონსტანტინეპოლის პატრიარქის ხელქვეით დარჩა (პ. ი. ნ. გ. ო. ო. ყ. ვ. ა: „მნათობი“ 1950 წ., № 3, გვ. 120—122. იხ. აგრეთვე ზემოთ, გვ. 197).

საგულისხმოა, რომ თვით ბერძენი გეოგრაფოსები ათავსებენ ნიკოფსიას დასავლეთ საქართველოს იმ ნაწილში, რომელსაც „ძველი ლაზიკა“ ეწოდება. ასე, მაგალითად, V საუკუნის „პერიპლუსის“ ანონიმური ავტორი წერს: «120 სტადიონის ანუ 16 მილის მანძილია ლაიდან ეგრეთწოდებულ ძველ ლაზიკამდე (Παλαιά Λαζική), [სადაც არის ქალაქი, რომელსაც ახლა ჰქვია

παρὰ τῶν Ζιχῶν κτισθένια, τὸ
 τε Τουργανήρχ και τὸ Τζαρβζ-
 γάνι και ἕτερον νησίον, και εἰς
 τὸν τοῦ ποταμοῦ λιμένα ἕτερον
 νησίον, και εἰς τὰς Πτελέας ἕτε-
 ρον, ἐν ᾧ ἐν ταῖς τῶν Ἀλανῶν
 ἐπιδρομαῖς οἱ Ζιχοὶ καταφεύγου-
 σιν. τὸ δὲ παραθαλάσσιον ἀπὸ
 τῆς συμπληρώσεως τῆς Ζιχίας
 ἦτοι Νικίψεως ποταμοῦ ἐστὶν ἡ
 τῆς Ἀβασγίας χώρα, μέχρι τοῦ
 ἀστρου Σατηριουπόλεως· εἰσὶ
 δὲ μίλια τ' (CB III 177—182).

გაშენებული ჯიქების მიერ: ეს
 არის ტურგანერხი, ჩარვაგანი და
 ერთიც სხვა; არის კიდევ სხვა
 კუნძული მდინარის ნავსაყუდელ-
 თან, ერთიც პტელეასთან, სადაც
 ჯიქები თავს შეაფარებენ ხოლმე
 ალანთა თავდასხმების დროს. ჯი-
 ქეთის საზღვრების შემდეგ, ესე
 იგი მდინარე ნიკოფსიდან მოკიდე-
 ბული ზღვის ნაპირი ვიდრე სო-
 ტერიუპოლისამდე, 300 მილის
 მანძილზე, უჭირავს აბაზგიის
 ქვეყანას.

ნიკოფსისი (ή πῦν λεγομένη Νίκοψις), და ამ უკანასკნელის მახლობლად
 არის მდინარე, რომელსაც ამჟამად ეწოდება ფსახაფსისი» (Латинцев,
 SC I, 278). ანონიმს ეს ადგილი ამოღებული აქვს არიანეს (II საუკ.) „პერიპლუ-
 სიდან“, სადაც უკვე იხსენიება „ძველი ლაზიკა“, ხოლო კუთხოვან ფრჩხილებში
 ჩასმული სიტყვები მას, V საუკუნის ანონიმს. ეკუთვნის. იგივე ანონიმი 59. თავში,
 რომელიც ამოღებული აქვს მენიპეს (I საუკ.) თხზულებიდან, წერს, რომ «ძველი
 აქეიდან ძველ ლაზიკამდე და მდინარე აქეუნტამდე წინათ ცხოვრობდნენ ტომები,
 რომელთაც ერქვათ: ჰენიონები, კორაქსები და კოლიკები, მელანქლენები, მაქე-
 ლონები, კოლხები და ლაზები, ამჟამად კი ცხოვრობენ ჯიქები» (იქვე).
 ახლა ჩვენთვის გასაგებია, რომ ნიკოფსია ყოფილა ლაზებით დასახლებულ ტერი-
 ტორიაზე („ძველი ლაზიკა“), რომელიც შემდეგ ჯიქეთის ადმინისტრაციულ
 ერთეულში ითვლებოდა: ამიტომაც არის, რომ ნიკოფსიის სამწყსოს კათედრა
 VII—IX საუკუნეთა ეკთესისებში მიეკუთვნებოდა ჯიქეთის ეპარქიას, რომელ-
 შიც შედიოდა სამი საარქიეპისკოპოსო კათედრა: ქერსონისა, ბოფო-
 რისა და ნიკოფსიისა, ხოლო როდესაც დასავლეთ საქართველოს ეკლესია
 მცხეთას დაუკავშირდა, ნიკოფსიის კათედრაც, როგორც იმთავითვე ქართული
 სამწყსოს კათედრა, მცხეთას უკავშირდება და აღარ იხსენიება ჯიქეთის ეპარ-
 ქიის სიაში.

ამგვარად, აფხაზეთის (და, მაშასადამე, დასავლეთ საქართველოს) ჩრდილო
 საზღვარი გადის ნიკოფსიასთან.

თუ კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობა აფხაზეთის ჩრდილო საზ-
 ღვრის შესახებ, ამრიგად, ზედმიწევნითაა და კიდევ უფრო მყარსა ხდის ჩვენს
 განკარგულებაში არსებულ ქართულ წყაროთა ცნობებს, აფხაზეთის სამხრეთი
 საზღვრის ჩვენება ზოგიერთ გაუგებრობას ჰბადებს. კონსტანტინეს ცნობაში
 ნათქვამია: «მდინარე ნიკოფსიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი ვიდრე სოტერიუ-
 პოლისამდე, 300 მილის მანძილზე, უჭირავს აბაზგიის ქვეყანას».

Σατηριουπόλις, ლექსიკოგრაფების ჩვენებით, არის ქალაქი აფხაზეთში
 (Pape, Eigennamen... s. v.), ხოლო ზოგიერთი კომენტატორი მას ბიჭვინ-
 თასთან აიგივებს (K. Dieterich, Byzantinische Quellen zur Länder- und

ტარონის ქვეყანა. აღარნესე იბერიელი.

Κεφάλαιον μγ'.

თავი 43.

Περὶ τῆς χώρας τοῦ Ταρόν

ტარონის ქვეყნისათვის

Ἄλλὰ περὶ μὲν τῶν βροείων
 Σχυθῶν ἔκωνδς σοι ᾄδῆλται,
 τέχνον ποθὶσμένον, ᾄν ἡ γυνῶσις
 ἔπαφελῆς τε καὶ εὐχρηστος ἐν
 καιρῷ σοι πάντως γενήσεται.
 ὄει δέ σε μηδὲ τὰ πρὸς ἀνίσ-
 χοντὰ ἦλιον ἀγγοεῖν, ὄμην ἠπῆ-
 κοα πάλιν τοῖς Ῥωμαίοις ἐγένε-
 το ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον τῆς τρῦ-

მაგრამ ჩრდილოელი სკვითების
 შესახებ ხომ საკმაოდ მოგიყვები
 შენ, საყვარელო შვილო, და მათი
 ცოდნა შენთვის საზოგადოდ გამო-
 სადგეი და სასარგებლო იქნება
 თავის დროზე. ხოლო საქროა,
 რომ შენ აღმოსავლეთის ამბებიც
 იცოდე; აქ კვლავ რომაელე-
 ბის ქვეშევრდომები გახდნენ, მის

Völkerkunde, L. 1912, ტ. II, გვ. 147: „Sotiriopolis, das alte Pityus, das heutige Pitzunda“). ი. კულაკოვსკი თავის გამოკვლევაში „Где был построен имп. Юстинианом храм для Авазгов?“ (Арх. известия и заметки, т. V. М. 1897) გარკვევით ამბობს, რომ „სოტერიუპოლისი“ არის ბიჭვინთა. ტომაშეკი (RE V, 1124) კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობის მიხედვით ვერ წყვეტს, თუ რომელი ქალაქი იგულისხმება: სებასტოპოლისი თუ პიტეუსი (ე. ი. სოხუმი თუ ბიჭვინთა)? პ. ინგოროყვა (I. ც. გვ. 121) გადაკრით წერს: „ქალაქ სოტერიუპოლამდე, ე. ი. თანამედროვე სოხუმამდე“.

აზრთა სხვადასხვაობას კონსტანტინე პორფიროგენეტის „სოტერიუპოლისის“ შესახებ ის გარემოება ჰქმნის, რომ:

1) სოხუმის სახელწოდება ძველ ბერძენ და რომაელ მწერლებთან მუდამ არის „დიოსკურია“ (ძველს ხანაში) და „სებასტოპოლისი“ (უფრო გვიან საუკუნეებში): არასდროს სოხუმს არ რქმევია „სოტერიუპოლისი“.

2) მეორე მხრით, აფხაზეთის სამხრეთ საზღვრად ქართული წყაროების მიხედვით ცნობილია «ზღუდე, საზღვარი კლისურისა... რომელი მას უამსა იყო საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსა» (ანასეული ქ. ცხ. 149, 28—31), კლისურა კი სწორედ სოხუმთან გადიოდა.

3) „სოტერიუპოლისი“ ყველგან, გარდა კონსტანტინე პორფიროგენეტის, ამ სადავო ტექსტისა, ნიშნავს „ბიჭვინთას“ ერთგან კიდევაც სწერია; Σωτηριόπολις τὰ πῦν Πύθια („სოტერიუპოლისი, რომელსაც ამჟამად პკთია ეწოდება“ (იხ. Л. Мелнксет-Бек, Древнейшая Пизунда у Понта Евкенинского, Т. 1916, стр. 63).

ვინაიდან, ამრიგად, ქალაქი „სებასტოპოლისი“ დასავლეთ საქართველოში მუდამ აღნიშნავს სოხუმს, ჩვენ დაგვრჩენია ადგილი მოვუძებნოთ „სოტერიუპოლისის“.

თუ დავუშვებთ ამთავითვე, რომ „სოტერიუპოლისი“ არის ახალი სახელწოდება ძველი „პიტეუსისა“ (ბიჭვინთისა), მაშინ უნდა ვივარაუდოთ შემდეგია კონსტანტინე პორფიროგენეტს ხელთ ჰქონია „აბაზგის“ ტერიტორიის ისეთი

των ἐπικρατείας ἐξέπεσον. πρῶ-
τος γὰρ ὁ Κρικορίκιος ἔκεινος
τοῦ Γαίων ἄρχων πρὸς τὸν βα-
σιλέα Ῥωμαίων ἑαυτὸν ὑπέκλινε
καὶ ὑπέταξεν. ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν
ἐπαμφοτερίζων ἐφαίνετο, καὶ
λόγῳ μὲν τῆς τοῦ βασιλέως φι-
λίαν προσεποιεῖτο τιμᾶν, ἔργῳ
δὲ τῶν Σαρακηνῶν κατάρχοντι
τὰ κατ' ἡδονὴν διεπράττετο, καὶ
διαφόρως ἡγεμῶν ἐχρημάτισε τῶν
ἀπὸ Συρίας ἐξερχομένων φοσσά-
των κατὰ τῶν ὑπηκόων θεμά-
των τῶ βασιλεῖ Ῥωμαίων, καὶ
πάντα τὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐν ἀπορ-
ρήτῳ μελετώμενα κατὰ τῶν ἀν-
τιπάλων Σαρακηνῶν πρὸς Συρίαν
ἀνεμήγυσε, καὶ λάθρα περὶ τῶν
παρ' ἡμῖν συμβαινόντων ἀεὶ πρὸς
τὸν ἀμεριουμνήν διὰ γραμμάτων
ἐδηλοποιεῖ, καὶ δοκεῖν μὲν ἐβού-
λετο τὰ τῶν Ῥωμαίων φρονῶν,
εὐρίσκατο δὲ μάλλον τὰ τῶν Σαρα-
κηνῶν προκρίνων τε καὶ φρονῶν.

შემდეგ რაც ერთხელ მათ ხელი-
სუფლებას ჩამოშორდნენ. პირვე-
ლად ხომ კრიკორიკიმ, ტარო-
ნის ერისთავმა, მოიხარა ქედო-
რომაელთა მეფის წინაშე და დაე-
მორჩილა მას. მაგრამ თავდაპირვე-
ლად, როგორც ჩანს, ის მერყეობ-
და: სიტყვით მეფის მეგობრობაზე
სდებდა პატივს, ნამდვილად კი
სარკინოზთა მბრძანებლის სასიამო-
ვნოდ აკეთებდა საქმეებს და
რამდენჯერმე თავის თავზე აილო-
წინამძღოლობა სიჩიიდან რომა-
ელთა მეფის ქვეშევრდომი თემე-
ბის წინააღმდეგ მისული ჯარებისა
და ყველაფერს ამქდავენებდა სიჩი-
აში, რასაც რომაელები საიღუმ-
ლოდ საქმიანობდნენ მოპირდა-
პირე სარკინოზების წინააღმდეგ,
და ამ საქმეების შესახებ, რომლე-
ბიც ჩვენში ხდებოდა, მუდამ აც-
ნობებდა ფარულად ამირამუმნს.
წერილების საშუალებით: ის ცდი-
ლობდა რომაელების საქმეებზე

აღწერილობდა, სადაც აბაზგების მიწაწყალი უფრო ვიწრო საზღვრებში იყო
ნაჩვენები, ვიდრე შემდეგი დროის აფხაზეთისა. მართლაც, არის შემთხვევები,
რომ აბაზგების ტერიტორია ნაჩვენებია არა იმ საზღვრებში, როგორც უფრო
გვიან წყაროებში გვაქვს. ასე, მაგალითად, არიანე „პერიპლუსში“ (თავი 15.)
წერს: «ლახებს იქით ცხოვრობენ აფსილები... აფსილების მოსახლენი არიან
აბაზგები... აბაზგების მეზობლად არიან სანიგები, რომელთა ქვეყანაში მდებ-
არეობს სებასტოპოლისი». ამასვე იმეორებს V საუკუნის „პერიპლუსის“ ანო-
ნიმი ავტორი (თავი 51. იხ. *Латинцев, SC I, 222*). მაშასადამე, სებასტო-
პოლი-ცხუმი აბაზგების ტერიტორიაზე კი არ ყოფილა, არამედ სანიგების ქვე-
ყანაში. მართალია, ამ აღწერილობით, თუ სებასტოპოლისი არ შედის აფხაზეთში,
მით უფრო არ შევიდოდა ბიჭვინთა, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ „აბაზგების“
ტერიტორია ბერძნული წყაროებისათვის. ყოველთვის ერთსა და იმავე საზ-
ღვრებში არ ყოფილა ცნობილი.

ასეთ ვითარებაში, ცხადია, სოტერიუპოლისის საკითხი დამატებით კვლევა-
ძიებას მოითხოვს.

მზრუნველად სჩვენებოდა, უფრო კი სარკინოზთა საქმეების მოტრ-
ფიალე და მზრუნველი აღმოჩნდებოდა ხოლმე.

Πλὴν ἀπέστελλεν ἀεὶ δῶρα,
ἄπειρ τοῖς ἔχεισε βαρβάρους δο-
χεῖ τίμια, πρὸς τὸν ἐν βασιλευ-
σιν ἀοίδιμον Λέοντα, καὶ ἀντε-
λάμβανε πλείονά τε καὶ κρείτ-
τονα παρὰ τὸν εὐσεβοῦς βασι-
λεύοντος, ὃς καὶ πολλάκις αὐτῷ
προουρέψατο διὰ γραμμάτων
πρὸς τὴν βασιλεύουσιν εἰσελ-
θεῖν τὸν βασιλέα φεάσασθαι καὶ
τῶν παρ' αὐτὸν φιλοφρονήσεων
καὶ τιμῶν μετασχεῖν. ὁ δὲ δεδοι-
κῶς μὴ πρὸς λύπην καὶ σκάνδαλον
τοῦ ἀμερμουμνη γένηται τοῦτο,
προφάσεις ἐπλάττετο, καὶ τὸ μὴ
δύνασθαι ἑαυτοῦ χῶραν ἔρημον
τῆς ἐξ αὐτοῦ βοηθείας καταλι-
πεῖν, ἵνα μὴ ὑπὸ Σαρακηνῶν
καταληϊσθῆ, μάτην ἐσκήπτετο.

Ὁ δὲ αὐτὸς ἄρχων τοῦ Ἰαυρῶν
κρατήσας ἐν πολέμῳ ποτὲ τοῦ
Ἀρχαίου τοῦ πατρὸς ἵγγουν
Κρικιορίκη τοῦ πατριάρχου τοῦ
πατρὸς τοῦ πρωτοσπαθάρχου
Ἀσωτίου τοῦ ἐξαδέλφους, εἶχε
παρ' ἑαυτῷ δεσμύους. περὶ ὧν
καὶ Συμβάτιος ὁ τότε ἄρχων τῶν
ἀρχόντων τὸν αὐτὸν μακαριώτα-
τον βασιλέα διὰ γραμμάτων ἠξίω-
σε τοῦ ἀποστεῖλαι πρὸς τὸν Ἰα-

მიუხედავად ამისა ის მუდამ
უგზავნიდა მეფეთა შორის უსახე-
ლოვანეს ლეონს¹ საჩუქრებს, რომ-
ლებიც იქაურ ბარბაროსებში სა-
პატიოდ ითვლება; სამაგიეროდ
კიდევ უფრო მეტსა და უძვირფა-
სეს საჩუქრებს ლებულობდა კე-
თილსათნო მეფისაგან, რომელიც
მას ხშირად ეპატიჟებოდა წერი-
ლობით — სამეფო ქალაქში ჩამო-
სულიყო, მეფე ენახა და მიეღო
მისგან წყალობა და პატივი. ხოლო
კრიკორიკის ეშინოდა ამირამუმნს²
არ სწყენოდა ეს და ამიტომ იგო-
ნებდა მიზეზებს — ქვეყანას ვერ და-
ვტოვებ ჩემი მზრუნველობის გარე-
შე, არა-და სარკინოზები ააწიოკე-
ბნენო; მაგრამ ეს ტყუილ-უბრა-
ლოდ მოგონილი საბაბი იყო.

ტარონის ამ ერისთავმა ერთხელ
ომში დაამარცხა არქაიკას შვილე-
ბი, პროტოსპათარ აშოტის მამის.
კრიკორიკ პატრიკიოსის ბიძაშვი-
ლები, და ციხეში დამწვდელებს
ინახავდა. ერისთავთ - ერისთავმა
სუმბატმა მათ შესახებ წერილი
გაუგზავნა იმ ნეტარხსენებულ მე-
ფეს და სთხოვდა მას — ტარონელს
შეუთვალე და გამოითხოვე ჩემი
ძმისწულები (ხსენებული არქაიკას

¹ ლეონ VI, კეისარი (886—911 წ.წ.).

² ამერომუსიის არაბული ისტყვა („ამირ-ალ-მუმინინ“) და ნიშნავს „მართლ-
მორწმუნეთა მბრძანებელს“; არაბთა ხალიფების ერთ-ერთი სახელწოდებათაგანია.
ბიზანტიურ წყაროებში გვხვდება სხვადასხვა ფორმით: ამერომუსიის, ამერომუსი,
ამერომუსი, ამერამომუსიის, ხოლო ქართულ წყაროებში „ამირ(ა) მუმინი“, „ამირ(ა)
მუმლი“. იხ. გ. წერეთელი. საქ. მუხ. მ. IX B, გვ. 111; Sophocles,
Greek Lexicon, s. v.

ρωνίτην καὶ ἀναλαβέσθαι σπου-
δάσαι τοὺς οἰκείους ἀνεψιούς,
οἵτινες ἦσαν υἱοὶ τοῦ εἰρημένου
Ἀρχαίου, ἵνα μὴ πρὸς τὸν
ἀμερμουσινὴν ἀποσταλῶσι. συγ-
γενῆς γὰρ ἦν τοῦ Συμβατίου τοῦ
ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων*¹ Ἰρη-
γόριος ὁ πατρίκιος. ἐπακούσας δὲ
τῆς τοιαύτης τοῦ Συμβατίου
ἀξιώσεως Λέων ὁ μακαριώτατος
βασίλευς τὸν Σινούτην ἐκαίον
τὸν εὐνοῦχον ἀπέστειλε, χαρτου-

ვაეები), თუ არა-და მათ ამირა-
მუმნს მიჰვერიანო: სუმბატ ერის-
თავთ-ერისთავის ნათესავი იყო...²
გრიგოლ პატრიკიოსი. ნეტარხსე-
ნებულმა მეფე ლეონმა ისმინა სუმ-
ბატის თხოვნა და ის საქუროსი-
სინუტე, რომელიც მაშინ სწრაფი
დრომოსის ქარტულარად² იყო,
ტარონის ერისთავთან მიაგლინა ამ
დავალებით და აგრეთვე ადრან-
ნასერთან, იბერიის კურო-
პალატთან³, ზოგიერთი სხვა

¹ აქ ხელნაწერებში ხარვეზია.

² «სწრაფი დრომოსის ქარტულარი» აღნიშნავს „სახელმწიფო-
ფოსტის მოხელეს“. სახელმწიფო ფოსტის უწყებას განაგებდა *λογοθέτης τοῦ*
ὀνόμου. ამ ფოსტის დანიშნულება იყო არა კერძო წერილების გადაზიდვა, არა-
მედ სახელმწიფო ფოსტის (ბრძანებულებათა, განკარგულებათა და სხვათა) მიწო-
დება ადგილებზე. ისევე როგორც მოხელეთა, ელჩთა, გადასახლებულთა და სხვათა
გადაზიდვა. ამ ლოგოთეტის თანამდებობა უდრიდა გზათა მიმოსვლის მინისტრი-
სას (იხ. Н. С ка ба л а в о в и ч, Византийское государство и церковь
в XI веке. СПб 1884, стр. 176). რამდენადაც ფოსტა და გზები დრომოსის
ლოგოთეტის ხელში იყო, ამდენად ის პირველი დებულობდა ახალ-ახალ ცნო-
ბებს მომხდარი, როგორც საშინაო ისე საგარეო, ამბების შესახებ. და ამიტომ
გასაგებია, რომ კეისარი, დილის ლოცვას რომ მოათავებდა და ოქროს სავარ-
ძელში ჩაჯდებოდა. დაიძახებდა — „ლოგოთეტს დამიძახეთ“. ლოგოთეტიც
მოსვლისთანავე მოახსენებდა კეისარს, თუ რამე საგულისხმო მოხდა სახელმწი-
ფოში. კეისარი ეთათბირებოდა ხოლმე ლოგოთეტს საშინაო და საგარეო საქ-
მეებზე (კონსტანტინე პორფიროგენეტი., *De caerimoniis II*, 15,
ბონის გამოც. გვ. 568—569; იხ. Д. Беляев, *Byzantina II*, 16—17).

³ «ადრანასერი, იბერიის კუროპალატი». აქ იგულის-
ხნება ქართველთა მეფე, ადარნასე II (I) კუროპალატი, რომელიც სუმბატის
„ქრონიკით“ გარდაიცვალა 923 წელს («გარდაიცვალა ადარნასე, ქართველთა
მეფე, ძე დავით მოკლულისა, ქორანიკონსა რმგ [143]». ე. თაყაიშვილის გამოც.
თბ. 1949 წ., გვ. 66, § 58). ე. თაყაიშვილის აზრით (დასახ. შრ. გვ. 83),
„ადარნასეთი თავდება ქართლის დიდ ერისთავთა პერიოდი, მეექვსე საუკუნის
ბოლოდან დაწყებული, და იწყება ახალი, ქართველთა მეფეების პერიოდი, ვინა-
იდან ის გახდა 599 წ. პირველ „ქართველთა მეფედ“ და შემდეგი მეფეები ყვე-
ლანი მისგან მომდინარეობენ“. პ. ინგოროყვამკი გამოარკვია, რომ „ქარ-
თველთა სამეფოს“ აღდგენა მოხდა არა IX საუკუნის მეორე ნახევარში, არამედ
IX საუკუნის დასაწყისში აშოტ I დიდის დროს, 809/13—826 წლებში (იხ. „მნა-
თობი“, 1950 წ. № 3, გვ. 145—146).

ტარონის მთავრის ისტორიასთან დაკავშირებით იბერიის მეფის, ადარნასე

λάριον τηνικαῦτα τοῦ ὀξείου δρό- დავალებითაც: ორივესთან შესა-
μου συγγάγοντα, πρὸς τε τὸν ფერისი საჩუქრები გაატანა.
ἄρχοντα τοῦ Ταρῶν τῆς τοιαύτης ἕνεκα ὑποθήσεως καὶ πρὸς τὸν
Ἀδριανασίηρ τὸν κουροπαλάτην Ἰβηρίας διὰ τινὰς ἐτέρας ὑποθήσεις,
δοὺς αὐτῷ καὶ πρὸς ἄμφοτέρους ξενάγια τὰ ἄριστά.

Διαβληθέντος δὲ τοῦ εἰρη- ზემოხსენებული სინუტე სომეხ-
μένου Σινούτου παρὰ Θεοδώρου თა თარჯიმანმა თეოდორემ მეფეს-
τοῦ τῶν Ἀρμενίων ἔριμνεუთს თან დააბეზლა; ამიტომ მის ნაც-
πρὸς τὸν εἰρημένον ἀοίδιμον βα- ვლად გაიგზავნა მეფის პროტო-
σιλέα, ἐξαπεστάλη βασιλικὸς ἀντ' სპათარი და სამსახურის დომეს-
αὐτοῦ ὁ πρωτοσπαθᾶριος Κων- ტიკი კონსტანტინე, ლიბის ძე,
σταντίνος καὶ ὁμοέστικος τῆς ამჟამად რომ ანთიპატოს-პატრი-
ὑπουργίας, ὁ τοῦ Διპῶς, ὁ νῦν კიოსია და დიდი ჰეტეროიარქი¹;

კუროპალატის, ხსენება კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ ბუნებრივია. რო- გორც ცნობილია, სომეხთა მეფეს სუმბატსა და ქართველთა მეფეს ადარნასეს მეგობრობა ჰქონდათ და, მაგალითად, როდესაც აფხაზთა მეფემ კონსტანტინემ ქართლი დაიპყრა, მის წინააღმდეგ გაერთიანებული ძალებით იბრძოდნენ სუმ- ბატი და ადარნასე. ხოლო როდესაც შემდეგ სუმბატი კონსტანტინეს დაჟმე- გობრდა, ადარნასე სუმბატის წინააღმდეგ საბრძოლველად შეუერთდა ვასპურა- კანის მთავარს გაგიკს და სუმბატის ძმისწულს აშოტს. ასე აგვიწერენ ამდროინ- დელ საქმეთა ვითარებას სომეხთა ისტორიკოსები იოანე კათალიკოსი და ასო- ლიკი (იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, თბ. 1948 წ., გვ. 100—101). კონსტანტინე პორფიროგენეტსაც აქ მოკავშირეებად ჰყავს მოხსე- ნებული «ვასპურაკანის მთავარი გაგიკი, იბერიის კუროპალატი ადრანასერი და ერისთავთ-ერისთავი აშოტი» (იხ. ქვემოთ, გვ. 243).

¹ *πατριάρχιος* — ეს იყო უმაღლესი პატივი ბიზანტიაში; შემოღებულ იქმნა კონსტანტინე I-ის მიერ და ზენონის მიერ (V საუკ. 474—491 წ.წ.) მიენიჭა იმ პირებს, რომლებიც კონსულებად და პრეფექტებად იყვნენ. იუსტინიანეს დროს ეს პატივი ღია იყო ყველა იმ პირისათვის, რომელიც ბრწყინვალე რანგისა (*illustris*) იყო, იმ დროს როდესაც IV—V საუკუნეთა კენსრები იშვიათად უბო- ძებდნენ ხოლმე ამ პატივს. წინააღმდეგ კონსულობისა, რომელიც მხოლოდ გან- საზღვრულ პერიოდში იყო ძალაში, პატრიკიოსობა სამუდამო იყო: თუ მას თან ახლავს აგრეთვე სხვა პატივი ან თანამდებობა, ის პირველ ადგილას იხსენიება, უშუალოდ პატივისმქონის სახელის შემდეგ. VII საუკუნეში პატრიკიოსები იყვნენ იერარქიის უმაღლესი საფეხურის პირები. VIII—IX ს.ს. ეს პატივი უფრო გან- შირდა. იყო ორი კატეგორია პატრიკიოსებისა: 2) ჩვეულებრივი პატრიკიოსები, *περιβλεπτοι* („წარჩინებულნი“) და 2) ისინი, რომელთაც პროკონსულის პატივიც ჰქონდათ მინიჭებული, *ἀντίσπατοι καὶ πατριάρχιοι* (Byzantium IV, 115—116).

„დიდი ჰეტეროიარქი“ უაღრესად მნიშვნელოვანი პირი იყო, მას ექვემდებარებოდნენ ჰეტერიები — უცხოელთაგან შემდგარი შენაერთები გვარ- დიისა. ეს პატივი პირველად კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს გვხვდება,

ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ μέγας
ἐταιρειάρχης, ἐνταλματικῶς ὀρι-
σθεῖς τοῦ ἀναλαβέσθαι τὰ πρὸς
τὸν ἄρχοντα τοῦ Ταρῶν τὸν Κρι-
κορίκιον ἀποσταλέντα ξενάλια,
καὶ αὐτὸς μὲν πρὸς τὸ Ταρῶν
εἰσελθεῖν, τὸν δὲ Σιγούτην προ-
τρέψασθαι πρὸς τὸν Ἀδρανᾶσῆρ
τὸν κουροπαλάτην Ἰβηρίας κατὰ

Καταλαβὼν δὲ τὸ Ταρῶν ὁ εἰρη-
μῆνος πρωτοσπαθᾶριος καὶ ἀπο-
δεδούς Κρικορίκιῳ τὰ πρὸς αὐ-
τὸν ἀποσταλέντα τοῦ βασιλέως
δῶρα καὶ γράμματα, ἀνελάβετο
τὸν νόθον τοῦ Ταρωνίτου υἱόν,
δὲ Ἀσώτιος ὠνομάζετο, καὶ εἰσ-
ήγαγεν αὐτὸν πρὸς τὴν βασι-
λεύουσάν· ὃν ὁ βασιλεὺς τῆ τοῦ
πρωτοσπαθᾶριου τιμήσας ἀξία
καὶ ἰκανῶς φιλοφρονησάμενος πρὸς τὸν ἕθειον πατέρα διὰ τοῦ
πρωτοσπαθᾶριου ἀπέστειλεν.

Ἀναλαβόμενος οὖν ὁ αὐτὸς
Κωνσταντίνος ἐκεῖνος Ἀπογάνεμ
τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κρικορίκιου τοῦ
ἄρχοντος τοῦ Ταρῶν εἰσήγαγε
πρὸς τὸν μακάριον βασιλέα μετὰ
καὶ τῶν δύο υἱῶν Ἀρχάικχ·
ὃν καὶ τῆ τοῦ πρωτοσπαθᾶριου
ἀξία τιμήσας ὁ βασιλεὺς καὶ
φιλοφρόνως πολλὰκις δεξιωσά-
μενος ἀπέστειλεν αὐμὺς διὰ

მასვე დაევალა წაეღო ტარო-
ნის ერისთავისათვის, კრიკორი-
კისთვის, გაგზავნილი საჩუქრები,
თვითონაც წასულიყო ტარონში;
სინუტეს კი უბრძანა იბერიის
კუროპალატ ადჰანასერ-
თან გამგზავრებულიყო, როგორც
ეს მას მიხედობილი ჰქონდა.
τὰ ἐνταλθέντα αὐτῷ ἀπελθεῖν.

ხსენებული პროტოსპათარი მი-
ვიდა ტარონში და გადასცა კრი-
კორიკის მეფის მიერ მისთვის გა-
გზავნილი საჩუქრები და წერილი,
ხოლო ტარონელის შვილობილი
აშოტი წამოიყვანა სამეფო ქალაქ-
ში; მან მას პროტოსპათარის პატი-
ვი უბოძა და საკმაოდ წყალობადე-
ბული გაისტუმრა მამა-მისთან იმა-
ვე პროტოსპათარის თანხლებით.

იმავე კონსტანტინემ წამოიყვანა
აპოგანემი¹, ტარონის ერისთავის
კრიკორიკის ძმა, და არკაიკასორი
ვაჟითურთ მოიყვანა ნეტარხსენე-
ბულ მეფესთან; ისიც მეფემ პრო-
ტოსპათარის პატივით დააჯილდო-
ვა, ბევრი წყალობაც უბოძა და
უკან გაისტუმრა იმავე კონსტანტი-
ნეს თანხლებით მის საკუთარ ქვე-
ყანაში და საკუთარ ძმასთან. ამის

„დიდი ჰეტეროარქი.“ სასახლეში გვარდიის მეთაური იყო. შემდეგ ხანებში ეს პატივი ენიჭებოდათ იმ მაღალი თანამდებობის პირებს, რომელთა მოვალეობა-საც შეადგენდა ელჩებისა და უცხოელი სტუმრების დახვედრა (იქვე, გვ. 91).

¹ აპოგანემი. — Ἀπογάνεμ. სომხური წყაროებით მას ჰქვია *Ապուղ-
ნაძ*; *Ապուղანძ*. იბ. ჰ. აჭარბანი, სომხური საკუთარი სახელების ლექსი-
კონი, ტ. I, გვ. 198. ერევანი, 1942. წ.

τοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν οἰκείαν χώραν καὶ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφόν. μετὰ δὲ ταῦτα ἐν Χαλδίᾳ ὁ εἰρημένος Κωνσταντίνος ἐπὶ χρόνον ἰκανὸν διατρίψας ἐπετρέπη διὰ κελύσεως εἰσελθεῖν ἐν τῷ Ταρῶν καὶ ἀναλαβέσθαι Κριχορίκιον τὸν ἄρχοντα οὐσαν εἰσελθεῖν· ὁ καὶ ἐπόησεν.

Εἰσελθόντος δὲ τοῦ αὐτοῦ Κριχορικίου ἐν τῇ θεοφυλάκτῳ πόλει, καὶ τῇ τοῦ μαγίστρου καὶ στρατηγοῦ Ταρῶν ἀξία τιμηθέντος, ἐδόθη αὐτῷ καὶ οἶκος εἰς κατοικίαν ὁ τοῦ βαρβάρου λεγόμενος, ὁ νῦν Βασιλείου τοῦ παραιοιμωμένου οἶκος. ἐτιμήθη δὲ καὶ ἐτησίῳ ρόγα, χρυσίου μὲν δέκα λίτρας καὶ μυριασίων ἑτέρας δέκα λίτρας, ὥστε εἶναι τὸ πᾶν λίτρας εἴκοσι. καὶ ἐπὶ χρόνον ἐν τῇ βασιλευσούσῃ διατρίψας καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ πρωτοσπαθάρου Κωνσταντίνου πάλιν πρὸς τὴν οἰκείαν διεσώθη χώραν.

Μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν εἰσηλθεὶν καὶ Ἀπογάνειμ πρὸς τὸν μακάριον βασιλέα, καὶ προεβιάσθη παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν πατρικίτητα, ἐπετρέπη δὲ καὶ εἰς γυναῖκα λαβεῖν τοῦ εἰρημένου Κωνσταντίνου θυγατέρα, καὶ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ προφάσει καὶ οἶκον ἐπεζήτησεν, καὶ ἔλαβε καὶ αὐτὸς τὸν τοῦ βαρβάρου οἶκον χρυσοβουλίου χάρις.

შემდეგ, ხსენებულმა კონსტანტინემ საკმაო ხანი რომ დაჰყო ქალღიაში, ბრძანება მიიღო ტარონში წასულიყო, წამოეყვანა ტარონის ერისთავი კრიკორიკი და სამეფო ქალაქში მოსულიყო; მან ეს ბრძანება შეასრულა.

თუ ტარῶν καὶ πρὸς τὴν βασιλεύ-

კრიკორიკი რომ ღვთივ-დაცულ ქალაქში მოვიდა, მას ებოძა მაგისტროსისა და ტარონის სტრატეგოსის პატივი და მიეცა საცხოვრებლად ეგრეთწოდებული «ბარბაროსის სახლი», რომელიც ამჟამად პარაკიმენოს ბასილის სახლია. მას ებოძა აგრეთვე ყოველწლიური სარგოსათი ლიტრა ოქრო და სხვა ათი ლიტრა მილიარისი¹, ისე რომ სულ ოც ლიტრას ღებულა. ერთი ხანი რომ დაჰყო სამეფო ქალაქში, იმავე პროტოსპათარ კონსტანტინეს თანხლებით უკან გაიგზავნა მის საკუთარ ქვეყანაში.

ამის შემდეგ აპოგანემიც კვლავ მოვიდა ნეტარხსენებულ მეფესთან, რომლის მიერაც აღზევებულ იქმნა პატრიკიოსად და ნება მიეცა შეერთო ცოლად ხსენებული კონსტანტინეს ქალი; ამ საბაბით ის სახლსაც ეძიებდა და კიდევაც მიიღო უქონიზობულოდ «ბარბაროსის სახლი». მეფის მიერ წყალობა დებულ იმ მაშინვე თავის

¹ „მილიარისი“ (μυριαρισιον) მონეტის სახელწოდებაა.

καὶ φιλοφρονηθεὶς παρὰ τοῦ βασι-
λέως τῷ τότε μὲν πρὸς τὴν
ἰδίαν χώραν ὑπέστρεψε πρὸς τὸ
πάλιν εἰσελθεῖν καὶ τὰ τοῦ γά-
μου ἀπαρτίσασθαι· ἅμα δὲ τῷ
εἰς τὴν οἰκείαν χώραν διασωθῆ-
ναι μετ' ὀλίγας ἡμέρας τέλει τοῦ
βίου ἐχρήσατο. ὁ δὲ τούτου ἀδελ-
φὸς Κριχορίκιος διὰ γραμμάτων
αὐτοῦ ἐξήτησατο εἰσερχεσθαι εἰς
τὴν βασιλεύουσαν καὶ παρὰ τῶν
χειρῶν τοῦ ἁγίου βασιλέως λαμ-
βάνειν τὴν διδομένην ρόγαν αὐτοῦ
καὶ ἐπὶ χρόνον τινὰ ἐν τῇ θεο-
φυλάκτῳ διατρίβειν πόλει, καὶ
ἐπὶ τούτῳ τὸν τῷ οἰκείῳ ἀδελφῷ
προχωρισθέντα οἶκον εἰς κατοί-
κησιν λαβεῖν ἡξίου, ὃν καὶ ἐπιδὲ-
ῶκεν αὐτῷ ὁ μακάριος βασιλεὺς
διὰ τε τὸ νεωστὶ ὑποταγῆναι καὶ
διὰ τὸ καὶ ἄλλους ἄρχοντας τῆς
ἀνατολῆς πρὸς τὸν ὅμοιον ζῆλον
τῆς πρὸς Ῥωμαίους ὑποταγῆς ἐκκαλέσασθαι· ἔγγραφον δὲ χρυσοβαύλ-
λιον δωρεάν τοῦ τοιούτου οἴκου πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐποίησεν.

Μετὰ δὲ χρόνους ἰκανούς, Ῥω-
μανοῦ τοῦ μακαρίου βασιλέως τῶν
σκήπτρων τῆς βασιλείας Ῥωμαίων
ἐπειλημμένου, ἀνήγαγεν ὁ αὐτὸς
Κριχορίκιος μὴ ἰσχύειν κρατεῖν τὸν
τοῦ βαρβάρου οἶκον, ἀλλ' ἡξίου
λαβεῖν ἀντ' αὐτοῦ προάστειον ἐν
Κελτζηνῇ, εἴτε τοῦ Πατζάτου εἴτε
ἄλλον οἶον κελεύοι ὁ βασιλεὺς,
ἵνα ὅτε ἐπιδρομῇ τῶν Ἀγαρηῶν
κατὰ τῆς χώρας αὐτοῦ γένηται,

სამშობლოში გაბრუნდა იმ განზ-
რახვით, რომ კვლავ დაბრუნდე-
ბოდა და ჯვარს დაიწერდა. სამ-
შობლოში რომ დაბრუნდა, არ
გასულა რამდენიმე დღე და გარ-
დაიცვალა. მისმა ძმამ კრიკორი-
კიმ წერილი გაუგზავნა მეფეს:
მას უნდოდა სამეფო ქალაქში ჩა-
სულიყო, უწმინდესი მეფის ხელით
მიეღო დაპირებული სარგო და
ერთი ხანი დაეყო ღვთივ-დაცულ
ქალაქში. გარდა ამისა ითხოვდა
საცხოვრებლად მისი ძმისათვის
მიკუთვნებულ სახლს. ნეტარხენე-
ბულმა მეფემ მისცა ეს სახლი,
რადგან კრიკორიკი ახლახან დაე-
მორჩილა მას: ამით მას უნდოდა
აღმოსავლეთის სხვა მთავრებიც
წაექეზებინა რომაელებს დამორ-
ჩილებოდნენ; მაგრამ ნაჩუქრობის
ოქრობეჭდული სიგელთა ამ სახლზე
მან არ მისცა.

რამდენიმე წლის შემდეგ, რო-
დესაც რომაელთა სამეფოს საჭე
ეპყრა ნეტარხენებულ მეფეს რომ-
მანოზს¹, კრიკორიკიმ განაცხადა,
რომ მას არ შეუძლია «ბარბარო-
სის სახლში» იცხოვროს, და მის
ნაცვლად მოითხოვდა სანახებს
კელძენეში, ან პაძატში, ან სხვაგან
სადმე, სადაც მეფე ბრძანებდა,
რათა მას საშუალება ჰქონოდა
იქ გაეხიზნა თავისი ოჯახი

¹ რომანოზ I ლეკაპენი, კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიმამრი; თანაკვეთის რაოდ. იყო 919—944 წლებში.

ἀποστέλλειν ἐκεῖσε ἕχρη τὴν οἰ-
 κείαν συγγένειαν καὶ ὑπόστασιν.
 ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν ἀκριβῆ γυν-
 σιν τῶν πραγμάτων μὴ κεκτη-
 μένος, ἐλπίζων δὲ ἀπὸ βασιλικῶς
 χρυσοβουλίου τοῦ μακαρίου
 Λέοντος ἔχειν τὸν Ταρωνίτην
 τὸν τοῦ βαρβάρου οἶκον, δέδω-
 κεν αὐτῷ τὸ προάστειον τοῦ
 Γρηγορᾶ ἐν Κελτζηνῆ, καὶ τὸν
 οἶκον ὀψόμενος ἀντέλαβε, χρυσο-
 βούλιον δὲ οὐδὲ αὐτὸς πρὸς αὐ-
 τὸν ἐπὶ τῷ προαστείῳ ἐποίησά το.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἔγραψε πρὸς τὸν
 αὐτὸν βασιλέα ὁ Τορνίκης ὁ τοῦ
 Ταρωνίτου ἀνεψιός, ὁ τοῦ Ἀπο-
 γάνεμ ἐκείνου υἱός, ὅτι τὸν οἶ-
 κον τοῦ βαρβάρου ὁ μακαριώ-
 τατος βασιλεὺς Λέων τῷ ἐμῷ
 πατρὶ δέδωρήσατο· μετὰ δὲ τὸν
 τοῦ πατρὸς μου θάνατον, διὰ τὸ
 ἔτι ἀνήλικον καὶ ὀρφανὸν τυγχά-
 νειν ἐμέ, κατ' ἐξουσίαν θεῶς μου
 τὸν τοιοῦτον οἶκον ἀτεκνράτη-
 σεν, αἰεὶ καμψοπισχνούμενός μοι,
 ὅταν εἰς τὸν τέλειον τῆς ἡλικίας
 ἔλθω χρόνον, ἀπολαβῆναι τὸν οἶ-
 κον τὸν πατρικόν· καὶ νῦν, ὡς
 ἔμαθον, δέδωκε τὸν τοιοῦτον οἶ-
 κον ὁ ἐμὸς θεῶς τῆ βασιλείᾳ
 σου, καὶ ἔλαβεν εἰς ἀντισηκασιν
 ἐν Κελτζηνῆ.

და ქონება იმ შემთხვევაში, თუ
 მის ქვეყანას თავს დაესხმოდნენ
 აგარიანნი. მეფემ ზედმიწევნით არ
 იცოდა საქმის ვითარება და ეგო-
 ნა, რომ ტარონელი ფლობდა
 «ბარბაროსის სახლს» ნეტარსენ-
 ნებული ლეონის სამეფო სიგელის
 ძალით; ამიტომ მან მისცა მას
 გრიგორასის სანახები კელძენეში,
 მის ნაცვლად, რასაკვირველია, ჩა-
 მოართვა სახლი, მაგრამ არავითარ
 სიგელი არ მიუცია სანახების
 ფლობაზე.

ამის შემდეგ თორნიკემ, ტარო-
 ნელის ძმისწულმა, იმ აპოგანემის
 შვილმა¹, მისწერა მეფეს: „უნეტა-
 რესმა ლეონ მეფემ მამა-ჩემს
 «ბარბაროსის სახლი» აჩუქა, ხო-
 ლო მამა-ჩემის სიკვდილის შემდეგ;
 რადგან მე მცირეწლოვანი და
 ობოლი ვიყავი, ბიძა-ჩემმა ჩაიგდო
 ხელში ის სახლი და მუდამ მპირ-
 დებოდა, რომ როგორც კი სრულ-
 წლოვანი შევიქნებოდი, მამა-ჩემის
 სახლს უკან მივიღებდი; ახლა კი,
 როგორც შევიტყე, ბიძა-ჩემს ის
 სახლი შენი მეუფებისთვის მიუ-
 ცია, იმის სანაცვლოდ კი გრი-
 გორასის სანახები მიუღია კელ-
 ძენეში“.

აუთონ თბ პროასტეიონ თონ Ἰρηγοრა

¹ სომხური წყაროების მიხედვით ტარონის მთავრის კრიკორიკის ძმის, აბულანემის, შვილები იყვნენ: თორნიკი, ვაჰანი და სუმბატი. იხ. ჰ. აჭარიანი, სომხური საკუთარი სახელების ლექსიკონი, გვ. 198. ცნობები სომხური წყაროების შესახებ შეგვიძინა პროფ. ილ. აბულაძემ, რომელსაც გულითად მადლობას მოვახსენებთ.

Ἐκ τῶν τοιούτων βασιλικῶν φιλοτιμιῶν τῶν πρὸς τὸν ἄρχοντα τοῦ Ἰσχυροῦ φθόνος ὑπεφύη καὶ ἐβλάστησε πρὸς αὐτὸν παρὰ τοῦ Κακικίου τοῦ ἄρχοντος Βασ- παρακανᾶ καὶ Ἀδριανασήρου τοῦ κουροπαλάτου Ἰβηρίας καὶ Ἀσσηνίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἄρχόντων, οἵτινες ἔγραψαν πρὸς τὸν βασιλέα διαγογγύζοντες δι' ἣν αἰτίαν ὁ Ἰσχυρὸς μόνος ῥόγας ἀπολαύει βασιλικῆς, αὐ- τῶν ἁπάντων λαμβανόντων οὐδέν. „τίνα γὰρ“ ἔλεγον „περισσοτέραν δουλείαν ἡμῶν ποιεῖται, ἢ τί πλέον ἡμῶν τοὺς Ῥωμαίους ἐπαφειεῖ; ὅθεν χρῆ ἢ καὶ ἡμᾶς ὡς ἐκεί- νον ῥογεύεσθαι, ἢ μηδ' ἐκείνον ἐντὸς τῆς τοιαύτης τυγχάνειν ὁμοῦ.“

Ὁ δὲ μακάριος Ῥωμανὸς ἀντέ- γραψε πρὸς αὐτοὺς μὴ παρ' αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τῷ Ἰσχυρῷ γενέσθαι ῥόγαν, „ἵν' ἐπ' αὐτῷ κείται καὶ ἡ ταύτης νῦν ἐκκοπή, ἀλλὰ παρὰ τοῦ μακαρίου βασι- λέως· καὶ μὴ δίκαιον εἶναι τὰ τῶν προβεβασιλευκότων παρὰ τῶν ὑστερον ἀνατρέψεσθαι. ἔγραψε δ' ὁμοίως πρὸς τὸν αὐτὸν Ἰσχυρὸν, δηλοποιῶν αὐτῷ τὴν τῶν εἰρημέ- νων ἀνδρῶν λῦπην καὶ σκάνδα- λον. ὁ δὲ ἀνήγαγε μῆτε χρυσὸν μῆτε ἄργυρον παρέχειν δύνασ- θαι, ὑπισχνεῖτο δὲ ἔξωθεν τῶν κατὰ τύπον ἀποστελλομένων ξε- νίων διδόναι ἱμάτια καὶ χλαῖνας μέχρι τῶν δέκα λιτρῶν

რადგან ტარონის მთავარი მე- ფეს ასეთ წყალობაში ჰყავდა, შე- რით აღივსნენ მისდამი ვასპურაკა- ნის მთავარი გაგიკი, იბერიის კუროპალატი ადრიანასერი და ერისთავთ-ერისთავი ასოტი, რომლებმაც დიდი უკმაყოფილე- ბით მისწერეს მეფეს: რით აიხს- ნება, რომ მხოლოდ ტარონელი ლებულობს სამეფო სარგოს, ჩვენ კი არც ერთი არაფერს ვღებუ- ლობთო. „რა ასეთს ჩვენზე უფრო მეტ სამსახურს გიწვეს,—სწერდ- ნენ ისინი—ან რით არის ის ჩვენ- ზე უფრო მეტად სასარგებლო რომელებსათვის? ამიტომ ან ჩვენც იგივე სარგო უნდა გავგიჩინო, ან-და არც ის უნდა ლებულობდეს ამ წყალობასო“.

ნეტარხსენებულმა რომანოზმა უპასუხა მათ: ტარონელისათვის მე კი არ დამინიშნავს სარგო, რომ ჩემზე იყოს დამოკიდებული ახლა მისი გაუქმება, არამედ ნე- ტარხსენებული მეფისაგანაა ის დადებული; არ არის მართებული წინამორბედი მეფეების მიერ და- წესებული მომდევნო მეფეებმა ცვალობო. ასევე მისწერა მან ტა- რონელს და აცნობა მას ზემოხსე- ნებულ პირთა მიერ გამოთქმული მწუხარება და წყენა. იმან კი (ე. ი. ტარონელმა) მოახსენა, რომ არ შე- უძლია აძლიოს არც ოქრო და არც ვერცხლი, მაგრამ პირიღებოდა, რომ გარდა პირობით გათვალის- წინებული საჩუქრებისა მისცემდა ხოლმე ტანსაცმელსა და სპილენ-

συντιμώμενα· ἃ καὶ δέδωκε μέ-
 χρι τριῶν ἢ τεσσάρων ἐνιαυτῶν.
 μετὰ δὲ ταῦτα ἀνήγαγε μὴ δύνασ-
 θαι παρέχειν τὸ τοιοῦτον πάκτον·
 τὴν δὲ ρόγαν ἢ προΐκα λαμβάνειν
 ἡξίου καθὼς ἐπὶ τοῦ μακαριω-
 τάτου βασιλέως Λέοντος, ἢ ἐκ-
 κοπήναι αὐτήν. ἦθεν διὰ τὸ μὴ
 εἰς σκάνδαλον εἶναι τοῦ Κακι-
 κίου καὶ τοῦ κουροπαλάτου καὶ
 τῶν λοιπῶν ἐξέκοψε αὐτήν ὁ
 εἰρημένος μακαριώτατος βασιλεὺς
 Ῥωμανός. παραμυθούμενος δὲ
 ὡσπερ αὐτόν, μετὰ ταῦτα τὸν
 τούτου υἱὸν Ἀσώτιον ἐν τῇ πόλει
 παραγεγονότα εἰς πατρικίους ἐτί-
 μησε καὶ φιλοφρονησάμενος αὐ-
 ταρχῶς πρὸς τὰ ἴδια ἐξάπέστειλε.
 ქალაქში იყო, საკმარისად პატივი სცა და შინ გაისტუმრა.

Τοῦ δὲ μαγίστρου τοῦ Κρι-
 κορικίου τὸν βίον ἀπολιπόν-
 τος, ἀνήγαγε Τορνίκιος ὁ τοῦ
 Ἀπογάνεμ υἱὸς ἔρωτα ἔχειν ἐγ-
 κάρδιον εἰσελθεῖν καὶ τὸν βασι-
 λέα θεάσασθαι· ἐφ' ᾧ τὸν πρω-
 τοπαθιάριον Κρινίτην καὶ ἐρ-
 μηνεῦτην ὁ βασιλεὺς ἐξάπέστει-
 λεν, ὅς καὶ εἰσήγαγεν ἐν τῇ πό-
 λει τὸν εἰρημένον Τορνίκιον, καὶ
 προήγαγε τὸν αὐτὸν Τορνίκιον ὁ
 βασιλεὺς εἰς τὴν τῶν πατρικίων
 τιμὴν. προετίθειτο δὲ δικαιολο-
 γίας ἐπὶ τῷ τοῦ βαρβάρου οἴκῳ.
 καὶ ἀκούσας ὅτι προάστειον λαβῶν
 ὁ Φεῖος αὐτοῦ ἐν τῇ Κελτζηγῇ
 τὴν τούτου παρεχώρησεν ἐξου-
 σίαν, ἔλεγε μὴ δύνασθαι τὸν

ძეულობას, დაახლოვებით ათე-
 ლიტრის ღირებულს; და სამი თუ-
 ოთხი წლის განმავლობაში მარ-
 თლაც აძლია. შემდეგ კი გამოუც-
 ხადა, აღარ შემიძლია ეს ხარკი ვი-
 ხადოო, და სთხოვდა მეფეს სარ-
 გო ან უქრთამოდ მეძლეოდეს,
 როგორც ეს ნეტარხსენებულ-
 ლეონ მეფის დროს იყო, ან მო-
 მესპოს იგიო. ამიტომ, რათა სა-
 წყენი არ ყოფილიყო გაგიკისთვის,
 კუროპალატისთვის და დანარჩენე-
 ბისთვისაც, ზემოხსენებულმა უნე-
 ტარესმა მეფემ რომანოზმა მოუხ-
 პო ტარონედს სარგო; ხოლო მის
 სანუგეშებლად შემდეგ პატრიკი-
 ოსობა უბოძა მის შვილს აშოტს,
 როდესაც უკანასკნელი სამეფო

როდესაც კრიკორიკი მაგისტ-
 როსი გარდაიცვალა, თორნიკემ,
 აპოგანემის ძემ, განაცხადა, გული-
 თადი სურვილი მაქვს ჩავიდე სა-
 მეფო ქალაქში და მეფე ვინახუ-
 ლოო. ამიტომ მეფემ მიავლინა
 პროტოსპათარი და თარჯიმანი
 კრინიტე, რომელმაც სამეფო
 ქალაქში ჩამოიყვანა ხსენებული
 თორნიკე. მეფემ თორნიკე პატ-
 რიკიოსად აღაზევა. თორნიკემ
 გამოაცხადა თავისი უფლებები
 «ბარბაროსის სახლზე». და რო-
 დესაც შეიტყო, რომ მის ბიძას
 კელძენეში მიუღია სანახები და
 ამ სახლის ფლობაზე ხელე აუ-
 ღია, თქვა, ჩემს ბიძას არ ჰქონდა
 უფლება მამა-ჩემის მიერ დატო-

φειτον αὐτοῦ ἐπὶ τῇ πατρικῇ κληρονομίᾳ αὐτοῦ ποιεῖσθαι ἀνταλλαγήν, καὶ ἡξίου ἢ τὸν οἶκον λαβεῖν ἢ τὸ προάστειον. εἰ δὲ μὴ, καὶ ἀμφοτέρω προσηχῶρει τῷ βασιλεῖ πρὸς τὸ μὴ ἔχειν αὐτὰ τοὺς ἐξαδελφούς αὐτοῦ. τούτου ἕνεκεν ὁ βασιλεὺς, ἐπεὶ καὶ ὁ γέρον ὁ Ταρωνίτης ἐτύγχανεν ἀποθανῶν, ἀνελάβετο τὸ προάστειον καὶ οὐδὲ τὸν οἶκον ἀντέδωκεν, ἐπεὶ μηδὲ χρυσοβούβλιον, καθὼς ἀνωτέρω προείρηται, ἐπὶ

ვებული სამკვიდრო გაეცვალაო, და მოითხოვდა: ან სახლი მომეცით, ან სანახებიო; თუ არა-და მეფისთვის დამითმია ორივე, ოღონდ ისინი ჩემს ბიძაშვილებს არ ჰქონდეთო. ამის გამო მეფემ, ვინაიდან მოხუცი ტარონელიც გარდაცვლილყო, სანახებიც უკან წაიღო და არც სახლი მისცა მის ნაცვლად, რადგან, როგორც ზემოთ ითქვა, არც ერთ მათგანზე არ ყოფილა გაცემული ოქროს სიგელი.

ვინი თუტან ზეჯეტმეჲ.

Μετὰ δὲ ταῦτα εἰσηλθε πρὸς τὴν βασιλεύουσαν Παγκράτειος ἑκαίνος ὁ πρῶτος υἱὸς τοῦ μεγίστου ἑκαίνου Κριχορικίου τοῦ Ταρωνίτου, καὶ προεβιβάσθη παρὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὸ τῶν πατρικίων ἀξίωμα, καὶ γέγονε καὶ στρατηγὸς τοῦ Ταρών. ἡτήσατο δὲ γυναῖκα λαβεῖν ἀπὸ τῶν βασιλικῶν συγγενίδων, καὶ δέδωκεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς τὴν τοῦ μεγίστου Θεοφυλάκτου ἀδελφήν εἰς γυναῖκα. καὶ μετὰ τὸν γάμον διαθήκας ἐξέθηκετο, ἐν αἷς ἐδήλου ὅτι ἐάν μοι γένωνται παῖδες ἀπὸ τῆς τοιαύτης γυναικός, ἵνα ἔχωσι τὴν ἀπασάν μου χώραν εἰς κληρὸν προγονικόν. καὶ ἐπὶ τούτῳ ἡτήσατο βασιλέα δοθῆναι αὐτῷ τὸ προάστειον τοῦ Ἰρηγοῦ πρὸς τὸ ἐν αὐτῷ τὴν πατρικίαν τὴν τούτου γυναῖκα καθ' ἑξῆσθαι· μετὰ δὲ τὴν τοιαύτης ἀποβίωσιν εἶναι πάλιν τὸ

ამის შემდეგ სამეფო ქალაქში ჩამოვიდა ბაგრატი, იმ კრიკორიკი ტარონელის, მაგისტროსის, უფროსი ვაჟი, და მეფის მიერ აღზევებულ იქმნა პატრიკიოსთა პატივში და დანიშნულ იქმნა ტარონის სტრატეგოსად. მან ითხოვა, სამეფო გვარეულობის ქალი შემოეთეთ ცოლადო, და მეფემ შერთო მას თეოფილაქტე მაგისტროსის და. ქორწილის შემდეგ ანდერძი დასწერა, რომელშიც განაცხადა: „თუ ამ ცოლისაგან შვილები შემეძინოს, მათ ჰქონდეთ სამკვიდრო მფლობელობაში მთელი ჩემი ქვეყანაო“. სამაგიეროდ მან მოითხოვა მეფისაგან მიეცა მისთვის გრიგორასის სანახები, რათა იქ დაბინავებულიყო მისი პატრიკიოსი-ცოლი, რომლის გარდაცვალების შემდეგ ეს სანახები ისევ მეფის განკარგულებაში გადავიდოდა. მეფე ამაზედაც დათანხმდა, ბევრი პატივიც სცა და

τοιούτων προάστειον τῆς βασιλείας αὐτοῦ. καὶ ἐπένευσε καὶ πρὸς τοῦτο ὁ βασιλεὺς, καὶ πολλαῖς φιλοτιμίαις αὐτὸν δεξιωσάμενος μετὰ τῆς ἰδίας γυναικὸς ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ.

Οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ μαγίστρου Κρικοριχίου, ὃ τε αὐτὸς Παγκράτειος ὁ πατρίκιος καὶ Ἄσώτιος ὁ πατρίκιος, μεγάλως παρελύπουν καὶ ἐβιάζοντο τὸν οἰκεῖον αὐτῶν ἐξάδελφον Ἰορνίκιον τὸν πατρίκιον ὃς μὴ ὑποφέρων τὴν ἀπὸ τούτων ἐπίθεσιν ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα ἀποστειλαί πιστὸν ἄνθρωπον καὶ παραλαβεῖν τὴν χώραν αὐτοῦ, αὐτὸν δὲ καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὸ παιδίον αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα εἰσαγαγεῖν. ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπέστειλε τὸ πρωτοσπαθᾶριον Κρινίτην καὶ ἐρμηγέα πρὸς τὸ κατὰ τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ ἀναλαβέσθαι καὶ εἰσαγαγεῖν αὐτὸν ἐν τῇ θεοφυλάκτῃ πόλει. ὅτε δὲ τὴν τοιαύτην χώραν ὁ Κρινίτης κατέλαβεν, εὗρεν αὐτὸν ἤδη τὸν βίον ἀπολιπόντα, διαταζόμενον πρὸ τῆς τελευτῆς εἶναι πᾶσαν τὴν χώραν αὐτοῦ ὑποκειμένην τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, τὴν δὲ γυναῖκα καὶ τὸ παιδίον αὐτοῦ εἰσελθεῖν πρὸς τὸν βασιλέα. ἢ καὶ δέδωκέν ὁ βασιλεὺς εἰς κατοίκησιν εἰσελθούσης τοῦ πρωτοσπαθαρίου Μιχαῆλ τοῦ ποτὲ γεγονότος κομμερκιαρίου Χαλδίας καὶ Ψωμαθῆως τὴν μονήν.

Καὶ πάλιν ἀπεστάλη ὁ εἰρημένος Κρινίτης παρὰ τοῦ βασιλέως πρὸς τὸ παραλαβεῖν τὴν χώραν τοῦ Ἀπογάνεμ ἤτοι τὸ μέρος τοῦ πατρίκιου Ἰορνίκιου.

Κრიკοριკი მაგისტროსის შვილები, ბაგრატ პატრიკიოსი და აშოტ პატრიკიოსი, დიდ მწუხარებას აყენებდნენ და მძლავრობდნენ თავიანთ ბიძაშვილს თორნიკე პატრიკიოსს. მან ვერ აიტანა ამათი იერიში და მისწერა მეფეს: გამოგზავნე სანდო კაცი, რომ ჩიბბაროს ჩემი ქვეყანა, მეკი ჩემი ცოლ-შვილით შენთან ჩამომიყვანოს. მეფემაც მიავლინა პროტოსპათარი და თარჯიმანი კრინიტე, რათა მას ჩამოეყვანა თორნიკე ღვთივდაცულ ქალაქში. როდესაც კრინიტე ამ (ე. ი. თორნიკეს) ქვეყანაში ჩავიდა, თორნიკე მას უკვგარდაცვლილი დახვდა; სიკვდილის წინ ანდერძად დაუტოვებია მისი ქვეყანა რომაელთა მეფეს დამორჩილებოდა, ხოლო მისი ცოლი და შვილი მეფესთან ჩასულიყვნენ. მეფემ მისცა მას საცხოვრებლად, როდესაც ის ჩავიდა, მიქაელ პროტოსპათარის, მაშინ ქალდიისა და ფსომათის კომერკიარად მყოფის, მონასტერი.

ზემოხსენებული კრინიტე კვლავ გაგზავნა მეფემ დავალებით ჩიბბარებშია აპოგანემის სამფლობელო, ესე იგი თორნიკე პატრიკიოსის ქვეყნის ნაწილი. თავის

ἀνταπέστειλαν δὲ ἐκαθεμὲν τοῦ
Γαρωνίου υἱοὶ οἱ τοῦ ἀποθα-
νόντος ἐξ ἀδελφοί, ἀξιοῦντες δοῦ-
ναι τὸ Οὐλγούτην καὶ ἔχειν τὴν
χώραν τοῦ ἐξ ἀδελφου αὐτῶν·
μὴ γὰρ δύνασθαι ἕλως αὐτοὺς
ῥῆν, εἰ τὴν τοῦ ἐξ ἀδελφου αὐτῶν
χώραν ἄς οἰκείαν κατὰ σῆχ ὁ
βασιλεὺς. οἰκεία δὲ ἀγαθήτητι
ἠπείξας ὁ βασιλεὺς. τὴν αἵτησιν
αὐτῶν ἐξεπλήρωσε καὶ δέδωκεν
αὐτοῖς μὲν τὴν χώραν τοῦ Ἀπογά-
νεμ τοῦ ἐξ ἀδελφου αὐτῶν, αὐτὸς
δὲ ἀνελάβετο τὸ Οὐλγούτην μετὰ
πάσης τῆς περιχώρου αὐτοῦ.

‘H δὲ ἄλλη τοῦ Γαρωνῶν χώρα εἰς
δύο διανεμηθεῖσα ἐτύχχανεν· καὶ
τὸ μὲν ἦμισυ οἱ τοῦ μαγίστρου

მზრით ტარონელის ვაჟებმა, გარ-
დაცვალებულის ბიძაშვილებმა,
შემოუთვალეს მეფეს: ულნუტს¹
მოგცემთ და ჩვენი ბიძაშვილის
ქვეყანა კი ჩვენ გვექონდესო: ყოვ-
ლად შეუძლებელია ჩვენი არსე-
ბობა, თუ ჩვენი ბიძაშვილის ქვე-
ყანა მეფის მფლობელობაში დარ-
ჩებაო. მეფემ თავისი გულკეთი-
ლობით დაუთმო მათ, თხოვნა
აუსრულა და მისცა მათ. მათი
ბიძაშვილის აპოგანემის ქვეყანა,
თვითონ კი ჩაიბარა ულნუტი
მთელი მისი სანახებით.

მთელი ტარონის ქვეყანა, მაშა-
საღამე, ორ ნაწილად გაიყო:
ერთი ნახევარი ეპყრათ კრიკორი-

¹ ვ. ლა ტ ი შ ე ვ ი ს ოუსული თარგმანის კომენტარებში სწერია: «Улнур в Лазике» (გვ. 66, შენიშვნა 87) და მითითებულია ბროსეს Collection d'histoire arm. I, 615. ბროსეს, მართლაც, აღნიშნულ გვერდზე შენიშვნაში უწერია: «Ulnut — lieu dans la Lazique, près de Camakh; v. Codin». ა. გრენიც, აღმათ, ბროსეს ემყარება, როდესაც წერს: «... уступил императору место в Лазике, Улнур» (А. Грени: ЖМНП 1893, ноябрь, стр. 99). მაშასადამე, ბროსეს აზრით „ულნუტი“ კამახის მახლობლად მდებარეობდა.

დაკავშირებით ამ ადგილთან (ტო ოულგოუტი) უნდა გავიხსენოთ ეკთესი-
სებში მოხსენებული ტო ოლგოუტი: სახელდობრ, X საუკუნის დასაწყისში შექმნილ
ტრაპეზუნტ-ლაზიკის ეპარქიაში შედის: ოლნუტის ეპისკოპოსი: ὁ τοῦ Ὀλγούτιν
(ნოტიცია X, იხ. ზემოთ გვ. 165), ὁ τοῦ Συλγούτιν (ὁ Τοουλγούτου, ὁ Τουλγού-
თοῦ — ნოტიცია III, იხ. ზემოთ გვ. 133). ზედმიწევნითი იგივეობა საშუალო
სქესის ფორმებისა ტო ოულგოუტი და ტო Ὀლგოუტი გვაფიქრებინებს თვით ადგი-
ლების იგივეობაზე. ჰ. გელცეოი (Ungedruckte u. unveröff. Texte:.. გვ. 578)
ფიქრობს, შეიძლება ეს „ოლთისი“ იყოსო. მაგრამ, რამდენადაც ოლთისი იპავე
სექტორში მდებარეობს, სადაც არის ოშქი, ხახული და ბანა და არც ერთი
ამათგანის კათედრა ტრაპეზუნტ-ლაზიკის ეპარქიაში არ შედიოდა, ძნელი საფიქ-
რებელია, რომ Ὀლგოუტი ოლთისი იყოს, იმაზე რომ აღარ ვილაპარაკოთ, რომ
ენობრივად Ὀლგოუტი-სა და ოლთისის მანც და მანც ახლო ნათესაობა არ უჩანს.
უფრო საფიქრებელია, რომ ეს უდრიდეს რომაულ არმენიაში ისტორიკოსთა და
გეოგრაფოსთა მიერ აღნიშნულ Πηῆου „ოლნუტ“-ს (შეად. Н. Адонц, Ар-
мения в эпоху Юстиниана, გვ. 16—19).

Κρικορικίου εἶχον υἱοί, τὸ δὲ ἤμισυ οἱ τοῦ Ἀπογάνεμ τοῦ πατρικίου, οἱ τούτων ἐξάδελφοι (CB, III 182—191).

კი მაგისტროსის შვილებს, ხოლო მათ ბიძაშვილებს, პატრიკიოს აპოგანემის შვილებს, მეორე ნახევარი ეპყრათ¹.

სამთავროები ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე

Κεφάλαιον μδ'

თავი 44

Περὶ τῆς χώρας τῆς Ἀπαζουστῆς καὶ τοῦ κάστρου τοῦ Μαντζικιέρτ καὶ τοῦ Περκρὶ καὶ τοῦ Χλιατ καὶ τοῦ Χαλιατ καὶ τοῦ Ἄρτζες καὶ τοῦ Τιβῆ² καὶ τοῦ Χέρτ καὶ τοῦ Σαλαμᾶς καὶ τοῦ Ἰζεσματζοῦ

აპახუნის ქვეყანაზე, მანძიკიერტის ციხეზე, პერკრიზე, ხლიატზე, ხალიატზე, არჯესა და ტიბეზე², ხერტზე, სალამასა და ძერმაძეზე

Ἰστέον ὅτι πρὸ τοῦ Ἀσωτίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, τὸν πατὴρ τοῦ Συμβατίου τὸν ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, ὃν ἀπεκεφάλισεν ὁ ἀμνηρᾶς Περσίδος ὁ Ἀποσάτας, ὃς καὶ ἐποίησε ὄνομα υἱοῦς, τὸν τε Ἀσώτιον τὸν μετ' αὐτὸν γενόμενον ἄρχοντα τῶν ἀρχόντων καὶ Ἀπασάκιον τὸν μετὰ ταῦτα μάλισταρον τιμηθέντα, τὰ τρία ταῦτα κάστρα, τὸ τε Περκρὶ καὶ τὸ Χალიატ καὶ τὸ Ἄρτζες, ὑπὸ τὴν τῆς Περσίδος

საცოდნელია, რომ უწინარეს აშოტ ერისთავთ-ერისთავისა, სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის მამისა, რომელსაც სპარსეთის ამირამ აპოსატამ თავი მოჰკვეთა და რომელმაც ორი ძე შვა: აშოტი, რომელიც მის შემდეგ ერისთავთ-ერისთავად იყო, და აპასაკი, რომელსაც შემდეგ მაგისტროსობა ებოძა, — სპარსეთის მფლობელობაში იყო სამი შემდეგი ციხე: პერკრი, ხალიატი და არზე. *ἐπικρατεῖαν/ ἐτύχχανον.*

Ὅτι ὁ ἄρχων ἐκαθίζετο τῶν ἀρχόντων εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμε-

ერისთავთ-ერისთავი იჯდა დიდს არმენიაში, ყარსის ციხეში, და

¹ ამ 43. თავში კონსტანტინე პორფიროგენეტი მოგვითხრობს სომხეთის ერთ-ერთი კუთხის, ტარონის, შესახებ. ტ ა რ ო ნ ი დიდი არმენიის ერთი 16 კანტონთაგანი იყო და მას ვანის ტბის მთელი დასავლეთი სანაპირო ეკავა, ისევე, როგორც ვასპურაკანს ეკავა მისი აღმოსავლეთი მხარე. ტარონის მთავართა სია და მათი გენეალოგია იხ. Brosset, Collection d'historiens arméniens, ტ. I, გვ. 615—617. ტარონის როლი იმდროინდელ სომხეთის ისტორიაში და საერთაშორისო ურთიერთობაში დახასიათებულია ბ რ ო ს ე ს. მიერ ზემოთ დასახელებული წიგნის სპეციალურ თავში: Sur le Taron et les Taronites (გვ. 613—618); ვრცელი გამოკვლევა უძღვნა ამ საკითხს ნ. ა დ ო ნ ც მ ა — Les Taronites en Arménie et à Byzance: Byzantion IX (1934), 715—738; X (1935), 531—551.

² იხ. ქვემოთ გვ. 263, შენიშვნა.

νίαν, εἰς τὸ κάστρον τὸ Κάρς, καὶ ἐπέιχε καὶ τὰ τρία τὰ προγεγραμμένα κάστρα, τὸ τε Περκρί, τὸ Χαλιάτ καὶ τὸ Ἄρζες, καὶ τὸ

Ὅτι Ἀπελκάρτ ἐκράτει τὸ Μαντζικιερτ, καὶ ἦν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, τοῦ πατρὸς τοῦ Συμβατίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων. ὁ δὲ ὤκωκε δὲ αὐτῷ Ἀπελκάρτ ὁ αὐτὸς Ἀσώτιος ὁ ἄρχων τῶν ἀρχόντων καὶ τὸ κάστρον τὸ Χλιάτ καὶ τὸ Ἄρζες καὶ τὸ Περκρί. ὁ γὰρ προρρηθῆεις Ἀσώτιος ὁ ἄρχων τῶν ἀρχόντων, ὁ πατήρ τοῦ Συμβατίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, κατέειχε πάσας τὰς τῆς ἀνατολῆς χώρας. τελευτήσαντος δὲ Ἀπελκάρτ, κατέσχε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὁ ἴδιος υἱὸς αὐτοῦ ὁ Ἀβελχამίτ, τοῦ δὲ Ἀβελχამίτ τελευτήσαντος ἐκράτησε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὁ πρῶτος υἱὸς αὐτοῦ Ἀποσεβατάς. τοῦ δὲ Συμβατίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων παρὰ τοῦ Ἀποσάτα τοῦ ἀμυρᾶ Περσίδος ἀναιρεθέντος, ἐκράτησεν ἀσθεντῶς καὶ κυρίως ὡς δεσπότης καὶ αὐτοκέφαλος τὸ τε κάστρον τὸ Μαντζικιερτ καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα καὶ τὰς χώρας ὅστις καὶ ὑπετάγη τῷ βασιλεῖ μετὰ τῶν ἐτέρων δύο ἀδελφῶν αὐτοῦ τοῦ Ἀπολεσφούετ καὶ τοῦ Ἀποσέλμη διὰ τὸ διαφόρως καταπολεμηθῆναι· τὰ τε κάστρα καὶ πραιδευθῆναι καὶ ἀφανισθῆναι

ეპყრა სამი ზემოხსენებული ციხე: პერკრი, ხალიატი და არზე, და აგრეთვე ტიბე, ხერტი და სალამა. ტიბე და ხერტი და სალამა.

აპელკარტი ფლობდა მანძიკიერტს და ემორჩილებოდა ერისთავთ-ერისთავის, სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის მამის, ძალაუფლებას. ამ აპელკარტს იმავე აზოტ ერისთავთ-ერისთავმა მისცა ხლიატის ციხე, არზე და პერკრი. ზემოხსენებულ აზოტ ერისთავთ-ერისთავს, სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის მამას, ეპყრა აღმოსავლეთის მთელი მიწაწყალი. ხოლო როდესაც აპელკარტი გარდაიცვალა, ძალაუფლება მიიღო მისმა ძემ აბელქამიტმა, ხოლო როდესაც აბელქამიტი გარდაიცვალა, მისი ძალაუფლება იპყრა მისმა პირმშო ძემ აპოსებატამ. როდესაც სუმბატ ერისთავთ-ერისთავი მოკლულ იქმნა სპარსეთის ამირას აპოსატას მიერ, მან სრულიად კანონიერად იპყრა, როგორც თვითთავადმა მბრძანებელმა, მანძიკიერტის ციხეც და დანარჩენი ციხეებიცა და ქვეყნებიც. ეს იყო რომ დაემორჩილა მეფეს თავისი ორი სხვა ძმით, აპოლესფუეტითა და აპოსელმით, რადგან რამდენჯერმე იქნა იერიშები მიტანილი მათ ციხეებზე და აოხრდა და განადგურდა მათი ქვეყნები სხოლათა დომესტიკის მიერ, რომელმაც რომაელთა მეფეს ხარკი მოუხვეჭა მათი ციხეებისა და სოფლებიდან. დაწყებული ზემოხსენებული აზოტ

καὶ τὰς χώρας αὐτῶν παρὰ τοῦ
 ὀμοστικῶν τῶν σχολῶν, παρέ-
 χοντος τὸν βασιλέα Ῥωμαίων
 καὶ πάντα ὑπὲρ τῶν κάστρων
 καὶ τῶν χωρίων αὐτῶν. ἀπὸ δὲ
 τοῦ προρρηθέντος Ἀσωτίου τοῦ
 ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, τοῦ
 πατρὸς μὲν τοῦ Συμβατίου πάπ-
 που δὲ τοῦ δευτέρου Ἀσωτίου
 καὶ τοῦ μαγίστρου Ἀπασακίου,
 μέχρι ζῆτης τοῦ δευτέρου Ἀσω-
 τίου ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων
 ὑπῆρχον τὰ τοιαῦτα τρία κάσ-
 τρα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἄρ-
 χοντος τῶν ἀρχόντων, καὶ ἐλάμ-
 βανεν ἐξ αὐτῶν πάντα ὁ ἄρχων
 τῶν ἀρχόντων. ἀλλὰ καὶ τὸ
 κάστρον τοῦ Μαντζικίερτ, μετὰ
 τῆς χώρας τοῦ Ἀπαχουνῆς καὶ
 τοῦ Χαρκὰ καὶ τοῦ Κορή, ὑπὸ
 τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπικράτειαν
 τοῦ αὐτοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρ-
 χόντων ὑπῆρχεν, ἕως ὅτου
 Ἀποσεβατὰς ὁ ἀμῆρας τοῦ Μαν-
 τζικίερτ μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν
 αὐτοῦ τοῦ τε Ἀπολεσφούετ καὶ

ერისთავთ-ერისთავით, სუმბატის
 მამით, ხოლო აშოტ მეორისა და
 აპასაკი მაგისტროსის პაპით, ვიდრე
 აშოტ მეორე ერისთავთ-ერისთავის
 ცხოვრებამდე ეს სამი ციხე ერის-
 თავთ - ერისთავის ძალაუფლება-
 ში იყო, და ერისთავთ-ერისთავი-
 მათგან ხარკს იღებდა. მაგრამ მან-
 ძიკიერტის ციხეც, აპახუნის, ხარ-
 კას და კორის ქვეყანასთან ერთად
 ამავე ერისთავთ-ერისთავის ძალა-
 უფლებასა და მბრძანებლობაში
 იყო, ვიდრე იმ ხანამდე, როდესაც
 მანძიკიერტის ამირა აპოსებატა
 და მისი ორი ძმა, აპოლესფუეტი
 და აპოსელმი, მეფეს დაემორჩი-
 ლნენ და ხარკსაც აძლევდნენ მათ
 ციხეებისა და სოფლებისათვის.
 როდგან ერისთავთ-ერისთავი მორ-
 ჩილია რომაელთა მეფისა, რო-
 გორც მის მიერ აღზევებული და ამ
 პატივის მონხვეჭელი, ცხადია, მის
 ბრძანებლობაში მყოფი ციხეები,
 ქალაქები და სოფლებიც რომაელ-
 თა მეფისაა.

τοῦ Ἀποσέλμη ὑπετάγησαν τῷ βα-
 σιλεῖ, διδόντες καὶ πάντα ὑπὲρ τε τῶν κάστρων καὶ τῶν χωρίων αὐτῶν.
 ἐπεὶ ὁ ἄρχων τῶν ἀρχόντων δοῦλος τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων
 τυγχάνει ὡς παρ' αὐτοῦ προβαλλόμενος καὶ τὸ τοιοῦτον δεχόμενος
 ἀξίωμα, δηλονότι καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ δεσποζόμενα κάστρα καὶ πολι-
 τεῖαι καὶ χωρία τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων τυγχάνουσιν.

Ἔστι τοῦ Συμβατίου τοῦ ἄρ-
 χοντος τῶν ἀρχόντων τῆς μεγά-
 λης Ἀρμενίας κρατηθέντος παρὰ
 τοῦ Ἀποσάτα τοῦ ἀμῆρα Περ-
 σίδος καὶ ἀποκεφαλισθέντος παρ'
 αὐτοῦ, ἐκράτησεν ὁ Ἀποσεβατὰς,

როდესაც ღირი არმენიის ერის-
 თავთ-ერისთავი სუმბატი შეპყრო-
 ბილ იქმნა სპარსეთის ამირას აპო-
 სატას მიერ, რომელმაც მას თავი
 მოჰკვეთა, აპოსებატამ, რომელიც
 მანძიკიერტის ციხეში იჯდა, ხელს

ὁ καθεζόμενος εἰς τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ, τὸ κάστρον τὸ Χαλιάτ καὶ τὸ κάστρον τὸ Περκρὶ καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ Ἄρζες.

Ἵτι ὁ δεύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ ὁ Ἀπολεσφούετ καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ καὶ ὁ προγονὸς ὁ Ἀχμέτ ἐκράτησαν τὸ κάστρον τὸ Χλιάτ καὶ τὸ κάστρον τὸ Ἄρζες καὶ τὸ κάστρον τὸ Ἀλτζίκε, καὶ αὐτοὶ ὑπετάγησαν τῷ Ῥωμαίων βασιλεῖ καὶ ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ παρῆχον καὶ πάντα καθῶς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀποσεβατᾶς χωρίων αὐτῶν.

Ἵτι ὁ τρίτος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ καὶ τοῦ Ἀπολεσφούετ ὁ Ἀποσέλμης ἐκράτει τὸ κάστρον τοῦ Ἰζερματζοῦ μετὰ καὶ τῶν χωρίων αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὑπετάγη τῷ τῶν Ῥωμαίων βασιλεῖ, καὶ ἐδίδου πάντα καθῶς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ Ἀποσεβατᾶς καὶ ὁ δεύτερος ἀδελφὸς

Ἵτι τοῦ Ἀποσεβατᾶ τελευτήσαντος ἐκράτησε τὸ Μαντζικιέρτ μετὰ τῶν χωρίων αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ πάσης ὁ Ἀβδηραχεῖμ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ· τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἀβδηραχεῖμ ἐκράτησεν ὁ Ἀπολεσφούετ ὁ δεύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ, φείος δὲ τοῦ Ἀβδηραχεῖμ, τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ καὶ πάσας τὰς προρρηθείσας χώρας· καὶ αὐτοῦ τελευτήσαντος ἐκράτησεν ὁ τρίτος ἀδελφός, ἦγγουν τοῦ Ἀποσεβατᾶ καὶ τοῦ

იყრა ხალიატის ციხე, პერკრის ციხე და ქალაქი არზე.

აპოსევატას მეორე ძმამ აპოლესფუეტმა და მისმა ძმისწულმა და გერმა ახმეტმა იყრეს ხალიატის ციხე, არზეს ციხე და ალძიკეს ციხე და თვითონ დაემორჩილნენ რომაელთა მეფეს, მისი ძალაუფლების ქვეშ მოექცნენ და ხარკსაც აძლევდნენ, ისევე როგორც მისი ძმა აპოსევატა, მათი ციხეებისა და სოფლებისათვის.

ἵπέρ τε τῶν κάστρων καὶ τῶν

აპოსევატას და აპოლესფუეტის მესამე ძმამ, აპოსელმმა, იყრა ძერმადის ციხე მისი სოფლებითურთ, და თვითონ დაემორჩილა რომაელთა მეფეს და აძლევდა მას ხარკს, როგორც მისი ძმა აპოსევატა და მისი მეორე ძმა აპოლესფუეტი.

αὐτοῦ ὁ Ἀπολεσφούετ.

აპოსევატას გარდაცვალების შემდეგ მანძიკიერტი, მისი სოფლებითურთ და მთელი მისი სამფლობელოთურთ, იყრა აბდირაქიმმა, აპოსევატას ძემ; ხოლო აბდირაქიმის გარდაცვალების შემდეგ მანძიკიერტის ციხე და ყველა ზემოხსენებული ქვეყანა იყრა აპოსევატამ, აბდირაქიმის ბიძამ. ესეც რომ გარდაიცვალა, აპოსევატასა და აპოლესფუეტის მესამე ძმამ აპოსელმმა იყრა მანძიკიერტი და ყველა ზემოხსენებული ქვეყანა.

Απολεσφούετ, ὁ Ἀποσέλμης τό τε Μαντζικιέρτ καί πάσας τὰς προρρηθείσας χώρας.

“Ὅτι ὁ Ἀποσεβατὰς εἶχεν υἱὸν τὸν Ἀβδηραχείμ καὶ τὸν Ἀπελμουζέ.

“Ὅτι ὁ Ἀπολεσφούετ εἶχε προγονὸν καὶ ἀνεψιὸν τὸν Ἀχάμετ· υἱὸν γὰρ οὐκ εἶχεν, ἀλλὰ τὸν Ἀχάμετ τὸν προγονὸν καὶ ἀνεψιὸν αὐτοῦ εἶχεν ἀντὶ υἱοῦ.

“Ὅτι ὁ Ἀποσέλμης εἶχεν υἱὸν τὸν Ἀπελβάρτ, τὸν ἀρτίως κρατοῦντα τὸ Μαντζικιέρτ.

“Ὅτι ἀποθανόντος τοῦ Ἀποσεβατὰ κατέλιπε τὸν Ἀβδηραχείμ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀμνηρᾶν· ὁ δὲ ἕτερος υἱὸς αὐτοῦ ὁ Ἀπελμουζέ ἦν νήπιος πάνυ, διὸ καὶ κατεφρονήθη ἐλθεῖν πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐξουσίαν.

“Ὅτι ὁ Ἀποσεβατὰς ὁ πρῶτος ἀδελφὸς ἐκαθίζετο εἰς τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ, καὶ ἐκράτει, καθὼς εἶρηται, ταύτας τὰς χώρας, τὴ τε Ἀπαχουνῆς καὶ τὸ Κορῆ καὶ τὸ Χάρκα, καὶ ἐδίδου τὰ ὑπὲρ αὐτῶν πάντα τῷ Ῥωμαίων βασιλεῖ· καὶ τούτου τελευτήσαντος ἐκράτησεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Ἀβδηραχείμ, καὶ ἐδίδου καὶ αὐτὸς τὰ προρρηθέντα πάντα διὰ τὸ εἶναι, καθὼς προείρηται, νήπιον παντελῶς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἀπελμουζέ.

“Ὅτι τοῦ Ἀβδηραχείμ τελευτήσαντος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀπελμουζέ ὡς νηπίου κα-

აპოსევატას ჰყავდა შვილი აბდირაქიმი და აპელმუხე.

აპოლესფუეტს ჰყავდა გერი და ძმისშვილი აქამეტი. ვინაიდან შვილი არ ჰყავდა, გერი და თავისი ძმისშვილი აქამეტი ჰყავდა შვილის მაგიერ.

აპოსელმს ჰყავდა შვილი აპელბარტი, ახლა რომ უპყრია მანძიკიერტი.

როდესაც აპოსევატა გარდაიცვალა, ამირად თავისი შვილი აბდირაქიმი დასტოვა; ხოლო მისი მეორე შვილი აპელმუხე სრულიად ნორჩი იყო, ამიტომაც იგი უგულებელ ყვეს მამისა და მისი ძმის ძალაუფლების დაქვრისაგან.

აპოსევატა, პირველი ძმა, იჯდა მანძიკიერტის ციხეში და ფლობდა, როგორც ითქვა, შემდეგ ქვეყნებს: აპახუნის, კორეს და ხარკას,—და ამათთვის უხდიდა ხარკს რომაელთა მეფეს; მისი გარდაცვალების შემდეგ ფლობდა მისი შვილი აბდირაქიმი და ისიც იხდიდა ზემოხსენებულ ხარკს, ვინაიდან, როგორც ზემოთ ითქვა, მისი ძმა აპელმუხე სრულიად ნორჩი იყო.

აბდირაქიმის გარდაცვალების შემდეგ, რადგან მისი ძმა აპელმუხე, როგორც ნორჩი, უგუ-

ταφρονηθέντος, ἔκράτησε τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ καὶ τὰς ὑπ' αὐτῷ προρρηθείσας χώρας ὁ δεῦτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ, ὁ προρρηθεὶς Ἀπολεσφούετ, φείτος δὲ τοῦ Ἀβδηραχείμ καὶ τοῦ διὰ τὴν νηπιότητα καταφρονηθέντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ

“Ὅτι τοῦ Ἀπολεσφούετ τελευτήσαντος ἔκράτησεν ὁ τρίτος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ, ἡγουν ὁ Ἀποσέλμης, τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ μετὰ τῶν χωρίων τῶν προρρηθέντων. ὁ δὲ προρρηθεὶς Ἀχάμετ, ὁ καὶ ἀνεψιὸς καὶ προγονὸς τοῦ Ἀπολεσφούετ, ἔκράτει εἰδήσει καὶ βουλήσει τοῦ Ἀπολεσφούετ τὸ τε Χλιὰτ καὶ τὸ Ἄρζες καὶ τὸ Περκρί· καὶ γὰρ ὁ Ἀπολεσφούετ υἱὸν μὴ ἔχων, καθὼς προεῖρηται, τοῦτον τὸν Ἀχάμετ τὸν τε ἀνεψιὸν καὶ προγονὸν αὐτοῦ εἶχε κληρονόμον πάσης αὐτοῦ ἡσίων καὶ τῶν χωρίων αὐτοῦ.

“Ὅτι τελευτήσαντος τοῦ Ἀποσέλμης ἔκράτησε τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Ἀπελβάρτ μετὰ καὶ τῆς περιχώρου αὐτοῦ. ὁ δὲ Ἀχάμετ ἔκράτησε τὰ τρία κάστρα, τὸ τε κάστρον τὸ Χλιὰτ, τὸ κάστρον τὸ

“Ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀχάμετ δοῦλος ἦν τοῦ βασιλέως, καθὰ καὶ προεῖρηται, παρέχων καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ φείου αὐτοῦ τοῦ Ἀπολεσφούετ πάντα.

ლებელ იქმნა, მანძიკიერტის ციხე და ზემოდასახელებული მისი კუთვნილი ქვეყნები იპყრა აპოსებატას მეორე ძმამ, ზემოხსენებულმა აპოლესფუეტმა, აბდირაქიმისა და მისი ძმის, სინორჩის გამო უგულვებლყოფილი აპელმუზეს, ბიძამ. თუ Ἀπεლმუζე.

აპოლესფუეტის გარდაცვალების შემდეგ აპოსებატას მესამე ძმამ, აპოსელმამ იპყრა მანძიკიერტის ციხე ზემოხსენებული ადგილებითურთ. ზემოხსენებულ აქამეტი, აპოლესფუეტის ძმისწული და გერი, აპოლესფუეტის თანხმობითა და სურვილით ფლობდა ხლიატს, არზეს და პერკრის: ვინაიდან აპოლესფუეტს ძე არ ჰყავდა, როგორც ზემოთ ითქვა, ეს აქამეტი, თავისი ძმის შვილი და გერი, ჰყავდა მთელი თავისი სამფლობელოს, თავისი ციხეებისა და სოფლების მემკვიდრედ.

თეს სპოსტასეას კაი ტან კასტრონ კაი ტან ჯორიონ ავტოῦ.

აპოსელმის გარდაცვალების შემდეგ მისმა ძემ აპელბარტმა იპყრა მანძიკიერტის ციხე და მისი მიდამო ადგილები. ხოლო აქამეტმა, იპყრა სამი ციხე: ხლიატის ციხე, არზეს ციხე და ალდიკეს ციხე.

ეს აქამეტიც მორჩილი იყო მეფისა, როგორც ზემოთაც ვთქვი, და იხდიდა, როგორც თავისთვის ისე თავისი ბიძისათვის, აპოლესფუეტისთვის, ხარკს, ხოლო აპელ-

ὁ δὲ Ἀπελβάρτ μετὰ δόλου καὶ χλεύης αὐτὸν ἔσφαξε, καὶ ἀνελάβετο τὰ τρία αὐτοῦ κάστρα, τό τε κάστρον τὸ Χλιατ καὶ τὸ κάστρον τὸ Ἄρζες καὶ τὸ κάστρον τὸ Ἀλτζίκε· καὶ ταῦτα ὀφείλει ὁ βασιλεὺς ἀναλαβέσθαι ἕως ἴδια αὐτοῦ τυγχάνοντα, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ προρρηθῆντα κάστρα καὶ αἱ προρρηθῆῖσαι χῶραι οὐδέποτε γεγόνασιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς Περσίδος ἢ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἄμερμουμνη, ἀλλ' ὑπήρχον, καθὼς εἴρηται, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ κυροῦ Λέοντος βασιλέως ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Συμβατίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν τριῶν ἀδελφῶν τῶν προρρηθῆντων, ἀμηνάδων, τοῦ τε Ἀποσεβατᾶ καὶ τοῦ Ἀπολεσφούετ καὶ τοῦ Ἀποσέλμη, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν καὶ ἐδουλώθησαν καὶ ἐπακτώθησαν καὶ ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων Ῥωμαίων.

Ὅτι τὰ τρία ταῦτα κάστρα, τό τε Χλιατ καὶ τὸ Ἄρζες καὶ τὸ Περκρί, εἰ κρατεῖ ὁ βασιλεὺς, Περσικὸν φοσσάτον κατὰ Ῥωμανίας ἐξελεῖν οὐ δύναται, ἐπειδὴ μέσον τυγχάνουσι τῆς τε Ῥωμανίας καὶ Ἀρμενίας, καὶ εἰς φραγμὸς καὶ ἄπληκτα πῶν φοσσάτων.

ბარტმა მოჰკლა იგი ვერაგობითა და მოტყუებით და აიღო მისი სამი ციხე: ხლიატის ციხე, არზეს ციხე და ალძიკეს ციხე. და ესენი მეფემ უნდა დაიბრუნოს როგორც მისი კუთვნილი, რადგან ყველა ზემოხსენებული ციხეები და ზემოხსენებული ქვეყნები არასდროს არ ყოფილა სპარსეთის ძალაუფლებაში, ან ამერმუმნის ძალაუფლებაში, არამედ ისინი, როგორც ითქვა, ბატონ ლეონ მეფის დროს სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის ძალაუფლებაში იყვნენ, და ამის შემდეგ ზემოხსენებული ამირების, სამი ძმის — აპოსებატას, აპოლესფუეტისა და აპოელმის — ძალაუფლებას ემორჩილებოდნენ, და მათ დროს ისინი რომაელთა მეფეების მორჩილნი, მოხარკენი და მათი ძალაუფლების ქვეშ იყვნენ.

თუ ეს სამი ციხე — ხლიატი, არზე და პერკრი მეფის ფლომაში იქნება, სპარსელთა ჯარი რომანიის წინააღმდეგ წამოსვლას ვერ შესძლებს, რადგან ისინი რომანიისა და არმენიის შუაში არიან და წარმოადგენენ ჯარებისათვის ღობესა და საფარს.

იბერიელთა გენეალოგია. ბაგრატიონთა გაშეფება იბერიაში.
ბასიანის საკითხი

Κεφάλαιον με'

თავი 45

Περὶ τῶν Ἰβήρων

იბერთა შესახებ

Ἰστέον ὅτι ἕαυτοὺς σεμνύνον-
τες οἱ Ἰβήρες, ἤγουν οἱ τοῦ
κουροπαλάτου, λέγουσιν ἑαυτοὺς
κατάγεσθαι ἀπὸ τῆς γυναικὸς
Ὀβρίου τῆς παρὰ τοῦ Δαβὶδ τοῦ
προφήτου καὶ βασιλέως μοιχευ-
θείσης· ἐκ γὰρ τῶν ἐξ αὐτῆς
τεχθέντων παίδων τῷ Δαβὶδ
ἕαυτοὺς λέγουσι κατάγεσθαι, καὶ
συγγενεῖς εἶναι Δαβὶδ τοῦ προ-
φήτου καὶ βασιλέως καὶ ὡς ἐκ
τούτου καὶ τῆς ὑπεραγίας θεο-
τόκου, διὰ τὸ ἐκ τῆν σπέρματος
Δαβὶδ ταύτην κατάγεσθαι. διὰ
τούτο καὶ οἱ μεγιστᾶνες τῶν

საცოდნელია, რომ თავისი თავისი განმადიდებელი იბერები, ესე იგი კუროპალატის იბერები, ამბობენ, რომ ისინი ურიას¹ ცოლის შთამომავალი არიან, რომელიც დავითმა, წინასწარმეტყველმა და მეფემ, შეაცდინა; ისინი ამბობენ, რომ თვითონ შთამომავლობენ მისი შვილებისაგან, დავითთან რომ შეეძინა, და რომ ისინი დავითის, წინასწარმეტყველისა და მეფის, ნათესავნი არიან და აქედან ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისაც, რადგან ესეც დავითის თესლისაგან არის წარმოშობილი².

¹ ურია — ეს იყო ხეთების გმირი («ურია ქეტელი»), რომელიც დავითის ჯარში მსახურებდა; მის ცოლს ერქვა ბეთსაბესი (ქართულად «ბერსავია»). დავითმა ამ ქალთან დაიჭირა კავშირი. ბიბლიაში (II მეფეთა, თავი XI) ვკითხულობთ: «აღდგა დავით საწოლისაგან თვისისა და ვიდოდა ერდოსა ხედა სახლისა სამეფოსსა, და იხილა დედაკაცი ერდოჲთ, რომელი იბანებოდა. ხალო დედაკაცი იგი იყო შესახედავად ფრიად კეთილ. და წარავლინა დავით, და იძია დედაკაცი და თქუა: „არა ესე არსა ბერსავია, ასული ელიაბისი, ცოლი ურია ქეტელისა?“ და წარავლინა დავით მსახურნი, და მოიყვანეს იგი, და შევიდა მისდა და დაიძინა მის თანა». ბერსავია დაორსულდა. დავითმა მოინდომა თავიდან მოეცილებინა ურია და განგებ გაგზავნა ის ფიცხელ ბრძოლაში, სადაც ის მოკლულ იქმნა.

² კონსტანტინე პორფიროგენეტი გადმოგვცემს: თვითონ იბერიელები ამბობენ, რომ ისინი „დავითის, წინასწარმეტყველისა და მეფის, ნათესავნი არიან“. ეს ახრი უკვე აშოტ კურაპალატის (გარდ. 826 წ.) დროს ყოფილა გავრცელებული. გიორგი მეორე ულის სიტყვით გრიგოლ ხანძთელი აშოტს ეუბნება: «დავით წინასწარმეტყველისა და უფლისა მიერ ცხებულისა შვილად წოდებულ კელმწიფო» (გრ. ხანძთ. იხ). სუმბატ იც თავის „ქრონიკაში“ იცნობს ამ ტრადიციას: «ერთად შეკრბა ყოველი ქართლი, და გამთარჩიეს გუარამ დავითის ნათესავისაგან» (ე. თაყაიშვილის გამოც. თბ. 1949, გვ. 59). ისტორიკოსი ჯუანშერიც წერს: «მაშინ მოვიდა მთავარი ერთი მისა (ე. ი. არჩილთან),

Ἰβήρων ἀκωλύτως τὰς συγγενι-
δας ἀπὸ τῶν πρὸς γάμον ἄγουσι,
τὴν παλαιὰν οἰόμενοι φυλάττειν
νομοθεσίαν· ἐξ Ἱερουσαλήμ τε
λέγουσιν εἶναι τὴν γένησιν ἀ-
πὸ τῶν; καὶ ἐκ τῶν ἔκεισε ἀπὸ
ὄναρ μετελθεῖν καὶ κατοικῆσαι
πρὸς τὰ μέρη Περσίδος ἦγουν
εἰς τὴν χώραν εἰς ἣν νῦν οἰ-
κοῦσιν. οἱ δὲ χρηματισθέντες
καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῆς Ἱερου-
σαλήμ ὑπάρχον ὁ τε Δαβὶδ ἔκει-
νος καὶ ὁ ἀδελφὸς ἀπὸ τοῦ Σπαν-

ამიტომაც იბერთა დიდებულებს.
დაუბრკოლებლივ მოჰყავთ ცოლე-
ბად თავიანთი ნათესავები და ფიქ-
რობენ, რომ ამით ისინი ძველ წეს-
წყობას იცავენ¹. ისინი ამბობენ,
რომ მათი გვართ-იერუსალემიდან
არის და იმ ადგილებიდან სიზმ-
რის ჩვენებით გადასულან და და-
სახლებულან სპარსეთის მხარეებ-
თან, ესე იგი იმ მიწაწყალზე, სა-
დაც ახლა მოსახლეობენ. სიზმრის
ჩვენება რომ მიიღეს და იერუსა-
ლემიდან გამოვიდნენ, ეს იყვნენ ის

რომელი იყო ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყველისა, სახელით ადარნასე»
(ანასეული ქ. ცხ. 154, 31—32). შემდეგ ხანებში ხომ ეს სრულიად გავრცელებ-
ული აზრია (მოიპოვება თამარის ისტორიაში „ისტორიანი და აზმანი“ გვ. *594)
და მეფეთა ტიტულატურაშიც აისახა: მაგალითად, მეფეთა სიგელების დასაწყი-
სია: «მეწვენითა და ბრძანებითა ღმრთისათა ჩუენ იესიან და ვითიან სოლო-
მონიან პანკრატონიანძან, კელმწიფეთ და მეფეთ ძემან...» (აქ იხსენიებიან: ბიბ-
ლიური დავით მეფე და წინასწარმეტყველი, მისი მამა იესე და დავითის
შვილი სოლომონი).

მაშასადამე, ცხადია, რომ კონსტანტინე პორფიროგენეტისათვის ცნობი-
ლია ქართული წყაროებიდან მომდინარე ცნობა იმის შესახებ, რომ იბერიელები
თავიანთ თავს სთვლიდნენ დავით წინასწარმეტყველის შთამომავლებად. პ. ი ნ გ ო -
რ თ ყ ვ ა ს აზრით თვით ქართველებში ეს თქმულება დავით მეფისაგან შთამო-
მავლობის შესახებ ჩამოყალიბდა IX საუკუნის დასაწყისში და „ისახავდა მიხ-
ნად ქართველთა სამეფოს დამოუკიდებლობისა და თვითმყოფობის იდეის გან-
მტკიცებას“ (იხ. „მნათობი“ 1950 წ. № 1, გვ. 114 და 122).

¹ „მოჰყავთ ცოლებად თავიანთი ნათესავები“. როგორც
ჩანს, სამეფო საგვარეულოში მახლობელ ნათესავთა შორის ქორწინება მიღე-
ბული ყოფილა. ჯერ კიდევ ტ ა ც ი ტ ე ს (Annales XII, 46) მოთხრობილი აქვს,
რომ ფარსმანს, იბერთა მეფეს, ჰყავდა ძმა მითრიდატი, რომელმაც რომაელთა
დახმარებით დაიპყრა სომეხთა სამეფო ტახტი. ამ მითრიდატს ცოლად ჰყავდა
თავისი ძმისწული, ფარსმანის ასული. ეს წესი „ენდოგამიისა“ სპარსული მახდე-
ანობის გავლენის შედეგი უნდა იყოს, მაგრამ, როგორც ჩანს, იგი მხოლოდ წარ-
ჩინებულთა საგვარეულოში იყო ხოლმე და საერთო მოვლენა არ ყოფილა
(იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული სამართლის ისტორია I, 164). საგულის-
ხმოა „მატიანე ქართლისაჲ“-ს ცნობაც: «ხოლო ამან ჯუანშერ შეირთო ცოლი
ნათესავი ბაგრატიონიანთა, ასული ადარნასესი (იგულისხმება ადარნასე I, მეფე
და კუროპალატი, 888—923 წ.წ.), სახელით ლატავრი. და აბრალა დედამან მის-
მან მოყვანება მისი ცოლად, არათურე კეთილად მეცნიერ იყო, რამეთუ არიან
იგინი ნათესავნი დავით წინასწარმეტყველისანი» (ანასეული ქ. ცხ. 161, 15—19).

διάτης, ὅστις Σπανδιάτης ἦν ἐκ
 θεοῦ λαβὼν χάρισμα, ὡς αὐτοὶ
 φάσκουσι, τοῦ μὴ ἐν πολέμῳ ἄπ-
 τεσθαι αὐτοῦ ξίφος εἰς οἶον ὀήπο-
 τε μέλος τοῦ σώματος αὐτοῦ ἄνευ
 τῆς καρδίας, ἦν καὶ διὰ τινος
 περισκεπάσματος ἐν τοῖς πολέμοις
 περιεφρούρει. διὰ τοῦτο καὶ ἐπτο-
 οῦντο τοῦτον καὶ ἐδεδείξαν οἱ
 Πέρσαι· ὁ δὲ νενίκηκεν αὐτούς
 καὶ αὐτῶν κατεκράτησε, καὶ
 τούς συγγενεῖς ἐνέγκισεν Ἰβη-
 ρας εἰς τὰς ὄσσοκίνας τὰς νῦν
 παρ' αὐτῶν κρατούμενας, ἐξ ὧν
 κατ' ὀλίγον ἐπλατύνθησαν καὶ
 εἰς μέγα ἔθνος ἐγένοντο. εἰμ' ὅ-
 σῃα τοῦ βασιλέως Ἡρακλείου
 κατὰ Περσίδος ἐκστρατεύσαντος
 ἦγνώθησαν καὶ συνεταξίνευσαν
 αὐτῶν, καὶ ἔκτοτε ὑπέταξαν τῷ
 φόβῳ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως

დავითი და მისი ძმა სპანდიატი;
 ეს სპანდიატი იყო რომ ღმერთი-
 საგან წყალობა მიიღო, როგორც
 თვითონ იბერები ამბობენ, რომ
 ომში მას ვერ შეეხებოდა მახვილი
 მისი სხეულის ვერც ერთ ნაწილში
 გარდა გულისა, რომელსაც ის
 ომებში რაღაც საფარით იცავდა.
 ამიტომ სპარსელებს მისი ძალიან
 ეშინოდათ: იმან გაიმარჯვა ამათზე
 და სძლია ისინი და თანამონათე-
 სავე იბერები დაასახლა ძნელგა-
 სავალ ადგილებში, რომლებიც მათ
 ახლაც უპყრიათ, საიდანაც ისინი
 თანდათან განივრცნენ. და გამ-
 რავლდნენ და დიდ ერად იქცნენ¹,
 ამნაირად, შემდეგ როდესაც ირა-
 კლი მეფემ გაილაშქრა სპარსეთის
 წინააღმდეგ, ისინი მას შეუერთ-
 დნენ და მასთან ერთად ილაშ-
 ქრეს². და მას აქეთ მათ დაიმორჩი-

¹ აქ მოხსენებული სპანდიატი შეიძლება იყოს მხოლოდ ირანის გმირი
 ისპანდიატი (შვილი ვიშტასპისა). მაგრამ ქართველებმა ის საკუთარ გმირად
 აქციეს და მემატრიანენი მოგვითხრობენ, რომ ის სპარსელთა წინააღმდეგ იბრ-
 ძოდა, ისინი დაამარცხა და შიშის ზარი დასცა მათ. ისპანდიატი უხსოვარი
 დროის სპარსეთის მეფედ ითვლებოდა. მან აღაშენა ალანთა ციხე (დარიალი),
 აქ ჩააყენა კაცები, რომ ალანებისათვის ნება არ მიეცათ ამიერკავკასიაში გად-
 მოსულიყვნენ. ეს ციხე პიტალო კლდეზეა აგებული, ასე რომ მისი აღება შეუძლე-
 ბელი საქმე იყო. ეს ამბები მოთხრობილია „ფაიქარნამეში“ ანუ ომის წიგნში
 (იხ. Markwart, Streifzüge... გვ. 166). აი, ეს მოთხრობა გვაგონდება ჩვენ;
 როდესაც კონსტანტინეს თხზულებაში ვკითხულობთ: „თანამონათესავე იბერები
 დაასახლა ძნელგასავლელ ადგილებში, რომლებიც მათ ახლაც უპყრიათ“. ეს
 ძნელგასავლელი ადგილები უნდა იყოს ის პიტალო კლდე, რომლის შესახებაც
 ლაპარაკია „ფაიქარნამეში“. ეს უნდა იყოს „ალანთა ციხე“. ე. ი. დარიალის ციხე.

² აქ კონსტანტინე პორფიროგენეტი მოგვითხრობს იმის შესახებ, რომ
 ირაკლი კეიხოსის ლაშქრობაში სპარსეთის წინააღმდეგ იბერიელებმაც მიიღეს
 მონაწილეობა; ეს უნდა ყოფილიყო ირაკლის პირველი ლაშქრობის დროს.
 622—623 წელს. ამას გვაფიქრებინებს ის გარემოება, რომ თეოფანე უამთა-
 აღმწერელი; რომელიც დაწვრილებით აგვიწერს ირაკლის ლაშქრობას
 სწორედ 622—623 წლის ქვეშ მოგვითხრობს იმაზე, რომ «ირაკლი მეფე გაე-

Ῥωμαίων μάλλον ἤπερ τῆ ἑαυ-
 τῶν ἰσχὺς καὶ δυνάμει πόλεις
 καὶ χώρας ἰκανὰς τῶν Περσῶν·
 ἅπαξ γὰρ τοῦ βασιλέως Ἡρακ-
 λείου τοὺς Πέρσας τροπωσαμένου
 καὶ εἰς τὸ μηκέτι εἶναι τῆν τοῦ-
 τῶν ἀρχὴν παραστήσαντος, εὐά-
 λωτοι καὶ εὐχείρωτοι οὐ μόνον
 τοῖς Ἰβηρσιν ἀλλὰ καὶ τοῖς Σα-
 ρακηνοῖς οἱ Πέρσαι γεγονάσι.
 διὰ δὲ τὸ κατὰγεσθαι αὐτούς,
 ἵς αὐτοὶ λέγουσιν, ἐκ τῆς Ἰε-
 ρουσαλήμ, διὰ τὸ μεγάλην πίσ-
 τιν ἔχειν ἐν αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ
 τάφῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, καὶ κατὰ τινὰς καιροὺς
 ἀφθόβως ἀποστέλλουσι χρήματα
 τῷ πατριάρχῃ τῆς ἀγίας πόλεως
 καὶ τοῖς ἐκεῖσε Χριστιανοῖς. ὁ
 δὲ προορηθεὶς Δαβὶδ, ὁ τὸν

ლეს სპარსელთა საკმაო ქალაქები
 და ქვეყნები უფრო რომაელთა მე-
 ფის ირაკლის წინაშე შიშის წყალო-
 ბით, ვიდრე საკუთარი ძალღონის
 შემწეობით: ერთხელაც ხომ, რო-
 დესაც ირაკლი მეფემ სპარსელები
 აოტა და მათი სახელმწიფო საბო-
 ლოოდ გაანადგურა, სპარსელები
 არა მხოლოდ იბერებისაგან, არა-
 მედ სარკინოზთაგანაც ადვილად
 დასამარცხებელი და დასამორჩი-
 ლებელი შეიქნენ. რადგან ისინი,
 როგორც თვითონ ამბობენ, იერუ-
 სალემიდან შთამომავლობენ და
 რადგან დიდი რწმენა აქვთ მათი
 და ჩვენი უფლის იესო ქრისტეს
 საფლავისა, ისინი განსაზღვრულ
 ხანებში უხვად უგზავნიან ფულს
 წმინდა ქალაქის პატრიარქს და
 იქაურ ქრისტიანებს¹. ხოლო ზემო-

მართა სატანტო ქალაქიდან და სასწრაფოდ მოვიდა არმენიაში»; შემდეგ, დაი-
 ზამთრა აღბანიაში; გზაზე მას შეტაკებები ჰქონდა სპარსელებთან და ყველგან
 გაიძარჯვა. ხოლო როდესაც ხოსრომ დიდძალი ჯარი გამოგზავნა ირაკლის
 წინააღმდეგ სარაბლანგას მეთაურობით, ირაკლის ჯარი შეშინდა, უარი სთქვა
 მტერთან შებმაზე; არ დაეთანხმნენ ირაკლის განსაკუთრებით «მოკავშირეები
 ლახთაგან, აბახთაგან და იბერიელთაგან» (იხ. გეორგიკა IV, 1, გვ. 92—
 95). რომ ქართველები ირაკლი კეისარს შეუერთდნენ და მასთან ერთად ილაშ-
 კრეს, ამას ამოწმებს ერთი ქართული ხელნაწერის ცნობაც: «ამისა შემდგომად
 გამოვიდა ჰერაკლე მეფე და შეერთნეს ქართველნიცა და შევიდა სპარსეთს და
 შეწვენითა ღვთისათა შემუსრა სპარსეთი» (თ. უ ო რ დ ა ნ ი ა, ქრონიკები I, 58;
 ხელნაწერი A—170, გვ. 364).

¹ კონსტანტინე პორფიროგენეტის ეს ცნობა, რომ იბერიელები „უხვად
 უგზავნიან ფულს იერუსალემის პატრიარქს და იქაურ ქრისტიანებს“, იმასთან კი
 არ არის დაკავშირებული, რომ იბერიელები იერუსალემიდან შთამომავლობენ,
 არამედ იმასთან, რომ იერუსალემში არსებობდა იბერიელთა მონასტერი, რომელ-
 თანაც ქართლის მცხოვრებთ ურთიერთობა ჰქონდათ. იბერიელთა მონასტერი
 იერუსალემში ჯერ კიდევ VI საუკუნეში იყო ცნობილი ბიზანტიურ მწერლობაში.
 პ რ ო კ ო პ ი კ ე ს ა რ ი ე ლ ი წ ე რ ს (De aedificiis V, 9): «იერუსალემში იუსტი-
 ნიანემ შემდეგი მონასტრები განაახლა: წმინდა თაღელესი; წმინდა გრიგოლისა...
 ო ბ ე რ თ ა მ ო ნ ა ს ტ ე რ ი ი ე რ ო ს ა ლ ე მ შ ი, ლ ა ხ თ ა მ ო ნ ა ს ტ ე რ ი ი ე რ ო ს ა ლ ე მ შ ი უ და ბ-

Σπανδιάτου ἀδελφός, ἐγέννησεν υἱὸν τὸν Παγκράτειον, καὶ ὁ Παγκράτειος ἐγέννησεν υἱὸν τὸν Ἀσώτιον, καὶ ὁ Ἀσώτιος ἐγέννησεν υἱὸν τὸν Ἀδριανασὴ τὸν καὶ κουροπαλάτην τιμηθέντα παρὰ Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως Ῥωμαίων. ὁ δὲ Σπανδιάτης ὁ ἀδελφός τοῦ προρρηθέντος Δαβὶδ ἐτελεύτησεν ἄτεκνος. ἀπὸ δὲ τῆς ἐξ Ἱερουσαλήμ μετακίσεως αὐτῶν εἰς τὴν νῦν οἰκουμένην παρ' αὐτῶν χάραξ ἔτη σ' ἢ καὶ φ' μέχρι τῆς σήμερον, ἥτις ἐστὶν ἰνδίκτων ι' ἔτη ἀπὸ

ხსენებულმა დავითმა, სპანდიატის ძმამ, შვა ძე ბაგრატი, ბაგრატმა შვა ძე აშოტი, აშოტმა შვა ადრანასე, რომელსაც კუროპალატობა ებოძა რომაელთა ქრისტესმოყვარე მეფის ლეონისაგან¹. სპანდიატი კი, ძმა ზემოხსენებული დავითისა, გარდაიცვალა უძეო. ხოლო იმ დროს, როდესაც ისინი იერუსალიმიდან იმ მიწაწყალზე გადასახლდნენ, რომელიც ახლა არის მათ მიერ დასახლებული, გარდახდა 400 თუ 500 წელი ვიდრე დღევანდლამდე, რომელიც არის ინდიკტიონი მეათე, დასაბამიდან ქვეყ-

ნობში...» (იხ. გეორგიკა II, 192). კ. კეკელიძის აზრით (ქართული ლიტ. ისტორია I, 77) შესაძლებელია პროკოპის მიერ მოხსენებული იბერთა მონასტერი ის მონასტერი იყოს, რომელიც პეტრე მაიუმელის (V საუკ.) ცხოვრებაშია მოხსენებული.

¹ აქ მოცემული ცნობის მიხედვით კონსტანტინე პორფიროგენეტის ეპოქის წინა ხანების ბაგრატიონთა გენეალოგია ასეთია:

დავითი → ბაგრატი → აშოტი → ადარნასე.

ამავე ცნობით ადარნასეს კუროპალატობა ებოძა მეფის ლეონისაგან. ლეონი მეფობდა 886—911 წლებში, ხოლო ჩვენს ისტორიოგრაფიაში მიღებულია (ინგოროყვა, ჯავახიშვილი), რომ ადარნასე, ქართველთა მეფე და კუროპალატი, მოღვაწეობდა 888—923 წლებში. ხოლო რადგან ადარნასე აშოტის ძე კი არ იყო, არამედ დავით I კუროპალატისა, და ამავე დროს სხვა დანარჩენში კონსტანტინე პორფიროგენეტი, ჩანს, სარგებლობს სანდო წყაროებით, რომლებიც ქართველ ისტორიკოსთა წყაროების ანალოგიურია, ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ კონსტანტინეს აქ აურევია თანამიმდევრობა დასახელებული ბაგრატიონებისა. ს. ჯანაშიას შემოაქვს შემდეგი შესწორება ამ თანამიმდევრობაში;

აშოტი → ბაგრატი → დავითი → ადარნასე.

ამით, რასაკვირველია, გამორიცხულია, რომ კონსტანტინეს მიერ პირველ ადგილას დასახელებული „დავითი“ იყოს დავით წინასწარმეტყველი (იხ. ჯანაშია, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობები ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ: თბ. უნივ. შრომები XVIII [1941], 70; ე. თაყაიშვილი, სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, თბ. 1949, 24; პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე; მნათობი, 1950, № 1, გვ. 139—140; ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია II³ [1948], 111). აქ მოხსენებულ ადარნასეზე კონსტანტინე პორფიროგენეტი ლაპარაკობს 43. თავშიც (იხ. ზემოთ გვ. 237—238).

κτίσεως κόσμου, εϛξ', ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ τῶν φιλοχριστῶν καὶ πορφυρογεννήτων βασιλέων Ῥωμαίων.

Ἰστέον ὅτι φιλόχριστος καὶ πορφυρογεννήτος καὶ ἀοιδίμος βασιλεὺς Δέων ἀκούσας ὅτι εἰς τόπον τὸν λεγόμενον Φασιανὴν ἐλθόντες οἱ Σαρακηνοὶ τὰς ἐκεῖσε ἐκκλησίας ἐποίησαν κάστρα, ἀπέστειλε

ნისა 6460 წელი, რომაელთა ქრისტესმოყვარე და პორფიროგენეტი მეფეების კონსტანტინეს და რომანოზის მეფობის დროს¹.

საცოდნელია, რომ როდესაც ქრისტეს მოყვარე და პორფიროგენეტმა და სახელოვანმა მეფემ ლეონმა გაიგო, რომ იმ ადგილას, რომელსაც ფასიანი ეწოდება, სარკინოზები მივიდნენ და იქაური

¹ ეს თარიღიანი ტექსტი ჩვენთვის ორი მხრით არის საყურადღებო: ა) ამ თარიღით აღნიშნულია, თუ როდის არის დაწერილი კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ მისი შრომა *De administrando imperio*; ბ) იგივე თარიღი მიუთითებს, თუ რა დროისათვის გულისხმობს კონსტანტინე ბაგრატიონთა დინასტიის გამეფებას ქართლში (იბერიაში).

ა) კონსტანტინე აღნიშნავს: დღეს, როდესაც მე ამ წიგნს ვწერ და როდესაც ვმეფობთ მე და რომანოზიო, «არის ინდიქტიონი მეათე, დასაბამიდან ქვეყნისა 6460 წელიო». ეს თარიღი კი გვაძლევს 952 წელს (6460—5508). მაშასადამე, *De administrando imperio* დაწერილია კონსტანტინეს მიერ 952 წელს. მეორე დამხმარე თარიღიც («ინდიქტიონი მეათე») გვაძლევს იმავე 952 წელს: ბიზანტიურს ქრონოლოგიაში მიღებული 15-წლიანი მოქცევით ახალი კვინკლოსი დაიწყო 942 წელს, ასე რომ «მეათე ინდიქტიონი» (ანუ წელი) ხდება სწორედ 951/2 წელს.

ბ) კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით, იმ დროიდან, რაც დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალნი იერუსალემიდან იბერიაში მოვიდნენ და მეფობა დაიწყეს, «გარდახდა 400 თუ 500 წელი, ვიდრე დღევანდლამდე» (ე. ი. 952 წლამდე). ესე იგი, კონსტანტინე გულისხმობს, რომ დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალი ბაგრატიონები იბერიაში მოვიდნენ და გამეფდნენ V თუ VI საუკუნეში. ჩვენ აქ იმ საკითხს კი არა ვსვამთ, მართლა ამ საუკუნეებში გამეფდნენ თუ არა ბაგრატიონები, არამედ საჭიროდ მიგვაჩნია გავარკვიოთ, თუ რის მიზეზდვით ამტკიცებს ამ დებულებას კონსტანტინე პორფიროგენეტი, რა წყაროები უნდა ყოფილიყო მის განკარგულებაში, რომ V თუ VI საუკუნეში ევარაუდა ბაგრატიონთა დინასტიის მეფობის დასაწყისი იბერიაში. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ასეთი დებულების წამოყენების დროს კონსტანტინეს იმგვარივე წყაროები ჰქონდა, როგორიც აქვთ ქართველ ისტორიკოსებს.

ქართველი ისტორიკოსები მოგვითხრობენ, რომ, როდესაც VI საუკუნეში სპარსელებმა ქართლში მეფობა მოსპეს (და ეს ფაქტი იურიდიულად დაუდასტურეს სპარსელებს ბიზანტიელებმა 532 წლის სახავო ხელშეკრულებით), ქართლის ბედი სპარსელებისა და მათი სატელიტების, ქართლის ახნაურების ხელში იყო. ნახევარი საუკუნეც არ გასულა, რომ სამშობლოს გამყიდველმა ახნაურებმა, მის შემდეგ რაც თავის ზურგზევე იგრძნეს სპარსელთა ბატონობის საშიშვლება, ისარგებლეს სპარსეთის სამეფო კარზე დაწყებული არეულობით, მოი-

τὸν πατριῶν καὶ στρατηγὸν τῶν Ἀρμενιῶν τὸν Δαλάκωνα μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Κωλωνείας καὶ τοῦ στρατηγοῦ Μεσοποταμίας καὶ τοῦ στρατηγοῦ Χαλδίας, καὶ κατέστρεψαν τὰ τοιαῦτα κάστρα, τὰς ἐκκλησίας ἐλευθερώσαντες, ληϊσάμενοι καὶ πᾶσαν τὴν Φασιανὴν τῷ τότε καιρῷ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν κρατουμένην. καὶ

ეკლესიები ციხეებად გარდააქციეს; გაგზავნა ლალაკონი, პატრიკიოსი და არმენიაკთა თემის სტრატეგოსი კოლონიის სტრატეგოსითურთ, მესაპოტამიის სტრატეგოსითურთ და ქალდიის სტრატეგოსითურთ, და მათ მოსპეს ეს ციხეები, განათავისუფლეს ეკლესიები და მოარბიეს მთელი ფასიანიც, რომელიც მაშინ სარკინოზებს ეჭირათ. ამნაირად,

შორეს სპარსელთა უღელი და სთხოვეს ბიზანტიის კეისარს ჩარეულიყო ქართლის საქმეებში და ქართველ „ნათესავთაგან“ რომელიმე დაემტკიცებინა ქართლის მმართველად. კეისარმაც დაუმტკიცა მათ ერისთავად გუარამი. ჯ უ ა ნ შ ე რ ი ასე გადმოგვცემს ამ ამბავს: «მაშინ მეფემან სპარსთამან ურმიზდ მისცა ძესა თვსა რანი და შოვაკანი, რომელსა ერქუა ქასრე ამბარვეზი. მოვიდა და დაჯდა ბარდაგს, და უწყო ზრახვად ქართველთა ერისთავთა, აღუთქუა კეთილი დიდი, და დაუწერა ერისთავთა მამული ლიქნითა. და განდგეს ერისთავნი და თვს-თვსად ხარკსა მისცემდეს ქასრე ამბარვეზსა... შემდგომად ამისსა მცირედთა წელთა იქმნეს შფოთნი დიდნი სპარსთა შინა.. მაშინ ქასრე ამბარვეზმან დაუტევა რანი, ქართლი, და წარვიდა შუელად მაძისა თვისისა. ესრეთ რა უცალო იქმნეს სპარსნი, შეითქუნეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, ზემონი და ქუმეონი, წარგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა. და ითხოვეს, რათა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან მეფეთა ქართლისათა, რათა იყვნენ ერისთავად თვს-თვსად საერისთაოსა შეუცვალებელად. მაშინ კეისარმან აღასრულა თხოვა მათი/ და მისცა ძმისწული შირდატისი, ვანტანგის ძისა, ბერძენთა მეფისა ასული[...], რომელსა ერქუა გუარამი, რომელი მთავრობდა კლარჯეთს და ჯავახეთს. ამას გუარამს მისცა კეისარმან კულაპარატობა, და წარმოგზავნა მცხეთას» (ანანუელი ქ. ცხ. გვ. 142—143):

ს უ მ ბ ა ტ ს ა ც თავის „ქრონიკაში“ ასევე აქვს მოთხრობილი: «ხოლო რინათგან მოაკლდა მეფობა შვილთა გორგასლისათა, მით ყამითგან ეპყრა უფლება ქართლისა აზნაურთა... არამედ დაესრულა უფლება ქართლისა აზნაურთა ბოროტთა საქმეთა მათგან...»; «და ერთად შეკრბა ყოველი ქართლი, და გამოარჩიეს გუარამ დავითის ნათესავისაგან»; «და გუარამ განაჩინეს ერისთავად. და მისცა ამას მეფემან ბერძენთამან პატივად კურატპალატობა» (ს უ მ ბ ა ტ დ ა ვ ი თ ო ს ძ ე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა. ე. თაყაიშვილის გამოცემა, გვ. 58—59. თბ. 1949).

სუმბატს, განსხვავებით ჯუანშერისაგან და მსგავსად კონსტანტინე პორფიროგენეტისა, მოთხრობილი აქვს, რომ ეს გუარამი დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალია: სუმბატის „ქრონიკა“ ხომ იწყება გენეალოგიით ადამიდან და უკანასკნელ მოდგმაში აღნიშნული აქვს: «სოლომონ შვა შვიდნი ძმანი» და შემდეგ განაგრძობს: «და ესენი შვიდნი ძმანი, ძენი ამის სოლომონისნი, მოიწივნეს ეკლესს... და ოთხნი ძმანი მათნი. მოვიდეს ქართლს, ხოლო ერთი მათგანი

εἶψ' οὖν τὰ πάλι ἀπέστειλεν τὸν μέγιστρον Κατακαλὸν καὶ δομέστικον τῶν σχολῶν, δὲ ἐλθὼν ἐν τῇ ἀστροφῇ Θεοδοσιουπόλεως καὶ τὰ πέρη ἀστῆς ληϊσάμενος καὶ

შემდეგ კვლავ გაგზავნა მან კატაკალონი, მაგისტროსი და სხოლათა დომესტიკი¹, რომელიც მოვიდა თეოდოსიუპოლის² ციხეში, მოაბიძია მისი მიდამოები, ფასიანის მი-

სახელით გუარამ განაჩინეს ერისთავად, და ესე ქართლისა ბაგრატიონიანი შვილისშვილნი და ნათესავნი არიან მის გუარამისნი (სუმბატ და ვითის ძე, გვ. 58). მართალია, კონსტანტინე პორფიროგენეტი „გუარამს“ არ იცნობს, მაგრამ კონცეფცია VI საუკუნეში იბერიაში ჩამოსულ, დავით წინასწარმეტყველის შთაბოძავალთა გამეფებისა მას ისეთივე აქვს, როგორც სუმბატ დავითისძეს. ჩვენის აზრით, კონსტანტინე ამ მოთხრობის დროს უნდა სარგებლობდეს ქართული წყაროებიდან მომდინარე ცნობებით, იმავე წყაროებიდან, რომლებსაც ემყარება სუმბატ დავითისძეც.

ის გადატრიალება, რომლის შედეგადაც ქართლმა პოლიტიკური დამოუკიდებლობა მოიპოვა, მოხდა 571—572 წელს. ამ გადატრიალების შესახებ დანამდვილებით ვიცით ჩვენ VI საუკუნის ბერძენი ისტორიკოსის თეოფანე ბიზანტიონელის თხზულების გადაჩენილი ნაწყვეტებიდან. ერთ ნაწყვეტში სწერია: «მოგვიტხრობს ის (ე. ი. თეოფანე) იმასაც, თუ როგორ აწვალებდა (მარზპანი) სურენა არმენიელებს... ისინი შეთანხმდნენ ერთმანეთში და მოკლეს სურენა... არმენიელები ჩამოშორდნენ სპარსელებს და რომაელებს მიემხრნენ... (სპარსელებს) მაშინვე გადაუდგნენ იბერიელებიც და მიემხრნენ რომაელებს: მათ მთავრობდა გორგენი, ხოლო იბერიელთა დედაქალაქი მაშინ ტიფილისი იყო» (იხ. გეორგიკა, ტ. III, გვ. 256—258).

როგორც ვხედავთ, ქართლში მომხდარი პოლიტიკური გადატრიალების ფაქტს ადასტურებს ამ გადატრიალების თანამედროვე ისტორიკოსი: მით უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება გვიანდელი ისტორიკოსების (ჯუანშერის, სუმბატის, კონსტანტინე პორფიროგენეტის) ნაწილობრივ ლეგენდებით შეფვრადებულ ცნობებს. მაგრამ თეოფანეს ცნობა იძით განსხვავდება ქართველ ისტორიკოსთა ცნობისაგან, რომ თეოფანეს მიხედვით გადატრიალებას ახდენენ იბერიელები გურგენ ერისთავის მეთაურობით, ხოლო ქართველ ისტორიკოსთა ცნობით — გუარამ ერისთავის მეთაურობით.

¹ „სხოლათა დომესტიკი“. Scholae (palatinae) — ამ სახელით აღინიშნებოდა IV საუკუნიდან უბრწყინვალესი რაზმები, რომლებიც ემორჩილებოდა არა magister militum-ს ან dux-ს, არამედ, magister officiorum-ს და ამრიგად, წარმოადგენდნენ არა სახელმწიფო ჯარის ნაწილებს, არამედ კვისრის ამაღას. პირველად ესენი იხსენიებიან კონსტანტინე პირველის მეფობის ბოლო წლებში (იხ. RE III A [1921], 621—624). სხოლათა დომესტიკი იყო ორი: ერთს ემორჩილებოდა აღმოსავლეთის თემების (აზიის) რაზმები, მეორეს — დასავლეთის თემებისა.

² თეოდოსიუპოლი დაარსა თეოდოსი II-მ (408—450 წ.წ.) მთახე-ქალაქ კარინის ზემოთ. მერმე მას უწოდეს არხენ-ერ-რუმ („რომაელთა არხენი“) განსახვავებლად ძველი არხენისაგან, რომელიც მის აღმოსავლეთით იყო.

τὴν χώραν τῆς Φασιανῆς καὶ τὰ
 περὶ αὐτὴν κάστρα τῷ ὁμοίῳ
 ὀλέθριον παραδοὺς ὑπέστρεψε, με-
 γάλην πληγὴν ἐν τοῦτω δοὺς τοῖς
 Σαρακηνοῖς. ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας
 κυροῦ Ῥωμανοῦ βασιλέως ὁ μάρ-
 τιστρος Ἰωάννης ὁ Κουρκούας
 ἀπερχόμενος κατὰ τοῦ κάστρου
 Τιβίου¹ εἰς τὴν διόδον αὐτοῦ
 ἠφάνισε τὴν πᾶσαν χώραν τῆς
 Φασιανῆς ὡς ὑπὸ τῶν Σαρακη-
 νῶν κρατουμένην. ἀλλὰ καὶ ὁ πα-
 τρῖκιος Θεόφιλος ὁ ἀδελφὸς τοῦ
 προρρηθέντος μαγίστρου Ἰωάν-
 νου, τὸ πρῶτον στρατηγεύσας
 ἐν Χαλδίᾳ, ἐπραΐδευσε τὴν τοιαύ-
 την χώραν τῆς Φασιανῆς ὡς καὶ
 τότε ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν δεσπο-
 ζομένην. μέχρι γὰρ τοῦ γεγονέ-
 ναι τὸν λόγον μετὰ τοὺς Θεοδο-
 ριουπολίτας εἰς τὴν χώραν τῆς
 Φασιανῆς χωρὶον οὐ συνέστη,
 οὐδὲ εἰς τὸ κάστρον τοῦ Ἀβνί-
 κου· καὶ οἱ Ἰβηρες πάντοτε εἶ-
 χον ἀγάπην καὶ φιλίαν μετὰ τῶν
 Θεοδοσιουπολιτῶν καὶ τῶν Ἀβνι-
 κιωτῶν καὶ μετὰ τῶν Μαντζικιερωτῶν καὶ μετὰ πᾶσαν τὴν Περσίδα,
 ἀλλ' ἐν Φασιανῇ οὐδέποτε ἐπεκτήσαντο χωρία.

“Ὅτι πολλάκις ὁ κδρις Λέων
 ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ κδρις Ῥωμανὸς
 καὶ αὐτὴ ἡ βασιλεία ἡμῶν ἐπε-
 ζήτησε τὸ κάστρον τὸ Κετζέον.

წაწყალი და მის გარშემო მდუ-
 ბარე ციხეებიც მოსრა და გამო-
 ბრუნდა; ისე რომ დიდი ვაი მია-
 ყენა ამით სარკინოზებს. მეუფე
 რომინოზის მეფობის დროს მაგის-
 ტროსი იოანე კურკუა რომ გაემ-
 გზავრა ტიბის¹ ციხის წინააღმდეგ.
 გზაში მან მოარბია მთელი ფასიან-
 ნი, როგორც სარკინოზთა მიერ
 დაჭერილი. მაგრამ თეოფილე პა-
 ტრიკიოსმაც, ზემოხსენებული იოანე
 მაგისტროსის ძმამ, წინათ, რო-
 დესაც ის ქალდის სტრატეგოსი
 იყო, მოარბია ფასიანის იგივე მი-
 წაწყალი, რადგან ის მაშინაც სარ-
 კინოზთაგან იბატონებოდა. ვიდრე
 მოლაპარაკება დაიწყებოდა თეო-
 დოსიუპოლელებთან, ფასიანის მი-
 წაწყალზე სოფელიც აღარ დარჩა,
 არც აბნიკის ციხეში; და იბერებს
 მუდამ სიყვარული და მეგობრობა
 ჰქონდათ თეოდოსიუპოლელებთან,
 აბნიკელებთან, მანდიკიერტელებ-
 თან და მთელ სპარსეთთან, მაგ-
 რამ ფასიანში არასდროს ადგი-
 ლები არ სჭერიათ.

ლენი მეფე, ბატონი რომინოზი
 და თვით ჩვენი მეუფებაც ხშირად
 ცდილან აეღოთ კეჯეს ციხე და
 ჩაეყენებინათ მცველები, რათა იქი-

¹ κατὰ τοῦ κάστρου Τιβίου „ტიბის ციხის წინააღმდეგ“. აქ Τιβίου აღნიშნავს „დვიხს“; ამ ქალაქს კონსტანტინე იხსენიებს 44. თავშიც (თბ. ტიბი. იბ. ზემოთ, გვ. 248). იგივე ქალაქი პროკოპი კესარიელთან იწოდება τὸ Δούβιος (BP II, 25; II, 30). განსხვავება აიხსნება იმით, რომ კონსტანტინეს და პროკოპის წყაროები, ალბათ, სხვადასხვა იყო: დასავლურ სომხურში „ტ“ გვაქვს ხოლმე იქ, სადაც აღმოსავლური სომხური „დ“-ს გამოსთქვამს.

ποῦ ἀναλαβέσθαι αὐτὸ καὶ εἰσαγαγεῖν ταξάτους, πρὸς τὸ μὴ ἐκείθεν σιταρχεῖσθαι τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἕξασφαλιζόμενοι πρὸς τε τὸν κουροπαλάτην καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοῦ μετὰ τὸ παραληφθῆναι τὴν Θεοδοσιούπολιν ἀναλαβέσθαι αὐτοὺς τὸ τοιοῦτον κάστρον: ἀλλ' οὐκ ἠγέσχαοντο οἱ Ἰβηρες τοῦτο ποιῆσαι διὰ τὴν ἀγάπην τῶν Θεοδοσιουπολιτῶν καὶ διὰ τὸ μὴ πορθηθῆναι τὸ κάστρον Θεοδοσιούπολιν, ἀλλ' ἀντεδήλωσαν τὸν κῆριν Ῥωμαγὸν καὶ τὴν βασιλείαν ἡμῶν, λέγοντες ὅτι εἰ τοῦτο ποιήσομεν, ἀτιμία ἔχομεν γενέσθαι εἰς τοὺς γείτονας ἡμῶν, οἷον εἰς τὸν μάγιστρον καὶ εἰς τὸν ἐξουσιαστὴν Ἀβασγίας καὶ εἰς τὸν Βασπαρακανίτην καὶ εἰς τοὺς ὑπερεξάρχοντας τῶν Ἀρμενίων, καὶ εἰπεῖν ἔχουσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπίστους ἔχει τοὺς Ἰβηρας, τὸν τε κουροπαλάτην καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ καὶ οὐ πιστεύει αὐτοῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἀνελάβετο τὸ κάστρον ἐξ αὐτῶν. ἀλλὰ μᾶλλον ἄς ἀποστείλῃ¹ ὁ βασιλεὺς τουρμάρχην ἢ βασιλικὸν τινα, καὶ ἄς καθέξηται² εἰς κάστρον τοῦ Κετζέου, καὶ ἄς² ἰεω-

დან სურსათი არ მიეღო თეოდოსიუპოლს, და არწმუნებდნენ კუროპალატს და მის ძმებს, რომ თეოდოსიუპოლის აღების შემდეგ ისინი დაუბრუნებდნენ იმ ციხეს. მაგრამ იბერებმა ამას მხარი არ დაუჭირეს თეოდოსიუპოლელთადმი სიყვარულის გამო და იმის გამო, რომ თეოდოსიუპოლის ციხე არ განადგურებულყო, და ბატონ რომანოზს და ჩვენს მეუფებას უპასუხეს შემდეგი: „ეს რომ ვქნათ, უპატიობას ჩავიდნეთ ჩვენი მეზობლების მიმართ, როგორც, მაგალითად, აფხაზეთის მაგისტროსისა და მთავრის¹, ვასპარაკანელის და არმენიელთა ზემთავრების მიმართ, და იტყვიან, რომ იბერებს, კუროპალატსა და მის ძმებს არ ენდობა მეფე და ამიტომ აიღო მათგან ციხე. მაგრამ უმჯობესია მეფემ ჯდმოაგზავნოს ტურმარქი ან ვინმე სამეფო მოხელე, და ის იჯდეს კეჯეს ციხეში და იმეთვალყურეოს“. და პასუხად მიიღეს მომართვა: „რის მაქნისია ტურმარქის ან სამეფო მოხელის გამოგზავნა? ყოველ შემთხვევაში, ტურმარქი ან სამეფო მოხელე რომ შევიდეს, მას შეუძლია შევიდეს ათი ან თორმეტი კაცი და შეუძლია და-

¹ „აფხაზეთის მაგისტროსისა და მთავრის“. ეს უნდა იყოს აფხაზეთის მეფე გიორგი II, რომელიც მეფობდა 921—955 წლებში (პ. ინგოროყვას მიხედვით 922—957 წლებში: მნათობი 1950 წ. № 4, გვ. 106).

² კონსტანტინე პორფიროგენეტის ენა ხშირად შორდება კლასიკური ბერძნულის ნორმებს, განსაკუთრებით ამ თხზულებაში (De adm. imp.), და შეიცავს ხალხურ ფორმებს. აქნახმარი ἄς ἀποστείλῃ („გამოაგზავნოს“), ἄς καθέξηται („იჯდეს“), ἄς ἰεωρηῖ („იმეთვალყურეოს“) ამგვარი ხალხური ენის ფორმებია,

ρη. και ἐδέξαντο διὰ κελύσεως ὅτι τί ὄφελος ἢ τουρμάρχην ἢ βασιλικὸν ἀποστειλαί; πάντως ἐὰν εἰσέλθῃ, εἴτε τουρμάρχης εἴτε βασιλικός, μετὰ δέκα ἢ δώδεκα ἀνθρώπων ἔχει εἰσελθεῖν, και καθέζεσθαι ἔχει εἰς τὸ ἅπληκτον ὃ παρ' ἡμῖν λήβη· και ἐπεὶ πολλὰ εἰσιν ὁδοὶ αἰ εἰσάγουσαι εἰς τὸ κάστρον Θεοδοσιουπόλεως, οὐ δύναται ἀπὸ τοῦ κάστρου βλέπειν τὰ εἰσερχόμενα καρβάνια¹ εἰς τὸ κάστρον Θεοδοσιουπόλεως· δύνανται δὲ εἰσερχεσθαι καρβάνια ἐν Θεοδοσιουπόλει τῇ νυκτὶ ἐκείνων μηδὲν νοούντων. ἀλλ' οὐκ διὰ τὸ μὴ θέλειν τοὺς Ἰβήρας πορθηθῆναι τὴν Θεοδοσιουπόλιν ἀλλὰ μάλλον σιταρχεῖσθαι, τοῦτου ἕνεκα οὐκ ὑπήκουσαν και δέδωκαν τὸ κάστρον τὸ Κετζέον, καιτοὶ και ὄρκον ἔγγραφον δεχόμενοι τοῦ μετὰ τὸ παρακληθῆναι τὴν Θεοδοσιουπόλιν ἀποστραφῆναι αὐτοῖς τὸ τοιοῦτον κάστρον.

ჯდეს იმ ბანაკში, რომელსაც თქვენგან მიიღებს; და რადგან მრავალი გზა არსებობს, რომელიც მიდის თეოდოსიუპოლის ციხეში; შეუძლებელია ციხიდან უთვალყურა თეოდოსიუპოლის ციხეში შემოსულ ქარავნებს: ქარავნებს ღამით შეუძლიათ შევიდნენ თეოდოსიუპოლში ისე, რომ ისინი (ე. ი. მეთვადყურენი) აინუნშიც არ იყვნენ“. ამრიგად, რადგან იბერებს არ სურდათ, რომ თეოდოსიუპოლი განადგურებულიყო, არამედ უფრო მოწადინებული იყვნენ, რომ ის სურსათით მომარაგებული ყოფილიყო, ამიტომ ისინი არ დაემორჩილნენ და არ გადასცეს კეჯეს ციხე, თუმცა წერილობითაც კი მიიღეს ფიცი, რომ თეოდოსიუპოლის აღების შემდეგ მათ ეს ციხე უკან დაუბრუნდებოდათ².

რომლებიც შემდეგ ახალ ბერძნულ ლიტერატურაში ნორმად იქცა. ანეთსავე ხალხურ ფორმას წარმოადგენს ცოტა ხემოთ ნახმარი *ειπεῖν ἔχουσιν* („სათქმელად აქვთ“, ე. ი. „იტყვიან“).

¹ *Καρβάνια* მრავლობითი რიცხვია, ე. ი. მხოლოდობითად ბერძენს გაუკეთებია *καρβάνιον* „ქარავანი“. — ეს არაბული სიტყვა (*qirwan*) პირველად კონსტანტინე პორფიროგენეტთან გვხვდება.

² „კეჯეს ციხე“ — *τὸ κάστρον τὸ Κετζέον*. ბროსე (*Addit.* 146) ფიქრობდა, რომ ეს შეიძლება იყოს ქაჯეთის ციხე ჩაქვის წყლის ნაპირას, გურიაში, შავი ზღვის პირას, ან ძველი არტაანი, ან, უფრო, წუნდა. „ქაჯეთის ციხე“ ჩაქვის წყლისა ძნელი წარმოსადგენია რომ *Κετζέον*-ს უდრიდეს, გინიდან კონსტანტინეს მოთხოვნის მიხედვით ეს ციხე თეოდოსიუპოლის მახლობლად მდებარეობდა და იქიდან შეიძლებოდა თეოდოსიუპოლელთა საქმიანობის ხვეწვა. „ქაჯთა ქალაქი“ ისენიება ქართულ წყაროებში არტაანთან დაკავშირებით. ლეონტი მროველთან ვკითხულობთ: *ამან ჯავახოს აღაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქალაქი არტაანისა*, რომელსა მაშინ ერ-

“Οτι οὐδέποτε ἐβουλήθησαν οἱ Ἰβηρες πραιδεῦσαι ἢ ἀίχμαλῶ-
τίσαι τὰ περί τῶν κάστρου Θεο-
δοσίουπόλεως ἢ τὰ χωρία αὐτοῦ
ἢ εἰς τὸ κάστρον τοῦ Ἀβνίκου
ἢ τὰ περὶ αὐτὸ χωρία, ἢ εἰς τὸ
κάστρον Μαντζικιέρτ καὶ εἰς τὴν
αὐτοῦ ἐπικράτειαν.

“Οτι καθὼς ἐνίσταται ὁ κου-
ροπαλάτης περὶ τῶν χωρίων τῆς
Φασιανῆς ἐπιζητῶν ὅλην τὴν
Φασιανὴν καὶ τὸ κάστρον τοῦ
Ἀβνίκου, προσφασίζόμενος χυ-

იბერებმა არასგზით არ მოი-
სურვეს დაერბიათ ან მოეტყვევ-
ნათ თეოდოსიუპოლის ციხის გარ-
შემო მდებარე ადგილები და მისი
სოფლები, ან აბნიკის ციხე და
მის გარშემო სოფლები, ან მანძი-
კიერტის ციხე და მისი მიწა-
წყალი.

რადგან კუროპალატი ჯიუტობს
ფასიანის ადგილების შესახებ და
მოითხოვს მთელს ფასიანსა და
აბნიკის ციხეს და თან დასძენს,
რომ მას ნეტარი მეფის ბატონი

ქუა ქაჯთა ქალაქი, ხოლო აწ ჰქვან ჰური» (იხ. ანასეული ქ. ცხ. გვ. 6, 9). ამასვე იმეორებს ის სხვა ადგილას: ფარნავაზმა შეკრიბა დიდძალი ჯარი აზონის წინააღმდეგ; «ესე ყოველნი შეკრიბნა ფარნავაზ და მიეგება ნაქალაქევსა თანა არტანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური» (იხ. ანასეული ქ. ცხ. გვ. 16—17). მიუხედავად იმისა, რომ ლეონტი მროველის მიერ მოხსენებული «ქაჯთა ქალაქი» სამხრეთ საქართველოს რაიონშია, მაინც ის ძალზე დაშორებულია იმ «კეჯეს ციხეს», რომელიც, კონსტანტინეს აღწერით, თეოდოსიუპოლის მახლობლად მდებარეობდა, საქართველოს სამხრეთ საზღვართან. ეს «კეჯეს ციხე» უნდა ვეძებოთ სხვაგან, დაახლოვებით იქ, სადაც, ეფფრატის სათავეებთან, ამჟამად «აშ-ყალა» მდებარეობს.

კონსტანტინეს მიერ აღწერილი ეპიზოდი «კეჯეს ციხის» დაუფლებების შესახებ უაღრესად საყურადღებო ცნობაა ბიზანტიისა და იბერიის პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორიისათვის. როგორც ჩანს, «კეჯეს ციხე» იბერიის ფარგლებში შედიოდა და იბერიის მმართველთ თავისი სუვერენიტეტის შელახვად მიაჩნდათ — დროებით, სტრატეგიული საჭიროებისათვის, დაეთმოთ ბიზანტიელებისათვის ეს ციხე, რათა ამით ბიზანტიელებს გაადვილებოდათ წაერთმიათ არაბებისათვის თეოდოსიუპოლი, რომელიც წინათ ბიზანტიას ეკუთვნოდა, რომ აღარ ვილაპარაკოთ იმაზე, რომ იბერიის კუროპალატი არ ენდობოდა ვერაგ ბიზანტიელებს, რომელნიც, რასაკვირველია, ეცდებოდნენ, რომ დროებითი გადაცემა ციხისა მუდმივ მიტაცებად გადაქცეულიყო, და არც თეოდოსიუპოლელებთან ლოიალურ ურთიერთობას დაარღვევდა. იხ. პ. ინგოროყვა: მნათობი 1949, № 11, გვ. 146—147.

ასეთი წინადადებით (*ἀέλευσις*), რომ იბერიის კუროპალატს დროებით დაეთმო «კეჯეს ციხე» ბიზანტიისათვის, კეისარს შეეძლო მიემართა 928 წლის წინა ხანებში, რადგან 928 წელს ბიზანტიელებმა თეოდოსიუპოლი აიღეს. იხ. F. Dölger, Corpus der griech. Urkunden. I, 75.

σοβούλλια¹ ἔχειν τοῦ μακαρίου βασιλέως τῶν κυρῶν Ῥωμαγοῦ καὶ τῆς ἡμετέρας βασιλείας, ὡς καὶ τὰ ἴσα πρὸς ἡμῶς ἀπέστειλε διὰ τοῦ Ζουρβανέλη² πρωτοσπα-
 θάρου τοῦ ἀζάτου αὐτοῦ, ταῦτα ἐπισκεψάμενοι ἐνρομεν αὐτὸν μη-
 δεμίαν βοήθειαν ἔχοντα. τὸ μὲν γὰρ χρυσοβούλλιον τοῦ πενθεροῦ ἡμῶν περιέχει ὑποσχέσθαι τὸν αὐτὸν κουροπαλάτην, ὡς δὲ ἕρξου ἐβεβαίωσεν αὐτὸν οὐκ εἶχαι χεῖρὶ ἐγγραψάμενος, τοῦ διαμεῖναι ἐν τῇ πίστει τῆς ἡμετέρας βασιλείας καὶ τοῖς μὲν ἐχθροῖς ἡμῶν ἀντι-
 μάχεσθαι, τοῖς δὲ φίλοις ὑπερασ-
 πίζεσθαι, καὶ τὴν ἀνατολήν ὑπόσ-

რომანოზის და ჩვენი მეუფეების ოქრობეჭედნი¹ აქვს, რომელთა პირები ჩვენ გამოგვიგზავნა თავისი აზატის პროტოსპათარ ზურვანელის ხელით², ჩვენ ეს ხელ-
 მიწევნით გავზომეთ და დავრ-
 წმუნდით, რომ ეს მას ვერაფერს უშველის. ვინაიდან ჩვენი სიმამ-
 რის ოქრობეჭედი შეიცავს დაპი-
 რებას თვით კუროპალატისას, რომ
 ის როგორც თვითონ ფიცს სდებს
 და ამტკიცებს საკუთარი ხელის
 მოწერით, დარჩება ერთგული
 ჩვენი მეუფებისა; ჩვენს მტრებს
 შეებრძოლება, ხოლო მეგობრებს
 დაიცავს, აღმოსავლეთს ჩვენი
 მეუფების ქვეშევრდომად გახდის,

¹ ეს დოკუმენტიც (*χρυσοβούλλια*), რომლითაც იბერიის კუროპალატი უმტკიცებს კეისარს თავის უფლებებს ბასიანის მხარეზე, თარიღდება 928 წლის წინა ხანებით.

² როგორც გადმოგვცემს Bandurius-ი თავის შენიშვნებში, ხელნაწერის ამ ადგილას არშიაზე სწერია იმავე ხელით: *οὗτος δὲ Ζουρβανέλη ὁ πατήρ τοῦ Τορσίκου τῆς Ἀβῆ, τοῦ ἀρτίως συγγέλλου* — «ეს ზურვანელი არის მამა ამბათორნიკისა, აწ სვინგლოზისა» (იხ. CB III, 373). ამ მინაწერის მიხედვით, მაშასადამე, ის პროტოსპათარი ზურვანელი, რომლის ხელითაც იბერიის კუროპალატმა ბიზანტიის კეისარს გაუგზავნა 928 წლის წინა ხანებში საბუთები თავისი უფლებების დასამტკიცებლად ბასიანის მხარეზე, ყოფილა იმ თორნიკეს მამა, რომელიც კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულების ხელნაწერის გადაწერის დროს სვინგლოზის (ე. ი. პატრიარქის „თანამოსაკანის“ *συγγέλλος*) წოდებას ატარებს. ის ხელნაწერი, სადაც ეს მინაწერი მოიპოვება, როგორც ჩანს, XII საუკუნისაა, რადგან Bandurius-ს სწორედ ამ ხელნაწერთან (cod. Parisinus regius 2009. იხ. ზემოთ გვ. 221) შეუბოწმებია ტექსტი. მაგრამ ის გარემოება, რომ მინაწერი ხელნაწერის ხელით არის შესრულებული (eadem manu „იმავე ხელით“, როგორც წერს ბანდური), მოწმობს, რომ XII საუკუნის გადამწერს გადმოუწერია თავის დედნიდან ტექსტთან ერთად არშიაზე მინაწერიც, ხოლო თვით დედანში (ე. ი. რომელიმე წინა საუკუნის ხელნაწერში) შესაძლებელია მკითხველის მიერ იყო არშიაზე ის შენიშვნა მიწერილი არა ხელნაწერის ხელით, არამედ სხვა ხელით, და, აი, ამ მკითხველს სცოდნია, რომ 928 წლის მახლობელ ხანებში პროტოსპათარად მყოფი ზურვანელი იმ თორნიკეს მამა იყო, რომელსაც მის (ე. ი. მკითხველის) დროს სვინგლოზის წოდება ჰქონდა. მაშასადამე, XII საუკუნის ძირითადი ხელნაწერის დედანი უთუოდ X საუკუნის მეორე ნახევ-

πονδον ποιῆσαι τῇ βασιλείᾳ ἡμῶν, καὶ κάστρα χειρώσασθαι, καὶ μεγάλα πρὸς φεράπειαν ἡμῶν ἔργα ποιήσασθαι· καὶ ὑπεσχέθη αὐτοῖς παρὰ τοῦ πενθεροῦ ἡμῶν ἵνα ἐὰν φυλάξῃ τὴν τοιαύτην πίστιν δούλωσιν καὶ εὐγνωμοσύνην, διαμείνῃ ἀμετασάλευτος καὶ ἀτὸς καὶ οἱ τοῦ γένους αὐτοῦ ἐν τῇ τούτου ἀρχῇ καὶ ἐξουσίᾳ, καὶ ὅμ μεταστήσει τὰ ὄρια τῶν τόπων αὐτοῦ ἀλλὰ κατὰ τῶν πρώην βασιλέων τὰ σύμφωνα· στέρξει καὶ περαιτέρω μὴ ὑπερβήσεται, καὶ ὅτι ὅδὲ κωλύσει αὐτὸν καταστρέψαι τὴν Θεοδοσιούπολιν καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα τῶν ἑχθ-

ციხეებს დაიპყრობს და ჩვენ დიდს სამსახურს გაგვიწვეს; და მათ დაპირება მიეცა ჩვენი სიმამრისაგან, რომ თუ ის დაიცავდა ამ ერთგულებას, სამსახურს და კეთილგანწყობილებას, ისიც და მისი მემკვიდრეებიც ურყევად დარჩებიან ამ ძალაუფლების მქონედ, თუ არ გადალახავენ თავისი აღდილების საზღვრებს, არამედ წინანდელ მეფეებთან დადებულ შეთანხმებებს დასჯერდება და მათ არ დაარღვევს და არ შეუფერხებს მას თეოდოსიუპოლის და მტრის სხვა ციხეების განადგურებას, და ისინი ან თვით მარტო მის მიერ იქნებიან ალყაშემორტყმული, ან

რისაა, როდესაც შეიძლება კაცმა ივარაუდოს 928 წლის წინა ხანებში მოღვაწის შვილი. ასეთ შვილად, ბუნებრივია, პირველ რიგში ვივარაუდებთ ათონელ მოღვაწეს იოანე თორნიკეს. ამ ბერძნული მინაწერის თითქმის ხედმიწვევით აღევკატურია ის ქართული მინაწერი, რომელიც მოიპოვება 977 წელს გადაწერილსა და ათონის ივერიის მონასტრის წიგნთსაცავში დაცულ ხელნაწერში: «... იოვანე თორნიკე ყოფილისათვის და აწ წმიდათა მეფეთა მიერ იოანე სკნგელთხისათვის» (თ. ყორდანია, ქრონიკები I, გვ. 108; R. Black, ათონის ივერიის მონასტრის ხელნაწერთა აღწერილობა, გვ. 49—50 [ცალკე ამონაბეჭდი ჟურნალიდან *Revue de l'Or. chr.* VIII, 1931—32]; შეაღ. მ. ბერძნი შვილი, იოანე ვარაზაჩესთვის: ანალები I, 1947, გვ. 241).

ასეთია ის მინაწერი, რომელიც XII საუკუნის ხელნაწერში მოპოვება და რომელიც გვაწვდის ძვირფას ცნობას ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ 976—979 წლებში წარმოებულ ბრძოლების დროს განთქმული ქართველი სარდლის და ათონის მთაზე ბერად აღკვეცილი თორნიკეს შესახებ. ბერძნული ფორმით *Zovδ-βανέλη* გადმოცემულია ქართული „ჩორდვანელი“ (ე. ი. ჩორჩანელი): ქართული ჩ-ს გადმოცემა ბერძნულად მხოლოდ მიახლოებით შეიძლებოდა; აქ ის გადმოცემულია ძეტის (ζ) მეშვეობით; იგივე სახელი ერთ ბერძნულ რექსტში სწერია *Tζουδβανέλη* (იხ. *Byzantion* X [1935], გვ. 543). შუაში „დ“ ამოვარდნილია, რადგან ბერძენს ἄδβ კომპლექსის გამოთქმა უჭირდა.

ჩვენ არ ვიცით, რა წარმოშობისაა კონსტანტინეს თხზულების XII საუკუნის ხელნაწერი, მაგრამ მისი დედანი კი, რომელშიც მკითხველს „ჩორჩანელი“ შემცველი მინაწერი დაურთავს არშიაზე, უთჯოდ უნდა იყოს ნამყოფი ათონის მთის რომელსამე ბიბლიოთეკაში.

ρῶν, καὶν τε διὰ [τοῦ] αὐτοῦ μόνου πολιορκηθῆσονται καὶν τε δι' αὐτοῦ τοῦ στρατοπέδου ἡμῶν. ταῦτα μὲν τὰ κεφάλαια περιέχουσι. τὰ χρυσοβούλλια, ἐξ ὧν οὐδὲμίαν βοήθειαν ὁ κουροπαλάτης ἔχει· τὸ μὲν γὰρ τοῦ πενθεροῦ ἡμῶν διαγορεύει ὅτι οὐ παρασαλεύομεν αὐτὸν ἐκ τῶν παλαιῶν ὀρίων τῆς χώρας αὐτοῦ, καὶ ὅτι, ἐὰν δυνήσῃ, εἴτε καὶ μόνος εἴτε καὶ μετὰ τοῦ στρατοπέδου ἡμῶν, πολιορκήσῃ καὶ καταστρέφῃ τὴν Θεοδοσιούπολιν καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα τῶν ἐχθρῶν, οὐχὶ δὲ κατασχεῖν αὐτὰ εἰς τελείαν δεσποτείαν καὶ κυριότητα, τὸ δὲ τῆς βασιλείας ἡμῶν περιέχει ἵνα, ὅσους ἂν τόπους δυνήσῃ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἄνεψιός αὐτοῦ ὁ μάγιστρος Ἀδρανᾶσῃ ἐξ οἰκείας δυνάμεως καθυποτάξαι τῶν Ἀγαθηρῶν ἢ ἀπὸ τοῦ νῦν καθυποτάξῃ, κατέχη ἐπὶ δεσποτεία καὶ κυριότητι. καὶ ἐπεὶ οὐτε ἐξ οἰκείας δυνάμεως τὴν Θεοδοσιούπολιν κατεστρέφατο. οὐτε τὸ

თვით ჩვენი ჯარის მიერ. აი, ამ თავებს შეიცავდნენ ის ოქრობეჭედნი, რომლებიც კუროპალატს ვერათერს შეეღის: ვინაიდან ჩვენი სიმამრის ოქრობეჭედი აღნიშნავს, რომ ჩვენ არ დავძრათ ის მისი მიწაწყლის ძველი საზღვრებიდან და რომ, თუ შესაძლებელი იქნება, ან მან მარტო თვითონ, ან ჩვენი ჯარითურთ ალყა შემოარტყას და გაანადგუროს თეოდოსიუპოლი და მტრის სხვა ციხეები, ხოლო ისინი არ უნდა ჰქონდეს საბოლოო მბრძანებლობაში და ბატონობაში; ხოლო ჩვენი მეუფების ოქრობეჭედი¹ შეიცავს იმას, რომ, აგარენთა რომელი ადგილების დამორჩილებაც შესძლო ან თვითონ, ან მისმა ნათესავმა ადრანასე მაგისტროსმა² საკუთარი ძალით, ან ღლეის შემდეგ დაიმორჩილებს, ის ჰქონდეს თავისი მბრძანებლობის და ბატონობის ქვეშ. და რადგან მას თავისი ძალით არ გაუნადგურებია არც თეოდოსიუპოლი, არც აბნიკი, არც მასტატი, მას, არ შეუძლია ისინი ეპყრას,

¹ „ჩვენი მეუფების ოქრობეჭედი“, ე. ი. კონსტანტინე პორფიროგენეტის *Χρυσοβούλλιον*, რომელიც უნდა ყოფილიყო გამოცემული 945—952 წლებში, ვინაიდან ეს უნდა მიმხდარიყო რომანოზის გადმოგდების შემდეგ (იგი გადმოაგდეს ტანტიდან 944 წლის 16 დეკემბერს) და 952 წლამდე (De adm. imp.-ს დაწერამდე). იხ. Dölger, Corpus... 80—81.

² „თვითონ, ან მისმა ძმისწულმა ადრანასე მაგისტროსმა“. იგულისხმებიან სუმბატ I, ქართველთა მეფე და კუროპალატი (გარდ. 958 წ.) და მისი ძმისწული ადარნერსე II, ქართველთა კუროპალატი (გარდ. 961 წ.). უკანასკნელი, კონსტანტინეს მიხედვით, სუმბატ I-ის ძმისწულია (ანუ-ყმის); ქართული წყაროებითაც ასე ჩანს; ადარნერსე არის ბაგრატ მაგისტროსის, სუმბატ I-ის ძმის, შვილი. იხ. პ. ინგოროყვა: მნათობი 1950 წ. № 1, გვ. 140—141.

Ἀβνικον οὐτε τὸ Μαστάτον, οὐκ ὀφείλει ταῦτα κατέχειν ὡς ὄντα ἔνθεν τοῦ Ἑραξ ποταμοῦ ἦτοι τοῦ Φάσιδος, διότι τὸ μὲν κάστρον τοῦ Ἀβνίκου μέχρι τοῦ νῦν ἦν αὐτεξούσιον καὶ αὐτοδέσποτον ἔχον ἴδιον ἀμνηρᾶν, καὶ πολλάκις ὁ λαὸς τῆς βασιλείας ἡμῶν ἐπραΐδευσεν αὐτό· ἀλλὰ καὶ ἑ πρωτοσπαθᾶριος Ἰωάννης καὶ στρατηγὸς ὁ Ἀρραβωνίτης, καὶ ὁ πατρικίος Θεόφιλος καὶ ἀρτίως στρατηγὸς Θεοδοσιουπόλεως, καὶ οἱ λοιποὶ στρατηγοὶ μεγάλην πραιδᾶν καὶ ἀιχμαλωσίαν εἰς αὐτὸ εἰργάσαντο, κατακαύσαντες τὰ χωρία αὐτοῦ, μηδέποτε τοῦ κουροπαλάτου πραιδεύσαντος αὐτό. καὶ ἦνίκα ἠφρανίσθησαν τὰ τούτου χωρία παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν, ὑπεισηλθὼν οἱ Ἰβηρες καὶ κατεκράτησαν αὐτά, πειρώμενοι ἐκ τούτου τὸ κάστρον κρατῆσαι. ὁ δὲ ἀμνηρᾶς πολλάκις μηνυθεὶς παρὰ τοῦ πατρικίου Θεοφίλου καὶ στρατηγοῦ, καὶ ἰδὼν ὅτι οὐδαμῶς ἔχει ἐλπίδα ζωῆς, ὑπετάγη καὶ κατένευσε δοῦλος γενέσθαι τῆς βασιλείας ἡμῶν, δούς τὸν σῖδν αὐτοῦ ὄψιδα. τὸ δὲ Μαστάτον ὑπήρχε τῶν Θεοδοσιουπολιτῶν. καὶ ἦνίκα ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ἐπολιόρησε τὴν Θεοδοσιουπόλιν ἑπτὰ μῆνας διὰ τὸ μὴ δύνασθαι παραλαβεῖν αὐτήν, ἀποστειλάς λαὸν παρέλαβε

როგორც მდინარე ერაქსის ახლეთასისის აქეთ მდებარე, რადგან აბნიკის ციხე დღემდე იყო თვითთავადი და თვითუფალი და ჰყავდა საკუთარი ამირა, და ჩვენი სამეფოს ხალხს ხშირად დაუბრევია იგი; მაგრამ იოანე პროტოსპათარმა და თეოფილე პატრიკიოსმა და თეოდოსიუპოლის ყოფილმა სტრატეგოსმა და სხვა სტრატეგოსებმაც დიდი ნადავლი და ტყვეები მოიხვეჭეს იქ და გადასწვეს მისი სოფლები, კუროპალატს კი არასდროს არ დაუბრევია იგი. და როდესაც მისი სოფლები განადგურებულ იქმნა ჩვენ მიერ, მოვიდნენ იბერები, დაიპყრეს იგი და მას აქეთ ცდილობენ ციხე მათ ხელთ იყოს. ამირამ, რომელსაც თეოფილე პატრიკიოსი და სტრატეგოსი ხშირად არწმუნებდნენ, დაინახა, რომ დიდი ხნის არსებობის იმედო აღარ იყო, დაგვექვემდებარა, ჩვენი სამეფოს მორჩილად აღიარა თავი და თავისი შვილიც მოგვცა მძევლად. ხოლო მასტატი თეოდოსიუპოლელებისა იყო; და როდესაც იოანე მაგისტროსს გარემოცული ჰქონდა თეოდოსიუპოლი შვიდი თვის განმავლობაში, რადგან ვერ შესძლო მისი აღება, გაგზავნა ხალხი და აიღო მასტატის ის ციხე და ჩააყენა იქ პროტოსპათარი პეტრონა ვოილა, რომელიც მაშინ ნიკოპოლის კატაპანი იყო; მაგრატ მაგისტ-

το αὐτὸ κάστρον τὸ Μαστάτον
 καὶ εἰσήγαγεν ἐν αὐτῷ τὸν πρωτο-
 σπαθάριον Περωνᾶν τὸν Βόιλαν,
 τὸν τότε ὄντα κατεπάνω Νικοπό-
 λεως. ὁ δὲ μάγιστρος Παγκρα-
 τειος συνταξιδεύσας τῷ αὐτῷ
 μαγίστρῳ ἐν Θεοδοσιουπόλει, ἤνι-
 κα ἔμελλεν ἀναχωρεῖν, παρεκά-
 λεσεν ἵνα δῶσῃ αὐτῷ τὸ τοιοῦτον
 κάστρον, ποιήσας ἔγγραφον ἕρ-
 κων πρὸς αὐτὸν τοῦ ἐπικρατεῖν
 αὐτὸ καὶ μηδέποτε τοῦτο τοῖς
 Σαρακηνοῖς ἐπιδοῦναι. καὶ διὰ
 τὸ εἶναι αὐτὸν καὶ Χριστιανὸν καὶ
 δοῦλον τῆς βασιλείας ἡμῶν, πισ-
 τεύσας τῷ ἕρκῳ αὐτοῦ δέδωκεν
 αὐτὸ τῷ εἰρημένῳ Παγκρατεῖ.
 ὁ δὲ πάλιν ἀπεχαρίσατο αὐτὸ
 τοῖς Θεοδοσιουπολίταις· καὶ ἤνι-
 κα παρελήφθη ἡ Θεοδοσιούπο-
 λεις, ὑπεισελθόντες οἱ Ἰβηρες
 ἐκράτησαν αὐτῷ. διότι οὔτε τοῦ
 τοιοῦτου κάστρου τοῦ Μαστάτου
 οὔτε τοῦ Ἀβνίκου ἔχουσιν ἐξου-
 σίαν ἐπιζητεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ
 κουροπαλάτης πιστὸς καὶ ἄριστος
 δοῦλος καὶ φίλος ἡμῶν ἐστίν, διὰ
 τὴν αὐτοῦ παράκλησιν, ἵνα γέ-
 νηται σύνορον τῆς Φασιανῆς ἢ
 ποταμὸς ὁ Ἑραξ ἢ τοῖς Φᾶσις,
 καὶ τὰ μὲν ἄριστερά μέρη τὰ
 πρὸς τὴν Ἰβηρίαν² κατέχασιν

როსმა¹ იმ მაგისტროსთან (ე. ი.
 იონანესთან). ერთად ილაშქრა
 თეოდოსიუპოლში და, როდესაც
 მან დააპირა უკან გაბრუნება,
 სთხოვა იონანეს, რათა მას ის ციხე
 მასტატი მისთვის მიეცა, და მის-
 ცა მას ფიცის წერილი, რომ მას
 ის ციხე თავის მფლობელობაში
 ექნებოდა და მას არასდროს სარ-
 კინოზებს არ გადასცემდა. და
 რადგან ის ქრისტიანიც იყო და
 ჩვენი სამეფოს მორჩილი, იონან-
 ნემ დაუჯერა მის ფიცს და მისცა
 ციხე ხსენებულ ბაგრატს; ამან კი ის
 კვლავ თეოდოსიუპოლელებს უწ-
 ყალობა; და როდესაც თეოდოსი-
 უპოლი აღებულ იქმნა, მოვიდნენ
 იბერები და დაიჭირეს ის. ამიტომ
 არც ამ მასტატის ციხეზე, არც
 აბნიკზე არ შეუძლიათ მათ უფ-
 ლება მოითხოვონ, მაგრამ რადგან
 კუროპალატი ჩვენი მორჩილი და
 მეგობარია, სანდო და მართალი,
 იყვეს თანახმად მისი მოთხოვნისა
 ფასიანის საზღვრად მდინარე
 ერაქსი ანუ ფასისი, და მარცხენა
 მხარე, იბერიისაკენ² მიმართული,
 ეპყრათ იბერებს, ხოლო მარჯვენა,
 რაც თეოდოსიუპოლისკენ არის,
 როგორც ციხეები ისე სოფლები,
 იყვეს ჩვენი მეუფების ქვეშ, ისე
 რომ, მაშასადამე, ორივეს საზ-

¹ „ბაგრატი მაგისტროსი“. სუმბატის ქრონიკის მიხედვით ბ ა გ რ ა ტ მ ა გ ი ს ტ რ ო ს ი. გარდაიცვალა 945 წელს: «გარდაიცვალა ბაგრატი მაგისტროსი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, ქორანიკონსა რაჲ (165 + 780 = 945), თვესა მარტსა, და დაუტევა ძე თვისი ადარნასე, რომელი შემდგომად მამისა თვისისა მაგისტროსი იქმნა...» (ე. თაყაიშვილის გამოც. გვ. 66, § 64).

² ბერძნულ ხელნაწერებში სწერია Ἰλλυρίαν, რაც სრულიად გაუგებარია. შესწორება ეკუთვნის ბროსეს (Additions... გვ. 148).

οἱ Ἰβηρες, τὰ δὲ δεξιὰ ὄσα εἰς
πρὸς τὴν Θεοδοσιούπολιν, καὶ τε
κάστρα καὶ τε χωρία εἰσὶν, ὧσιν
ὑπὸ τὴν βασιλείαν ἡμῶν, τοῦ
ποταμοῦ δηλονότι σύνορον ἀμφο-
τέρων ὑπάρχοντος, καθ' ὧς και-
ρῶν ὁ μακάριος Ἰωάννης Κουρ-
κούρας περὶ τούτου ἐρωτηθεὶς
ἔδειξε σύμφερον εἶναι τὸν ποτα-
μὸν σύνορον. τὸ μὲν γὰρ ἀκριβὲς
ὄνκαιον οὐδεμίαν ἐξουσίαν παρέ-
χει τῷ κυροπαλάτῃ εἶτε εἰς τὰ
ἐνεῖναι τοῦ ποταμοῦ εἶτε εἰς τὰ
ἐκείναι διακράτησιν ἔχειν, οἷον
τὰ τοιαῦτα πάντα χωρία τῶν
Θεοδοσιουπολιτῶν τὰ στρατεῦ-
ματα τῆς βασιλείας ἡμῶν ἡχμα-

ღვრად მდინარე იქნება, როგორც
ეს ნეტარხსენებულმა იოანე კურ-
კუამ ჯერ კიდევ სიცოცხლეში,
როდესაც მას შეეკითხნენ ამის
შესახებ, აზრი გამოთქვა, ხელსაყ-
რელია მდინარე იყვეს საზღვრა-
დო¹. ხედმიწვევნით მართლად რომ
ვთქვათ, არავითარი უფლება არა
აქვს კუროპალატს არც მდინარის
აქეთა მხარეზე, არც მდინარის
იქითა მხარეზე, რადგან თეოდო-
სიუპოლელთა ყველა ეს სოფლები
ჩვენი სამეფოს ჯარებმა ტყვევნეს
და ცეცხლს მისცეს, და არასდროს
იბერები ჩვენი ხალხის უიმისოდ
არ შესულან თეოდოსიუპოლში
და არ გაუხნადგუტრებიანთ იგი, არა-

¹ ძირითადი საკითხი, რომელსაც ეხება კონსტანტინე პორფიროგენეტი თავისი შრომის ამ 45. თავში, არის საკითხი იბერიის იმ მხარისა, რომელსაც ეწოდება *Φασιανή*. ეს არის ქართული წყაროებით კარგად ცნობილი ბასიანი.

ქართული „ბასიანი“ რომ დაეწერა *Βασιανή*, ეს წაიკითხებოდა „ვასიანი“ და არა ბასიანი. რადგან β ამ დროს „ვ“-ს ნიშნავდა, ამიტომაც არის რომ „ბაგ-რატი“ არსად β-ით არ არის გადმოსცემული, იგი იწერება ყოველთვის *Παγρο-ταιος*. თუ ამ უკანასკნელ შემთხვევას გავითვალისწინებთ, მაშინ ავტორს უნდა დაეწერა *Πασιανή*. ხეპირმეტყველებაში მაშინდელი ბერძენი ამ სიტყვას ალბათ, ამბობდა „ბასიანი“ (შეად. „ბანკრატიოს“). მაგრამ თუ მაინც *Φασιανή* უწოდა კონსტანტინე პორფიროგენეტმა და არა *Πασιανή*, უთუოდ შემდეგი მიზეზის გამო: ბასიანი დაკავშირებულია არაქსის სათავეებთან, ხოლო არაქსის ბერძნულ წყაროებში ეწოდება *Φάσις* და, მაშასადამე, იმ კუთხეს, რომელიც არაქსის სათავეებთან მდებარეობს. ბუნებრივია, რომ უწოდა *Φασιανή*, მით უმეტეს რომ ადგილობრივ სახელი ამ ადგილისა უღერდა ამის მსგავსად („ბასიანი“).

45. თავის მეორე ნაწილში მოთხრობილია იმ დავის შესახებ, რომელიც არსებობდა ბიზანტიასა და იბერიას შორის ბასიანისა და მისი მეზობელი მხარეების შესახებ. ბასიანი, რომელიც არაქსის სათავეებთან მდებარეობდა «ირიჯ-ლუს მთას იქით»; არაბთა შემოსევამდე ბიზანტიის სამფლობელოში შედიოდა. ხოლო როდესაც იგი არაბთა ხელში გადავიდა, ბიზანტიასა და იბერიას შორის შეთანხმება მომხდარა, რომ აგარიანთა რომელი ადგილების დამორჩილებაც შესძლო ან თვითონ (კუროპალატმა) ან მისმა ძმისწულმა ადრანასე მაგისტროსმა სკკუთარი ძალით, ან დღეის შემდეგ დაიმორჩილებს, ის ჰქონდეს თავისი მბრძანებლობის და ბატონობის ქვეშ» (იხ. ზემოთ გვ. 269). ამრიგად, ბიზანტიელები და იბერიელები გაერთიანებული ძალებით ებრძოდნენ არაბებს. მაგრამ, რო-

λώτισαν και ἐπυρπόλησαν, και οὐδέποτε χωρὶς ἡμετέρου. λαοὺς Ἰβηρες ἐξήλθον και ἐπραΐδουσαν Θεοδοσιούπολιν, ἀλλ' αἰεὶ φίλους εἶχον αὐτοὺς και ἐπραγματεύοντο μετ' αὐτῶν, και τῷ μὲν στόματι ἡμίελον πορνηθῆναι τὴν Θεοδοσιούπολιν, τῇ δὲ καρδίᾳ οὐδαμῶς ἐβούλοντο παρακληθῆναι αὐτήν. ἀλλ' ἡ βασιλεία ἡμῶν, ὡς εἴρηται, διὰ τὴν πρὸς τὸν κουροπαλάτην ἀγάπην ἡμίελησε γενέσθαι τὸν ποταμὸν τὸν Ἐραξ ἥτοι τὸν Φᾶσιν σύνορον ἀμφοτέρων, και ὀφείλουσιν ἀρχεισθαι εἰς τὴν τοιαύτην διακράτησιν και μηδὲν πλεον ἐπιζητεῖν (CB, III, 197—205).

მედ მუდამ ჰყავდათ ისინი მეგობრებად და მათთან ერთად მოქმედებდნენ; და მხოლოდ სიტყვით სურდათ, რომ თეოდოსიუპოლი განადგურებული ყოფილიყო, გულისით კი არასდროს არ სურდათ, რომ იგი აღებული ყოფილიყო. მაგრამ ჩვენმა მეუფებამ, როგორც ითქვა, კუროპალატის სიყვარულის გულისთვის მოისურვა, რომ მდინარე ერაქსი ანუ ფასისი ყოფილიყო ორივეს საზღვრად, და ისინიც უნდა დაკმაყოფილდნენ ამ მფლობელობით და მეტი აღარ მოითხოვონ.

გორც ჩანს, ბიზანტიელთა ექსპანსია ისე შორს წასულა, რომ ისინი თვითონ აპირებდნენ ყველა იმ ქვეყნებს დაპატრონებოდნენ, რომელთაც ქართველთა დაზმარებით ართმევდნენ არაბებს. ამიტომ ქართველებს შეუწყვეტიათ თავისი აქტიური მონაწილეობა ამ ბრძოლაში და, მაგალითად, თეოდოსიუპოლის წინააღმდეგ ბრძოლაში ხელსაც კი უშლიდნენ ბიზანტიელებს. მაგრამ როდესაც ბიზანტიელებმა წაართვეს არაბებს თეოდოსიუპოლიც და მისი მეზობელი მხარეებიც (აბნიკი, მასტატი, მანძიკიერტი), ამოვიდნენ იბერები, დაიპყრეს იგი და მას აქეთ ცდილობენ ციხე მათ ხელთ იყოს. კონსტანტინე პორფიროგენეტი თვლის, რომ იბერიის კუროპალატი მართალი არ არის; ეს მხარე (ბასიანი) ბიზანტიელებმა წაართვეს ბრძოლით არაბებს და არა იბერიელებმა და, მაშასადამე, ის მათ არ ეკუთვნისო. კონსტანტინე, რასაკვირველია, ობიექტური არ არის: თუ იბერიელებს არ მიუღიათ მონაწილეობა არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლაში, როგორღა შესძლებდნენ ისინი თეოდოსიუპოლის ციხის ხელში ჩაგდებას? ბოლოს, ის თვითონაც, აღიარებს იბერიელთა მონაწილეობის მნიშვნელობას: «არასდროს იბერები ჩვენი ხალხის უმისოდ არ შესულან თეოდოსიუპოლში და არ გაუნადგურებიათ იგი, არამედ მუდამ ჰყავდათ ისინი მეგობრებად და მათთან ერთად მოქმედებდნენ». კონსტანტინე იძულებულია ანგარიში გაუწიოს იბერიის ძალას და სადავო საკითხს კომპრომისულად სწყვეტს; ბასიანს ორად ჰყოფს; საზღვრად სდებს არაქსს, ანუ ფასისს: «მარცხენა მხარე, იბერიისაკენ მიმართული, ეპყრათ იბერებს, ხოლო მარჯვენა, რაც თეოდოსიუპოლისკენ არის, როგორც ციხეები ისე სოფლები, იყვეს ჩვენი (ე. ი. ბიზანტიის) მეუფების ქვეშ» (დაწვრილებით ამ საკითხზე იხ. პ. ი. ნ. გ. ო. ო. ყ. ვ. ა.: მნათობი 1949 წ. № 11, გვ. 149—152).

როგორც ჩანს, ეს მორიგება დროებითი იყო. იბერია კვლავ აცხადებდა თავის პრეტენზიებს მთელ ამ მხარეზე, მთელ ბასიანზე. და როდესაც მას საშუა-

Κεφαλαιον μϛ'

თავი 46

Περὶ τῆς γενεαλογίας τῶν Ἰβήρων
καὶ τοῦ καίστρου Ἀδριανουτζίου

იბერთა გენეალოგიისა და
ადრანუჯის ციხის შესახებ

Ἰστὲον ὅτι ὁ Παγκράτειος¹ καὶ
ὁ Δαβὶδ ὁ καὶ Μάμπαλις ὁ ἔρμη-
νεύεται πανάγιος, ἕπηρχον σῖσι
τοῦ μεγάλου Συμβατίου τοῦ Ἰβη-

საცოდნელია, რომ ბაგრატი
და დავითი, რომელსაც მამფალიც
ეწოდებოდა, რაც გადმოითარგ-
მნება «ყოვლად წმინდა»², იყვნენ

ლება მიეცა ბიზანტიანე ზეგაველენა მოეხდინა, მან დაიბრუნა ეს მხარე. 976—979 წლებში ბიზანტიას გაჭირება დაადგა ბარდა სკლიაროსის განდგომის გამო და იბერიის კუროპალატს მიმართა დანმარეხისათვის. იმ მიწერ-მოწერიდან, რომელიც გაიმართა დავით კუროპალატსა და ბიზანტიის მთავრობას შორის სარდალ თორნიკეს მეშვეობით, ჩანს, რომ კუროპალატი აღუთქვამდა ბიზანტიას ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ დაგეხმარებოდა, ხოლო მოითხოვდა ბიზანტიისაგან იმ მხარის დაბრუნებას, რომელიც კონსტანტინე პორფიროგენეტმა სადავოდ განადა. «ხოლო თორნიკ — შერს გ ი თ რ გ ი მ თ ა წ მ ი დ ე ლ ი — კუროპალატისა და თავისა წიგნები მეფეთა წინაშე წარსცა და ყოველი ნება კუროპალატისა და აუწყა. და მაშინ მისცნეს მეფეთა ზ ე მ ო ნ ი ქ უ ე ყ ა ნ ა ნ ი ს ა ბ ე რ ძ ე თ ი ს ა ნ ი კ უ რ ო - პ ა ლ ა ტ ს ა, რ ა ე თ ა თ ა ვ ი ს ა ს ი ც ო ც ხ ლ ე ს ა ჭ ქ ო ნ დ ი ნ » (გ ი თ რ გ ი მ თ ა წ მ ი დ ე ლ ი , ც 2 იოვანესი და ეფთჳმესი, თბ. 1946, თავი 20; იხ. აგრეთვე თავი 10).

¹ არ არის საჭირო ეს სახელი წავიკითხოთ „პანკრატი“ (ან „პანკრატი-ოსი“). რომ „ბაგრატი“ X საუკუნის ბერძენს დაეწერა Βαγρατ, ის წავიკითხებოდა „ვალრატ“. ერთადერთი შესაძლებელი ტრანსკრიფცია „ბაგრატიისა“ ამ დროისთვის არის Παγκρατ...: π-ით გადმოიციემა ბილაბილური პ ბ ფ, ისევე როგორც κ-ით გადმოიციემა კ გ ქ.

საშუალო საუკუნეების ბერძნულში β და γ უკვე სპირანტებია (ვ და დ) და ამიტომ ბ და გ ბგერების გადმოსაცემად ხმარობენ π და κ-ს. უფრო მეტის სისუსტისათვის κ-ს წინ ნახალური ბგერის გამომნატველ ასოს დაუწერდნენ ხოლმე (ν), რაც ამ κ-ს გააუღერებდა. Παγκρατ-ში („პანკრატ“) ნახმარი γ (გამოთქმაში „ნ“) მომდევნო κ-ს მუღერად აქცევს და, ამგვარად, მთელი სიტყვა გამოთქმება „ბანგრატ“, ხოლო რადგან ჩვენ ვიცით, რომ γ (= ნ) ნახმარი იყო κ-ს გასაუღერებლად, ამიტომ ნ შეგვიძლია სრულიადაც არ გამოვთქვათ.

² „დავით მამფალი“ (ὁ Δαβὶδ καὶ ὁ Μάμπαλις). ბეკერს ბონის გამოცემაში (გვ. 206), ისევე როგორც კომენტატორს Bandurius-ს (იქვე, გვ. 373), „ბაგრატი“, „დავითი“ და „მამფალი“ სამ პიროვნებად გაუგიათ. საჭიროა ტექსტის შესწორება: ὁ Παγκράτειος καὶ ὁ Δαβὶδ ὁ καὶ Μάμπαλις „ბაგრატი და დავითი, რომელსაც მამფალიც ეწოდებოდა“. შესწორება ეკუთვნის მარკვარტს (l. c. 186).

სუმბატის „ქრონიკაში“ დავით მამფალის, მისი მამისა და მისი ძის შესახებ ვკითხულობთ:

«და მამფალი სუმბატ არტანუჯელი, ძე ადარნასესი, ძისა აშოტ დიდისა, გარდაიცვალა ქორანიკონსა რთ (109, ე. ი. 780 + 109 = 889), და დაუტევნა ძენი ორნი: [დავით მამფალი და] ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი» (ე. თა-

ρος. και ἔλαχε τὸ Ἀδριανούτζη
εἰς κληρονομίαν τῷ Παγκρατεῖω,
τῷ δὲ Δαβιδῷ ἔλαχεν ἑτέρα χώρα.
ὁ δὲ Παγκράτειος ἐποίησεν υἱοὺς
τρεῖς, τὸν Ἀδριανασέρ, τὸν Κουρ-
κένιον και τὸν πατρίκιον Ἀσώτιον
τὸν και Κισκάσην, και διεμέρισεν
αὐτοῖς τὴν χώραν αὐτοῦ και ἔλαχε
τὸ Ἀδριανούτζη τῷ υἱῷ αὐτοῦ
Κουρκενίω, ἀκκείνου τελευτήσαν-
τος ἀτέκνου εἶασεν αὐτὸ τῷ
ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἀσώτῳ τῷ και
Κισκάση. ὁ δὲ πατρίκιος Ἀσώ-
τιος ὁ και Κισκάσης ἐπῆρε γαμβ-
ρὸν εἰς θυγατέρα αὐτοῦ τὸν Κουρ-

ძენი დიდი სუმბატ იბერისა. და
ადრანუჯი წილად ხვდა ბაგრატს,
ხოლო დავითს ერგო სხვა ქვე-
ყანა. ბაგრატს ჰყავდა სამი ვაჟი:
ადრანასერი, გურგენი და პატრი-
კიოსი აშოტი, რომელსაც კისკა-
სიც ეწოდებოდა¹, და გაუყო მათ
თავბსი მიწაწყალი, და ადრანუჯი
ერგო გურგენს და, როდესაც ის
უძეოდ გარდაიცვალა, დაუტოვა
იგი თავის ძმას აშოტს, რომელ-
საც კისკასიც ეწოდებოდა. ხო-
ლო აშოტ პატრიკიოსმა, კის-
კასმა, აიყვანა სიძედ, თავისი
ქალის ქმრად, ის გურგენ მაგის-

ყაიშვილის გამოც., § 48, გვ. 65. შდრ. ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრება“. ხ. ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 287).

«გარდაიცვალა მამფალი დავით, ძე სუმბატ არტანუჯელისა, მონა-
ზონობასა შინა, ქორანიკონსა რგ (163, ე. ი. 780 + 163 = 943), ფებერვალსა
ოცსა, და დაუტევა ძე თვისი სუმბატ, რომელიცა იგი დასუფეს ერისთავთა ერის-
თავად» (ე. თაყაიშვილის გამოც., § 63, გვ. 66).

«გარდაიცვალა სუმბატ ერისთავთა ერისთავი, კაცი მართალი, ძე დავით
მამფლისა, არტანუჯელი, ქორანიკონსა სც (208, ე. ი. 780 + 208 = 988), და
დაუტევნა ძენი ორნი, დავით და ბაგრატ» (ე. თაყაიშვილის გამოც., 573, გვ. 67).

ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებით „მამფალის“ სახელწოდება „გვარამ
აშოტ დიდის ძის გარდა, მხოლოდ არტანუჯელ-კლარჯ „კვლმწიფეებს“ უტარე-
ბიათ“. „მამფალი“ ყოვლადწმიდას ნიშნავს — ამბობს კონსტანტინე პორფიროგე-
ნეტი, მაგრამ აქ რაღაც გაუგებრობას აქვს ადგილი; „მამფალი“ ისევეა ნაწარ-
მოები, როგორც „დედოფალი“, ხოლო თუ რას ნიშნავს „მამფლობა“ და რით
განსხვავდებოდა ის სხვა სახელისუფლო სახელისაგან, არა ჩანს — დაასკვნის გან-
სვენებული აკადემიკოსი (ქ. ერის ისტ. II² [1948], 110). პ. ინგოროყვას აზ-
რით, თავისი მნიშვნელობით „მაჰფალი“ იგივეა, რაც ძველს იბერიაში მიღებული
სახელისუფლო წოდება „პიტიახში“ (იხ. „მნათობი“, 1950 წ. № 1, გვ. 109).

¹ კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიხედვით ბაგრატს ჰყავს სამი ვაჟი:
ადრანასერი, გურგენი და პატრიკიოსი აშოტ კისკასი. სუმბატის „ქრონიკით“
კი «გარდაიცვალა ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი, ძე სუმბატისა, ქორანიკონსა
რკთ (129, ე. ი. 780 + 129 = 909), თუესა აპრილსა კ, დღესა აღვსებისა, და
დაუტევნა ძენი ოთხნი: ადარნასე, რომელი იგი მონაზონ იქმნა და ბასილი
სახელ ედვა მას, გურგენ ერისთავი, აშოტ და დავით» (ე. თაყაიშვილის გამოც.,
§ 53, გვ. 65). მაშასადამე, კონსტანტინე არ იცნობს ბაგრატ I არტანუჯელის
მეოთხე ვაჟს, დავითს. თავის მხრით, ქართული წყაროებისათვის უცნობია აშო-
ტის მეტსახელი კისკასი.

κέντην ἔχεινον τὸν μάγιστρον, ὅστις δυναστεύσας ἀφείλετο ἐκ τῆς πενθεροῦ ἀπὸ τοῦ Ἀσωτίου τὸ Ἀδριανούτζη κατὰ τυραγνίδα, καὶ δέδωκεν ἀπὸ τοῦ εἰς ἀντιστήκασιν τὸ τε Τυρόκαστρον¹ καὶ τὴν ποταμίαν τοῦ Ἀτζარά, τὴν οὖσαν σύνορον τῆς Ῥωμανίας εἰς Κώλωριν². εἶχε δὲ γυναῖκα ἠπατρίαιος Ἀσώτιος

ტროსი, რომელმაც, ხელისუფლება რომ მიიღო, ძალით წაართვა თავის სიმამრს აშოტს აღრანუჯი და ამის საბაძლოდ მისცა მას ტიროკასტრონი¹ და აჭარის წყლის გასწვრივი ქვეყანა, რომელიც რომანიის მოსაზღვრე იყო კოლორისთან². პატრიკოსს აშოტს, კისკასს, ცოლად ჰყავდა

¹ ტიროკასტრონი (Τυρόκαστρον) წარმოადგენს ქართული „ყველისციხის“ ბერძნულ თარგმანს: *τυρός* „ყველი“, *κίστρον* „ციხე“. ამ ციხეს დიდისტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ის მდებარეობდა საზღვარზე შავშეთისა, აჭარისა და ჯავახეთისა, აჭარისწყლის სათავეებთან, არსიანის მთის კალთაზე. იგი ხშირად იხსენიება ქართულ საისტორიო წყაროებში:

აბულ-კასიმი, შემოსევის დროს (914 წელს), შიდა-ქართლის მოთხრების შემდეგ შევიდა სამცხეში, მოაოხრა სამცხე და ჯავახეთი და მოადგა თმოგვის ციხეს. ეს რომ ვერ აიღო, «აიყარა მუნით და მოვიდა ყველს, მოადგა გარე და იწყო ბრძოლად». მას იცავდა ჭაბუკი გობრონი, რომელიც შემდეგ აწამეს (ანას. ქ. ცხ. 166, 25-28).

ყველისციხე იხსენიება არტანუჯის ციხესთან ერთად. როდესაც ლიპარიტი (და მისი ძე ივანე) შეიპყრეს, ბაგრატმა «აღიხუნა ლიპარიტეთგან ციხენი არტანუჯი და ყველი, უფლისციხე და ბირთესი» (ანას. ქ. ცხ. 190, 15-16).

ყველისციხეში ზის ცალკე ერისთავი, «მურვან ჯაყელი, ერისთავი ყუელისა» (ანას. ქ. ცხ. 194, 11).

გიორგი II-ის დროს, თურქთა მიერ საქართველოს აოხრების ხანაში, «გიორგი მეფესა, ყუელს გარემდგომსა, დაესხნეს უგრძნაულად თურქნი დიდნი» (ანას. ქ. ცხ. 200, 22).

წყაროებში იხსენიება აგრეთვე „ყველის მთა“, „ყველის თავი“: თეგუთარმა (ყაენმა) «თვთ ლაშქრითა და მეომრითა გარემოიარა არსიანი, აქეთსირმონ (ნოინმა) ჩამოვლო მთა ყუელისა და მოვიდეს ორნივე თავსა ყველისასა (მარიამის, ქ. ცხ. *857, ჭიჭ. 590).

საგულისხმოა გამოთქმა „ყუელის ყური“: «დღესა ერთსა მარბიელმან მისმან მიუწია ყველის ყურსა, გარდავიდა შავშეთს, კლარჯეთს და ტაოს, ვიდრე ფანასკერტამდე» (ანას. ქ. ცხ. 191, 10). თავისი წარმოებით „ყველის-ყური“ მოგვაგონებს ჭანურ ფორმას „არტაანიშყუჯი“ (შდრ. ქვემოთ, გვ. 280, შენიშვნა).

დღევანდელ რუკებზე იმ ადგილებში. სადაც „ყუელისციხე“ იყო, აღნიშნულია. 1) გადასავალი ყველის წვერი, რაც უნდა უდრიდეს ძველ წყაროებში მოხსენებულ „ყუელის მთას“; 2) დასახლებული პუნქტი „ქველი“, რაც უთუოდ რუსული Квель-ს უხეირო ტრანსლიტერაციას წარმოადგენს, უნდა იყოს „ყველი“ (შტაბის რუსულ რუკაზე სწერია Квель В., Квель Н., Квель Ср.)-თავის მეორე თხზულებაში (De caerimoniis) კონსტანტინე იცნობს ამ ციხის ქართულ სახელწოდებასაც *Ковель* „ყველი“ (იხ. ქვემოთ, გვ. 291).

² „კოლორი“ (*Κώλωριν*) — დაბაა კაპადოკიის საზღვარზე.

καὶ Κισκάσης τὴν ἀδελφὴν τοῦ
μαγίστρου Γεωργίου καὶ ἔξουσια-
στοῦ Ἀβασγίας· καὶ ὅτε ἐγέν-
οντο κατ' ἀλλήλων ὁ τε μάγισ-
τρος Κουρκένιος καὶ ὁ μάγιστρος
Γεώργιος καὶ ἔξουσιαστής Ἀβασ-
γίας διὰ τὸ συναγωνίζεσθαι τὸν
πατρίκιον Ἀσώτιον τοῦ ἔξουσιασ-
τοῦ Ἀβασγίας, δυνηθεὶς ὁ Κουρ-
κένιος ἀφείλετο καὶ τὴν ἀντιση-
κωσιν ἦν δέδωκεν αὐτῷ ὑπὲρ τοῦ
Ἀδρανούτζιου, καὶ ἐδῶξεν αὐ-
τόν, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀβασγίαν.
τελευτήσαντος δὲ τοῦ μαγίστρου
Κουρκένιου κατελείφθη τὸ Ἀδρα-
νούτζη τῇ γυναικὶ αὐτοῦ τῇ τοῦ
πατρικίου Ἀσωτίου τοῦ Κισκάση
θυγατρὶ ὡς πατρικὸν αὐτῆς. ὅτε
δὲ διεμέριζον τὴν χώραν τοῦ μα-
γίστρου Κουρκένιου μεθ' ἄλλων
ὅτε Ἀσώτιος ὁ κουροπαλάτης καὶ
ὁ μάγιστρος Γεώργιος ὁ ἔξουσιασ-
τής Ἀβασγίας καὶ ὁ μάγιστρος
Παγκράτειος ὁ ἀδελφὸς τοῦ προρ-
ρηθέντος κουροπαλάτου, ἦλθον
εἰς συμβίβασιν καὶ ἐπῆρεν ἕκασ-
τος τὸ πλησιάζον αὐτῷ. τὸ δὲ
Ἀδρανούτζιν ἐπλησίαζε τῷ Συμ-
βατίῳ τῷ τοῦ προρρηθέντος Δαβίδ
υἱῷ. τότε ἐκράτησαν πάντες τὴν
γυναῖκα τοῦ μαγίστρου Κουρκε-
νίου ἡγουν τὴν θυγατέρα τοῦ πα-
τρικίου Ἀσωτίου τοῦ καὶ Κισκά-
ση, λέγοντες ὅτι σὺ γυνή οὖσα οὐ
δύνασαι κρατεῖν τὸ κάστρον. τότε
δέδωκεν ὁ Συμβάτιος εἰς συνάντη-
σιν τοῦ κάστρου χωρὶα τῇ γυναικί,
καὶ ἀνελάβετο τὸ τοιοῦτο κάστρον

გიორგი მაგისტროსის, აფხაზე-
თის მთავრის, და; და როდესაც
ერთმანეთში აიშალნენ გურგენ
მაგისტროსი და გიორგი, მაგის-
ტროსი და აფხაზეთის მთავარი,
რადგან აფხაზეთის მთავარს გა-
მოესარჩლა აშოტ პატრიკიოსი,
გურგენმა შესძლო და წაართვა
აშოტს ის საბადლო ქვეყანაც,
რომელიც მან მისცა მას ადრა-
ნუჯის მაგიერ, და გააძევა იგი.
ისიც გაემგზავრა აფხაზეთში.
ხოლო როდესაც გურგენ მაგისტ-
როსი გარდაიცვალა, ადრანუჯი
დარჩა მის ცოლს, აშოტ პატრი-
კიოსის, კისკასის, ქალიშვილს,
როგორც მისი მამისეული. ხოლო
როდესაც გურგენ მაგისტროსის
მიწა-წყალს ინაწილებდნენ იარა-
ღის საშუალებით აშოტ კუროპა-
ლატი, აფხაზეთის მთავარი გიორ-
გი მაგისტროსი და ბაგრატ მაგის-
ტროსი, ზემოხსენებული კურო-
პალატის ძმა, ისინი მორიგდნენ
და თითოეულმა წაიღო თავისი
სამკვიდროს მეზობელი ქვეყანა.
ადრანუჯი ახლოს მდებარეობდა
ზემოხსენებული დავითის ძის სუმ-
ბატისათვის; მაშინ შეიპყრეს
გურგენ მაგისტროსის მეუღლე,
ესე იგი აშოტ პატრიკიოსის,
კისკასის, ქალიშვილი და უთხრეს:
„შენ ქალი ხარ და არ შეგიძლია
გეპყრას ციხე“. მაშინ სუმბატმა
ციხის მაგიერ მისცა ქალს სხვა
მიწები და ხელთ იგდო ეს ციხე
ადრანუჯი.

τὸ Ἀδρανούτζιν.

Ἰστέον δτι ἡ συγγένεια τῶν τοιοῦτων Ἰβήρων τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. τὸν Δαβίδ ἢ μητῆρ καὶ τὸν Ἀδρανασῆ τὸν κουροπαλάτου, τὸν πατὴρ τὸν ἀρτίως Ἀσωτίου τὸν κουροπαλάτου, σπῆρχον δὲ ἀδελφῶν παιδία ἦγον ἐξ ἀδελφαι. εἶχε δὲ Συμβατίος ὁ τὸν Δαβίδ σὺν δὲ γυναικα τῆν Φυγατέρα τὸν μαγίστρου Παγκρατείου τὸν πατὴρ τὸν Ἀδρανασῆ τὸν ἀρτίως μαγίστρου· καὶ τελευτησάσης ἔλαβεν ὁ Ἀδρανασῆ τῆν ἀδελφὴν τὸν Συμβατίου τὸν σὺν τὸν Δαβίδ.

“Ὅτι τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανοῦτ-
ζιν ὀχυρόν ἐστι πάνυ, ἔχει δὲ καὶ
βραπάτιν μέγα καὶ χωρόπολιν. καὶ

საცოდნელია, რომ ასეთნაირი
ამ იბერთა ნათესაობა. დედა და-
ვითისა და ადრანასე კუროპალა-
ტისა, ახლანდელი კუროპალა-
ტის აშოტის მამისა, იყვნენ ორი
ძმის შვილები, ესე იგი ბიძაშვი-
ლები. სუმბატს, დავითის ძეს,
ცოლად ჰყავდა ბაგრატ მაგის-
ტროსის, ახლანდელი მაგისტ-
როსის ადრანასეს მამის, ქალი-
შვილი. როდესაც ეს გარდაიცვა-
ლა, ადრანასემ ცოლად მიიყვანა
სუმბატ დავითის ძის და.

ადრანუჯის ციხე ძალიან მტკი-
ცეა და აქვს დიდი «რაბატიც» და
დაბა-ქალაქიც¹: და იქ მოდის

¹ „ადრანუჯის ციხე ძალიან მტკიცეა და აქვს დიდი
დაბატიც და დაბა-ქალაქიც“. კონსტანტინეს ამ განმარტებაში ორი
ცნება იხსენიებს ჩვენს ყურადღებას: 1) „დაბატიც“ და 2) „დაბა-ქალაქი (ჯადო-
პოლის)“:

პირველი ცნებით „დაბატიც“ აღნიშნულია ქალაქის (არტანუჯის) განსა-
ჯებულ ნაწილი. სიტყვა „რაბატიც“ სპარსულია და ნიშნავს „გამაგრებულ
ადგილს“. საქართველოში დღესაც ცოცხალია ეს სიტყვა (მაგალითად, ახალ-
ციხის რაბათი, ადიგენის რაბათი) და იმით აღინიშნება ქალაქისა თუ დასა-
ხლებული ადგილის ის გამაგრებული ნაწილი, სადაც თავმოყრილია სავაჭრო
ბინები, ადმინისტრაციული დაწესებულებები და მისთანანი. მაშასადამე, კონ-
სტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, არტანუჯი არის პირველ რიგში ციხე-
სიმაგრე (τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανοῦτζιν), ხოლო იგი მნიშვნელოვანი სავაჭრო
ქალაქიც არის და მას, ამიტომ, აქვს დაბატიც.

კონსტანტინეს თქმით არტანუჯს აქვს აგრეთვე ჯადოპოლის. სიტყვა
ჯადოპოლის დადასტურებულია მხოლოდ ამ ადგილას (სხვაგან მთელ ბიზან-
ტიურ მწერლობაში არსად არ გვხვდება). Sophocles-ის ჩვენებით (Greek Lexi-
con... გვ. 1177) ის უდრის ჯამოპოლისს და ნიშნავს დაბაქალაქს („large
country town“). ახ. წ. IV საუკუნიდან ჯადოპოლისი (ნაწარმოები სიტყვისაგან ჯადო-
რომელიც, მაგალითად, ეგვიპტისათვის „პროვინციას“ აღნიშნავს და უპირისპირ-
დება დედაქალაქ ალექსანდრიას) იხმარება ჯამოპოლისს („სოფლის“) მნიშვნელობით,
(Preisigke, Fachwörter 185). რაც შეეხება ჯამოპოლისს, ის ძველი ქარ-
თული ტექსტების გაგებით „დაბაქალაქს“ ნიშნავს; მაგალითად, ადიშის ოთხ-
თავში სწერია: «და ჰრქვა. მათ: მოვედით და მივიდეთ გარემო მახლობელთა
მათცა დაბაქალაქთა (ოპიზა-ტებით: მახლობელსა დაბნებსა და ქალა-

αί πραγματεία τῆς τῆς Τραπεζοῦν-
τος καὶ τῆς Ἰβηρίας καὶ Ἀβασ-
γίας καὶ ἀπὸ πάσης τῆς χώρας
τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Συρίας
ἔχεῖσε ἀφικουῦνται· ἔχει δὲ καὶ
κομμέριον ἐκ τῶν τοιούτων πραγ-
ματειῶν ἄπειρον· ἦ δὲ χώρα τῶν
κάστρων Ἀδρανοῦτζῆς ἦτοι τὸ

საქონელი ტრაპეზუნტისა, იბე-
რიისა, აფხაზეთისა, და არმენიის
და სირიის ყველა ქვეყნიდან;
და ამ საქონლებიდან მას უამ-
რავი ბაჟი შემოდის. აღრანუ-
ჯის ციხის მიწაწყალი, ესე იგი
არზენი, დიდია და ნაყოფიერი
და წარმოადგენს იბერიის, აფხა-

ქებსა), რაათა მუნცა ვქადაგებდე» (მარკ. I, 38: ... ἀγαμεν ἀλλαχοῦ εἰς τὰς
ἐχομένης καὶ μοπόλεις).

კონსტანტინე პორფიროგენეტს არ შეეძლო არ სცოდნოდა სიტყვა *καμύ-
πολις*, მაგრამ მას სპეციალურად შეუქმნია არტანუჯის დასახასიათებლად ახალი
სიტყვა *χαρόπολις*. ამით მას, უთუოდ, სურდა აღენიშნა, რომ არტანუჯი უბ-
რალო სოფელი კი არ იყო, არამედ მნიშვნელოვანი ცენტრი, არტანუჯის პრო-
ვინციის მთავარი ქალაქი იყო.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ტექსტის ამ ადგილის განხილვისას ყურადღ-
ლებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: ხელნაწერები იძლევიან სხვადასხვანაირ
წაკითხვას. იმ ხელნაწერებში, რომლებითაც სარგებლობს ბეკერი (ბონის გამო-
ცემაში), სწერია:

τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανοῦτζῆς ὀχυρόν ἐστὶ πάλυ, ἔχει δὲ καὶ ῥαπάτιν
μέγα ὡς χαρόπολιν

„აღრანუჯის ციხე ძალიან მტკიცეა და აქვს რაბატიც ისე დიდი, როგორც
დაბა-ქალაქი“.

ხოლო E. Honigmann-ს ერთ თავის ნარკვევში ეს ტექსტი მოჰყავს სხვა
ვარიანტით:

τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανοῦτζῆς ὀχ. ε. π.. ἔχει δὲ καὶ ῥαπάτιν μέγα
καὶ χαρόπολιν

„აღრანუჯის ციხე ძალიან მტკიცეა და აქვს დიდი რაბატიც და დაბა-
ქალაქიც“.

ეს ვარიანტები იმდენად განსხვავებულია ერთიმეორისაგან, რომ შეუძლე-
ბელია ე. ჰენიგმანს რაიმე შემთხვევითი გარემოების გამო შეეცვალა ὡς და
დაეწერა καὶ. მართალია, ის ციტაციისას მიუთითებს. იმავე ბეკერის გამოცემას,
მაგრამ წაკითხვის შეცვლა უნდა ემყარებოდეს რაღაც ახალ ტექსტულურ მონა-
პოვარს (იხ. E. Honigmann, Charsianon kastron: Byzantion X, 1 [1935],
გვ. 149).

ამ ახალი წაკითხვით არტანუჯის დასახასიათება უფრო ნათელი ჩანს: არ-
ტანუჯი მაგარი ციხეა, და მას აქვს რაბათიც და დაბა-ქალაქიც, ე. ი. არტა-
ნუჯში — ტექსტის ამ უკანასკნელი გაგებით — განსხვავებულია ორი ნაწილი:
ერთი მხრით „რაბათი“, ხოლო მეორე მხრით „ხოროპოლისი“. პირველი, „რა-
ბათი“, უდრის ძველ ბერძნულ *ραδιόστειον*-ს, ხოლო მეორე, „ხოროპოლისი“
წარმოადგენს ქალაქის ტერიტორიას, „ქვეყანას“, „სოფელს“. ჩვენის აზრით, ასეთ-
სავე ვითარებას ჰგულისხმობს სუმბატ დავითის ძე, რომელიც ამბობს, რომ მურ-

Ἄρξήν ἐστι καὶ πολλή καὶ εὐφο-
ρος, καὶ ὑπάρχει κλειδὸν τῆς τε
Ἰβηρίας καὶ Ἀβασγίας καὶ τῶν Μισχιῶν¹.

Ὅτι ὁ μακάριος βασιλεὺς ὁ
κύριος Ῥωμανὸς ἀπέστειλε τὸν
πατριχιὸν Κώνσταντα καὶ ὄρουγ-
γάριον τοῦ πλωτῆρος, τῶν τότε
καίριον πρωτοσπαθάριου καὶ μαγ-
γλαβίτου τυγχάνοντος, ὁδωκῶς
αὐτῶν καὶ ἑμάτιον μαγιστράτου
πρὸς τὸ ποιῆσαι τὸν Κουρξένιον
τὸν Ἰβηρα μάγιστρον. μετὰ δὲ
τὸ ἐξελεῖν τὸν πατριχιὸν Κών-

ზეთისა და მესხთა ქვეყნის გასა-
ლებს.

ნეტარხსენებულმა მეფემ, უფალ-
მა რომანოზმა, გაგზავნა კონს-
ტანტი, პატრიკიოსი და ნაოსნო-
ბის დრუნგარი, რომელიც მაშინ
პროტოსპათარი და მანკლავიტი
იყო, და მისცა მას მაგისტროსის
სამოსი, რათა მას გურგენ იბერი
მაგისტროსად აღეხვევებინა. რო-
ცა კონსტანტიმ, პატრიკიოსმა
და ნაოსნობის დრუნგარმა, ნი-

ვან ყრუს მიერ აოხრებული არტანუჯი «განაახლათ და აღაშენა ეგრეთვე ციხედ და წინა კერძო მისსა, ქუეშეთ, აღაშენა ქალაქი» (ე. თაყაიშვილის გამოც. § 31, გვ. 62). ძირითადად მაინც არტანუჯი, როგორც ქართული ისე ბიზანტიური წყაროებით, არის «ციხე» (τὸ κάστρον), რომელიც ისეთ გზაჯვარედინზე და მნიშვნელოვან სტრატეგიულ ადგილას მდებარეობდა, რომ იბერიის მნიშვნელოვან ქალაქად იქცა.

„არტანუჯს“ იცნობს უკვე ანტიკური საბერძნეთი: პტოლემემაიოსის „გეოგრაფიაში“ მას ეწოდება Ἀρτάνουσα (σσ-ით გადმოცემულია პერძინსათვის უცხო ბგერა „ჯ“, რასაც შემდეგ ბიზანტიური პერიოდის ბერძენი τζ-ით გადმოგვცემს).

„არტანუჯი“-ს ეტიმოლოგია უკანასკნელ ხანებში წარმოადგინა პროფ. აკ. შანთქემ (იხ. სტალინის სახელობის თბ. სახ. უნივერსიტეტის სამეცნიერო სესია, 1952 წლის 20—22 ივნისს, თეზისები, გვ. 11), რომლის აზრით „არტანუჯი“ სახეშეცვლილი ჭანური გამოთქმაა — „არტანისუჯი“, ე. ი. „არტანის ყური“ (შდრ. ყუელის ყური, ანუ ყველის ციხე. იხ. ზემოთ გვ. 276). მართლაც, ის ტერიტორია, სადაც არტანუჯია, ძველად ჭანების მიწაწყალში შედიოდა: აქ იცნობს ჭანებს, მაგალითად, პროკოპი კესარიელი (იხ. De aed. III; გეორგია II, 182—188).

¹ Μισχιῶν Bekkerus, Μοσχίων Meursius, Bandurius; დიტერიხს (Quellen... გვ. 50) აქვს Minhier, რაც, ჩანს, კორექტურული შეცდომა უნდა იყოს (Mischier). ცხადია, აქ იგულისხმება „მესხთა ქვეყანა“ და, მაშასადამე, კონსტანტინე პორფიროგენეტი ამბობს, რომ არტანუჯის ქვეყანა დიდი ეკონომიური მნიშვნელობისაა, რადგან მსოფლიოს მრავალი ქვეყნიდან (ტრაპეზუნტიდან, არმენიიდან, სირიიდან, იბერიიდან და აფხაზეთიდან) მოდიან აქ ვაჭრები, და რომ იგი წარმოადგენს შესასვლელ კარებს მთელი საქართველოსათვის: იბერიისთვის, აფხაზეთისთვის და მესხეთისთვის, ე. ი. აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოსათვის. ამიტომ გასაგებია, თუ რატომ დაიკავა არტანუჯმა მთელი იბერიის დედაქალაქის ადგილი დროებით, როდესაც თბილისი არაბების ხელში იყო.

σταντα και δρουγγάριον του πλωίμου μέχρι Νικομηδείας εισήλθεν ὁ μοναχὸς Ἀγάπιος ὁ τοῦ Κυμηναῖ, ὅς ἦν τῷ τότε χρόνῳ εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν εὐχῆς ἕνεκα· καὶ διερχομένου αὐτοῦ τὴν Ἰβηρίαν κατήντησεν εἰς τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανούτζιν. καὶ εἶχεν ὁ πατρίκιος Ἀσώτιος ὁ καὶ Κισκάσης καλούμενος ἔχθραν μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ Κουρκένη, καὶ ἐλάλησεν εἰς τὸν μοναχὸν Ἀγάπιον ὅτι ἐνορκῶ σε εἰς τὸν θεὸν καὶ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἵνα ἀπέλθῃς ἐν τῇ πόλει καὶ εἰπῆς τὸν βασιλέα, ἵνα ἀποστείλῃ καὶ παραλάβῃ τὸ κάστρον μου καὶ ἔχη ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. ὁ δὲ μοναχὸς Ἀγάπιος εἰσελθὼν ἐν τῇ πόλει διηγήσατο τὸν βασιλέα ὅσα ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν ὁ πατρίκιος Ἀσώτιος ὁ καὶ Κισκάσης. τὸν δὲ προρρηθέντος πατρικίου Κώνσταντος καὶ δρουγγαρίου τοῦ πλωίμου ἐν Νικομηδείᾳ τυγχάνοντος διὰ τὴν προρρηθεῖσαν τῆς προβολῆς τοῦ μαγίστρου τοῦ Κουρκένη Ἰβηρος ὑπόθεσιν, ἐκ προστάξεως τοῦ βασιλέως ἔλαβε τὸ πιττάκιον τοῦ πατρικίου Συμεῶν τοῦ ἀσηκρήτις, ὡς ὅτι κελεύει ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος καταλιπεῖν σε πάσας σου τὰς δουλείας, καὶ ἀπελθεῖν ἐν συντομίᾳ πρὸς τὸν πατρίκιον Ἀσώτιον τὸν καὶ Κισκάσην λεγόμενον, καὶ παραλαβεῖν τὸ κάστρον αὐτοῦ

კომედიაში მიაღწია; მოვიდა მონაზონი აგაპი კიმიხელი², რომელიც იმ დროს წმინდა ქალაქში ყოფილა სალოცავად; მას იბერიისზე გამოუვლია და ადრანუჯის ციხეში მისულა. აშოტ პატრიკიოსს კი, რომელსაც კისკასიც ეწოდებოდა, მტრული ურთიერთობა ჰქონდა თავის სიძესთან, გურგენტან, და უთქვამს აგაპი მონაზონისათვის: „გაფიცვებ ღმერთსა და პატიოსანი და ცხოველმყოფელი ჯვრის ძალას, რათა მიხვიდე ქალაქში და უთხრა მეფეს, რომ გამოგზავნოს ვინმე და ჩაიბაროს ჩემი ციხე და ჰქონდეს ის თავის ძალაუფლებაში“. აგაპი მონაზონი ქალაქში რომ მოსულა, უამბნია მეფისათვის ყველაფერი, რაც აშოტ პატრიკიოსს, კისკასს, მისთვის უთქვამს. როდესაც ზემოხსენებული კონსტანტი, პატრიკოსი და ნაოსნობის დრუნგარი, ნიკომედიაში იყო გურგენ იბერის მაგისტროსად აღზევების ზემოთქმული მიზეზისათვის, მეფის განკარგულებით მიიღო პიტაკი პატრიკიოს სიმეონ ასეკრეტისა, სადაც ნათქვამი იყო: „მეფე ჩვენი წმინდა გიბრძანებს მიატოვო ყველა შენი საქმე და დაუყოვნებლივ გაემგზავრო აშოტ პატრიკიოსთან, ეგრეთწოდებულ კისკასთან, და ჩაიბარო მისი ციხე ადრანუჯი, რადგან აგაპი

² კ ი მ ე ნ ე სამონასტრო ცენტრი იყო ბიოთენიაში, კიმიხის მთაზე.

τὸ Ἀδρανούτζιν, ἐπειδὴ διὰ τοῦ μοναχοῦ Ἀγαπίου ἐδηλοποίησε τὸν βασιλέα ἡμῶν τὸν ἄγιον τοῦ ἀποστεῖλαι πιστὸν ἀνθρώπου καὶ οἰκεῖον τοῦ παραλαβεῖν τὸ κάστρον αὐτοῦ τὸ Ἀδρανούτζιν. καὶ ἀπερχομένου σου ἐν Χαλδίᾳ ἀναλαβοῦ ἄρχοντας χρησίμους, οἷς ἐπίστασαι εἶναι ἡνδρειαμένους καὶ πιστούς, καὶ εἴσελθε καὶ κράτησον τὸ τοιοῦτον κάστρον. τοῦ δε πατρικίου Κώνσταντος καὶ ὀρουγγαρίου τοῦ πλωτμου ἀπελθόντος ἐν Χαλδίᾳ, καὶ ἀναλαβομένου τουρμάρχας χρησίμους καὶ ἄρχοντας καὶ λαὸν μέχρι τ', εἰσηλθὲν ἐν Ἰβηρίᾳ καὶ ἐκράτησεν αὐτὸν ὁ μακάριος Δαβὶδ ὁ ἀδελφὸς Ἀσωτίου τοῦ ἀρτίως κουροπαλάτου, λέγων πρὸς αὐτὸν „ποῦ ἀπεστάλης παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ τίνα θουλείαν ὀφείλεις ἐκτελέσαι, ὅτι τοσοῦτον λαὸν ἐπιφέρει μετὰ σεαυτοῦ“; ἐσκέπτοντο γὰρ διὰ τὸ ἀποθάνειν Ἀδρανασὲ τὸν καὶ κουροπαλάτην, ὅτι μήπως ὁ βασιλεὺς τὸν Κουρκένιον ὀφείλῃ τιμῆσαι κουροπαλά-

მონაზონის საშუალებით მან აცნობა ჩვენს წმინდა მეფეს გაუგზავნოს კაცი ვინმე თავისიანი და სარწმუნო, რომ ჩაიბაროს მისი ციხე აღრანუჯი. როგორც კი მიხვალ ქალდიაში, შეიერთე ღირსეული ერისთავები, ვინც შენცნობით მამაცი და სანდო იქნება, შედი და დაიპყარ ის ციხე“. როდესაც კონსტანტი, პატრიკიოსი და ნაოსნობის დრუნგარი¹, ქალდიაში ჩვიდა და შეიერთა სამას კაცამდე და შევიდა იბერიაში, იგი შეიპყრა ნეტარხსენებულმა დავითმა, ახლანდელი კუროპალატისა და აშოტის ძმამ, უთხრა: „სად გამოგაგზავნა მეფემ და რა საქმის შესრულება გევალება, რომ ამდენი ერი თან მოგიყვანია?“. ვინაიდან აღრანასე კუროპალატის გარდაცვალების გამო შეფიქრია ნებული იყვნენ, რომ მეფეს გურგენისთვის არ ებოძა კუროპალატის პატივი, რადგან ამასობაში აღრანასე კუროპალატის შვილებს, მამის გარდაცვალების შემდეგ,

¹ Ὀρουγγάριος — დრუნგის უფროსია (ბრძეგოს ან τάγμα — სამხედრო განაყოფი). IX საუკუნეში დრუნგის უფროსი არის მეორე რანგის ოფიცერი. ამ ოფიცერს ემორჩილებოდა 1000 კაცი (ამიტომ მას ეწოდება აგრეთვე *χιλίαρχος*). ხუთი დრუნგი შეადგენდა ერთ ტურმს, რომელსაც ტურმარქი განაგებდა. დრუნგარები მუდამ პროვინციაში ისხდნენ. როდესაც დოკუმენტები ამ რანგის პირებს გვისახელებენ კონსტანტინეპოლში, ეს იმას ნიშნავს, რომ ისინი დაბრუნებიან სამოქალაქო ცხოვრებას; მაგრამ ისინი ინარჩუნებდნენ სამეფო კარზე იმ რანგს, რომელიც მათ ჰქონდათ, როდესაც ნამდვილ სამსახურში იყვნენ, და რომელიც შეესატყვისებოდა იმ თემისა და დრუნგის ღირსებას, რომელთაც ისინი ეკუთვნოდნენ. ბიზანტიურ ეპოქაში იყვნენ აგრეთვე სხვა დრუნგარებიც, უფრო მეტი მნიშვნელობის მქონენი: მათ შორის იყო ნაოსნობის დრუნგარიც. Ὀρουγγάριος τοῦ πλωτμου (იხ. Byzantion, IV, 79—80).

την, ἐπειδὴ ἀναμεταξὺ οἱ τοῦ Ἀδρανασῆ τοῦ κουροπαλάτου παῖδες τοῦ πατρὸς αὐτῶν τελευτήσαντος φιλονεικίας τινὰς ἔσχον μετὰ τοῦ ἑξαδῆλφου αὐτῶν. διὰ τὸ καὶ τὸν πρῶτον ἀνὴρωπον ἀποστεῖλαι μετὰ μεγάλου κανισκίου τὸν Κουρκένιον πρὸς τὸν βασιλέα, ἑξαίτουμένον τὸ κουροπαλατίκιον ἢ τὸ μαγιστράτον, ὑπέλαβον οἱ τέσσαρες ἀδελφοί, ἦγουν τοῦ Ἀδρανασῆ τοῦ κουροπαλάτου οἱ παῖδες, ὅτι διὰ τὸ ποιῆσαι τὸν Κουρκένιον κουροπαλάτην ἀπέρχεται ἐκεῖσε. ὁ δὲ πατρίκιος Κώνστας ἀπελογήσατο ὅτι διὰ τὸ μέλλειν με τιμῆσαι τὸν Κουρκένιον μάγιστρον ἐπιφέρομαι καὶ τὸν τοσοῦτον λαόν, καὶ ἀποχαιρετίσας αὐτὸν ὅτι ἀπέρχομαι εἰς τὸν Δαβίδ τὸν μάγιστρον. εἶχε δὲ ὁ αὐτὸς πατρίκιος Κώνστας καὶ πρὸς τὸν Δαβίδ κέλευσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ξένια. καὶ ἀπελθόντος τοῦ αὐτοῦ πατρικίου Κώνσταντος εἰς τὴν χώραν τοῦ Κουρκενίου ἐτίμησεν αὐτὸν μάγιστρον, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ κάστρον τοῦ πατρικίου Ἀσωτίου τοῦ καὶ Κισκάση, εἰς τὸ Ἀδρανούτζιν, καὶ δέδωκεν αὐτῷ τὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ βασιλέως κέλευσιν, οὐ περὶ τοῦ κάστρου Ἀδρανούτζιου περιέχουσάν τι, ἀλλὰ περὶ ἐτέρων ὑποθέσεων. εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ πατρίκιος Κώνστας ὅτι καὶν μὲν ἢ κέλευσις οὐδὲν περιέχει περὶ τοῦ κάστρου Ἀδρανούτζιου, ἀλλ' οὖν τοῦ μονα-

ზოგიერთი დავა ჰქონდათ თავიანთ ბიძაშვილთან. რადგან გურგენმა პირველი (კარის) კაცი გაგზავნა მეფესთან დიდძალი საჩუქრობითურთ და სთხოვდა მას კუროპალატობას ან მაგისტროლობას, ოთხივე ძმამ, ესე იგი აღრანასე კუროპალატის შვილებმა ეკვი აიღეს, რომ კონსტანტი იქ იმისთვის შიღის, რომ გურგენი გააკუროპალატოსო. ხოლო კონსტანტიპატრიკიოსითავე იმართლებდა: „იმისთვის მოვიყვანე ამდენი ერი, რომ მაგისტროსობა უნდა ვუბოძო გურგენს და, მას რომ მივესალმები, წავალ დავით მაგისტროსთანო“. ამ კონსტანტი პატრიკიოსს დავითთანაც ჰქონდა მეფისაგან მიწოდებლობა და საჩუქრები. და როდესაც ეს კონსტანტი პატრიკიოსი გურგენის ქვეყანაში ჩავიდა, უბოძა მას მაგისტროსობა და შევიდა აშოტ პატრიკიოსის, კისკასის, ციხეში, აღრანუჯში, და გადასცა მას მისდამი მეფის შემონათვალი, არა აღრანუჯის ციხის შესახებ რისამე შემცველი, არამედ სხვა გარემოებების შესახებ. კონსტანტი პატრიკიოსმა უთხრა მას: „თუმცა შემონათვალი არაფერს შეიცავს აღრანუჯის ციხის შესახებ, მაგრამ რადგან ავაპი მონაზონი მეფესთან მივიდა და აუწყა მას, რაც შენ მას აღრანუჯის ციხის შესახებ დაავალე, ამიტომ მან გამომგზავნა მე, რათა ჩავიბარო ციხე და ჩავაყენო შიგ რაც რაი

γοῦ Ἀγαπίου πρὸς τὸν βασιλέα
 εἰσελθόντος καὶ ἀναγγείλαντος αὐ-
 τὸν ὅσα καὶ παρήγγειλας αὐτὸν
 περὶ τοῦ κάστρου Ἀδρανουτζίου,
 διὰ τοῦτο καὶ ἀπέστειλέ με ὅπως
 παραλάβω τὸ κάστρον καὶ εἰσα-
 γάγω ἐν αὐτῷ ὄνπερ περιφέρομαι
 λαόν, καὶ ἐπειδὴ, καθὰ προείρη-
 ται, εἶχεν ἔχθραν ὁ πατρίκιος
 Ἀσώτιος ὁ καὶ Κίσκάσης μετὰ
 τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ Κουρκένη,
 προεθυμήθη δοῦναι τὸ κάστρον
 αὐτοῦ μᾶλλον τὸν βασιλέα, ὁ δὲ
 πατρίκιος Κώνστας εἶχε παρ' ἑαυ-
 τῷ φλάμουλα, καὶ ἐπιδέδωκε τῷ
 πατρικίῳ Ἀσωτίῳ τῷ καὶ Κίσ-
 κάσῃ. ὁ δὲ λαβὼν αὐτὸ εἰς κον-
 τάριον περιέδηκε, καὶ ἐπιδέδωκε
 τῷ πατρικίῳ Κώνσταντι εἰπὼν
 ὅτι ἐπίστησον αὐτὸ ἄνωθεν εἰς
 τὸ τεῖχος, ἵνα γνῶσι πάντες τοῦ
 βασιλέως εἶναι ἀπὸ τῆς σήμερον
 ἡμέρας τὸ τοιοῦτον κάστρον. καὶ
 τοῦτο ποιήσας ὁ πατρίκιος Κώνσ-
 τας καὶ τὸ φλάμουλον ἐπιστήσας
 ἄνωθεν τοῦ τείχους, καὶ τοὺς
 βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸ
 εἰρηθὸς εὐφημήσας, πᾶσιν ἐγένετο
 γνωστὸν ὅτι τὸ κάστρον τὸ Ἀδ-
 ρανουτζίν ἀπεχαρίσατο ὁ πατρί-
 κιος Ἀσώτιος ὁ καὶ Κίσκάσης τὸν
 βασιλέα. ὁ οὖν Δαβίδ ὁ μέγας τὴν
 ἑαυτοῦ χώραν οὐκ ἐδίδου τὸν
 βασιλέα, καὶ τῶρα συνορῆ τὴν
 τούρμαν τοῦ Ἀκαμφῆ καὶ τῆ
 Μουργούλη. ὁ οὖν πατρίκιος Κών-
 στας ἀνήγαγε πρὸς τὸν βασιλέα
 ἐξαποστειλάς δύο ἀναφοράς, τὴν

ერთი მომიყვანია. და რადგან,
 როგორც წინათ ითქვა, აშოტ
 პატრიკიოსს, კისკასს, მტრული
 ურთიერთობა ჰქონდა თავის სი-
 ძესთან, გურგენთან; მან უფრო
 ამჯობინა მეფისთვის მიეცა თა-
 ვისი ციხე. ხოლო კონსტანტი
 პატრიკიოსს თან ჰქონდა დროშა
 და გადასცა იგი აშოტ პატრი-
 კიოსს, კისკასს; ამან კი აიღო ის
 და ჯოხს შემოახვია, გადასცა კონ-
 სტანტი პატრიკიოსს და უთხრა:
 „დაარქვე ეს კედლის თავზე, რა-
 თა ყველამ უწყოდეს, რომ დღე-
 ინდელ დღიდან ეს ციხე მეფისაა“.
 და ეს შესრულა კონსტანტი
 პატრიკიოსმა, დაარქო დროშა
 კედლის თავზე და აღიდა რომა-
 ელთა მეფეები ჩვეულებრივი წე-
 სით; ყველასათვის საცნობელი
 გახდა, რომ აშოტ პატრიკიოსმა,
 კისკასმა, აღრანუჯის ციხე მეფეს
 აჩუქა. ხოლო დიდმა დავითმა თა-
 ვისი მიწაწყალი არ მისცა მეფეს,
 თუმცა უნდა ითქვას, ის აკამფ-
 სისა და მურღულის მიდამოების
 მოსაზღვრე არის. კონსტანტი
 პატრიკიოსმა ორი მოხსენება
 გაუგზავნა მეფეს; ერთი შეიცავ-
 და იმას, თუ როგორ უბოძა მან
 გურგენს მაგისტროსობა და რო-
 გორ მიიღო მაგისტროსობა და
 აღიდა მეფე გურგენმა; ხოლო
 მეორე შეიცავდა ცნობებს აღრა-
 ნუჯის ციხის შესახებ, თუ რო-
 გორ ჩაიბარა მან იგი აშოტ
 პატრიკიოსისაგან, კისკასისაგან.
 აცნობებდა იმასაც, რომ დიდი

μὲν μίαν περιέχουσιν ὅπως ἐτίμησε τὸν Κουρκένιον μάγιστρον καὶ ὅπως ὁ Κουρκένιος ἀπεδέξατο τὸ μαγιστράτον καὶ εὐφύμησε τὸν βασιλέα, τὴν δὲ ἑτέραν περιέχουσιν περὶ τοῦ κάστρου Ἀδρανουτζίου, καὶ ὅπως τοῦτο παρέλαβε παρὰ τοῦ πατρικίου Ἀσωτίου τοῦ καὶ Κισκάση, καὶ ὅτι μεγάλην διαφορὰν καὶ ἔχθραν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους ὁ τε πατρικιος Ἀσώτιος μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ μαγίστρου Κουρκένιου, καὶ ἵνα ἀποστείλῃ ὁ βασιλεὺς βοήθειαν τοῦ ταξιατεῦσαι τὸ τοιοῦτον κάστρον, καὶ ὅτι, εἰ ἐνδέχεται, ἔλθῃ καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν. ταῦτα ἰδόντες οἱ Ἰβηρες, ὁ τε μάγιστρος Κουρκένιος καὶ ὁ μάγιστρος Δαβιδὸς καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ κουροπαλάτου Ἀσωτίου, ἔγραψαν πρὸς τὸν βασιλέα ὅτι εἰ τοῦτο καταδέξεται ἡ βασιλεία σου καὶ εἰσέλθῃ μέσον τῆς χώρας ἡμῶν, ἐξερχόμεθα τῆς δουλώσεως τῆς βασιλείας σου καὶ γινόμεθα μετὰ τῶν Σαρακηνῶν, ἐπειδὴ ἔχειν ἔχομεν μετὰ τῶν Ῥωμαίων μάχας καὶ πολέμια, καὶ βιαζόμενοι κινήσαι ἔχομεν φοσσάτον κατὰ τε τοῦ κάστρου Ἀδρανουτζίου καὶ τῆς χώρας αὐτῶν καὶ αὐτῆς τῆς Ῥωμανίας. ταῦτα καὶ διὰ τῶν γραμμάτων τῶν προρρηθέντων ἀρχόντων ἀναμαθῶν καὶ παρὰ τῶν ἀποσταλέντων παρ' αὐτῶν ἀνδρῶπων ἀκηκῶς, καὶ πτοηθεῖς μήπως γένωνται μετὰ τῶν Σαρακη-

ღავა და მტრობა აქვთ ერთმანეთში აშოტ პატრიკიოსსა და მის სიძეს გურგენ მაგისტროსს, და სწერდა, რომ მეფეს დახმარება გამოეგზავნა იმ ციხის დასაცავად და რომ, თუ შესაძლებელია, მოსულყო სხოლათა დომესტიკიც. ეს რომ დაინახეს იბერებმა, გურგენ მაგისტროსმა და დავით მაგისტროსმა, აშოტ კუროპალატის ძმამ, მისწერეს მეფეს: „თუ შენი მეუფება ამას დაუშვებს და ჩვენს მიწაწყალში შემოიჭრება, შენი მეუფების მოჩილებიდან გამოვალთ და სარკინოხებს მივეკედლებით, რადგან რომაელებთან მოგვიხდება ბრძოლა და მტრობა და იძულებული ვიქნებით წავიყვანოთ ჯარი ადრანუჯის ციხის წინააღმდეგ, მისი მიწაწყლისა და თვით რომანიის წინააღმდეგაც“. ეს რომ გაიგო მეფემ ზემოხსენებული ერისთავების წერილების საშუალებით და პირადადაც მოისმინათ მიერ გამოგზავნილი კაცები: საგან, რადგან მას შეეშინდა, რომ ისინი არ მიჰკედლებოდნენ სარკინოხებს და არ გამოეყვანათ სპარსეთის ჯარები რომანიის წინააღმდეგ, მან იუარა და თქვა: „მე არ მიმიწერია პროტოსპათარ კონსტანტი მანკლავიტი-სათვის ამ ციხისა და მისი მიწაწყლის შესახებ, რომ იგი აელო; მან ეს, როგორც იტყვიან, თავისი უკყობით ჩაიდინა“. ასე თქვა მეფემ, რადგან უნდოდა

νῶν καὶ ἐξαγάγῃσι τὰ τῆς Περ-
 ςίας φορσάτα κατὰ Ῥωμανίας,
 ἡρνήσατο λέγων ὅτι οὐκ ἔγραψα
 τὸν πρωτοσπαθῆριον Κώνσταντα
 τὸν μαγγραβίτην περὶ τοῦ τοιού-
 του κάστρου καὶ τῆς χώρας αὐτοῦ
 τοῦ παραλαβεῖν αὐτήν, ἀλλ' ἐξ
 οἰκείας ὡς εἰπεῖν ἀφροσύνης τοῦτο
 ἐποίησεν. καὶ ταῦτα εἶπεν ὁ βασι-
 λεὺς τελείως ἀποθιραπεῦσαι τοῦ-
 τους βουλόμενος· καὶ ἐδῆξατο ὁ
 αὐτὸς πρωτοσπαθῆριος Κώνστας
 καὶ μαγγραβίτης κέλευσιν μετὰ
 ὕβρεων καὶ ἀπειλῶν περιέχουσιν
 „τίς ἐνωρίσατό σοι τοῦτο ποιῆσαι;
 ἀλλὰ μάλλον ἔξελθῃς ἐκ τοῦ κάσ-
 τρου, καὶ ἀναλαβῶς Ἀσώτιον τὸν
 υἱὸν τετελευτηκότος Ἀδριανασέ
 τοῦ κουροπαλάτου, καὶ εἰσάγαγε
 αὐτὸν ἐνταῦθα, ὅπως τιμήσωμεν
 αὐτὸν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀξίαν
 τοῦ κουροπαλάτου“. ταῦτα δεξά-
 μενος ὁ πατρίκιος Κώνστας κατέ-
 λιπε τὸν πατρίκιον Ἀσώτιον τὸν
 καὶ Κισκάσην εἰς τὸ ἑαυτοῦ κάσ-
 τρον τὸ Ἀδριανούτζιν, κἀκείνος
 ἐξελθὼν ἀπήει πρὸς τὸν Δαβίδ
 τὸν μέγαν, καὶ ἐπιδέδωκεν αὐτῷ
 ἦν περιεῖχε πρὸς αὐτὸν κέλευσιν,
 καὶ ὑπέστρεψε, καὶ εἰσηλθὲν εἰς
 Ἰβηρίαν, καὶ εὔρεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ
 συνηθροισμένους τὸν τε μάγιστρον
 Κουρκένιον καὶ τὸν μάγιστρον
 Δαβίδ τὸν ἀδελφὸν Ἀσωτίου τοῦ
 κουροπαλάτου. καὶ ἤρξαντο φιλο-
 νεκεῖν καὶ κατονειδίξειν τὸν πατ-
 ρίκιον Κώνσταντα, λέγοντες ὅτι
 κρυπτὸς ἀνὴρ καὶ κακὸς τυ-

ისინი დაემშვიდებინა: და თვით
 კონსტანტი პროტოსპათარმა და
 მანკლავიტმაც მიიღო ბრძანება,
 ლანძღვა-გინებისა და მუქარის
 შემცველი: „ვინ გიბრძანა შენ
 მაგის ჩადენა? ახლავე გამოდი
 ციხიდან; წამოიყვანე აშოტი,
 გარდაცვლილი აღრანასე კურო-
 პალატის ძე, და მოიყვანე ის აქ,
 რათა ჩვენ მას მისი მამის პატივი,
 კუროპალატობა, ვუბოძოთ“. ეს
 რომ მიიღო კონსტანტი პატრი-
 კიოსმა, დასტოვა აშოტ პატრი-
 კიოსი, კისკასი, მის ციხეში აღრა-
 ნუჯში, თვითონ კი გაშორდა და
 გადასცა მას, რასაც მისდამი
 გაცემული ბრძანება შეიცავდა,
 და გამობრუნდა და შევიდა იბე-
 რიაში და ჰპოვა ამ საქმისათვის
 შეკრებილი გურგენ მაგისტროსი
 და დავით მაგისტროსი, ძმა აშოტ
 კუროპალატისა. და იმათ დაიწყ-
 ყეს კონსტანტი პატრიკიოსთან
 დავა და მისი გინება და უთხრეს:
 „შენ ჩუმ-ჩუმა და ბოროტი აღა-
 მიანი ყოფილხარ, რომ არ გა-
 ვვიმეღავნე ჩვენ აღრანუჯის ცი-
 ხის შესახებ, რომ მისი დაპყრობა
 გინდოდა და რომ მისი დაპყრობა
 მეფის ნების წინააღმდეგ ხდებ-
 ბოდა. ჩვენ ამ გარემოების გამო
 მივმართეთ მეფეს და პასუხად
 მივიღეთ, რომ მეფემ არაფერი
 იცოდა ამ გარემოების შესახებ,
 არამედ შენ ჩაგიდენია ეს აშოტ
 პატრიკიოსის, კისკასის, გულისა-
 თვის. ხოლო კონსტანტი პატრი-
 კიოსმა თავის დასაცავად მიუგო

χάνεις, ὅτι οὐκ ἐφανερώσας ἡμᾶς მათ, ἥτις შეეფერებოდა, წამო-
 περὶ τοῦ ἀστροῦ Ἀδραγουτζίου იყვანა აშოტი, ძე ადარნასე
 ὅτι μέλλεις τοῦτο κρατῆσαι καὶ კუროპალატისა, და მოიყვანა ის
 ὅτι συμφέρει τοῦτο κρατεῖσθαι ქალაქში; და მას მეფისაგან
 παρὰ τοῦ βασιλέως· ἡμεῖς γὰρ καὶ ებოძა კუროპალატობა¹.
 περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ἀνηγάγουμεν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ
 ἐδεξάμεθα μηδαμῶς γινώσκειν τὸν βασιλέα περὶ τῆς ὑποθέσεως ταν
 της, ἀλλὰ σὲ τοῦτο ποιῆσαι διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ πατρικίου Ἀσωτίου
 τοῦ καὶ Κισκάση. ὁ δὲ πατριკίος Κώνστας პროσαπολογησάμενος τού-
 τοις τὰ εἰκότα ἀνελάβετο Ἀσώτιον τὸν υἱὸν Ἀδραγουτῆ τοῦ κουροπα-
 λάτου, καὶ εἰσήγαγεν αὐτὸν ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐτιμήθη παρὰ τοῦ
 βασιλέως κουροπαλάτης (CB, III 206—213).

ლახეთის დაპყრობა სარმატების მიერ III საუკუნეში

თავი 58

Βασιλεύοντος Διοκλητιανῶν ἐν როდესაც რომში მეფობდა
 Ῥώμη, ἐν δὲ τῇ Χερσωνιτῶν στε- დიოკლეტიანე, ხოლო ხერსონე-
 φανοφοροῦντος καὶ πρωτεύοντος ლების ქვეყანაში გვირგვინი ემოსა
 Θεμιστοῦ τοῦ Θεμιστου, Σαυρόμα- და მთავრობდა; თემისტე, თემის-

¹ კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ აქ გადმოცემული ცნობა იბერიასა და ბიზანტიას შორის არტანუჯის გამო მომხდარი კონფლიქტის შესახებ ნათელს ჰყენს ქართველ მეფეთა და ბიზანტიის კეისართა შორის არსებულ დამოკიდებულებას: იბერია ამ ეპოქაში იყო სუვერენული სახელმწიფო. ქართველთა მეფე და კუროპალატი სცნობდა ბიზანტიის კეისარს როგორც მთელი საქრისტიანო მსოფლიოს უზენაეს მფარველს, მაგრამ თავისი ქვეყნის საქმეებში იგი აწარმოებდა დამოუკიდებელ პოლიტიკას. ბიზანტიის კეისარს არ შეეძლო საქართველოს მიწა-წყლის დაპყრობა და, თუ რომელიმე მთავრის გამცემლობით და დალატით კეისარი აგრესიულ ნაბიჯს გადასდგამდა იბერიის წინააღმდეგ, ქართველთა მეფე და კუროპალატი, ისევე როგორც მთავრები ერთობლივ უწევდნენ წინააღმდეგობას ბიზანტიის კეისრის განზრახვას. კონსტანტინეს მოთხოვნით, აშოტ კისკასმა გურგენ მაგისტროსის მტრობით გადასცა არტანუჯის ციხე რომანოზ კეისარს. ამის საპასუხოდ ქართველი მთავრები დაემუქრნენ კეისარს: თუ არტანუჯი არ დაგიტოვებია, «შენი მეუფების მორჩილებიდან გამოვალთ და სარკინოხებს მივეკედლებით... და იძულებული ვიქნებით წავიყვანოთ ჯარი ადრანუჯის ციხის წინააღმდეგ, მისი მიწა-წყლის წინააღმდეგ და თვით რომანიის (ე. ი. ბიზანტიის) წინააღმდეგაცო». კეისარი შეშინდა და უკან დაიხრა (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქ. ერის ისტორია II² [1948], 109—110; პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე: მნათობი 1949 წ. № 11, გვ. 149). ქართველებმა ასევე გაუწიეს წინააღმდეგობა კეისარს „კეჯეს ციხის“ საკითხშიც (იხ. ზემოთ, გვ. 263—266).

τος ὁ ἐκ τῶν Βόσποριανῶν, Κρισ-
κωνόρου δὲ παῖς γενόμενος, συν-
αθροίσας Σαρμάτας τὴν Μαυτιδᾶ
λίμνην οἰκοῦντας ἐστρατοπεδεύσα-
το κατὰ Ῥωμαίων, καὶ καταλα-
βῶν τὴν τῶν Λαζῶν χώραν καὶ
πολεμήσας τοὺς ἔχεισε φθάσει καὶ
ἕως τοῦ Ἄλυος ποταμοῦ. μαθὼν
δὲ τοῦτο ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός,
πορθείσθαι τὴν τῶν Λαζῶν χώραν
καὶ τὴν Ἰοντικὴν, ἀπέστειλεν ἔχει-
σε στρατὸν ἀντιπαρατάξασθαι Σαρ-
μάταις βουλόμενος ἦν δὲ ἔξαρχος
τοῦ στρατοῦ Κώνστας τριβούνος.
καὶ καταλαβῶν τὸν Ἄλυν ὁ Κώνσ-
τας σὺν τῷ στρατῷ κατέστη ἔχει-
σε, κωλύων Σαρμάτας ἀντιπερᾶσαι
τὸν Ἄλυν (CB III, 244).

ხედა საარმატებს, რომ ისინი ჰალისზე არ გადმოსულიყვნენ.

კოსტამ ვერ შეძლო გამკლავებოდა საარმატებს და გადაწყვიტა სხვა გზით აეძულებინა სავრომატე უკან დაბრუნებულიყო. კოსტამ და დიოკლეტინემ, მართლაც, მიუსიეს ბოსპორელებს ხერსონელები, რომლებმაც აიღეს ბოსპორი და ელჩები გაგზავნეს სავრომატესთან მომხდარი ამბის შესატყობინებლად. შემდეგ ეს ელჩები, სავრომატესთან მოლაპარაკების შემდეგ, გადავიდნენ ჰალისის ნაპირებთან, კოსტასთან. ამ გზით აიძულეს სავრომატე ზავი დაედვა რომაელებთან. კოსტამ მოსთხოვა სავრომატეს დაებრუნებინა ტყვეები. ტყვეები რომ მიიღო კოსტამ, ხერსონელ ელჩთაგან ორი თავისთან დაიტოვა, ხოლო დანარჩენები სავრომატეს გაუგზავნა]

ὅστις Σαυρόματος παραλαβῶν
αὐτοὺς προαπέστειλεν ἐκ τῆς τῶν
Λαζῶν χώρας μετὰ καὶ τῶν ἰθῶν
ἀνθῦρων πρὸς τὸ παραδοῦναι
αὐτοῖς τὴν τε Βόσπορον καὶ τὰς
φαιλίαις αὐτῶν (CB III, 249).

ტეს ძე, ერთმა ბოსპორელთა-
განმა, ვინმე სავრომატემ, კრის-
კონორეს შვილმა, შეკრიბა მეო-
ტის ტბასთან მცხოვრები სარმა-
ტები და ილაშქრა რომაელების
წინააღმდეგ: ჯერ მან დაიპყრა
ლაზთა ქვეყანა, ეომა იქაურ
მცხოვრებლებს და ჰალისის მდი-
ნარემდეც კი მივიდა. როდესაც
დიოკლეტიანე მეფემ გაიგო,
ლაზთა ქვეყანა და პონტოს მხარე
მოხრებულ იქმნაო, გაგზავნა იქ
ჯარი იმ განზრახვით, რომ ის
სარმატების წინააღმდეგ დარაზ-
მულიყო. ჯარის ეგზარხოსად
იყო ტრიბუნი კოსტა. კოსტა
ჰალისს რომ მიადგა თავისი ჯა-
რით, იქ დაბანაკდა და აფერ-

რით, იქ დაბანაკდა და აფერ-

სავრომატემ ისინი (ე. ი. ხერ-
სონელები) რომ ჩაიბარა, წინდა-
წინ გაგზავნა ლაზთა ქვეყნიდან
ისინი, თან გააყოლა თავისი სა-
კუთარი კაცები, რომლებისთვისაც
იმათ უნდა გადაეცათ ბოს-
პორი და მათი ოჯახები¹.

¹ აქ ბოსპორელთა იმ ოჯახებზეა ლაპარაკი, რომლებიც ხერსონელებმა

Μετὰ δὲ χρόνους τινὰς τοῦ ταῦτα γεγονέναι Σαυρόματος, ὁ ἔγγονος Σαυρομάτου τοῦ Κρισκορόνου τοῦ πολεμήσαντος τὴν Λαζικήν, συναθροίσας πόλεμον ἐκ τῆς Μαϊώτιδος λίμνης ἐπανέστη τοὺς Χερσωνίταις, βουλόμενος, φησὶ, τὴν τῆς ἀρχμακασίας ἕβριν τοῦ οἰκείου πάππου ἐκδικῆσαι τὴν παρ' αὐτῶν ἐπὶ Διοκλιτιανοῦ τοῦ βασιλέως γενομένην (CB III, 252). რამდენიმე წელი რომ გავიდა მის შემდეგ, რაც - ეს მოხდა, სავრომატემ, იმ სავრომატე კრისკორონეს ძის შვილიშვილმა, რომელმაც ლაზეთი დალაშქრა, ჯარი შეკრიბა მეოტის ტბის მხარეში და გაილაშქრა ხერსონელების წინააღმდეგ; როგორც ამბობენ, მას სურდა შური ეძია თავისი პაპის შეურაცხყოფისათვის, მისი დატყვევებისათვის მათ მიერ, რაც მოხდა დიოკლეტიანე მეფის დროს¹.

დაატყვევეს ბოსპორში, რათა ამით აეძულებინათ სავრომატე ხელი აეღო ბიზანტიის წინააღმდეგ ლაშქრობაზე.

¹ კონსტანტინეს შრომის ეს 53. თავი, რომელიც Bury-ს დასკვნით რომელიც ლიტერატურული წყაროდან უნდა იყოს შემდეგ ჩართული; თითქმის მთლიანად (CB III, 244—268) ხერსონის ისტორიას ეხება: აქ განხილულია რომის და ხერსონის ურთიერთობის ეპიზოდები III—IV საუკუნეთა ხანისა, დიოკლეტიანეს და კონსტანტინის (კოსტას) დროიდან, ხერსონის ისტორიისათვის მეტად საყურადღებო ცნობებია დაცული: კერძოდ, დიოკლეტიანეს და კონსტანტინის დროისათვის დასახელებულია ხერსონის შვიდი მეფე და მათ დროს მომხდარი ამბები. ეს შვიდი მეფეა:

Θεμιστὸς τοῦ Θεμιστοῦ — თემისტე თემისტესძე

Χρήστος τοῦ Παπίου — ხრესტოსი პაპიასძე

Διογένης τοῦ Διογένους — დიოგენე დიოგენესძე

Βύσιος τοῦ Σουπολίχου — ვისკე სუპოლიხესძე

Φάρνακος τοῦ Φαρνάκου — ფარნაკე ფარნაკესძე

Λάμαχος — ლამახე

Ζήθος τοῦ Ζήθου — ზეთე ზეთონისძე

Στρατόφιλος τοῦ Φιλομάστου — სტრატოფილე ფილომუსესძე

პირველი მათგანის, თემისტეს, დროს, როდესაც რომის იმპერიის ტახტზე დიოკლეტიანე იჯდა, ბოსპორელთა მხედართმთავარს სავრომატეს, კრისკონორეს შვილს, ლაშქრობა მოუწყვია რომაელთა წინააღმდეგ. როგორც ჩანს, სავრომატე გამომგზავრებულია შვის ზღვის ჩრდილო და აღმოსავლეთ სანაპიროებით და დაბანაკებულა ლაზეთში, საიდანაც მას იერიშები მიუტანია რომაელების წინააღმდეგ. ხერსონელებმა დახმარება გაუწიეს თავის მოკავშირე რომაელებს, შეესივნენ ბოსპორელებს, დაატყვევეს მათი ოჯახები და ამით აიძულეს სავრომატე ზავი ჩამოეგდო რომაელებთან. როგორც ზემოთ მოყვანილი ნაწყვეტებიდან ჩანს, მთელი ამ ლაშქრობის დროს ბოსპორელებს ლაზეთში აქვთ მთავარი ბანაკი. ზავის ჩამოგდების შემდეგაც სავრომატე ლაზეთშია და იქიდან (ἐκ τῆς τῶν Λαζῶν γῆρας) გზავნის ხერსონელთა ელჩებს და თავის კაცებს ბოსპორში სამშვიდობო საქმეების მოსაგვარებლად.

DE CAERIMONIIS

Κεφάλαιον μη'

თავი 48

Τὰ ἄλλα τῶν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς
γενομένων ἐπιγραφῶν

უცხოელებისადმი მიმართვის წესთა
სახეები

Εἰς τὸν πάπαν Ῥώμης. βούλλα
χρυσῆ μονοσολδία. „ἐν ὀνόματι
τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ
ἁγίου πνεύματος τὸν ἕνδος καὶ μό-
νου ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν. ὁ δεῖνα
καὶ ὁ δεῖνα πιστοὶ ἐγ αὐτῶ τῶ
θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων πρὸς ὁ δεῖ-
να τὸν ἁγιώτατον πάπαν Ῥώμης
καὶ πνευματικὸν ἡμῶν πατέρα“.

რომის პაპისადმი. ოქროს ბუ-
ლები ერთი სოლიდისა. „სახე-
ლითა მამისათა და ძისათა და
სულისა წმიდისათა, ერთისა და
მხოლოდსა უფლისა ჩვენისათა.
მავანი და მავანი რომაელთა მე-
ფე, იმავე უფლის მორწმუნე, მა-
ვანსა უწმინდეს. პაპს რომისას
და ჩვენს სულიერ მამას“.

Ὅμοίως καὶ εἰς τὸν πάπαν
Ἀλεξανδρείας, πλήν πατέρα οὐ
γράφει.

ამნაირადვე ალექსანდრიის პაპს
(ე. ი. პატრიარქს), ხოლო „სული-
ერი მამა“ არ იწერება.

Ὅμοίως καὶ εἰς τὸν πατριάρ-
χην Ἀντιοχείας καὶ τὸν πατριάρ-
χην Ἱεροσολύμων, πλήν πνευμα-
τικὸν πατέρα οὐ γράφει. αἱ δὲ
βούλλαι χρυσაὶ τρισολδία.

ამნაირადვე ანტიოქიის პატ-
რიარქს და იერუსალიმის პატ-
რიარქს, ხოლო „სულიერი მამა“
არ იწერება. ოქროს ბულები სამი
სოლიდისა.

Εἰς τὸν πρωτοσύμβουλον, ἴγουν
εἰς τὸν Ἀμερμουμνην. βούλλα
χρυσῆ τέτρασολδία . . . . .

პროტოსიმბულს, ე. ი. ამირა-
მუმნს. ოქროს ბულები ოთხი
სოლიდისა (შემდეგ მოხდევს მი-
მართვის სახე) . . . . .

Εἰς τὸν ἄρχοντα τῶν ἀρχόντων
τῆς μεγάλης Ἀρμενίας. βούλλα
χρυσῆ τρισολδία. „Κωνσταντίνος
καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν χριστῶ
τῶ θεῷ ἀποκράτορες- ἀβγουστοι
μεγάλοι βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς
ὁ δεῖνα τὸν περιφανέστατον πρῶ-
τον τῆς μεγάλης Ἀρμενίας καὶ
πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον“.

დიდი არმენიის ერისთავთ-
ერისთავს. ოქროს ბულები სამი
სოლიდისა. „კონსტანტინე და
რომანოზი, ქრისტე ღმერთის
მიერ“ მორწმუნე თვითმპყრო-
ბელნი, ავგუსტები, დიდი მეფეები
რომაელებისა, მავანს უბრწყინ-
ვალეს, უპირველეს (კაცს) დიდი
არმენიისას და ჩვენს სულიერ
შვილს“.

Εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Ἀσπουρα-
 τῶν, ἦγουν τοῦ Βασπαρακῶν, ὁ
 τὸν τιμηθεὶς ἄρχων τῶν ἄρχόν-
 των. βούλλα χρυσῆ τρισολδία.
 „Κωνσταντίνος καὶ Ῥωμανός, πισ-
 τοὶ ἐν χριστῷ τῷ θεῷ αὐτοκρά-
 τορες ἀγούστοι βασιλεῖς Ῥωμαίων,
 πρὸς ὃ δεῖνα τὸν περιφανέστατον
 ἄρχοντα τῶν ἄρχόντων“.

Εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Κοκοβίτ,
 Ἄρμενία· εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ
 Ταρῶ, Ἄρμενία· εἰς τὸν ἄρχοντα
 τοῦ Μῶεζ, Ἄρμενία· εἰς τὸν ἄρ-
 χοντα τοῦ Ἀύξαν, Ἄρμενία· εἰς
 τὸν ἄρχοντα τοῦ Συνῆς, Ἄρμενία·
 εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Βαιτζῶρ,
 Ἄρμενία· εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ
 Χατζιένης, Ἄρμενία· εἰς τοὺς γ'
 ἄρχοντας τῶν Σερβοτιῶν τῶν λεγο-
 μένων Μαύρα παιδία· ἐπιγραφὴ
 εἰς πάντας τοὺς προειρημένους·
 „κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσ-
 ποτῶν πρὸς τὸν ὃ δεῖνα ἄρχοντα
 τούδε“.

Εἰς τὸν κουροπαλάτην Ἰβηρίας.
 βούλλα χρυσῆ δισολδία. „κέλευσις
 ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσποτῶν
 πρὸς ὃ δεῖνα τὸν ἐνδοξότατον
 κουροπαλάτην“. ἔχει δὲ περὶ αὐ-
 τὸν ὃ κουροπαλάτης ἐτέρας ἐξου-
 σίας ὃ· εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ
 Βεριασάχ, Ἰβηρία· εἰς τὸν ἄρχοντα
 τοῦ Καρνατάης, Ἰβηρία· εἰς τὸν
 ἄρχοντα τοῦ Κούελ, Ἰβηρία· εἰς
 τὸν ἄρχοντα τοῦ Ἀτζαρά, Ἰβη-
 ρία· „κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχρίσ-
 των δεσποτῶν πρὸς ὃ δεῖνα“.

ასპურაჯანის, ე. ი. ვასპარაკა-
 ნის ერისთავს, რომელიც ამჟა-
 მად პატივდებულია ერისთავთ-
 ერისთავად. ოქროს ბულები სამი
 სოლიდისა. „კონსტანტინე და
 რომანოზი, ქრისტე ღმერთის
 მიერ მორწმუნე ავტოკრატო-
 რები, ავგუსტები, მეფეები რომა-
 ელებისა, მავანს უბრწყინვალეს
 ერისთავთ ერისთავს“.

კოკვიტის ერისთავს, არმე-
 ნიაში; ტარონის ერისთავს, არ-
 მენიაში; მოქესის ერისთავს, არ-
 მენიაში; ავხანის ერისთავს, არმე-
 ნიაში; სივნიეთის ერისთავს, არ-
 მენიაში; ბაიძორის ერისთავს,
 არმენიაში; ხაძინის ერისთავს,
 არმენიაში; სერგოტიელთა, ანუ
 ეგრეთწოდებული „შავი ყრმე-
 ბის“ სამ ერისთავს: ყველა ამ
 ზემოხსენებულ პირს ასე მიემარ-
 თოს: მიმართვა ქრისტესმოყვარე
 უფალთაგან მავან ერისთავს ამა
 და ამ (სამფლობელსი)“.

იბერიის კუროპალატს. ოქროს
 ბულები ორი სოლიდისა. „მიმარ-
 თვა ქრისტესმოყვარე უფალთა-
 გან მავან უდიდებულეს კურო-
 პალატს“. კუროპალატს თავ-
 სადმი დაქვემდებარებული ჰყავს
 ოთხი სხვა სამთავრო. ვერიასა-
 ხის ერისთავს, იბერიაში; კარნა-
 ტაის ერისთავს, იბერიაში; ყუე-
 ლის ერისთავს, იბერიაში; აქა-
 რის ერისთავს, იბერიაში: „მი-
 მართვა ქრისტესმოყვარე უფალ-
 თაგან მავანს“.

Εἰς τὸν ἐξουσιοκράτορα Ἀλα-
νίας. βούλλα χρυσῆ δισολδία. „ἐν
ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ
καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἑνὸς
καὶ μόνου ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν.
Κωνσταντίνος καὶ Ῥωμανός, πισ-
τοὶ ἐν αὐτῷ τῷ θεῷ βασιλεῖς Ῥω-
μαίων, πρὸς ὃ δεῖνα τὸν ἐξουσιασ-
τὴν Ἀλανίας καὶ πνευματικὸν
ἡμῶν τέκνον“.

Εἰς τὸν ἐξουσιαστὴν Ἀβασγίας.
βούλλα χρυσῆ δισολδία. „κέλευσις
ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσποτῶν
πρὸς ὃ δεῖνα τὸν περιφανῆ ἐξου-
σιαστὴν Ἀβασγίας“.

Εἰς τὸν ἄρχοντα Ἀλβανίας· εἰς
τὸν ἄρχοντα τῶν Κρεβατάδων,
ἡγουν τὸν λεγόμενον Κρεβατῆν·
εἰς τὸν ἄρχοντα Κηδωνίας· εἰς
τοὺς ἄρχοντας Τζαναρίας· εἰς τὸν
ἄρχοντα τοῦ Σαρβῆν, οἵτινες κειν-
ται¹ μέσον Ἀλανίας καὶ Τζανα-
ρίας· εἰς τοὺς ἄρχοντας Ἀζίας,
ἐν ᾧ εἰσιν αἱ Κασπεῖαι πύλαι· εἰς
τὸν ἄρχοντα Χρύσα· εἰς τὸν ἄρ-
χοντα Βρέζαν· εἰς τὸν ἄρχοντα
Μωκᾶν (ἰστέον, ὅτι ἀπὸ Μωκᾶν
ἔστιν ἡ Μαιώτης λίμνη). ἐπιγρα-
φῇ εἰς πάντας προειρημένους·
„κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσ-
ποτῶν πρὸς ὃ δεῖνα τὸν ἄρχοντα
τησδε“.

ალანიის მთავარს. ოქროს ბუ-
ლები ორი სოლიდისა. „სახე-
ლითჲ მამისათა და ძისათა და
სულისა წმიდისათა, ერთისა და
მხოლოდსა ჳეშმაროტისა ღმრთი-
სა ჩვენისათა. კონსტანტინე და
რომანოზი თვით ლეთის მიერ
მორწმუნე მეფეები რომაელები-
სა, ალანიის მავან მთავარს და
ჩვენს სულიერ შვილს“.

აბაზგიის მთავარს. ოქროს ბუ-
ლები ორი სოლიდისა. „მიმარ-
თვა ქრისტესმოყვარე უფალთა-
გან მავან ბრწყინვალე მთავარს
აბაზგიისას“.

ალბანიის ერისთავს; კრევატად-
თა ერისთავს, ანუ ეგრეთწოდე-
ბულ კრევატასს; კედონიის ერის-
თავს; ჭანარიის ერისთავებს, —
ერისთავს შარვანისას, რომელიც
მდებარეობს ალანიასა და ჭანა-
რიის შუა; ერისთავებს აჟიისას,
სულაც არის კასპიის კარები; ხრო-
სას ერისთავს; ვრეჟანის ერის-
თავს; მოკანის ერისთავს (სალოდ-
ნელია, რომ მოკანიდან იწყება
მეოტის ტბა): ყველა ზემოთ ჩამო-
თვლილისადმი გაგზავნილ მიმარ-
თვას უნდა წაეწეროს: „მიმართვა
ქრისტესმოყვარე უფალთა ამა და
ამ ქვეყნის მავან ერისთავს“.

¹ ტექსტში სწერია: „ერისთავს სარვანისას, რომლებიც მდებარეობენ...“
თუ Ἰარვან-ში Σ-თი უნდა იყოს გადმოცემული შ-ბგერა, ე. ი. „შარვან“, ხოლო
ამის მომდევნო οἵτινες („რომლებიც“) უნდა აღნიშნავდეს მცხოვრებლებს („შარ-
ვანელებს“).

Εἰς τὸν καθολικὸν Ἀρμενίας, εἰς τὸν καθολικὸν Ἰβηρίας, εἰς τὸν καθολικὸν Ἀλβανίας. Ἐπιγραφή εἰς τοὺς γ' καθολικούς. „κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσποτῶν πρὸς τὸ θεῖνα τὸν ἐπιλαβέστατον καθιγγητὴν τῆσδε“ (CB I, 686—688).

Εἰς τὸν χαγῶνον Χαζαρίας. Ἐπιγράφα χρυσῆ. „ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸν

არმენიის კათოლიკოსს; იბერიის კათოლიკოსს, ალბანიის კათოლიკოსს; ამ სამი კათოლიკოსისადმი გაგზავნილ მიმართვას უნდა წაეწეროს: „მიმართვა ქრისტესმოყვარე უფალთაგან ამა და ამ ქვეყნის მავან უნეტარეს მოძღვარს“¹.

ხაზარეთის ხაგანს. ოქროს ბულები სამი სოლიდისა. „სახელითა ღმრთისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ერთისა და

¹ „De caerimoniis“-ის II წიგნის ამ 48-თავში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს, პირველ რიგში, ორი მიმართვა: იბერიის კუროპალატისადმი და აბაზგიის მთავრისადმი.

იბერიის კუროპალატს	აბაზგიის მთავარს
ოქროს ბულები ორი სოლიდისა უდიდებულეს კუროპალატს.	ოქროს ბულები ორი სოლიდისა ბრწყინვალე-მთავარს

უცხოელებისადმი გასაგზავნ მიმართვას ჩამოჰკიდებდნენ ხოლმე ოქროს ბეჭედს (ბეჭდას), რომელზედაც კეისრის სახე იყო ამოტვიფრული. იმისდა მიხედვით, თუ ვის ეგზავნებოდა მიმართვა. ბულა შეიძლებოდა ყოფილიყო ერთი სოლიდის ფასისა და წონისა, ორი სოლიდის, სამი სოლიდისა და ა. შ. (μισσοσιδία, დισიდია, ტρισიდია...). იბერიის კუროპალატსა და აბაზგიის მთავარს მიმართვა ეგზავნება ორ-სოლიდიანი ბულით, მაშასადამე, საფიქრებელია, რომ ორივე ქვეყანა, იბერია და აბაზგია, ერთისა და იმავე რანგის სახელმწიფოებს წარმოადგენდა ბიზანტიის კარის გარიგების მიხედვით. მართლაც, აქ „აბაზგია“ ძველი ლახეთის პროვინცია კი არ არის, არამედ ამ დროს, IX საუკუნის შუა წლებში, „აბაზგია“ გაერთიანებულ დასავლეთ საქართველოს ჰქვია. ამ ქვეყნების მმართველთა უპირატეხად კეისრები ხმარობენ: „უდიდებულესს“ (ἐπιτοξότατος, როგორც ეს კუროპალატს შეეფერება) და „ბრწყინვალესს“ (περιφανής). ეს რომ შევადაროთ ჩვენი მეზობლებისადმი მიმართვის წესებს, დავინახავთ, რომ ზოგი მეზობელი სახელმწიფო უფრო მაღალ რანგში ჰყავს აყვანილი ბიზანტიის მთავრობას, ზოგიც უფლო დაბალ საფეხურზე ჰყავს: მაგალითად:

- 1) დიდი არმენიის ერისთავთ-ერისთავს მიმართვა ეგზავნება სამ-სოლიდიანი ბულით, ხოლო ეპითეტად მიეკუთვნება „უბრწყინვალესი“ (περιφανέτατος).
- 2) ხაზარეთის ხაგანისადმი გაგზავნილ მიმართვას აგრეთვე სამ-სოლიდიანი ბულა აქვს დაკიდებული, და თვით ხაგანსაც ეწოდება „უკეთილშობილესი“ და „უბრწყინვალესი“.

ένος και μόνου ἀληθινοῦ θεοῦ
ἡμῶν. Κωνσταντίνος και Ῥωμα-
νός, πιστοὶ ἐν ἀντὶ τῷ θεῷ βασι-
λεῖς Ῥωμαίων πρὸς τὸν ὁ θεῖος
εὐγενέστατον, περιφανέστατον χυ-
γάνον Χαζαρίας“.

Εἰς τὸν ἄρχοντα Ῥωσίας. βούλ-
λα χρυσῆ δισολδία. „Γράμματα
Κωνσταντίνου και Ῥωμανοῦ τῶν
φιλοχρίστων βασιλέων Ῥωμαίων
πρὸς τὸν ἄρχοντα Ῥωσίας“.

Εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἰουρ-
κων. βούλλα χρυσῆ δισολδία.

მხოლოდსა ჭეშმარიტისა ღმრთო-
სა ჩვენისათა. კონსტანტინე და
რომანოზი; ღმრთის მიერ მორწ-
მუნე მეფეები რომაელებისა, მა-
ვან უკეთილშობილეს, უბრწყინ-
ვალეს ხაგანს „ხაზარეთისას“.

რუსეთის მთავარს. ოქროს ბუ-
ლები ორი სოლიდისა. „რომა-
ელთა ქრისტესმოყვარე მეფეების-
კონსტანტინეს და რომანოზის
წერილი რუსეთის მთავარს“.

თურქთა ერისთავებს. ოქროს
ბულები ორი სოლიდისა. „რომა-

3) ალანიის მთავარს, როსიის მთავარს, თურქთა მთავრებს, პაკინაკთა
მთავრებს, მიმართვა ეგზავნებათ ორ-სოლიდიანი ბულით, ხოლო არავითარი
ეპითეტი არ მიეკუთვნება (მარტივად სწერია „მავან მთავარს“).

ამირამუმს (ე. ი. ხალიფს) წერილი ეგზავნება ოთხ-სოლიდიანი ბულით,
ხოლო ფრანკთა მეფეს — ერთსოლიდიანი ბულით. ცხადია, ასეთი სხვადასხვა წესი
მიმართვისა იმით აიხსნება, რომ ბიზანტიის მთავრობისათვის ამ ქვეყნებს ერთ-
ნაირი მნიშვნელობა არ ჰქონდათ საერთაშორისო პოლიტიკის თვალსაზრისით.

ი ბ ე რ ი ი ს კ უ რ ო პ ა ლ ა ტ ს, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცხო-
ბით, ექვემდებარება ოთხი ერისთავი: ვერიასახის, კარნატის, ყუელისა და აქა-
რის. სამწუხაროდ, პირველი ორი ადგილის მდებარეობის დადგენა არ ხერხ-
დება: იმდენად დამახინჯებული ჩანს მათი სახელები (*Βεριασάχ* და *Καρνατίας*),
რომ შეუძლებელი ხდება მათი მიახლოებით მაინც მიმსგავსება რომელიმე ცხო-
ბილ საგეოგრაფიო სახელებთან. ივ. ჯავახიშვილის აზრით როგორც ყუელის
ციხე და აქარა მესხეთის ქვეყნებია, ისე „ვერიასახი“ და „კარნატისი“ „მესხე-
თისავე სხვა თემების რომელიმე ციხეების დამახინჯებული სახელები იქნება“
(ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, გვ. 111, თბ. 1848).

ამავე თავში იხსენიებს კონსტანტინე პორფიროგენეტი ამიერკავკასიის
სამ კათოლიკოსს: არმენიის, იბერიის და ალბანიის კათოლიკოსებს მიმართვა
ეგზავნებათ ერთნაირი წარწერით და სამსავე კათოლიკოსს მიეკუთვნება ერთ-
ნაირი ეპითეტი „უნეტარესი“.

ბიზანტიის კეისრის მიმართვაში საქართველოს ქვეყნების მფლობელები-
სადმი ყურადღებას იპყრობს აგრეთვე, თუ რა სახელწოდებით იხსენიებს ის ამ
მფლობელთ: აფხაზეთის (ე. ი. დასავლეთ საქართველოს) მფლობელს იხსენიებს
ἄξιουσιαστικής-ის სახელწოდებით; ყუელის ციხის, ან აქარის მფლობელს უწოდებს
ἀρχαυ-ს; „ექსუსიასტი“ ღირსებით „არხონზე“ მაღლა იდგა (შდრ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი
შ ვ ი ლ ი, ქ. ერის ისტორია II, გვ. 106—107). საგულისხმოა, რომ აფხაზეთის
მფლობელს ნ ი კ ო ლ ო ზ მ ი ს ტ ი კ ო ს ი ს წერილებშიც „ექსუსიასტი“ ეწოდება
(იხ. ზემოთ გვ. 212, 214, 215).

„γράμματα Κωνσταντίνου και Ῥω-
μανοῦ τῶν φιλοχρίστων βασιλέων
Ῥωμαίων πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν
Τούρκων“.

Εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Πατζ-
ναχίτων. βούλλα χρυσῆ δισολῶνα.
„γράμματα Κωνσταντίνου και
Ῥωμανοῦ τῶν φιλοχρίστων βασι-
λέων Ῥωμαίων πρὸς τοὺς ἄρχον-
τας τῶν Πατζναχίτων“ (CB I,
690—691).

ელთა ქრისტესმოყვარე მეფეე-
ბის, კონსტანტინეს და რომა-
ნოზის წერილი თურქთა ერის-
თავებს“.

პაჰინაკთა ერისთავებს. ოქროს
ბულები ორი სოლიდისა. „რომა-
ელთა ქრისტესმოყვარე მეფეე-
ბისა, კონსტანტინეს და რომა-
ნოზის წერილი პაჰინაკთა ერის-
თავებს“.

DE THEMATIBUS

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ამ ტრაქტატის სრული სათაურია: „უბრძნესი მეფის კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულება რომაელთა სამეფოში შემავალი «თემების შესახებ», თუ საიდან ჰქონდათ მათ სახელწოდებანი, და თუ რას ნიშნავენ მათი სახელწოდებანი, და თუ რატომ ზოგიერთ მათგანს ძველი სახელწოდება აქვს, ხოლო სხვებმა ახალი სახელწოდება შეიძინეს“ (Τὸν σοφωτάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογενήτου περὶ τῶν θεμάτων τῶν ἀνηρότων ἢ βασιλείᾳ τῶν Ῥωμαίων, πόθεν ἔσχον τὰς ἀρχαίας, καὶ τί σημαίουσιν αἱ τούτων προσηγορίαι, καὶ ἂν τὰ μὲν αὐτῶν ἀρχαῖοι, τὰ δὲ ἄλλα ἐκτήσαντο τῆς προσηγορίας).

ტრაქტატი შედგება ორი წიგნისაგან: პირველ წიგნში აღწერილია აზიის თემები, მეორეში — ევროპის თემები. აზიის თემებია 17:

1. ანატოლიკის თემი	10. კოლონიის თ.
2. არმენიაკის თ.	11. სევასტიის თ.
3. თრაკესიელთა თ.	12. ლიკანდის თ.
4. ოფსიკიონის თ.	13. სელევკიის თ.
5. ოპტიმატის თ.	14. კივირეოტთა თ.
6. ბუკელართა თ.	15. კვიპროსის თ.
7. პაფლაგონიის თ.	16. კუნძულ სამოსის თ.
8. ხალდიის თ.	17. ეგეოსის ზღვის თ.
9. მეაზოტამიის თ.	

მეორე წიგნში აღწერილია ევროპის თემები, რომელთა რიცხვი 12-ა: თრაკიისა, მაკედონიისა, სტრიმონისა, თესალონიკისა, ელადისა, პელოპონესისა, კრიუალენიისა, ნიკოპოლისა, დირახიონისა, სიცილიისა, ლანგობარდიისა და ზეოზონისა.

თხზულება ცნობილია ჯერჯერობით ორი ხელნაწერით:

A — codex Regius

C — codex Parisinus Regius 854,

პირველი გამოცემა ეკუთვნით: პირველი წიგნისა B. Vulcanius-ს, 1588 წ., (V), ხოლო მეორე წიგნისა — F. Morellus-ს, 1609 წ., (F). ბონის კორპუსში (CB) გამოცემულია ბეკერის მიერ კონსტანტინეს სხვა თხზულებებთან ერთად III ტომში.

არმენიაკის თემი

Θέμα φεστέριον τὸ καλούμενον Ἀρμενιακόν

თემი მეორე, ეგრეთწოდებული არმენიაკი

Τὸ θέμα τὸ καλούμενον Ἀρμενιακόν ὁ κέρσιον ἔχει τὸ ὄνομα, εἰς δὲ ἀρχαίᾳ τῆς ἐστίν ἢ τούτου. ἀρβηγορία, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἑμα-

ეგრეთწოდებული არმენიაკის თემი საკუთარ სახელს კი არ ატარებს, არც ძველია ეს მისი სახელწოდება, არამედ ეს სახელი

ρουντων και συνοικούντων Ἀρμενίων τὴν προσηγορίαν ἐκτήσατο. δοκῶ δὲ εἰπεῖν ὅτι ἐπὶ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως και τῶν κάτω χρόνων τὴν τοιαύτην προσηγορίαν ἐκληρονόμησεν. οὔτε γὰρ Στραβῶν ἢ γεωγράφος τῆς τοιαύτης ὀνομασίας ἐμνήσθη, καίτοι Καππαδοκίης ὢν τὸ γένος, ἐξ Ἀσιασίας τῆς πόλεως, οὔτε Μένιππος ἢ τοὺς σταδισμοὺς τῆς ἕλης οἰκουμένης ἀπογραψάμενος, οὔτε μὴν Σκύλαξ ἢ Καρυανδηνός, οὔτε Πασσανίας ἢ Δαμασκηνός, οὔτε ἄλλος τις τῶν ἱστορίας γεγραφῶτων. και φαίνεται γεωτέρη ἢ τοιαύτη ὀνομασία· οὔτε γὰρ Προκόπιος, οὔτε μὴν Ἀγαθίας, οὔτε Μένανδρος, οὔτε Ἡσύχιος ἢ Ἰλλοστριος ἐμνημόνευσαν τοῦ τοιαύτου ὀνόματος, οἱ τὰ χρονικά συντάξαντες ἐπὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας.

Τὴν γὰρ Καππαδοκίαν οἱ παλαιοὶ εἰς τρία τέμνουσι μέρη, εἰς τε Καταονίαν τὴν ἀπὸ Μελιτηνῆς ἀρχομένην, και τὴν ἀπὸ τοῦ Ταύρου Ταυρικὴν ὀνομασμένην, και αὐτὴν τὴν μεσόγειον, ἐν ἣ Καισαρεία ἢ πόλις τῶν Καππαδοκῶν μητρόπολις ἵδρύεται. καλοῦσι δὲ οἱ παλαιοὶ μεγάλην τε και μικρὰν Καππαδοκίαν, μεγάλην μὲν τὴν ἀπὸ Καισαρείας τε και τοῦ Ταύρου και ἕως τῆς Ποντικῆς θαλάσσης, ἣν διορίζει Ἄλυσ μὲν ποταμὸς ἐκ ὄσμων, Μελιτηνὴ δὲ ἐξ

შეიძინა მან მოსახლვრე და მეზობელ არმენიელთაგან. შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი სახელწოდება მას წილად ხვდა ირაკლი მეფის დროს ან მომდევნო ხანებში: ვინაიდან არც გეოგრაფოსი სტრაბონი იხსენიებს მის ასეთ სახელწოდებას, თუმცა ის წარმოშობით კაპადოკიელი იყო, ქალაქ ამასიიდან, არც მენიპე, რომელმაც აღწერა „მთელი მსოფლიოს გზათა მანძილები“, არც სკილაქს კარიანდელი, არც პავსანია დამასკელი, არც სხვა ვინმე იმათგან, ვინც „ისტორიები“ დასწერა. როგორც ჩანს, ეს სახელწოდება უფრო ახალია, ვინაიდან არ იხსენიებენ ამ სახელწოდებას არც პროკოპი, არც აგათიან, არც მენანდრე და არც პესიხი ბრწყინვალე, რომლებიც „ქრონიკებს“ სწერდნენ იუსტინიანეს მეფობაში.

კაპადოკიას ძველი მკვეევარნი სამ ნაწილად ჰყოფენ: კატაონია, რომელიც მელიტენიდან იწყება, ტავრიდის კაპადოკია, რომელსაც ტავრისაგან აქვს ეს სახელწოდება, და შიდა კაპადოკია, რომელშიც არის დაარსებული კესარია, კაპადოკიელთა დედაქალაქი. ხოლო ძველი მკვეევარნი ასახელებენ დიდსა და მცირე კაპადოკიას: დიდი კაპადოკია არის კესარიიდან და ტავრიდან ვიდრე პონტოს ზღვამდე; მას დასავლეთიდან საზღვრავს მდინარე ჰალი-

ἀνατολῶν. καὶ αὕτη μὲν ἡ μεγάλη
Καππαδοκία...

Μικρὰ δὲ Καππαδοκία ἡ νῦν
χρηματίζουσα εἰς Θέμα, ἣτις ὁμο-
ρός ἐστι Λυκαονίας καὶ διαβαίνει
μέχρις αὐτῆς Καισαρείας, πλατύ-
νεται δὲ ἕως ἀρχῆς τῶν Βουκελ-
λαρίων, καταλήγει δὲ πρὸς ἀνα-
τολὰς μέχρις αὐτῆς Ῥοδεντοῦ καὶ
τοῦ φρουρίου τοῦ καλουμένου Λού-
λου καὶ αὐτῆς Ποδενδοῦ. τὰ δὲ
ἐπέκεινα τῆς Κιλικίας εἰσὶ μέρη,
ὧν ἀπάρχεται ἡ Ταρσὸς καὶ ἡ
Μόψουεστία καὶ Ἄδανα. καὶ ἦδε
μὲν ἡ μικρὰ Καππαδοκία, ἡ ἀρ-
τίως εἰς θέματος ὄνομα χρηματί-
ζουσα.

Ἐπὶ δὲ τῶν ἄνω χρόνων εἶτε
Ῥουστιανουῦ εἶτε ἄλλου τινὸς τῶν
βασιλέων τιμηθείσης τῆς Καππα-
δοκίας εἰς τρία μέρη τὸ μὲν μεσό-
γαιον ἐκλήθη Χαρσιανὸν ἀπὸ Χαρ-
σίου τινὸς ἄρχοντος τῷ τότε και-
ρῷ εὐδοκμήσαντος ἐκ τῆς πρὸς
Πέρσας πολέμου καὶ διὰ τοῦτο
εἰς θέματος τάξιν καὶ στρατηγίδα
μέχρι τοῦ νῦν ἐχρημάτισε. τὸ δὲ
κάτω καὶ πρὸς θάλασσαν ἐκλήθη
Ἀρμενιακὸν διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ
πλησιόχωρον τῶν Ἀρμενίων, τὸ
δὲ ἄνωθεν καὶ ὁμοροῦν τοῖς Λυ-
κάοσι καὶ τῷ Γαύρῳ Καππαδοκία
μικρὰ, ἡ νῦν, ὡς ἔφαμεν, εἰς θέ-
ματος ὄνομα χρηματίζουσα.

მოსაზღვრე, არის მცირე კაპადოკია, რომელიც ამჟამად, როგორც

სი, ხოლო აღმოსავლეთიდან —
მელიტენე. აი, ეს არის დიდო-
კაპადოკია...

ხოლო მცირე კაპადოკია, რომელიც ახლახან იქმნა გამოცხადებული თემად, მოსაზღვრე არის ლიკაონიისა და ვრცელდება თვით კესარიამდე და გადაჭიმულია ბუკელართა თემის დასაწყისამდე, ხოლო აღმოსავლეთით თავდება იქ, სადაც თვით როდენტი არის, ეგრეთწოდებული ლულის ციხე და თვით პოდენდი. ხოლო ამის იქით არის კილიკიის მხარეები, რომელთაგან უმთავრესებია თარშეთი, მომფსუესტია და ადანა. აი, ეს არის მცირე კაპადოკია, რომელმაც ახლახან მიიღო თემის სახელი.

ხოლო წინა ხანებში, იუსტი-
ნიანეს თუ სხვა რომელიმე მეფის
დროს, როდესაც კაპადოკია გა-
ყოფილი იყო სამ ნაწილად, შიდა
ნაწილს ეწოდებოდა ხარსიანონი,
ვიწმე ხარსისაგან, რომელსაც
იმ დროს თავი უსახელებია რო-
გორც მთავარს სპარსელთა წი-
ნაალმდეგ ომში, და ამის გამო
ის გამოცხადებულ იქმნა თემად
და სტრატეგიად, და დღემდისაც
არის ამ ხარისხში. ხოლო ქვემო
ნაწილი, რომელიც ზღვას აკრავს,
წოდებულ იქმნა არმენიაკად,
რადგან იგი არმენიელთა ქვეყ-
ნის მეზობლად იყო; ზემო ნაწი-
ლი კი, ლიკაონელთა და ტავრის

ლი კი, ლიკაონელთა და ტავრის

Ἐβασιλεύετο δὲ μέχρις Ἀύγουσ-
του Καίσαρος, ἣν δὲ ὑπὸ τὴν Περ-
σικὴν ἐξουσίαν, πρὶν ἢ τὸ Ῥώμης
αὐξήθηται βασιλείον. ἐγένετο δὲ
καὶ αὐτόνομος, ὅτε Ἀριαράθης
ἦρχεν αὐτῆς ὁ βασιλεύς, ἐξ οὗ καὶ
ἡ λίμνη ἢ τὸ ἄλας τίκτουσα, ἦν
ἀρτίως βαρβαρίζοντες Καρατίαν
καλοῦσιν, Ἀριαράθεια ἐπωνόμασ-
το. μετὰ δὲ Ἀριαράθην βασιλεύει
αὐτῆς Ἀρχέλαος ὁ κηδεστής Ἡρώ-
δου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας.
μετὰ δὲ τούτου παυσαμένης τῆς
βασιλείας εἰς ἐπαρχίαν παρὰ τῶν
Ῥωμαίων τὸ σχῆμα μετέβλεν, καὶ
ἀνθύπατος ταύτην ἐδασιμολόγει τε
καὶ διετάττετο. εἰσὶ δὲ πόλεις
ἐπίσημοι κατὰ τὴν πρώτην ἐπαρ-
χίαν τέσσαρες, Καισάρεια μητρό-
πολις, ἢ ἀπὸ τοῦ μεγάλου Καίσα-
ρος Ἰουλίου ὀνομασθεῖσα, ἥτις
πρότερον ἐκαλεῖτο Μάζακα ἀπὸ
Μοσῶχ τοῦ τῶν Καππαδόκων
ἀρχεγόνου, δευτέρα δὲ πόλις
Νύσσα, τρίτη Θερμά, τετάρτη
Ῥεγεποδανδός¹. τῆς δὲ δευτέρας
Καππαδοκίας εἰσὶ πόλεις ὑπὸ ἡγε-
μόνα ὀκτώ. Τύανα, Φαυστινού-
πολις, Κύβιστρα, Ναζιανζός, Ἐρύ-
σιμα, Παρνασός, Ῥεγέδωρα, Μωκισ-
σός, καὶ φρούριον τὸ καλούμενον
Κόρον. τῆς δὲ τρίτης Καππαδο-
κίας, ἢ νῦν ὀνομάζεται Ἀρμενια-
κόν, εἰσὶ πόλεις ἑπτὰ. Ἀμάσεια,
Ἰβώρα, Ζάλιχος, Ἄνδραπα²,

კვისარ ავგუსტეს ხანამდე მას-
მეფეები მართავდნენ, ხოლო
სპარსელთა ძალაუფლებას ემორ-
ჩილებოდნენ, სანამ რომაელთა
სამეფო გაძლიერდებოდა. იგი-
თვითთავადი იყო, როდესაც მის
მეფედ იყო არიარათე, რომლის
სახელისგანაც იმ ტბას, რომელიც
მარილს იძლევა და რომელსაც
ამის წინ ბარბაროსები თავიანთ-
ენაზე კარატის ეძახდნენ, არია-
რათია დაერქვა. არიარათეს შემ-
დეგ მეფობდა არხელაე, იუდეის
მეფის ჰეროდეს ნათესავი. ხოლო
მის შემდეგ მეფობდა შეწყდა მცი-
რე კაპადოკიაში და რომაელებმა
მას მისცეს ეპარქიის სახე, ანთი-
პატმა (ე. ი. პროკონსულმა) გადა-
სახადები დაადო და მართავდა.
არის ოთხი გამოჩენილი ქალა-
ქი პირველ ეპარქიაში: დედა-
ქალაქია კესარია, რომელსაც ეს
სახელი დაერქვა დიდ იულიოს
კეისრისაგან და რომელსაც წი-
ნათ ერქვა მაზაკა, კაპადო-
კიელთა პირველ წინაპ-
რის მოსოხისაგან; მეორე
ქალაქია ნისა, მესამე — თერმა,
მეოთხე — რეგეპოდანდი. მეორე
კაპადოკიის განკარგულებაშია
რვა ქალაქი; ტვიანა, ფაუსტინუ-
პოლისი, კვიბისტრა, ნაზიანზი,
ერისიმა, პარნასი, რეგედორა,
მოკისი და ეგრეთწოდებული კო-
რის ციხე. მესამე კაპადოკიაში,

¹ Ῥεგეპოდანდός V.

² Ἄνδραπα V.

Ἄμεινος, Νεοκαιοσύρεια, Σινώπη რომელსაც ამჟამად არმენიაკი ეწოდება, შვიდი ქალაქია: ამასია, ივორა, ზალიხი, ანდრაპა, ამინსი, ნეოკესარია, სინოპი.

ხალდიის თემი

Ὅρθοον θέμα τὸ καλούμενον
Χαλδία

Τὸ δὲ καλούμενον θέμα Χαλδία καὶ ἡ μητρόπολις λεγομένη Γραπαζοῦς Ἑλλήνων εἰσὶν ἀποικίαι, καθὼς καὶ Βεγοφῶν ἐν τῇ ἀναβίσει Κύρου λέγει¹. τὰ δὲ ἄνω καὶ μεσόγαια τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας εἰσι προοίμια. τούτο δὲ πιστεύεται ἔξ ἀντῶν τῶν ὀνομάτων ἡ τε γὰρ Κελτζηνή² καλούμενη καὶ ὁ Συσπειρίτης³ καὶ τὸ Ροιζάνον. μαρτυρεῖ δὲ καὶ περὶ τούτων ἡ θεία γραφή ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν βρασιλείων⁴. τὸς γὰρ κατοικοῦντας τὴν Σαμάρειαν ἀρχμαλίουσιν λαβόντες Ἀσσύριοι κατήκισαν αὐτούς ἐν τῷ ποταμῷ Ροι-

მერვე თემი, ეგრეთწოდებული
ხალდია

ეგრეთწოდებული ხალდიის თემი და მისი დედაქალაქი, რომელსაც ტრაპეზუნტი ეწოდება, ელინთა ახალშენები არიან, როგორც ამას ქსენოფონტიც ამბობს „კიროსის ანაბაზისში“⁴. მისი ზემო და შიდა მხარეები მცირე არმენიის მისაველ ადგილებს წარმოადგენენ. ეს მტკიცდება თვით სახელწოდებათაგან: ეგრეთწოდებული კელძენე², სისპირიტი³ და გვიზანი. ამათ შესახებ გვემოწმება საღმრთო წერილიც „მეფეთა“ მეოთხე წიგნში⁴: ვინაიდან სამარიის მცხოვრებლები ტყვედ წამოიყვანეს ასირი-

¹ ქსენოფონტი „ანაბაზისში“ წერს:

«აქედან (ე. ი. მაკრონების ქვეყნიდან) ელინებმა გაიარეს ორი სადგური, შვიდი ფარსანგი, და მივიდნენ ზღვის ნაპირას ტრაპეზუნტში, მკიდროდ დასახლებულ ელინურ ქალაქში ევქსინის პონტოზე, სინოპელთა მიერ კოლხთა ქვეყანაში დაარსებულ ახალშენში» (ანაბაზისი IV, 8, 22).

«წინა წიგნში მოთხრობილია, თუ როგორ მივიდნენ ელინები ზღვის ნაპირას ევქსინის პონტოში, ელინურ ქალაქ ტრაპეზუნტში» (იქვე V, 1, 1)

«როდესაც ჩვენ მივედით ელინურ ქალაქებში, მაგალითად, ტრაპეზუნტში...» (იქვე, V, 5, 14).

² Καλτζή A.

³ ხელნაწერებში სწერია Συσπειρίτης, შესწორებულია ბანდურიუსის მიერ.

B. Vulcanius-ის გამოცემის მიხედვით

⁴ მეფეთა IV, 17, 6: «მეცხრესა წელსა ოსიასსა აღიღო მეფეჲან ასურისჲან სამარია, და წარიყვანა ისრაელნი ასურსა შინა, და დააშენა იგინი ალაეს (ჰალის?) მდინარეთა ზედა გოზანისათა (Ροιζαν) და საზღვართა შინა მიდელთასა».

ζανῆ¹. ἔλαβε δὲ τὴν προσωνυμίαν
 τοῦ καλεῖσθαι Χαλδῆα ἐκ τῆς
 τῶν Περσῶν προσηγορίας καὶ τῆς
 αὐτῶν ἀρχαιογόνου πατρίδος Χαλ-
 δίας, ὅθεν καὶ Χαλδαῖοι προσομο-
 μάζονται (CB III, 30).

ელეგმა და დაასახლეს ისინი
 მდინარე გვიზანზე, ხალდიამ თა-
 ვისი სახელი მიიღო სპარსთა
 (მიერ) მიცემული სახელწოდები-
 საგან და მათი პირვანდელი სამ-
 შობლოსაგან, ხალდიისაგან, საი-
 დანაც ისინი ხალდეველებად იწოდებიან.

¹ *Πορφυρογ. C.* თუ რომელი მდინარეა ეს, არ არის გამორ-
 კვეული.

იოსებ გენესიოსი

იოსებ გენესიოსი X საუკუნის შუა წლების მოღვაწეა და ეკუთვნის იმ მეცნიერთა ჯგუფს, რომლებიც თავის გარშემო შემოიკრიბა კონსტანტინე პორფიროგენეტმა და რომელთა დახმარებითაც მან გაშალა თავისი სამეცნიერო-ლიტერატურული მუშაობა (იხ. ზემოთ გვ. 220).

კონსტანტინე პორფიროგენეტის დავალებით გენესიოსმა 945—959 წლებში დასწერა საისტორიო შრომა „მეფობანი“ (Γενεσιος «Βασιλείαι»). შრომა ოთხი წიგნისაგან შედგება და შეიცავს 813—867 წლების ისტორიას, საკმაოდ ტენდენციურად დაწერილს.

I წიგნი — ლეონ V-ის მეფობა (813—820 წ.წ.)

II წიგნი — მიხეილ II ამორვეელის მეფობა (820—829 წ.წ.)

III წიგნი — თეოფილეს (მიხეილ II-ის შვილის) მეფობა (829—842 წ.წ.)

IV წიგნი — მიხეილ III-ის (თეოფილეს შვილის) მეფობა (842—867 წ.წ.).

შეოთხე წიგნს დამატების სახით დართული აქვს ბასილ I-ის მეფობის ისტორია.

გენესიოსი სარგებლობს როგორც ზეპირი, ისე წერილობითი წყაროებით: ზეპირ წყაროდ მას ჰქონდა მიხეილ III-ის დროინდელ მოღვაწეთა გადმოცემები, ხოლო წერილობით წყაროებად — ნიკიფორე კონსტანტინეპოლის ბიოგრაფია, ნიკიტა დავით პაფლაგონელის მიერ დაწერილი ბიოგრაფია იგნატი პატრიარქისა და გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფია“¹.

გენესიოსის „მეფობათა“ დამუშავების დროს გამოვიყენეთ:

Genesius, ex recognitione Caroli Lachmanni. Bonnae 1834 (ბონის კორპუსის 49. ტომში, თეოფილაქტე სიმოკატასთან ერთად).

Сборник документов по социально-экономической истории Византии. Москва 1951, стр. 115—120.

Е. Э. Лишиц, Восстание Фомы Славянина и византийское крестьянство на грани VIII—IX в.в.: ВДИ 1939, № 1, стр. 352—365.

¹ იხ. Очерки по истории Византии, под редакцией В. Н. Бенешевича, Вып. III (1913), стр. 32—34.

ქართველების მონაწილეობა თომა სლავის აჯანყებაში

Ἀκηκῶς δὲ, ὡς φασιν, ὁ Θωμῆς τὸν Μιχαὴλ βασιλεύσαντα, ταχέως νεωτερισμὸν πολυάνθρωπον ἐντυρεύεται κατ' αὐτὸν. ἀνέκλιθεν γὰρ ἄλλήλοις ἀντιπεπονηθότως δύναντο· καὶ ὁ μὲν Μιχαὴλ παραπαντὸς τοῦ τῶν ἀνατολικῶν στρατεύματος ἐτύγγανε στρατηγός, οὐχ ἦντον δὲ καὶ ἐπίμωμος ἀπὸ τοῦ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἀθιγγάνων πληθῶν ἐκτρεφούσης, ὡς ἔοικε, καὶ διὰ τὸ τῆς γλώττης ἐλάττωμα καὶ τὸ μὴ ἔκωντος ἔχειν τινὲς πρὸς ἀνδρείαν νομίζεσθαι, ὁ δὲ Θωμῆς πᾶσι φιλοσοφουμένους διὰ τοῦ ἀνδρείοφρον οὐκ ἔλαττον καὶ ἀστειὸν καὶ εὐπροσήγορον, καὶ τῶν βελτίστων οὐκ ἔλαττούμενος Λέοντος, εἰ καὶ σκυθῆζων τῶν γένει, πρὸς δὲ καὶ γηραιὸς ὢν, τὸν πόδα πεπῆρωτο. οὕτως οὖν κατὰ τῶν τῶν δημοσίων φόρων πάντας ἀπαίτητὰς ἐγγράφως τὰς νεομισμῆνας ἀπεκλήροῦτο εἰσπράξεις, ἐξ ὧν διανομὰς ἐν λαοῖς ποιησάμενος στρατηγεσίας κατὰ τοῦ Μιχαὴλ ἐγκρατῶς διατίθησιν. οὐδὲν δὲ τῶν ἐξ ἀνατολῆς ὠρητῶν ἀπελιπᾶνετο, οὐδὲ τῆς ἐσπέρας αὐτῆς, οὐ τῶν ἐξ ἐθνῶν ἐπηλύδων, οὐκ αὐτοχθόνων, οὐ γειτονοῦντων, οὐ τῆς θουλικῆς μοίρας ὅσον παρῆν μισοθέσποτον, οὐκ ὀλοκλήρων

ამბობენ, რომ როგორც კი გაიგო თომამ მიხეილის გამეფების შესახებ, სწრაფად მოაწყო მის წინააღმდეგ დიდძალი ხალხისაგან შეთქმულება და გადატრიალება განიხრახბა. ისინი იმთავითვე განსხვავდებოდნენ ერთიმეორისაგან; მიხეილი მთელი აღმოსავლეთის ჯარის სტრატეგოსი იყო, მაგრამ ის დიდი წუნი ჰქონდა, რომ ერთი მხრით ისეთი კუთხიდან იყო, რომელსაც მრავალი ათინგანი¹ მოუცია, ხოლო მეორე მხრით, როგორც ჩანს, იმიტომაც იყო დასაძრახისი, რომ ენის მანკი ჰქონდა და არც თუ საკმარისად მამაც ვაჟაკად ითვლებოდა. თომა კი ყველას უყვარდა როგორც მისი სიამაცისათვის, ისე თავაზიანობისა და სასიამოვნო სიტყვა-პასუხისათვის, არც ლეონს ჩამოუვარდებოდა თავისი კარგი თვისებებით, თუმცა სკვითური წარმოშობისაც იყო, სიბერისკენაც მიხრილი და ფეხმოტეხილი. აი, ამან (ე. ი. თომამ) ხელთ იგდო სახელმწიფო გადასახადების ამკრეფნი, წერბოლოდითი ბრძანება გასცა ჩამოერთმიათ შეკრებილი გადასახადები და ისინი ხალხს დაურიგა. ხალხის ამნაირი მიმხრობით მან ძლიერი ჯარი შეკრიბა მიხეილის წინააღმდეგ. არც აღმოსავლელ-

¹ ათინგანები, ანუ მელქისედეკიტები. განსაკუთრებულ სექტას წარმოადგენდნენ.

ἐθῶν, κατὰ διαφόρους καιρούς οἱ οὐκ αὐτῇ προσερρήθησαν καὶ συνείποντο, οἱ μὲν κατὰ γῆν, οἱ δὲ κατὰ θάλασσαν, νέφ' Ἐβέρῃ καὶ ἑμοπίστοις ἀναφανέντι, ὡς ἐντεῦθεν καὶ πάντα τὰ θέματα συν τοῖς στρατηγοῖς σπένδεσθαι τοῦ τῆρ συνέβαιγεν, Ὀλβιανοῦ μόνου, τοῦ τῶν Ἀρμενιῶν στρατηγοῦντος, τούτους περινοῖαις ἐπιπειθεῖς ἄγοντος, καὶ Κατάκυλα τοῦ Ὀψικίου τῆ βασιλεῖ Μιχαήλ γε προσκειμένων. καὶ τοσοῦτον ἐπολυπλασίαζε τὸ πλῆθος κατὰ τῶν ἑμοφύλων, ὥστε καὶ τοὺς Σαρακηνούς ἐπ' ἀδείας λαβέσθαι καὶ πάσας γῆσους καὶ χώρας καταληΐζεσθαι, καὶ καθ' ἕξειν ἕλως αὐτάς, εἰ μὴ μετὰ ταῦτα τοῦτοις διὰ πολλῆς φύμης ἀνανταγώνιστος ὁ Θωμάς ἀνεδέδεκτο. δι' ὃ καὶ πειρᾶται πρὸς αὐτοὺς κηρυκεύεσθαι τρόπῳ τοιῷδε, πανούργως ἐνδελεάσας¹ ἕπερ αὐτοῖς βουλητὸν ἴσμενίξετο τῇ ἐκείνου παμπληθεῖ δυνάμει καταπλαγεῖσιν διαπέμπεται οὐκ πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην ἀνακαλούμενος, πολλῆρ δὲ μάλλον συνασπισμόν, τῆς βασιλικῆς ἀντιέξεσθαι ἀποπτῶσεως.

არ დაებრუნებინა უბრძოლველად, თავისი დიდი სახელგანთქმულობის წყალობით. ამის გზმო მან სცადა მათთან მოლაპარაკება იმნაირად, რომ ეშმაკურად მოატყუა და მათ, მისი უამრავი ჯარით

თავან აკლდა ვინმე, არც თვით დასავლელთაგან, არც უცხოტომელთაგან, არც ადგილობრივ მკვიდრთაგან და არც მეზობელთაგან, არც ვინმე იმათგან, ვინც მონურ ბედში იყო და ბატონისძულდა, არც მთელ ტომთაგან იყო ვინმე, რომ ისინი სხვადასხვა დროს არ მოსულყვენ მასთან— ზოგნი ხმელეთით, ზოგნი ზღვით— და არ მიმხრობოდნენ მას, ერთმორწმუნეთა შორის მოვლენილ ახალ ქსერქსს, ისე რომ შემდეგ ყველა თემი¹ თავიანთი სტრატეგოსებიტურთ მას ეახლა კავშირის შესაკრავად; მხოლოდ არმენიაკთა თემის სტრატეგოსი ოლვიანე, რომელსაც ეს არმენიაკები თავისი ფრთხილი ხელმძღვანელობის მორჩილებაში ჰყავდა, და ოფსიკიონის თემის სტრატეგოსი კატაკილა მიხეილ მეფის ერთგულნი დარჩნენ. და ისე გაიზარდა რიცხვი თვისტომთა წინააღმდეგ მებრძოლებისა², რომ სარკინოზები თავისუფლად და უშიშრად არბევდნენ მთელ კუნძულებსა და ქვეყნებს, და მთლადაც დაიპყრობდნენ მათ, რომ ამის შემდეგ თომას ისინი უკან

¹ იგულისხმება ბიზანტიური სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეულები (θέματα).

ე. ი. გაჩაღდა შინაური ბრძოლა, სამოქალაქო ომი.

კლასიკურ ბერძნულში არის მხოლოდ ზმნა ἰελεῖσθαι.

გაკვირვებულთ, შეპირდა სურვილებს ასრულებას. და, აი, გზავნი მათთან მოციქულებს და წინადადებას აძლევს შეკრან მასთან ზავი, ან უფრო მეტი, კავშირი შეკრან და მხარი დაუჭირონ მეფის წინააღმდეგ მოწყობილ აჯანყებას.

Ποιείται τίνων σπονδὰς μετ' Ἀγαρηῶν, εἰδήσει τοῦ αὐτῶν ἀρχηγοῦ, ἀναδείξει στέφανος βασιλειὸν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως Ἀντιχείας Ἰώβ, εἶτα μετ' Ἀγαρηῶν, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Μήδων, Ἀβασγῶν², Ζηχῶν Ἰβήρων, Καβείρων³, Σκλάβων, Οὐννων, Βανδῆλων, Γετῶν καὶ ὅσοι τῆς Μάνεντος βδέλυρας μετεῖχον, Λαζῶν τε καὶ Ἀλανῶν, Χάλδων τε καὶ Ἀρμενίων καὶ ἑτέρων παντοίων ἔθνων πολυθρήνητον πανστρατιάν στρατοπεδευσάμενος ἀπάσης τῆς ἀνατολῆς ἐκυρίευσεν, τελευταῖον μέρεσι τοῖς κατὰ Θράκην προσεμπελάσας ἐλεπολεῖν τὸ Βυζάντιον ἐκβιάζεται ἑππεῦσιν εὐόπλοις καὶ πετροβολισταῖς τοῖς ὑπὸ χεῖρα πεζοῖς, ἔτι καὶ σφενδονισταῖς γε καὶ πελτασταῖς ἀμέτροις ἐπιρωννύμενος, προσέτι μῆν καὶ πολιორχητικοῖς οὐκ ὀλίγοις τεχνάσμασι κρατυνόμενος. μετ' ὧν πολλὰς τοῖς κατ' ἠπειρον τείχεσι προσβαλὼν ἀπρακτος ἀποκρούεται, τοῦ βασιλικοῦ παιδὸς Θεοφίλου⁴

ამგვარად, თომა კავშირს ჰკრავს აგარიანებთან, მათი წინამძღოლის ნებართვით, და სამეფო გვირგვინს იღვამს ანტიოქიის მღვდელმთავრის (პატრიარქის) იოვის¹ ხელით; შემდეგ შექმნა სახელგანთქმული საერთო ჯარი აგარიანთა, ინდთა, ეგვიპტელთა, ასირიელთა, მიდიელთა, აბაზგთა, ჯიქთა, იბერთა, კაბირთა³, სლავთა, ჰუნთა, ვანდალთა და გეტთაგან, და ყველა იმთაგან, ვინც მანის მწვალელობას იზიარებდა, აგრეთვე ლაზთა და ალანთაგან, ხალდთა და არმენიელთაგან და ყოველგვარ სხვა ტომთაგან შექმნა ჯარი და მთელ აღმოსავლეთში გაბატონდა; დასასრულ, როდესაც მიუახლოვდა თრაკიის მხარეებს, განიზრახა ალყა შემოეგრტა და აელო ბიზანტიონი; თომას განკარგულებაში იყვნენ კარგად შეიარაღებული ცხენოსნები, ქვისმტყორცნელი ქვეითა ჯარი, აგრეთვე მეშურღულენი და უამრავი პელტასტები; გარდა ამისა, ძლიერი იყო

¹ „თეოფანეს გამგრძელებელი“ იოვის ნაცვლად ანტიოქიის პატრიარქად ასახვლებს იაკობს.

² ხელნაწერებშია: Ἀβασίαν, რაც დამწერლობის ნიადაგზე წარმოშობილი შეცდომა უნდა იყოს.

³ ლათინიკის ხელნაწერში (L) სწერია Σαβίριαν.

⁴ თეოფილე — მიხეილ II-ის შვილი, რომელიც შემდეგ მეფობდა 829—842 წლებში.

αὐτοῖς ἐπιόντος καὶ διαγαναζομένου τὰ μέγιστα, ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ πατρὸς Μιχαήλ ἔσθ' ὅτε ὑπεζήτωντος καὶ τοῖς ὑπεναγμένοις ἐπιτιμημένου αὐτόχειρος.

ქვეულ იქმნა, რადგან უფლისწული თეოფილე თავს დაეცა მათ და სასტიკად შეებრძოლა, გარდა ამისა თვით მამაც, მიხეილი, ფარულად გამოხდა და საკუთარი ძალებით შეუტია მოწინააღმდეგეებს.

Ὅθεν ἀπηχάνον ἔθωμιζ καὶ ἐπὶ νουμαχίαν προσέρχεται, πολλὴν ἐκλάδων σωρείαν ἐπαχόμενος, ἀκείσε παραπλησίως ἐνδυσταχεῖ· αὐταὶ γὰρ τῆς πολεμικῆς πύρι κατανάλωντο, τῆς περὶ τούτους παρὰ βραχὺ τὸ πρὶν διοκλυμένης εἰδήσεως¹, τῆνικαὐτα δὲ ὀνῆως ἀνευρεθείσης. Ἐκκλήνικός τις τῶν ἐξ Ἀλεξάνδρου, ἀνὴρ ἐχέφρων καὶ αὐτὸς μόνος εἰδήσιων τόδε, παρρησιασάμενος ἔφη τῆς βυσσιεῖ κατὰ θωμιζ συμπονήσειν αὐτῶν παρὰ τὰ μέγιστα, εἴπερ προέλοιτο. Ἦς τεχνικῶς τόδε συνήεις τοῖς νουμάρχαις ἐπεχορήγησεν.

წინააღმდეგ საბრძოლველადო. და მან ოსტატურად შეამზადა ეს ცეცხრი და ნავარხებს მიაწოდა.

Ἐπὶ τῆσι δὲ ὁ θεὸς ἐλάλιος ἐνεωτερίσαστο ἕτεσιν (CB, 32—34).

არა მცირედი რაოდენობის საალყო მანქანებით. ამ ძალებით ბევრჯერ მიიტანა თომამ იერიში ქადაქის კედლებზე ხმელეთით, მაგრამ ვერაფერს გახდა და უკუქცეულ იქმნა.

ამიტომ გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდნილმა თომამ მიმართა საზღვაო ბრძოლას და დიდი შენაერთი ხომალდებისა მოიყვანა, მაგრამ აქაც იმგვარადვე დამარცხდა: მისი ხომალდები სამხედრო ცეცხლით იქმნა განადგურებული. ამ ცეცხლის შესახებ არსებული წინანდელი ცოდნა თითქმის დაკარგული იყო და მაშინ კვლავ იქმნა მოპოვებული. ერთმა ეგვიპტელმა კალინიკემ, კაცმა ნიჭიერმა და ამ საქმის ერთადერთმა მცოდნემ თამამად უთხრა მეფეს: თუ ინებებ, გამგზავნე ზღვაში თომას და მან ოსტატურად შეამზადა ეს

სამი წლის განმავლობაში განაგრძობდა უბედური თომა აჯანყებას².

¹ იგულისხმება ე. წ. „ბერძნული ცეცხლი“, რომელიც პირველად გამოიყენეს ბიზანტიელებმა 673 წელს არაბებთან ბრძოლაში კონსტანტინეპოლის მისადგომებთან. ამ ცეცხლის გამოგონებას გადმოცემა მიაწერს ინჟინერ კალინიკეს. გენესიოსს კი კალინიკე მიაჩნია ამ ცეცხლის აღმადგენლად მიხეილ II-ის დროს.

² ამ თავში გენესიოსი მოგვითხრობს იმ აჯანყების შესახებ, რომელსაც სათავეში ედგა თომა სლავი და რომელსაც ადგილი ჰქონდა 822—824 წლებში. თომას წარმოშობის შესახებ სხვადასხვა ცნობებია დაცული: გენესიოსის თქმით იგი სკვითი იყო (სხვა ადგილას მას ნაფქვაში აქვს, რომ თომა სომეხი

არმენიელთა წარმოშობა

Ἡ δὲ τῆ γένει κατὰ σαῦσαυ ἑκὼν¹ ნარევი წარმოშობისა
ἔστιν Ἀρμενίων καὶ Ἀρμενίων ἀνα- იყო, ასირიელთაგან და არმე-
ψαίνε, τῶν Ἰνῶν γέννητόρων ἐπε- ნიელთაგან, — რომელნიც საკუ-

ნისა, თუოფანეს გამგრძელებლის სიტყვით თომა სლაფი იყო, ხოლო სვიმეონ
მკურანოსი მას „რომაელს“ (ე. ი. ბიზანტიელ ბერძენს) ეძახის. პირველად პოლი-
ტიკურ ასპარეზზე გამოვიდა თომა IX საუკუნის პირველ წლებში: ის თანაგან-
ზრდადელი იყო ვარდანისა, რომელმაც 803 წელს აჯანყება მოაწყო იმპერატორ
ნიკეატორუს წინააღმდეგ სამეფო ტახტის ხელში ჩაგდების მიზნით და დამარცხდა.
ამ აჯანყების შედეგად თომა გაქვებულ იქმნა ბიზანტიის საზღვრებიდან და
ხალხის სამფლობელოში ცხოვრობდა. გაქვებიდან დაბრუნების შემდეგ (ლეონ
V-ის მეფობაში) თომა დანიშნულ იქმნა ტურმარქად. ჯერ კიდევ ლეონის მეფო-
ბის ბოლო წანებში თომა შეუდგა სამზადისს ძალაუფლების ხელში ჩასაგდებად.
820 წელს რომ ლეონი მოკლულ იქმნა და მიხეილ II გამეფდა, გენერალმა თო-
მამ, რომელსაც უკვე დიდი წინასწარი სამზადისი ჰქონდა ჩატარებული, აჯან-
ყება მოაწყო მცირე აზიაში და ამ აჯანყებაში ჩაითრია მცირე აზიისა და კავკა-
ზის მრავალი ტომი, მათ შორის იბერები, აბაზგები და ლაზები.
აჯანყებამ მიიღო სოციალური ხასიათი და სწორედ მოსახლეობის დაბალი ფე-
ნები, რომლებიც ამ აჯანყებიდან ელოდნენ ბატონთა უღლის გადაგდებას, მრავ-
ლად მონაწილეობდნენ აჯანყებაში. მაგრამ აჯანყებას არ ჰქონია ორგანიზებული
ზარალი და არც კლასობრივი მიზანდასახულობა: თომას, როგორც წყაროები-
დან ჩანს, სრულიადაც არ ჰქონია მიზნად არსებული წყობილების სისტემის შერ-
ყენა. იმ მიზნით რომ გაემარჯვა და სამეფო ტახტი ხელში ჩაეგდო, იგი თავის
ძინაში თავს უყრიდა ყველა უკმაყოფილო ელემენტს: ხატისთაყვანისმცემელ
მეორ-მონაზვნებს, რომელთაც არ მოსწონდათ ხატისმებრძოლ კეისართა საკანონ-
მდებლო პოლიტიკა, კეისრის კარზე პატივ-აყრილ დიდებულებს, რომელნიც
თავისი დაკარგული თანამდებობების აღდგენაზე ოცნებობდნენ. ერთი სიტყვით,
აჯანყების მონაწილეთა შემადგენლობა მეტად კრელი იყო: იქ იყვნენ გაერთიან-
ებული ერთიმეორისათვის კლასობრივად უცხო ელემენტები. ამიტომ გასაგებია,
რომ აჯანყება, რომელიც სამ წელს (822—824) გაგრძელდა, დამარცხდა. მიუხე-
დავად ამისა, მეტად სავსისამა აჯანყების მონაწილეთა შემადგენლობის შე-
სწავლა, რადგან ამით ჩვენ შევძლებთ იმ მიზეზების გარკვევას, რომლებიც აიძუ-
ლებდნენ, მაგალითად, თესალონიკის სლავებს, ან იბერებს, აბაზგებსა და ლაზებს
აჯანყებას მომხრობოდნენ.

ოსებ გენესიოსი პირველი ძირითადი წყაროა, რომელიც თომას აჯანყე-
ბაზე მოგვითხრობს. გენესიოსის ცნობებზე დაყრდნობით იმავე აჯანყებაზე მო-
გვითხრობს თეოფანეს გამგრძელებელი (Theophanes Continuatus).
გენესიოსის ცნობების სინამდვილეს ადასტურებს მიხეილ II-ის წერილი ლუდო-
ვიკსაღმად, რომელშიც თომას მომხრეთა შორის დასახელებული არიან იბერები,
აბაზგები და სომხები (იხ. Е. Ә. Л и н ш и ц, Восставие Фомы Славянина:
ВДН 1939, № 1)

¹ ლაპარაკია ლეონ V-ზე, რომლის მეფობის ისტორიას მიუძღვნა გენე-
სიოსის თავისი შრომის I წიგნი.

ξαναστάντων ἀντὺς τε μαιφονη-
σαμένων καὶ πρὸς τοὺς τῶν Ἀρμε-
νίων χάρις κατὰ φυγαδείαν ἐν-
σκηνοσάντων, ἀκέϊσε τὸν ἀνίμω-
ρον θῆρα τεκεῖν· ἐξ ὧν ἕτερογε-
νές τι τεράστιον κεχρημάτικεν.
სხვა ჯიშის რაღაც საკვირველება

Ἀρμενίους δὲ φασὶν ἐξ Ἀρმე-
νου κληθῆναι τοῦ ἀπὸ Ἀρμενίου
πόλεως Θεταλίας, ὅς Ἰάσονι
συγεστράτευσεν.

Ἐκκρατῆκει δὲ Λέων τῆς βασι-
λείας ζ' ἔτεσι καὶ μῆσι ε' κατὰ
θεοῦ ἠψίστου ἐμμανῶς ἀσχησάμε-
νος (CB, 28—29).

თარი მშობლების' წინააღმდეგ
აჯანყდნენ, ისინი მოკლეს და არ-
მენიელთა ქვეყნების საზღვრებში
ლტოლვილებად დაბინავდნენ,
რომ იქვე ეს მოუთვნიერებელი
მხეცი დაებადებინათ. მათგან
გაჩნდა.

ამბობენ, რომ არმენიელებმა
ეს სახელი მიიღეს ვინმე არმენი-
საგან, რომელიც თესალიის ქა-
ლაქ არმენიდან იყო და იაზონსაან
ერთად ილაშქრა.

ლეონმა იმეფა შვიდ წელსა
და ხუთ თვეს, და მალალი ღმერ-
თის მიმართ სულელურად ამა-
ყობდა.

გიორგი ამარტოლი

გიორგი ამარტოლი (Γεώργιος Ἀμαρταλός) ავტორია „ქრონოგრაფიისა“, რომელიც მან მიხეილ III-ის მეფობაში (842—867) დასწერა და რომელიც წარმოადგენს მსოფლიო ისტორიას ადამიდან კეისარ თეოფილეს გარდაცვალების წლამდე (842 წ.). თხზულების სათაურია: „შემოკლებული ქრონიკა, სხვადასხვა ქრონოგრაფთაგან და განმმარტებელთაგან ამოკრეფილი და შედგენილი ცოდვილი მონაზონის გიორგის მიერ“ (Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθεινὸν ὑπὸ Γεωργίου Ἀμαρταλῶν μοναχοῦ).

თავის „ქრონოგრაფიაში“ გიორგი მტრულად ეკიდება ნატის-მებრძოლ კეისრებსა და მათ მიმდევრებს. რელიგიურ საკითხებზე კამათთან დაკავშირებით იგი დაწვრილებით მსჯელობს ბერძენთა შითოლოგიაზე, პლატონის მოძღვრებაზე, კერპთთაყვანისმცემლობაზე, სარკინოზთა სარწმუნოებაზე და სხვა ამგვარზე. „ქრონოგრაფიაში“ ისტორიული ამბებიც საკმარისი სისრულით არის მოთხრობილი და ეპოქის საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრებაც ასახული. ამით აიხსნება; რომ გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფია“ ფართოდ გავრცელებული სახელმძღვანელო იყო მსოფლიო და ბიზანტიის ისტორიისა. მას, როგორც ჩანს, სახელმძღვანელოდ იყენებდნენ მეზობელ ქვეყნებშიც. სლავურ ქვეყნებში ადრევე გადაითარგმნა ის და ცნობილია მისი ბულგარულ-სლავური და სერბულ-სლავური რედაქციები¹. ქართულადაც ითარგმა იგი XII საუკუნის დასაწყისში არსენი იყალთოელის მიერ².

გიორგი ამარტოლს რამდენიმე გამგრძელებელი გამოუჩნდა და მათ მოთხრობა გააგრძელეს: ზოგმა 948 წლამდე, სხვებმა — 1071, 1081 და აგრეთვე 1142 წლამდისაც.

¹ იხ. В. М. Истрин, Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе, том I, Пгр. 1920; том II, Пгр. 1922.

² იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფი, ნაწილი I (რეკსტი), თბ. 1920; ნაწილი II (გამოკვლევა), თბ. 1926; კ. კეკელიძე, ქართული თარგმანი გიორგი ამარტოლის ხრონოგრაფისა: ეტიუდები I, თბ. 1936; კ. კეკელიძე: „რუსთაველის კრებული“, თბ. 1938, გვ. 141—143.

ხელთ გვქონდა ტექსტი და თარგმანი:

Georgii Monachi Chronicon, edidit Carolus de Boer—
I—II. Lipsiae 1904 (Teubner).

ბრონოლოგიათა გიორგი მონაზონისაჲ, გამოკვება
სიმ. ყაუხჩიშვილისა. თბილისი 1920 (ეს ძველი ქართული თარგმანი
წყდება თეოდოსი I-ის მეფობაზე).

იაფეთი და მისი მოღვაწე

Καὶ γίνεται διαμερισμὸς ἦτοι
διασπορὰ τῶν υἱῶν Νῶε καὶ τῶν
ἐξ αὐτῶν γεννηθέντων.

Ὁ μὲντοι Σῆμ ἐγέννησε τὸν Ἑλλάμ
καὶ τὸν Ἀσσοῦρ καὶ τὸν Ἀρφα-
ξὰδ καὶ τὸν Λούδ... ὁ δὲ Ἰάφεθ
τὸν Γάμερ καὶ τὸν Μαγῶγ καὶ
τὸν Θήρα καὶ τὸν Ἰωύαν καὶ τὸν
Ἑλισὰ καὶ τὸν Θωβέλ καὶ τὸν Μοσόχ καὶ τὸν Μοδαή.

Μετὰ γοῦν τὴν σύγχυσιν... κατα-
κληροῦνται τῷ μὲν πρωτοτόκῳ
υἱῷ Νῶε Σῆμ ἀπὸ Περσίδος καὶ
Βάκτρων ἕως Ἰνδικῆς καὶ Ῥινο-
κουρούρων τὰ πρὸς ἀνατολήν, τῷ
δὲ Χάμ ἀπὸ Ῥινοκουρούρων ἕως
Γαδείρων τὰ πρὸς νότον, τῷ δὲ
Ἰάφεθ ἀπὸ Μηδείας καὶ ἕως
Γαδείρων τὰ πρὸς βορρᾶν.

Αἱ δὲ λαχοῦσαι χῶραι τῷ μὲν
Σῆμ εἰσὶν αὗται: Περσίς, Βακτ-
ριανή, Ὑρκανία... τῷ δὲ Ἰάφεθ
Μήδεια, Ἀλβανία, Ἀρμενία μικρὰ
τε καὶ μεγάλη, Καππαδοκία, Πაφ-
λαγονία, Γαλατία, Κολχίς, Βοσ-
πόρη, Μαιῶτις, Δέρβις, Σαρμάτις,
Ταυριανίς, Βουταρνίς, Σκυθία,

და მონდა განყოფა ანუ გან-
თესვა ნოეს ვაჟებისა და შათვან
შობილთა.

და სემმა შვა ელამი, ასურია,
ართაქსადი, ლუდი... ხოლო აფ-
თეთმა შვა გამერი, მაგოგი, თი-
რა, იოვანი, ელისა, თომბელა,
მოსოხი და მადაი.

შერევის შემდეგ... წილად ხდება
ნოეს პირმშო ვაჟს სემს ქვეყნება
სპარსეთიდან და ბაქტრიიდან
ვიდრე ინდოეთამდე და რინო-
კურურამდე აღმოსავლეთის ქვეყ-
ნები; ქამს შეხვდა რინოკურუ-
რიდან ვიდრე ლადირამდე სამხ-
რეთის ქვეყნები, ხოლო იაფეთს
მიდიიდან ვიდრე ლადირამდე
ჩრდილოეთის ქვეყნები.

ხოლო სემს შეხვდა წილად ეს
ქვეყნები: სპარსეთი, ბაქტრიიანი,
პირკანია (და სხვა ქვეყნები)...
იაფეთს კი შეხვდა: მიდია, აღ-
მანეთი, სომხეთი როგორც შკო-
რე ისე დიდი, კაპადოკია, პაფ-
ლაგონია, გალატია, კოლხეთი,
ბოსპორი, მეოტისი, დერბისა.

Θράκη, Μακεδονία, Δαλματία, Μολοσσία, Θεσσαλία, Λοκρίς, Βοιωτία, Αιτωλία, Ἀττική, Ἀχαΐα, Πέλοπος ἢ καὶ Πελοπόννησος, Ἀρκαδία, Ἡπειρώτις, Ἰλλυρίς, Λυχνίτις, Ἀδριακή, ἐξ ἧς τὸ Ἀδριακὸν πέλαγος. ἔχει δὲ καὶ νήσους Βρετανίαν, Σικελίαν, Εὐβοίαν, Ῥόδον, Χίον, Λέσβην, Κυθῆραν, Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν, Ἰθάκην, Κέρκυραν, καὶ μέρος τι τῆς Ἀσίας τὴν καλουμένην Ἰωνίαν, καὶ ποταμὸν Τίγγριν τὸν διορίζοντα μεταξὺ Μηδείας καὶ Βαβυλῶνος (de Boor, 54—56).

სარმატია, ტაერიანისი, ბუტარ-
ნისი, სკვითია, თრაკია, მაკედონ-
ნია, დალმატია, მოლოსი, თესა-
ლია, ლოკრიდა, ბეოტია, ეტო-
ლია, ატიკა, აქაია, პელენისი,
რომელსაც პელოპონესიც ეწო-
დება, არკადია, ეპიროტისი,
ილირია, ლიხნიტი, ადრიაკის
ზღვა. აქვს მას აგრეთვე კუნძუ-
ლები: ბრეტანია, სიცილია, ევ-
ბეა, როდოსი, ქიოსი, ლესბოსი,
კითერა, ზაკინთი, კეფალენია,
ითაკე, კერკირა და ნაწილი აზი-
ისა, ეგრეთწოდებული იონია, და
მდინარე ტიგროსი, რომელიც
მიდიისა და ბაბილონს შუა არის.

ქართველთა და სომეხთა მოქცევა

Ἐπὶ τούτου γὰρ τοῦ μακαρίου²
καὶ οἱ ἐνδότεροι Ἰνδοὶ καὶ Ἰβη-
ρας παρασηλθὼν τῷ ἀγίῳ βαπτί-
σται, καὶ οἱ Ἀρμένιοι τελείως
ἐπίστευσαν μετὰ καὶ τοῦ βασιλέως
αὐτῶν Ἱერიδάτου διὰ τοῦ πολυά-
θλου μάρτυρος καὶ μεγάλου Γρη-
γορίου ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν (de
Boor 502, 11—15).

ამ ნეტარი კონსტანტინეს²
დროს წმინდა ნათლისღება მი-
იღეს აგრეთვე შინაგანმა ინ-
დებმა² და იბერიელებმა. სომ-
ხებმაც სრულად ირწმუნებ-
ქნისტე თავის მეფესთან ტირო-
დატესთან ერთად მათი ღვაწლ-
მრავალი მოწამისა და მთავარ-
ეპისკოპოსის დიდი გრიგოლის
მეშვეობით³.

¹ ეს ამბავი მოთხრობილია კონსტანტინე I-ის მეფობის ისტორიის შემ-
ცველ თავში, ასე რომ აქ იგულისხმება კონსტანტინე მეფე, რომლს დროს
მოძხდარა, გიორგი ამარტოლის ცნობით, იბერიელთა და სომეხთა გაქრისტიანება.

² „შინაგანი ინდების“ სახელით ეთიოპელები იხსენიებიან.

³ ძველქართულ თარგმანში ასე სწერია: «ამეთუ ამის ნეტარისა მედი-
სა-ზე უწინაგანესნი ჰინდონი და ქართველნი მოუკდეს საღმრთოსა ნათლის
ღებასა, და სომეხთა სრულიად ჰრწმენა ტიროდატის თანა მეფისა მათისა
ღვაწლმრავლისა მიერ მოწამისა და მთავარეპისკოპოსისა მათისა დიდისა გრი-
გოლისა» (გვ. 262—263 ქართული გამოცემისა).

იბერიელი ბაკური

Οἱ στρατηγοὶ... εἰς τὸν πόλεμον ἀνεψυχάμηνταν, ἐξαιρέτως δὲ Βακούριος, ἀνήρ τῆ πίστει καὶ τῆ εὐσεβείᾳ καὶ τῆ ἀρετῆ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐνδοξος, πάντας τοὺς πλεῖστον συγγάγοντας τοῦτο μὲν τῷ κοινῷ, τοῦτο δὲ τοῖς βέλεσιν, ἔπειθ' ὅτε καὶ τῷ ἔλθει ἐστρωγνυεν, καὶ τὰ τάγματα τῶν πολεμίων συνεξευγμένα καὶ συγκεκροτημένα διέρρηξε καὶ διὰ μέσου τοῦ πλεῖστου τῶν πεπτωκότων τὰς τάξεις διασχίνας καὶ τοὺς σαρῶν τῶν νεκρῶν παρῶν πρὸς αὐτὸν ἐπορεύετο τὸν τύραννον, καὶ τοῦ ἀνέμου σφοδροῦ γεγονόμου ἔβγευος πρὸς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως ὀπίσω δεδεμένων αὐτῶν τῶν χειρῶν ἦρχε, κἀκείσε τῆς αὐτοῦ ἑλπίδος καὶ τοῦ πολέμου τὸ τέλος ἐγένετο (de Boor 591—592).

სარდლები... საბრძოლველად გამხმევდნენ, განსაკუთრებით კი ბაკური, კაცი ყოვლად ღირსეული როგორც რწმენითა და სათნოებით, ისე სულიერი და ხორციელი სიკეთით: ვინც კი მის ახლოს მოხვდებოდა, ზოგს შუბრით დაანარცხებდა, ზოგს ისრებით, ზოგს კიდევ მახელითაც. მან გაარღვია მტრის წყებანი, რომლებიც მჭიდროდ იყვნენ შეერთებული და შეკრული, დამარცხებული ჯარის შუაში წყებები გასწი-გამოსწია, გვამების გორაკებს გვერდი აუხვია და თვით ტირანთან მივიდა. როდესაც ძლიერი ქარი ამოვარდა, ევგენიოსი, უკან ხელემ-შეკრული მეფეს ფერხთით მიჰგვარეს, და ამით ბოლო მოეღო მის სიცოცხლესაც და ომსაც².

¹ აქ მოთხრობილია იბერიელი ბაკურის ბრძოლის შესახებ ევგენიოსის წინააღმდეგ. ევგენიოსი (Flavius Eugenius), ლათინური რიტორიკის ყოფილი პროფესორი და რომის იმპერიის დასავლეთ ნაწილში magister scriinii-ს თანამდებობაზე მყოფი, იმპერატორად გამოაცხადებინა ჯარს 392 წელს თეოდოსი I-ის მთავრობისადმი მტრულად განწყობილმა, ე. წ. „წარძაოთული პაოტის“ მეთაურმა დასავლეთში, ფრანკმა არბოგასტემ, ამ უზურპატორ ევგენიოსის წინააღმდეგ თეოდოსიმ დიდძალი ჯარი წაასხა: ჯარი უმეტესად „ბარბაროსებისაგან“ შედგებოდა; მართო გუთი იყო ოცი ათასი და მათ ალარინი წინამძღოლობდა. მრავალი სხვა-საზღალოც ჰყავდა აქ თეოდოსის: წყაროები განსაკუთრებით იხსენიებენ სტილიხონსა და ბაკურის, უკანასკნელს — როგორც comes domesticorum. 394 წლის სექტემბრის პირველ რიცხვებში მოხდა ბრძოლა მდინარე Frigidus-თან (იტალიაში). ამ ბრძოლაში, როგორც გიორგი ამარტოლიც სწერს, თავი ისახელა ბაკურიმ. ისტორიკოსი ზოსიმე, ომელიც არბოგასტეს და ევგენიუსის ამბებს დაწვრილებითა გვიწერს, გადმოგვცემს, რომ ბაკური ამ ბრძოლაში დაიღუპა. ჩანს, გიორგი ამარტოლი ამავე წყაროს იმეორებს, ოდესაც წერს, რომ ფრიგიდუსთან ბრძოლაში „ბოლო მოეღო მის (ბაკურის) სიცოცხლეს“. იხ. E. Stein, Geschichte des spätrömischen Reiches I (1928), გვ. 325—334; ს. ყაუხჩიშვილი, ლიბანიოსი და ბაკური: ქუთაისის პედაგოგიკ. შრომები I (1940), გვ. 13—20; გ. გოხალიშვილი, არის თუ არა ბერძენულ-ლათინური წყაროების ბაკური იბერიის მეფე? თბ. 1947.

სვიდას ლექსიკონი

სვიდას (Σιδάδας) სახელით მოღწეულია X საუკუნის შუა წლებში შედგენილი უაღრესად მნიშვნელოვანი ლექსიკონი. იგი განმარტებულია ენციკლოპედიური ხასიათისა: ერთი მხრით იქ განმარტებულია მაშინდელი მკითხველისათვის გაუგებარი ძველი ბერძნული სიტყვები¹, მეორე მხრით მოიპოვება მოკლე თუ ვრცელი სტატიები ამა თუ იმ ძველ მოღვაწეზე ან გეოგრაფიულ პუნქტზე¹.

ლექსიკონის ავტორს ენობრივი ხასიათის განმარტებისათვის უსარგებლია ჰარპოკრატიონის, ჰელადიოს ალექსანდრიელის (V საუკ.) და ევდემოსის ლექსიკონებით; აგრეთვე სქოლიოთა კრებულებით (მაგალითად, არისტოფანეს კომედიებისა და სოფოკლეს ტრაგედიათა სქოლიოებით), ხოლო საისტორიო ხასიათის სტატიებისათვის მისი წყაროა კონსტანტინე პოროფიროგენეტის კრებულებში მოთავსებული ნაწყვეტები ისტორიკოსთა თხზულებებიდან. მაგრამ კონსტანტინეს „ექსცერპტებთან“ შედარება ლექსიკონში მოყვანილი ციტატებისა გვარწმუნებს იმაში, რომ ლექსიკონის ავტორი უშუალოდაც იცნობს ზოგიერთ ისტორიკოსთა თხზულებებს (მაგალითად, აგათია სქოლასტიკოსსა და პროკოპი კესარიელს). ლექსიკონის ავტორი კარგად იცნობს აგრეთვე გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფიას“.

ლიტერატურული ხასიათის სტატიებიდან ჩანს, რომ ლექსიკონის ავტორი კარგად იცნობს ჰიმეროსს, ჰესიოდეს, პინდარეს, სოფოკლეს, არისტოფანეს და „ანთოლოგიას“; ევრიპიდეს, კომედიოგრაფებისა და ელინისტური პერიოდის პოეტთა ნაწარმოებებიდან ნიმუშები მას მოჰყავს, როგორც ჩანს, ლექსიკონებიდან და კომპილაციური კრებულებიდან.

ლექსიკონის ავტორად ბოლო ხანებამდე მიჩნეული იყო ვინმე სვიდა (Σιδάδας). უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში სამეცნიერო ლიტერატურაში კამათია იმაზე, თუ რას ნიშნავს Σιδάδας: არის ეს ავტორის სახელი თუ ნაწარმოების სათაურს წარმოად-

¹ ნიმუშები იხ. ქვემოთ მოყვანილ ნაწყვეტებში.

გენს. ამ კამათის შედეგად ჯერჯერობით შეიძლება დადასტურებულიად ჩაითვალოს, რომ:

1) ამ სიტყვის ორთოგრაფია არის *Σινδᾶ*;

2) ეს ავტორის სახელი კი არ არის, არამედ ის პირველი სიტყვაა, რომლითაც იწყებოდა ლექსიკონის ხელნაწერი, მაშასადამე, ეს არის თხზულების, ასე ვთქვათ, სათაური;

3) ხელნაწერის ამ პირველი სიტყვის მიხედვით ევსტათიოსის ალონიკელმა (XII საუკუნის ფილოლოგოსმა) თვითნებურად გააკეთა ავტორის სახელი *Σινδᾶ*.

რატომ შეიძლებოდა რქმეოდა ლექსიკონს *Σινδᾶ*? ეს სიტყვა სამხედრო ტერმინია და გვიან ხანებში ნიშნავს „თხრილს“, ხოლო უფრო ძველ საუკუნეებში, ყოველ შემთხვევაში IX საუკუნემდე, იგი ნიშნავდა „(ხის) სიმაგრეს“, „ზღუდეს“, „საფარველს“ (რომელიც შეიძლებოდა ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაეტანათ, ე. ი. მოძრავი ზღუდე იყო). და, აი, სვიდას ლექსიკონის ზოგიერთს ხელნაწერში თავში ასე სწერია: *Τὸ μὲν παρὸν βιβλίον Σινδᾶ, οὐ δὲ συναρξάμενοι¹ τῆντι ἄρῃς σιφίς* „წინამდებარე წიგნი არის «სიმაგრე», ხოლო მისი შემდგენელი არიან ბრძენი კაცები“. ეს მინაწერი საბუთს აძლევს მკვლევართ ამტკიცონ, რომ ლექსიკონს ერქვა *Σινδᾶ*, რაც სამხედრო ტერმინია, ხოლო ამ ლექსიკონის შემდგენელი (συναρξάμενοι) ჯარისკაცები კი არ არიან, არამედ ბრძენი კაცებიო. აქედან ცხადია, რომ „სვიდა“ ლექსიკონისათვის შერქმეული მეტაფორული სახელია. ხოლო მის შემდგენელთა ვინაობა ჯერჯერობით უცნობია ჩვენთვის².

სვიდას ლექსიკონიდან ცნობების ამოკრეფის დროს ხელთ გვქონდა:

Suidae Lexicon, ex recognitione Immanuelis Bekkeri. Berolini 1854.

Suidae Lexicon. Edidit Ada Adler. Pars I, Lipsiae 1928; pars II, L. 1931³.

¹ აქ ნახმარია სიტყვა *συναρξάμενοι*, რაც პირველ რიგში სამხედრო ტერმინია და ითქმის ჯარისკაცთა დაწყობაზე რაზმებად, ხოლო შემდეგ გრამატიკაშიც არის გამოყენებული (შდრ. „სინტაქსი“).

² იხ. F. Dölger, *Zur Sinḏa-Frage*: BZ 38 (1938), 36—57 და იქ აღნიშნული ლიტერატურა.

³ ადა ადლერის გამოცემით სვიდას ლექსიკონი გამოსულია ხუთ წიგნად, ხოლო ჩვენ მხოლოდ პირველი ორი წიგნი გვქონდა ხელთ.

Ἄγαθίας σχολαστικὸς Μυριναῖος, ὁ γράψας τὴν μετὰ Προκόπιον ἱστορίαν τὸν Καισαρέα, τὰ κατὰ Βελισάριον καὶ τὰς ἐν Ἰταλία καὶ ἐν Διβύη πράξεις, τουτέστι τὰ κατὰ Ναρσήν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τὰ ἐν Λαζიკῇ καὶ Βυζαντίῳ. οὗτος συνέταξε καὶ ἕτερα βιβλία, ἔμμετρά τε καὶ καταλογάδην, τὰ τε καλούμενα Δαφνιᾶ καὶ τὸν Κύκλον τῶν νέων ἐπιγραμμάτων, ὃν αὐτὸς συνήξεν ἐκ τῶν κατὰ καιρὸν ποιητῶν· συνήχμασε δὲ Παύλῳ τῷ Σιλεντιαρίῳ καὶ Μακεδονίῳ τῷ ἑπάτῳ καὶ Τριβουνιανῷ, ἐπὶ τῶν Ἰουστινιανῶν χρόνων.

და პავლე სილენციარისთან, მაკედონიოს იპატოსსა და ტრიბონიანესთან² ერთად იუსტინიანეს მეფობის ხანაში.

Αἰα· ἡ γῆ.

Αἰαία³ γῆσος.

Αἰήτης· ὄνομα κύριον. καὶ Αἰήτειον ἔπος.

Ἄκαμψις⁴ ὄνομα πόλεως.

Ἀποπορευτέα· Ἄγαθίας· τοιγαροῦν ἀποπορευτέα αὐτῷ ἐδόκει ἐπὶ Φάσιν ποταμὸν καὶ τῆν

აგათია სქოლასტიკოსი, მირინელი¹; მან დასწერა პროკოპი კესარიელის ისტორიის ვაგრძელება, აღწერა ველიზარის მოღვაწეობა და როგორც იტალიაში, ისე აფრიკაში მომხდარი ამბები, ესე იგი ნარსეს მოღვაწეობა იტალიაში და აგრეთვე ამბები, მომხდარი ლაზეთში და ბიზანტიონში. მან სხვა წიგნებიც შეთხზა, ლექსად და პროზად, ეგრეთწოდებული „დაფნიაკა“ და ახალი ეპიგრამების „კრებული“, რომელიც მან შეადგინა თანამედროვე პოეტთა ნაწარმოებებიდან. ის მოღვაწეობდა

აია — მიწა.

აიაია — კუნძული.

აიეტი — საკუთარი სახელი. არის აგრეთვე „ეპოსი აიეტზე“.

აკამფისი — ქალაქის სახელი⁴.

უკან დასახევი: აგათია ამბობს: „ამიტომ მისი აზრით“⁵ საჭირო იყო უკან დახევა მდი-

¹ ეს არის ცნობილი ისტორიკოსი VI საუკუნისა (იხ. ჩვენი გეოგრაფია III, 23—187).

² პავლე სილენციარი და მაკედონიოსი VI საუკუნის პოეტები არიან, ხოლო ტრიბონიანე — იურისტი.

³ ამ კუნძულს ინსენიებს პომპროსი „ოდისეაში“, იქ ცხოვრობს კირკე, აიეტის და (X, 135—137; XI, 70; XII, 3).

⁴ ასეა მხლოდ ერთ ხელნაწერში (Vaticanus 1296), დანარჩენებში სწორია Ἄκαμψις. „აკამფის“-ის სახელით არც ერთი გეოგრაფიული პუნქტი არ არის ცნობილი ბერძნულ წყაროებში, ხოლო „აკამფისის“ მდინარეა შავი ზღვის სანაპიროზე. სვიდასთვის ცნობილი ყოფილა ქალაქი „აკამფისის“-ი.

⁵ აქ იგულისხმება სპარსელთა სარდალი მერმეროე, რომელიც 553 წელს აბრძოდა ლაზეთში ტელეფისის წინააღმდეგ.

ἐκείνη δυσχωρίαν». ἀντὶ τοῦ ἐπα-
ναχτέον, ὑποστρεπτέον.
ყუას (ἀποπορευτέον) ხმარობს ნაცვლად სიტყვებისა ἐπαναχτέον,
ὑποστρεπτέον¹.

Δεξιός, καὶ ὁ εὐχεργής. „ἐπὶ
Ἰουστινιανοῦ Πέτρος τις ἦν Βαρ-
σύμης οὕτω καλούμενος... δεξιός
γὰρ ἦν κλέψαι.

Δέρμας· τὸ χρυσόμαλλον δέρμας,
ὅπερ ὁ Ἰάσων διὰ τῆς Ποντικῆς
Μαλάσσης σὺν τοῖς Ἀργοναύταις
εἰς τὴν Κολχίδα παραγερόμενοι
ἔλαβον. καὶ τὴν Μήδειαν τὴν Αἰθή-
του τοῦ βασιλέως θυγατέρα. ταῦτο
δὲ ἦν οὐχ ἄς ποιητικῶς φέρεται,
ἀλλὰ βιβλίον ἦν ἐν ὄσμῳσι γεγ-
ραμμένον. περιέχον ὅπως δεῖ γί-
νεσθαι διὰ χημείας χρυσόν³. εἰκό-
τως σὺν αὐτῷ τότε χρυσὸν ἀνόμα-

ნარე ფაზისისაკენ და იქ არ-
სებულ ვიწრობისაკენ». ამ სიტ-
ყუას (ἀποπορευτέον) ხმარობს ნაცვლად სიტყვებისა ἐπαναχτέον,
ὑποστρεπτέον¹.
მარჯვე, აგრეთვე „ხელ-
მარჯვე“. «იუსტინიანეს დროს
იყო ვინმე პეტრე, ეგრეთწოდე-
ბული ბარსუმე... მარჯვე
იყო ქურდობაში»².

საწმისი: ოქროს ბეწვიანი
საწმისი, რომელიც იაზონმა და
არგონავტებმა მოიპოვეს, როდე-
საც შავი ზღვით კოლხეთში მი-
ვიდნენ; მოიპოვეს აგრეთვე მე-
დეა, მეფე, აიეტის ქალიშვილი.
ეს ისე კი არ იყო, როგორც
პოეტურად არის გადმოცემული,
არამედ ეს იყო ტყავზე დაწე-
რილი წიგნი, რომელშიც ის ეწე-
რა, თუ როგორ უნდა გაკეთდეს.

¹ ჩვეულებრივ, ἀποπορευέσθαι ნიშნავს „გამგზავრებას (შინისაკენ)“; აგა-
თიას კი, სვიდას აზრით, უნდა იყოს „უკან დახევის“ მნიშვნელობით, რასაც მოწმობს
სინონიმებად ნახმარი ἐπαναγεσθαι და ὑποστρέφεσθαι. სვიდას მიერ მოყვანილი
ციტატა აგათიას ტექსტში ნამდვილად ასე სწორია: τοιαῦτοι ἀποπορευτέα,
μὲν αὖθις ἀντὶ ἐπὶ Τηλέφῳ τε καὶ τῆς ἐκείνη δυσχωρίας οὐ μάλ᾽ ἐδόκει
ἔσθαι δὲ καὶ ἀκάτοις, ἃ δὲ ἐς τοῦτο ἐπεποίησο, ζεῖξας τὰς τοῦ Φάσιδος
ὄχλους καὶ οἷον γέφυραν τεκτεράμενος, διεβίβασεν ἀδέως ἅπαν τὸ στρατεύμα.
(CB 112, ნიბუთის გამოცემა; HGM 11, 216—217; გეორგიკა III, 38—39).

² პეტრე, წარმოშობით სირიელი, ზარაფად იყო და საშინლად ატყუებდა
თურმე თავის კლიენტებს ანგარიშში. აი, ეს ქურდი ზარაფი მიიწვია სამსახურში
თეოდოზიმ (იუსტინიანეს მეუღლემ) და დანიშნა იგი praefectus praetorio-დ.
დაწვრილებით მოგვითხრობს ამ ამბებს პროკოპი კესარიელი (Anecdota
22, 3—6). ჩვენს ინტერესს იწვევს ამჟამად მისი, ალბათ, სირიული სახელი Βαρ-
σύμης (შდრ. არმაზის ბეოძხული წარწერის „ბერსუმა“).

სვიდას ეს ადგილი თითქმის სიტყვა-სიტყვით ამოუღია პროკოპის შრო-
მიდან. უფრო ვრცელია ეს ციტატა სვიდას მეორე სტატიაში Θεόδοτος (თეო-
დოტე პოეფექტად იყო პეტრე ბარსუმეს წინ).

³ ეს ცნობა სვიდას ამოღებული აქვს იოანე ანტიოქელი (VII საუკ.)
„ისტორიიდან“, სადაც ეკათხულობთ: ἐκεῖθεν ἔς πᾶσι Ἰάσωνα διὰ τῆς Ποντι-

ζον αὐτὸ δέραξ, διὰ τὴν ἐνέργειαν
τὴν ἐξ αὐτοῦ.

ოქროსას უწოდებდა მისგან მიღებული შედეგის გამო.

Ἐλένη· βασίλισσα, μήτηρ τοῦ
μεγάλου Κωνσταντίνου... Ἐπὶ γὰρ
τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐβαπ-
τίσθησαν καὶ οἱ ἐνδότεροι Ἴνδοι
καὶ Ἰβηρὲς καὶ Ἀρμένιοι.

Ἐπεικῶς· τὸ ἐπίρρημα τοῦ-
το σημαίνει τὸ πᾶν, σημαίνει καὶ
παραδόξως, καὶ παρ' ἐλπίδα καὶ
τὸ μετὰ ἐπεικειάς καὶ χρηστότη-
τος. σημαίνει καὶ τὸ μετρίως,
ἦτοι συμμέτρως, καὶ τὸ ἱκανῶς.
Προκόπιος· Λαῖοι δὲ ἐπεικῶς ἤχ-
θοντο²...

ზები ძალიან შეწუხდნენ²... (მოკყავს სხვა ნიშნუბიც).

Ἐϋξείνος· ὄνομα πελάγους,
ὁ Πόντος. λέγει Ἡρόδοτος· πελα-
γέων γὰρ ἀπάντων ἐστὶ θασυμασιώ-
τατος³.

Ἡερημένην· κειροτονημέ-
νην καὶ ἥρημένον ἐπικριμέν,

ქიმიის საშუალებით ოქრო¹. ცხა-
დია, მაშინდელი ხალხი ამ ტყავს
ოქროსას უწოდებდა მისგან მიღებული შედეგის გამო.

ელენე, დედოფალი. დედა-
კონსტანტინე დიდისა... კონსტან-
ტინე დიდის დროს მოინათლნენ
შინაგანი ინდები, იბერები და
არმენიელები¹.

„ეპიეკოს“: ეს ზმნისარ-
თი აღნიშნავს „ძალიან“. ნიშნავს
აგრეთვე „უცნაურად“ და „მო-
ლოდინის გარეშე“, „ხათრიანად“
და „გულკეთილობით“. ნიშნავს
აგრეთვე „ზომიერად“ ანუ „თან-
ზომიერად“, და აგრეთვე „საკმა-
რისად“. პროკოპი ამბობს: «ლა-
ზები ძალიან შეწუხდნენ²...» (მოკყავს სხვა ნიშნუბიც).

ევქსინი — სახელი ზღვისა,
პონტო. ჰეროდოტე ამბობს:
«ზღვათა შორის ყველაზე უფრო
საკვირველია».

„მიმხრობილი“. ხმის მიმ-
ცემი (ვისმე სასარგებლოდ), და

კῆς θαλάσσης εἰς Κολχίδα παραγεσόμενοι ἔλαβον τὴν Μηδείαν καὶ τὸ χρυ-
σοῦν λεγόμενον δέραξ, ὅπερ ἦν σὺχ ὥσπερ ποιητικῶς φέρεται, ἀλλὰ βιβλίον
ἐν δέρασι γεγραμμένον, περιέχον ὅπως δεῖ γίνεσθαι διὰ χημείας χρυσόν (იხ.
მიულერის FHC IV, 545). ტექსტების შედარება ნათელყოფს, რომ მომდევნო
სიტყვები სვიდას ლექსიკონში («ცხადია, მაშინდელი ხალხი ამ ტყავს ოქროსას
უწოდებდნენ მისგან მიღებული შედეგის გამო») ეკუთვნის სვიდას და არა ითანე
ანტიოქელს.

¹ შდრ. გიორგი ამარტოლის ცნობას. იხ. ზემოთ, გვ. 309.

² ციტატა ამოღებულია პროკოპი კესარიელის შრომიდან De bello persico II, 28, სადაც ტექსტი ასე იკითხება ... Λαῖων τὸ πλεῖστος τῆς Ἡερσῶν ἀρχῆς ἐπεικῶς ἤχθητο — «ლაზთა ხალხი სპარსელების ხელისუფლების ქვეშ ძალიან შეწუხდა» (იხ. გეორგიკა II, 67).

³ ჰეროდოტეს (IV, 85, 2) უწერია: πελαγέων γὰρ ἀπάντων πέν-
τατατασθαι.

ἐκλελεγμένον· „ἐπειδὴ ἐτύγγανον
ἐκ πλείστου τὰ Περσῶν ἡρημένοι,
προπηλακίζεσθαι τε ὑπὸ Κόλχων
αὐτῶν καὶ Ῥωμαίων, καὶ ἐν τοῖς
ἀτιμοτάτοις τετάχθαι“¹.

Θούραξ· οὗτος ἐβασίλευσε
μετὰ Νίνον Ἀσσυρίων, ὄντινα μετε-
κάλεσαν εἰς ὄνομα τοῦ πλανήτου
ἀστέρους Ἄρεα· ὃς ἦν ὀεινὸς σφόδ-
ρα, καὶ πολεμήσας Καυκάσῳ τυ-
ράννῳ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰάφεθ κατα-
γομένῳ ἀνείλεν αὐτόν².

Ἰβηρες· ὄνομα ἔθნους, καὶ
Ἰβηρία χώρα. ἔστι δὲ καὶ ἄλλη
Ἰβηρία ἢ ἑσπερία, ἢ καὶ Ἰσπα-
νία λεγομένη. ὅτι ἐπὶ τοῦ μεγάλου
Κωνσταντίνου ἐβαπτίσθησαν οἱ
ἐνδοτέροι Ἰνδοὶ καὶ Ἰβηρες καὶ
Ἀρμένιοι.

Κάρτα· λίαν ἢ μεγάλως·
„λήϊζεται γὰρ ἢ Κολχίς κάρτα
κοιμῆ, καὶ ἄσχετον ἦν τὸ κακόν·
ἐχίρρευε γὰρ τῶν στρατηγήσωντος“
(ხეთს) ხომ აღარ ჰყავდა ის, ვინც

„მომხრე“ — გადამწყვეტი, გა-
მომრჩეველი. «რადგან დიდი ხა-
ნია სპარსელების მომხრე ვართ,
ამიტომ კოლხები და რომე-
ლები გვჩაგრავენ და უპატიოდ
გვეპყრობიან»¹.

თურასი· ეს მეფობდა ასი-
რიელთა მეფის ნინოსის შემდეგ,
და მას ახლად შეარქვეს ცთო-
მილი ვარსკვლავის სახელი არესი;
ის ძალიან ძლიერი იყო, შეებრ-
ძოლა ტირან კავკასოსს, რომე-
ლიც შთამომავლობით იაფეთის
მოდემისა იყო, და მოკლა იგი².

იბერები — ტომის სახელია
და იბერია — ქვეყანაა. არის
აგრეთვე სხვა იბერიაც, დასავ-
ლეთისა, რომელსაც ისპანიაც
ეწოდება. კონსტანტინე დიდის
დროს მოინათლნენ შინაგანი ინ-
დები, იბერები და არმენიელები³.

„კარტა“ ნიშნავს „ძალიან“.
ან „დიდად“. «კოლხეთი მეტის-
მეტად იძარცვება. და უსაზღვრო
იყო ბოროტება: მას (ე. ი. კოლ-
ხეთს) ხომ აღარ ჰყავდა ის, ვინც

¹ ცოტატა ამოღებულია აგათიას ქოლასტიკოსის „ისტორიიდან“ (IV, 12), სადაც იგივე ტექსტია უცვლელად, რომელიც სვიდას მოჰყავს, მხოლოდ ორიოდ სიტყვაა გადასმული (იხ: გეორგიკა III, 154).

² ცნობა ამოღებულია გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფიიდან“, სადაც ვკითხულობთ: «ხოლო შემდგომად ნინონისა მეფე იქმნა ასურასტანს თურასს ვინმე სახელით, რომელსა სახელ სდევსცა სახელად ცთომილისა მის ვარსკვლავისა არეა» (ძველქართული თარგმანი: იხ. ს. ყაუხჩი. შვილის გამოცემა, თბ. 1920, გვ. 5, 1—4), ხოლო კავკასოსთან შებრძოლების შესახებ იქ არაფერია ნათქვამი.

³ უკანააქნელი წინადადება მხოლოდ ზოგიერთ ხელნაწერში მოიპოვება და იგი ამოღებულია სტატიიდან „ელენე“ (იხ. ზემოთ, გვ. 315).

Κάσπια ὄρη καὶ Κάσπιαί
 πύλαι· ὅτι ἔστιν ἐκεῖ θάλασσα ἀπὸ
 τῆς ἐμβολῆς τοῦ ὠκεανοῦ, καὶ τὸ
 μὲν στενωτάτον αὐτῆς Κάσπια
 πύλαι καλεῖσθαι, τὸ δὲ λοιπὸν
 Ὑρακνία θάλασσα. περιουκεῖται
 δὲ βαρβάρους ἔθνησιν.

Κίρκη· ἡ κερκῶσα τὰ φάρμακα,
 ἢ παρὰ τὴν κερκίδα· κερκίς δὲ
 παρὰ τὸ κρέω. τὰς δὲ παιπαλώ-
 τας γυναῖκας Κίρκας φασίεν.
 გაიძვერა ქალებს კირკეებს ვეძახით.

Κολχική· ἡ Λαζική.

Κυματώγη· Ἀγαθίας „νήες
 φορτίδες μεγάλαι πρὸς τὴν κυμα-
 τωγὴ τῆς θαλάττης καὶ ταῖς ἐκ-
 βλαταῖς τοῦ Φάσιδος ἐφορμοῦσαι
 μεταώρους εἶχον τὰς ἀκάτους καὶ
 ἀμφ' αὐτὰ ἦδη πού τὰ κερκίσιαι
 πῶν ἰστών ἀνιμυθείστας“.

Κυταία· πόλις, καὶ Κυταΐ-
 δος.

Κύταϊον· τόπος τῆς.

Λεόννατος· στρατηγὸς Μακε-
 δονίας, κατὰ γένος προσήκων τῇ
 Φιλίππου μητρὶ, συντραφεὶς δὲ
 Ἀλεξάνδρῳ, κατὰ τὸ τῆς τροφῆς
 ἐπιτήθειον καὶ τοῦ γένους καὶ κατὰ
 μέγεθος μέντοι καὶ κάλλος τοῦ
 σώματος τιμῆς μετεῖχεν. ἔμειν
 αὐτῷ καὶ ἴζωντος Ἀλεξάνδρου τὸ τε

კასპიის მთები და კას-
 პიის კარები. იქ არის ზღვა
 ოკეანეს შესართავთან მოშორე-
 ბით, და მის ყველაზე უფრო
 ვიწრო გასავარს ეწოდება კას-
 პიის კარები, ხოლო დანარჩენი —
 ჰირკანიის ზღვაა; გარშემო ცხოვ-
 რობენ ბარბაროსული ტომები.

კირკე — წამლების შემზავე-
 ბელი (კერკῶσα), ან სიტყვისაგან
 კერკის („ქსელი“), ხოლო კერკის
 სიტყვისაგან კრეკა („ვექსოვ“).

კოლხეთი — ლაზეთი.

ნაპირი: აგათია ამბობს:
 «დიდი სატვირთო ხომალდები
 ზღვის ნაპირას და ფაზისის შესარ-
 თავთან მიაცურეს; ამ ხომალ-
 დებს ზემოთ ნავეები ჰქონდათ,
 თვით ანძების თოკებით მაგრად
 ჩაკიდებული»¹.

კკტაია — ქალაქია, აგრეთვე
 კკტაიდიისა.

კკტაიონი — რომელიღაც
 ადგილია.

ლენატე — მაკედონიის სარ-
 დალი, წარმოშობით ფილიპეს
 დედის ნათესავი, იზრდებოდა
 ალექსანდრესთან ერთად; აღზრ-
 დის ღირსებით, გვარიშვილობით,
 ტანადობით და სილამაზით დიდ
 პატივს იმსახურებდა. ამიტომაც
 იგი ალექსანდრეს სიცოცხლეში

¹ ციტატა ამოღებულია აგათიას „ისტორიიდან“ III, 21. იხ. გეორგიკა
 III, 102.

φρόνημα ὑπέρογκον ἦν... τελευτήσαντος δὲ Ἀλεξάνδρου καὶ ζῆλον ἐποιεῖτο, εἰκάζων αὐτὸν πρὸς τὸ βασιλικὰ τῶν τε ἀφέντων καὶ ἀνειμένων τῆς κόμης καὶ τῆ ἄλλῃ κατασκευῆ, ἣ οὐ πρόσω τοῦ Περσικοῦ τρόπου ἦσκητο αὐτῶ. Ἔπειτα τε Νισαῖοι, οἱ δὲ Φάσιδος ἄπο, χρυσοχάλκιναι σύμπαιντες, προετείχαστο τῆς τάξεως, ἐκπρέποντες τοῖς καλλωπίσμασιν.

ოქროს ლაგამით, გამორჩეულნი

Μήδεια· Κολχίς, ἡ Αἰήτου θυγάτηρ, φαρμακιστάτη γυναικῶν· ἦτις ἀσινῶς ἐποίησε τὸν Ἴάσονα ζεύξαντα τοὺς πυριπνόους ταύρους ἀρόσαι τὴν γῆν. καὶ λαβὼν τὸ χρυσόμαλλον δέρασ ἠγάγετο τὴν Μήδειαν. ὅτι οἱ Ἕλληνες τὴν γάμφαν καλοῦσι Μηδείας ἔλαιον. ელინები ნავთს ეძახიან მედეას ზეთს.

Μισσιανή· „ὅ δὲ δὲ ἄλλης δόξῃ παρεγένετο, τῆ Μισσιανῆ χαίρειν εἰπῶν“.

¹ ნისურ ცხენებზე ჯერ კიდევ ჰეროდოტეს აქვს ნათქვამი. ნისეონი ქალაქი იყო მიდიასში, ხოლო ნისური ცხენები თუ სადაური იყო, ზედმიწევნით არა ჩანს. სტრაბონი (XI, 13, p. 525) აღნიშნავს, რომ ზოგიერთების აზრით ეს ცხენები ნისეონიდან იყო წარმოშობით, ხოლო სხვების აზრით არმენიიდან არისო. სვიდას ცნობაში ნათქვამია, რომ ეს ცხენები ფაზისის მხრიდან იყო. შდრ. ქვემოთ, გვ. 324.

² ეს არის ციტატა მენანდრე პროტიქტორის „ისტორიიდან“ (იხ. გეორგიკა III, 237). ამ ციტატას იმეორებს სვიდა მეორე ადგილასაც, როდესაც განმარტავს გამოთქმას *χαίρειν εἰπῶν*. მისიანე კუთხე იყო დასავლეთ საქართველოში, სვანეთის საზღვარზე, და იგი იხსენიება აგათიას ქოლასტიკოსის „ისტორიაშიც“; ხოლო ყველგან, მენანდრესთანაც და აგათიასთანაც სწვრივ *Μισσιμιανή, Μισσιμιανή* (თვით ხალხს ეწოდება *Μισσημιανοί*). მისიანეები წარმოადგენდნენ სვანურ ტომს, ჩამოსახლებულს კოდორის ხეობაში. იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, მისიმიანთა ტომი: თბ. სახ. უნივ. შრომები; I, 1936 წ. პ. ინგოროყვა, გიორგი მეჩხულე: მნათობი 1950, № 3, გვ. 139.

მასზე მეტის-მეტად გაზვიადებული აზრისა იყვნენ... ალექსანდრეს გარდაცვალების შემდეგ დიდს განდიდებას მიეცა: მეფურ წესებს ბაძავდა თმის გრძლად მოშვებით და სხვა კაზმულობით, რაც მას ძალიან სახლოვებდა სპარსულ წესებს. რაზმის წინ ჩამწკრივებული ჰყავდა ხოლმე ნისური ცხენები, ფაზისის მხრიდან¹ მოყვანილი, ყველანი თავისი საკაზმავით.

მედეა — კოლხელი, აიეტის ქალიშვილი, ქალთა შორის უჯადოქრესი; მან უფნებელი გახადა იაზონი, რომელმაც ცეცხლის-მფრქვეველი ხარები შეაბა გუთანში და მიწას ხნავდა. იაზონმა ხელში ჩაიგდო ოქროს-საწმისიანი მატყლი და წაიყვანა მედეა.

მისიანე: «ხოლო ის სხვაგვით მოვიდა, მისიანის გზა მან უარჰყო»².

Μόσχοις· ἐπάλλεις, πύργοι.

მოსსინები — ქონგურები, კოშკები¹.

Παιπαλώδεις· „τὰς δὲ παιπαλώδεις γυναίκας Κίρκας φάμεν“.

გაიძვერა: «გაიძვერა ქალებს კირკებს ვეძახით»².

Πετραία· ὄνομα πόλεως.

პეტრაია (ან „პეტრეა“) — ქალაქის სახელია³.

Πιτυοῦς· πολίχνιον ἐν πέ-
ρατι μὲν θαλάττης τῆς Ποντικῆς
κατὰ δεξιὰν κείμενον, τέλος δὲ καὶ
τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς γινόμενον,
βαρβάρους καὶ ἄμοις ἔμνεσι συ-
ἄπτον⁴.

პიტუუსი (ბიჭვინთა) — და-
ბა-ქალაქი პონტოს ზღვის ბო-
ლოში, მარჯვნივ მდებარე, რომა-
ელთა სახელმწიფოს საზღვარზე,
ბარბაროსული და ველური ტო-
მების მეზობლად⁴.

Πομπήιος· ὅτι Πομπήιος ἔ-
μέγας ἐπικληθεὶς, ὑπατος καὶ
στρατηγὸς Ῥωμαίων, τὸν πρὸς

პომპეუსი. პომპეუსმა დი-
დად წოდებულმა, რომაელთა
კონსულმა და სარდალმა, მითრი-

¹ აქ სვიდა განმარტავს იმ სიტყვას, რომელიც „მოსსინების“ სახელწოდებ-
აში შედის, და იხიარებს აპოლონიოს როდოსელის (თუ მისი სქო-
ლიასტის) მიერ ჩართულ ეტიმოლოგიას — მოსინებისაგან დაერქვათ სახელი
მოსსინებებს („არგონავტიკა“ II, 1017). ეს ეტიმოლოგია, რასაკვირველია, უსა-
ფუძვლოა. იხ. აკ. ურუშაძე, აპოლონიოს როდოსელის არგონავტიკა, თბ.
1948, გვ. 222—223.

² იგივე ციტატა მოყვანილი იყო ზემოთ (იხ. *Κίρκη*), ხოლო იქ ეწერა
παιπιλώσας, რაც იმასვე ნიშნავს.

³ აქ უნდა იგულისხმებოდეს VI საუკუნეში ცნობილი ქალაქი პეტრა, ლა-
ხეთში. სწორედ ასეთი ფორმით იხსენიება ეს ქალაქი იუსტინიანეს ნოველაში
(*ἢ Πετραίων ἐστὶ πόλις*. იხ. გეორგიკა II, 198), „ეკთესისებშიც“ მუდამ მრავ-
ლობითი რიცხვის ფორმით გვხვდება (იხ. ზემოთ გვ. 188).

⁴ ეს ცნობა ემყარება თეოდორიტი კვირელის „საეკლესიო ისტო-
რიის“ ცნობას, იქ სწერია: იოანე ოქროპირი კუკუსოდან «ბიტიუნტში გადა-
სახლეს: ის არის ბოლო პონტოსიც და რომაელთა სამფლობელოსი, ველური
ტომების მეზობლად არის» (V, 34, 8).

სახელწოდება *Πιτυοῦς*, ნათ. *Πιτυοῦτος* მომდინარეობს ქართული სიტ-
ყვისაგან „ბიჭვინთა“ (=ბიტიუნტა). ბანის გამოცემა π-ით იმავე მიზეზებით არის
გამოწვეული, როგორც „ბაგრატი“ (*Παγρο...*); ჰ-აფრიკატი გადმოცემულია τ-ით,
რომელიც მომდევნო იოტით ერთგვარად პალატალიზებულია. რაც შეეხება ბოლო-
კიდურის (-ნტა) გადმოცემას, აქ ბერძენი შემდეგნაირად მოქცეულა: ირიბ ბრუნ-
ვებში მან დაიცვა -ντ (*Πιτυοῦτος*, -ντι, -ντα), ხოლო, მსგავსად საკუთარი ბერძ-
ნული სიტყვებისა *Σελισοῦς* ნათ. *Σελισοῦτος*, *Φλισοῦς* ნათ. *Φλισοῦτος* და სხვ.
ირიბი ბრუნვის *Πιτυοῦτος*-ისთვის გააკეთა სახელობითი ბრუნვა *Πιτυοῦς*.

Μιθριδάτην καὶ Τιγράνην πόλεμον ἀνεδέξατο . . . . . μετὰ ταῦτα Ἄλβανούς ὑπέταξε, καὶ τὸν βασιλέα τῶν Ἰβήρων Ἀρσάκην φεύγειν ἠνάγκασε, καὶ τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν Δηιοτάρῳ τῷ θυνάστῃ τῆς Γαλατίας ἐδωρήσατο, Ἄτταλὸν τε καὶ Πυλαιμένεα ἐπὶ τὴν οἰκείαν ἀρχὴν τῆς Παφλαγονίας· κατήγαγεν ἐξεληλαμένους πρὸς τοὺς Μιθριδάτου, Κόλχους τε ἐφίστησιν ἡγεμόνα¹.

Σμῆνη· τὰ τῶν μελισσῶν πλήθη. „ἐς Κόλχους ἐμβαλόντες οὐδὲν ὄτι καὶ ἐθαύμασαν. τὰ δὲ σμῆνη πολλὰ ἦν αὐτόφθι, καὶ τῶν κηρίων ὄσοι ἔφαγον τῶν στρατιωτῶν, πάντες ἀφρονέες τε ἐγένοντο καὶ ἦμουν, καὶ ἔκειντο πολλοί, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἀνίσταντο ἄσπερ ἐκ φαρμακοποιίας“.

Σοσβάρμαχος³· οὗτος τῶν δορυφόρων ἦν ἡγεμῶν, πιστότατος

დატეს და ტიგრანის წინააღმდეგ ომი იკისრა . . . . . ამის შემდეგ დაიმორჩილა ალბანელები, იბერთა მეფე არსაკი გააქცია და მცირე არმენია აჩუქა გალატიის მპყრობელს დეიოტარეს; ატალოსი და პილემენევისი რომლებიც გამოძევებული იყვნენ მითრიდატეს მიერ, დააბრუნა მათ საკუთარ სამფლობელოში, პაფლაგონიაში, და კოლხებს მეთაური დაუყენა¹.

ს კ ე ბ ი — ფუტკართა სიმრავლენი. «კოლხების ქვეყანაში რომ შეიქრნენ, მაინც და მაინც არაფერი გაკვირვებიათ, ხოლო სკები იყო იქ ბევრი და ვინც კი ჯარისკაცთაგან ფიქა ქამა, ყველამ გონება დაჰკარგა და არწყია და ბევრნი ჩაწვნენ; მეორე დღეს აღვნენ და ისე გრძნობდნენ»².

სუბარმახი: ეს იყო მეშუბეთა წინამძღოლი, საჭურის ევ-

¹ ეს ტექსტი მთლიანად ამოღებულია იოანე ანტიოქელის „ისტორიიდან“. კოლხეთის მეთაური, რომლის სახელი არც აქ და არც იოანე ანტიოქელთან მოხსენებული არაა, იყო არისტარქე. იხ. გეორჯიკა IV, 3.

² ცნობა ამოღებულია ქსენოფონტის „ანაბაზისიდან“ (IV, 8, 20); οὐδὲν ὄτι — καὶ ἦμουν სიტყვა-სიტყვით მისდევს ქსენოფონტის ტექსტს, ხოლო შემდეგ სვიდას შემოკლებით აქვს გადმოცემული. მათრობელა თაფლის არსებობის შესახებ შავი ზღვის პირას. კოლხთა ქვეყანაში, გადმოგვცემენ სხვა ძველი მწერლებიც: სტრაბონი (XI, 2,17), პლინიუსი (XXI, § 77: aliud genus in eodem Ponti situ, gente Sannorum, mellis, quod ab insania, quam gignit, maenomenon vocant. Id existinatur contrahi flore rhododendri, quo scatent silvae) და სხვები.

³ ეს ცნობა სვიდას ამოღებული აქვს ევნაპი სარდელის (IV—V საუკ.) „ისტორიული მოგონებებიდან“. სამწუხაროდ, ამ ტექსტის შემოწმება სხვაგან შეუძლებელია, ვინაიდან თვით სვიდას ლექსიკონში დაცული, ზემოთ

τῆρ εὐνούχῳ Ἐὐτροπίῳ¹, εἴπερ τις ἄλλος. ἔπινε δὲ πλείονα οἶνον ἢ ἕσπον ἡδύνατο χαιρεῖν· ἀλλ' ὅμως τὰ περὶ γαστέρα διὰ συνήθειαν οὕτω καὶ γυμνασίαν ἰσχυρὰν καὶ νεανικήν πάντα φέρειν ἐπὶ τὴν φυσικήν τῶν ἡγρῶν ἔκκρισιν. αἰετοῦ ἦν, πεπωκώς τε καὶ οὐ πεπωκώς, μεθύων· τὴν δὲ μέθην παρεκάλυπτε σφαλερὸν διαβαίνων τοῖς ποσὶ καὶ πρὸς τὴν πτῶσιν πολεμῶν ἡφ' ἡλικίας διὰ νεότητά καὶ συνιστάμενος. ἦν δὲ βασιλικὸς μὲν γένους, Κόλχος δὲ ἀκριβῆς τῶν ἡπέρ Φᾶσιν καὶ Θερμώνδοντα, τοξότης ἄριστος, εἴ γε μὴ κατετόξευεν αὐτὸν τὸ περιετὸν τῆς τρυφῆς.

არ მოეკლა მეტის-მეტ განებივრებას.

Τραπεζοῦς Τραπεζοῦντος, ἕνομα πόλεως.

Φασί· λέγουσι, Φᾶσις δὲ ποταμὸς Σχυθίας... καὶ Φασίανοι — οἱ οἰκῆτορες τοῦ τόπου, καὶ Φασίανοὶ κατὰ λόγους — οἱ ἀπὸ τοῦ Φάσιδος παρὰ Μενάνδρου.

... ἔστι δὲ καὶ πόλις Σχυθίας Φᾶσις, δμῶνσιμος τῆρ ποταμῆρ.

ტროპის ისეთი ერთგული, როგორც არც ერთი სხვა. სვამდა ბევრ ღვინოს, ან იმდენს, რამდენიც ჩაეტეოდა. ასევე საჭმელსაც ყველაფერს იტანდა მიჩვევის და ძლიერი ჭაბუკური ვარჯიშობის წყალობით, კუჭი კარგად მოქმედებდა. ნასვამი იყო, თუ არ იყო ნასვამი, მუდამ მთვრალი იყო; ხოლო სიმთვრალეს მალავდა იმით, რომ რყევით აბიჯებდა ფეხებს, ებრძოდა დავარდნას და ახალგაზრდული ასაკის წყალობით უმაგრდებოდა. იყო სამეფო გვარისა, ნამდვილი კოლხი ფაზისის და თერმოდონტის გადაღმა მცხოვრებთაგან, საუკეთესო მშვილდოსანი იყო, რომ იგი

ტრაპეზუნტი, ტრაპეზუნტისა, ქალაქის სახელი.

„ფასი“ ნიშნავს „ამბობენ“, ხოლო ფასისი მდინარეა სკვითიაში... ფასიანები — ადგილის მცხოვრებნი, აგრეთვე ფასიანელი ჯარისკაცები — რომლებიც ფასისიდან არიან, მენანდრესთან.

... არის აგრეთვე ქალაქი ფაზისი სკვითიაში, იმავე სახელს ატარებს, რასაც მდინარე.

მოყვანილი ტექსტი არის ჯერჯერობით ერთადერთი წყარო ვენაპის თხზულების ამ ნაწილის აღსადგენად.

¹ ეს არის ცნობილი საჭურისი ევტროპის, რომელიც დიდ როლს თამაშობდა სამეფო კარზე IV საუკუნის ბოლო წლებში; ეჭირა რიგრიგობით თანამდებობები: cubicularius, praepositus sacri cubiculi, patricius; 399 წელს კონსულად იყო. მოკლულ იქნა ქალკედონში.

Φασιανοί· ἀλεκτρύνες, καὶ ὄρνεις τινές.. Φασιανοὶ δὲ οἱ ἔχοντες ἐν τῷ μηρῷ φασιανὸν ἴπποι. Φᾶσις δὲ ἐστὶ ποταμὸς Σχυθίας, ὅπου καλοὶ ἴπποι γίνονται¹.

Χάλυβες· ἔθνος Σχυθίας. ἔνθεν ὁ σίδηρος τίκεται· καὶ Λυκόφρων· „Χαλυβικῶ κνώδοντι συντεφραυσμένω“. Καὶ χάλυψ ὁ σίδηρος· ἐν ἐπιγραμμᾶτι „καὶ χάλυβα σκληρὸν καλαμηφάγον“.

ხალიბი (ე. ი. რკინა) მომცელავი».

[Μάχλυες·] „Διονύσιος τοῦ νομα, ἔμπορος τὸ ἐπιτήδευμα, ὁλιχέσας πολλοὺς πολλὰκις πλοῦς τὸν κέρδους ὑπομύγοντος, καὶ πορρωτέρω τῆς Μαιώτιδος ἐκκουφίσας ὠνεῖται κόρην Κόλχην ἣν ἐληΐσαντο Μάχλυες, ἔθνος τῶν ἐκεῖ βαρβάρων“.

ფასიანები — ქათმები და რალაც ფრინველები.. ფაზისური ცხენები — რომელთაც ბარკალში „ფასიანი“ აქვთ. ფაზისი სკვითის მდინარეა, სადაც კარგი ცხენები იცის¹.

ხალიბები — ტომია სკვითიაში, სადაც რკინა იპოვება. ლიკოფრონი² ამბობს: «ხალიბური მახვილით დამარცხებულს» ხოლო ხალიფსი რკინაა; ეპიგრამაში³ სწერია: «და მაგარი

[მახლიები:] «ვინმე დიონისემ, ხელობით ვაჭარმა, რომელიც ხშირად დასცურავდა შორეულ ქვეყნებში მოგების მიზნით და რომელიც მეოტიდის იქითაც ავიდა, იყიდა კოლხი გოგო, რომელიც მახლიებს, იქაურ ბარბაროზ ხალხს, მოეტაცათ»⁴.

¹ აქაც სვიდა ისეთსავე ცნობას იძლევა „ფაზისური ცხენების“ შესახებ, როგორც ზემოთ. იხ. გვ. 318.

² ლიკოფრონი — ძვ. წ. III საუკუნის პოეტი, ავტორი ტრაგედიისა „ალექსანდრა“ (ანუ „კასანდრა“); მოყვანილი ნიმუშიც ამ ტრაგედიიდან არის (ტ. 1109).

³ ამ ეპიგრამას მიაწერენ ახ. წ. VI საუკ. პოეტს პავლე სილენციას — იხ., ეპიგრამა მოთავსებულია „ანთოლოგიაში“ (AP VI, 65).

⁴ ნაწყვეტია კლავდი ელიანეს ერთ-ერთი შრომიდან; სვიდას მოჰყავს სიტყვის ქვეშ კούფი (ბეკერის გამოც. გვ. 622). მახლიებს იმავე ადგილას (ἐς τῆς Μαιώτιν παρά τοὺς Μάχλυας) იცნობს ლუკიანე სამოსატელი (Luciani opera, ed. Jacobitz, II, 292), რომელიც მათ ქვეყანას უწოდებს Μαχλησῆ. ჰერმანის აზრით (RE XV, 17) მახლიები კოლხური ტომია და მათი საბინადრო ადგილი ლაზეთშია საძებარი.

თეოფანეს გამგრძელებელი

ჩვენამდის მოღწეულია ერთი საისტორიო თხზულება, რომელიც შეიცავს 813—961 წლების ბიზანტიელ კეისართა ისტორიას და იწყება იქ, სადაც შეჩერდა თეოფანე ქამთააღმწერელი. როგორც შინაარსიდან ჩანს, ეს თხზულება ერთ ავტორს კი არ ეკუთვნის, არამედ რამდენსამე ქრონისტს, რომელთაც კონსტანტინე პორფიროგენეტის დავალებით გაუგრძელებიათ თეოფანეს „ქრონოგრაფია“. თხზულება მოღწეულია ერთადერთი ხელნაწერით (codex Parisinus || Vaticanus 167), რომელიც XII საუკუნეშია გადაწერილი¹. რადგან ავტორები მიზნად ისახავდნენ თეოფანეს „ქრონოგრაფია“ განეგრძოთ და ამ ავტორთა სახელები ცნობილი არაა, თხზულებასა და მის ავტორს პირობითად ეწოდება „თეოფანეს გაგრძელება“ და „თეოფანეს გამგრძელებელი“ (Theophanes Continuatus).

„თეოფანეს გაგრძელება“ ექვსი წიგნისაგან შედგება:

I წიგნი — ლეონ V-ის მეფობა (813—820 წ.წ.)

II წიგნი — მიხეილ II-ის მეფობა (820—829 წ.წ.)

III წიგნი — თეოფილეს მეფობა (829—842 წ.წ.)

IV წიგნი — მიხეილ III-ის მეფობა (842—867 წ.წ.)

V წიგნი — ბასილ I-ის მეფობა (867—886 წ.წ.)

VI წიგნი შეიცავს ლეონ VI, ალექსანდრეს, კონსტანტინე პორფიროგენეტის, რომანოზ I-ისა და რომანოზ II-ის მეფობათა ისტორიას (886—963 წ.წ.).

„თეოფანეს გამგრძელებელი“ წყაროებად იყენებს, პირველ ყოვლისა, გენესიოსს, რომლის „მეფობათა ისტორია“ აგვიწერს 813—886 წლების ისტორიას (იხ. ზემოთ გვ. 300), და კონსტანტინე პორფიროგენეტის შრომებს: De administrando imperio და De caerimoniis. აი, ეს არის ძირითადი წყაროები „თეოფანეს გაგრძელების“ პირველი ხუთი წიგნისათვის. რაც შეეხება VI წიგნის წყაროებს, მისი პირველი ნაწილისათვის ცნობები აღებულია გიორგი ამარტოლის „გამგრძელებლის“ თხზულები-

¹ როგორც ჩანს, ამ თხზულების სხვა ნუსხებიც ან სხვა ახალი ტექსტუალური მასალა უპოვია C. de Boor-ს, რომელიც „თეოფანეს გაგრძელების“ ახალ გამოცემას ამზადებდა (იხ. BZ IX [1900], 566), მაგრამ ასეთი გამოცემა არ გამოსულა.

დან, ხოლო მეორე ნაწილი რომელიღაც იმდროინდელი (X საუკუნის მეორე ნახევრის) ისტორიკოსის ორიგინალურ ნაშრომს წარმოადგენს¹.

ვსარგებლობდით ტექსტის შემდეგი გამოცემით:

Theophanes Continuatus... ex recognitione Immanuelis Bekkeri. Bonnæ 1838 (CB).

თომა სლავის აჯანყება და ქართველთა მონაწილეობა ამ აჯანყებაში²

Ὅθεν τοῦ μὲν βουλεύματος οὐ δὴ μαρτυροῦν τοῦ οἰκείου, ἀλλὰ καὶ στέφους μεταλαγχάνει καὶ αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται παρὰ τοῦ τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ φρόνον τῆνικαὺτα μεταποιουμένου Ἰακώβ, καὶ χεῖρα συλλέγει πολλήν, μᾶλλον δὲ λαμβάνει πρὸς τὴν αὐτοῦ κραταίωσιν· οὐ γὰρ Ἀγαρηγῶν μόνον τούτων δὴ τῶν ἡμῖν γειτονοῦντων καὶ ἑμοροῦντων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἐνδοτέρων οἰκούντων, Ἀίγυπτῶν, Ἰνδῶν, Περσῶν, Ἀσσυρίων, Ἀρμενίων, Χάλδων, Ἰβήρων, Ζηχῶν, Καβείρων καὶ πάντων τῶν δὴ Μάνεντος συστειχούντων ὀνόμασι καὶ φεσπίσμασι (CB, 54—55).
არმენიელნი, ხალდნი, იბერინი, ჯიქნი, კაბირნი და ყველა ისინი, რომელნიც მანის აზრებსა და მოძღვრებას იზიარებენ³.

ამიტომ ეს მისი გეგმა კი არ გაუცრუვდა, არამედ სამეფო გვირგვინიც ერგო და თვითმპყრობელადაც იქმნა გამოცხადებული იაკობის³ მიერ, რომელსაც მაშინ ანტიოქიის კათედრა ჰქონდა მითვისებული, და მან დიდძალი ჯარი შეკრიბა, უფრო მეტი კი უკვე შეკრებილი ჩაიბარა, ძალაუფლების დასაპყრობად. ჭარი შედგებოდა არამარტო ამ აგარენთაგან, ჩვენი მეზობლები და მოსახლურენი რომ არიან, არამედ აგრეთვე იმათგან, რომელნიც უფრო შორს შიგნით ცხოვრობენ: ეგვიპტელნი, ინდონი, სპარსელნი, ასირიელნი, ჯიქნი, კაბირნი და ყველა ისინი, რომელნიც მანის აზრებსა და მოძღვრებას იზიარებენ⁴.

¹ იხ. Очерки по истории Византии, под редакцией В. Белешевича, вып. III, стр. 95—97. СПб 1913. — ფიქრობენ, რომ „თეოფანეს გამგრძელებელს“ ბოლო ნაწილის ავტორია თეოდორე დაფნოპატე.

² „თეოფანეს გამგრძელებელი“ დაახლოებით ისევე გადმოგვცემს თომას აჯანყების მიმდინარეობას, როგორც გენესიოსი (იხ. ზემოთ, გვ. 301—304).

³ გენესიოსთან ანტიოქიის პატრიარქია იოვი და არა იაკობი.

⁴ თომას აჯანყების მონაწილე ტომთა ეს სია განსხვავდება გენესიოსის მიერ დასახელებულ ტომთა სიისაგან, ქართველ ტომთაგან „თეოფანეს“

ბიზანტიელთა ბრძოლა აფხაზეთის ტერიტორიაზე

Καὶ κατὰ τὸν τῆς αὐτοκρατορίας δὲ χρόνον αὐτῶν καὶ τὸν Ὀκτώβριον μῆνα, εἰς Ἰνδικτιῶνα βγῶθην, ὁ τῶν Ῥωμαίων στόλος ἐν τῇ νήσῳ τῇ Θάσῳ καταναυμαχῆθεις ἄρδην ἄπας ἀπώλετο. καὶ κατὰ τὸ ἐξῆς δὲ τὰς Κυκλάδας νήσους, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς ἄλλας ἀπάσας, ὁ τῶν Ἰσμηλιτῶν κατασῦρων στρατὸς οὐκ ἐπαύετο. καὶ ἀντις ἐν Ἀβασγίᾳ ὁ τε Θεόφωστος καὶ ὁ τῆς Θεοδώρας ἀδελφὸς Βάρδας ἀποσταλέντες μετὰ στρατιᾶς ἰσχυρῶς ἐδυστήχησαν, ὁ δὲ ἄλλος ἔκαθεν ὑποστρεψάντων (CB, 137).

და მისი (ე. ი. თეოფილეს) თვითმპყრობელობის დროს¹, ოქტომბრის თვეში, მერვე ინდიქტიონს², რომელთა ფლოტი დამარცხდა საზღვაო ბრძოლაში კუნძულ თასოსზე და მთელი ფლოტი სრულიად მოიპო. ხოლო შემდეგაც ისმელიტთა ჯარს არ შეუწყვეტია რბევა არა მარტო კიკლადის კუნძულებისა, არამედ ყველა სხვა კუნძულებისაც. და კიდევ აფხაზეთში იქნენ გაგზავნილი თეოფობე³ და თეოდორას ძმა ბარდა დიდძალი ჯარით და სასტიკად დამარცხდნენ, ისე რომ ძალიან ცოტანილა დაბრუნდნენ იქიდან უკან⁴.

გამგრძელებელის“ სიაში აღარ იხსენიებიან აბაზგები და ლახები. მაგრამ აქაც, ისევე როგორც გენესიოსთან, ზაზგასმულია, რომ ყველა ეს ტომები, რომლებიც თომას მიემხრნენ, მანის მწვალებლობას იზიარებდნენ, ე. ი. მანიქეველები იყვნენ.

¹ ეს ამბავი მოთხრობილია III წიგნში, რომელშიც თეოფილეს მეფობის ხანაა (829—842 წ.წ.) აღწერილი.

² ეს ინდიქტიონი 829 წელს ხვდება.

³ თეოფობე ხოროსნელი მთავარია, რომელიც თავისი რაზმებით მიემხრო ბიზანტიელებს

⁴ ექსპედიცია აფხაზეთში გაიგზავნა 832 წელს. აქ აფხაზები აუჯანყდნენ სარკინოზებს და დახმარება სთხოვეს ბიზანტიის კეისარს. იმასაც გაუგზავნია ჯარი თეოფობეს და ბარდას მეთაურობით, მაგრამ ეს დამარცხებულა (Lebeau, Histoire du Bas-empire. Paris 1819, ტ. VII, გვ. 67). „აფხაზეთში“ ამ დროს შემდეგი მდგომარეობაა: დასავლეთი საქართველო გაერთიანებულია „აფხაზეთის სამეფოს“ სახელწოდებით და 825—863 წლებში მეფედ არის დემეტრე II, შვილი აფხაზეთის სამეფოს დამპარსებლის ლეონ II-ისა (753—798 წ.წ.). მაშასადამე, კეისარ თეოფილეს მიერ ექსპედიცია სარკინოზთა წინააღმდეგ საბრძოლველად გაიგზავნა არა „აბაზგების ქვეყანაში“, არამედ დასავლეთ საქართველოში. ასეთი ცნობა სხვა წყაროებში არსად მოიპოვება. არც სამეცნიერო ლიტერატურაში არის ხსენება ამ ექსპედიციისა დასავლეთ საქართველოში. თ. უსბენსკი, რომელიც დაწვრილებით აგვიწერს თეოფილეს ლაშქრობებს 830-სა და მომდევნო წლებში, არაფერს ამბობს დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობაზე (იხ. Ф. Успенский, История Византийской империи II, стр. 309—316).

თეოქტისტეს ლაშქრობა აფხაზების წინააღმდეგ

... και ὁ μὲν Θεόκτιστος νῦν μὲν, ὡς εἴρηται, σφαττόμενος, νῦν δὲ ταῖς αἰς ἐπεχείρει δουλείαις μὴ κατευοδούμενος· και γὰρ πολλῶν στρατιῶν πολλὰκις προκρινθεὶς ἡγεμόν, και κατὰ πολλῶν ὀρμησας πολεμίων νῦν τε και πρὸ τούτου οὐδαμοῦ νικήσας ὑπέστρεψεν ἢ τὸ σύνολον τῶν ἐχθρῶν καθυπερτερῶν, ἡττώμενος δὲ και πανωλεθρία τὰ στρατεύματα παραδοῦς, οὐκ οἶδα εἴτε φρονήσεως ἀμοιρῶν και λόγου και τῶν ἐν πολέμοις ἀνδραγαθημάτων ἀπειρῶς ἔχων ἄτε δὴ μήτε μελετήσας ταῦτα ποτέ, ἢ τινι ἄλλῃ μείζονι αἰτία τῇ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἢ και τῇ εἰρημένῃ νυνί. και γὰρ ἡλιακῶν ποτὲ ἐκλείψεων δύο γεγενημένων, κατὰ τῶν Ἀβασγῶν οὗτος προκρινθεὶς στρατηγὸς θρομηγίας ἀπήλαυσε δυστυχῶς· οἱ μὲν γὰρ ναυαγίῳ περιπεσόντες περὶ τὴν ἑαυτῶν ζῶῃν ἐδυστύχησαν, οἱ δὲ και τῆς ξηρᾶς ἐπιβάντες ταῖς ἐκείνων δυστυχίαις συνεικονώνησαν. και οὗτος μὲν οὕτως ἀπώλετο ὁ στρατός· μετ' οὐ πολὺ δὲ πάλιν θρασύτερον ἀψάμενος τοῦ πολέμου ὑπὲρ τὰς τέσσαρας μυριάδας ἀπέβαλε τοῦ στρατοῦ· και ἀνθὶς κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἀράβων στρατεύσας ἄπρακτος ὑπέστρεψεν...¹ (CB, 202—203).

და, აი, ასეთია თეოქტისტე ზოგჯერ, როგორც ითქვა, განადგურებული, ზოგჯერ უბედურად დამამთავრებელი იმ საქმეებისა, რომლებიც იკისრა, ვინაიდან ხშირად ყოფილა სარდლად დანიშნული მრავალ ლაშქრობაში და მრავალი მტრის წინააღმდეგ აღუმართავს იარაღი და არასდროს გამარჯვებული არ დაბრუნებულა, არასოდეს მტერი არ დაუძლევია, არამედ მუდამ დამარცხებული ბრუნდებოდა და ჯარს სრულ განადგურებაში აგდებდა, არ ვიცი იმიტომ, რომ ქკუასა და გონებას მოკლებული იყო, თუ საომარ ვაჟკაცურ საქმეებში გამოუცდელი იყო; იმიტომ რომ ამ საქმეზე არ ზრუნავდა არასოდეს, თუ სხვა რამ უფრო დიდი და ჩვენთვის გაუგებარი მიზეზის გამო ან ახალი ნათქვამი მიზეზის გამო. მზის ორი დაბნელება რომ მოხდა, აბაზგების წინააღმდეგ სარდლად დანიშნულმა, ღვთის რისხვა იგემა უბედურმა: ჭარის ერთმა ნაწილმა ხომალდის დამსხვრევა განიცადა და სიცოცხლე შესწირა, სხვები კიდევ, თუმცა ხმელეთზე გავიდნენ, მაგრამ პირველების უბედურება გაიზიარეს. აი, ასე დაიღუპა ეს ჯარი¹. ამის

¹ ეს ცნობა ბიზანტიელთა ლაშქრობის შესახებ აფხაზეთის (ე. ი. დასავლეთ საქართველოს) სამეფოს წინააღმდეგ მხოლოდ „თეოფანეს გამგრძელებაში“ მოიპოვება. თეოქტისტეს, რომელსაც მიხეილ III-ის მცირეწლოვანობის გამო

შემდეგ დიდი ხანი არ გასულა და მან კვლავ, და უფრო მეტის გაბედულებით, ომს მოჰკიდა ხელი და ორმოც ათასზე მეტი კაცი დაჰკარგა თავისი ჯარიდან. მერე კვლავ ილაშქრა კრეტაზე მყოფ-არაბთა წინააღმდეგ და უშედეგოდ გამობრუნდა უკან.

იბერთა კუროპალატი კონსტანტინეპოლში

Εἰς ἄθ. ἔξ Φεβρουαρίου μηνός, თებერვლის თვის ოცში, მე-
 ζηδευαυνοῦς δεκάτης, (თე ინდიქტიონში, გარდაიცვალა

გამეფებული თეოდორა ძალიან სწყალობდა და რომელიც იყო ლოგოთეტი და სრულუფლებიანი მინისტრი, დიდძალი ჯარით ულაშქრია დასავლეთ საქართველოში („აბაზგების წინააღმდეგ“) და მარცხი განუცდია. ხომალდი დამსხვრეულა და ერთი ნაწილი იქვე დაღუპულა, ხოლო მეორე ნაწილი, მართალია, ნაპირზე გამოსულა, მაგრამ, როგორც ჩანს, მტერს გაუსრესია. მომდევნო წინადადებაც (აბის შემდეგ დიდი ხანი არ გასულა...), ჩემის აზრით, დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობას უნდა ეხებოდეს, რადგან უშუალოდ მისდევს აფხაზეთში „ხომალდის დამსხვრევის“ ამბავს და სხვა არავითარი ახალი ობიექტი ლაშქრობისა არ არის დასახელებული; შემდეგ კი კუნძულ კრეტის არაბთა წინააღმდეგ ლაშქრობაა გადმოცემული. მაშასადამე, ხომალდის დამსხვრევის შემდეგ თეოქტისტეს კვლავ ულაშქრია დასავლეთ საქართველოში, ამ ომშიც დამარცხებულა და 40.000 ჯარისკაცი დაჰკარგვია. როდის უნდა მომხდარიყო თეოქტისტეს ლაშქრობა დასავლეთ საქართველოში? „თეოფანეს გამგრძელების“ თხრობის თანამიმდევრობას თუ გავითვალისწინებთ. ეს მომხდარა მიხეილ III-ის გამეფების პირველ წლებში (მიხეილი გამეფდა 842 წელს) და იქნებ გამოთქმა *ήλιαχθς ἐξ-ἐλευσεν τὸν γεγενημένον* — «მზის ორი დაბნელება რომ მოხდა» სიტყვა-სიტყვით კი არ უნდა გავიგოთ. არამედ როგორც „მზის ორჯერ მოტრიალება“, ე. ი. „ორი წელიწადი“. მაშინ თეოქტისტეს ლაშქრობა დათარიღდება 843—844 წლით. თეოქტისტეს ლაშქრობას დასავლეთ საქართველოში, ჩვენი ისტორიკოსის მოთხრობაში, მოსდევს ლაშქრობა კრეტაზე, რომლის დასათარიღებლად ჩვენ რამდენიმე წყარო მოგვეპოვება, და ამ წყაროებით კრეტის ლაშქრობა 844 წელს მომხდარა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში იშვიათად და ისიც მოკლედ ლაპარაკობენ ბიზანტიელთა ამ ლაშქრობაზე დასავლეთ საქართველოში. თ. უსპენსკი წერს: „Феокист предпринял поход на Кавказ с целью покорения авазгов в древней Колхиде; затем он сварял эскадрилью на остров Крит...“ (История византийской империи, том II, вып. I, стр. 319). თურა იყო მიზეზი ამ ლაშქრობისა, „თეოფანეს გაგრძელების“ ტექსტიდან არა ჩანს. თ. უსპენსკის მოკლე მითითება „с целью покорения авазгов“ საკითხს ვერ არკვევს, რადგან ბიზანტიას ამ დროს თავისი ტერიტორიის ყველა საზღვარზე განუწყვეტელი ომები აქვს არაბებთან და ასეთ ვითარებაში ბიზანტიის მთავრობა მიზნად ვერ დაისახავდა „აბაზგების დამორჩილებას“. უფრო საფიქრებელია, რომ დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიელთა ლაშქრობა დაკავშირებული იყო იმავე არაბულ საფრთხესთან.

βιος Πατριάρχου τελευτᾷ, καὶ κατε-
 τέρθη τὸ σῶμα αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ
 αὐτῶν τῶν βασιλέως Πατριάρχου τῆ
 ἡπ' αὐτῶν μοναστήριον ἀμειψθέντι.
 τῆ δὲ αὐτῆς μῆνι στέφεται Σοφία

რომანოზის მეუღლე თეოდორა¹,
 და მისი ნეშტი დასვენებულ იქმნა
 თვით რომანოზ მეფის სახლში,
 რომელიც მისი მიერ მონასტრად
 იქმნა გადაკეთებული. იმავე თვე-

¹ რომანოზ ლეკაპენის მეფობაში (920—944) მეათე ინდიქტიონი ხვდება 922 და 936 წელს. თეოდორა გარდაცვლილა 922 წელს. იმავე წელს გვირგვინი დაუდგამთ თანამოსაყდრედ გამოცხადებულ ქრისტეფორეს, რომანოზის შვილის. მეუღლისათვის, სოფიოსთვის. ამ ზეიმს დასწრებია იბერიელი კუროპალატი, რომელიც დიდის პატივით მიუღიათ ბიზანტიელებს.

არსებული ცნობებით 922 წლის თებერვალში ჯერ კიდევ ცოცხალია ადარნასე კუროპალატი, რომელიც სუმბატის „ქრონიკით“ გარდაიცვალა «ქორონიკონსა რმგ», ე. ი. 923 წელს. ამიტომაც საფიქრებელი იყო, რომ კონსტანტინე პოლში 922 წელს ჩავიდოდა სწორედ ადარნასე კუროპალატი.

მაგრამ, მეორე მხრით, ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება. ადარნასეს შვილთაგან კუროპალატის პატივი აქვს აშოტს, რომელიც ამ პატივის მიღებდა კუროპალატი მამის გარდაცვალების შემდეგ. ამავე დროს, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით. რომანოზ კეისარმა იმ ხანებში, როდესაც იბერიასა და ბიზანტიას შორის უთანხმოება იყო ჩამოვარდნილი არტანუჯის ციხის გამო, უბრძანა იმ დროს იბერიაში მყოფ თავის მოხელეს, კონსტანტი პროტოსპათარს: „წამოიყვანე აშოტი, გარდაცვლილი ადარნასე კუროპალატის ძე, და მოიყვანე ის აქ, რათა ჩვენ მას მისი მამის პატივი, კუროპალატობა ვუბოძოთ“ (იხ. ზემოთ გვ. 286). და კონსტანტინეც „წამოიყვანა აშოტი, ძე ადარნასე კუროპალატისა, და მოიყვანა ის ქალაქში (კონსტანტინეპოლში), და მას მეფისაგან ებოძა კუროპალატობა“ (იხ. ზემოთ გვ. 287).

როდის უნდა მომხდარიყო აშოტის გაწვევა კონსტანტინეპოლში? კუროპალატობის პატივის მინიჭების პრაქტიკა გვარწმუნებს იმაში, რომ აშოტს უნდა მიეღო კუროპალატობა წინამორბედი კუროპალატის გარდაცვალების შემდეგ მოკლე ხანში. მისი წინამორბედი კუროპალატი კი იყო მისი მამა ადარნასე. მაშასადამე, რახან რომანოზ კეისარს გადაუწყვეტია ადარნასეს შვილთაგან (დავითი, ბაგრატი, აშოტი, სუმბატი) კუროპალატობა აშოტისათვის მიენიჭებინა, კონსტანტინეპოლშიც მას იბარებს. იქვე ნათქვამია, რომ იბარებს მას, რათა გარდაცვლილი მამის პატივი მიანიჭოს. ხოლო ვინაიდან ადარნასე 923 წელს გარდაიცვალა, საფიქრებელია, რომ აშოტი გაწვეულ იქმნა კონსტანტინეპოლში იმავე 923 წელს.

რადგან მეორე წყარო — „თეოფანეს გამგრძელებელი“ — გადმოგვცემს, რომ 922 წელს იბერიელი კუროპალატი იყო კონსტანტინეპოლში და რომ იგი დიდის ზეიმით მიიღეს, უნებურად გვებადება აზრი, რომ ეს იბერიელი კუროპალატი ის აშოტია, რომელიც კონსტანტი პატრიკოსმა ჩაიყვანა იქ რომანოზის ბრძანებისდა მიხედვით. როგორც კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხრობიდან ჩანს, აშოტის გაწვევა განსაკუთრებულ პირობებში მოხდა: არტანუჯის გამო დიდი უკმაყოფილება გამოთქვეს იბერიის ერისთავებმა, ვმუქრობდნენ კიდევ ბიზანტიის კეისარს, თუ არ შეწყვიტე აგრესიული პოლიტიკა, სარკინოხებს მივყავდ-

ἡ τοῦ βασιλέως Χριστοφόρου γυνή. ში გვირგვინი დაიდგა სოფიომ, *τηνικαὺτα δὲ καὶ ὁ κουροπαλάτης* მეფე ქრისტეფორეს მეუღლემ. *Ἰβηρ ἐν τῇ πόλει παρεγένετο, καὶ* იმ ხანებში ქალაქში (ე. ი. კონსტანტინეპოლში) იყო იბერიელი *διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς διελθὼν,* კუროპალატი¹, და მან რომ გაი-

ლდებით და რომაელებთან მოგვიხდება ბრძოლა (იხ. ზემოთ გვ, 285). ასეთ ვითარებაში კეისრის ბრძანებით კონსტანტინეპოლში იქმნა გაწვეული ის იბერიელი მთავარი, რომლის პიროვნება, ალბათ, ყველაზე უფრო სისაღები იყო ბიზანტიის მთავრობისათვის, და მას, კეისრის ბრძანებით, ბრწყინვალე შეხვედრამოუწყვეს. ეს უთუოდ გარკვეული დიპლომატიური ნაბიჯი იყო ბიზანტიის მთავრობის მხრით, რათა იბერიის მთავარი, კუროპალატის პატივში აღხევებული და საზეიმო შეხვედრით ნასიამოვნები, კმაყოფილი დაბრუნებულიყო შინ.

ასეთი შეხვედრა ორი სხვადასხვა წყაროს ცნობისა თავისთავად ლაპააკობს ჩვენი ვარაუდის სასარგებლოდ, მაგრამ ამ ვარაუდს დაბრკოლება ელოდება იმ მხრივ, რომ ამ ორი ცნობის თარიღში ერთი წლის განსხვავებაა: სუმბატის „ქრონიკით“ ადარნასე გარდაიცვალა 923 წელს, ხოლო აშოტის ჩასვლა კონსტანტინეპოლში თარიღდება 922 წლით, როდესაც ადარნასე ჯერ კიდევ ცოცხალია. ამიტომ საფიქრებელია, რომ სუმბატის „ქრონიკის“ «ქორონიკონსა ომბ» გადამწერის შეცდომა უნდა იყოს და იქ უნდა წერებუდიყრ «ქორონიკონსა ომბ» (ე. ი. 922 წელს).

რომ 922 წელს კონსტანტინეპოლში ჩასული იბერიელი კუროპალატი აშოტი უნდა იყოს და არა ადარნასე, ამას ამყარებენ შემდეგი დეტალები: ეს იბერიელი კუროპალატი განცვიფრებული ათვლიერებდა თურმე ქალაქს, გაკვირვებული იყო მისი სილამაზით, სიდიადითა და ძვირფასი მორთულობით; აიასოფიას ნახვამ ხომ მასზე ზღაპრული შთაბეჭდილება დასტოვა. ის, როგორც აქედან ჩანს, პირველად არის ამ ქალაქში. ხოლო ადარნასე, რომელიც 888 წლიდან ქართველთა მეფე იყო და რომელსაც უკვე 30 წლის წინათ ჰქონდა მინიჭებული კუროპალატის პატივი, საფიქრებელია, არა ერთხელ იქნებოდა ნამყოფი კონსტანტინეპოლში. მაშასადამე, ისლა დაგვრჩენია ვიფიქროთ, რომ 922 წელს კონსტანტინეპოლში ჩასული იბერიელი მთავარი არის აშოტ კუროპალატი და არა ადარნასე.

¹ იგივე ფაქტი — რომ ქრისტეფორეს მეუღლე სოფიო დედოფლად აკურთხეს და იმ დროს კონსტანტინეპოლში იყო იბერიელი კუროპალატი — გადმოცემული აქვთ ფსევდო-სვიმეონ მაგისტროსსა და გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფიის“ გამგრძელებელს.

ფსევდო-სვიმეონის „ქრონოგრაფიაში“, რომელიც შეიცავდა მსოფლიო ისტორიას „ქვეყნის გაჩენიდან“ რომანოზ დეკაპენის გარდაცვალებამდე (948 წ.) და რომელიც დაწერილი უნდა იყოს 963—969 წლებში, სწერია:

Τῷ δὲ Φεβρουαρίῳ μηνί, τῆς ε' ἑξοδικαῖνος, τῆς κ' τοῦ μηνός, Θεοδώρα ἡ σύμβιος Ῥωμανοῦ τελευτᾷ, καὶ κατατίθεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ τὸν ἅπ' αὐτὸς εἰς

თებერვლის თვეში, მეათე ინდიქტიონში, ამ თვის 20 რიცხვში, გარდაიცვალა რომანოზის მეუღლე თეოდორა და დასვენებულ იქმნა რომანოზ მეფის სახლში, რომელიც მის მიერ მონასტ-

Ξηρῆ πολλῆς καὶ τιμῆς ὑπεδέχθη· ἔν καὶ ἔν τῇ ἀγίᾳ τοῦ θεοῦ σφία ἀπήγαγον, τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος θεασόμενον καὶ τὸν πολυτελεῖ κόσμον. καλλοπύσαντες γὰρ αὐτήν καὶ περιστείλαντες πέπλοις χρυσοῦφέσι καὶ κόσμῳ παντοίῳ, οὕτως αὐτὸν εἰσήγαγον ἔν αὐτῇ. ὁ δὲ τὸ θαυμαστὸν

არა შუა მოედანზე, ბრწყინვალედ მორთულზე, დიდის პატივითა და დიდებით შეხვდნენ მას; იგი წმ. სოფიოს ტაძარშიც შეიყვანეს; რომ ეხილა თავისი თვარით მისი სილამაზე, სიდიადე და ძვირფასი მორთულობა. ეს ტაძარი ბრწყინვალედ მორთეს, ოქროქსოვილი ფარჩებით

μοναστήριον γενόμενον καὶ στέφεται Σοφία ἡ τοῦ βασιλέως Χριστοφόρου γυνή. τότε καὶ Ἰβηρ κουροπαλίτης ἔν τῇ πόλει παρεγένετο, καὶ πρὸς αὐτῷ λαμπρὰ γέγονε, καὶ μετὰ τιμῆς ὑπεδέχθη, καὶ ἡ ἀγία Σοφία τούτῳ κεκοσμημένη ὑπεδείχθη· εἰς ἃν ναὸν εἰσελθὼν καὶ θαυμάσιος πάλιν εἰς τὰ ἴδια ὑπέστρεψεν (CB, 733).

რად იქმნა გადაკეთებული, და გვირგვინი დაიდგა სოფიომ, მეფე ქრისტეფორეს მეუღლემ. მაშინ ქალაქში იყო იბერიელი კუროპალატი, და ბრწყინვალე გამოსვლა მოუწყვეს მას; პატივით იქმნა მიღებული კუროპალატი და წმ. სოფიოს ტაძარი უჩვენეს მას ბრწყინვალედ მორთული. ამ ტაძარში რომ შევიდა, განცვიფრებას მიეცა; მერე კვლავ თავის ქვეყანაში გაბრუნდა.

რაც შეეხება გიორგი ამარტოლის „გაგრძელებას“, იქ ეს ეპიზოდი სიტყვა-სიტყვით ისევეა გადმოცემული, როგორც „თეოფანეს გაგრძელებაში“ [T], მხოლოდ სამ ადგილას არის მცირეოდენი განსხვავება (განსხვავებულ ადგილებს დაყოფილად ვბეჭდავთ):

Βικάδι δὲ Φεβρουαρίῳ μηνί κ' (T-ში κ' [=20] არ არის), ἰνδικτιῶνος κ' Θεοδώρα σύμβιος Ῥωμανοῦ τελευτᾷ· καὶ κατετέθη τὸ σῶμα αὐτῆς ἔν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ, τῷ ἑπ' αὐτοῦ εἰς (T-ში εἰς გამოტოვებულია) μοναστήριον ἀμειφθέντι. τῷ δ' αὐτῷ μηνί στέφεται Σοφία ἡ τοῦ βασιλέως Χριστοφόρου γυνή. ἰηρικαῦτα δὲ καὶ κουροπαλίτης Ἰβηρ ἔν τῇ πόλει παρεγένετο, καὶ διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς διελθὼν κεκοσμημένης λαμπρῶς μετὰ δόξης πολλῆς καὶ τιμῆς ὑπεδέχθη· ἃν καὶ ἔν τῇ ἀγίᾳ τοῦ θεοῦ Σοφίᾳ εἰσήγαγον (T-ἀπήγαγον), τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος θεασόμενον καὶ τὸν πολυτελεῖ κόσμον. καλλοπύσαντες γὰρ αὐτήν καὶ περιστείλαντες πέπλοις χρυσοῦφέσι καὶ κόσμῳ παντοίῳ, οὕτω εἰσήγαγον ἔν αὐτῷ (T: οὕτως αὐτὸν εἰσήγαγον ἔν αὐτῇ). ὁ δὲ τὸ θαυμαστὸν καὶ ὑπερμέγιστον τοῦ ναοῦ ἔργον καταπλαγεῖς καὶ τὸν πολυτελεῖ κόσμον ὑπερθαυμάσιος, καὶ ἀληθῶς θεοῦ κατοικίαν εἶναι τὸν (+ ἰερόν T) ἕθρον τᾶστων εἰπὼν, ἀμύξας ὑπέστρεψεν εἰς τὰ οἰκεία (T: ἴδια).

ამგვარად, ფსევდო-სვიმეონის „ქრონოგრაფიაში“ მოკლედ რედაქციით არის გადმოცემული ეს ეპიზოდი, ხოლო „გიორგი ამარტოლის გაგრძელებაში“ იმავე ვრცელი რედაქციით, როგორც „თეოფანეს გაგრძელებაში“. მაგრამ ნამდვილ სვიმეონ მაგისტროსის „ქრონოგრაფიაში“ ტექსტი სწორედ ისეთივეა, როგორც „თეოფანეს გაგრძელებაში“ და „გიორგი ამარტოლის გაგრძელებაში“.

και ανεργετες τον ναον ἔργον და ყოველგვარი მორთულობით
 καταπλαγεις και τον πολυτελη μοთინეს და ისე შეიყვანეს შიგ
 χόσμον ανεργασμασας, και ἀληθινς კუროპალატი. ამან კი, ტაძრის
 θεος κατοικιαν εἶναι τον ξερον საკვირველი სანახაობით და მისი
 χῶρον τον τον ειπών, αἰμις ανεστ- სიდიდით განცვიფრებულმა და
 τρεψεν εις τὰ ἴδια (CB, 402). მისი ძვირფასი მორთულობით
 ზომაზე მეტად გაკვირვებულმა, თქვა — ქეშმარიტად ღვთის ბინა
 ყოფილა ეს წმინდა აღგილიო, და კვლავ თავის ქვეყანაში გაემ-
 გზავრა¹.

როგორც ცნობილია, „გიორგი ამარტოლის გაგრძელების“ პირველი ნაწილის (947 წლამდე) ავტორი სწორედ სვიმეონ მაგისტროსია, ე. ი. გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფიის“ ერთ-ერთ რედაქტორს გაგრძელების სახით დაურთავს ამ „ქრონოგრაფიისათვის“ სვიმეონ მაგისტროსის „ქრონოგრაფიის“ ბოლო ნაწილი, 842 წლიდან (სადაც თავდებოდა გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფია“) ვიდრე 948 წლამდე (რითაც თავდებოდა სვიმეონ მაგისტროსის „ქრონოგრაფია“).

სამწუხაროდ, ჩვენ ხელთ არ გვაქვს სვიმეონ მაგისტროსის „ქრონოგრაფიის“ ტექსტი, რადგან იგი ჯერ გამოცემული არაა (გამოცემულია მხოლოდ ფსევდო-სვიმეონის „ქრონოგრაფია“ იმ. ბეკერის მიერ ბონის კორპუსის იმავე ტომში, სადაც „თეოფანეს გაგრძელება“ დაბეჭდილი), მაგრამ გვაქვს ამ ტექსტის სლავური თარგმანი, სადაც ვკითხულობთ:

„В кѣ же февруаре мѣца Θεодора, съжителнина Романова, скончаша; и положиша в храме того жде Романа, претворенемь от него в монастырь. В тѣжде мѣцѣ степсава быс Софиа, Хрестофорова жена. В тѣжде время и куропалатис Иверь в Цриград прииде и, посреде трьговинаш прошед украшенъ светло, с славою многою и чѣстно приять бысть; его же и в сѣтуя бѣжю премудрое въведошу доброту ею и величество видети и многоценнуя утварь; украсивше бо ту и увесивше завесы златотканными и красотою въсекою; тако въведошу в нѣ; он же, чюдному в великому црковному делу удивлься, и многоценной утвари почюдився, и в истину бѣжне жилище сѣщенное село се ес ревь, пакы възвратися в своаси“ (Симеона метафраста и логофета Описание мира... Славянский перевод „Хроники“ Симеона Логофета, [издал] В. Срезневский. СПб 1905, стр. 132—133).

¹ ამ იბერიელ კუროპალატზე იხ. ხემოთ, გვ. 330, შენიშვნა.

საკუთარ სახელთა საძიებელი *

(ვარსკვლავიანი* ციფრი შენიშვნის გვერდს მიუთითებს)

აბაზგები: მათი ქვეყანა იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაში შედიოდა 2. აბაზგების ტომი 50. აბაზგები ირაკლი კეისრის მოკავშირეები არიან 258*, იბრძვიან ირაკლის ჯარში 94—97, გამოეთიშნენ ირაკლის ჯარს 97. მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305—307*. აუჯანყდნენ არაბებს IX საუკუნეში 327* იხ. აგრეთვე აბაზგია.

აბაზგია (დასავლეთ საქართველოს ერთი ნაწილი; I-X საუკუნიდან— მთელი დასავლეთ საქართველოს სახელწოდება): 42, 43, 46, 52*, 53*, 137, 138, 224, 293*. ცნობები მისი საზღვრების შესახებ 231* — 235*; ჩრდილო საზღვარია მდინარე და ქალაქი ნიკოფსია, სამხრეთისა — სოტერიუპოლისი 231*, 233*; აბაზგის და ჯიქეთის საზღვარზეა ნიკოფსია 231*. იქ მოვიდნენ ქრისტიანობის გასავრცელებლად ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 58, 231*. აბაზგიის ეპარქია, რომელიც ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს 129, 139, 140, 141; აბაზგიას ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი ჰყავს სებასტოპოლში (ცხუმში) 181, 184 — 185, 187; აბაზგიის ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო უკვე აღარ არის შეტანილი კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს შედგენილ ეკთესისში 196, არც იოანე ციმისხის დროინდელ ეკთესისშია 197; იგი ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს და დაექვემდებარა მცხეთის კათალიკოსს 187, აბაზგია ლეონ ისაგრიელის დროს (VIII საუკ.) 106 — 114. აბაზგიის წინააღმდეგ აღანებს აქეზებენ ბიზანტიელები VIII საუკუნეში 107. ბიზანტიელების ბრძოლა აბაზგიის ტერიტორიაზე IX საუკუნეში 327 — 329; აქ იგზავნებიან საბრძოლველად თეოფობე და ბარდა 832 წელს 327, 327*; აქ ლაშქრობს 843 — 844 წელს ლოგოთეტი და მინისტრი თეოქტისტე 328—329. აბაზგიის (დას. საქართველოს) საქონელი მიდის არტანუჯში 279, 280*. აბაზგიის მთავრები: 45, 47; აბაზგიის მფლობელს

* ეს საძიებელი შედგენილია როგორც წინამდებარე ნაკვეთისათვის, ისე 1941 წელს გამოქვეყნებულ IV ტომის პირველი ნაკვეთისათვის.

ეწოდება „ექსუსიასტეს“ 216*, მას ეწოდება „უხეშთაესი“ და „ბრწყინვალე“ 212, აბაზგიის მთავრისადმი მიმართვის წესი, მიღებული ბიზანტიურ დიპლომატიკაში 292, 293*, 294*; აბაზგიის მფლობელი (მეფე) ლეონ II (786—798 წ.წ.) 216*, დემეტრე II (825—861 წ.წ.) 327*, გიორგი II (922—957 წ.წ.) 216*, 264, ამას წერილებსა სწერს ნიკოლოზ მისტიკოსი 210, 211, 212—218.

აბაშა: მისი საკითხი, ლაზეთის ეპარქიის საკითხთან დაკავშირებით 189.

აბდირაქიმი, აბოსებატას ძე: მან დაიპყრო მანძიკიერტი 251, 253.

აბელქამიტი, აბელბარტის ძე: 249, მისი ძეა აბოსებატა 249.

აბიღოსი: მისი მიტროპოლიტი 149.

აბიმელექი (ალ-მალიქი), არაბთა ხალიფა: ზავსა ჰკრავს იუსტინიანესთან 686 წელს 103—104; გზავნის ჯარს სპარსეთში ტირან მუხტარის წინააღმდეგ 104, ებრძვის ტირან საიდს 105.

აბისენტა: 123. იხ. ცაიში.

აბნიკის ციხე: 263, 266, 269; იგი დაარბიეს იოანე პროტოსპათარმა, თეოფილე პატრიკოსმა და სხვებმა 270, 271; წაართვეს არაბებს ბიზანტიელებმა 273*.

აბულაძე ილ.: 242*.

აბულ-კასიმი: შემოესია ქართლს 914 წელს 276*.

აგათია სქოლასტიკოსი, ისტორიკოსი: 4*, 10*, 13*, 82*, 86*, 297, 315, 316*, 318, 319, 319*. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა 315. მისი ცნობა „ჩახარის“ ციხის შესახებ 53*. აგათიას და თეოფანეს წყაროები 73, აგათია სვიდას წყაროა 313.

აგაპი კიმენელი; მონაზონი — (X საუკ.): მას გამოუვლია იბერიანზე 281. მისი როლი ბიზანტიის მიერ არტანუჯის მიტაცების საქმეში 281—283.

აგაპიტე, რომის პაპი: 206*.

აგარიანნი (არაბები): მათთან კავშირს ჰკრავს აჯანყებული თომა სლავი 305, 326.

აგრუს მონასტერი: 70.

ადანა: შედის კილიკიაში 298.

ადარა: იწყება მდ. დნებრის შესართავთან 229.

ადერკი, ქართველთა მეფე: 231*.

ადიაბენები: ისინი დაიმორჩილა სეპტიმი სევერემ 68.

ადიგენი: მისი „რაბათი“ 278*.

ადლერი, ადა (ფილოლოგოსი): 314, 314*.

ადონცი, ნ.: 190, 191, 192, 247*, 248*.

ადარნასე, მთავარი (VIII საუკ.): მისი ასული ლატავრი ცოლად შეერთო ჯუანშერმა 256*.

ადარნასე, ძე ბაგრატისა: 275.

ადარნასე, ხელმწიფე (826 — 867/9), ძე აშოტ დიდისა: 274*.

ადარნასე I კუროპალატი, ქართველთა მეფე და კუროპალატი (888 — 923 წ. წ.): აშოტის შვილია და დავითის ბადიშიშვილი 259; ის აშოტის შვილი კი არ არის, არამედ დავით I კუროპალატისა 259*; იგი აშოტ II კუროპალატის მამაა 286, და ბაგრატ მაგისტროსის მამაა 277. მას კუროპალატობა ებოძა ლეონ VI-ისაგან 259. იგი პირველი „ქართველთა მეფეა“ 237*. მასთან ლეონ VI-მ მიავლინა საჭურისი სინუტე 237, 239. მისი ურთიერთობა სუმბატ სომეხთა მეფესთან 238*. იგი უკმაყოფილოა რომანოზ კეისრით 243. მისი გარდაცვალების შემდეგ კონსტანტინეპოლში იბარებენ აშოტს, რომ მას უბოძონ კუროპალატობა 286, 287, 330*.

ადარნასე II კუროპალატი (945 — 958 წლებში მაგისტროსია, 958 — 961 წლებში ქართველთა კუროპალატი): იგი ბაგრატ მაგისტროსის შვილია 271*, სუმბატ I-ის ძმისწულია 269, 269*; ცოლად მოიყვანა სუმბატ დავითისძის და 278. მის მიერ არაბთათვის წართმეული ტერიტორია 269; 272*.

ადრანუჯი იხ. არტანუჯი.

ადრიანუპოლი, ქალაქი: 128, 148, 167, 173, 177.

ავარები, ანუ დასავლეთის ჰუნნები: მათ ჩაითრევს სარვარაზა (შაჰრვარაზი) კონსტანტინეპოლის წინააღმდეგ ბრძოლაში VII საუკუნეში: 98; თავს ესხმიან ბიზანტიის მიწაწყალს 207.

ავგუსტე, ოქტავიანე: 299.

ავზანი (არმენიაში): ავზანის ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291.

ავრელიანე, რომაელთა კეისარი (270 — 275 წ. წ.) 69.

ავტონომე, მოწამე: 36.

აზია: 65; დიდი აზია 64. აზიის თემები 262*, 296, აზიის ეპარქია (ცენტრი — ეფესო) 126, 147, 151, 169.

აზონი, ქართველთა წინაპარი: 266*.

ათალარიხი, მეფე რომში: 81*.

ათანასი, სენატორი (VI საუკ.): 10*.

ათანასო, პატრიარქი (IV საუკ.): მან ფრუმენტი აკურთხა ეთიოპელების პირველ ეპისკოპოსად 75.

ათანასი, იაკობიტების პატრიარქი: 629 წელს ეახლა ჰიერაპოლისში.

ირაკლის 101. იგი მონოთელიტია 102.

ათენი, ელადის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი 148, 163, 173, 177.

ათინგანები, ანუ მელქისედეკიტები, განსაკუთრებული სექტა: 303, 303*.

ათრაელი, სოფელი, სადაც 576 წელს დაიდვა სამწლიანი ზავი 30*.

აიეტი, კოლხეთის ლეგენდარული მეფე: 315, 315*, 320.

აინის მიტროპოლიტი 149.

აკამფსისი, ქალაქი: 315, 315*. აკამფსის მიდამოები 284.

ალაე (ჰალისი?), მდინარე: 300*.

ალანები: 54*, 57. ალანთა ტომი 50. მათი ციხე დარიალი 257*.

მათი ქვეყნის მახლობლად მდებარეობდა სქიომარი 42, აგრეთვე ბუკოლუსი 52*. მათ ქვეყანაზე გამოიარეს თურქთა ელჩებმა VI საუკ. 28. ალანთა თავდასხმები ჯიქებზე 233. მათი ურთიერთობა აბაზგებთან VIII საუკუნეში 107 — 109. მათ მთავარს ჰქვია იტაზი (? პიტიაზში) 109. ალანები აჯანყებულ თომა სლავის ჯარში 305. იხ. აგრეთვე ალანია.

ალანია: ალანიის ქვეყანა მდებარეობს კავკასიის მთების ზემოთ 232, 224. ალანიასა და ჭანარიას შუა მდებარეობს შარვანი 292. ალანიის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292, 294*. ალანიაში ქრისტიანობას ავრცელებენ ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 58. ალანიის ეპისკოპოსი პეტრე, ნიკოლოზ მისტიკოსის მიწერ-მოწერა მასთან 210, 211. ალანიას ეხმარება აფხაზთა მთავარი გიორგი 213; ქრისტიანობა მიადებინა მას გიორგიმ 214 — 215, 217*; ალანიის სამიტროპოლიტო 144, 149; ალანიის არქიეპისკოპოსი X საუკუნეში ზის ბიჭვინთასოტერუპოლისში 218*. ალანიაში გაიგზავნა ლეონ ისაგრიელი 106, 107. იხ. აგრეთვე ალანები.

ალარიხი, ვესტგუთების მეფე; 312*.

ალბანელები: წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62. ცხოვრობენ კასპიის კარების გადაღმა 9, 10. ისინი დაიმორჩილა პომპეუსმა 322. ალბანელთა მხარეში იყო იოანე ნათლისმცემლის მონასტერი 55. იხ. აგრეთვე ალბანია.

ალბანია: იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაზეა 63, 310. პომპეუსის ლაშქრობა ალბანიაზე 65. ლაზეთის სტრატეგოსად დანიშნული რომანოზი ლაშქრობს ალბანიის წინააღმდეგ 23, 26, ბანაკდება ალბანიის დაბლობში 34*. აქ შესვდნენ ერთმანეთს 623 წელს ირაკლი და სარაბლანგა (შაჰრაპლაკანი). 94. აქ დაი-

ზამთრა ირაკლი კეისარმა 93—94, 258*. ბიზანტიელმა სტრატეგოსმა ლეონტიმ 686 წელს დაიმორჩილა ალბანია 105. ალბანიის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292. ალბანიის კათალიკოსისადმი მიმართვის წესი 293, 294*.

ალექსანდრე, ბიზანტიელი დიდებული: მას მოაკვლევინა ფოკამ მავრიკის ვაჟი თეოდოსი და კონსტანტინე ლარდისი 36 — 37

ალექსანდრე, ბიზანტიის კეისარი (912 — 913 წ.წ.): მის დროს მოღვაწეობდა ნიკოლოზ მისტიკოსი 209, მისი მეფობა აღწერა „თეოფანეს გამგრძელებელმა“ 325.

ალექსანდრე, იუდეელთა მეფის არისტობულეს ვაჟი 66.

ალექსანდრე მაკედონელი: 319, 320; მისი ლაშქრობა „კავკასიაში“ 64.

ალექსანდრია, ქალაქი: 278*. ალექსანდრიის პატრიარქი 126, 147, 290.

ალექსანდროვსკოე, სოფელი სუხუმის რაიონში: მისი გაიგივება ისტორიულ ფუსტასთან 54*.

ალექსი I კომნენოსი, ბიზ. კეისარი (1081 — 1118 წ.წ.) 146, 164, 193.

ალიდი: მან ილაშქრა 697 წელს რომანიაზე 105.

ალკანია (ვარ.: ალბანია): 35*.

ალმატე, მდინარე: 228.

ალძიკე (Алѣксѣе), ციხე-სიმაგრე: 251, 253, 254.

ამაზონელები: წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62.

ამაზონისი, ქვეყანა: იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაზეა 63.

ამასია, ჰელესპონტის ეპარქიის მეტროპოლია: 127, 131, 132, 135, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 155, 173, 175, 177, 178, 195. მესამე კაპადოკიის ქალაქია 300. აქაური იყო სტრაბონი 297.

ამასტრიდი, ქალაქი: ამასტრიდის მიტროპოლიტი 148, 170, 177; იყო ავტოკეფალი, მერე გახდა მიტროპოლიტი 183.

ამიდა, ქალაქი: 31.

ამიერკავკასია: 294*. აქ გადმოდიან ალანები 257*.

ამინსი: მესამე კაპადოკიის ქალაქია 300.

ამირამუმნი, არაბთა ხალიფა: 236*. მისადმი მიმართვის წესი 290, 294*.

ამორიონი, ქალაქი: 128, 148, 169, 173, 177.

ანასტასი I, ბიზ. კეისარი (491 — 518 წ.წ.): მისი სარდლები 76 — 77.

- ანასტასი II, (არტემი) ბიზ. კეისარი (713 — 716 წ. წ.): მან ლეონი გაგზავნა ანატოლიკის სტრატეგოსად 113. მისი გაძევება 114.
- ანასტასი აპოკრიხარი: მისი თხზულება მაქსიმე აღმსარებლის შესახებ 38, 39, 41, 49, 49*, ანასტასი გადაასახლეს ლაზეთში 38, 40, მისი თავგადასავალი ლაზეთში 44 — 48; მოათავსეს ბუკოლუსის ციხეში 42, 44*, 51*, 52*, მუხურისის ციხეში 43, 53*, თაკურიის ციხეში 43, 44*, ფუსტის ციხეში 44, სხემარის ციხეში 45.
- ანასტასი ბიბლიოთეკარი: მან ლათინურად თარგმნა თეოფანეს „ქრონოგრაფია“ 73, 86*, 87*, 88*, 97*, 103*, 105*, 109*, 114*, 116*, 117*. მან ლათინურად თარგმნა ანასტასი აპოკრიხარის შრომა 38, 41, 48*, 54*.
- ანასტასი მონაზონი: მაქსიმე აღმსარებელთან ერთად გადმოასახლეს ლაზეთში 38, 40; მოათავსეს სკოტორის ციხეში 42, 43*, 51*, 52*, მუხურისში 43, 53*, სვანიდის ციხეში 42—43, 44*, 56*.
- ანატოლიკის თემი: 296, მისი სტრატეგოსი ლეონ ისავრიელი 113.
- ანდაკი, საეპისკოპოსო კათედრა: ექვემდებარება ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს ლაზეთში 134, 146, 165, 185.
- ანდრაპა: მესამე კაპადოკიის ქალაქია 300.
- ანდრია მოციქული: მისი „ცხოვრება“ 57 — 59. სიძონ კანანელთან ერთად ავრცელებს ქრისტიანობას ალანიაში და ფუსტაში 58; მოვიდა აფხაზეთსა და ეგრისში 231*; ქადაგებს ჯიქეთში 59. იგი კონსტანტინეპოლის პირველი პატრიარქია 205.
- ანთიმოსი: ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსია VI საუკუნეში 200*, 205. იგი კონსტანტინეპოლის პატრიარქია 536 წელს 206. მასზე ცნობებს გვაწვდიან ზაქარია რიტორი, თეოფანე ეამთაღმწერელი და სხვები 206*.
- ანკვირა, ქალაქი: 126, 147, 152, 172, 177.
- ანნა, ლეონ ისავრიელის ქალიშვილი: იგი არმენიაკთა სტრატეგოსის არტაბაზდეს ცოლია 114.
- ანნიანე, ეამთაღმწერელი: იგი გიორგი სინგელოზის წყაროა 60.
- ანნიბალი, კართაგენელთა სარდალი: 19.
- ანონიმი გეოგრაფოსი V საუკუნისა („პერიპლუსი“): 232*, 233*, 235*.
- ანტიგონე, იუდეელთა მეფის არისტობულეს ვაჟი 66.
- ანტიოქია, სირიის ქალაქი: 1, 105 (თეუპოლისი), ანტიოქიის პატრიარქი 123, 126, 138, 147, 206*; ანტიოქიის პატრიარქი

IX საუკუნისა იოვი 305, იაკობი 326. ანტიოქიის პატრიარქი-
სადმი მიმართვის წესი 290.

ანტიოქია, პისიდიის ეპარქიის მეტროპოლია: 128, 148, 161,
173, 177.

ანტიოქია, ქალაქი მდ. მეანდრზე: 159.

ანტიპატრე, იუდეელი სარდალი (ანტიპას?) 65.

ანტონინე: „ანტონინეს იტინერარიუმი“ 200.

აჰაჰა; კუნძული, სადაც ცხოვრობდა კირკე 315.

აჰამეა: აჰამეის მიტროპოლიტი 149.

აჰასაკი, სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის შვილი 248, 250.

აჰახუნი, ქვეყანა: 248, 250, 252.

აპელბარტი//აპელკარტი: აპოსელმის შვილია 252; მისი შვილია აბელ-
ქამიტი 249. მანძიკიერტის მფლობელია 952 წელს 249, 253.

აპელმუზე, აპოსებატას შვილი: 252, 253.

აპიანე, ისტორიკოსი (ახ. წ. II საუკ.): 66*, 67*, მისი ცნობა იბერ-
თა მეფის არტაგის შესახებ 3*.

აპოგანემი, ტარონის ერისთავის კრიკორიკის ძმა: 239, 247. ჩავიდა-
კონსტანტინეპოლში 240. მისი გარდაცვალება 241. მისი შვი-
ლები თორნიკე, ვაჰანი და სუმბატი 242, 242* 244. მის შვი-
ლებს უპყრიათ ტარონის ერთი ნახევარი 248.

აპოლესფუეტი, აპოსებატას ძმა: 249, 250, 251, 254. მისი შვილო-
ბილია აჰამეტი 252. მან იპყრა მანძიკიერტი 253.

აპოლონიოს როდოსელი: მისი ეტიომოლოგია სიტყვისათვის „მოს-
სინიკები“ 321*.

აპოსატა, სპარსეთის ამირა: 248, 249, 250.

აპოსებატა, აბელქამიტის ძე: 249, 254. მისი ძმები არიან აპოლეს-
ფუეტი და აპოსელმი 249, 250, 251. იგი მანძიკიერტის ამირაა
250; მან დაიპყრო ზალიატი, პერკრი და არზე 251. მისი შვი-
ლები არიან აბდირაქიმი 251, 252, აპელმუზე 252.

აპოსებატა (მეორე?), აბდირაქიმის ბიძა: 251.

აპოსელმი, აპოსებატას ძმა: 249, 250, 251, 254. მისი შვილია აბელ-
ბარტი 252, 253. მან იპყრა მანძიკიერტი 253.

აპრო: აპროს მიტროპოლიტი 149.

აჟია (Aζία): მდებარეობს კასპიის კარებთან 282, აჟიის მთავრი-
სადმი მიმართვის წესი 192.

არაბები: ისინი დაიმორჩილეს რომაელებმა II — III საუკუნეში
68. მათთან ბრძოლა 673 წელს კონსტანტინეპოლთან 306*;
მათ მიერ მელიტენის დაპყრობა VIII საუკუნეში 197, 200:

მათი სარდლები VIII საუკუნეში გარახი 114, ისამი 116. კრეტაზე მათ წინააღმდეგ ილაშქრა 844 წელს თეოქტისტემ 329, 329*. ისინი არბევენ ეგეოსის ზღვის კუნძულებს IX საუკუნეში 327. არაბთა შემოსევა ბასიანში 260—261, 263, 273*. არაბთა შემოსევები 193. იხ. აგრეთვე აგარიანნი, სარკინოზები.

არაქსი (ერაქსი, ერასი), მდინარე: 34; აქ დაბანაკდა სპარსელთა სარდალი ბარამი 23, 26, 88. მას აგრეთვე ფასისი ეწოდება 271. იგი საზღვარია იბერიასა და ბიზანტიას შორის 270, 271, 272*, 273. იხ. აგრეთვე ფასისი.

არბოგასტე, ფრანკი თეოდოსი I-ის მოწინააღმდეგე 312*.

არგოსი: არგოსის მოსაყდრემ მიიღო მიტროპოლიტობა 146.

არგონავტები: 316.

არდაბური (ასპარისძე), არეობინდე უმცროსის პაპა დედის მხრით 77.

არდასა, გეოგრ. 190.

არეობინდე (უფროსი), არეობინდე დაგალიაფესძის პაპა 76.

არეობინდე (უმცროსი), დაგალიაფესძე; აღმოსავლეთის სარდალი და ექსარხი ანასტასი I-ის დროს 76, 77.

არესი: ასე ერქვა ასირიელთა მეფეს თურასს 318.

არზანენე: მისი მიდამოები 33. იქაური იყო პეტრე სტრატილატი 15*. მის წინააღმდეგ ლაშქრობს ფილიპიკე 585 წელს 18; იქ შეიჭრა სპარსელთა სარდალი ტამხოსრო 31.

არზე, ციხე ვანისტბის ჩრდილო სანაპიროზე: 248, 249, 251, 253, 254.

არზენ-ერ-რუმ, ე. ი. „რომაული არზენი“ (მერმინდელი „არზრუმი“) 262*.

არზენი (არტანუჯის ციხის მიწაწყალი): 279.

არზენი (ძველი): 262*.

არიანე (II საუკ. ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი); მისი „პერიპლუსი“ 233*, 235*.

არიარათე, მცირე კაპადოკიის მეფე: 299.

არიარათია, ტბა: წინათ კარატია ერქვა 299.

არისტარქე, კოლხეთის მეთაური ძვ. წ. I საუკუნეში: 322*.

არისტობულე, იუდეელთა მეფე: მისი ვაჟები არიან ალექსანდრე და ანტიგონე 66.

არისტოტელე: ალექსანდრე მაკედონელი «ქემმარტი მოწაფე იყო თვით სახელგანთქმული არისტოტელესი» 64.

არისტოფანე: მისი კომედიები 313.

არმენი, ქალაქი თესალიაში: 308.

არმენი, ეპონიმი: იაზონის თანამოლაშქრე არმენი, რომლისაგანაც სახელი მიიღეს არმენიელებმა 308.

არმენია: 4, 30, 138, 254. არმენია იაფეტის სამფლობელოში შედის 61. იგი დასტოვა სპარსეთის სარდალმა ტამხოსრომ 31. იქ ჩავიდა ირაკლი კეისარი 90, 258*. არმენია ხარკს უხდის არაბებსა და ბიზანტიელებს 104. არმენიაში ლაშქრობს 686 წელს სტრატეგოსი ლეონტი 105; იქ ილაშქრეს 728 წელს ხაზარებმა 114; იქ შეიჭრნენ 763 წელს თურქები 117. არმენიიდან საქონელი მიდის არტანუჯში 279, 280*, არმენიის ქალაქი თეოდოსიუპოლი 129. არმენიის სარდალი (*dux Armeniae*) 181. არმენიის ზემთავრები (*ἄρχεῖδες*) 264. არმენიის ერისთავები (რვა) და მათდამი მიმართვის წესი 291. არმენიის კათოლიკოსი და მისადმი მიმართვის წესი 293, 294*. არმენია დიდი და მცირე — იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაზეა 63, 310; არმენია დიდი — მისი ერისთავთერისთავისადმი მიმართვის წესი 290, 293*; არმენია მცირე 3, 322 (იგი პომპეუსმა აჩუქა დეიოტარე გალატიელს); არმენია რომაული 247*; შიდა არმენია 190, 191, 192; მეთხუთარმენია 104. არმენიის I ეპარქია (ცენტრი მელიტენე) 127, 132, 138, 140, 141, 143, 145, 147, 155, 175, 195, 197; არმენიის II ეპარქია (ცენტრი სებასტია) 127, 129, 130, 132, 139, 140, 141, 142, 143, 147, 155, 179; არმენია (ცენტრი კამახი) 169. იხ. არმენიელები.

არმენიაკი: ეს იყო კაპადოკიის ქვედა ნაწილი 298, არმენიაკი ანუ მესამე კაპადოკია, სადაც შვიდი ქალაქია 300. არმენიაკის თემი 296 — 300; მისი სტრატეგოსია ლეონ ისავრიელის დროს არტაბაზდე 114; მისი სტრატეგოსი ოლვიანე არ მიემხრო თომას აჯანყებას 304; მისი სტრატეგოსია X საუკუნეში ლალაკონი 261.

არმენიელები: 7, 9, 31, 32, 111. არმენიელთა წარმოშობა 307; წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62; ისინი იაფეტის შვილის, თორგარმას, შთამომავალნი არიან 7*, 62; სახელი მიიღეს არმენისაგან, იაზონის თანამოლაშქრისაგან 308; მათ აქვთ დამწერლობა 63. მათი გაქრისტიანება კონსტანტინე I-ის დროს 311, 317, 318. მათი კლიმატარქი სურენა (VI საუკ.) 29. ისინი შეიჭრნენ ლაზეთში VIII საუკუნეში 110.

- ლეონ V-ის ნათესაობა არმენიელებთან 307. არმენიელები
 თომა სლავის ჯარში 305, 307*, 326. არმენიელების მეზობ-
 ლად იყო არმენიაკის თემი 298. იხ. აგრეთვე სომხები.
- არსაკე, არსაკი (არტაკე): იბერთა მეფე, რომელიც გააქცია პომ-
 პეუსმა 3, 322. შდრ. არტაგი, არტოკი.
- არსაკი, ნექტარიოსის ძმა, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი 404 —
 405 წლებში: 76.
- არსაკიდების გვარი: 32*.
- არსენი იყალთოელი: მან თარგმნა გიორგი ამარტოლის „ქრონო-
 გრაფია“ 309.
- არსიანის მთა: 276*.
- არტანი, ძველი: 265*; არტანის ნაქალაქევი 266*.
- არტანის ყური, ე. ი. არტანუჯი: 280*.
- არტანიშყუჯი: ჭანური ფორმაა სიტყვისა „არტანუჯი“: 276*;
 280*.
- არტაბაზდე, არმენიაკის თემის სტრატეგოსი: მისი მეუღლეა ლეონ
 ისაერიელის ქალი ანნა 114.
- არტაგი (არტოკი): იბერთა მეფეა 3*.
- არტანისა (Ἀρταξασα): ასე ეწოდება არტანუჯს პტოლემეაიოსის
 „გეოგრაფიაში“ 280*.
- არტანუჯი, ცხე ქალაქი: 274—287. წილად ხვდა ბაგრატს, დი-
 დი სუმბატის შვილს 275; წილად ხვდა ბაგრატის შვილს
 გურგენს 275; წილად ხვდა აშოტ კისკასს 275; აშოტს წაარ-
 თვა მისმა სიძემ გურგენმა 276; მას აშოტ კისკასი გადასცემს
 ბიზ. კეისარს 281—282; მასზე ბიზანტიის დროშა აღმართა
 კონსტანტი პატრიკიოსმა 283—284; იგი დარჩა გურგენის
 ქვრივს, აშოტის ქალს 277; გურგენის ქვრივს წაართვა სუმ-
 ბატ დავითისძემ 277. არტანუჯის აღწერა, მისი ეკონომიური
 მნიშვნელობა 278—279, 280*; მას აქვს დიდი რაბათი და
 დაბაქალაქი 278*. მურვან ყრუმ დაანგრია 279*; აშოტ I
 კურაპალატმა განაახლა 280*. მას იცნობს პტოლემეაიოსი
 (Ἀρταξασα) 280*. „არტანუჯის“ ეტიმოლოგია 280*.
- არტემი (ანასტასი II), ბიზ. კეისარი. იხ. ანასტასი II.
- არტოკი (არტაგი): იბერთა მეფეა 31, 66*, 67*.
- არქაიკა (არკაიკა); მისი შვილები დაამარცხა კრიკორიკი ერისთავმა
 236; მისი ძმაა სუმბატ ერისთავთ-ერისთავი 236—237; მისი
 ორი ვაჟი 239.

- არქეოპოლისი, ლაზეთის ციხე-სიმაგრე: აქ უნდა მდგარიყო 588 — 590 წლებში ბიზანტიის ჯარი რომანოზის სარდლობით 36*.
მას ალყა შემოარტყეს VIII საუკუნეში არმენიელებმა და ბიზანტიელებმა 110.
- არშუშა, ქართლის პიტიახში: 84*.
- არჩილი, ქართლის მეფე (VIII საუკ.) 255*.
- არხელაე, მცირე კაპადოკიის მეფე: იგი იუდეის მეფის ჰეროდეს ნათესავია: 299.
- ასირიელები: 300, 300*. ლეონ V-ის ნათესაობა ასირიელებთან და სომხებთან 307. ასირიელების მონაწილეობა თომა სლავის აჯანყებაში 305, 326.
- ასირია: 64, 65.
- ასოლიკი (ასოლიკი), სომეხთა ისტორიკოსი 238*.
- ასპარი იხ. არდაბურკი.
- ასპურაკანი იხ. ვასპურაკანი.
- ასრაქსი (ვარ.: არაქსი), მდინარე: 35*.
- ატალე, ატალოზი, პაფლაგონიის მფლობელი (I საუკ. ძვ. წ.) 3, 322.
- ატალოა, ქალაქი: ატალიის მიტროპოლიტი 149.
- ატელი, ატალი (მდ. ვოლგა): 103.
- ატეხი, კუნძული ბოსპორის სრუტეში: 231.
- აფრაატი, სპარსელთა სარდალი: 21, 21*; მოკლულ იქმნა სარვანონთან ბრძოლაში 87.
- აფრიკა: 86, 315.
- აფროდისია: კარიის სტავროპოლის ძველი სახელია 181; მისი ეპისკოპოსი სევერიანე 182.
- აფსაროსი (აფსარეა, აფსარის ციხე): ციხე-ბანაკი დასავლეთ საქართველოში 10, 57, 232*; აქაურ სატუსალოში დაამწყვდიეს გუბაზ მეფის მკვლელები 10*.
- აფსილები: მათი მოსაზღვრენი არიან აბაზგები 235*. აფსილთა შორის უპირველესი კაცია მარინე (VIII საუკ.) 112, 115*, 116*.
იხ. აგრეთვე აფსილია.
- აფსილია: მხარეა ლაზეთში 44, 46; მის საზღვარზე მდებარეობენ თუსუმე და მოქვი 50; აფსილიისა და მისიმიანის მხარეებში მდებარეობს ფუსტა 54*. აფსილიის ციხე 52*, 53*. აფსილიაში ჩავიდა ლეონ ისავრიელი 107, 113. ბიზანტიელები და არმენიელები არბევნ აფსილიას 110.
- აფსიხი (ანეფსიხი), ჰუნნი, იბოსტრატეგოსი 18, 19, 19*.
- აფხაზები, აფხაზეთი იხ. აბაზგები, აბაზგია.

აქამეტი, აპოლესფუეტის გერი 252, 253.

აქეა: ძველი აქეა 233*.

აქეუნტი, მდინარე: 233*.

აშოტ I კუროპალატი (809/13—826 წ.წ.), ადარნესეს ძე: კონსტანტინე პორფიროგენეტით იგი ბაგრატის შვილია, დავითის შვილიშვილი 259, 259*. მისი შვილია ადარნესე 274*. აშოტის დროს მოხდა „ქართველთა სამეფოს“ აღდგენა 237*. აშოტმა განაახლა არტანუჯი 280*. მის დროს გავრცელდა აზრი, რომ იბერები დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალნი არიან 255*.

აშოტ II კუროპალატი (923 [937] — 954 წ.წ.): მისი მამაა ადარნესე კუროპალატი 278; მისი ძმაა ბაგრატ მაგისტროსი 277. აშოტი ბიზანტიის კეისრისათვის სანდო კაცია 271; მასთან კეისარს ლოიალური ურთიერთობა აქვს 273; მისი მოლაპარაკება რომანოზ I-თან და კონსტანტინე პორფიროგენეტთან ბასიანის შესახებ 265 — 270. აშოტის მიერ არაბებისათვის წართმეული ტერიტორია 269, 272*. მისმა ძმამ დავით II-მ შეიპყრო არტანუჯის მისატაცებლად ჩასული კონსტანტი პატრიკიოსი 282. აშოტს იბარებს რომანოზ ლეკაპენი კონსტანტინეპოლში, რათა უბოძოს მას გარდაცვლილი მამის, ადარნესეს, პატივი, კუროპალატობა 286; აშოტი ჩავიდა კონსტანტინეპოლში და დიდის პატივით იქმნა მიღებული 329 — 330; მას ებოძა კეისრისაგან კუროპალატობა 287.

აშოტ კისკასი, პატრიკიოსი: იგი ბაგრატის შვილია 275. მას ცოლად ჰყავს აფხაზეთის მთავრის გიორგის და 277. მისმა სიძემ გურგენ მაგისტროსმა წაართვა მას არტანუჯი 276; მას მტრული ურთიერთობა აქვს გურგენტან 281, 284, 285. იგი არტანუჯს გადასცემს ბიზანტიას 281 — 284; მას წინააღმდეგობას უწევენ იბერიის ერისთავები 285 — 286, 287*.

აშოტი, პროტოსპათარი: მისი მამაა კრიკორიკ პატრიკიოსი 236.

აშოტი, ერისთავთ-ერისთავი, პატრიკიოსი: კრიკორიკო მაგისტროსის შვილია 246, უკმაყოფილოა კეისრით 243, მოკავშირეა ადარნესე კუროპალატისა 238*, 243. იგი სომეხთა მეფის სუმბატის ძმისწულია 238*. აშოტი, ტარონელი ერისთავის კრიკორიკის შვილია, მას რომანოზმა უბოძა პატრიკიოსობა 244.

აშოტი, ერისთავთ-ერისთავი: სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის მამაა 248; მას უპყრია მთელი აღმოსავლეთის მიწაწყალი 249.

აშოტი, ერისთავთ-ერისთავი: სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის შვილია. 248, 250.

აშ-ყალა, ციხე ეგფრატის სათავეებთან 266*.

აჭარა: 276*. აჭარის ერისთავი (იბერიაში), მისადმი მიმართვის წესი 291, 294*.

აჭარიანი ჰ. 239*, 242*.

აჭარისწყალი 276, 276*.

ახალი პატრასი: სამიტროპოლიტო ცენტრია 148, 170, 174, 177.

ახალციხე: მისი რაბათი 278*.

ახმეტი, აზოსებატას ძმისწული: 251.

ბაბილონელები: მათ დაბეგრეს ჰუნნები 22.

ბაბილონია: 65. აქ გზავნის ბარამი სვანეთში აღებულ ნადავლს 23.

ბაგრატი, ქართველ მთავართა და მეფეთა სახელი: რატომ იწერება ბერძნულად „პანკრატ“ 274*.

ბაგრატი: დავითის შვილია (კონსტ. პორფიროგენეტის მიხედვით) 259; მისი შვილია აშოტი 259.

ბაგრატ მამფალი, არტანუჯელი (გარდაიცვალა 909 წ.): სუმბატ დიდის შვილია 274, 274*; მას წილად ხვდა არტანუჯი 275, მისი სამი (თუ ოთხი) ვაჟი 275, 275*.

ბაგრატ მაგისტროსი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა (937 — 945 წ. წ.); მან იოანე მაგისტროსთან ერთად ილაშქრა თეოდოსიუპოლში 271. მისი შვილია ადარნასე მაგისტროსი (ადარნასე II) 269*, 271*.

ბაგრატ ტარონელი: კრიკორიკ ტარონელის მაგისტროსის ვაჟია 245. იგი ებრძვის თორნიკეს 246.

ბაგრატიონები: მათი გამეფება იბერიაში 255, 260*. ისინი გუარამ ერისთავის შთამომავალნი არიან 262*.

ბაიძორი: ბაიძორის ერისთავი (არმენიაში) და მისადმი მიმართვის წესი 291.

ბაიბურთი იხ. პაიბერტი.

ბაკური, დაჩი უყარმელის ძე, ქართლის მეფე (VI საუკ.) 82*.

ბაკური, ქართლის მეფე (VI საუკ.), მის დროს „დაესრულა მეფობაი ქართლისაი“ 82*, მის დროს სპარსეთში მეფობდა ორმიზდა (579—590 წ. წ.) 83*.

ბაკური იბერიელი: მან უამბო რუფინეს იბერთა მოქცევაზე 75. გიორგი ამარტოლის ცნობები მის შესახებ 312.

ბალი, მდინარე 230.

ბანა: 247*.

ბანდურიუსი ა. (ფილოლოგოსი): 221, 274*, 280*, 300*.

ბარამი, სპარსელთა სარდალი (VI საუკ.): მისი ბიოგრაფია 32, 32*, თურქთა წინააღმდეგ ბრძოლაში (589 — 590 წ.) სახელგანთქმული 23, 33*, იგზავნება სვანეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად 21 — 26, 34*; მისი ბრძოლა ბიზანტიელებთან ლაზეთში 88—89; მოულოდნელად თავს დაეცა სვანეთს 88; სვანეთის ბრძოლაში დამარცხებულს მას პატივი აპყარა მეფე ორმიზდამ და ქალის კაბა გაუგზავნა 34*, 89. ბარამი შეიჭრა არმენიაში 32. ბარამის განდგომა 26* — 27*; იგი აჯანყებას აწყობს მეფის წინააღმდეგ 27, 89. ხოსრო პარვეზი (ორმიზდას შვილი) ბიზანტიელებს მიმართავს დახმარებისათვის ბარამის წინააღმდეგ 27*.

ბარდა, დედოფალ თეოდორას ძმა: 832 წელს აფხაზეთში იგზავნება სალაშქროდ 327, 327*.

ბარდა სკლიაროსი: მისი განდგომა 268*, 274*.

ბარდავი, ქალაქი: აქ ზის ქარსე ამბარვეზი (ხოსრო პარვეზი) 261*.

ბარდენჰევერი ო.: 38.

ბარნუკი: ლაზეთის მმართველის სერგის მამა 49*, 105. იხ. სერგი ბარნუკისძე, შტრ. ლებარნუგი.

ბარსუმე იხ. პეტრე ბარსუმე.

ბასიანი: დავა ბასიანის გამო იბერიასა და ბიზანტიას შორის 255, 272* — 274*. ბასიანი უჭირავს არაბებს და ლეონ VI გზავნის ექსპედიციას და ათავისუფლებს ბასიანს 260 — 261. სხოლათა დომესტიკმა კატაკლონმა მოარბია მისი მიდამოები 262, მოარბია იოანე კურკუამ 263. ბასიანი არასდროს არ სჭერიათ იბერიელებსო 263; ბასიანი ბიზანტიელებმა წაართვეს არაბებს და არა იბერიელებმან 273*. იბერიელთა უფლებები ბასიანზე 267. ბასიანის ერთი ნაწილი, არაქსისი, მარცხენა მხარეზე, იბერიისა, მარჯვენა მხარე — ბიზანტიისა 271. იხ. აგრეთვე ფასიანი.

ბასილი I, ბიზ. კეისარი (867 — 886 წ.წ.): 302, 325.

ბასილი, ხალდიის მიტროპოლიტი: მიწერ-მოწერა ნიკოლოზ მისტიკოსთან 211.

ბასილი პარაკიმომენი, რომანოზ ლეკაპენის უკანონო შვილი: მისი სახლი (ე. წ. „ბარბაროსის სახლი“) 240.

- ბასილი სოფენელი: ეკთესისის შემდგენელი IX საუკუნის პირველ მესამედში 123, 130, 186, 193; მისი ავტორობის საკითხი 124, 125.
- ბეთსაბესი (ბერსავია), ურია ქეტელის ცოლი: 255*.
- ბეკერი იმ. (ფილოლოგოსი): 18, 204, 221, 223, 225*, 274*, 279*, 280*, 296, 314, 326, 331*.
- Белая Вежа: 225*.
- ბელგრადი, ციხე-ქალაქი: 224.
- ბელიაევი დ.: მის შრომებში განხილულია კონსტანტინე პორფიროგენეტის „დე ცერიმონიის“ 222*, 223, 237*.
- ბენეშევიჩი, ვლ.: 125, 198, 204*, 302*, 326*.
- ბენზელერი (ლექსიკონის ავტორი): 222*.
- ბერაძე ირ.: 33*.
- ბერსავია იხ. ბეთსაბესი.
- ბერსუმა, პიტიაში (არმაზის წარწერებში): 316*.
- ბერძნები: მათ საზღვარზე მდებარეობდა ნიკოფსია 231*. იხ. ბიზანტიელები.
- ბერძნიშვილი მ.: 268*.
- ბესსა, დარიოსის მკვლელი: 64.
- ბესხები: ანასტასი I-ის ჯარში იყვნენ 76.
- ბეტარარუ, ადგილი ალბანეთში 55.
- ბიზანი (ვიზანტი): ბიზანის საეპისკოპოსო კათედრა ექვემდებარება ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს ლაზეთში 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.
- ბიზანტია: 73, 80*, 261*. ბიზანტიის ადმინისტრაციული აღწერა 123, 124. ძირითადი ძვრები სახელმწიფო ცხოვრებაში VII—VIII საუკუნეში 72. იქ სიმშობა მძვინვარებს და შავი ჭირი VII საუკუნეში 207. ბიზანტიის ჯარის რაოდენობა ლაზეთში 3—4. ბიზანტიას გადაუდგა აფხაზთა მფლობელი ლეონ მეორე 216*. ბიზ. კეისრების ურთიერთობა ქართველ მეფეებთან 287*. ბიზანტიის დავა იბერიასთან ბასიანის გამო 272* — 274*. ბიზ. კეისრის მიმართვის წესები უცხოელები-სადმი 290—295. ბიზ. ისტორიის სახელმძღვანელო იყო გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფია“ 309. ბიზანტიის მწერლობა 219. იხ. აგრეთვე ბიზანტიელები.
- ბიზანტიელები: 29, 201, 258, 318. 50-წლიანი ზავი სპარსეთთან 28, მტრობა სპარსელებთან 79. ბარამის ბრძოლა ბიზანტიელებთან 88 — 89. ხოსრო პარვეზის ლაშქრობა მათ წინააღმდეგ

207. ბიზანტიელები იბრძვიან 625 წელს საინის (მაკონის) წინააღმდეგ 99. მათი სარდალი მავრიანე 659 წელს 103. მათ ხარკს უხდის ხალიფა აბიმელიქ (ალ-მალიქი, VII საუკ.) 104. მათ ალყა შემოარტყეს არქეოპოლისს 720 წლის მახლობელ ხანებში 110. მათი ბრძოლა აფხაზეთის ტერიტორიაზე 832 წელს 327. მათი ფლოტი დამარცხდა არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლაში თასოსზე 829 წელს 327. მათ მიემხრო ხორასნელი მთავარი თეოფობე 327*. ურთიერთობა მეზობლებთან 220. მათი ქვეყნებისაკენ მისცურავენ რუსები 228. ქართველებთან ერთად იბრძვიან არაბთა წინააღმდეგ 273*. ბიზანტიელებმა 927 წელს აიღეს მელიტენე 198. მათ ემორჩილებიან ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროს ქვეყნები 250, 251. მათ ჩამომორდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნები და კვლავ ქვეშევრდომნი გახდნენ 234, 235.

ბიზანტიონი (კონსტანტინეპოლი) იხ. კონსტანტინეპოლი.

ბიზია, თრაკიის ქალაქი: 40*, 48.

ბითვინია: ბითვინიის ეპარქია (ცენტრი ნიკომედიაში) 126, 147, 154, 155. 179.

ბიუტნერ-ვობსტი თ. (ფილოსოფოსი): 2.

ბიჭვინთა: რაზმი ბიჭვინთისა შედის პონტოს პირველ ლეგიონში 191, 192. ბიჭვინთაში გადმოასახლეს იოანე ოქროპირი 76. ბიჭვინთა გაიგივებულია სოტერიუპოლისთან 233*; უდრის X საუკუნეში სოტერიუპოლისს: იქ ზის ალანთა არქიეპისკოპოსი 218*. ბიჭვინთა (პიტეუსი) მდებარეობს რომაელთა სახელმწიფოს საზღვარზე 321, 321*.

ბლეიკი რ.: 268*.

ბოგი (ბუგი), მდინარე: მდ. კუფისის მეორე სახელია 228.

ბოკელე, ციხე აფხაზეთში: 44*. იხ. ბუგოლუსი.

ბონოსი, პატრიკიოსი: მას ჩააბარა სახელმწიფო საქმეები ირაკლი კეისარმა 207.

ბოსპორელები: მათ შეესივნენ ხერსონელები 288.

ბოსპორი, ქალაქი და ქვეყანა: 229, 230, 289*. ბოსპორის საარქიეპისკოპოსო ჯიქეთის ეპარქიაში 129, 178, 180, 184 — 185, 187, 197, 224, 232*.

ბოსპორი, სრუტე: მის პირდაპირ არის ტამატარხის ციხე 231.

ბრეტანია, კუნძული 61.

ბრილიანტოვი ა.: 38, 39, 49*, 50*, 51*, 53*, 54*, 55*, 56*.

ბროსე მ.: 53*, 247*, 248*, 265*, 271*.

ბუკანია (?): 686 წელს იგი დაიმორჩილა ბიზ. სარდალმა ლეონტიმ 105.

ბუკელართა თემი: 296, 298.

ბუკოლუსი (ბოკელე), ციხე მისიმიანთა ქვეყანაში: მისი ადგილმდებარეობა 52* — 53*. აქ მოათავსეს ანასტასი აპოკრისიარი 42, 44*, 51*.

ბულგარელები: 98, 106, 217, მათი წარმოშობის შესახებ 204. უნნოგუნდური ბულგარელები შეიჭრნენ თრაკიაში 679 წელს 103.

ბულგარია: 179*. შავი ბულგარია — აქეთკენ დადიან რუსები 229. ბურატი (გეოგრ.): 228.

ბურგუსნოსი („ახალი ბანაკი“, „ახალი ციხე“): ციხეა ჭანეთის საზღვარზე 192.

ბურკჰარდტი ა. (ფილოლოგოსი) 123.

ბურლიკი, მდინარე: ჩადის პონტოს ზღვაში 230.

Bury: 225*, 225*, 230*, 289*.

გაგიკი, ვასპურაკანის მთავარი: 238*. იგი უკმაყოფილოა რომანოზ კეისრით 243.

გალატია: გალათიის მმართველი დეიოტარე 3, 3*, 322. გალათიის ეპარქია (ცენტრი ანკვირა) 126, 127, 128, 147, 152, 158.

გალები: 137.

გამერი, იაფეტის უაჟი: მისგან მომდინარეობენ კაპადოკიელები 61.

განგი, მდინარე 65.

განგრა, ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრი პაფლაგონიაში 127, 147, 156, 173, 177. აქ დაიბადა მაქსიმეს ბიოგრაფოსი თეოდოსი 38.

განძაკი (კანძაკი), ქალაქი ურმიის ტბის სამხრეთ-აღმოსავლეთით: 23, 23*. აქ დაბანაკდა 622 წელს ხოსრო პარვეზი 92, 93.

გარახი, არაბთა სარდალი: 114.

გელცერი ჰ.: 1, 5, 60, 130*, 182, 186, 193, 194, 195, 196, 197, 218*, 225*, 247*, მისი გამოცემა გიორგი კვიპროსელის შრომისა 123, 124, 125; ეკთესისების ახალი გამოცემა 125.

გენესიოსი იხ. იოსებ გენესიოსი.

გეპიდები 98.

გერმანიკა, ლეონ ისავრიელის სამშობლო: 106.

გერმანოზი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (716 — 729 წ. წ.): მის დროს რიზეს საეპისკოპოსო იქცა საარქიეპისკოპოსოდ 202.

გეტები, ანუ სკლავენები: 20. მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305.

გეტულები იხ. მოსოხი.

გვიზანი, მდინარე (ხალდიის თემში?) 300, 301.

გიბონი გ.: 230*.

გილდერიხი (პილდერიხი), აფრიკის მეფე (523 — 530 წ. წ.) 81*.

გიორგი ამარტოლი: 309—312. მისი „ქრონოგრაფია“ წყაროა სვიდას ლექსიკონისა 317, 318, იოსებ გენესიოსისა 302. გიორგი ამარტოლის „გამგრძელებელი“ 325, მისი ცნობა იბერიელი კუროპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინე-პოლში 330*, 331*.

გიორგი კედრენე იხ. კედრენე.

გიორგი კვიპროსელი: 123, 130, 130*, 193, 195; მისი „აღწერა“ VII საუკუნეშია შედგენილი 124.

გიორგი მერჩული 255*.

გიორგი მთაწმიდელი: მისი ცნობა ბარდა სკლიაროსის განდგომაზე 274*.

გიორგი პისიდიელი: 73.

გიორგი სინგელოზი, VIII — IX საუკ. ქრონოგრაფოსი: 7*, 60—69. მისი მოღვაწეობა 60. მის „ქრონოგრაფიაში“ გამოყენებულია 532-წლიანი მოქცევით წელთახრიცხვა 67, 205*. მისი გამგრძელებელია თეოფანე ქამთააღმწერელი 71, 72.

გიორგი II, საქართველოს მეფე (1072—1089 წ. წ.): 276*.

გიორგი II, აფხაზთა მთავარი (922 — 957 წ. წ.): 264*. მისი და აშოტ კისკასის ცოლია 277. მისი მამის კონსტანტინე III-ის გარდაცვალება 212. მან ალანთა ტომს ქრისტიანობა მიადებინა 214 — 215, 217*. მას წერილებს სწერს ნიკოლოზ მისტიკოსი 211, 212 — 218.

გიორგი, ფილიპიკეს ჰიპოსტრატეგოსი: მოკლულ იქმნა ფოკას მიერ 36.

გოარი იაკ. (ფილოლოგოსი): 60*, 123, 125, 131.

გობრონი, მოწამე: 276*.

გოდისტეა, არეობინდე უმცროსის დედა: 76.

გოზალიშვილი გ.: 309*.

გორდის გადასავალი (დასავლეთ საქართველოში): 53*, 56*.

გორსინები: ისინი დამოძღვრა ანდრია მოციქულმა 57.

გრანიკი, მდინარე 64.

გრენი ა.: 247*.

გრიგოლი (?): 211. იხ. გიორგი II აფხაზთა მთავარი.

გრიგოლი, ქართლის მამასახლისი: 84*.

გრიგოლ განმანათლებელი, სომეხთა ეპისკოპოსი: 75, 311, 311*.

გრიგოლ მაგისტროსი, ლაზეთის მმართველი (VII საუკ.): 48, 50, 54.

გრიგოლ ხანძთელი: 255*.

გრიგორასი: გრიგორასის სანახები კელძენში: 242, 245.

გრუმელი ვ.: მისი შრომა თეოფანესთან გამოყენებული წელთაღრიცხვის შესახებ 73.

გულაგა, გულაყვა: 193*. იხ. ზიგანევი.

გუარამ ერისთავი: იგი დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალია (სუმბატის „ქრონიკით“) 255*, 261*. ქართველებს მთავრად დაუმტკიცა ბიზ. კეისარმა 571/2 წელს 261*. მას არ იცნობს კონსტანტინე პორფიროგენეტი 262*. თეოფანე ბიზანტიონელთან მას ეწოდება გურგენი 262*.

გუასპურაგანი (ვასპურაკანი) 82*. იხ. ვასპურაკანი.

გუთები: გუთები თეოდოსი I-ის ჯარში 312*, ანასტასი I-ის ჯარში 76. გუთების მეფის ელჩი კონსტანტინეპოლში (VI საუკ.) 206*.

გულათის მთები: 190.

გუნდერმანი გ.: 125.

გურგენ მეფე: ქართლის მეფე 523 წლამდე 83*, ჩავიდა კონსტანტინეპოლში 80*, 81*.

გურგენ ერისთავი: ქართლის მთავარი 571 წელს (ბიზ. წყაროში მას ეწოდება „გორგენი“) 262*. შღრ. გუარამ ერისთავი.

გურგენი, ძე ბაგრატიისა, აშოტ კისკასის ძმა: მას ერგო არტანუჯი 275.

გურგენ იბერი, მაგისტროსი: აშოტ კისკასის სიძეა 275. მან თავის სიმამრს აშოტს წაართვა არტანუჯი და მისცა ყველისციხე 276. აქაა აფხაზეთის მთავარს გიორგის 276—277. წაართვა აშოტს ყველისციხეც 277. მასთან მტრული ურთიერთობა აქვს აშოტ კისკასს 281, 284, 285. მასთან იგზავნება კონსტანტი პატრიკიოსი, რომ მაგისტროსად აღაწევოს 280; კონსტანტიმ უბოძა მას მაგისტროსობა 283. იგი პროტესტს უცხადებს რომანოზ ლეკაპენს არტანუჯის მიტაცების გამო 285, ლანძღავს კონსტანტის 286. გურგენის გარდაცვალება 277.

დაგალათე იხ. არეობინდე.

დავით I კუროპალატი (876—881 წ.წ.): მისი შვილია ადარნესე კუროპალატი 259*.

დავით II, ქართველთა მეფე (923—937 წ.წ.): ადარნესე I-ის ძეა და აშოტ კუროპალატის ძმა 282, 285. მას მაგისტროსის წოდება აქვს 285. მან შეიპყრო არტანუჯის მისატაცებლად ჩამოსული კონსტანტი პატრიკიოსი 282. მასთან კეისრის დავალებით მოდის კონსტანტი 283. მან პროტესტი განუცხადა კეისარს არტანუჯის ციხის მიტაცების გამო 285.

დავით III დიდი, კუროპალატი (961/978—1001 წ.წ.): შემოიერთა „ზემონი ქუეყანანი“ 274*.

დავით მამფალი (გარდაიცვალა 943 წ.): იგი არის ძე სუმბატ არტანუჯელისა და ძმა ბაგრატისა 274, 275*, 277, 278. მას დიდი დავითი ეწოდება 284.

დავითი, 909 წელს გარდაცვლილი ბაგრატის ძე 275*.

დავითი, 988 წელს გარდაცვლილი სუმბატის ძე 275*.

დავითი, წინასწარმეტყველი და მეფე: მისგან შთამომავლობენ იბერიელები 255, 255*—256*, 260*.

დავითი, პირველი ბაგრატიონი, იერუსალიმიდან იბერიაში მოსული (კონსტანტინე პორფიროგენეტის აზრით): 257, მისი ძმა სპანდიატი 257, 259; მისი შვილი ბაგრატი 259.

დამასკო, ქალაქი: 65, 105.

დანაპრისი (დნეპრი) მდინარე: 224, 230. მის ზემო ნაწილებში ცხოვრობენ როსები 228. მანძილი დნესტრამდე 229, ხერსონამდე 229.

დანასტრი (დნესტრი), მდინარე: 228.

დანუბისი (დუნაი), მდინარე: 224, 225, 228.

დარა, ციხე-სიმაგრე: 32. იქიდან წამოყვანილი ტყვეები 87.

დარიალი: ალანთა ციხეა 257*.

დარიოსი: მას შეეპრძოლა კილიკიაში ალექსანდრე მაკედონელი 64.

დასავლეთი საქართველო: მისი ჩრდილო საზღვარია ნიკოფსია 233*.

დას. საქართველო ბიზანტიელთა მფლობელობაში იმყოფებოდა 231*, 232*. დას. საქართველოს სამეფო IX საუკუნეში: 328*—329*. საარქივებისკომოსო კათედრები დას. საქართველოში (ცხუმი და ნიკოფსია) 218*. დას. საქართველოს კათედრები გამოეთიშნენ კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს 201. იხ. ლაზეთი, აბაზგია.

დასტაგერდი, ქალაქი: აქეთ გაემართა ირაკლი კეისარი 93.

- დაჩი უჯარმელი, ქართლის მეფე (VI საუკ.): 82*.
- დე-ბოორი კ. (ფილოლოგოსი): 2, 13*, 161, 18, 19*, 25*, 71, 74, 79*, 97*, 100, 204, 204*, 310, 325*.
- დეგრესი რ. (ფილოლოგოსი): 39, 48*, 51*, 53*.
- დეიოტარე, დუმნორიგისძე, გალატიის მმართველია ძვ. წ. I საუკუნეში: 3, 322.
- დეირმენდერე, მდინარე: 191.
- დეღგერი ფრ. (ბიზანტინისტი): 71, 73, 266*, 314*.
- დემეტრე II, დასავლეთ საქართველოს („აფხაზეთის“) მეფე (825—861, წ.წ.): 327*.
- დესტუნისი გ.: 125.
- დექსიპე, ისტორიკოსი (III საუკ.): 64. იგი გიორგი სინგელოზის წყაროა 60.
- დებვირი, სოფელი ლეჩხუმში: 55*.
- დვინი (ტიბი), ქალაქი სომხეთში: 263*. მის წინააღმდეგ იგზავნება მაგისტროსი იოანე კურკუა 263, იხ. აგრეთვე ტიბი.
- დილი შ.: 206*.
- დინდორფი ვ. (ფილოლოგოსი); 6, 60, 60*, 68*, 204.
- დიოგენე, დიოგენესძე: ხერსონის მეფე 289*.
- დიოკლეტიანე, რომის იმპერატორი (285—305 წ.წ.): 60, 70, 71, 289, 289*. მის დროს ლაზეთი დაიპყრო სარმატების მთავარ-მა.სავრომატემ 287; გზავნის ჯარს სავრომატეს წინააღმდეგ 288.
- დიონისე მწირი (VI საუკ.): პირველმა შემოიღო 532-წლიანი წელთაღრიცხვა 68*.
- დიონ კასიუსი, ისტორიკოსი (150—235 წ.წ.): 66*.
- დიოსკურია (სუნუმი): 54*, 234*.
- დირახიონი: დირახიონის თემი 296. დირახიონის სამიტროპოლიტო 148, 168, 173, 177.
- დისტრა (კედრენესთან; დრისტრა, ანუ დოროსტოლი): 225. დრისტრის მიტროპოლიტი 149.
- დიტერიხი კ. (ბიზანტინისტი): 233*, 280*.
- დიუ-კანუი: 15*, 50*.
- ეგეოსის ზღვა: ეგეოსის ზღვის თემი 296.
- ეგვიპტე: 278*.
- ეგვიპტელები: მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305, 326.

- ეგრისი: აქ მოვიდნენ საქადაგებლად ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 231*.
- ედესი (ედესიოსი), მეროპის მოწაფე: 75. იხ. მეროპი.
- ევაგრე, ფარსმან მეფის „მოადგილე“ ქართლში: 84*.
- ევაგრე სიცილიელი: 57.
- ევგენიოსი, ტირანი: მის წინააღმდეგ იბრძოდა იბერიელი ბაკური 312, 312*.
- ევდემოსი: სვიდას ლექსიკონის წყაროა 313.
- ევდოკია, ლეონ VI-ის შესამე ცოლი: 209.
- ევნაპი სარდელი, ისტორიკოსი (IV—V საუკ.): სვიდას ლექსიკონის წყაროა 322*.
- ევრიპიდე: მისი გამოყენება სვიდასთან 313.
- ევროპა: 19, 65. ევროპის თემები 296; ევროპის სტრატეგოსი კომენტიოლე 36. ევროპის ეპარქია (ცენტრი—თრაკიის პერაკლია) 126, 147, 179.
- ევსევი კესარიელი: წყაროა იოანე ანტიოქელისა 1, პასქალური ქრონიკისა 6.
- ევსტათი მცხეთელი: მისი მარტვილობა 83*, 84*.
- ევსტათი, პატრიკიოს მარინეს ძე (VIII საუკ.): 115. იხ. მარინე.
- ევსტათი (ევსტრატი გარიდასი), კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (1081 — 1085 წ.წ.): 146, 164*.
- ევსტათი თესალონიკელი (XII საუკუნის ფილოლოგოსი): მან შეარქვა ლექსიკონის ავტორს „სვიდა“ 314.
- ევტროპი (IV საუკუნის ისტორიკოსი): 3*, 67*. წყაროა იოანე ანტიოქელისა 1.
- ევტროპი (საჭურისი): გავლენიანი კარისკაცი იყო IV საუკუნეში 323, 323*.
- ევფრატესია (ანუ კომაგენე): 77.
- ევქსინის პონტო: 103, 208*, 300*, 317. იხ. აგრეთვე პონტოს ზღვა, შავი ზღვა.
- ევხაიტა: ევხაიტის სამიტროპოლიტო 148, 149, 170, 177.
- ეთიოპელები: მათ ეწოდებოდათ შინაგანი ინდები 311, 311*. იხ. ინდები.
- ეკლეცი (გეოგრ.): 261*.
- ელადა: 64. ელადის თემი 296. ელადის ეპარქია 163 (ცენტრი — ათენი), 165 (ცენტრი — ლარისა).
- ელენე, კონსტანტინე I-ის დედა: 317, 318*.
- ელია, იერუსალიმის ეპისკოპოსი (VI საუკ.): 72.

ელიაბი: მისი ასულია ბერსავია 255*.

ელიანე კლავდი: ცნობა მახლიების შესახებ 324*.

ელინები: კიროსის ლაშქარში მსახურებენ 300*.

ეპიფანე კვიპრელი: 57, 196. მას მიეწერება ეკთესიის შესახებ შედგენილი 181, 182, 186.

ეპიფანე, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (520—536 წ.წ.): 72, 205.

ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი: ანდრიას „ცხოვრების“ ავტორი 54*, 57 — 59.

ეპიფანოვიჩი ს.: 38, 39.

ერაქსი (არაქსი) ანუ ფასისი, მდინარე: საზღვარია იბერიასა და ბიზანტიას შორის 270, 271, 273, 273*.

ერისიმა, მეორე კაპადოკიის ქალაქი: 299¹.

ერჰარდი ა.: 39.

ეტოლია: 166*.

ეფესო, ცენტრი აზიის ეპარქიისა: 126, 147, 172, 177.

ეფრაიმი (ეფრემი), ანტიოქიის პატრიარქი (VI საუკ.): 72.

ექვთიმე, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (907 — 912 წ.წ.): 209.

ვალერიანე, პატრიკოს ნომოსის (ანუ ონინეს) ქალიშვილი: წათეს მეუღლეა 12, 13, 78.

ვანდალები: მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305.

ვანის ტბა: მისი ჩრდილო სანაპიროები 248, მისი დასავლეთი სანაპირო 248*.

ვარაზბაკური, პროტოპატრიკოსი: იუსტინიანე II-ის მომხრეა 208*.

ვარდანი: მან 803 წელს აჯანყება მოაწყო ბიზ. იმპერატორის ნიკეფორეს წინააღმდეგ 307*.

ვარდან ფილიპიკე იხ. ფილიპიკე ვარდანი.

ვარდციხე: 190. იხ. როდოპოლისი.

ვარსამუსე, იბერიელთა მთავარი: 100. იგი ცოცხლად ხელთ იგდეს ბიზანტიელებმა 626 წელს 101.

ვასილევსკი ვ. გ. ცნობილი რუსი ბიზანტინისტი (1838—1899 წ.წ.): 225*.

ვასპურაკანი: 82*, 264, მას ეკირა ვანის ტბის აღმოსავლეთი მხარე 248*. მისი მთავარი გაგიკი 243. ვასპურაკანის ერისთავი X საუკუნეში უკვე ერისთავთ-ერისთავად იწოდება 291. მისი ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291.

ვახტანგ გორგასალი (გარდ. 502 წ.): 261*. მის შემდეგ ქართლის მეფეები 82*.

- ვახუშტი ბაგრატიონი: 53*.
- ვაჰანი, აპოგანემის შვილი: 242*.
- ველიზარი, სარდალი: მისი მოღვაწეობის აღწერა 315. ეხმარება წათეს სპარსელების წინააღმდეგ 14, 79.
- ვერიასახი, საერისთავო იბერიაში: ვერიასახის ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291, 294*.
- ვერძის პირი, კონცხი: 103.
- ვესელინგი პ. (ფილოლოგოსი): 200, 221.
- ვესტბერგი ფრ. მისი გამოკვლევა კონსტანტინე პორფიროგენეტზე 228*, 229*, 230*.
- ვილკენი უ.: 15*.
- ვისკე, სუპოლიხესძე: ხერსონის მეფეა 289*.
- ვიშტასპო, სპანდიატის ძამა: 257*.
- ვოილა იხ. პეტრონა ვოილა.
- ვრეჟანი: ვრეჟანის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.
- ვულკანიუსი ბ. (ფილოლოგოსი): 296, 300*.
- ჯალიხი, მესამე კაპადოკიის ქალაქი: 300.
- ჯამანაზი, ივერიელთა მეფე: 81*. იხ. ძამნარძე.
- ჯამნაქსე, ლაზთა მეფე (V—VI ს.): მისი სახელი სხვადასხვანაირად არის გადმოცემული 11*. მისი შვილია წათე 11.
- ჯარიმანი, ჯარიკანი, საეპისკოპოსო ცენტრი ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში, ლაზეთში: 134, 146, 165, 185.
- ჯაქარა რიტორი: იგი ცნობებს გვაწვდის ანთიმოს ტრაპეზუნტელზე 206*.
- ჯეეკი ო. (ფილოლოგოსი): 190, 192.
- ჯეთე, ზეთონისძე: ხერსონის მეფეა 289*.
- ჯემარქე, ბიზანტიელი სარდალი ანასტასი I-ის დროს 77.
- ჯემონი ქუეყანანი საბერძნეთისანი: 274*.
- ჯენონი, ბიზ. კეისარი (474—491 წ. წ.): მის დროს არის შემოღებული პატრიკიოსობა 238*.
- ჯიადე, მავიას ძმა: იგზავნება ტირან მუხტართან საბრძოლველად 104.
- ჯიგანა: ზიგანის მთა, ზიგანის ზეკარი 190, 191.
- ჯიგანევი, საეპისკოპოსო ცენტრი ლაზეთში: აქ დგას ბიზანტიის ჯარის მეორე კოპორტი 191. ზიგანევის ეპისკოპოსი (ფაზისის სამიტროპოლიტოში, ლაზეთში) ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 123, 130, 140, 142, 144, 181, 184, 187,

188. ზიგანევის ადგილმდებარეობის საკითხი 189—193; იგი ძველ-ქართულ გუდაყვას, თანამედროვე გუდავას უნდა უდრიდეს 193, 193*. ზიგანევის კათედრა აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 198.

ზიებელი (ჯიბლუ), ხაზართა სარდალი: 99, 100.

ზოია კარბუნოვსინა, ლეონ VI-ის მეოთხე ცოლი: 209.

ზოხიმე, ისტორიკოსი (V საუკ.): მისი ცნობა ბაკურის შესახებ 312*.

ზუნა, ბიზანტიელი სარდალი: იგი ფარსმან კოლხის შვილია 77.

ზურვანელი: იბერიის კუროპალატის პროტოსპათარია 267; იგი იოანე—თორნიკეს ძამაა 267*—268*. ზურვანელი არის ძველ-ქართული „ჩორდვანელი“ 268*.

თადეოზი, ქრისტიანობის მქადაგებელი: 58.

თაკვერი, ციხე ლეჩხუმში: მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 53*—54*. იხ. თაკვირია.

თაკვირია, ციხე აბაზგიაში: იქ მოათავსეს ანასტასი აპოკრიფიარი 43, 44*, 51*, 55*; მისი ადგილმდებარეობის საკითხი 52*; 53* — 54*.

თარსოსი, იაფეტის შვილიშვილი: მისგან არიან იბერიელები 62.

თარშეთი: შედის კილიკიაში 298.

თასოსი, კუნძული: აქ მოხდა ბრძოლა 829. წელს ბიზანტიელებსა და არაბებს შორის 327.

თაყაიშვილი ე.: 237*, 255*, 259*, 261*, 271*, 274*, 275*, 276*.

თბილისი: დედაქალაქი იბერიისა. 262*; აქ სხედან სპარსელები 625 წელს 100.

თებარმაისი, აღმოსავლეთის ქალაქი: იგი 622 წელს აიღო ირაკლი კეისარმა 93.

თებე: თებეს მიტროპოლიტი 148.

თეგუთარი, ყაენი: თავს დაეცა ყველისციხეს 276*.

თემისტე, თემისტესძე: ხერსონელების მეფეა III საუკუნეში 287, 289*.

თეოდორა, იუსტინიანე I-ის მეუღლე: ემხრობოდა მონოფიზიტებს 306*; სწყალობდა პეტრე ზარავს 316*.

თეოდორა, თეოფილე კეისრის მეუღლე: მისი ძმაა სპათარო—კანდიდატი პეტრონა 226*, მისი ძმაა სარდალი ზარდა 327.

თეოდორა, რომანოზ ლეკაპენის მეუღლე: გარდაიცვალა 922/3 წელს 330, 330*, 331*.

თეოდორე დაფნოპატე: „თეოფანეს გაგრძელების“ ერთი ავტორ-

- თაგანია 326*.
- თეოდორე სპუდეოსი:** მას თვლიან ავტორად თეოდოსი განგრელის თხზულებად მიხნეულ წიგნისა 39. მას გადაეცა ანასტასი აპოკრისიარის წერილი 54.
- თეოდორე სტუდიელი:** სათავეში ედგა მონაზონთა ოპოზიციურ პარტიას 203.
- თეოდორე ფაზისელი:** ფაზისის ეპისკოპოსი (მიტროპოლიტი), და-ესწრო 692 წლის საეკლესიო კრებას 188*.
- თეოდორე,** ირაკლი კეისრის ძმა: 625 წელს გაიგზავნა საინის (მა-ჰინის) წინააღმდეგ საბრძოლველად 98, 99.
- თეოდორე,** სომეხთა თარჯიმანი (X, საუკ.): 238.
- თეოდორე,** კარიის სტავროპოლის ეპისკოპოსი VII საუკუნეში: 182.
- თეოდორიტე კვირელი,** საეკლესიო ისტორიკოსი (V საუკ.): მისი ცნობა ბიჭვინთის შესახებ 321. იგი თეოფანეს „ქრონოგრაფიის“ წყაროა 73.
- თეოდოსი განგრელი:** მისი საისტორიო თხზულება (მოგონებები მაქსიმე აღმსარებელზე) 38—56.
- თეოდოსი I,** ბიზ. კეისარი (379—395 წ.წ.): მას აუჯანყდა 392 წელს ევგენიოს ტირანი 312*.
- თეოდოსი II,** ბიზ. კეისარი (408—450 წ.წ.): 76.
- თეოდოსი III,** ბიზ. კეისარი (716—717 წ.წ.): 114.
- თეოდოსი,** მავრიკი კეისრის ვაჟი: იგი მოკლა ფოკამ 36, 37.
- თეოდოსიუპოლი:** არმენიის ქალაქია 129. თეოდოსიუპოლში შემავალი გზები 265. მისი სახელის წარმოშობა 262*. აქ მომხდარი ბრძოლა 578 წელს 30. მასთან მეგობრობა აქვთ იბერებს 263, 264, 266, 273. მაგისტროსმა კატაკალონმა, მოარბია მისი მიდამოები 262. თეოდოსიუპოლის სტრატეგოსმა მოარბია აბნეის სოფლები 270. ბიზანტიის ცდები გაანადგუროს იგი 268, 269. თეოდოსიუპოლში ილაშქრეს ბაგრატი მაგისტროსმა და იოანე მაგისტროსმა 271. ბიზანტიელებმა წაართვეს იგი 928 წელს არაბებს 266*, 273*; იგი ბიზანტიელებმა აიღეს და იბერები იქ მარტონი არ შესულანო 272.
- თეოდოტე,** პრეტორ. პრეფექტი VI საუკუნეში: 316*.
- თეოფანე ბიზანტიონელი,** VI საუკ. ისტორიკოსი: მისი ცნობა 571 წლის ქართლის აჯანყების შესახებ 262*.
- თეოფანე უამთაღმწერელი,** IX საუკ. ქრონოგრაფოსი: 70—117, 12*, 13*, 15*, 16*, 19*, 33*, 34*, 35*. მისი ბიოგრაფია 70;

- მისი „ქრონოგრაფია“ დაწერილია 810—814 წლებში 71; ქრონოლოგიის საკითხი მის „ქრონოგრაფიაში“ 72; „ქრონოგრაფიის“ წყაროები 17, 73; მას ემთხვევა ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი 204; თეოფანე გამგრძელებელია გიორგი სინგელოზისა 60: „თეოფანეს გაგრძელება“ 325. თეოფანე ცნობებს გვაწვდის ანთიმოს ტრაპეზუნტელს 206*. მისი ცნობა, რომ ირაკლის ლაშქარში იყვნენ იბერიელები, ლაზები და აბაზგები 257*, 258*. მისი ცნობა ლაზეთის პატრიკიოსზე სერგი ბარნუკისძეზე 49*. მასთან ყუბანს ჰქვია კუფისი 228*.
- „თეოფანეს გამგრძელებელი“, თეოფანე ჟამთააღმწერლის „ქრონოგრაფიის“ გამგრძელებლები: 74, 325 — 332. თეოფანეს გაგრძელების“ შედგენილობა 325. თ. გ. იყენებს კონსტანტინე პორფიროგენეტს 225*, 325. გენესიოსს 325. ცნობა თომას სლავის წარმოშობის შესახებ 307*, თომას აჯანყების შესახებ 326, იბერიელი კურაპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინეპოლში 329.
- თეოფილაქტე მაგისტროსი, ბიზანტიელი დიდებული (X საუკ.): მისი და ცოლად ითხოვა ბაგრატ ტარონელმა 245.
- თეოფილაქტე, მიხეილ I რანგაბეს ძე: 70, 71. იგი მეფედ (თანამეფედ) აკურთხა 811 წელს ნიკიფორე პატრიარქმა 71*.
- თეოფილაქტე სიმოკატა, ბიზ. ისტორიკოსი (VII საუკ.): 17—37; 73. 302.
- თეოფილე, ბიზ. კეისარი (829—842 წ. წ.): 74, 302, 305*, 309, 325. მისი ცოლია თეოდორა, ცოლის ძმა პეტრონა 226*. უფლისწულობისას (823 წელს) შეებრძოლა თომას სლავის ჯარებს კონსტანტინეპოლთან 306. მან აუგო ხაზარებს სარკელის ციხე 226; ხერსონის ციხეში ჩააყენა თავისი სტრატეგოსი 227. მის დროს, 829 წელს, ლაშქრობა თასოსზე არაბთა წინააღმდეგ და აფხაზეთში 327, 327*.
- თეოფილე პატრიკიოსი, იოანე კურკუას ძმა, ხალდიის სტრატეგოსი (X საუკ.): მან მოარბია ბასიანი 263; მან მოარბია აბნიკის მიდამოები 270.
- თეოფობე, ხორასნელი მთავარი: ბიზ. კეისარი გზავნის მას სალაშქროდ აფხაზეთში 327, 327*.
- თეოქტისტე, ლოგოთეტი და სრულუფლებიანი მინისტრი: მისი ლაშქრობა აფხაზეთის წინააღმდეგ 328—329.
- თერმა, პირველი კაპადოკიის ქალაქი 299.
- თერმოდონტი, მდინარე კოლხეთში 323.

- თესალია:** თესალიის ეპარქია (სამიტროპოლიტო ცენტრი—თესალონიკე) 147, 157, 173, 177.
- თესალიელები:** წარმოშობილი არიან თობელისაგან 61.
- თესალონიკე:** 224. თესალონიკის თემი 296. თესალონიკის მიტროპოლიტი 147, 157, 173, 177.
- თეუპოლისი (=ანტიოქია):** იგი 686 წელს დაიმორჩილა ხალიფამ 105.
- თმოგვი:** თმოგვის ციხეს მოაღდა აბულკასიმი 276*.
- თობელი:** იგი შვა იაფეტმა 7, 310. მისგან არიან თობელები ანუ იბერები 7*, მისგან არიან მაკუაკები 7, 7*, თესალიელები 61.
- თომა სლავი:** მისი დახასიათება 303; მისი წარმოშობა 306*, მასი სამსახურებრივი კარიერა 307*. თომა სლავის აჯანყება აკვიწერა იოსებ გენესიოსმა 303—306, თეოფანეს გამგრძელე-ბელმა 326. თომას აჯანყებაში მიხეილ კეისრის წინააღმდეგ მონაწილეობენ მონურ ბედში მყოფნი 304, 307*, თომა კავშირს ჰკრავს არაბებთან 305; მის ჯარში მონაწილე ტომები (აბაზგები, ლაზები, იბერები...) 305; მან ალყა შემოარტყა კონსტანტინეპოლს 305—306; თომას აჯანყების სოციალური ხასიათი 307*.
- თორგარმა:** იაფეტის შვილია 7, იაფეტის შვილიშვილია 62; მისგან წარმოშობილი არიან არმენიელები 7*, 62.
- თორნიკე ათონელი:** შვილია პროტოსპათარ ზურვანელისა (ჩორღვანელისა) 267*, ცნობილი ათონელი მოღვაწე იოანე თორნიკე, „აწ იოანე სვინგელოზი“ 268*, სახელმოხვეჭილი სარდალი დავით კუროპალატისა 274*.
- თორნიკე, აზოგანემის შვილი:** 242. მისი ჩასვლა კონსტანტინეპოლში 244. მას ებრძვის ბაგრატ ტარონელი 246.
- თრაკესია:** თრაკესიელთა თემი 296.
- თრაკია:** 20, 40*, 48, 64, 103, 106. თრაკიის მხარეებს მიუახლოვდა აჯანყებული თომას ჯარი 305. თრაკიის თემი 296. თრაკიის ეპარქია (სამიტროპოლიტო ცენტრი—ფილიპუპოლი), 128, 166, (სამიტროპოლიტო ცენტრი ჰერაკლია) 126, 152.
- თურასი.** ასირიელთა მეფე: მას უწოდეს ახალი სახელი „არესი“ 318.
- თურქები:** მათი ელჩები მოდიან ბიზანტიაში ალანთა ქვეყანაზე გამოვლით 28. ისინი დაამარცხა ბარამმა 589—590 წელს 32; 33*; ისინი დაამარცხეს სპარსელებმა და ხარკს იხდიან 88. შეიჭრნენ კასპიის კარებით არმენიაში 116, შეიჭრნენ იბერია-

ში 117. თურქთა მთავრები, მათლამი მიმართვის წესი 294, 294*.

თურქები (სელჯუკები): თავს დაესხნენ გიორგი II-ს 278*.

თურქები (უნგრელები): ცხოვრობენ ღუნაის გადაღმა 224.

თურქები (ხაზარები): 115. მათ ირაკლი კეისარი საჩუქრებს უგზავნის 207, 208*.

თურქები (პუნნები): 22, 23.

თუსავი (იგივე რაც „თუსუმე“): თუსავის ციხეში გარდაიცვალა ანასტასი აპოკრისიარი 50. იხ. თუსუმე.

თუსუმე, ციხე ლაზეთში: მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 52, 54*. აქ იყო მოთავსებული ექსტორიაქმნილი ანასტასი აპოკრისიარი 50. 51*.

იაზონი: მან მოიპოვა ოქროს საწმისი 316. მისი თანამოლაშქრეა არმენი, სომეხთა ლეგენდარული მამამთავარი 308.

იაკობი, ანტიოქიის პატრიარქი: 305*, 326.

იაკობიტები: მათი პატრიარქი ათანასი 101.

იალიმბანონი, სოფელი სოფენის მხარეში: 124.

იაფეტის: იაფეტის მოდგმა, მისი წილხვდომილი ქვეყნები 2, 6—7, 61—63, 310—311; მისგან წარმოშობილი ტომები (ალბანელები, არმენიელები, კოლები, ხალიბები, მოსსინიკები...) 7—8, 62; მისი ვაჟები არიან გამერი, თობელი, მოსოზი 61, მისი შვილიშვილია თორგამა 62; იაფეტის სამფლობელოში შედიან იბერია, კოლხეთი, არმენია... 61. იაფეტის მოდგმისაატირანი კავკასოსი 318.

იბერია (ქართლი, აღმოსავლეთი საქართველო, სამხრეთი საქართველო) და იბერიელები: 51* 52*, 220, 271, 281. იბერია შედის იაფეტის მოდგმის სამფლობელოში 8, 61. პომპეუსის ლაშქრობა იბერიაზე 65. იბერიელთა ბრძოლა სპარსელებთან (VI საუკუნეში) სახელმწიფო აპარატის შენარჩუნებისათვის 84*. ორმიზდა მოითხოვს ტიბერი კეისარისაგან იბერიელთა ყოლას ქვეშევრდომებად 31; სპარსელების ქვეშევრდომებად არიან 626 წელს 101. ისინი იბრძვიან ირაკლის ჯარში 94—97, 257, 257*, 258*. იბერია დაიმორჩილა 686 წელს ბიზ. სტრატეგოსმა ლეონტიმ 105; იგი სარკინოზებს უპყრიათ VIII საუკუნეში 107; იქ შეიჭრნენ 763 წელს თურქები 117; ზარკს უხდის არაბებსა და ბიზანტიელებს 104. იბერიელები მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305, 307*, 326. ბიზან-

ტიასთან დავა X საუკუნეში ბასიანის გამო 272*—274*; იბერია უცხადებს რომანოზ ლეკაპენსა და კონსტანტინე პორფიროგენეტს თავის პრეტენზიებს ბასიანზე 265—270, კიდევაც გაუგზავნა კეისრებს 928 წლის წინა ხანებში წერილობითი საბუთები, ამ პრეტენზიების გამამართლებელი 267; იბერიელებს არასდროს არ სჭერიათ ბასიანიო 263, მეგობრობა აქვთ თეოდოსიუპოლელებთანო 263, 265, 266, 266* 273; აბნიკისციხე მოტყუებით დაიპყრესო 270; არასდროს არ შესულან დამოუკიდებლად თეოდოსიუპოლშიო 272. იბერია იბრძვის თავისი სუვერენობისათვის 266*, იბერია სუვერენული სახელმწიფოა ბიზანტიასთან ურთიერთობაში 287*. იბერიის დედაქალაქია თბილისი 100, 262*; მნიშვნელოვანი ქალაქია არტანუჯი 279*, 280*. ი ბ ე რ ი ე ლ თ ა მ თ ა ვ რ ე ბ ი დ ა მ. ე ფ ე ე ბ ი: მათი მეფე არსაკი (არტოკი) გააქცია პომპეუსმა 3, 322 და მათი ოცი მთავარი ტყვეებად წაასხა რომში 66, 66*; იბერთა მეფე ფარსმანი (I საუკ.) 256*; მათი მეფეა ძამანარსე (535 წლის მახლობელ ხანებში) 80, 81*. ბაგრატიონთა გამეფება იბერიაში 255, 260; ერისთავი გუარამი 261*, გურგენი 262*; იბერიის პატრიკიოსი და პრეტორი 48; კუროპალატი ადარნესე 237, 243, აშოტ II კუროპალატი 329—332, დავით კუროპალატი და ბარდა სკლიაროსის აჯანყება 274*. იბერიის კუროპალატს ექვემდებარება ოთხი ერისთავი (ვერიასახისა, კარნატისა, ყველისა და აჭარისა) 291, 294*. იბერიის კუროპალატისადმი მიმართვის წესი 291, 293*. იბერიელთა გაქრისტიანება 75; ქრისტიანობა იბერიაში ანდრია მოციქულმა იქადაგა 58; იბერიელთა მოქცევა კონსტანტინეს დროს 311, 317, 318; იბერიაჲდ აღწევდა ანტიოქიის პატრიარქის სამწყსო 138. იბერიელები ფულს უგზავნიან იერუსალიმის ქრისტიანებს 258, 258*—259*; მათი მონასტერი იერუსალემში 258*, 259*. იბერიის კათოლიკოსისადმი მიმართვის წესი 293, 294*. იხ. აგრეთვე იბერიელები.

იბერია დასავლეთისა (ისპანია): 318.

იბერიელები, იბერები: 9, 264, 318. მათი ძველი სახელია თობელები 7*. წარმოშობილი არიან იაფეტის შვილიშვილის თარსოსისაგან 62. იბერთა გენეალოგია (კონსტანტინე პორფიროგენეტით) 255, 274; ისინი დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალნი არიან 255, 260*; ეს თქმულება IX საუკუნეში ჩამოყალიბდა 256*. სად მოსახლეობენ იბერიელები?

57. ისინი კაბადოკიელთა გადაღმა ცხოვრობენ 10, მათ საკუთარი დამწერლობა აქვთ 8, 63.
- იბერიის კარები: მდებარეობს კავკასიის მთებში 103.
- იბილი; მდინარე 228.
- იგნატი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (IX საუკ.): 302.
- იერაპოლისი, ქალაქი: აქ ირაკლი კეისარი შეხვდა პატრიარქ ათანასისს 101.
- იერუსალიმი: 101. იქ ჩავიდა ანდრია მოციქული 58, აქედან არის იბერიელთა გვარი 256, 258, 259. აქ არის ქართველთა მონასტრები 258*. იერუსალიმის პატრიარქი 123, 126, 147; 180, მისდამი მიმართვის წესი 290.
- ივანე ლიპარიტის ძე: იგი შეიპყრეს 276*.
- ივორა, მესამე კაბადოკიის ქალაქი: 300.
- იკონიონი, სამიტროპოლიტო ცენტრი ლიკონიაში: 127; 148, 161, 173, 177.
- ილირიელები: წარმოშობილი არიან მოსოხისაგან 61.
- ილირია (? იბერია): 271*.
- ილიფერდა, ემესის არქონტი: 19*.
- ილორი: ილორის ზონაშია გუდავა (გუდაყვა), სადაც სავარაუდებელია ძველი „ზიგანევი“ 193*.
- ინგოროყვა პ.: 193*, 196, 216*, 232*, 234*, 237*, 256*, 259, 264*, 266*, 269*, 273*, 275*, 287*.
- ინდები, ინდური ტომი: დაიმორჩილა ალექსანდრე მაკედონელმა მთელი ტომი ვიდრე განგამდე 65.
- ინდები შინაგანი (ე. ი. ეთიოპელები): 75, მათი მოქცევა კონსტანტინე I-ის დროს 311, 317, 318. ინდონი თომა სლავის ჯარში 305, 326.
- იოანე ანტიოქელი (VII საუკ.): მისი „ქრონიკა“ 1—4. იგი სვიდას წყაროა 316*, 317*, 322*. იოანეს და თეოფანეს წყაროები 73.
- იოანე ბიკლარელი, „ქრონიკის“ ავტორი: 33*.
- იოანე, გუბაზ მეფის მკვლელი: 10*.
- იოანე ეპიფანიელი, VI საუკ. ისტორიკოსი: 27. იგი თეოფილაქტე სიმოკატას წყაროა 17.
- იოანე ზედაზადენელი: 82*, 83*.
- იოანე თორნიკე იხ. თორნიკე ჰიონელი.
- იოანე კათალიკოსი, სომეხთა ისტორიკოსი: 238*.

- იოანე კურკუა, მაგისტროსი; მისი ძმაა თეოფილე პატრიკოსი 263.
 იოანეს გზაენის რომანოზ კეისარი დვინის წინააღმდეგ 263.
 მოაოხრა აზნიკის მიდამოები (იოანე პროტოსპატარმა) 270.
 გარემოცული ჰქონდა შვიდი თვის განმავლობაში თეოდოსი-
 უბოლი 270. ბაგრატ მაგისტროსთან ერთად ილაშქრა თეოდო-
 სიუბოლში 271. მისი წინადადებით მდინარე არაქსი უნდა
 იყოს საზღვარი იბერიისა და ბიზანტიის სამფლობელოებს
 შორის 272.
- იოანე მალაღა (VI საუკ. ქრონოგრაფოსი): 13*, 15*, 16*, 79*, 81*.
 მისი ცნობები წათე I-ის შესახებ 77*; მისი ცნობა ძამანარ-
 ძეს შესახებ 81*, 82*. იოანეს და თეოფანეს წყაროები 73.
 მისი ქრონიკის ავტორად იოანე ანტიოქელს თვლიდნენ 1.
 იგი წყაროა იოანე ანტიოქელისა 1, პასქალური ქრონიკისა 6.
- იოანე მისტაკონი, აღმოსავლეთის სტრატეგოსი: 18*.
- იოანე ოქროპირი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (398—404 წ. წ.):
 ბიჭვინთაში გადმოასახლეს 76, 321*.
- იოანე პეტრელი: პეტრას (ლაზეთის) ეპისკოპოსი, დაესწრო 692
 წლის საეკლესიო კრებას 188*.
- იოანე პეტრიწი: ბერძნული სიტყვების გადმოცემა ქართულად 53.
- იოანე საბანისძე: მისი ცნობა ნიკოფსიის, ტრაპეზუნტიისა და აფსა-
 რიის შესახებ 232*.
- იოანე სვინგელოზი: ეს არის იოანე თორნიკე 268*. იხ. თორნიკე
 ათონელი.
- იოანე ციბოსი (ჯიბუ), ლაზეთის არქონტი VI საუკუნეში: 85.
- იოანე ციმისხი, ბიზ. კეისარი (969—976 წ. წ.): მის დროს შედგენი-
 ლი ეკთესისი 179*, 197; ამ ეკთესისში იხსენიება სოტერიუ-
 პოლის საარქიეპისკოპოსო 218*.
- იოანე ხუცესი: 46. იხ. სტეფანე.
- იოვი, ანტიოქიის პატრიარქი (IX საუკ.): 305, 305*, 326*.
- იონები (ბერძნები): იონთა მეფის საბრძანებელში შედიოდა დასავ-
 ლეთ საქართველოს ქალაქები 232*.
- იოვამი, იაფეტის ვაჟი: მისგან არიან იონიელები, მისი შვილისაგან,
 თარსოსისაგან, არიან იბერიელები 62.
- იოსებ გენესიოსი, X საუკ. ისტორიკოსი: 302—308. მისი ცნო-
 რება და მოღვაწეობა 302. იგი „თეოფანეს გაგრძელების“
 წყაროა 325, 326*, 327*.
- იპატოხი, სეკუნდინესძე: ბიზ. სარდალი ანასტასი I-ის დროს,
 ანასტასის დისწული 77.

იპოლიტე პორტელი (III საუკ.): მის „ქრონიკაში“ არის ცნობები სახეებზე, საწიკებზე 10*.

ირაკლი, ბიზ. კეისარი (610—641 წ.წ.): 1, 48, 48*, 73, 297. ირაკლის ლაშქრობანი 90—100. არმენიაში ჩავიდა 622 წელს 90, შეიჭრა სპარსეთში 90, სიტყვით მიმართა ბიზანტიის ჯარს 91, გაემართა განძაკისაკენ, სადაც ხოსრო იყო დაბანაკებული 92; აიღო განძაკი, თებარმაისი 93, დაიზამთრა ალბანიაში 93. მის ჯარში იბრძვიან (622—623 წელს) ლაზები, აბაზგები და იბერიელები 94 — 97, 257, 257*, 258. მან 623 წელს დასტოვა ალბანია 94, მოაქვს იერიშები სარაბლანგას (შაჰრაპლაკანის) წინააღმდეგ 96, ხოსროს წინააღმდეგ 96, გადადის ჰუნნების ქვეყანაში 97. შემდეგ, 625 წელს ლაშქრობს საქართველოში 98—100, მიემგზავრება ლაზეთისკენ 98, 207; დასტოვა ლაზეთი და ხაზარებთან შესახვედრად გაემართა 100. მასთან იერაპოლისში 629 წელს მოვიდა პატრიარქი ათანასი 101. ირაკლის ლაშქრობებზე მოგვითხრობენ თეოფანე 90, ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი 207—208.

ირაკლი კეისრის მამაა ირაკლი 87, მის ვაჟსაც ირაკლი ჰქვია 5, 207, 208*, ანუ, კონსტანტინე ახალი 5. მის დროს ცხოვრობს თეოფილაქტე სიმოკატა 17.

ირაკლი, ირაკლი კეისრის მამა: მან სახელი გაითქვა სარვანონთან ბრძოლაში 87.

ირაკლი, ირაკლი კეისრის ვაჟი: 5, 207, 208*.

ირინე, ბიზ. დედოფალი: მის დროს (787 წელს) მოწვეულ იქმნა მე-შივიდე მსოფლიო კრება 203.

ირინეოსი (ირინე), ბიზ. სარდალი VI საუკ.: ეხმარება წათეს სპარსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში 14, 79.

ირიფლუს მთა: 272*.

ისააკ II ანგელოსი, ბიზ. კეისარი (1185—1195 წ.წ.): 146, 151*, 193.

ისამი, არაბთა სარდალი: 116.

ისმაელიტები (არაბები): არბევენ კიკლადისა და სხვა კუნძულებს IX საუკუნეში 327.

ისპანდიატი იხ. სპანდიატი.

ისპანია, ანუ იბერია დასავლეთისა: 318.

ისსო, კილიკიის ქალაქი: 64.

ისსო: (შავი ზღვის სანაპიროზე): ისსოს ნავსადგური (სუსარშია, სვირმენე) 10, 191, 192.

ისტორიი ვ. მ.: 309*.

იტალია: 220, 315.

იული აფრიკანე იხ. სექსტე იული აფრიკანე.

იუსტინე I, ბიზ. კეისარი (518—527 წ.წ.): ანასტასის დროს სარდალი იყო 15, 77. მასთან 523 წელს ჩავიდა წათე 11, 12, 13, 77—79.

იუსტინე II, ბიზ. კეისარი (565—578 წ.წ.): იგი იუსტინიანეს დისწულია 27, 205. მისი მეფობის მეშვიდე წელს ბიზანტიელებმა დაარღვიეს ხელშეკრულება მიდიელებთან 27.

იუსტინიანე I, ბიზ. კეისარი (527—565 წ.წ.): 3, 4, 85*, 193, 226*, 297, 298, 316, 321*. იგი მეფობდა 38 თუ 39 წელს 27, 72. იუსტინე II მისი დისწულია 205. უხდიდა სპარსელებს ხუთას ლიტრა ოქროს ყოველწლიურად სიმაგრეთა დარაჯების შესანახად 29. მეშველი ჯარი გაუგზავნა წათეს 14, 79. მან დიდი პატივით მიიღო 535 წელს იბერიის მეფე ქამანარძე 80, 81*, მას დახმარება აღმოუჩინა ფარსმან მეფემ აბაზგების წინააღმდეგ ბრძოლაში 83*, 84*. იუსტინიანემ განაახლა ქართველთა მონასტრები იერუსალიმში 258*. იგი სწყალოვდა მონოფიზიტებს 206*. მის დროს პატრიკიოსობა რა არის? 238*.

იუსტინიანე II, ბიზ. კეისარი (685—685 და 705—711 წ.წ.): ხელშეკრულებას სდებს აბიმელექთან 686 წელს 103. მოუფიქრებლად მართავს სახელმწიფოს 105. მისი ურთიერთობა ლეონ ისავრიელთან 106—109. მისი გადაყენება 695 წელს 208*. მისი სიკვდილი 113, 114.

იუსტინიანუპოლი, ანუ პისინუნტი: სამიტროპოლიტო ცენტრი გალატიის ეპარქიისა 127. იხ. პისინუნტი.

კაბირები (ვარ.: საბირები): მონაწილეობას იღებენ თომა სლავის აჯანყებაში 305, 326.

კავადი (კოადი), სპარსთა მეფე კავად I, ძე პეროზისა (488—531 წ.წ.): 12, 13, 77, 78, 81*.

კავკასია: კავკასიის მხარეები 110. კავკასიის მთები 51 (კავკასიონის მწვერვალები), 103, 110, (კავკასიონი), 230*, 232, მათ ძირში მდებარეობს თუსუმე 50, კავკასიის მთები ანუ ატრაპაკული მთები 35—36, კავკასი (ვახუშტით) 53*. კონსტანტინე პორფიროგენეტი კავკასიის შესახებ 220.

- კავკასია (ინდოეთისა), ანუ პარაპამისი: აქ ილაშქრა ალექსანდრე მაკედონელმა 64, 65*.
- კავკასოსი, ტირანი: იაფეტის მოღვმისაა 318, 318*.
- კაზახია, კასახია: მდებარეობს პაპაგის ზემოთ 224, 232.
- კალაბრია: კალაბრიის ეპარქია 164, 170, 173, 177.
- კალინიკე, ეგვიპტელი: „ბერძნული ცეცხლის“ გამომგონებელია 306, 306*.
- კამახი: კამახის სამიტროპოლიტო (არმენიაში): 148, 169, 173, 176, 177. კამახის მახლობლად არის (?) ულნუტი 247*.
- კანძაკი იხ. განძაკი.
- „კახე პარემბოლე“ (ახალი ბანაკი): მდებარეობს ჭანეთის ნაზღვარზე 191, 192.
- კაპადოკია: 102, 138. კაპადოკია იაფეტის სამფლობელოშია 9, 310. მისი ქალაქებია მაზაკა, ტრაპეზუნტი 11. კ ა პ ა დ ო კ ი ა მ ც ო რ ე 297, 298; იგი თვითთავადი იყო და მეფედ ჰყავდა არიართე 299, შემდეგ რომაელებმა ეპარქიად აქციეს 299. კ ა პ ა დ ო კ ი ა დ ი დ ი 297, 298. კაპადოკია სამ ნაწილად იყოფოდა წინათ 297, 298. პ ი რ ვ ე ლ ი (იქ ოთხი ქალაქია) 299; მ ე ო რ ე (იქ რვა ქალაქია) 299; კ. მ ე ს ა მ ე. ანუ არმენიაკი (იქ შვიდი ქალაქია) 300. შიდა კაპადოკია 297. კაპადოკია ტავრიდისა 297. კაპადოკიის პირველი ეპარქია (სამიტროპოლიტო ცენტრი—კესარია) 126, 129, 132, 135, 147, 150, 179, მეორე ეპარქია (ცენტრი—ტიანა) 127, 156, მეორე ეპარქია (ცენტრი—მოკესი) 128, 130, 163.
- კაპადოკიელები: 61. კაპადოკიელთა დედაქალაქია კესარია 297-298.
- კარატა, ტბა: შემდეგ დაერქვა არიართია 299.
- კართაგენელები (კარქედონელები): 12.
- კართაგენი: აქ მოღვაწეობდა მაქსიმე აღმსარებელი 40*.
- კარია: კარიის ეპარქია (სამიტროპოლიტო ცენტრი—სტავროპოლი) 127, 147, 159, 173, 181.
- კარინი, ქალაქი: მის ზემოთ დაარსდა თეოდოსიუპოლი 262*.
- კარკინიის ყურე: 229*. იხ. ნეკროპილა.
- კარნატაი (იბერიაში): კარნატაის ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291, 294*.
- კარქედონელები (კართაგენელები): 19.
- კასახია, კაზახია: მდებარეობს პაპაგის ზემოთ 224, 232.
- კასპიელები: 9.

კასპიის კარები: 115, 319. მათ გადაღმა ცხოვრობენ ალბანელები 10. კასპიის კარების მიდამოებშია აქია 292. კასპიის კარები გადმოლახეს ხაზარებმა 625 წელს 99; ამ კარებით თურქები შემოვიდნენ არმენიაში და იბერიაში 116, 117; აქ მიწისძვრა იგრძნობოდა 743 წელს 116.

კასპიის მთები: 319.

კატაკალონი, სხოლათა დომესტიკი: 262.

კატაკილა, ოფსიკიონის თემის სტრატეგოსი: იგი არ მიემხრო თომას სლავს 304.

კატანე, სამიტროპოლიტო ცენტრი სიცილიაში: 148, 169, 173, 177

კატაონია, კაპადოკიის ერთი ნაწილი: 297.

კედრენე გიორგი, ბიზ. ისტორიკოსი XI საუკ.: 16*, 79*, მისი ცნობა ძამანარძეს შესახებ 82*.

კეისარი იულიოსი: მისგან დაერქვა სახელი ქალაქ კეისარიას 299.

კეკელიძე კ.: 39, 40*, 41*, 44*, 83*, 259*, 309*. მისი ნაშრომი მაქსიმე აღმსარებელზე 39, 51*, 52*, 53*, 54*, 55*.

კელერი, „სამსახურთა მაგისტროსი“: 15*.

კელძენე: ქალაქია ხალდიის თემში, მცირე არმენიის მისავალ ადგილებთან 300, მის სანახებში სურს დაბინავდეს კრიკორიკი ტარონელს 241, 242, 244. კელძენის ეპისკოპოსი ემორჩილება კამახის მიტროპოლიტს არმენიაში 134, 176, სამიტროპოლიტო ქალაქია 131, 144, 148; კელძენის სამიტროპოლიტო წარმოიშვა კამახის საარქიეპისკოპოსოსგან 137; კელძენის სამიტროპოლიტო კერძენიანად და ტარ(ონ)იანად 134, 170. კელძენის ანუ კორძენის მეტროპოლია 179*.

კერამევი: საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში, ლაზეთში: 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.

კერასუნტი: საეპისკოპოსო კათედრა პოლემონის პონტოს-ეპარქიაში 133, 142, 143, 157, 178, 184—185, 199; კერასუნტის მიტროპოლიტი 149.

კერიკე, კერკე, სტრატილატი: 14. იხ. კვირიკე.

კერკისია: დაიპყრო ხალიფამ 686 წელს 105.

კესარია: კაპადოკიის ქალაქია (VII საუკ.) 102, შიდა კაპადოკიის ქალაქია (X საუკ.) 297; კაპადოკიის დედაქალაქია, წინათ მას ერქვა მაზაკა (დაერქვა მოსოხისაგან) 259. კაპადოკიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრია 126, 129, 131, 132, 135, 147, 150, 172, 177, 179.

კეფალენიის თემი: 296.

- კეჯუს ციხე: ბიზანტიელები აბირებდნენ იქ ჩადგომას და იბერიის ერისთავებმა წინააღმდეგობა გაუწიეს კეისარს 263—266, 287*. მისი ადგილმდებარეობის საკითხი 265*—266*.
- კვობოსტრა, მეორე კაპადოკიის ქალაქი: 299.
- კვიზიკი: ქალაქი მარმარილოს ზღვის ნაპირას 70. სამიტროპოლიტო ცენტრია ჰელესპონტის ეპარქიისა 126, 147, 153, 172, 177.
- კვიპროსი, კუნძული: 57, 104. კვიპროსის თემი 296. კვიპროსის არაქიეპისკოპოსი 179*. კვიპროსის ეპარქია 124.
- კვირიკე, ბიზ. სარდალი: ეხმარება წათეს სპარსელთა წინააღმდეგ 14, 79.
- კვიროსი, ფაზისის ეპისკოპოსი: 626 წელს მას ეთათბირება ირაკლი კეისარი 101; იგი მონოთელიტია 102.
- კვიტაია, კვიტაიონი იხ. კვტ...
კიევი: კიევის ეპარქია 135; კიევის არქიეპისკოპოსი 137.
- კივირეოტთა თემი: 296.
- კითარიზონი: ბიზანტიელთა ციხეა 31.
- კიკლადის კუნძულები: მათ არბევენ არაბები IX საუკუნეში 327. კ. კუნძულების ეპარქია 128, 167.
- კილიკია: კილიკიის ქალაქია ისსო 64. კილიკიაზე გაიარა პომპეუსმა 66. კილიკიის მხარეებშია თარშეთი, მომფსუესტია, ადანა 298. კილიკიის ეპარქია 124.
- კიშენე, სამონასტრო ცენტრი ბითვინიაში 281*.
- კირკე, აიეტის და: 315, 319, 321 (კირკეები), 321*.
- კისკასი იხ. აშოტ კისკასი.
- კისლინგი (ფილოლოგოსი): 123*, 124*.
- კლავდიუპოლისი, სამიტროპოლიტო ცენტრი ჰონორიადის ეპარქიისა: 127, 147, 157, 173, 177.
- კლარჯეთი: 276*. აქ მთავრობდა გუარამი 261*.
- კლასენი ი. (ფილოლოგოსი): 74.
- კლემენტი რომაელი: 57.
- კლიმატები (გეოგრ.): 224, 230.
- კოადი, სპარსეთის მეფე კავად I დარასთენი, ძე პეროზისა. იხ. კავადი.
- კოდორი: ამას უდრის ბიზანტიური წყაროების კოტორი//სკოტორი. იხ. კოტორი.
- კოკოვიტი (სომხური წყაროების „გოგოვიტ“, „კოგოვიტ“): კოკოვიტის ერისთავი არმენიაში და მისადმი მიმართვის წესი 291.

კოლეზი (კოლხები): წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62;

კოლიკები, ტომი: 233*.

კოლონია, ქალაქი: კოლონიის თემი 296, მისი სტრატეგოსი 261.

სამიტროპოლიტო ქალაქი 131, 148, 171.

კოლორა, დაბა ბიზანტიისა და იბერიის საზღვარზე 276, 276*.

კოლხები: 9, 318. ისინი ცხოვრობენ კაპადოკიელთა გადაღმა 10; წინათ ცხოვრობდნენ „ძველ ლაზიკაში“ 233*. მათ ქვეყანაში სინოპელებმა დააარსეს ქალაქი ტრაპეზუნტი 300*. კოლხების ქვეყანაში შეიჭრნენ ბერძნები ძვ. წ. IV საუკუნეში 322. მათი მეფე (ოლთაკე) პომპეუსმა ტყვედ წაიყვანა რომში 66, 66*; მათ მეტაური (არისტარქე) დაუყენა პომპეუსმა 3, 322, 322*. ისინი დაიმორჩილა რომაელთა მეფემ სევერემ (193—211 წ.წ.) 68. კოლხების ქვეყანაში მათრობელა ფათლია 322*. კოლხი სუბარმახი 323: იხ. აგრეთვე კოლხეთი, ლაზები, ლაზეთი.

კოლხეთი: 201, 316, 317*. კოლხეთი იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაზეა 9, 61, 310. კოლხეთი, რომელსაც მდაბიურად ლაზიკე ეწოდება 23, კოლხეთი ლაზეთია (სვიდა) 319. კოლხეთში მოჭრილი ფული 3*. პომპეუსის ლაშქრობა კოლხეთში 65. აქ გამოიქცა თითქოს მავრიკის ვაჟი თეოდოსი 37. აქ სიწყნარე სუფევს (588 წელს) 19—20, 20*; უსარდლოდ იყო დარჩენილი 589—590 წლებში 21. კოლხეთში ლაშქრობს ბარამი, სპარსეთის სარდალი 22, 25. იხ. აგრეთვე კოლხები, ლაზები, ლაზეთი.

კოლხისი: დიდი არმენიის (?) ქალაქია 11.

კომანა: ქალაქი არმენიის გზაზე, სადაც გარდაიცვალა იოანე ოქროპირი 76, საეპისკოპოსო კათედრაა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში 133, 142, 157, 178, 184—185, 199.

კომენტიოლე, ბიზ. სარდალი (VI საუკ.); ევროპის სტრატეგოსია 36; იგზავნება სტრატეგოსად აღმოსავლეთში 21*, 87.

კონსტანტი (კოსტა), ტრიბუნი: ჯარის ექსარხოსია დიოკლეტიანეს დროს 288.

კონსტანტა (კოსტა), ანუ კონსტანტი ხლორი: 289*.

კონსტანტი, პატრიკიოსი, პროტოსპათარზ: გაიგზავნა გურგენ იბერთან 280; ბრძანება მიიღო ჩაიბაროს არტანუჯი. აშოტ კისკისისაგან 281, შევიდა არტანუჯის ციხეში და ბიზანტიის დროშა აღმართა მასზე 283—284; ბრძანება მიიღო რომანოზ.

კეისრისაგან დაეტოვებინა არტანუჯი 285—286. კონსტანტინეპოლში წაიყვანა იბერიელი აშოტი, ადარნასე კუროპალატის ძე 287, 330*.

კონსტანტინე III, აფხაზთა მეფე (893—922 წ.წ.): მის წინააღმდეგ იბრძვიან სომეხთა მეფე სუმბატი და ადარნასე კუროპალატი, 238*. მისი გარდაცვალების გამო სამხიმრის წერილს უგზავნის ნიკოლოზ მისტიკოსი მის შვილს გიორგის 212, 217*.

კონსტანტინე I, ბიზ. კეისარი (324—337 წ.წ.): მის დროს არის შემოღებული პატრიქიოსობა 238*; მის დროს პირველად იხსენიება სხოლათა დომესტიკი 262*. მის დროს სხვადასხვა ტომთა გაქრისტიანება 75; მის დროს მიიღეს ქრისტიანობა ქართველებმა და სომეხებმა 75, 311, 317, 318.

კონსტანტინე IV პოგონატი, ბიზ. კეისარი (668—685 წ.წ.): 48, 48*, 49, 51*.

კონსტანტინე V კოპრონიმი, ბიზ. კეისარი (741—775 წ.წ.): 70. მისი მეფობა აღწერა ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელმა 203.

კონსტანტინე VI, ბიზ. კეისარი (780—797 წ.წ.): მისი მცირეწლოვანობის გამო რეგენტად იყო დედოფალი ირინე 203.

კონსტანტინე VII პორფიროგენეტი, ბიზ. კეისარი (913—959 წ.წ.) და მეცნიერი: 183, 195, 209, 290, 291, 292, 294, 295. მისი ურთიერთობა იბერიასთან 263—273. მისი მეფობა აღწერა „თეოფანეს გამგრძელებელმა“ 325. მისი სამეცნიერო მოღვაწეობა 219—233. მის გარშემო შემოკრებილი მეცნიერნი 220, 302. მისი დავალებით გააგრძელეს თეოფანეს „ქრონოგრაფია“ 325. მისი „ექსპერტები“ 1, 3, 219. როდის არის დაწერილი მისი შრომა „ხალხთა შესახებ“ 259—260. მისი შრომების თარგმანი რუსულად 221—222, მისთვის ცნობილია ქართული წყაროები 256*, 260*, 262*; მისი ერთ-ერთი წყაროთეოფილაქტე სიმოკატა 17. იგი სვიდას წყაროა 313; მას იყენებს „თეოფანეს გამგრძელებელი“ 225*, 325.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობა აფხაზეთის საზღვრებზე 233*, მისი ცნობა სოტერიუპოლისზე 233*—234*, 218*. მისი ცნობები ადარნასე კუროპალატზე 237—238, 259, 259*, კეჯეს ციხეზე 263—265, არტანუჯის ციხეზე 278—280.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელი ეკთესისი 196, 218*, ამ ეკთესისის თარიღი 197; ამ ეკთესისში იხსენიე-

ბა სოტერიუპოლის საარქიებისკოპოსო 218*. როგორ ახასიათებს კონსტანტინე უძველეს ეკთესისს? 181.

კონსტანტინე, მეტსახელად ლარდისი: პატრიკიოსი და პრეტორიანთა პრეფექტი (VIII საუკ.): 36—37.

კონსტანტინე ახალი, ანუ ირაკლი, შვილი ირაკლი კეისრისა: 5.

კონსტანტინე ლიბისძე, პროტოსპათარი და სამსახურის დომესტიკი; საჩუქრები მიაქვს ტარონის ერისთავისათვის 238. მან დიდი ტანი დაჰყო ხალღიაში 240; მისი ქალი შეირთო აზოგანემმა 240.

კონსტანტინე, ქალაქი მესოპოტამიაში (ოსროენეში): აქ მოხდა ბრძოლა 578 წელს 30.

კონსტანტინეპოლი (ბიზანტიონი): 17, 41, 43, 87, 88, 201, 208* 232*, 315. იქ ჩავიდა ლაზთა მეფე წათე 523 წელს 11, 77; ჩავიდა იბერიელთა მეფე ჰამანარძე 80. იქ ჩავიდა 536 წელს რომის პაპი აგაპიტე 206*. მიწისძვრა მოხდა 554 წელს 84. აქ დაიდვა დროებითი ზავი ბიზანტიასა და სპარსეთს შუა 557—558 წელს 86*. მის წინააღმდეგ 625 წელს ზოსრო II გზავნის სარდალ სარგარას (შაჰრვარაზს) 98. კონსტანტინეპოლში გაასამართლეს 655 წელს მაქსიმე აღმსარებელი 40*. არაბები მოადგნენ მას 673 წელს 306*. თომა სლავმა ალყა შემოარტყა 823—824 წელს 305, 306. კონსტანტინეპოლში ჩავიდა 923 წელს იბერიის კუროპალატი 329. „კალისტრატთა“ მონასტერი 57.

კონსტანტინეპოლის საპატრიარქო და იქ შემაგალი კათედრები 48, 123, 126, 131, 137, 147, 179*, 180, 181, 183, 193, 198, 209, ლაზეთის ეპარქია ექვემდებარებოდა მას 184—185. მას ჩამოშორდა ლაზეთი IX საუკუნეში 186, 216*. მას ჩამოშორდნენ აბაზგიისა და ნიკოფსიის საარქიებისკოპოსოები 181, 187. კონსტანტინეპოლის პირველი პატრიარქი ანდრია მოციქული 205; კონსტანტინეპოლის პატრიარქი ანთიმოს ტრაპეზუნტელი. (VI საუკ.) 206.

კორაქსები: 233*.

კორე, ქვეყანა (არმენიაში): 250, 252.

კორის ციხე: მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299.

კორზენები: წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62.

კორინთო: სამიტროპოლიტო ცენტრი პელოპონესში 148, 162, 173, 177.

კორძენე, საკათედრო ცენტრი არმენიაში: 134; კორძენის ანუ კელ-
ძენის მეტროპოლია 179*.

კოტიეონი (კოტიევი), სამიტროპოლიტო ცენტრი ფრიგიასში: 148,
169, 174, 177.

კოტორი (სკოტორი), ციხე აფხაზეთში: აქ მოათავსეს ანასტასი მო-
ნაზონი 43. იხ. სკოტორი.

კოტრაგები, ტომი: 103.

კრევატადები: კრევატადთა მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.

კრეზე, ლიდიის მეფე: 93.

კრეტა, კუნძული: აქ მყოფ არაბთა წინააღმდეგ ბიზანტიელთა ლაშ-
ქრობა 844 წელს: 329, 329*, კრეტის მიტროპოლიტი 148,
163.

კრიკორიკი, ტარონის ერისთავი, მაგისტროსი: დაემორჩილა ბიზან-
ტას 236. სარკინოზებს ეტრფის, მაგრამ ლეონ კეისარს მა-
ინც საჩუქრებს უგზავნის 236. მასთან მიავლენა ლეონ კეი-
სარმა საჭურისი სინუტე 237, შემდეგ კონსტანტინე ლიბისძე
239. იგი ჩავიდა კონსტანტინეპოლში 240, მეორე ჩასვლა
კონსტანტინეპოლში 241. მისი გარდაცვალება 244. მისი ძმა
აპოგანემი 239; მისი ვაჟი ბაგრატი 245, 246; მისი ვაჟი აშოტ
პატრიკიოსი 246; მის შვილებს უპყრიათ ტარონის ერთი ნა-
ხევარი 248.

კრიკორაკი, პატრიკიოსი (ტარონელი), პროტოსპათარ აშოტის მამა
236.

კრინიტე, პროტოსპათარი და თარჯიმანი: 244, 246.

კრისკონორე, კრისკორონე: სავრომატეს მამა 288.

კრუმბახერი კ.: 6, 57, 70, 74, 204*

კუბიჩევი ვ.: 68*.

კუკუსო, ქალაქი არმენიაში: იქ გადასახლებულ იქმნა იოანე ოქრო-
პირი 76, 321*.

კულაკოვსკი იულ. (ცნობილი რუსი ბიზანტინისტი): 114*, 188*,
212, 217*; მისი აზრით „სოტერიუპოლისი“ არის ბიჭვინთა
234*.

კუნიკი, აკადემიკოსი: 230*.

კურკუა: 263. იხ. იოანე კურკუა.

კუფისი, მდინარე: ჩადის შავი ზღვის ბოლოში ნეკროპელთა მან-
ლობლადი 103; კუფისი, ე. ი. ბოვი (ბუვი) 228; კუფისი ყუბა-
ნია 228*.

კვტაჲა, კვტაიდი (ქუთაისი): 319.

კვტაჲონი: „რომელიდაც ადგილია“ (სვიდა) 319.

ლაზები, ლაზეთი: 53, 68, 201, 317, 317* 327*. ლაზები წინათ ცხოვრობდნენ „ძველ ლაზიკაში“ 233*. ლაზთა ქვეყანაში რაზმები იქმნა ჩაყენებული ტრაიანეს დროს 201. ლაზეთის დაპყრობა სარმატების მიერ III საუკუნეში 287, 288; ლაზეთი დალაშქრა სავრომატემ 289. ბიზანტიის ჯარის რაოდენობა იუსტინიანეს წინაღობინდელ ლაზეთში 3—4. მეფე წათე გადაუდგა სპარსეთს 77; სპარსელების ლაშქრობა ლაზების წინააღმდეგ 527 წ. 14—16. აქ იმსახურა პეტრე სტრატელატმა თუ სტრატეგოსმა (VI საუკ.) 15—16. აგათიამ აღწერა ლაზეთში მომხდარი ამბები 315. ლაზეთის შესახებ ხელშეკრულება დაიდვა 562 წელს ბიზანტიელებსა და სპარსელებს შორის 86. აქ უკვე აღარ იყო საკმარისი რაოდენობით ბიზანტიის ჯარი 589—590 წლებში 33*; ლაზეთში ჩამოვიდა სტრატეგოსი რომანოსი 34*, 88. ლაზეთის გზით ირაკლი კეისარი ლაშქრობს სპარსეთში 98, 207; ლაზები ირაკლის ჯარში იბრძვიან სპარსეთის წინააღმდეგ 94—97, 258*; ისინი გამოეთიშნენ ირაკლის 97. ლაზეთში გადმოასახლეს მაქსიმე აღმსარებელი 40—43, ანასტასი აპოკროსიარი 44—48 და ანასტასი მონაზონი 38, 40. ლაზეთი სარკინოზებს უპყრიათ VIII საუკუნეში 107. ლაზები მონაწილეობას იღებენ თომა სლავის აჯანყებაში 305, 307*.

ლაზეთის ციხეები და ქალაქები: პეტრა 84, 85, 321*, არქეოპოლისი 110, ტელეფისი 315*, მუკორისი (მუხურისი) 53*; ლაზეთის ქალაქია ტრაპეზუნტი 57, 58; „ძველ ლაზიკაში“ მდებარეობდა ნიკოფსია 232*; ლაზეთის ტერიტორიაზეა (?) ულნუტი 247*.

ლაზეთის მთავრები და მეფეები: კოლხთა ანუ ლაზთა მეფე ოლთაკე (ძვ. წ. I საუკ.) 66, 66*, სტრატეგოსი ფარასმანე, წარმოშობით ლაზი (VI საუკ.) 77, ლაზთა მეფე წათე I (VI საუკ.) 11—14, 72, 77, ლაზეთის მმართველი VII საუკუნეში გრიგოლ მაგისტროსი 48, მმართველი 668 წლის მახლობელ ხანებში პატრიკიოსი ლებარნიკიოსი 49; ლაზეთს მართავდა 697 წელს სერგი ბარნუკისძე 49*, 105.

ლაზეთის ეპარქიები: ლაზეთის ეპარქია—სამიტროპოლიტო ცენტრი ფაზისი (ფოთი) 123, 128, 130, 139,

140, 141, 142, 144, 181, 184, 186, 187, 188, 90; მეცხრე საუკუნეში ეს ეპარქია ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს 186, 198, 201, 216*; ეს ეპარქია აღარ არის X საუკუნის ეკთესისებში 197*, 198, ლაზთა ეპისკოპოსები უწესებენ მღვდელმსახურთ იმ ხალხს, რომელიც ლაზებსა და ბიზანტიელებს შორის მოსახლეობს 201. ლაზთა მონასტერი იერუსალიმში 258*.

ლაზეთის ეპარქია—სამიტროპოლიტო ცენტრი ტრაპეზუნტი: 133, 136, 146, 165, 173, 176, 179, 181, 185. ამ ეპარქიის დაარსება 199; იქ შედის შვიდი კათედრა X საუკუნის პირველ ნახევარში 198, 199, შემდეგ უკვე თხუთმეტი კათედრა შედის 189, 199. მას, თავისი რანგით, დაახლოებით იგივე ადგილი უჭირავს, რაც წინათ ლაზეთის ძველ ეპარქიას ჰქონდა 199.

ლაზიკა, ლაზიკე იხ. ლაზეთი.

ლაკედემონია: 64. ლაკედემონიის მიტროპოლიტი 149, 164.

ლალაკონი, პატრიკოსი და არმენიაკთა თემის სტრატეგოსი: 261.

ლამახე, ხერსონის მეფე: 289.

ლანგობარდები (ლოგობარდები): 20, 86. ლანგობარდიის თემი 296.

ლაოდიკია, ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრია კაპატიანის ფრიგიისა 127, 148, 160, 173, 177.

ლარდისი, კონსტანტინე პატრიკოსის მეტსახელი: 37. იხ. კონსტანტინე.

ლარისა, სამიტროპოლიტო ცენტრი: 148, 165, 173, 177.

ლასკინი ვ.: 221, 222, 223, 225, 229*, 230*.

ლატავრი, ადარნასე მთავრის ასული, ჯუანშერის ცოლი 256*.

ლატერანი: ლატერანის სინოდი 649 წელს 40*.

ლატიშევი ვ.: 233*, 235*, 247*. მისი თარგმანი კონსტანტინე პორფიროგენეტის შრომებისა 222, 223.

ლახმანი კ. (ფილოლოგოსი): 302.

ლემო შ. (ფრანგი ბიზანტინისტი): 327*.

ლემბარნიკოსი (ლემბარნუგი), პატრიკოსი: ლაზეთის მმართველია 668 წლის მახლობელ ხანებში 49, 49*. შდრ. ბარნუკი.

ლეთე, ციხე სპარსეთში: 86.

ლეონ I, აფხაზთა მთავარი (VIII საუკ. პირველი ნახევარი): 216*.

- ლეონ II**, დასავლეთ საქართველოს „აფხაზეთის“ სამეფოს დამაარსებელი (753—798 წ.წ.): გადაუდგა ბიზანტიას 216*: მისი შვილია დემეტრე მეორე 327*.
- ლეონ III ისავრიელი**, ბიზ. კეისარი (717—741 წ.წ.): მისი ბიოგრაფია 106; მიდის აბაზგიაში, ფაზისში, აფსილიაში, ალანიაში 107, მისიმიელთა ქვეყანაში „რკინის ციხესთან“ 111—113, ჩავიდა აფსილიაში 113, დაბრუნდა ბიზანტიაში 113; ანასტასი კეისარი გზავნის მას ანატოლიკის სტრატეგოსად 113—114.
- ლეონ IV**, ბიზ. კეისარი (775—780 წ.წ.): 70. მან იქორწინა 769 წელს 204.
- ლეონ V**, ბიზ. კეისარი (813—820 წ.წ.): 70, 302, 303, 307*, 308, 325. მის დროს განახლდა ხატისმებრძოლური პოლიტიკა 71, 203.
- ლეონ VI**, ბიზ. კეისარი (886—912 წ.წ.): 222, 242. მისი მეფობა აღწერილი აქვს „თეოფანეს გამგრძელბელს“ 325, მისი მახლობელი მეგობარი იყო ნიკოლოზ მისტიკოსი 209. მისი მეოთხედ დაქორწინების საკითხი 209. მას საჩუქრებს უგზავნის კრიკორიკი ტარონელი 236; მან სარგო დაუნიშნა ტარონის ერისთავს 243, 244. საჭურისი სინუტე მიავლინა იბერიის კუროპალატთან, ადარნასესთან 237; მან კუროპალატობა უბოძა ადარნასეს 259, 259*. იგი გზავნის ექსპედიციას ბასიანში 260—261; ცდილობს აიღოს კეჯეს ციხე 263.
- ლეონის დროს შედგენილი ეკთესისი 130*, 131, 180, 181, 193, 195, 216*. ამ ეკთესისის ახალი რედაქცია 194, 196.
- ლეონატე** მაკედონიის სარდალი: 319.
- ლეონტი პროველი**: მისი ცნობა ქაჯთა ქალაქის შესახებ 265, 266*.
- ლეონტი**, ბიზ. სტრატეგოსი: იგზავნება არმენიის, იბერიის, ალბანიის წინააღმდეგ 105. მისი შეთქმულება იუსტინიანე II-ის წინააღმდეგ 695 წელს 208*.
- ლერიონი**: საკათედრო ცენტრი ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში: 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.
- ლერხუმი**: ლერხუმის ხეობა 53*; სამეგრელოსა და ლერხუმის საზღვარი 56*. ლერხუმის ციხე თავკერი 53*, მისი სოფელი დეხვირი 55*.
- ლიბანი**; ლიბანიდან შემოჭრილი რაზმი მარდაიტებისა 104.
- ლიბი** 238. იხ. კონსტანტინე ლიბისძე.
- ლიბია**: 20.
- ლიდელელები**: მათი მეფე კრეზე 93.

- ლიდია:** ლიდის ეპარქია—ცენტრი სარდე: 126, 147, 153.
- ლიკანდის თემი** 296.
- ლიკონელი:** მათ საზღვარზე არის მცირე კაპადოკია 298.
- ლიკონია:** მისი მოსაზღვრეა მცირე კაპადოკია 298. ლიკონის: ეპარქია—ცენტრი იკონია 127, 161.
- ლიკია:** ლიკის ეპარქია—ცენტრი მირი 127, 158.
- ლიკოფრონი,** ძვ. წ. III საუკუნის პოეტი: 324, 324*.
- ლიპარიტი,** ერისთავი: იგი და მისი ძე ივანე შეიპყრეს 276*.
- ლიპშიცი ე.** (საბჭოთა ბიზანტინისტი): 302.
- ლიუბკერი ფრ.** (ფილოლოგოსი): 222*.
- ლიუტპრანდი (X საუკ.):** მისი ნაშრომი გამოიყენა კონსტანტინე პორფიროგენეტმა 220.
- ლონგიბარდები:** 86. იხ. ლანგობარდები.
- ლორანი ვ.** (ფილოლოგოსი): 226*.
- ლუდოვიკი:** მიხეილ II-ის წერილი მისადმი თომას აჯანყების შესახებ 307*.
- ლუკიანე სამოსატელი:** მასთან მოხსენიებული მახლიები 324*.
- ლულის ციხე:** 298.
- მაგია,** ბაღდათის ხალიფა: 104, მასთან შეკრა ზავი სომხეთმა 651 წელს 102, მან ილაშქრა სომხეთის წინააღმდეგ 653 წელს 102.
- მაგრიანე,** ბიზანტიელი სარდალი (VII საუკ.): 103.
- მაგრიკი,** ბიზ. კეისარი (582—602 წ.წ.): 203. მის დროინდელ ამბებს მოგვითხრობს თეოფილაქტე სიმოკატა 17, 18, მისი ლაშქრობა სომხეთში 578 წელს 29; იგი მცველი რაზმის უფროსია („სომატოფილაქსი“) 30, ტიბერი კეისარმა სტრატეგოსად დააყენა 30. მისი მეფობის მეექვსე წელს (588 წ.) სპარსელები ლაშქრობენ სვანეთის წინააღმდეგ 34*. ჯარს ურიგებს ფულს 588 წელს 20. ებრძვის სპარსელთა სარდალს ბარამს 589—590 წლებში 21, 22, 23; ფილიპიკეს ჩამოართვა სტრატეგოსობა 87, რომანოსი გაგზავნა სტრატეგოსად სვანეთში 88. მაგრიკის ძმა პეტრე სტრატეგოსია 36, მისი ვაჟია თეოდოსი 36.
- მაგრუსიები,** ტომი: 20; მათი აჯანყება ბიზანტიის წინააღმდეგ 86.
- მაზაკა,** ქალაქი კაპადოკიაში: ეს სახელი მიიღო ქალაქმა კაპადოკიელთა პირველწინაპრის მოსოხისაგან 299. შემდეგ ამ ქალაქს დაერქვა კეისარია 299.

მათე (მათიას), მოციქული: 58.

მაი ა. (ფილოლოგოსი): 209*.

მაკარი, მარინეს ძე: აწამეს არაბებმა 116.

მაკედონია: 319. მაკედონიის თემი 296. მაკედონიის ეპარქია—ცენტრი ფილიპო 167.

მაკედონოსი, VI საუკუნის პოეტი: 315, 315*.

მაკუაკები იხ. თობელი.

მანი, მანის მწვალებლობა (მანიქეველობა): 305, 326, 327*.

მანძიკიერტი: მანძიკიერტის ციხე 248, 249, 250, 251, 252, 253; იგი წაართვეს არაბებს ბიზანტიელებმა 273*. მანძიკიერტელებთან მეგობრობა აქვთ იბერიელებს 263, 266.

მარდაიტები: მათი რაზმი შემოიჭრა ლიბანიდან 104.

მარინე, წარჩინებული აფსილი, პატრიკიოსი: 112, 113, 115*, 116*.

მისი შვილი ეესტათი 115; მისი შვილი მაკარი 116.

მარკვარტი ი.: 81*, 84*, 225*, 228*, 257*, 274*.

მარკიანუპოლი: სამიტროპოლიტო ცენტრი ჰემიმონტის ეპარქიისა: 128.

მარტინე, რომის პაპი (649—653 წ.წ.): 39, 40*, 47, 48*, 53*.

მარტინე: ირაკლი კეისრის ცოლი 207.

მარტიროპოლისი: 19, 21*. იქ ომი სპარსელებსა და ბიზანტიელებს შორის 87.

მარუსანი: იგი მოკლეს ლეთეს ციხის პატიმრებმა 87.

მასალმა, არაბთა სარდალი: მან ილაშქრა თურქთა (ხაზართა) წინააღმდეგ 729 წელს 115.

მასტატი (გეოგრ.): 269. იგი თეოდოსიუპოლელებს ეკუთვნოდათ 270; არაბებს წაართვეს ბიზანტიელებმა 273*; იბერიელებმა მოტყუებით ჩაიგდეს ხელში 271.

მაქელონები, ტომი: 233*.

მაქსიმე აღმსარებელი: მისი ცხოვრების უკანასკნელი წლები 38-მისი მოღვაწეობა კართაგენსა და რომში 40*; მისი გასამართლება კონსტანტინეპოლში 655 წელს 40*. მისი გადასახლება ლაზეთში 40—43; იგი მოათავსეს სქიმარის ციხეში 42; გარდაიცვალა სქიმარის ციხეში 51*.

მანლიები, კოლხური ტომი: 324, 324*.

მედეა, აიეტის ქალიშვილი, კოლხელი: 316, 317*, 320.

მეთიმნა, ქალაქი: მეთიმნის მიტროპოლიტი 149.

მელანქლენები, ტომი 233*.

მელიორანსკი ბ.: 209*.

მელიტენე, ქალაქი: მელიტენე აღმოსავლეთიდან საზღვრავს დიდ კაპადოკიას 297, 298. იგი არაბების ხელშია 197, 200*; ბიზანტიელებმა 927 წელს აიღეს მელიტენე 198. მელიტენე სამიტროპოლიტო ცენტრია მეორე არმენიის ეპარქიაში 127, 131, 132, 135, 137, 140, 141, 142, 143, 147, 156, 177, 179. მისი ადგილი ეკთესისებში 197—198.

მელიქსეთბეგი ლ.: 234*.

მენანდრე, ისტორიკოსი (VI საუკ.): 82*, 85*, 86*, 297. მისი გამგრძელებელია თეოფილაქტე სიმოკატა 17; იგი თეოფილაქტეს წყაროა 31*, 32*.

მენიპე, გეოგრაფოსი (I საუკ.): 233*, 297.

მეოტის ტბა: 65, 65*, 103, 224, 229, 230, 289, 292. მეოტიდის ყურე 299.

მერმეროე, სპარსელთა სარდალი (VI საუკ.): 315*.

მეროპი, ტვიროსელი ფილოსოფოსი: მან გააქრისტიანა ინდები 75; მისი მოწაფეები არიან ედესი და ფრუმენტი 75.

მესემბრია, თრაკიის ქალაქი: 106. მესემბრიის მიტროპოლიტი 149.

მესოპოტამია: 82*, 105, 116. მესოპოტამიის თემი 296; მესოპოტამიის სტრატეგოსი 261.

მესხეთი, მესხთა ქვეყანა: არტანუჯის მნიშვნელობა მისთვის 280, 280*.

მეურსიუსი ი. (ფილოლოგოსი): კონსტანტინე პორფიროგენეტის შრომის „ხალხთა შესახებ“ პირველი გამომცემელი (1611 წ.) 221, 227, 280*.

მიდია: 105, 114.

მიდიელები: 22, 26, 28, 29, 30, 300*. მიდიელები თომა სლავის ჯარში 305.

მითრიდატე, იბერთა მეფის ფარსმანის ძმა: მას ცოლად ჰყავს თავისი ძმისწული 256*.

მითრიდატე (პონტოელი): მან გააძევა პაფლაგონიის მმართველები ატალე და პილემენე 3. პომპეუსის ლაშქრობა მის წინააღმდეგ 3*, 65, 322; მითრიდატეს ხუთი შვილი 66*; მისი ძე ფარნაკე 66.

მინასი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (536—552 წ.წ.): 206.

მინი (მისი „პატროლოგია“): 38, 39, 48, 48*, 57, 203, 209* 212, 223.

მირანი (მიპრანი), არსაკიდების გვარიდან: 32*.

მირდატი, ვახტანგ გორგასალის ძე: 261*.

- მირი, ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრი ლაკის ეპარქიისა 127, 147, 158, 173, 177.
- მირია (ფინური „მერია“): 230.
- მისიმიანი: მხარეა ლაზეთში 44; მისიმიანთა ქვეყანა 52*, 53*, 54*. მისსიანე 320, 320*.
- მიტილენე: სამიტროპოლიტო ცენტრი კუნძულ ლესბოსის ეპარქიისა 148, 174, 177.
- მიულერი კ. (ფილოლოგოსი): 1, 3*, 317*.
- მიქაელი, პროტოსპათარი, ხალდიისა და ფსომათის კომერკიარი 246.
- მიქაელი, მიქელი იხ. მიხელი.
- მიხეილ I რანგაბე, ბიზ. კეისარი (811—813 წ.წ.): 70, 71, 71*.
- მიხეილ II ამორეველი, ბიზ. კეისარი (820—829 წ.წ.): მისი მეფობა აღწერეს იოსებ გენესიოსმა 302, თეოფანეს გამგრძელებელმა 74, 325. მისი გამეფება 303, 307*, მისი დახასიათება 303. თომას აჯანყება მის წინააღმდეგ 303—306. მისი შვილია თეოფილე 305*. მიხეილის მეფობაში დაწინაურდა ქალაქი ამორიონი 124.
- მიხეილ III, ბიზ. კეისარი (842—867 წ.წ.): 74, 302, 309, 325, 328*, 329*.
- მოდესტე, იერუსალიმის პატრიარქი (631—634 წ.წ.): 207.
- მოექსი, მხარე არმენიაში: მოექსის ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291.
- მოვაკანი: 261*.
- მოკანი: აქედან იწყება მეოტის ტბა 292. მოკანის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.
- მოკესი: მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299. იგი სამიტროპოლიტო ცენტრია მეორე კაპადოკიის ეპარქიისა 128, 130, 163, 173, 177.
- მომფსუესტია, ქალაქი კილიკიაში 104, 298.
- მორავია, ქვეყანა უნგრეთში: 224—225.
- მორავჩიკი გ. (უნგრელი მეცნიერი): კონსტანტინე პორფიროგენეტის უკანასკნელი გამოცემა 221, 223*.
- მორღვა: 230.
- მორელიუსი (ფილოლოგოსი): 296.
- მორინი (ფილოლოგოსი): 39*.
- მოსე ხორენელი: მისი აზრით „ჭანიუკი, ესე იგი ხალტიქი“ 30*.
- მოსინიკები, მოსსზნიკები, მოსსზნები: სიტყვა რას ნიშნავს? 321*.
- მოსინიკები იაფეტის მოდგმისანი არიან 8, 62.

მოსოხი: იაფეტის ვაჟია 61, 310. მისგან მომდინარეობენ გეტულე-
ბი 7, ილირიელები 61. მისგან მიიღო სახელი კაპადოკიელთა
დედაქალაქმა მაზაკამ, რომელსაც შემდეგ კესარია ეწოდა 299.

მოქვი, სოფელი აფსილიის მხარის საზღვარზე: 50, 52*, 54*.

მოხორა: აქ დგას ბიზანტიის ჯარის ნაწილი 191; იგი მუხირისი უნ-
და იყოს 192.

მუკორისი იხ. მუხირისი.

მურეტოვი მ.: 38, 39, 48*.

მურვან ყრუ: ააოხრა არტანუჯი 280*.

მურვან ჯაყელი: „ერისთავი ყუელისა“ („მატიანე ქართლისაჲ“) 276*.

მური, მურის ციხე: „სუანთა სოფლის ციხე, რომელ არს მური“ 56*. მისი გაიგივება სქიმარისთან 54*—55*. ეს ციხე არის „მუკორისი“ 53*.

მურღული: ადგილია, დავით დიდის ქვეყანა მას ესაზღვრება 284.

მუხტარი, ტირანი: 686, წელს მის წინააღმდეგ იბრძვის არაბთა ჯა-
რი 104.

მუხტურისი, მუხირისი, მუკორისი: მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 52*, 53*. აქ მოათავსეს ანასტასი აპოკრისიარი და ანასტასი მონაზონი 43, 51*.

მცხეთა: აქ ჩამოვიდა გუარამი, ბიზანტიის კეისრის მიერ წარმო-
გზავნილი 261*. მცხეთის საკათალიკოსო: მას დაუკავშირდნენ
X საუკუნიდან დასავლეთ საქართველოს კათედრები 196,
198, 232*, 233*.

ნავაქტი: ნავაქტის მიტროპოლიტი 148, 173, 177; ნიკოპოლის
ნავაქტი, ეტოლიის ნავაქტი 166*.

ნაზიანზი: მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299. მისი საეპისკოპოსო კა-
თედრა 130, 149.

ნაკოლია, ქალაქი ფრიგიამი: ნაკოლიის მიტროპოლიტი 149.

ნარსე, ბიზ. სარდალი (VI საუკ.): 315. მას ეჭირა პროტოსპატარის
თანამდებობა 226*.

ნეკროპილი, ნეკროპილები: 130, 224. ეს არის დიდი ყურე (კარკი-
ნის ყურე) 229, 229*, მიმდინარე დანაპრისის ახლოს 230.

ნეოკესარია: მესამე კაპადოკიის ქალაქია 300. სამიტროპოლიტო
ცენტრია პოლემონის პონტოს ეპარქიისა 127, 142, 145, 147,
157, 173, 177, 178, 179, 184—185.

ნექტარიოსი, იერუსალიმის პატრიარქი (1661—1669 წ. წ.): 180.

ნიბურნი გ. (ისტორიკოსი): 223.

ნიგერი (პესცენიუს ნიგერი, იმპერატორად გამოცხადებული 193—194 წ. წ.): მასთან ერთად იბრძოდნენ სეპტიმი სევერეს წინააღმდეგ არაბები და აღიაბენები 68.

ნიკეა, ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრია ბითვინიის ერთ-ერთი ეპარქიისა 126, 147, 154, 173, 177. ნიკეის მეორე მსოფლიო კრება (787 წ.) 200, 203.

ნიკიტა დავით პავლაგონელი: წყაროა იოსებ გენესიოსისა 302.

ნიკიფორე I, ბიზ. კეისარი (802—811 წ. წ.): ვარდანის აჯანყება მის წინააღმდეგ 803 წელს 307, მისი მარჯვენა ხელი იყო პატრიარქი ნიკიფორე 203.

ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი, პატრიარქი (806—815 წ. წ.) და ისტორიკოსი 72, 182, 200* 203—208. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა 203—204. მისი თხზულების კვალი ძველ ქართულ მწერლობაში 208*. იგი წყაროა იოსებ გენესიოსისა 302. მის დროს შედგენილი ეკთესისი 186. მან მეფედ აკურთხა 811 წელს მიხეილ I-ის ვაჟი თეოფილაქტე 71*.

ნიკოლოზ მისტიკოსი, კონსტანტინეპოლელის პატრიარქი (901—907 და 912—925 წ. წ.): მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა 209. მისი წინადადებით შედგენილ იქნა ახალი ეკთესისი 194, 195, 196. მისი წერილები 210—218; მისი წერილების ადრესატები 210—211; მისი წერილები, აფხაზეთის მფლობელთან მიწერილი 212, 214, 215, 294*.

ნიკომედია, ქალაქი ბითვინიაში: მისი დიდი ნაწილი დაინგრა 554 წლის მიწისძვრის დროს 85. იქ ჩავიდა გურგენ იბერთან მომავალი კონსტანტი პატრიკიოსი 281. სამიტროპოლიტო ცენტრია 126, 147, 154, 173, 177.

ნიკოპოლი, ქალაქი არმენიაში: ნიკოპოლის კატაპანი პეტრონა 270.

ნიკოპოლი, ქალაქი ეპირისა (აკარნანიისა): ნიკოპოლის თემი 296. ნიკოპოლის მიტროპოლიტი 166.

ნიკოფსია, მდინარე: წარმოადგენს ჯიქეთის სამხრეთ საზღვარს 231; ცნობილია როგორც დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო საზღვარი 231*, 233*. აქედან იწყება აბაზგიის ქვეყანა 233.

ნიკოფსია, ქალაქი: იგი საზღვარია ჯიქეთისა და აფხაზეთისა 231*. დასავლეთ საქართველოში შედის 232*; მდებარეობდა „საზღვარსა ბერძენთასა“ 231*. ბერძენი გეოგრაფოსების აზრი ნიკოფსიის ადგილმდებარეობის შესახებ 232*; იგი მდებარეობდა „ძველ ლაზიკაში“ 233*. აქ აღესრულა სიმონ კანანელი

232*. ნიკოფსიის ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი ჯიქეთის ეპარქიაში ირიცხება 129, 139, 140, 141, 181, 184, 187, 218*, 232*, 233*; იგი ჩამომორდა კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 187, 217*, 232*, 233*; აღარ იხსენიება X საუკუნის ეკთესისებში 187, 197.

[ნინო წმ.] ტყვე-ქალი, მისი წყალობით გაქრისტიანდნენ იბერიელები 75.

ნინოსი, ასირიელთა მეფე: 318.

ნისა, პირველი კაპადოკიის ქალაქი: 299.

ნისეონი, ქალაქი მიდიასში: 320*. ნისური ცხენები (ფაზისური ცხენები) 320*.

ნისიბინი, ქალაქი: 68. იქ ჩავიდა კომენტიოლე 87.

ნომოსი, პატრიკიოსი: მისი ქალი ვალერიანე ცოლად შეირთო წათემ 78.

ნოქალაქევი: 36*. იხ არქეოპოლისი.

ობოლენსკი ვ. ი.: 74.

ოვსეთი: ოვსეთის ქვეყანა, სადაც იყო ციხე ჰიმარი 43*; ოვსეთის საზღვარზე იყო ციხე ბოკელესი 44*.

ოღვია: შესაძლებელია მდებარეობდა ოქროს სანაპიროზე 229*.

ოღვიანე, არმენიაკთა სტრატეგოსი: იგი არ მიემხრო თომას აჯანყებას 304.

ოლთაკე, კოლხთა სკიპტროსანი: 66*.

ოლთისი (ულნუტი?): 247*.

ოლნუტი, ადგილი რომაულ არმენიაში: 247*.

ოლნუტი (ვარ.: სვილნუტი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 165, 185, 247, 247*.

ომერიტები (ჰომერიტები), ინდური ტომი, ბიზანტიის ქვეშევრდომი: 28.

ონოგურისი: მისი ადგილმდებარეობის საკითხისათვის 56*.

ოპტიმატის თემი: 296.

(ო)რიზე (? რიზე): საეპისკოპოსო კათედრა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში 157. იხ. რიზე.

ორმიზდა (ჰორმიზდა, ურმიზდი), სპარსეთის მეფე (579—590 წ.წ.): 31—32, 31* 34, 34*, 261*. იგი სპარსეთში მეფობდა ქართლის მეფის ბაკურის დროს 83*. მის დროს სვანეთის წინააღმდეგ იგზავნება ჯარი 21, 22, 26, 27*, 88; სვანეთში და-

- მარცხებულ ბარამს პატივი აპყარა და ქალის კაბა გაუგზავნა 34*, 89.
- ოსტროგორსკი გ.: 73.
- ოფსიკიონის თემი: 296; მისი სტრატეგოსი კატაკალა არ მიემხრო თომას აჯანყებას 304.
- „ოქროს სანაპირო“; შავი ზღვის ჩრდილო ნაპირას 229; შესაძლებელია აქ მდებარეობდა ოლგია 229*.
- ოშქი: 247*.
- პავლე მაგისტრიანე: ბიზანტიის ელჩი ხალიფასთან 686 წელს: 104.
- პავლე სილენციარო, ბიზანტიელი პოეტი (VI საუკ.): 315, 315*, 324.
- პავსანია დამასკელი, ისტორიკოსი: 297.
- პაიპერტი (ბაბბერდი, ბაიბურთი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში: 133, 146, 165, 176, 185, 199.
- პამფილია: პამფილიის ეპარქია (ცენტრი სელევკია): 127, 128, 147, 155, 162, 171.
- პანოდორე, ჟამთააღმწერელი: გიორგი სინგელოზის წყაროა 60. პანოდორეს წელთაღრიცხვა 81*.
- პაპადიმიტრიუ ს. (ფილოლოგოსი): 221.
- პაპაგია: მდებარეობს ჯიქეთის ზემოთ 224, 232.
- პაპე ვ. (ლექსიკოგრაფი): 222*, 233*.
- პარაპამისი: ინდოეთის კავკასიაა 65*.
- პართეი გ. (ფილოლოგოსი): 123, 125, 130, 131, 198.
- პართელები: 22, 28 (სპარსელები).
- პარნასი, მეორე კაპადოკიის ქალაქი: 299.
- პაროსი, კუნძული: პაროსის მიტროპოლიტი 149.
- პასაგნათე, არმენიელთა პატრიკიოსი: 651 წელს აუჯანყდა ბიზანტიას 102.
- „პასქალური ქრონიკა“: 5—16. როდის ცხოვრობდა მისი ავტორი 5. ცნობები წათე I-ის შესახებ 77*. „პასქალური ქრონიკისა“ და თეოფანეს წყაროები 73.
- პატრასი: სამიტროპოლიტო ცენტრი პელოპონესში 148, 164, 173, 177.
- პატრასი ახალი: სამიტროპოლიტო ცენტრი 148, 170, 174, 177.
- პატრიკიოსი: ბიზანტიელი სარდალი ანასტასი I-ის დროს 77.
- პაფლაგონია: პაფლაგონიის მმართველები ატალოსი და პილემენესი (ძვ. წ. I საუკ.) 322. პაფლაგონიის კატაპანი პეტრონა

(IX საუკ.) 226. პაფლაგონიის თემი 296. პაფლაგონიის ეპარქია (ცენტრი განგრა) 127, 147, 156.

პაძატი (გეოგრ.): 241.

პაჭინაკები; მათი სამფლობელოს ფარგლები 225. რა გზით დადიან ისინი ხერსონში და ბოსპორში 230. მათ მთავართადმი მიმართვის წესი 294*, 295.

პაჭინაკია: მისი ადგილმდებარეობა 224, 228.

პელახთოე, ანუ პერაკლიუპოლი, ქალაქი პირველ არმენიაში: ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი 141, 145. შდრ. ფილახთოე, ანუ პერაკლუპოლი, ქალაქი მეორე არმენიაში 129 (ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი).

პელოპონესი: პელოპონესის თემი 296. პელოპონესის ეპარქია 162, 164.

პერბერისი, ქალაქი: აქ ცხოვრობენ გაძევებაში მყოფი მაქსიმე აღმსარებელი, ანასტასი აპოკრისიარი და ანასტასი მონაზონი 40*, 48.

პერგი, ანუ სვილე. ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრი პამფილიის ეპარქიაში 128, 148, 162, 173, 177.

პერეკოპი: 229*.

პერკრი. ქალაქი ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე (სომხური წყაროების „ბერკრი“): 248, 249, 250, 253, 254.

პეროზი, სპარსეთის მეფე (458—484 წ.წ.): კავადის მამა 81.

პეროზიტები: მათგან შედგენილ სპარსელთა ჯარი 94.

პერსარმენია: 21*, 30*.

პერსიდი იხ. სპარსეთი.

პეტრა, ლაზეთის ქალაქი: მას სვიდა ეძახის პეტრაჲა, პეტრეა 321, 321*. ბიზანტიელებმა პეტრას ციხიდან გააგდეს სპარსელები 554 წელს 85. პეტრას საეპისკოპოსო კათედრა ფაზისის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 123, 139, 140, 142, 144, 181, 184, 187, 188, 190, პეტრას ეპისკოპოსი იოანე დაესწრო 692 წლის საეკლესიო კრებას 188*. პეტრას კათედრა აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 198.

პეტერსი პ. 39, 53*.

პეტრე ბარსუმე, პრეტორიანთა პრეფექტი (VI საუკ.): 316, 316*.

პეტრე მაიუმელი: მის „ცხოვრებაში“ მოხსენებული იბერთა მონასტერი 259*.

პეტრე მკაწრვალი: მისი ექსორია 76*.

- პეტრე პატრიკიოსი**, ბიზ. სახელმწიფო მოღვაწე (მაგისტროსი) და ისტორიკოსი: სპარსეთთან დადვა ხელშეკრულება 562 წელს: 85, 85*, 86*. პეტრე წყაროა იოანე ანტიოქელისა 1.
- პეტრე**, სტრატეგოსი (სტრატეგოსი): იგზავნება ლაზეთში წათეს დასახმარებლად 15—16, 15*, 79*, 80.
- პეტრე**, ალანთა ეპისკოპოსი (X საუკ. პირველი მეოთხედი): 210, 211, 217*.
- პეტრე**, მავრიკი კეისრის ძმა: ფოკამ თავი მოჰკვეთა 36.
- პეტრონა ვოილა**, პროტოსპათარი: ნიკოპოლის კატაპანია 270.
- პეტრონა კამატერი**, სპათაროკანდიდატი: მან ააგო სარკელის ციხე 225—227. მას ებოძა პროტოსპათარობა 226*, 228. იგი გაიგზავნა სტრატეგოსად ზერსონის ციხეში 227—228.
- პილემენევსი**, პაფლაგონიის მმართველი ძვ. წ. I საუკუნეში: 3, 322.
- პინდარე**, ძველი ბერძენი ლირიკოსი (VI—V საუკ.): 313.
- პისიდიას**: პისიდის ეპარქია (სამიტროპოლიტო ცენტრი ანტიოქია) 128, 161.
- პისინუნტი**, ანუ იუსტინიანუპოლი: სამიტროპოლიტო ცენტრი გალათიის ეპარქიისა 127, 147, 158, 173, 177.
- პიტიუსი**, პიტიუნტი იხ. ბიჭვინთა.
- პლატონი**, ფილოსოფოსი: 309.
- პლინიუსი**, უფროსი (ავტორი შრომისა „ბუნების ისტორია“): მისი ცნობები კოლხური მათობელა თავლის შესახებ 322*.
- პოდენდი** (გეოგრ.): 298.
- პოლემონიონი**: საეპისკოპოსო კათედრა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში: 184—185, 199.
- პოლემონის პონტო** (პონტოპოლემონიაკი): იქ იყო გამოყოფილი VIII საუკუნიდან ხალდიის თემი 30*. აქ ჩაყენებული სამხედრო დანაყოფები 191; აქ დგას პირველი ლეგიონი 191, 192. პოლემონის პონტოს ეპარქია (X საუკუნემდე მასში შედის ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსო, ან საარქიეპისკოპოსო კათედრა) 127, 133 (შედის რიზეს ეპისკოპოსი), 139 (ტრაპეზუნტის არქიეპ.), 141 (ტრაპეზუნტის არქიეპ.), 142, 143, 145 (შედის რიზეს კათედრა), 157 (შედის ორიზის, თუ რიზეს კათედრა), 178, 179, 183 (ტრაპეზუნტის არქიეპ.), 184—185, 186 (ტრაპეზუნტის არქიეპ.). მეათე საუკუნიდან მასში აღარ შედის ტრაპეზუნტი 199.
- პომპეიუპოლი**, ქალაქი პაფლაგონიაში: პომპეიუპოლის არქიეპისკოპოსი 177.

პომპეუსი; რომაელთა სარდალი და კონსული 321. მისი გამარჯვება მითრიდატეზე და ტიგრანზე 65. მისი ლაშქრობანი ამიერკავკასიაში 3, საქართველოში 65—66; მან დაიმორჩილა ალბანელები და იბერები 322; კოლხებს მეთაურად ჩაუყენა არისტარქე 3, 323.

პონტანუსი (ფილოლოგოსი): 39*.

პონტო, მხარე: იგი იაფეტის სამფლობელოში შედის 61. პონტოს სასაზღვრო ხაზი 191. აქ მოკლეს კეისარი ტაკიტე (276 წელს) 69. პონტოს მხარე მოაოხრეს სარმატებმა 288.

პონტო, ზღვა: 50, 224, 230, 297. პონტოს სანაპიროები ბიზანტიონიდან კოლხეთამდე 201. პონტოს ზღვა საზღვარია დასავლეთ საქართველოსი 232*. იხ. აგრეთვე შავი ზღვა, ევქსინის პონტო.

პონტოპოლემონიაკი იხ. პოლემონის პონტო.

პრაიზიგე ფრ. (პაპიროლოგი-ლექსიკოგრაფი): 278*.

პრეზენტინე, მავრიკი კეისრის ძმის, პეტრეს, დომესტიკი: 36.

პრობრაჟენსკი პ. გ.: 74, 77*.

პროკოპი კესარიელი: 15*, 77*, 80*, 82*, 297. მისი ცნობები: გურგენ მეფის შესახებ 83*, ქართლში მეფობის მოსპობის შესახებ 84*, უქიმერიონის შესახებ 56*, „ბურგუსნოსის“ შესახებ 192, ტრაპეზუნტის შესახებ 201, ჭანების შესახებ 280*, დვინის შესახებ 263, ქართველთა მონასტრების შესახებ იერუსალიმში 258*, 259*. პროკოპი წყაროა სვიდასი 313, 315, 316*, 317, 317*. პროკოპი კესარიელისა და თეოფანე ჟამთაღმწერელის წყაროები 73.

პტელეა, ადგილი ჯიქეთში: 233.

პტოლემეიაოსი: იგი იცნობს არტანუჯს (Αρτανουζα) 280*.

ჟორდანია თ.: მისი „ქრონიკები“ 258*, 268*.

რაისკე ი. (ფილოლოგოსი): 223.

რანი: 261*.

რაბატი: არტანუჯის ერთი ნაწილი 278, 278*—279*.

რეგედორა: მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299.

რეგეპოდანდი: პირველი კაპადოკიის ქალაქია 299.

რეგიონი: სამიტროპოლიტო ცენტრი კალაბრიის ეპარქიაში 148, 164.

რიზე: დაშორებულია ტრაპეზუნტს ორი დღის სავალი გზით 201. რიზეს რაზმი (შედის პონტოს პირველ ლეგიონში) 191. რიზეს საეპისკოპოსო კათედრა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში 133, 145, 157 (ორიზი?), 185. რიზეს საარქიეპისკოპოსო კათედრა 175, 178; რიზეს საეპისკოპოსო იქცა საარქიეპისკოპოსოდ 716—729 წლებში 201—202. რიზეს სამიტროპოლიტო 136, 145.

რინდაკი, მდინარე მცირე აზიაში; 70.

„რიკინის ციხე“, ციხე მისიმიელთა ქვეყანაში: მისი მცველი იყო ფარასმანი 111. იგი გაანადგურა სულეიმანმა 738 წელს 115, 115*.

როდენტი (გეოგრ.): 298.

როდოპოლისი (ვარ.: როდოპოლისი), ქალაქი ლიკიის ეპარქიაში 132.

როდოპე: როდოპის ეპარქია (ცენტრი ტრაიანუპოლი) 128, 166.

როდოპოლისი, ლაზეთის ქალაქი: როდოპოლისის საეპისკოპოსო კათედრა ლაზეთის ეპარქიაში 123, 130, 140, 142, 144, 161, 184, 187, 188. როდოპოლისის ეპისკოპოსი „პირველმოსაყდრედ“ ითვლებოდა 187. ეს კათედრა X საუკუნიდან აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 198.

როდოსელები (როდიელები): იაფეტის მოდგმისანი არიან 7, 62.

როდოსი, კუნძული: 653 წელს იგი აიღო მავიამ 102. როდოსის სამიტროპოლიტო 148, 167, 173, 177.

რომაელები (ძველი რომაელები): 7 (ლათინები). რომაელთა რაზმები ტრაიანეს დროს ჩაყენებული არიან ლაზებისა და საკინების ქვეყანაში 201. დიოკლეთიანეს დროს მათ წინააღმდეგ ლაშქრობენ სარმატები 288.

რომაელები (ბიზანტიელები) იხ. ბიზანტიელები.

რომანია (ბიზანტია): 105, 108, 111, 115, 254, 285, 287*. რომანიისა და იბერიის საზღვარზეა დაბა კოლორი 276.

რომანოზ I ლეკაპენი, ბიზ. კეისარი (919—944 წ. წ.): კონსტანტინე პორფიროგენეტის თანაკეისარია 241. მისი მეფობა აღწერა „თეოფანეს გამგრძელებელმა“ 325. მისი ურთიერთობა ადარნასესთან 243. მისი ქრიზობულები აქვს იბერიის კუროპალატს 267. ცდილობდა აეღო კეჯჯეს ციხე 263, 264. გურგენ იბერი მაგისტროსად აღაზევა 280. დავით II მაგისტროსთან (გარდაცვლილ ადარნასეს ძესთან) საგანგებო დავალებით გზავნის კონსტანტი პატრიკიოსს 283. მან იბერიის ერისთავე-

- ბის მუქართი დაშინებულმა არტანუჯი დაცალა 285. კონსტანტინეპოლში იბარებს აშოტ მეორეს, გარდაცვლილ ადარნასე კუროპალატის შვილს, რათა მას უბოძოს მამის პატივი, კუროპალატობა 286. გზავნის იოანე კურკუას, დვინის წინააღმდეგ 263. მან მოუსპო ტარონელს სარგოს მიცემა 244. რომანოზის მეუღლე თეოდორა გარდაიცვალა 330, 330*, 331*, 332*. რომანოზის გადმოგდება ტახტიდან 269*.
- რომანოზ II**, ბიზ. კეისარი (959—963 წ.წ.): 260, 290, 291, 292, 294, 295. კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიმართვა მისდამი 220. მისი მეფობა აღწერა „თეოფანეს გამგრძელებელმა“ 325.
- რომანოზი**, ბიზანტიის სარდალი ანასტასი I-ის დროს: 77.
- რომანოზი**, ბიზანტიელი სარდალი მავრიკი კეისრის დროს: იგი ინიშნება ლაზეთის სტრატეგოსად 34*, 88. იბრძვის ბარამის წინააღმდეგ სვანეთში 23, 24, 25, 26, 35*. იღვა ლაზეთის სტრატეგიულ პუნქტებში 36*.
- როში**, ქალაქი: 47, 66. „მოხუცი რომი“ იგერიებს ლანგობარდების იერიშებს 20. რომში მოღვაწეობდა მაქსიმე აღმსარებელი 40*. რომის პატრიარქი 126, 137, 147, 194, 195. მისადმი მიმართვის წესი 290.
- რომი** (რომის იმპერია): 190. მისი მეფე ათალარიხი 81*. მისი ურთიერთობა ხერსონთან 289*.
- რომი** (=ბიზანტია): 207. იხ. ბიზანტია.
- როსები** (რუსები): ცხოვრობენ დანაპრის ზემო ნაწილებში 228. ისინი დადიან შავი ბულგარიისაკენ, ხაზარისაკენ და სირიისაკენ 229.
- როსია** (რუსეთი): 224. მცირე როსიის ეპარქია 135. როსიის არქიეპისკოპოსი 137. როსიის სამიტროპოლიტო 144, 149. როსიის მთავრისადმი მიმართვის წესი 294, 294*.
- რუსიონი**, ქალაქი თრაკიაში: რუსიონის მიტროპოლიტი 149.
- რუსტიკე**, ლაზთა მეფის გუბაზის მკვლელი 10*.
- რუფინუსი**, რუფინე: იგი გადმოგვცემს იბერიელთა მოქცევის ამბავს, რომელიც ბაკურისაგან გაუგონია 75.
- საბერძნეთი** (=ბიზანტიას): 208*. იხ. ბიზანტია.
- საბარათაშვილო** (მეცდომით ამოკითხული გ. ლასკინის მიერ): 225*.
- საგინები**, ტომი დასავლეთ საქართველოში: მათ ქვეყანაში ჩაყენებული რომაული რაზმები (I საუკ.): 201.
- სავა**, მდინარე მორავიის ქვეყანაში :225.

სავარტიასფალი: უნგრელების ძველი სახელწოდებაა 224*—225*.
სავრომატე, კრისკონორეს ძე, ბოსპორელი: მან შეკრიბა სარმატები
და დალაშქრა ლაზეთი 288, 289, 289*.

სავრომატე (უმცროსი), კრისკონორეს ძის შვილიშვილი: 289.

საიდი: აჯანყებას აწყობს ხალიფის წინააღმდეგ 686 წელს: 105.

საინი (შაპინი), სპარსელი სარდალი: ლაშქრობს 622 წელს ირაკლი
კეისრის წინააღმდეგ სპარსეთში 90, 96, 97; კვლავ იგზავნება
625 წელს ირაკლის წინააღმდეგ 98; ებრძვის თეოდორეს ჯა-
რებს 99. მისი გარდაცვალება 99.

საისენი: საისენთა (საიაენთა, საისტა) ეპისკოპოსი იხ. ცაიში.

საკაბი (საკავი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტრო-
პოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 165, 185.

სალამა, ციხე ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე: 248, 249.

სალლები, ანუ სანიტები: 10.

სამარია (ბიბლიაში): 300, 300*.

სამეგრელო; მის სანახებშია ტრაპეზუნტი 208*. სამეგრელოში გად-
მოსასახლეს მაქსიმე აღმსარებელი 40*, 41*. სამეგრელოს და
ლეჩხუმის საზღვარზე უნდა ვეძიოთ უქიმერიონ-სქიმარი
56*.

სამოელი, ქართლის კათალიკოსი (VI საუკ.): 84*.

სამოთრაკი, კუნძული: აქ გადასახლებულ იქმნა თეოფანე ქამთა-
აღმწერელი 818 წელს 70.

სამოსი, კუნძული: სამოსის თემი 296.

სამცხე: მოაოხრა აბულ-კასიმმა 914 წლის მახლობელ ხანებში 276*.

სანები, რომელთაც სანიკები ეწოდებოთ (იპოლიტეს „ქრონიკაში“)
10*.

სანიგები, ტომი დასავლეთ საქართველოში: მათ ქვეყანაშია სებას-
ტოპოლი (სუხუმი) 235*.

სანიტები (? სანიგები), ანუ სალლები: 10. იხ. სანიგები.

სანნიები, ტომი: 9.

სარაბლანგა (შაპრაპლაკანი), სპარსელი სარდალი: გაიგზავნა ირაკ-
ლის წინააღმდეგ 623 წელს 94, 95, 258*; ირაკლის იერიშები
მის წინააღმდეგ 96. დაეცა ბრძოლაში 97.

სარატი (გეოგრ.): 228.

სარდუ, ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრი ლიდის ეპარქიისა 126,
147, 153, 172, 177.

სარვანი: უღრის შარვანს 292*. იხ. შარვანი.

- სარვანონი: აქ შეეხებენ ერთმანეთს ბიზანტიელები და სპარსელები (VI საუკ.) 87.
- სარვარაზა (შაპ-ვარაზი), სარვაროსი, სპარსეთის სარდალი: 622 წელს გაიგზავნა ირაკლი კეისრის წინააღმდეგ არმენიაში 90, 95, 96, 97; იგზავნება 625 წელს კონსტანტინეპოლის წინააღმდეგ 98. მან მოარბია აღმოსავლეთის მხარე 631—634 წლებში 207, 208*.
- სარკელი; ხაზართა ციხეა 224, 225. მისი ადგილმდებარეობა 225*. სარკელი ნიშნავს „თეთრ სახლს“ 225. იგი ააგო პეტრონამ 883 წელს 226—228, 226*. სარკელის ციხიდან მოდის მდ. ტანაისი 230.
- სარკინოზები (არაბები): 235, 236. არბევენ ბასიანს 260—261. მათ მხარეზე გადასვლით ემუქრება დავით II, ქართველთა მეფე, რომანოზ ლეკაპენს 285, 287*.
- სარმატები: წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62. მათ ქვეყანაზე მომდინარეობს ატელი 103. ისინი შეკრიბა და რომაელების წინააღმდეგ წაიყვანა სავრომატემ 288.
- სარნახორგანი, სპარსელთა სარდალი: 30, 30*.
- საქართველო: საქართველოს ჩრდილო საზღვარია ნიკოფსია 231*. საქართველოს მღვდელმთავრები 180, 181, 187. იხ. აბაზგია, იბერია, კოლხეთი, ლაზეთი.
- საქსები: მათ ქვეყანამდე ვრცელდება რომის პატრიარქის სამწყსო 137.
- სებასტია, სამიტროპოლიტო ცენტრია პირველი არმენიის ეპარქიისა: 127, 130, 131, 132, 135, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 147, 155, 173, 175, 177, 195. სებასტიის (სევასტიის) თემი 296.
- სებასტია, ქალაქი პაკატიანის ფრიგიაში 160.
- სებასტოპოლი (სებასტუპოლი, სევასტოპოლი), ქალაქი აბაზგიაში (სუხუმი): მას დიდი სებასტოპოლი ეწოდება 57, 58. იგი აბაზგიაშია 58. „სევასტე ქალაქი, რომელსა აწ ეწოდების ცხუმი“ 192*. სებასტოპოლი დიდი, სადაც არის აფსარის ციხე... 57. სებასტოპოლის ცხენოსანთა კოჰორტი შედის პონტოს პირველ ლეგიონში 191, 192. სებასტოპოლი სანიტების (? სანიგების) ქვეყანაშია 10, 235*. გაიგივებულია სოტერიუპოლისთან 234*. სებასტოპოლში არის აბაზგიის ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსის კათედრა 129, 139, 140, 141, 175, 181, 184—185, 187, 218*; სებასტოპოლის არქიეპისკოპ-

- პოსი ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს 187, 216*, ფორმალურად ჯერ კიდევ არის დაჩრენილი 901—907 წლებში შედგენილ ეკთესისში 196, 201, იგი აღარ არის 927—940 წლებში შედგენილ ეკთესისში 196, არც 969—976 წლების ეკთესისში იხსენიება 197.
- სებასტოპოლი (სებასტუპოლი): საეპისკოპოსო კათედრა პირველი არმენიის ეპარქიაში 130, 132, 142, 143, 145, 155, 175.
- სევერე სეპტიმი, რომაელთა კეისარი (193—211 წ.წ.) 68*.
- სევერიანე, აფროდისიის ეპისკოპოსი: 182.
- სევერინა: სამიტროპოლიტო კათედრა 148, 173, 177.
- სევეროსი, მონოფიზიტი (VI საუკ.): 206.
- სეკუნდინე: 77. იხ. იპატიოსი.
- სელინუნტი, ქალაქი: 321*.
- სელევკია: სამიტროპოლიტო კათედრა 173, 177. სელევკიის თემი 296.
- სელიბრია, ქალაქი თრაკიაში: სელიბრიის მიტროპოლიტი 149.
- სერგი ბარნუკისძე, პატრიკოსი: ლაზეთის მმართველია 697 წელს 49*; აჯანყდა ბიზანტიის წინააღმდეგ 105.
- სერგი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (610—638 წ.წ.): 48, 48*, 101. იგი იაკობიტია და მონოთელიტი 102.
- სერე, ქალაქი მაკედონიაში: სერის მიტროპოლიტი 148.
- სერვოტიელთა ერისთავი, არმენიაში: 291.
- სერმადი (სერმანძი, ტოსერმანძი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 146*, 185.
- სექსტე იული აფრიკანე: მისი „ქრონიკა“ 5, წყაროა იოანე ანტიოქელისა 1, წყაროა გიორგი სინგელოზისა 60.
- სვანეთი, „სუანთა სოფელი“: იქ მომხდარ ამბებს აღწერს თეოფილაქტე სიმოკატა 17*, 21—26. დავა სვანეთის გამო 20*. სპარსელების ლაშქრობა მის წინააღმდეგ 21—26, 86; მის გარშემო ბრძოლა 588—590 წლებში 35*. სვანეთში დამარცხდნენ სპარსეთის ჯარები 33. სვანეთის ციხეში მოათავსეს ანასტასი ხუცესი 52*, 56*. სვანდის ციხეში მოათავსეს ანასტასი აბოკრისიარი 42—43, სვანეთში ქრისტიანობა გავრცელდა ანდრია მოციქულის დროს 58, 57 (სუსები).
- სვიატოსლავი: მან 965 წელს დაიპყრო „ბელაია ვეჟა“ 225*.
- სვიდა, ლექსიკოგრაფი: 50*, 313—324. მისი ლექსიკონის სათაურის („სუდა“) საკითხი 313—314. მოგვითხრობს პომპეუსის ლაშქრობაზე ამიერკავკასიაში 3.

სვილეონი (სვილე), ანუ პერგი: სამიტროპოლიტო ცენტრი პამფილიის ეპარქიისა 128, 173, 177.

სვიმეონ მაგისტროსი, ლოგოთეტი, ისტორიკოსი: მისი ცნობა თომას სლავის შესახებ 307*; ცნობა იბერიელი კუროპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინეპოლში 332*, 333*. იგი ავტორია გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფიის „გაგრძელების“ პირველი ნაწილისა 333*.

ფსევდო—სვიმეონ მაგისტროსი: მისი ცნობა იბერიელი კუროპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინეპოლში 331*, 332*, 333*.

სვინადი: სამიტროპოლიტო ცენტრი სალუტარიის ფრიგიის ეპარქიისა 127, 148, 160, 173, 177.

სიდი: სამიტროპოლიტო ცენტრი პამფილიის ეპარქიისა 127, 147, 155, 173, 177.

სივნიეთი (არმენიაში): 82*. სივნიეთის ერისთავი 291.

სიმონ კანანელი: ანდრია მოციქულთან ერთად ავრცელებს ქრისტიანობას ალანიაში და ფუსტაში 58; მოვიდა აფხაზეთში და ეგრისში 231*, იქადაგა სებასტოპოლში (სუხუმში) 59.

სინგული, მდინარე: 228.

სინოპელები: მათ დააარსეს კოლხთა ქვეყანაში ქალაქი ტრაპეზუნტი, 300*.

სინოპი: მესამე კაპადოკიის ქალაქია 300. საეპისკოპოსო კათედრა პელენოპონტის ეპარქიაში 132, 155, 175, 178.

სინუტე, საჭურისი: იგი ლეონ VI-მ მიავლინა ადარნასე კუროპალატთან 237, 238, 239.

სირაკუზი: სამიტროპოლიტო ცენტრი სიცილიის ეპარქიისა 156. სირაკუზის მეტროპოლიამ დაიკავა მელიტენის ადგილი 197.

სირია: 229, 235. სირიის საქონელი მოდის არტანუჯში 279, 280*.

სისარვანონი: ბრძოლა სისარვანონის ციხესთან ბიზანტიელებსა და სპარსელებს შორის (VI საუკ.) 21*.

სისპირიტი, ხალდიის თემში (?): 300.

სიცილია: სიცილიის ეპარქია 156, 169, 173, 197. სიცილიის თემი 296.

სკაბალანოვიჩი ნ.: 237*.

სკავრე, რომაელი სარდალი: 66.

სკალიგერი ი. (ფილოლოგოსი): 68*.

სკვითები: მათი ქვეყნის აღწერა 224*. ჩრდილოეთის სკვითები 234. სკვითები დამოძღვრა ანდრია მოციქულმა 57. თომა სკვითი იყო 306*.

- სკვითია: სკვითიაში ხალიბების ტომი 324. სკვითიის მდინარე ფაზისი და ქალაქი ფაზისი 323, 324.
- სკილაქს კარიანდელი, ლოგოგრაფოსი: 297.
- სკიპიონი, რომელი სარდალი (სციპიონი): 18, 19.
- სკლავები, ტომი: 98. იხ. აგრეთვე სლავები.
- სკლავენები, ანუ გეტები: 20.
- სკოტორი, კოტორი (ციხე დასავლეთ საქართველოში): მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 52* — 53*. იქ მოათავსეს ანასტასი მონაზონი 42, 43*, 51*.
- სლავები: 98. მათი მონაწილეობა თომას აჯანყებაში 305, 307*.
- სმირნა: სამიტროპოლიტო ცენტრი აზიის ეპარქიისა 148, 169, 173, 177.
- სოგდიანები: ისინი დამოძღვრა ანდრია მოციქულმა 57.
- სოზომენე, საეკლ. ისტორიკოსი (V საუკ.): თეოფანე უამთაღმწერლის წყაროა 73.
- სოკოლოვი ი.: 221.
- სოკრატე, საეკლ. ისტორიკოსი (V საუკ.): თეოფანე უამთაღმწერლის წყაროა 73.
- სომხები, სომხეთი: სომეხთა მოქცევა კონსტანტინეს დროს 75. აჯანყება სპარსელთა წინააღმდეგ 571 წელს 262*. მავრიკის ლაშქრობა სომხეთში 578 წელს 29—31. აჯანყება ბიზანტიის წინააღმდეგ 651 წელს 102. არაბთა ლაშქრობა სომხეთში 653 წელს 102. სომეხია თუ არა თომას? 306*. იხ. აგრეთვე არმენია, არმენიელები.
- სომხითი: 82*.
- სოტერიუპოლისი: ქალაქი აბაზგიაში 224; აბაზგიის სამხრეთ საზღვარზეა 233, 233*; ბიჭვინთასთან არის გაიგივებული 233*, 234*, სუხუმთან არის გაიგივებული 234*. სოტერიუპოლისის სარქიებისკოპოსო კათედრა იხსენიება X საუკუნის მეორე ნახევრის ეკთესისებში 218*.
- სოფენე: მხარე დიდ არმენიაში, IV არმენიის ეპარქიაში: 124.
- სოფიო, ქრისტეფორე კეისრის მეუღლე: გვირგვინი დაიდგა 922 წელს 330, 330*, 331*, 332*.
- სოფოკლე: მისი ტრაგედიები 313.
- სოფოკლესი, ლექსიკონის ავტორი (XIX საუკ.): 236*, 278*.
- სპანდიატი, ისპანდიატი: ირანის ლეგენდარული გმირია 257, 257*
დავითის ძმაა 257, 259.

- სპარსელები; მათი აღმნიშვნელი სახელწოდებანი (ბაბილონელები, მიდიელები, პართელები, სპარსელები) 30*. მათი პოლიტიკა ქართლში VI საუკუნეში 83*—84*; მათ მოსპეს ქართლში მეფობა 260*, მათი ლაშქრობა სვანეთის წინააღმდეგ 21—26. სპარსელები თომა სლავის ჯარში 326. იხ. სპარსეთი.
- სპარსეთი (ირანი): 20*, 256, 310. მასთან ბიზანტიამ დადვა ხელშეკრულება 562 წელს 85*. ირაკლი კეისრის ლაშქრობა მის წინააღმდეგ 90—94, 207, 257. სპარსეთში (პერსიდში) არის ციხე ლეთე 86.
- სრეზნეესკი ვ.: 333*.
- სტავროპოლი, კარიის ეპარქიის მეტროპოლი: 127, 147, 159, 173, 177. VII საუკუნემდე მას ერქვა აფროდისია 181. მისი ეპისკოპოსია VII საუკუნეში თეოდორე 182.
- სტახის არგიროპოლედი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი: 205.
- სტეფანე ბიზანტიონელი, გეოგრაფიული ლექსიკონის ავტორი: 30*.
- სტეფანე, იოანე ხუცესის შვილი: ეხმარება ანასტასი აპოკრისიარის 46.
- სტეფანე, ტაგმატარხი: ტიბერი კეისრის მეფარე იყო 19.
- სტილიზონი, გერმანელი, რომაული ჯარის სარდალი (IV საუკ.): 312*.
- სტრაბონი, ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი: წარმოშობით კაპადოკიელი იყო, ქალაქ ამასიიდან 297. მისი ცნობა კოლხური მართობელა თაფლის შესახებ 322*. მისი აზრი ნისური (ფაზისური) ცხენების შესახებ 320.
- სტრატოფილე, ფილომუსეს ძე: ხერსონის მეფე 289*.
- სტრიმონის თემი (ევროპაში): 296.
- სუანია იხ. სვანეთი. *სუანია (სურია?) 230*.
- სუბარმახი; კოლხი ფაზისის „გადაღმა“ მცხოვრებთაგან, სამეფო გვარისა 323—324.
- სუგდები: მათ ქვეყანაში ჩავიდა ანდრია მოციქული 59.
- სულეიმანი, ისამის ძე, არაბთა სარდალი: 738 წელს ილაშქრა რომანის წინააღმდეგ 115.
- სუმანია, ან სოვანია: 34*.
- სუმბატ დავითისძე: მისი „ქრონიკა“ 237*, 255*, 261*, 262*, 279*, 331*.
- სუმბატი, დიდი არტანუჯელი: მას ორი შვილი ჰყავდა, ბაგრატი და დავით მამფალი 275, 275*.
- სუმბატი, ერისთავთ-ერისთავი (გარდაიცვალა 988 წ.), ძე დავით

- მამფლისა 275*, ჰყავდა ორი ძე, დავითი და ბაგრატ 275*.
 მას ერგო არტანუჯი 277, ცოლად ჰყავდა ბაგრატ მაგისტრო-
 სის (937—945 წ.წ.) ქალიშვილი 278.
- სუმბატი**, ქართველთა მეფე და კუროპალატი (954—958 წ.წ.):
 269*, 330*.
- სუმბატი**, ერისთავთ-ერისთავი (სომეხთა მეფე), არქაიკას ძმა: 236,
 237. მისი ურთიერთობა ადარნასესთან 238*.
- სუმბატი**, ერისთავთ-ერისთავი (სომეხთა): აშოტ ერისთავთ-ერის-
 თავის შვილია 248, 249, 250, 254. იგი მოკლულ იქმნა სპარ-
 სეთის ამირას მიერ 248, 249, 250.
- სუმბატი**, აპოგანემის შვილი: 242.
- სურენა**, სპარსელთა მარზბანი სომხეთში: 29, 262*.
- სუსები** (Συσσι, უნდა იყოს დამახინჯებული Συσ[α]ν[α]): 57.
- სუსურმენე** (=ისსოს ნავსადგური): 192, 201.
- სუხუმი**: 54*. აფხაზეთის სამხრეთი საზღვარია 234*. იხ. სებასტო-
 პოლი.
- სქიომარი**, სქიმარი, სხიმარი, ჰიმარი (ციხე ლაზეთში): 45, 46. მისი
 გეოგრაფიული მდებარეობა 52*, 54*—56*. ამ ციხის უფრო-
 სია მისტრიანე 51. ამ ციხეში მოათავსეს მაქსიმე აღმსარებე-
 ლი 42, აქ გარდაიცვალა მაქსიმე 51*. ამ ციხეში მოათავსეს
 ანასტასი აპოკრისიარი 45.
- ტაბარინები** (? ტიბარენები), ტომი: მათ საკუთარი დამწერლობა
 აქვთ 8.
- ტაბახოვიცი** დ. (ფილოლოგოსი): 75.
- ტაგანროგი**, ქალაქი: 225*.
- ტავრი**: 297, 298.
- ტავრიდის კაპადოკია**: 297.
- ტაკიტე**, რომაელთა კეისარი (275—276 წ.წ.): 69. იგი მოკლეს ჭა-
 ნეთში 69*.
- ტამატარხი** („ტმუტორაკანი“): 224. ბოსპორის პირდაპირ მდებარე-
 რეობს 231.
- ტამხოსრო**, სპარსელი სარდალი არმენიაში: 30*, 31.
- ტანაისი**, მდინარე: 226. გამოდის იბერიის კარებიდან 103. მოდის
 სარკელის ციხიდან და ერთვის მეოტის ტბას აღმოსავლეთი-
 თიდან 230.
- ტაო**: 276*.
- ტარასი**, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (784—806 წ.წ.): 60.

- ტარონი, ქვეყანა სომხეთში: 234—248. მისი ერისთავი კრიკორიკი 235. ტარონის როლი სომხეთის ისტორიაში 248*. ტარონის ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291. ტარონის (თან 'Tαρον → 'Tοιατάρων) (ეპისკოპოსი ექვემდებარება კელძენის მიტროპოლიტს 134, 170. ტარონის მეტროპოლია 179*.
- ტასკუნები: ტასკუნთა ტომის წინააღმდეგ ბრძოლაში ფარსმანი ეხმარება იუსტინიანეს 84*.
- ტაფელი ლ. (ფილოლოგოსი): 100.
- ტაციტე, ისტორიკოსი: 256*.
- ტელეფისი (ტოლები), ციხე ლაზეთში 315*, 316*.
- ტერნოვსკი თ .ა.: 74.
- ტვიანა, კაპადოკიის ქალაქი. იხ. ტიანა.
- ტიანა (ტვიანა), ანუ ქრისტუბოლი: მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299. მეორე კაპადოკიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრია 127, 147, 156, 173, 177.
- ტიბე (დვინი): 248, 249, 263, 263*.
- ტიბერი II, ბიზ. კეისარი (578—582 წ.წ.): მან სტრატეგოსად დააყენა მავრიკი 29—30. ომი გამოუცხადა ორმიზდას 579 წელს 31.
- ტიბერიუბოლი: საეპისკოპოსო კათედრა კაპატიანის ფრიგიის ეპარქიაში 149.
- ტიგრანი, სომხეთის მეფე: მის წინააღმდეგ ლაშქრობს პომპეუსი 65, 322. ტიგრანის შვილი ტიგრანი ტყვედ წაიყვანა პომპეუსმა, 66*.
- ტიგროსი, მდინარე: 35.
- ტიმოთე, ალექსანდრიის ეპისკოპოსი: 72.
- ტირანნიელები: „იბერები, რომლებსაც აგრეთვე ტირანნიელები ეწოდებათ“ 8.
- ტირიდატე, სომეხთა მეფე: მის დროს გაქრისტიანდნენ სომხები 75, 311, 311*.
- ტიროკასტრონი, ანუ ყველისციხე: 276, 276*. იხ. ყველისციხე.
- ტიფილისი იხ. თბილისი.
- ტომაშეკი (ისტორიკოსი და ფილოლოგოსი): 230*, 234*.
- ტრაიანე, რომის იმპერატორი (98—117 წ.წ.): 201.
- ტრაიანუბოლი: როდოპის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი 128, 148, 166, 173, 177.
- ტრაპეზუნტი, ქალაქი: 111, 190, 323. ტრაპეზუნტი დასავლეთ საქართველოში შედიოდა 232*; იგი სამეგრელოს (ლაზეთის)

ქალაქია 58, 208*. ტრაპეზუნტი პოლემონის პონტოს აღმინისტრაციული ცენტრია V საუკუნის ნოტიციით და იქ დგას პონტოს პირველი ლეგიონი 191; კაპადოკიის ქალაქია (VII საუკუნის ცნობით) 11, ხალდიის თემის დედაქალაქია (X საუკ.) 300. მის აღმოსავლეთით მდებარეობს ისოს ნავსადგური (სუსურმენე) 192. ტრაპეზუნტამდე აღწევენ ქართველი ტომები 10. პომპეუსმა უბოძა გალატიის მმართველს დეიოტარეს 3*. იქ ჩავიდა ირაკლი კეისარი 208*. ტრაპეზუნტს გაცხოველებული სავაჭრო ურთიერთობა აქვს არტანუჯთან 279, 280*. ტრაპეზუნტში ქრისტიანობა გაავრცელა ანდრია მოციქულმა 58. ტრაპეზუნტის კავშირი (ისტორიული და ეთნოგრაფიული) ძველ ლაზეთთან 200, 201. ტრაპეზუნტი და ფაზისი ძველად ერთ საეკლესიო მეტროპოლიას ეკუთვნოდნენ 200. ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი VI საუკუნეში ანთიმოსი 200*, 205—206. ფაზისის ანუ ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი ქრისტეფორე ესწრება 787 წლის მსოფლიო კრებას 200. ტრაპეზუნტი VII—IX საუკუნეებში პოლემონის პონტოს ეპარქიაში შემავალი საეპისკოპოსო კათედრაა 139, 141, 142, 143, 148, 184; ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი „პირველმოსაყდრეა“ 183; ტრაპეზუნტის ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი (პოლემონის პონტოს ეპარქიაში) 183, 184. ტრაპეზუნტი X საუკუნიდან აღარ ჩანს ეკთესისებში პოლემონის პონტოს ეპარქიაში 199; ტრაპეზუნტის საარქიეპისკოპოსო იქცა ლაზეთის ახალი ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრად 131, 133, 136, 144, 146, 165, 176, 177, 179, 181, 185, 186, 194, 247*; ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტს კესარიის მიტროპოლიტის ადგილი უჭირავს 136. რა კათედრები შედის ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში 198, 199.

ტრიბონიანე, VI საუკუნის იურისტი: 315.

ტურგანერხი, კუნძული: 233.

უკრუხი (ყუბანი), მდინარე: ჰყოფს ჯიქეთსა და ტამატარხას 231. ულივისხე; სპარსელთა მეფე ვოლოგესი IV (190—209 წ.წ.), რომელიც პესცენი ნიგერს მხარს უჭერდა, რისთვისაც სეპტიმი სევერემ იგი დალაშქრა 68.

ულნუტი: მისი ადგილმდებარეობა 247, 247*. მისი მოხსენიება ეკთესისებში 247*. შტრ. ოლნუტი.

უნაგირას მთა: 56*.

უნგრელები: 224. მათი უძველესი სახელწოდება „სავარტიასფალი“ 224*.

უნოგუნდური ბულგარები: 103.

ურია: ურია ქეტელი 255, 255*.

ურმიზდი: 83*. იხ. ორმიზდა.

ურუშაძე აკ.: 321*.

უსპენსკი თ., ცნობილი რუსი ბიზანტინისტი (1845—1928): 219, 327*, 329*.

უქიმერიონი: მისი ადგილმდებარეობის საკითხისათვის 56*.

ფაზისი, მდინარე და ქალაქი დასავლეთ საქართველოში. იხ. ფასისი-ფანასკერტი: 276*.

ფარნავაზი, ქართველთა მეფე: შეკრიბა ჯარი აზონის წინააღმდეგ, 266*.

ფარნაკე, მითრიდიტეს ძე: 66. იგი აუჯანყდა თავის მამას 3.

ფარნაკე, ფარნაკეს ძე: ხერსონის მეფეა 289*.

ფარნაკია, ქალაქი (მას წინათ „კერასუნტი“ ერქვა): იგი პომპეუსმა უბოძა, ტრაპეზუნტთან ერთად, გალატიის მმართველს დეიოტარეს 3*.

ფარასმანი, ბიზ. სარდალი ანასტასი I-ის დროს: წარმოშობით ლაზი, ზუნას შამა 76—77.

ფარასმანი: „რკინის ციხის“ მცველი VIII საუკუნეში 111; იგი შეე-ბრძოლა ლეონ ისავრიელს „რკინის ციხესთან“ 112.

ფარსმანი, იბერთა მეფე (I საუკ.): მისი ასული ცოლად ჰყავს ფარსმანის ძმას მითრიდატეს 256*.

ფარსმანი, ქართლის მეფე (VI საუკ.): 82*, დახმარება აღმოუჩინა იუსტინიანეს აბაზგების წინააღმდეგ ბრძოლაში 83*, 84*.

ფარსმან სხუაჲ, ქართლის მეფე (VI საუკ.): 82*.

ფასიანი იხ. ბასიანი. ფ ა ს ი ა ნ ი ს ე პ ი ს კ ო პ ო ს ი (ექვემდებარე-რება ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს ლაზეთში) 133, 146, 165, 185.

ფასიანი (ფაზისი), მდინარე ლაზეთში: 10, 10*, 20, 33, 57, 88, 110, 316, 319, 323. ფაზისი სკვითთის მდინარეა 323, 324. ფაზისის მხრიდან ცხენები (ფაზისური ცხენები, ნისური ცხენები): 320, 320*, 324.

ფასისი, მდინარე არაქსის ზემო წელის სახელწოდება: 270, 271, 272* 273, 273*. იხ. არაქსი.

ფასისი (ფაზისი), ქალაქი ლაზეთში: აქ ჩამოვიდა ლეონ ისავრიელი 107; ქალაქი ფაზისი სკვითიაში, იმავე სახელს ატარებს, რასაც მდინარე 323. ფაზისში ქრისტიანობა გავრცელდა ანდრია მოციქულის დროს 58. ფაზისი ლაზეთის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრია (მთელი ეპარქია ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს) 123, 128, 130, 139, 140, 141, 142, 144, 181, 184, 186, 187. ფაზისი და ტრაპეზუნტი ერთ მეტროპოლიას ეკუთვნოდნენ 200. ფაზისის ეპისკოპოსია 629 წელს კვიროსი 101. ფაზისელი ეპისკოპოსი თეოდორე დაესწრო 692 წლის საეკლესიო კრებას 188*. ფაზისის, ანუ ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი ქრისტეფორე დაესწრო 787 წელს მეშვიდე მსოფლიო კრებას 200. ფაზისის მეტროპოლია თავისი ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით (როდოპოლისი, ცაიში, პეტრა, ზიგანევი) ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს და დაუკავშირდა მცხეთის საკათალიკოსოს 197*, 198, 216*—217*.

ფაუსტინუპოლი. მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299.

ფილახთოე, ანუ ჰერაკლუპოლი: ქალაქი მეორე არმენიაში 129. შდრ. პედახთოე.

ფილიპე მაკედონელი: 319.

ფილიპიკე, მავრიკი კეისრის სიძე: იგი ბრწყინვალე სარდალია 18, 19, 19* მისი ლაშქრობა 589 წელს მარტიროპოლის ასაღებად 19, 21*, აქ ფილიპიკემ ომი წააგო და მავრიკიმ მას ჩამოართვა სტრატეგოსობა 87. ფილიპიკე მოკლულ იქმნა ფოკას მიერ 36.

ფილიპიკე ვარდანი, ბიზ. კეისარი (711—713 წ.წ.): მან 711 წელს იუსტინიანე II ჩამოაგდო ტახტიდან 208*, იგი დააბრძავეს 113, 114.

ფილიპო: სამიტროპოლიტო ცენტრი მაკედონიაში 148, 167, 173. 177.

ფილიპუპოლი: თრაკიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი 128, 148, 166, 173, 177.

ფილიქსი (ფელიქს IV), რომის პაპი (526—530 წ.წ.): 72.

ფლიუნტი, ქალაქი: 321*.

ფოთი: 190. იხ. ფასისი.

ფოკა, ბიზ. კეისარი (602—610 წ.წ.): 1. ფოკას მიერ ჩადენილი „უწმინდური საქმეები“ (მავრიკისა და მისი მახლობლების

მოკვლა) 36. ფოკას მეფობაში შედგენილია გიორგი კვიპროსელის „აღწერა“ 124.

ფოტიოსი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (858—867 და 878—886 წ.წ.): ურთიერთობა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიათა შორის ფოტიოსის დროს 194. ბასილი სოფენელის ეკთესისი შედგენილია ფოტიოსის დროს 130. ფოტიოსის „ბიბლიოთეკა“ 17.

ფოხტი ა. (ფილოლოგოსი): 222*, 223.

ფრანკები: ფრანკთა მეფისადმი მიმართვის წესი 294*.

ფრიგია კაპატიანისა (პაკატიანისა); სამიტროპოლიტო ეპარქია (ცენტრი ლაოდისა): 127, 160; სამიტროპოლიტო ეპარქია (ცენტრი ჰიერაპოლი): 128, 168.

ფრიგია სალუტარიისა: სამიტროპოლიტო ეპარქია (ცენტრი სვინადი) 127, 160.

ფრიგია: ფრიგიის ეპარქია ცენტრით ამორიონში 169; ფრიგიის ეპარქია ცენტრით კოტიეონში 169.

ფრიგიდუსი, მდინარე იტალიაში: აქ ბრძოლა გადაიხადა ბაკური იბერიელმა 312*.

ფრუმენტი, მეროპის-მოწაფე: ინდთა პირველი ეპისკოპოსი 75. იხ. მეროპი.

ფსახაფსისი, მდინარე ნიკოფსიის მახლობლად: 233*.

ფსევდო-სვიმეონ მაგისტროსი: მის „ქრონოგრაფიაში“ დაცული ცნობა იბერიელი კუროპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინეპოლში: 331*, 332*, 333*.

ფსომათი: ფსომათის კომერკიარი მიქაელ პროტოსპათარი 246.

ფუსტა, ციხე ლაზეთში; 51*, 52*. მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 54*. აქ ქრისტიანობას ავრცელებენ ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 58. ფუსტას (ფუსტელთა) ციხეში მოათავსეს ანასტასი აპოკრისიარი 44.

ფუსტელები: 44, 45, 57. იხ. ფუსტა.

ქალდეველნი (=სპარსელებს): მათი სტრატეგოსი 30.

ქალდია იხ. ხალდია.

ქალკედონი, ქალაქი ბითვინიაში: მის წინააღმდეგ სალაშქროდ ემზადებიან სპარსელები VII საუკუნეში 207, 208* ქალკედონში მოკლულ იქმნა სუბარმახი (399 წელს): 323*. ქალკედონი ბითვინიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრია 126, 147, 155, 173, 177. ქალკედონის კრების დადგენილება 101.

ქარანი, ქალაქი მესოპოტამიაში: 116.

ქართველები: ქართველებმა საკუთარ გმირად აქციეს სპანდიატი 257*. ქართველთა მეფეების ურთიერთობა ბიზანტიის კეისრებთან 287*. ბიზანტიელებთან ერთად იბრძვიან არაბების წინააღმდეგ 273*. მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 303—306, 326. იხ. აბაზგები, იბერიელები, კოლხები, ლაზები, სვანები.

ქართლი: ქართლში მეფობა გააუქმეს სპარსელებმა 523 წელს 81*, 260*. სამმართველო აპარატი ქართლში VI საუკუნეში 83*—84*, ქართლის ერისთავების შეთქმულება სპარსეთის წინააღმდეგ 571 წელს 261*, 262*. ქართლიდან წავიდა ქასრე ამბარვეზი (ხორსო პარვეზი) 261*. ქართლში მოვიდნენ ოთხნი ძმანი, ძენი სოლომონისნი 261*. ერისთავი გუარამი 255*. ქართლის მცხოვრებთ ურთიერთობა აქვთ იბერთა მონასტერთან იერუსალიმში 258*. შიდა ქართლი მოაოხრა აბულ-კასიმმა 914 წელს 276*. იხ. იბერია.

ქასრე ამბარვეზი იხ. ხორსო II პარვეზი.

ქაჯეთის ციხე: 265*, 266*.

ქერსონი იხ. ხერსონი.

ყველი (ყველი) 276*. იხ. ყველისციხე.

ქრისტუპოლი, ანუ ტიანა: 127, 149. იხ. ტიანა.

ქრისტეფორე, რომანოზ ლეკაპენის შვილი, თანაკეისარი (921 წლიდან): 330*, 331, 331* 332*, 333*.

ქრისტეფორე, ფაზისის ანუ ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი: 200.

ქსენოფონტი, ისტორიკოსი (V—IV საუკ.): მისი ცნობა ტრაპეზუნტის შესახებ 300, 300*. მისი ცნობა კოლხური მათრობელა თაფლის შესახებ 322*.

ქსერქსი: ახალი ქსერქსი (ასე უწოდებდნენ ისტორიკოსი თომა სლავს) 304.

ქტეზიფონტი, ქალაქი: 35.

ღადირნი, ქვეყანა: 61, 310.

ყარსი: ყარსის ციხეში ზის დიდი არმენიის ერისთავთ-ერისთავი 248.

ყაუხჩიშვილი ს.: 4*, 33*, 53*, 54*, 56*, 309*, 310*, 312*, 318*.

ყველისციხე (ყუელისციხე, ყველი): 276, 276*. ერისთავი ყუელი-სა მურვან ჯაყელი 276*. ყუელის ერისთავისადმი მიმართვის

წესი 291, 294*. ტიროკასტრონი წარმოადგენს ქართული „ყველისციხის“ ბერძნულ თარგმანს 276*.

ყუბანეიშვილი ს.: 192*.

ყუბანი, მდინარე: მას ეწოდება კუფისი 228*. მას ეწოდება უკრუხი 231*.

შავი ზღვა: 191, 315*, 316, 321 (პონტოს ზღვა) 322 (პონტო). მისი ჩრდილო სანაპიროების აღწერა 224—233. იხ. აგრეთვე პონტო, ევქსინის პონტო.

შავშეთი: 276*.

შანიძე აკ.: მისი ეტიმოლოგია სიტყვისა „არტანუჯი“ 280*.

შარვანი (სარვანი): 292*. მდებარეობს ალანიასა და ჭანარიას შუა 292. შარვანის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.

შაჰინი იხ. საინი.

შაჰრვარაზი იხ. სარვარაზა.

შესტაკოვი ს. პ., ცნობილი რუსი ბიზანტინისტი: 53*, 74.

შიო მღვიმელი: მისი „ცხოვრება“: 83*, 84*.

შტადტმიულერი გ. (ფილოლოგოსი): 226*.

შტაინი ე. (ისტორიკოსი): 312*.

შუამდინარე (მესობოტამია): 82*. იხ. მესობოტამია.

შუბარტი ვ. (ფილოლოგოსი, პაპიროლოგი): 15*.

ჩარვაგანი, კუნძული: 233.

ჩაქვის წყალი: 265*.

ჩახარი, ციხე მისიშიელთა ქვეყანაში: 53*.

ჩორდვანელი: 268*. იხ. ზურვანელი.

ჩუბინოვი დ.: 68*.

ცაგერი: 55*. მისი გაიგივება „თაკვრიასთან“ 53*.

ცაიში, საეპისკოპოსო კათედრა დასავლეთ საქართველოში: მისი სახელწოდების ნაირსხვაობა ბიზანტიურ. ეკთესისებში (საისენთა, საისთა, აბისენთა) 188—189. ცაიშის საეპისკოპოსო კათედრა ლაზეთის ეპარქიაში 130, 140, 142, 144, 181, 184, 187, 190. ცაიშის ეპისკოპოსი X საუკუნიდან აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 198.

ცეცე, ბიზ. პოეტი-კომპილატორი (X:II საუკ.): 1.

ცხუმი, ანუ სევასტე ქალაქი. იხ. სეხასტოპოლი.

ძამანარძე (ზამანაზი), იბერიის მეფე: 535 წელს ჩადის კონსტანტინეპოლში 80, 81*, 82*, 84*.

ძვრმაძე, ადგილი ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე: 248, 251. შდრ. ეკთესისების სერმანძი 185.

ძილანევი (=ზიგანევი): 193*. იხ. ზიგანევი.

წათე I, ლაზთა მეფე: იგი ზამნაქსეს შვილია 11. ჩავიდა კონსტანტინეპოლში იუსტინესთან 11—14, 77—79. ცოლად შეირთო პატრიკიოს ონინეს (ნომოსის) ქალიშვილი ვალერიანე 12, 78. სპარსელების ლაშქრობა წათეს წინააღმდეგ 528 წელს 14, 79—80; იუსტინიანე უგზავნის დამხმარე ჯარს 79. ცნობები მის შესახებ იოანე მალალასთან და „პასქალურ ქრონიკაში“ 77*.

წერეთელი გ.: 236*.

წუნდა: მისი გაიგივება კეჯეს ციხესთან 265*.

ჭანარია: ალანიასა და ჭანარიას შუა მდებარეობს შარვანი 292. ჭანარიის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.

ჭანეთი: 190, 191, 192. აქ მოკლეს კეისარი ტაკიტე 276 წელს 69*.

ჭანიუცი (ხალტიქი): პონტოს პროვინცია 30*.

ჭიჭინაძე ზ.: 275*, 276*.

ხადერი, მდინარე: 230.

ხაზარები ისინი არიან თურქები აღმოსავლეთისა 99. ისინი მოკავშირეებად მიიღო ირაკლი კეისარმა 625 წელს 99, 100. მათი სარდალი (VII საუკუნეში) ზიებელი 99. მათ გადმოლახეს კასპიის კარები 99. მათი ციხე სარკელი 224, 225. მათ წინააღმდეგ 729 წელს ილაშქრეს არაბებმა 115. იხ. ხაზარეთი.

ხაზარეთი (ხაზარია): აქ გადმოსახლეს იუსტინიანე II 208*. ხაზარეთის ხაგანის შვილმა 728 წელს ილაშქრა მიდიაზე და არმენიაზე 114. ხაზარებისაკენ დადიან რუსები 229. ხაზარეთის ხაგანი და ბეგი 226. ხაგანისადმი მიმართვის წესი 293, 294*. კონსტანტინეპოლის პატრიარქის სამწყსო ვრცელდება ხაზარეთამდე 137. იხ. ხაზარები.

ხალდეველები: 301. ხალდები თომა სლავის ჯარში 305, 326.

ხალდია (ქალდია): 137, 232*, 246. ხალდიის თემი 296, 300—301, მისი დედაქალაქია ტრაპეზუნტი 300. ხალდია შედიოდა პოლემონის პონტოში 30*. ხალდიის სტრატეგოსი იგზავნება ბა-

სიანიდან არაბების განსადევნად 261. ხალდიაში ჩავიდა კონსტანტი პატრიკიოსი, შეკრიბა ჯარი და წავიდა არტანუჯის ასაღებად 282. ხალდიაში დიდი ხანი დაჰყო კონსტანტინე ლიბისძემ 240. ხალდიის სტრატეგოსი თეოფილე 263. ხალდიის მიტროპოლიტი, მისი მიწერ-მოწერა ნიკოლოზ მისტიკოსთან 210, 211.

ხალი (ხალევი, ხალხევი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.

ხალიატი (ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე): 248, 249, 251.

ხლიატი: 248, 249, 253, 254.

ხალიბები: წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 7—8, 62. ხალიბები — ტომი სკვითიაში 324.

ხალტიქი (ჭანიუკი), პონტოს პროვინცია: 30*.

ხამაზური (ხამატოზური, ხამუჩური): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.

ხანტიერძი (ხანძიორზი): საეპისკოპოსო კათედრა ლაზეთის ეპარქიაში, ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში 133, 146, 165, 185.

ხარკა: ხარკას ქვეყანა 250, 252.

ხარსიანონი: ეს წარმოადგენდა კაპადოკიის შიდა ნაწილს 298.

ხარსი, ებონიმი: მისგან წარმოსდგა ხარსიანონი 298.

ხარძიძი (ხაბიძიტი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში: 133, 146, 165, 185.

ხაძანა (გეოგრ.): 191. **ხაჯანენიკა** (გიზენენიკა): აქ დგას ტრაპეზუნტის ლეგიონის დანაყოფი 191.

ხაძინე: ხაძინის ერისთავი, მისადმი მიმართვის წესი 291.

ხახული: 247*.

ხერიანი: საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში, ლაზეთში 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.

ხერსონელები: მათ წინააღმდეგ ლაშქრობს სავრომატე უმცროსი 289; შეესივნენ ბოსპორელებს 289*. მათი მთავარი თემისტე 287; მათ აიღეს ბოსპორი 288.

ხერსონი: 53*, 230. უერთიერთობა რომთან III—IV საუკუნეში 289*. ხერსონში გადასახლეს იუსტინიანე II 208*. აქ ჩავიდა პეტრონა კამატერი 883 წელს 226; პეტრონა იგზავნება აქ სტრატეგოსად 228. ხერსონი ჯიქეთში შედის 129, 224: მანძილი ხერსონიდან დნებრამდე 229. ხერსონის ავტოკეფალი არ-

- ქიეპისკოპოსი ჯიქეთის ეპარქიისა 129, 174, 178, 180, 184—185, 187, 197, 232*. ხერსონის თემი 296.
- ხერტი (ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე): 248, 249.
- ხლიატი (ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე): 248, 249, 253, 254. შდრ. ხალიატი.
- ხონე: ხონის მიტროპოლიტი 148, 170, 177.
- ხორაკული, მდინარე: ერთეის მეოტის ტბას 230.
- ხოსრო I ანუშირვანი; სპარსეთის მეფე (531—579 წ. წ.): მეფობდა 48 წელს 72.
- ხოსრო II პარვეზი (ქასრე ამბარვეზი), სპარსეთის მეფე (590—628 წ. წ.): სეფეწულობაში განაგებს რანსა და მოვაკანს 261*. სარდალ ბარამთან დაახლოვებულია და მასთან ერთად ლაშქრობს 32, 32*. გამეფების შემდეგ ვერ მოურიგდა ბარამს და მას წაერთვა სამეფო ძალაუფლება 35. იგი სთხოვს კეისარს დახმარებას ბარამის წინააღმდეგ 27, 27*. 622—625 წლებში ხოსრო გზავნის ბიზანტიელების წინააღმდეგ სარდლებს სარვარაზას, სარაბლანგას, საინს 90—98, 207, 208*, 258*.
- ხოსროგეტები: მათგან შედგენილი სპარსელთა ჯარი 94.
- ხრისა: ხრისას მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.
- ხრესტონი, პაპიას ძე: ხერსონის მეფე 289*.
- ჯავახეთი: აქ მთავრობდა გუარამი 261*. აბულკასიმმა მოაოხრა იგი 914 წლის მახლობელ ხანებში 276*.
- ჯავახიშვილი ივ.: 81*, 83*, 238*, 256*, 259*, 275*, 294*.
- ჯანაშია ს.: 259*.
- ჯაყელი: მურვან ჯაყელი, ერისთავი ყველისა 276*.
- ჯიქები: მათი დახასიათება 58. ისინი ცხოვრობენ „ძველ ლაზიკაში“ 233*; მათ ალანები თავს ესხმიან 233. ჯიქები თომა სლავის ჯარში 305, 326.
- ჯიქეთი: 197, 224, 230*. მისი სამხრეთი საზღვარია მდ. ნიკოფსი 231. მის სანაპიროზე არის კუნძულები 232. ჯიქეთში საქადაგებლად წავიდა ანდრია მოციქული 59. ჯიქეთის ეპარქია და იქ შემავალი ავტოკეფალი საარქიეპისკოპოსოები (ხერსონი, ბოსპორი, ნიკოფსია) 129, 139, 140, 141, 145, 180, 181, 184—185, 187. ჯიქეთის მიტროპოლიტი 136. იხ. აგრეთვე ნიკოფსია.
- ჯიხახორი, სოფელი ლაზეთში: 50, 52*.

ჯუანშერი, ქართველი ისტორიკოსი: 82*, 261*. მისი ცნობა იბერიელთა შთამომავლობის შესახებ 255*—256*, 262*.

ჯუანშერი, ქართლის მთავარი: მან შეირთო ცოლად ადარნასე კუროპალატის ასული ლატავრი 256*.

ჰალისი, მდინარე: 288, 300*. (ალაე?). დასავლეთიდან საზღვრავს დიდ კაპადოკიას 297.

ჰარპოკრატიონი, II საუკუნის გრამატიკოსი: მისი ლექსიკონი სვიდას წყაროა 313.

ჰელადიოს ალექსანდრიელი: სვიდას წყაროა 313.

ჰელენოპონტი: ჰელენოპონტის ეპარქია (ცენტრი ამასია) 127, 132, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 155 (ჰელენუპოლი? ეპარქია), 175, 178, 195.

ჰელესპონტი: ჰელესპონტის ეპარქია (ცენტრი კვიზიკი) 126, 147, 153.

ჰემიმონტი: ჰემიმონტის ეპარქია (ცენტრი ადრიანუპოლი) 128, 167.

ჰენიონები, ტომი დასავლეთ საქართველოში: 233*.

ჰერაკლი იხ. ირაკლი.

ჰერაკლია თრაკიისა: ევროპის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი 126, 147, 152, 172, 177.

ჰერაკლუპოლი, ანუ ფილახთოე (პედახთოე), ქალაქი მეორე არმენიაში: 129, 141.

ჰეროდე, იუდეის მეფე: 299.

ჰეროდოტე: 317, 317*, 320* (ნისური, ანუ ფაზისური ცხენების შესახებ).

ჰესიოდე: 313.

ჰესიხი მილეტელი („ილუსტრიოს“), VI საუკუნის ქრონისტი: 297.

ჰიდრუნტი: ჰიდრუნტის მიტროპოლიტი 148, 170.

ჰიერაპოლი: კაპატიანის ფრიგიის ეპარქიის ცენტრი: 128, 148, 168, 173, 177. იხ. აგრეთვე იერაპოლი.

ჰიეროკლე (VI საუკ.): მისი ისტორიულ-გეოგრაფიული ნაშრომი „სინეკდემოსი“ 123, 123*, 130, 200, 221.

ჰილდერიხი: მეფობს აფრიკაში (523—530 წ. წ.) 81*.

ჰიმარი (ვარიანტები: პიმარი, ლიმარი), ციხე დასავლეთ საქართველოში: 43*. იხ. სქიომარი.

ჰიპათიოსი: 77. იხ. იპათიოსი.

ჰირკანე. იუდეველთა მეფე: 65, 66.

ჰირკანიის ზღვა: 319.

ჰისსო: ჰისსოს ნავსადგური 57. იხ. ისსო.

ჰომეროსი: 313.

ჰონიგმანნ ე.: 279*.

ჰონორიადა: ჰონორიადის ეპარქია (ცენტრი კლავდიუპოლი) 127, 157.

ჰორმიზდა იხ. ორმიზდა.

ჰუნნები (თურქები): 21, 22. მათი ქვეყნებისაკენ გაემართა ირაკლი კეისარი 632 წელს 97.

ჰუნნები დასავლეთისა (ავარები): 98. ჰუნნები თომა სლავის ჯარში 305.

ჰური: „ქაჯთა ქალაქო, რომელსა აწ ჰქვან ჰური“ (ლევონტი მროველი) 266*.

საგანთა საძიებელი

არხონი (არქან „მთავარი“): 294*.

„ბერძნული ცეცხლი“: 306.

დარიგბედუმი: უდრის „კუროპალატს“ 32.

დომესტიკი: 36. სხოლათა დომესტიკი 262*.

დრომოსის ქარტულარი: 237*.

ერისთავი, ანუ მთავარი იბერიისა 67*.

ექსუსიასტი: 294*.

თაფლი: მათრობელა თაფლი კოლხეთში 322, 322*.

ინდიქტიონი: ბიზანტიური თხუთმეტწლიანი კვინკლოსი 72.

იპოსტრატეგოსი, თანამდებობა: 36.

იტაზი (? პიტიახში), ალანთა მთავარი: 109.

კლიმატარქი: არმენიელთა კლიმატარქი (ნახარარი?) სურენა 29.

კომპოლისი (κασίπισις): 278*—279*.

ლოგოთეტი დრომოსისა: 237*.

მამასახლისი („ქართლისა მამასახლისი“) 81*, 84*.

მამფალი, მამფლობა: 275*.

მთავარი, ანუ ერისთავი იბერიისა: 67*.

მონოთელიტები: 48, 51*; ბრძოლა მათ წინააღმდეგ 38; მათი შეჩვენება ლატერანის სინოდზე 40*.

მსოფლიო კრებები: მეხუთე მსოფლიო კრება (553 წ.) 182, მეექვსე (680—681 წ.) 182, მეშვიდე (787 წ., ნიკეის, მეორე კრება); 200, 203.

Notitia dignitatum: 190—193.

ოქროს საწმისი: 316.

პატრიკიოსი, თანამდებობა და წოდება 238*.

პროტოსპათარი: 226*.

საეკლესიო კრება 692 წლისა: მის დადგენილებას ხელს აწერენ თეოდორე ფაზისელი და იოანე პეტრელი 188*.

სპათარი: 226*.

ქარტულარი დრომოსისა: 237*.

წელთაღრიცხვა: ალექსანდრიული ანუ პანოდორესი 71, 72—532-წლიანი მოქცევა 67—68, 205.

Χαρόπις: 278*—279*.

ჰეტერიარქი: თანამდებობა 238*—239*. დიდი ჰეტერიარქის თანამდებობა პირველად გვხვდება კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს 238*.

ღამატებანი

- I. ცნობა «ზიგანევის» შესახებ ძველქართულ მწერლობაში
- II. ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის კვალი ძველქართულ მწერლობაში

I

**ხმოვა «ზიგანევის» შესახებ ძველქართულ
მხარლობაში**

(იხ. ზემოთ გვ. 193).

ლაზეთის ეპარქიაში შემავალ საეპისკოპოსო ცენტრის ზიგანევის ლოკალიზაციისათვის მნიშვნელობას არაა მოკლებული ზოგიერთი ცნობა, რომელიც შემონახულია ძველქართულ ხელნაწერებში.

სახელდობრ, ზიგანევი მოხსენებულია იმ მოთხრობაში, რომელიც ეხება შვიდი „ძმის“ (ორენტიოს, ეროტოს, ფარნაკიოს, ფირმოს, ფირმინოს, კვრიაკოს, ლონგინოს) წამებას. რადგან ამ „შვიდ ძმას“ მეფემ უარი ვერ ათქმევინა ქრისტიანობაზე, გაგზავნა ისინი ქალაქ სატალაში (პირველი არმენიის ადმინისტრაციულ ცენტრში) და იქ მყოფ დუქსს (dux) დაავალა განეგრძო ამ შვიდი ძმის დაკითხვა და, თუ ისინი კერპებს აღიარებდნენ, დაებრუნებინა ისინი მასთან, მეფესთან; თუ კი კვლავ განაგრძობდნენ თავიანთ რწმენაში დარჩენას, გადაესახლებინა ისინი აფხაზეთისა და ჯიქეთის დაბა-ქალაქებში. რადგან ისინი მტკიცენი აღმოჩნდნენ თავიანთ რწმენაზე, დუქსმა ჩაიყვანა ისინი ტრაპეზუნტში, ჩასხა ხომალდში და გამყოლს გაატანა შავი ზღვის სანაპიროთი. დასავლეთ საქართველოს მიმართულებით. გზაზე, ჯერ კიდევ მგზავრობა რომ არ დაემთავრებინათ, შვიდივე ძმა დაიღუპა. მათი წამების მოთხრობაში მოხსენებულია ყველა ის დაბა-ქალაქი, სადაც დაიღუპნენ წამებულნი.

ჩვენ მოგვეპოვება ამ მოთხრობის როგორც სვინაქსარული, ისე მეტაფრასული რედაქცია. სვინაქსარული რედაქცია წარმოდგენილია გიორგი მთაწმიდელის მიერ ნათარგმნ დიდ სვინაქსარში¹, ხოლო მეტაფრასული რედაქცია დაცულია გელათის ერთ ხელნაწერში (№ 3, ფ. 227—241)².

¹ იხ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერებში (A — ფონდისა): №№ 97, 193, 222, 508, 569, 572, 626, 635, 839, 840.

² გამოსცა კ. კეკელიძემ, ორენტიოსისა და ძმათა მისთა მარტვილობა: ლიტერატურული ძიებანი, IV, 93—128. აქვეა გამოცემული სვინაქსარული ტექსტი №№ 193 და 626 ხელნაწერთა მიხედვით.

აქვე მოგვყავს სვინაქსარული რედაქციის ტექსტის ბოლო ნაწილი, სადაც იხსენიება შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე დაბა-ქალაქები დასავლეთ საქართველოსი.

«... ხოლო წმიდამან ორენტი კადნიერად აღიარა, ვითარმედ „არა ცუდთა ღმერთთა შეწევნითა, არამედ ძალითა ქრისტესითა დავამკუ ზუავი იგი და უკეთური ბარბაროზი“. ესმა რად ესე მეფესა, ფრიად შეწუხნა, გარნა მას ჟამსა შეიკდიმა დიდისა მისგან ახოვნებისა, და სარტყელი მოქადულისა მის მძლავრისაჲ დიდფასისაჲ ფრიად სხუათა საბოძვართა თანა სამეუფოთა მიანიჭა წმიდასა ორენტის. ხოლო უკუანადსკნელ ვინადთგან ქრისტეს სარწმუნოებისაგან ვერ უძლო განყენებად მისა, წარსცა იგი სატალღველთა ქალაქსა, რომელ არს სომხითისაჲ, ექუსთა ძმათა მისთა თანა, და მიუწერა ღუქსსა მას, რომელი იყო მუნ, ვითარმედ „განიკითხნე რად უკუეთუ დაიჯერონ გებაჲ კერბთაჲ, ჩემდავე წარმოავლინენ; უკუეთუ კულა არა დაირწმუნონ, წარავლინენ იგინი ექსორიად ქუეყანასა აფხაზეთისასა და ჯიქეთისასა“¹.

«და ესრეთ ბრძანებისაებრ მეფისა ში-რად-ჰყვანდეს იგინი მგზავრ, ვითარცა მიიწინეს იგი ადგილსა მას, რომელსა ბანაკებ² ეწოდებოდა, წმიდაჲ ეროს, უხუცესი ძმად, უფლისა მიმართ მიიცვალა თუესა ივნისსა კ^ბ.

«ხოლო წმიდაჲ ორენტი რიზეონს რად მიიწია, მოება ლოდი ქედსა მისსა და შთაიგდო ზღუასა, რამეთუ ესრეთ განეჩინა მისთვის. არამედ გარდამოსლვითა წმიდისა რაფაელ (!გაბრიელ) მთავარანგელოზისაჲთა კმელად განვიდა უვნებელი, და აღვიდა კლდესა ზედა, და ილოცა უფლისა მიმართ, და აღმოუტევა წმიდაჲ სული თვისი, და მუნვე დაეფლა, თუესა ივნისსა კ^დ.

«ეგრეთვე წმიდაჲ ფარნაკი კორდილოს რად მიიწია, უფლისა მიმართ მიიცვალა თუესა ივლისსა გ^ა.

«ხოლო ფირმოს და ფირმინოს აფსარონს რად მივიდეს საწუთოჲსა ცხორებისაგან განვიდეს შვდსა ივლისისა თვისასა.

¹ გელათის მეტაფრასული რედაქციით მეფემ მისწერა ღუქსს «გარნა ზღვს კიდისა ქალაქად ტრაპეზუნტად მიმყვანებელმან და კუამალდად შთამსხმელმან, ექსორია ყვენ სოფელსა აფხაზეთასა მუნ მპყრობელისა რილაკდინის მიმართ» (ფ. 233 v).

² მეტაფრასულ რედაქციაში სწერია «ენი პარაოლიდ» (ბერძნულ ტექსტში *ἕνι παραολιδῆ*).

«ხოლო წმიდაჲ კვირიაკოს, მივიდა რაჲ საეგროჯსა¹ ქუეყანასა, ადგილსა, რომელსა ეწოდების ზილანეოს², ძილი იგი მართალთაჲ დაიძინა ირ ივლისსა.

«ეგრეთვე ამათი ძმად ნეტარი ლონგინოს, განვიდა რაჲ ზღუასა აფხაზეთად³, საშინელითა დუღილითა და ლეღვითა ოთხ-ნაკეცითა აღიძრა ზღუად. ხოლო მან ილოცა და სული თვისი ღმერთსა შეჰვედრა⁴ და დაეფლა პიტიოტას, რამეთუ შემდგომად ოთხისა დღისა მიერ განვიდა ნავი».

ამგვარად, სურათი ნათელია: შვიდნი წამებულნი ჩასხეს ხომალდში ტრაპეზუნტის ნავსადგურში და გზას გაუყენეს იმ მიზნით, რომ გზადაგზა ბოლო მოეღოთ მათთვის. მარშრუტი ხომალდისა და თარიღები ძმათა დალუპვისა ასეთია:

ბანაკები	— 22 ივნისი
რიხეონი	— 24 ივნისი
კორდილოსი ⁵	— 3 ივლისი
აფსარონი	— 7 ივლისი
ზილანევი	— 14 ივლისი
პიტიოტა	— 22 ივლისი

ეს გეოგრაფიული ადგილები ყველა ცნობილია საისტორიო წყაროებით გარდა პირველისა („ბანაკები“). „ბანაკი“ კი უდრის ბერძნულს Παρεμβίση (უდრ. Καση παρεμβίση „ახალი ბანაკი“; იხ. ზემოთ გვ. 192).

ამგვარად, მოთხრობაში აღნიშნული მარშრუტი თანამიმდევრობით ჩამოთვლის შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე დაბა-ქალაქებს ტრაპეზუნტიდან ბიჭვინთამდე; ჩვენი ზილანევიც, ამ მარშრუტის მიხედვით, მდებარეობს აფსარონსა და ბიჭვინთას შუა. სოფელი გუდავაც (ძველქართული „გუდაყვა“, იხ. აქვე შენიშვნა 2) სწორედ შავი ზღვის სანაპიროს ამ მონაკვეთზე მდებარეობს.

¹ „საეგროჯსა“ ხელნაწ. 97, 569, 572 („საერგოჯსა“), სხვა ხელნაწერებში — „ოვსეთისა“, გელათის მეტაფრასულ რედაქციაში: «წარვიდეს სოფლად აწ ლახთად წოდებულად ადგილ ზილანეოს».

² ამ სტრიქონის გასწვრივ ხელნაწერში № 97 (გვ. 436) არშიაზე სწერია: «გუდაყუასა იტყვს ზილანეოსად» იხ. ნ. ბერძენიშვილი: ენიშვის მოამბე, ტ. X, გვ. 299.

³ „აფხაზეთად“ ხელნაწ. 97, 569, 572, სხვა ხელნაწერებში — „ოვსეთად“.

⁴ გელათის მეტაფრასული რედაქციით ეს მოხდა 24 ივლისს.

⁵ მეხუთე საუკუნის ანონიმური „პერიპლუსის“ მიხედვითაც Κόδουλα მდებარეობს რიხესა და ათინას შუა (იხ. SC I, 272, § 39).

II.

ნიქიუოკა კონსტანტინეპოლის «ისკორიის» კვალი კველქართულ მწერლობაში

(იხ. ზემოთ გვ. 208, შენ. 1)

რამდენსამე ძველქართულ ხელნაწერში მოიპოვება ნაწარმოები, რომელშიც მოთხრობილია: 1) სკვითთა მიერ 626 წელს კონსტანტინეპოლის გარემოცვაზე, 2) ირაკლი კეისრის ლაშქრობაზე სპარსთა წინააღმდეგ და 3) არაბთა შემოსევებზე ბიზანტიაში. როგორც ჩანს ამ მოთხრობის შემდგენელის ძირითადი მიზანი ყოფილა ეჩვენებინა, თუ რა სასწაულებრივად გადაურჩა 626 წელს ბიზანტიის დედაქალაქი „სკვითთა“ შემოსევას «მეოხებითა ღმრთისმშობლისადათა», რის გამოც ქალაქის გადაარჩენის ამ დღეს მცხოვრებლები გალობენ «სამადლობელსა დაუჯდომელს».

ამ ნაწარმოების ერთ-ერთ რედაქციაში სათაურად სწერია:

«თხრობაჲ მარგებელი ძუელთა თხრობათაგან შეკრებული მაუწყებელად საკენებელსა საკრველებით ქმნილისა სასწაულისა. რაჟამს სპარსნი და ბარბაროზნი დედოფალსა ამას ქალაქთასა ბრძოლად მოადგეს და წარწყმდესცა საღმრთოთათა ბჭობითა განშვილნი, ხოლო ქალაქი ესე უვნებელად დაცული მეოხებითა ღმრთისმშობელისადათა მიერთგან წლითიწლადსა გალობს სამადლობელსა დაუჯდომელ სახელმდებელი დღისა ამის. გვქნ მშაო» (ხელნაწერი A—162, ფ. 144).

ამ სათაურს მოსდევს თხრობა იმაზე, რომ ირაკლიმ გაილაშქრა სპარსეთის წინააღმდეგ. ამით ისარგებლეს „სკვითებმა“ და ზღვით და ხმელეთით ალყა შემოარტყეს კონსტანტინეპოლს.

«წელთა ირაკლის ბერძენთა მეფობისათა ხუასრო, სპარსთა სამთავროსა მქონებელმან, წარმოავლინა სარვარონ მკედართა მძღუანველი თვისი ძალითა მძიმითა ტყუპნვად ყოველსა ბერძენთა ქუეშესა აღმოსავალისსა მსგავსად მეხის ტეხისა რაჲსმე წუჴად და სრვად და უჩინო ყოჴად

«ამან ფრიადითა ფლობითა წარმომტყუენველმან მისდა დამთხუეულთა ბერძენთამან არა ვისითა მაყენებელ ყოფითა ანუ ფრიადსა მას სიმძაფრესა მისსა განჭრელობითა რამეთუ ძალითა ბერძენთაჲ ფრიად დამდაბლებულ იყო. მძიმითა მით და მკეცებრითა უგბილობითა მაშინ ბერძენთა სამთავროსა მპყრობისა მძღაჴრისა ფოკა მკედრისა მიერ მიწვენა ყო ქალკიდონდ და მიერ განდგომითა საბრძოლთადათა. მიერთგან ყოვლით-კერძო განჩმხადებდა ღონეთა მოსადგომელთა დიდისა ამის ქალაქისათა. რამეთუ ესე იყო მისსა განზრახვა და ყოვლით-კერძო სასწრაფო.

«ამას რაჲ ხედვიდა ერაკლე; აწლა შემდგომად ფოკა მძლავრისა მიმღებელი მთავრობისაჲ, ფრიად ტკივნეულ და საღმობიერ ქმნითა დაუტევა სამეუფოჲ და ევქსინო პონტოჲთ შეკრებითა წუთლა დაშთომილისა მკედრობათა ძალისაჲთა მყის წინავე რაჲს მცნობელსა სოფელსა სპარსთასა ზედა დაესხა.

«ეუწყა რაჲ გამკედრებაჲ მეფისაჲ ხალანს სკვთსა მყის საქმედ დაიდგა და ზლუაჲ ვიდრემე აღავსო მათ-მიერთა ნაგებითა, რომელსა ერთისა ძელისა მიერ სივრცედ შემზადებულებისათჳს ბარბაროხთა კმითა ძელმარტო უწოდინან, ხოლო კმელი მკვრცხლთა და ცხენოსანთა მიერ. ხოლო ერსა სამეუფოსსა მაშინდელი იგი პატრიარქობის მქონებელი სერგი ფრიად ნუგეშინის ცემდა და ასწავებდა არა დავროდმად...

ამას მოჰყვება დაწვრილებითი აღწერა იმ ღონისძიებათა, რომელთაც მიმართავენ კონსტანტინეპოლის მცხოვრებნი პატრიარქ სერგის და მთავარ ბონოს („ვონოს“) ხელმძღვანელობით დასასრულ, ძეგლის ავტორი დაწვრილებით ჩერდება «ღვთისმშობლის» სასწაულებრივ ჩარევაზე და ქალაქის ხსენაზე „სკვითთა“ შემოსევისაგან.

ძეგლში ამის შემდეგ გაგრძელებულია თხრობა ბიზანტია-სპარსეთის ომზე 626—628 წლებში და თუ როგორ ირაკლის მიერ სპარსეთის დამარცხების «შემდგომად მცირედთა დღეთა მოვიდა მეფე ერაკლეცა ბიზინტიად, და ყოვლით-კერძოვე იყო მშვდობაჲ დიდი სამეუფოსა ბერძენთასა» (იხ. ქვემოთ, გვ. 429). მაგრამ მოთხრობა აქ არ თავდება და ნაწარმოების შემდგენელი მოკლედ მოგვითხრობს ამის შემდეგ არაბთა შემოსევაზე (ქვემოთ, გვ. 429-30).

ნაწარმოებს ეტყობა, რომ იგი კომპილაციური ხასიათისაა. ეს ჩანს თვით ზემოთ მოყვანილი სათაურიდანაც («თხრობაჲ მარგებელი ძუელთა თხრობათაგან შეკრებული»), ხოლო თვით ძეგლში ორგან ვკითხულობთ, რომ მოთხრობა „ქრონოგრაფიების“ მიხედვით არის შედგენილი: «ვითარ იგი აღწერილ არს წერილთა მათ მოსაჯსენებელთა ხრონოგრაფისათა». იხ. ქვემოთ გვ. 430 და 432). მართლაც, ის ამბები, რომლებიც გადმოცემული აქვს ჩვენი ძეგლის შემდგენელს, მოთხრობილი აქვთ ქრონოგრაფოსებს: თეოფანე ქამთაალმწერელს, გიორგი ამარტოლს, გიორგი კედრენს და სხვებს. ლ. ლოპატინსკი, რომელსაც ეკუთვნის СМОНІК-ის იმ ტომის წინასიტყვაობა, სადაც დაბეჭდილია მ. ჯანაშვილის მიერ გადმოცემული ერთ-ერთი რედაქცია ჩვენი ძეგლისა, წერდა: «... в нашем повествовании осада Константинополя описана подробнее, чем в византийских: Анастасия Аскита, Зонары, Георгия Писиды, Феофана и св. Никифора»¹. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ჩვენი ძეგლის თხრობა არც ერთი ქრონოგრაფიის თხრობას არ იმეორებს.

¹ СМОНІК, выпуск XXVII (1900), стр. II.

ბერძნული „ქრონოგრაფიების“ შესწავლამ დაგვარწმუნა ჩვენ იმაში, რომ:

1. ჩვენი ძველი წარმოადგენს კრებულს, რომელშიც შეტანილია სხვადასხვა ქრონოგრაფოსთა თხზულებებიდან ამოკრეფილი მოთხრობები. ხოლო ძნელია იმის თქმა, თუ ვინ შეადგინა ეს კრებული: ბიზანტიელმა ავტორმა, რომლის ნაშრომი მერე თარგმნა ქართველმა მწიგნობარმა, თუ იგი თავთ ქართველის მიერ არის შედგენილი სხვადასხვა ბიზანტიური ქრონოგრაფიების მიხედვით. ყოველ შემთხვევაში, დღეს-დღეობით ცნობილი არ არის ბიზანტიურ მწერლობაში ამ ხასიათის რაიმე კრებული.

2. ერთ-ერთ ძველად, საიდანაც კრებულის შემდგენელს ამოუღია ცნობები ბიზანტია-სპარსეთის ომზე ირაკლი კეისრის დროს, ჩვენ გვევლინება ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის „მოკლე ისტორია“ (Ἰστορία συντομία). ჩვენ ხელთ არსებულ დაბეჭდილ ქრონოგრაფიათა და ისტორიათა ტექსტებიდან ნიკიფორეს „მოკლე ისტორია“ ერთადერთია, რომლის ტექსტს ბევრგან ემთხვევა ძველქართული ტექსტი. ამაში დასარწმუნებლად სრულიად საკმარისია ის ნაწყვეტები, რომლებიც ჩვენ ქვემოთ მოგვყავს.

3. რაც შეეხება სხვა ადგილებს, რომლებიც ნიკიფორეს „მოკლე ისტორიის“ ფარგლებს სცილდება, ისინიც უთუოდ სხვა ბიზანტიური საისტორიო ტექსტებიდან მომდინარეობენ: ქართულ ტექსტს ამ ნაწილშიც ეტყობა ბერძნულიდან მომდინარეობა. ჩვენი ტექსტის სხვადასხვა რედაქციებსა და ვარიანტებში გვხვდება ისეთი სიტყვები და ფორმები, რომლებიც გასაგები ხდება მხოლოდ ბერძნული სიტყვებისა და ფორმების საფუძველზე:

1) «რონიელნზცა იპოვნეს პილასს (ἐν Πηγᾶς) საყოფელსა მისსა...» (მართლაც, კონსტანტინეპოლის გარეუბნის იმ ნაწილში, რომელსაც ეწოდებოდა Πηγᾶς, იყო ღვთისმშობლის მონასტერი).

2) «დატყვებულ იყო მცველად ქალაქისა და ეპარხოსად¹ ვონოს ვინმე სახელითა, კაცი მოწრაფე და მკნე».

3) «და ყოველივე იგი ზღუაჲ გარემოჲს ქალაქისა აღავსო ნავებითა... რომელსა... ბარბაროზთა კმითა ძელმარტო (ἰσθμὸς-ξυλοῦ) უწოდიან».

4) «ხოლო იყო იგი სენითა შავნაღლიანობისა და ვნებული». აქ უნდა გვქონდეს სიტყვა-სიტყვითი თარგმანი ბერძნული სიტყვისა μελαγχολία.

¹ ქართულ ხელნაწერში სწერია: „ეპარტოსად“ (აღრუულია *ქ* და *ღ*).

5) ბერძნული ორიგინალის გავლენა უნდა იყოს, როდესაც სპარსულ საკუთარ სახელებს ქართული ტექსტი გადმოგვცემს ბერძნული ტრანსლიტერაციის მიხედვით: მაგალითად, სარვარონ (აკუზატივის ფორმით ბერძნული სიტყვისა *Σάρβαρον*; უდრის „შაჰრვარაზ“).

რამდენადაც ბერძნული და ქართული ტექსტების შედარებამ დაგვარწმუნა იმაში, რომ ქართულ ტექსტს მხედველობაში აქვს ნიკიფორეს „ისტორია“, საფიქრებელია, რომ ძველქართული ტექსტი შეიძლება შეიცავდეს ისეთ ვარიანტულ სხვაობებს, რომლებიც ნიკიფორეს „ისტორიის“ ბერძნული ტექსტის დასადგენად გამოდგება. მართლაც, ზოგიერთი ასეთი ვარიანტული წაკითხვა ქართული ტექსტისა უკვე წინასწარი შედარების შედეგად მულავენდება. ასე, მაგალითად:

ნიკიფორე 21, 18: აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ, როდესაც შაჰრვარაზმა (სარვარონმა) გამარჯვებული ირაკლი კენისრიისგან გამოითხოვა სპარსეთის სამეფო ტახტი, იგი შეჰპირდა კეისარს, რომ ბიზანტიელებს დაუბრუნებდა ყველაფერს, რაც კი ომის დროს სპარსეთმა წაართვა მათ. და შაჰრვარაზმაო — ნათქვამია ნიკიფორესთან — მაშინვე დასცალა ეგვიპტე და მთელი აღმოსავლეთის ქვეყნები და გადასცა ბიზანტიელებსო, გამოიყვანა ამ ქვეყნებიდან იქაური სპარსელებიო (*τὸνδ ἔλαϊνον Πέρσας ἔξελαν*). ცხადია, აქ არ შეიძლება ლაპარაკი იყოს სპარსელებზე, რომლებიც ამ ქვეყნებში ცხოვრობდნენ (ასეთი ხომ იქ ბევრი იყვნენ). აშკარაა, რომ ქართულ ტექსტს შემოუნახეს მართებული ვარიანტი: იქ სწორია: შაჰრვარაზმა აბრძანებდა განსცა და ყოველნი ერისთავნი სპარსთანი ადგილთაგან ბერძენთა სამეფოსათა განიყვანნა, ე. ი. შაჰრვარაზს, თანახმად დაპირებისა, უკან გაუწვევია სპარსელი სარდლები (თუ პიტიახშები), რომლებიც ჩაყენებული იყვნენ სპარსეთის მიერ მიტაცებულ მხარეებში ბიზანტიის იმპერიისა.

ზემოხსენებული კრებული ქართულად მოღწეულია სამი რედაქციით: მცირე, მოკლე და ვრცელი რედაქციით¹. მცირე რედაქციის მხოლოდ ერთი ხელნაწერი გვაქვს, დანარჩენებისა — რამდენიმე²:

¹ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია I³ (1951), გვ. 468.

² ერთის გარდა ყველა ხელნაწერი საეკლესიო მუზეუმის (A) ფონდისაა. მათი აღწერილობა იხ. თ. ყორდანი, *Описание...* (სათანადო ნომრების ქვეშ).

- მ ც ი რ ე : A—347, XVIII საუკუნისა.
 მ ო კ ლ ე : A—5, 1756 წლისა.
 A—40, XV საუკუნისა.
 A—162, XI საუკუნისა.
 A—272, 1817 წლისა.
 ვ რ ც ე ლ ი : A—500, ხელნაწერი 1042 წლისა (A).
 A—518, 1708 წლისა (B).
 A—674, XV საუკუნისა (C).
 რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის
 ინსტიტუტისა (D).

თუ რა მიმართებაში არიან ერთიმეორესთან მოკლე და ვრცელი რედაქციები, ამის ნათელსაყოფად საკმარისი იქნება შემდეგი ადგილის შედარება:

ვ რ ც ე ლ ი რ ე დ ა ქ ც ი ი თ

ხოლო მეფისა მიერ ჰერაკლესა დატე-
 ვებულ იყო მცველად ქალაქისა და ებარ-
 ხოსად ვონოს ვინმე სახელითა, კაცი მო-
 წრაფე და მკნე და რაოდენცა შესაძლე-
 ბელ იყო მის მიერ, ისწრაფდა იგი წინა-
 დადგომად თითოსახეთა მათ მანქანე-
 ბათა და ღონეთა წინააღმდეგომთაჲსა და
 ყოველივე სიმარჯუესა იქმოდა იგი, და
 ყოველითა ძალითა თვისითა იღუწიდა
 შეწევნად ქალაქისა და კსნად ერისა. და
 არა დასცხრებოდა იგი ყოვლადვე ძიებად
 ღონესა. რომლითამცა სახითა შეუძლო
 განრომად მოპოვნებულთა მათ მათთა
 ბრძოლისა სიბოროტეთა.

რამეთუ ესრეთ ჰნებავეს ღმერთსა ყოვე-
 ლადვე, რათა არა უკმრად და უქმად
 უზრუნველვიყვნეთ, არამედ ჩუენგანცა ჩუენ-
 ნებად მოსწრაფებისა, და მღვდარებისა და
 ყოველსავე სახელსა ძიებად, პოვნად კსნისა
 და დაკსნად საცთურისა, ხოლო რათა
 გუაქუნდეს ყოველივე სასოებაჲ ცხოვრე-
 ბისაჲ მისა მიმართ მხოლოჲსა.

ესრეთ უკუე ისოს ამცნო ძესა ნავესსა
 წყობის ყოფად და მზირთა მიერ გამს-
 ტოვრობად გაინსა ზედა, და გედეონ
 ბრძოლად მადიამისა წყლითა და ცეცხ-
 ლითა აღჭურა ოდესმე. (ხელნაწერი
 A—500).

მ ო კ ლ ე რ ე დ ა ქ ც ი ი თ

ხოლო მეფისა მიერ ქალაქის მცვე-
 ლად დატევებული ვონოს სახელით
 რაოდენ უძლებდა ნაცვლის ვერაგო-
 ბად ყოვლისავე ყოფად და ქმნად მის-
 წრაფე იყო.

რამეთუ ჰნებავეს ღმერთსა ჩუენიცა
 არა უქმად და უღებად მჯდომარებაჲ,
 არამედ მოქმედებად რასმე და ჩუენგ-
 ნითცა მოგებად, ხოლო ყოვლისავე
 ცხოვრებისაცა მისსა მიმართ ქონებად.

ესრეთ ისოს ძესა ნავესსა მზირთ
 დასხმაჲ უბრძანა გეთისთჳს, და გედე-
 ონ მადიანელთა მიმართ ჩაფებითა
 და ლამპრებითა აღჭურა (ხელნაწერი
 A—162).

ჩვენი წინამდებარე წიგნის დანიშნულების ფარგლებს სცილდება ამ ქართული ძეგლის დაწვრილებითი გამოკვლევა წარმოვაღვივინოთ აქ. ჩვენი მიზანი იყო ამ წიგნში მოთავსებული ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის „ისტორიიდან“ მოტანილ ცნობებთან (იხ. ზემოთ, გვ. 203—208) დაკავშირებით გაგვეზიარებინა მკითხველი საზოგადოებისათვის ჩვენი აზრი იმის შესახებ, რომ ძველქართულ მწერლობაში მოიპოვება კვალი ნიკიფორეს „ისტორიისა“, და ამ აზრის ნათელსაყოფად გამოგვექვეყნებინა ბერძნულ-ქართული პარალელური ტექსტები. ამ შესავალ ნარკვევში წარმოდგენილი ცნობები და ბერძნულ-ქართული პარალელური ტექსტები, ვფიქრობთ, დახმარებას გაუწევენ იმას, ვინც მოისურვებს სპეციალური მონოგრაფია უძღვნას ძველქართულ ნაწარმოებს „კონსტანტინეპოლის გარემოცვის შესახებ“.

როგორც მკითხველი დარწმუნდება, ბერძნულ ტექსტთან შეხვედრები აქვს ქართული ტექსტის ვრცელ რედაქციას. ქართული ტექსტი დავამუშავეთ № 500 ხელნაწერის მიხედვით (A) და მისი ნაკლები ადგილები შევავესეთ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ხელნაწერის (D) მეშვეობით და შევუდარეთ სხვა ხელნაწერებსაც.

ქართული ტექსტი, ხარვეზებიანი, და მისი რუსული თარგმანი გამოქვეყნებული აქვს მ. ჯანაშვილს¹, რომელსაც წერს, რომ მან ეს ძეგლი იპოვა თბილისის საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერში № 471. როგორც ჩანს, ეს არის ხელნაწერი № 500, რომელიც, ალბათ, მაშინ (1900 წელს) № 471-ით იყო დანომრადი, ხოლო შემდეგ, როდესაც თ. ჟორდანიას ამზადებდა თავის „აღწერას“ (1902 წ.), მისთვის ნომერი შეუცვლიათ.

¹ СМОНПК, выпуск XXVII (1900); стр. 1—64.

ბრძოლა ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის VII საუკუნეში

მერმე კუალად ხუასრო სხუად მთავარი წარმოავლინა საბერძნეთსა ზედა, რომელი მოქცეულა იყო პალესტინით, სახელით სარვარონ, სიმრავლითა ერისადათა ფრიად, რომელმანცა განრყუნა და მოაოკრა ყოველი საბერძნეთი უძვრეს პირველისა მის.

და შთავიდა კოსტანტინეპოლედ და ქალკედონს,

და ეშენა ყოვლითა ლაშქრითა თვისითა და ყოვლითა ღონითა ისწრა/ფდა* განრყუნად და ძვრის ყოფად ქალაქისა და ერისა. ხოლო ერაკლე მეფემან ისწრაფა და მოინადა მან¹ ურიცხვ ერი მბრძოლთადა ყოვლით-კერძო ნათესავთაგან მრავალთა, და ეექსინი პონტოვით, რომელ არს ზღუად ვრცელი ჩრდილოეთ-კერძო,

წარემართა სიმრავლითა ურიცხვთა ნავებისადათა. და ჰყვა² მის თანა ცოლი თვისი. და მიიწია რაჲ ტრაპეზუნტედ სანახებთა მათ სამეგრელოვსათა, უშვა ძს, რომელსა უწოდა ერაკლე. და მიერ წარავლინა მოციქულნი ძღუნითა მრავლითა მეფისა მიმართ თურქთადასა.³ ხოლო მეფემან თურქთამან დიდად შეიწყნარნა მოციქულნი ერაკლესნი და მოსცა მას აღთქუმად ერთობისადა, ვინადაცა ერაკლე წარვიდა თურქეთს. ხოლო მეფეს თურქთადა ყოვლითა ერითა თვისითა მიეგება ერაკლეს

Αὐτὸς οὖν ἐπιστρατεύει Χοσρόης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς κατὰ Ῥωμαίων, Σάρβαρον ἡγούμενον τῆς στρατιᾶς ἐκπέμψας, ὃς κατεδήσεν ἅσασαν τὴν ἀνατολικήν γῆν... παρεσκευάζοντο δὲ οἱ Πέρσαι καὶ ὑπεείχοντο ἐλθεῖν εἰς Χαλκηδῶνα.

Ὁ οὖν Ἡράκλειος... ἀπάραιξεν διὰ τοῦ Εὐξείνου πελάγους διὰ Λαζიკῆς εἰς τὴν Περσικὴν εἰσβαλεῖν καὶ ἦν τίχεται ἀπὸ τῆς σφῆδος ἐκ Μαρτίνης τῆς γυναικὸς (μετ' ἑαυτοῦ γὰρ ταύτην ἦγετο), ὃν καὶ ἐπανόμασεν Ἡράκλειον. ἐντεῦθεν ἀποστέλλει δῶρα πρὸς τὸν Τούρκων κύριον, ἐπὶ συμμαχίᾳ τῇ κατὰ Περσῶν συγκαλούμενος· ὁ δὲ δεξιόμενος ὑπέσχετο συμμαχήσειν. ἐν τούτῳ ἦσθεις Ἡράκλειος ἄρρησε καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἀπὸ τὸν, κἀκεῖνος τὴν τοῦ βασιλέως παρουσίαν ἀκηχιστὶς σὺν πλείοσι Τούρκων πολλῶν.

* შვერილი ხაზით / აღნიშნულია D ხელნაწერის ახალი გვერდის (დასაწყისი).

¹ ხოლო ერაკლე მეფემან ისწრაფა და ყოვლით-კერძო შეიკრიბა ლაშქარი და მოინადა (მოიყვანა C) მან AC. ² და ჰყვა] და პოვა C.

³ D ხელნაწერში „თურქ“ თითქმის მთლად ამოხეცილია და არშიახე ხელნაწერის ეპოქის ხელით სწერია: „ქართ“ და მიწერილია: „შეისწალე, რამდენ თუ ქართველნი არიან: დედასა ცთომით ეწერა“.

პატივითა დიდითა და გარდაუ-
კდა¹ მას ჰუნისაგან თვისისა და
ყოველი ერთი მის თანა და თაყუა-
ნისსცა². ხოლო გრაკლე მიითუალა
ფრიად და უბრძანა, რადთა აღჯ-
დეს და ვითარცა ძე მისი ვიდო-
დის მის თანა. და ესრეთ ამბორს
უყვეს ურთიერთას. და აღიკადა
გვრგვინი თვისი გრაკლე და დაარ-
ქუა მას და უქმნა მას სერი. და
რავდენნიცა სერსა მას აქუნდეს
ჭურჭელნი ოქროდსა და ვეცხლი-
სანი, მიანიჭნა მას და ყოველთა
მთავართა მისთა.

და (ს)ავართაგან³ რადთა ვერ
წარიპარონ ლიქნით მეფე იგი
თურქთაჲ, უჩუენა ხატი ასული-
სა თვისისაჲ და აღუთქუა მიცე-
მად მისა ცოლად. რომელიცა,
იხილა რად, განჰკრთა და თავისა
თვისისა დადებად შეწევნად მისა
აღუთქუა, და სიმრავლედ დიდძალი
ლაშქართაჲ გრაკლეს მოჰგუარა
შეწევნად მისა, რომელთა თანა
მივიდა სპარსეთს გრაკლე მეფე.

τῷ βασιλεῖ ὑπηγείαζε, καὶ ἀποβὰς
τοῦ Ἰππου τῷ βασιλεῖ κατὰ γῆς
προσχυεῖ. ἐποίησεν δὲ τοῦτο καὶ ὁ
σὺν αὐτῷ πᾶς ὄχλος. ὁ δὲ βασι-
λεὺς τὸ ὑπερβάλλον τῆς τιμῆς
θεασάμενος ἐδήλου αὐτῷ ὡς εἰ-
τὰ τῆς φιλίας αὐτῷ βέβαια εἶη,
καὶ ἐποχοῦμενον πλησιάζειν, καὶ
ἤμα τέκνον ἴδιον ἀποκαλῶν. οὐ-
τως οὖν οὗτος ἀσπάζεται τῷ βασι-
λεῖ. ὁ δὲ ὅν περιέκειτο στέφανόν
τῆς κεφαλῆς λαβὼν τῆ τοῦ Ἰούρ-
κου κεφαλῆ περιέθηκετο, συμποσιά-
σας τε αὐτῷ πάντα τὰ εἰς ὑπη-
ρεσίαν τοῦ συμποσίτου σκεῦη ἤμα
καὶ στολῆ βασιλικῆ καὶ ἐνωτίους
ἐκ μαργάρων κεκοσμημένοις ὄω-
ρεῖται αὐτῷ. ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς
περὶ αὐτὸν ἄρχοντας τοῖς ὁμοίως
ἐνωτίους αὐτοχειρῶς ἐκόσμη.

Εἶτα ὁδεῶς μὴ τὰ αὐτὰ τῷ
Ἀβάρῳ καὶ παρ' ἐκείνου πείσεται...
παραδείκυσιν αὐτῷ τῆς θυγατρὸς
Εὐδοκίᾶς εἰκόνα ἕφη τε πρὸς αὐτὸν
ὡς „... εἰς γυναικῶν ὀδῶμαί σοι
αὐτήν“. ὁ δὲ τῷ κάλλει τῆς εἰκόνας
καὶ τῷ περὶ αὐτήν κόσμη τρω-
φίς ἔρωτι τοῦ ἀρχετύπου εἰ-
μᾶλλον ἐπὶ τῆς συμμαχίᾳ ἐπέκειτο.
ἐμφύς οὖν ἄρχοντα καὶ πλήθος
Ἰούρκων τῷ βασιλεῖ παραδίδωσι·
σὺν αὐτοῖς τε εἰς τὴν Περσικὴν
εἰσβαλὼν τὰς τε πόλεις κατήρει
καὶ τὰ πυρεῖα διέστρεψεν (de Boor
15,5—16,20).

¹ გარდუკდა A.

² თაყუანის სცეს C.

³ და სავართაგან (პავართაგან C) განსამტკიცებლად AC. — ჩვენის ახროთ
ტექსტი შერყვნილია (სავართაგან, პავართაგან) და უნდა იყოს „ავართაგან“.

ხოლო ხუასრო, ცნა რაჲ მოსლვად ერაკლესი. განეწყო მას ყოვლითა ძალითა მისითა და მრავალ-გზის ბრძოლა უყო. არამედ საღმრთოთა შეწევნითა სძლო მას ერაკლე და ურიცხვ სი/მრავლს მოსრა ერისაგან სპარსთაჲსა, და ყოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი მისნი დაჰქსნნა და მოაოკრნა, და ტაძარნი და ბაგინნი მათნი დაარღვნა¹.

ერთსა შინა ტაძარსა პოვა, რამეთუ ხუასროს კერპი თვისი გამოესახა ღმერთ ყოფად თავი თვისი, ვითარმცა ცათა შინა² მჯდომარე იყო, და მზს და მთოვარს და ვარსკულაენი გარემოჲს მისსა და ანგელოზნი დგეს წინაშე მისა, და ელვათა და ქუხილთა და წვმათა გამოავლინებდა ქუეყნად რეცა. რომელიცა აღფხურა ერაკლე მისათუძველამდე, და ვერ ვინაჲ იყო ხუასრო წინადამდგომელ³ ერაკლესსა.

რომლისათვისცა მიუწერა მან სარვარონს ერის-მთავარსა თვისსა, რომელი იყო ქალკედონს, ვითარმედ: „მეფემან ბერძენთამან შეიერთა მეფს თურქთაჲ და ვერ უძლებ წინადადგომად. ისწრაფე, მოვედ შეწევნად ჩემდა“. ხოლო ერაკლე წიგნი იგი შეიპყრა მეწიგნითურთ და ესრეთ შეცვალა დაწერილი მის შორის ვითარმედ: „მძლე ვექმენ ბრძოლასა ერაკლესსა და თურქთასა და მოვსრენ იგინი და აღარვადგანით მეოტ ვყვენ. ხოლო შენ განემტკიცე მანდა და უზრუნვე-

Ἐφ' ἐνδὲ δὲ τούτων εὐρηται, ὡς Χοσρόης ἑαυτὸν θεοποιήσας ἐν τῇ τούτου στέγῃ ἑαυτὸν καθιμένον ὡς ἐν οὐρανῷ ἀνεστήλασεν, ἀστραπᾶς καὶ ἥλιον καὶ σελήνην συγκατασκευάσας, ἀγγέλους περιεστῶτας αὐτῷ, καὶ βροντὴν διὰ μηχανῆς ποιεῖν καὶ ἕιν δπότ' ἂν ἰελίσειεν. τούτο τὸ βδέλυγμα θεασάμενος Ἡράκλειος εἰς γῆν κατέρριψε καὶ ὡς κωνιορτὸν διέλυσε.

Χοσρόης τοίνυν ἀκούσας τὰ τε ἄλλα πάντα καὶ ὡς Τοῦρκοι συμμαχοῦσιν Ἡρακλείῳ, δῆλα ἐποίει πάντα διὰ γραφῆς τῷ Σαρβάρῳ, καὶ ὡς ταχέως πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀναξυγύναι καὶ Ἡράκλειον ἀμύνασθαι. μήδε γὰρ δύνασθαι τῷ πλήθει τῷ ἐκείνου ἀντικαθίστασθαι. τὸ δὲ γράμμα περιτραπὲν Ἡρακλείῳ ἐγχειρίζεται. ὁ δὲ τοῦτο ἀναγνοὺς ταῦτα μὲν ἐξηφάνισεν, ἑτέραν δὲ γραφὴν ὡς ἀπὸ Χοσρόου σκηψάμενος τῷ Σαρβάρῳ ἐκτίθεται, τῇ ἐκείνου σφραγίδι σημηνάμενος, ἔχουσαν

¹ დაარღვნა D.

² ცათა შინა] ცათა B.

³ წინადამდგომ A.

ლად ჰპროდღე ქალაქსა ბერძენ-
თასა სამეუფოსა“. და ბეჭედი
იგი ხუასროდსი დასდვა მას ზე-
და. ხოლო სარვარონ მიიღო რაჲ
წიგნი იგი, აღგილსავე ზედა
განემტკიცა,

οὕτως· „ὁ Καίσαρ Ῥωμαίων φι-
λίαν μετὰ Τούρκων ἐσπέισατο καὶ
εἰσῆλθε μέχρι τοῦ Ἀδαρβαδιγά-
νου καλουμένου τόπου, καὶ δι-
πέμφας στρατιὰν κατ’ αὐτοῦ αὐ-
τόν τε καὶ τοὺς Τούρκους διώ-
λεσα, οἱ δὲ περιλειφθέντες ἔφυ-
γον. μὴ οὖν ἀπάρης ἐκ τῆς Ῥω-
μαίων γῆς, ἀλλὰ τῆ Χαλκηδόνι
προσέδρευε, Ῥωμαίους αἰχμαλω-
τεύων καὶ ληϊζόμενος“. καὶ Σάρ-
βαρος μὲν τὸ γράμμα δεξάμενος
τῆς προσεδρίας εἶχετο (de Boor
16, 20—17, 15).

უიღრეზღის ღმერთმან საკვრველებათამან ყოვლად წმიდისა ღმრთის-
მშობელისა მეოხეებითა ხალანის თანა სკვთისა დაჰკნხნა საშინელე-
ბით და წარითტა. ხოლო ერაკლე მეფე, ვითარ მიეახლა ქალაქსა
მას სამეუფოსა სპარსთასა, ვინაჲ იგი იყო ხუასრო, მუნთქუესვე
ჯანჰკრთა ხუასრო და ერის-მთავარი თვისი ოცდაათითა ათასითა
ლაშქრითა წინა მიაგება ბრძოლად ერაკლესა. ხოლო ეწყვნეს რაჲ
ურთიერთას, იძლინეს სპარსნი და მოისრნეს ბოროტად. და რაო-
დენნი იგი მეოტად¹ განერნეს, შეკრბეს იგი² მთავართა მათ თანა,
და იმეფეს/ მათ ძს ხუასროდსი სიროი. ხოლო ხუასრო შეიპყრეს
და შეაყენეს იგი სახლსა შინა
ერთსა სამეუფოსა, და წინა და-
უსხეს მას ოქროჲ და მარგალიტი
და ვეცხლი და ქვათავან პატიო-
სანთა, და ჰრქუეს მას ესრეთ:
„ჰამდი ამისგან, რამეთუ ამის-
თვის აღადგინენ ბერძენნი ბრძო-
ლად ჩუენზედა“, და მოკლეს ხუას-
რო სიკუდილითა მწარითა. ამან
სიროი, ძემან ხუასროდსმან, შემ-
დგომად სიკუდილისა მამისა თვ-

Ἰοῦτον οὖν ἐφ’ ἐνὶ τῶν βασιλι-
κῶν οὐκ ἔδειδοσαν, πρὸς ἦσαν δὲ
χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ λίθον
πλείστον λέγοντες. „τούτων ἀπό-
λαυσε οἷς κατεμάνης καὶ ἄπερ
ἠγάπησας καὶ συνήγαγες“. καὶ
οὕτω λιμώττοντα ἐπελθόντες ἀνεί-
λον, Σειρόην δὲ τὸν ταύτου υἱὸν
βασιλέα Περσῶν ἀνηγόρευσαν· ὃς
εὐθὺς πρὸς Ἡράκλειον διαπρεσ-
βεύεται δῶρά τε ἐξέπεμψεν ἃς
σπείσεισθαι αὐτῷ. γράφει δὲ πρὸς

¹ მეოტად| მეოტნი BC.

² შეკრბეს იგინი B.

სისა განიზრახა მთავართა თვისთა თანა, და მოციქულნი წარავლინნა ერაკლესსა ძღუნითა დიდ-ძალითა თხოვად მშვიდობისა, რაჲთა ერთ იყვნენ ორნივე იგი სამეფონი, ბერძენთა და სპარს-თანი, და ღმერთი იყოს მათ შორის. ხოლო მეფემან ერაკლე შეიწყნარნა ივინი და მიუწერა სიროის, ვითარმედ: „არა შეჰგავს შეურაცხებაჲ მეფეთაჲ და უფროდსლა ძიებნისათჳს მშვიდობისა, და უკუეთუმცა ხუასრო მეპოვნა ძიებად მშვიდობისა, არავემცა მოვიკსენენ ძვრნი მისნი“.

და უწოდა/ ძედ მისსა სიროის. და შემდგომად მცირედთა დღეთა მოკუდა სიროი. და მეფე იქმნა კავოს¹. და კუალად იგიცა მოკუდა მცირედთა დღეთა შემდგომად. და მეფე ყვეს ურმიზდ. ამან ძმ თვისი ძღუნითა მოციქულად ერაკლეს მიუგზავნა და მიუწერა: „რაჲ იგი ყო ძესა ჩემსა ზედა, ღმერთსა, რომელსა შენ ჰმსახურებ, გიყოს შენ ეგრეთვე“. და ერაკლე შეიწყნარა იგი ფრიად და მოკუდა მამაჲ მისი და მეფე ყო ერაკლე ნაცვლად ურმიზდისა მამისა მისისა სპარსეთს.

ხოლო სარვართნ შეიქცა რაჲ ქალკედლონით სპარსეთად მცო-

αὐτὸν ἐνοῦσθαι τε ἀλλήλαις τὰς ἑπ’ αὐτοὺς πολιτείας καὶ εἰρήνην παρὰ θεοῦ ἀσπάζεσθαι, ὡς ἐκεί-στην κατ’ ἑαυτὴν ἴσχυάζειν. Ἡ ἀντέγραφε καὶ Ἡράκλειος, τέκνον τὸν Σειρόην καλῶν, καὶ ὡς οὐκ ἦν αὐτῷ ποτε κατὰ γνώμην βασιλέα τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐκπεπτω-κέναι· διὸ οὐδὲ Χοσρόην (de Boor 19, 24—20, 8).

Εὐθύς οὖν Σειρόης ἐτελεύτα, κρατεῖ δὲ τῆς βασιλείας Περσῶν Καβόης, ὅστις μετ’ οὐ πολὺ τέθνηκε. μηθ’ ὄν βασιλεύει Περσῶν Ὀρμισδᾶς, ὃς καὶ αὐτὸς διαπρεσ-βεύεται πρὸς Ἡράκλειον, τὸν τε ἕδιον υἱὸν σὺν χρήμασι καὶ δώ-ροις πολυτιμίτοις πρὸς αὐτὸν ἀπέστειλεν. ἐσήμαινε δὲ διὰ γραμμάτων τάδε· „ὄν τρόπον λέγετε τὸν θεὸν ἡμῶν δοθῆναι γηραιῶ-τινι ἀνθρώπῳ Συμεῶν εἰς τὰς ἀγκάλας, οὕτως καὶ τὸν θεὸν σου τὸν υἱὸν μου δίδωμι εἰς τὰς χεῖράς σου. γνοίη δὲ θεὸς ὄν σέβῃ, ὡς ποιήσεις αὐτῷ“. ὁ δὲ δεξάμενος μεγάλως ἐτίμησε, καὶ εἶτα τελευτήσαντος Ὀρμισδοῦ βασιλέα Περσῶν ἐτίμησε.

Σάρβαρος δὲ ἀκούσας ὅτι Χοσ-ρόης καὶ Σειρόης, Καβόης καὶ

¹ კავოს B (აქაც და ქვემოთაც).

რედთა თანა განრომილთა¹ და ქცევისა მისგან რომელი ეწია ზეგარდამო რისხვისაგან საღმრთოაჲსა და ცნა, ვითარმედ მოსწყდეს ხუასრო, და სიროი, და კავოს, და ურმიზდ². და მიუწერა მეფესა ერაკლეს, ვითარმედ: „უწყი სამე, რამეთუ არა თუ ნებითა ჩემითა იოვედ მე სამეუფოდ ბერძენთად ყოფად მისა რაოდენი³ იგი ვყავ, არამედ მომავლინებელისა ჩემისა ხუას/როას იძულებითა“. და ითხოვა ერაკლესგან, რაჲთა მივიდეს მისა და დაუდგეს მის წინაშე ვითარცა მონაჲ. და მეფემან ერაკლე მისცა სიტყუაჲ აღთქუმისაჲ ყოფად მის თანა მშვიდობისა, და ყო მან ეგრეთ. და აღუთქუა ერაკლეს მიცემად საფასოჲ⁴, რაჲთა მოოკრებულნი მის მიერ საბერძენთს აღეშენენ⁵.

მათ დღეთა შინა ერისა მისგან სპარსთაჲსა მოიკლა მეფე მათი, ძჰ ურმიზდისი. და ითხოვა სარვარონ ერაკლე მეფისაგან, რაჲთა ყოს იგი მეფე სპარსთა ზედა. და ყო იგი ერაკლე მეფედ სპარსეთისა. ხოლო სარვარონ აღუთქუა ერაკლეს, რაჲთა რაოდენნიცა საზღვარნი წარეხუნეს საბერძენთისანჲ სპარსთა, მიაქცინეს მისა ყოველნივე საბერძენთადვე. და

Ὁρμισδῶς ἐτελεύτησαν, ἐκ τῆς Ῥωμαίων ὑπενόσται χῶρας γράφει τε ἀπολογία πρὸς Ἡράκλειον, ὃς οὐχ ἔκων ἀλλὰ γνώμη τοῦ ἀποστείλαντος ἔπραττεν ἄπει εἰς Ῥωμαίους πεποιήκει, παραγενέσθαι δὲ αὐτὸν ἐξήτησε καὶ ὡς θούλον παρίστασθαι. λόγους τε πίστεως παρὰ βασιλέως βεβαιωθείς ἤκειν πρὸς αὐτὸν καὶ χρήματα ἐκ Περσίδος διδόναι ὑπισχνεῖτο, δι' ὧν πάλιν καινίζοντο ὅσα ἂν αὐτὸς ἐν χῶρα τῆ Ῥωμαίων κατεστρέψατο.

Ἐν τούτοις ἐπιβουλεύεται καὶ ἀναιρεῖται ὁ υἱὸς Ὁρμισδοῦ, καὶ Σάρβαρος παρὰ βασιλεῖ τὴν Περσῶν ἀρχὴν ἐξαιτεῖ. ὁ δὲ ἐδίδου, καὶ ἀλλήλοις συνετίθεντο πάντα τὰ ἐκ Ῥωμαίων ὑπὸ Πέρσαις γεινόμενα Ῥωμαίοις ἀνασώζεσθαι. εἰρήνης τε βραβευθείσης εὐθὺς τὴν τε Αἴγυπτον καὶ πᾶσαν τὴν ἀνατολικὴν γῆν Ῥωμαίοις ἀποδίδωσι Σάρβαρος, τοὺς ἐκεῖσε Πέρ-

¹ განრომილთა] განდგომილთა BC.

² სიროეს კავს, და ორმიზდ D.

³ რაოდენი] რაჲ ABC.

⁴ საფასოჲ AD, საფასესა BC.

⁵ აღეშენენ A, აღაშენენ cet.

ბრძანებად განსცა და ყოველნი ერისთავნი სპარსთანი აღვილთა- გან ბერძენთა სამეფოთათა განი- ყვანა და დიდძალი ძღუენი მი- ნიჭა მეფესა ერაკლეს. და წარს- ცა მისა¹ დაკრძალული იგი სკივ- რი², რომელსა შინა ისხნეს ძელნი საუფლონი,

რომელნიცა სპასალრობასა³ მას მისსა სარვარონს იერუსალიმით გამოეხუნეს⁴. და მიიღო იგი მეფემან ერაკლე, და პოვა აღბეჭდუ- ლად და დაკლიტულად და შეუძრველად განგებითა ღმრთისათა, ვითარცა იყო პირველითგან.

და ესრეთ განმარჯუებითა ზეგარდამოფთა ძლევა-შემოსილმან შემუსრა ყოველი ძალი სპარსეთისა და ყოველნი საზღვარნი და სიმტკიცენი მათნი მოაოკრნა, და ტაძარნი და ბაგინნი მათნი დააქცინა და დაამკუნა. და მეფენი მათნი დაიმორჩილნა. ექუს წელ ილაშქრა სპარსეთს შინა, და მეშვდესა წელსა

აღიღო საუფლოდ ძელი ჯუარო- სა და სიმდიდრე სპარსეთისა და დიდძალი და იერუსალიმს მო- ვიდა. უჩუენა პატრიარქსა მო- დისტოსს ქურჭელი იგი ცხოველს- მყოფელისა ჯუარისა და იხილა⁵ ყოველმან სავსებაჲმან ეკლესიისა- მან და იცნნეს ბეჭედნი და კლი- ტენი შეუცვალებულად და ზოგად ჰმადლობდეს ღმერთსა, რომელ- მან დაიცვა ცხოვრებისა იგი სა- ქურველი უხილავად თუალთა- გან შეგინებულთა. განაღეს იგი და ყოველმან ერმან თაყუანის სცეს. და დაადგრა მეფე, ვიდ- რემდის მუნ აღიპყრეს იგი, და მეყსეულად ბიზინტიად წარმოს-

σας ἐξελών, τὰ τε ζωοποιᾶ ξύλα πρὸς βασιλέα στέλλει (de Boor 20, 21—21, 19).

αὐτὸς δὲ λαβὼν τὰ ζωοποιᾶ ξύλα ἐσφραγισμένα, καθ' ἅπερ ἐλήφθη- σεν, διαμείναντα πρὸς τὰ Ἱερο- σόλυμα ἀφίκετο, καὶ Μωδῆστω τῷ ἀρχιερεὶ καὶ τῷ αὐτοῦ κλήρῳ ταῦτα ὑπέδειξεν. οἱ δὲ τὴν σφρα- γίδα σῶσαν ἐπεγίνωσκον· καὶ ὧς ἀνέπαφα καὶ ἀθῆατα βεβήλοις καὶ μαιφόνοις χερσὶ τῶν βαρβάρων διετηρήθησαν, εὐχαριστήριον ᾠδὴν τῷ θεῷ ἀνέθεσαν. τὴν τε κλειδὸν τὴν ἐπ' αὐτοῖς ὁ ἱεράρχης μείνα- σεν παρ' αὐτῷ ἦγαγε, καὶ ἀνοι- γέντα προσκυνοῦσιν ἅπαντες. ὑψω- θέντων δὲ αὐτῶν ἐκείσε εὐφῶς ἐς τὸ Βυζάντιον ὁ βασιλεὺς ἐξέπεμ- ψεν. ἃ δὲ Σέργιος ὁ τοῦ Βυζαν-

¹ მისა] მის თანა .1. ² სკვერი A.

³ სპასალრობასა AD, სპასალარობასა C.

⁴ გამოეხუნეს] წარმოელა AC.

⁵ იხილეს C.

ცა. რომელიცა სერგის პატრი-
აქმან ვლაჰერნით¹ ლიტანიითა
დიდითა მიეგება და მოიყვანა
დიდსა ეკლესიასა და აღიპყრა.

ხოლო შემდგომად მცირედთა
დღეთა მოვიდა მეფე ერაკლეცა
ბიზინტიად, და ყოვლით-კერძოვე
იყო მშველობად დიდი სამეუფოსა
ბერძენთასა,

ვიდრემდის განძლიერდა მუჰმედ უღმრთოე, ტომით ისმაიტიელი.
ნაზარისგან ძისწულისა ისმაელისა, რომლისა ნათესავი დაემ-
კვდრა უდაბნოსა მადიამისასა და ცხო[ვ]ნდებოდეს აქლემებითა.
ვაჭრობით. ხოლო ესე მუჰმედ გამოჩნდა მათგან დღეთა მათ ერაკ-
ლესთა. პირველ ობოლ იქმნა იგი ვიდრე ყრმალა იყო, და ყოვლად
იყო იგი უღონო და უპოვარ. ხოლო იყო ღონიერ და მანქანა,
და შეუდგა მსახურებად აქლემთა ნათესავსა თვსსა დედაკაცსა.
მდიდარსა. და შემდგომად მცირედისა ცოლ ეყო მას დედაკაცი
იგი. და ვალნ რაჲ იგი ვაჭრობად აქლემითა იერუსალიმს, / და
სადავე ისწავებნ იგი და ეძიებნ ყოველთაგან სჯულთა და ნათე-
სავთა სიტყუასა სჯულისასა უფროდსად. მონაზონი ვინმე ნესტო-
რიანი პოვა მან ექსორია-ქმნილი. წვალეებისათვს ქუეყანასა მას
მადიამისასა, ამას ეზრახებინ მარადის. ხოლო იყო იგი სენითა შავ-
ნავლიანობისაჲთა ვნებული, რამეთუ დასცემნ მას პაემანსა თვსსა.
ცნა ესე ცოლმან მისმან და შეწუხნა ფრიად და იურვოდა. ხოლო
მუჰმედ მანქანებისა ზაკულებითა დააჯერა ცოლი იგი თვსი, ვითარ-
მედ: „ჩუენებით ვიხილავ მთავარ-ანგელოზსა გაბრიელს და ვერ-
უძლებ თავს დებად ხილვასა მას ანგელოზისასა და დავეცემი“.
ხოლო ცოლმან მისმან ესე ყოველი მიუთხრა მონაზონსა მას ნეს-
ტორიანსა და სახელი ანგელოზისაჲ მისსა აუწყა. ხოლო მონაზონ-
მან მან დააჯერა იგი და გულსავსე ყო, ვითარმედ ქეშმარიტად
ეგრეთ არს და ანგელოზი ყოველთა წინადასწარმეტყუელთა მიევი-
ნების. ხოლო დედაკაცმან მან დაიჯერა სიტყუად მაცდურისა მის-
ბერისაჲ და მიუთხრა და არწმუნა ყოველთა დედათა, ვითარმედ:
„ქმარი ჩემი წინადასწარმეტყუელი არს“. და იწყო მუჰმედ ქადაგე-
ბად და სჯულის დებად და მცირედ-მცირედ შეუდგა მათ სიმ-

τιου ἱεράρχης ἐκ Βλαχερνῶν λιτα-
νέων ἠπεδέξατο καὶ πρὸς τὴν
μεγίστην ἐκκλησίαν ἀγαγὼν ταῦτα
ἀνέψασε. δευτέρα δὲ τὴν ἰνδικτιῶν
ἡνίκα ταῦτα ἐπράττοντο.

Μετ' οὖν πολὺν δὲ καὶ Ἡράκ-
λειος πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐχώρει,
ὑπὸ πολλῆς εὐφροσύνης καὶ θόρυ-
βου ὑπερβαλλούσης παρὰ τῶν ἐκείσε
ἰερέων (de Buor 22, 3—20).

¹ ვლაჰერნით. AD, ვლანქერნით B.

რავლს, რომელთა ასწავებდა, ვითარმედ: „რომელმან მოკლას მტერი¹ გინა მოიკლას მის მიერ, ზოგად ცხოვნიდებიან ორნივე. ხოლო სამოთხედ საშუებლისად არწმუნებდა ქამასა და სიძვასა უძლებებიო. და ესე ვითარსა მრავალსა უქადაგებდა შემსგავსებულსა ცნობისა და გონებისა მისისასა.

ესე მუჰმედ, მო-რაჲ-ქცეულ იყო მეფეს ერაკლე სპარსეთით და მოვიდოდა იერუსალიმად, მიეგება მეფესა ერაკლეს სიმრავლითა ერისაჲთა. და ითხოვა მისგან ადგილი სამკვდრებელად მისა და ერისა მის. რომელნი შეუდგეს მას. და მიანიჭა მას მეფემან ერაკლე. და დღითი დღე განიერცნა იგი და განმრავლდა. ხოლო შემდგომად სიკუდილისა მისისა დაუტევა ნაცვალად თვსად აბუფარხონ, რომელმანცა ფიცხელი ბრძოლად აღადგინა ბერძენთა მიმართ. და მძლე ექმნა და მიერითგან მრავალი ძვრი შეეშთხვა საბერძნეთსა მათგან და გარდაემატა მძლავრებაჲ და სიმრავლს მათი შენდობითა ღმრთისაჲთა გამრავლებისათვის უსჯულოებათა და ცოდვათა ჩუენთასა. აღუპყრის კელი ერსა თვსსა ღმერთმან და მისცის ძლევაჲ მათ ზედა და დაამკუნის იგინი ოდესმე. არამედ დატევებულ იქმნეს იგინი საგუემელად და საწუროელად ჩუენდა უკეთუროებათა ჩუენთა გარდამატებისათვის. ხოლო ღმერთსა მადლი და დიდებაჲ, რომელი ორკერძოვე ცხოვრებისა ჩუენისათვის განაგებს და ილუწის. რამეჲუ შეუყენებიეს ღმერთსა საწუთოსა ამას შრომაჲ და ქირი, და მერმესა მას ცხორებაჲ საუკუნოჲ, შეებაჲ და განსუენებაჲ, და არა ჰრიდებს თვსთა მოყვარეთა აქა ქირისათვის, ვინაჲთგან სხუაჲ ცხორებაჲ განუმზადებიეს განსასუენებელად მათდა. რომელსა ჰშუენის პატივი და თაყუანისცემაჲ აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე.

და ესე უკუე ესრეთ იყო და ესრეთ აღესრულების.

ხოლო აწ ვიტყოდით შემდგომსა

არამედ კულად შემდგომად საკვრველებისა მის დიდებულისა, რომლითა იქსნა ქალაქი თვისი ყოვლად წმიდამან ღმრთის-მშობელმან და უნებელად განაოინა სკვთთა და სპარსთა ბრძოლისაგან, და განმარჯუებისა ერაკლესსა და მოქცევისა სპარსეთით ძლევა-შემოსილისა. ვითარ იგი საუწყებელთა მათ შინა აღწერილ არს ყოველივე მოსაკსენებელად. ვინაჲცა საკვრველებათა მათ დედისა ღმრთისათა შემდგომად სამეუფოსა/ ამას ქალაქსა ზედა წარ-რაჲ-კდეს ჟამნი ოცდაათექუსმეტთა წელიწადთანი, და მიიღო ბჯთმპყრობე-

¹ ქრისტიანე D.

ლობად შეფობისად კონსტანტინე ნიკაფ დიდმან, კუალადცა აღიძრა სიმრავლს აგარიანთა ერისად და მოიწია განწყობილებითა მკედრობისადთა ურიცხვთა კოსტანტინეპოლელ.

და მუნთქუესვე მოჰმართეს მათ ზღვს პირით ევდომით კერძო. ვინაიცა იგი ჰყოფდეს ნავით ბრძოლასა დღითი-დღე. იწყეს გაზაფხულითგან და დაადგრეს ბრძოლასა ამას შინა ვიდრე დღეთამდე სთულისათა.

ხოლო ვითარ მოიწია ზამთარი, წიალ ვლო უკუე ბანაკმან ბარბაროზთამან და დაიზამთრეს მათ კვზიკს. ხოლო კუალად იწყორად შემოსლვად აოემან ზაფხულისამან, აღიძრნეს მიერ და მოიქცეს კუალადვე, სადა იგი პირველ იყოფდოდეს. და ეგრეთვე არა დასცხრებოდეს ბრძოლად ზღუა, ვიდრემდე განაგრძვეს მათ ბრძოლად მიშუებითა ღმრთისადთა/ მრავალთა მათ ცოდვათა ჩუენთათვს ვიდრე შვდ წლამდე.

არამედ ყოვლად ძლიერმან და კაცთმოყვარემან ღმერთმან ყოველივე სიმარჯულს მათი განუმარცხა და შეადრწუნნა იგინი ძლიერებითა თვსითა. ვინადცა ბანაკი იგი სარკინოზთად აღიძრა სივლტოლად და სიმრავლს დიდძალი ნავებისად გარე მოეყარა ქალაქსა ამას და ურიცხვ მკედრობად მბრძოლთად და კუალად მრავალი ქურჭელი ბრძოლისათვს შემზადებული, რომელი მოელო მათ თანა, ყოველი უკუნ აქციეს და წარვიდეს უქმად ცუდ-მაშურალნი იგი მადლითა ღმრთისადთა.

და ვითარ მიიწინეს იგინი კერძოთა სვილეოფსათა, მოუკლა მათ მძაფრი და ფიცხელი ქარი,

ὅς ἀναχθεῖς πρωταρμίζετο ἐν προαστείῳ τῶν Βυζαντίου, κατὰ τὸν παραθαλάσσιον τὸν καλούμενον Ἐβδουμῶν. τοῦτον αἰτιώμενος Κωνσταντίνος ἀντιπαρατάττεται καὶ αὐτὸς στῆλω μεγάλῳ. ὑφ' ὧν πλείσται ναυμαχίαι ἐκάσταν ἡμέρας ἐγίνοντο, τὸν πολέμου συγκροτούμενου ἀπὸ τῶν ἑαρινοῦ μέχρι φθινοπωρινοῦ καιρῶν.

Χειμῶνος δὲ ἐπιγινομένου ὁ τῶν Σαρακηῶν στόλος διαπεραιωθεῖς ἐν Κυζίκῳ διεχειμάζει, καὶ πάλιν ἔαρος ἀρχομένου ἐκείθεν ἀνταναχθεῖς ὠσαύτως τὸν διὰ θαλάσσης πόλεμον εἶχετο. ἐπὶ οὖν ἔτεσι τοῦ πολέμου διαρκέσαντος τέλους οὐδὲν πλέον ὁ τῶν Σαρακηῶν ἦγυσε στόλος, ἀλλὰ πολλοὺς τε ἀνδρας μαχίμους ἀποβιπόντας καὶ δεινῶς τραυματισθέντας καὶ χυλῶς ἡττημένοι ὑπενόστουν πρὸς τὰ οἰκεία κατὰίροντες.

Πρὸς δὲ τοῖς πελάζουσιν τὸν Σουλταίου γενόμενοι ὑπὸ σκληρῶν πνευματῶν καὶ θαλασσίους κλῆθ-

და ვითარ ჰბერვიდა მათ ძლიერად *ως καταληφθέντες πανστρατιᾶ*
 სამართალითა სასჯელითა ღმრთი- *δύσλογτο* (ed. de Boor, 32, 8—23).
 საათა. ერთბამად დააქცინა და
 წარწყმიდნა იგინი სრულიად.

ესრეთ უკუე თითოეულსა შინა ჟამსა ღმრთივ დაცუულსა ამას
 ქალაქსა მოუკდებინან ბრძოლად უცხო ქმნულნი იგი ღმრთისაგან
 აღძრვითა სიბორგილისათა განცოფებულნი/ და გულის წყრომითა
 აღვსებულნი. არამედ ძალითა ღმრთისათა უქმად უკუნ იქციენ
 იგინი აღვსებულნი სირცხვლითა.

კუალად უკუე ყოველგნით და ყოვლით-კერძო აღემატა მძლავ-
 რებად იგი ბოროტთა მათ ისმაიტელთად და აღმოსავალით და
 დასავალით აღორძნდა და გარდაემატა სიმრავლს და ძლიერებად
 მათი. პირველად უკუე დაიპყრეს მეფობად სპარსთად და მერმე
 ეგვიპტს და ლუბიად, სიტყუად მისცენ ქრისტიანეთა, რათა არა
 აიძულებდენ მათ გარდასლვად უბიწოსა მას სარწმუნოებასა ქრის-
 ტესსა დაცვად მართლმადიდებლობით. რომელიცა არა დაიმარხეს
 ცოფთა მათ, არამედ მრავალნი გამოჩნდეს მოწამედ მათ მიერ არა
 დათრგუნვისათვს სასწაულსა პატიოსნისა ჯუარისასა. რამეთუ ამას
 აიძულებდეს ყოფად ქრისტიანეთა. და ვითარცა ვთქუთ, ყოველსა
 ქუეყანასა მოჰვლიდეს და მოაოკრებდეს, მიმოვიდოდეს და მოარ-
 ბევდეს ჰინდოეთსა და ეთიოპსა და ნათესავსა მას შავთასა ლუეიას
 და სპა/ნიას. ხოლო უკუანადსკნელ აღილაშქრეს სამეუფოსა ამას
 ქალაქსა ზედა და ეგულებოდა, რათამცა დაიპყრეს იგი.

ხოლო მეფემან ლეონ ისავრი, რომელსა ეპყრა მეფობად ჰერ-
 ძენტად მას ჟამსა შინა, პაემანი მოჰკადა მათ განჩინებულთა წელი-
 წადთა შინა მიცემად მათდა ხარკისა. ხოლო იგინი კუალად ეძიებ-
 დეს მცველთა ქალაქისათა შეყვანებად და განწესებად მათგანისა
 ერისა სიმაგრეთა შინა ქალაქისათა, და ყოვლითურთ დაპყრობად
 და დამორჩილებად აიძულებდეს. რამეთუ მიხდობილ იყვნეს იგინი
 სიმრავლესა მკედრობისასა, რომელნი ჰყვეს მათ თანა მოლაშქრედ
 თვსნიცა და მიზღურნი ერნი და შემზადებულნი იგი საბრძოლნი
 ნავნი, ვითარ ათას რვაასი ნავი რჩეული, განწესებული ყოვლითა
 საკმრითა საბრძოლელითა აღრიცხული და განჩინებული, ვითარ
 იგი აღწერილ არს წერილთა მათ მოსაკსენებელთა ხრონოლორა-
 ფისათა.

შენიშვნები და ლამაზობები

გვ. 136, სტრ. 3 ზევიდან, უნდა წავიკითხოთ: ახლა კესარიის მიტროპოლიტის ადგილი უჭირავს.

გვ. 181, სტრ. 1 ქვევიდან, უნდა წავიკითხოთ: VII საუკუნეში.

გვ. 188, შენიშვნა: საეკლესიო კრებას 692 წელს დაესწრნენ და დადგენილებებს ხელს აწერენ: *Θεόδωρος ἀνάξιος ἐπίσκοπος τῆς Φασίτου*¹ *Δαζών χάρας ἑρίσας ἡπέγραψα* (Mansi XI, 991—992), და *Ἰωάννης ἀνάξιος ἐπίσκοπος πόλεως Περῶν τῆς Δαζών χάρας ἑρίσας ἡπέγραψα* (Mansi XI, 1005—1006).

გვ. 206, შენიშვნა: დაემატოს თეოფანე ჟამთააღმწერლის შემდეგი ცნობა ანთიმოს ტრაპეზუნტელის შესახებ: «დასაბამიდან 6029 წელი (=536/7 წ.). ამ წელს გარდაიცვალა კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი (ე. ი. პატრიარქი) ეპიფანე... და მის ადგილას გადმოყვანილ იქმნა კონსტანტინეპოლში ანთიმოსი, მწვალებელი (*ἀρραχός*), ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი. ამავე წელს კონსტანტინეპოლში ჩამოვიდა რომის ეპისკოპოსი ავაპიტე; მან კრება მოიწვია უღვთო სევეროსის, იულიანე ჰალიკარნასელისა და დანარჩენ თეოპასხიტთა წინააღმდეგ. მათ შორის ანთიმოსიც, კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი, როგორც მათი თანამზრახველი, გადააყენეს და გააძევეს...» (თეოფანეს „ქრონოგრაფია“, დეპორტის გამოცემა, გვ. 217).

გვ. 282, სტრ. 16 ზევიდან, უნდა წავიკითხოთ: კუროპალატის ამოტის ძმამ.

გვ. 318, სტრ. 5 ქვევიდან: *Κάρτα*.. აქ მოყვანილი ციტატა («კოლხეთი მეტისმეტად იძარცვებოდა და უსაზღვრო იყო ბოროტება: მას [ე. ი. კოლხეთს] ხომ აღარ ჰყავდა ის, ვინც წინამძღოლობას გაუწევდა») ამოღებულია თეოფილაქტე სიმოკატას „ისტორიიდან“ III, 6, ხოლო თეოფილაქტესთან ნაცვლად სიტყვისა *ἢ Κοιλίς* სწერია *ἢ Σοσάνια*. იხ. გეორგიკა IV, 1, გვ. 21.

¹ ჰარდუინის შენიშვნა: *pro Φασίτου*.

რედაქტორი ს. ყაუხჩიშვილი

გადაეცა წარმოებას 19/XII-51 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 2/XII 52 წ.
შე 17115. ტირაჟი 2000. $60 \times 92 \frac{1}{16} = 10$ ქალაღდის ფურცელი — 20 სას-
ტამბო თაბახი. საგამომცემლო თაბახი 18,4. სტამბის შეკვეთა № 123.

ფასი 11 მან., ყდა—2 მან., სულ 13 მან.

947.922.1

8 341